

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЛІНГВІСТИЧНІ СТУДІЇ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Збірник засновано в 1994 році

Випуск 25

Донецьк ДонНУ 2012

Редакційна рада: Анатолій Загнітко, доктор філологічних наук, професор (науковий редактор) (Україна); Іван Вихованець, доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України (Україна); Катерина Городенська, доктор філологічних наук, професор (Україна); Ніна Клименко, доктор філологічних наук, професор (Україна); Євгенія Карпіловська, доктор філологічних наук, професор (Україна); Світлана Соколова, доктор філологічних наук, старший науковий співробітник (Україна); Флорій Бацевич, доктор філологічних наук, професор (Україна); Юрій Прадід, доктор філологічних наук, професор (Україна); Майя Всеволодова, доктор філологічних наук, професор (Росія); Марія Конюшкевич, доктор філологічних наук, професор (Білорусь); Василь Рагавцов, доктор філологічних наук, професор (Білорусь); Михайло Сарновський, доктор філологічних наук, професор (Польща); Лариса Пісарек, доктор філологічних наук, професор (Польща); Чеслав Ляхур, доктор філологічних наук, професор (Польща); Алеш Брандлер, доктор філологічних наук, професор (Чехія); Станіслав Жажа, доктор філологічних наук, професор (Чехія); Людмила Попович, доктор філологічних наук, професор (Сербія).

Редакційна колегія: Євген Отін, доктор філологічних наук, професор (Україна); Володимир Каліущенко, доктор філологічних наук, професор (Україна); Ольга Бессонова, доктор філологічних наук, професор (Україна); Шаміль Басиров, доктор філологічних наук, професор (Україна); Михайло Сенів, доктор філологічних наук, професор (Україна); Лариса Ягупова, доктор філологічних наук, професор (Україна); Віра Познанська, кандидат філологічних наук, доцент (Україна); Михайло Вінтонів, кандидат філологічних наук, доцент (Україна); Володимир Мозгунов, кандидат філологічних наук, доцент (Україна); Ірина Домрачева, кандидат філологічних наук, доцент (Україна); Оксана Борисенко, кандидат філологічних наук, доцент (Україна); Ганна Ситар, кандидат філологічних наук, доцент (Україна); Оксана Путіліна, кандидат філологічних наук, доцент (відповідальний секретар) (Україна); Ілля Данилюк, кандидат філологічних наук, доцент (секретар) (Україна); Ірина Занозовська, старший лаборант (технічний секретар) (Україна).

Рецензенти: Олексенко Володимир, доктор філологічних наук, професор (Херсонський державний університет); Сологуб Надія, доктор філологічних наук, професор (Інститут української мови НАН України).

Видання затверджене ВАК України як фахове («Перелік № 1 наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» // Бюлетень ВАК України. – 1999. – № 4); («Перелік наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» // Бюлетень ВАК України. – 2009. – № 12; затверджено постановою президії ВАК України від 18.11.2009 р. № 1-05/5).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серії КВ № 8925 від 01.07.2004 року.

Затверджено до друку вченою радою Донецького національного університету (№ 11 від 30.12.2011 р.).

Засновник: кафедра української мови та прикладної лінгвістики (до 2007 р. – кафедра української мови), Донецький національний університет.

Використання матеріалів серії «Лінгвістичні студії» передбачає обов'язкове покликання на них.

Електронна версія збірника доступна на Донецькому лінгвістичному порталі за адресою www.mova.dn.ua

Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко. – Л 59 Донецьк : ДонНУ, 2012. – Вип. 25. – 304 с.

ISSN 1815-3070
ISBN 966-7277-88-7

Розглянуто актуальні проблеми теорії мови, охарактеризовано словотвірні категорії і процеси в українській мові, з'ясовано напрями еволюції морфологічних і синтаксичних категорій, визначено актуальні проблеми зіставно-типологічного вивчення мов, а також лінгвістики тексту, дискурсології й дискурс-аналізу, встановлено особливості функційної семантики фразеологічних і лексичних одиниць, висвітлено напрями прикладної лінгвістики, окреслено особливості розвитку соціолінгвістики, етнолінгвістики, ономастики та історії української мови.

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів-філологів.

© Донецький національний університет, 2012

© Автори статей, 2012

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE,
YOUTH AND SPORT OF UKRAINE
DONETSK NATIONAL UNIVERSITY

LINGUISTIC STUDIES

COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS

The collection was established in 1994

Volume 25

Donetsk DonNU 2012

УДК 801.808.804.807

ББК III 12 = 41

ЛІ 59

Editorial council: Anatoliy Zahnitko, Doctor of Philology, Professor (Science Editor) (Ukraine); Ivan Vyhovanets, Doctor of Philology, Professor, corresponding member of NAS of Ukraine (Ukraine); Kateryna Horodenska, Doctor of Philology, Professor (Ukraine); Nina Klymenko, Doctor of Philology, Professor (Ukraine); Yevgeniya Karpilovska, Doctor of Philology, Professor (Ukraine); Svitlana Sokolova, Doctor of Philology, Senior Research Fellow (Ukraine); Floriy Batsevych, Doctor of Philology, Professor (Ukraine); Yuriy Pradid, Doctor of Philology, Professor (Ukraine); Maya Vsevolodova, Doctor of Philology, Professor (Russia); Maria Koniushkevich, Doctor of Philology, Professor (Belarus); Vasil Ragavtsov, Doctor of Philology, Professor (Belarus); Michal Sarnowski, Doctor of Philology, Professor (Poland); Larysa Pisarek, Doctor of Philology, Professor (Poland); Czeslaw Lachur, Doctor of Philology, Professor (Poland); Alesh Brander, Doctor of Philology, Professor (Czech Republic); Stanislav Zhazha, Doctor of Philology, Professor (Czech Republic); Lyudmyla Popovych, Doctor of Philology, Professor (Serbia).

Editorial board: Evgenii Otin, Doctor of Philology, Professor (Ukraine); Vladimir Kaliušchenko, Doctor of Philology, Professor (Ukraine); Olga Bessonova, Doctor of Philology, Professor (Ukraine); Shamil Basyrov, Doctor of Philology, Professor (Ukraine); Mykhaylo Seniv, Doctor of Philology, Professor (Ukraine); Larisa Yagupova, Doctor of Philology, Professor (Ukraine); Vera Poznanska, Candidate of Philology, Associate Professor (Ukraine); Mykhaylo Vintoniv, Candidate of Philology, Associate Professor (Ukraine); Volodymyr Mozgunov, Candidate of Philology, Associate Professor (Ukraine); Iryna Domracheva, Candidate of Philology, Associate Professor (Ukraine); Oksana Borisenko, Candidate of Philology, Associate Professor (Ukraine); Ganna Sytar, Candidate of Philology, Associate Professor (Ukraine); Oksana Putilina, Candidate of Philology, Associate Professor (Managing Editor) (Ukraine); Ilyia Danyliuk, Candidate of Philology, Associate Professor (Editorial Assistant) (Ukraine); Iryna Zanozovska, laboratory assistant (Editorial Technical Assistant) (Ukraine).

Experts: Volodymyr Oleksenko, Doctor of Philology, Professor (Kherson State University); Nadiya Sologub, Doctor of Philology, Professor (Institute of Ukrainian Language of NAS of Ukraine).

Publication is approved by HAC of Ukraine as a special ("The List No 1 of scientific special publications in Ukraine, in which the results of theses for a PhD and a doctoral degree may be published" // Bulletin of HAC of Ukraine. – 1999. – No 4); ("The List of scientific special publications in Ukraine, in which the results of theses for a PhD and a doctoral degree may be published" // Bulletin of HAC of Ukraine. – 2009. – No 12; it's approved by the Resolution of the Presidium of HAC of Ukraine dated 11.18.2009 No 1-05/5).

State Registration Certificate of print media has a series of KB № 8925 from 07.01.2004.

The collection was approved for publication by the Academic Council of Donetsk National University (No 11 from 12.30.2011).

Founder: Donetsk National University, Department of Ukraine Language (since 12.28.2007 – Department of Ukraine Language and Applied Linguistics).

At use the materials of the series reference to "Linguistic Studies" is obligatory.

The electronic version of the collection is available at Donetsk Linguistic Portal: www.mova.dn.ua

Linguistic Studies : collection of scientific papers / Donetsk National University; Ed. by A. P. Zahnitko. – ЛІ 59 Donetsk : DonNU, 2012. – Vol. 25. – 304 pp.

ISSN 1815-3070

ISBN 966-7277-88-7

Current problems of the theory of language are considered; derivative categories and processes in the Ukrainian language are characterized; directions of evolution of morphological and syntactic categories are defined; topical issues of comparative-typological study of languages and text linguistics, discourse studies, and discourse analysis are identified; the features of functional semantics of lexical and phraseological units are set; the areas of applied linguistics are highlighted; the peculiarities of sociolinguistics, ethnolinguistics, onomastics and history of Ukrainian are outlined.

The collection is intended for scientists, lecturers, post-graduate students and students-philologists.

© Donetsk National University, 2012

© Contributors, 2012

ЗМІСТ

ВСТУП		10
РОЗДІЛ I	Теорія мови	12
Загнітко Анатолій	Функційна категорійність іменникового числа: типологія і параметри	12
Сидельникова Лариса	Фонографічний та ідеографічний розвиток системи літерних знаків новофранцузької мови (XVII-XVIII ст.)	17
Філатова Олена	Мовні і мовленнєві одиниці та їх відношення до породження, структурування і сприймання мовлення	21
РОЗДІЛ II	Словотвір: напрями, аспекти дослідження	28
Матанцева Анна	Стан і перспективи дослідження префіксальних морфем: семантичний аспект	28
Сазонова Євгенія	Графічна природа інтернет-імен	31
РОЗДІЛ III	Актуальні проблеми морфології	35
Костусяк Наталія	Семантико-синтаксична парадигма відмінкової грамеми „суб’єкт”	35
Сенів Михайло	Дієслова на позначення руху людини в сучасній німецькій мові	39
Сеніна Ірина	Стройові слова. Класифікатори як один з розрядів стройових слів, функції класифікаторів	43
РОЗДІЛ IV	Теоретичні питання синтаксису	50
Островська Людмила	Вираження локативно-просторової семантики атрибутивними конструкціями	50
Пилипак Валерія	Синтаксичні конструкції з часткою <i>би</i> в українській мові як виразники егоцентричного змісту ‘там’	54
Святобаченко Ірина	Актуальне членування безсполучникових складних речень із рівноцінними частинами	60
Ситар Ганна	Фразеологізовані речення, побудовані за моделлю <i>Який N₁ Cop_f</i> в українській мові	64
Сопачова Вікторія	Аналітичні предикативні синтаксеми зі значенням зміни стану	70
Таукчі Олена	Ретроспектива лінгвістичних концепцій сполучуваності мовних одиниць	75
Шатілова Олена	Спонукальний потенціал еквівалентів речення	79
Шкіцька Ірина	Прийоми посилення впливової функції компліментарних висловлювань у межах реалізації маніпулятивної стратегії позитиву	83
РОЗДІЛ V	Актуальні проблеми зіставно-типологічного вивчення мов	89
Путіліна Оксана	Історичні й сучасні чинники інноваційних процесів у сучасній англійській мові в зіставленні з українською: конфлікт чи співпраця?	89
Ситенко Ольга	Іменна категорія числа: перекладацькі труднощі	94
Чорна Олена	Формування образу політичного лідера засобами комунікативних стратегій	97
РОЗДІЛ VI	Функційна семантика лексичних і фразеологічних одиниць	105
Бороденко Людмила	Позиція закріплення іншомовних слів у сучасній українській мові	105
Зеніна Анастасія	Лінгвістична природа запозичення у співвідношенні з поняттями <i>неологізм</i> та <i>інновація</i>	108
Мініахметова Ельвіра	Фразеосемантичне мікрополе “правдивість/неправдивість висловлювання” у сучасній турецькій мові	113
Монастирська Римма	Моделювання юридичної терміносистеми (теоретичні й практичні засади)	117
Школяренко Віра	Модифікація фразеологічного складу німецької мови протягом XI-XIV століть	120

РОЗДІЛ VII	Проблеми лінгвістики тексту, дискурсології, дискурс-аналізу	125
Винокурова Ірина	Стилізація на фонетичному і граматичному рівнях як засіб створення фідейстичності в трилогії «Володар кілець» Дж. Р. Р. Толкіна	125
Михальченко Марина	Нейтральне для оцінки в аксіологічному просторі української мови	129
Молокова Ольга	Вербальне маркування можливих світів у художньому просторі псевдоавтобіографічної прози П. Модіано	133
Назар Роман	Етапи становлення репортажу в публіцистиці: особливості й закономірності	136
Павлович Ольга	Поняття структури в сучасній лінгвістиці: кваліфікація і класифікація	140
Пирлік Наталія	Промова Ангели Меркель 18 березня 2008 року: лінгвістичний аналіз	145
Полежаєв Юрій	Передвиборча програмна заява як тип тексту політичного дискурсу	149
Самковська Антоніна	Просодичні характеристики впевненого публічного мовлення (на матеріалі англійської мови)	152
Сарбаш Олена	Лексична репрезентація концепту ЗАДОВОЛЕННЯ в англійській, українській та новогрецькій мовах	158
Сахарук Інна	Сфери-джерела прецедентності в текстах українських друкованих ЗМІ	162
Теличко Тетяна	«Слово» Достоевського в «російській» діалогії Х. Уолпола «Темний ліс» і «Таємниче місто»	167
Швець Ярина	Концептуальна репрезентація прецедентних особистостей у дискурсі Артуріани	171
Юшковець Інна	Особливості реалізації тактики експресивності мовлення в політичному дискурсі ФРН	175
РОЗДІЛ VIII	Проблеми соціолінгвістики	180
Загнітко Анатолій	Мовна ситуація ↔ соціолінгвістичний портрет: структурно- і функційно-типологічні вияви	180
Лисак Лариса, Болкова Ольга	Соціальний діалект студентства технічного вишу: концептосфери, соціально-психологічні функції та джерела поповнення	188
РОЗДІЛ IX	Етнолінгвістика та ономастика: стан і перспективи дослідження	195
Жвава Ольга	Особливості збирання мовного матеріалу родинних обрядів	195
Усова Ольга	Структура і функції антропоетонімів малої прози Валер'яна Підмогильного	201
РОЗДІЛ X	Прикладна лінгвістика: напрями й аспекти дослідження	205
Данилюк Ілля	Використання буквеної маски для частиномовної ідентифікації словоформ	205
Силіна Юлія	Функціонування лексико-семантичної групи зорового сприйняття у французьких нарративних текстах ХХ століття	210
РОЗДІЛ XI	Історія мови	221
Білих Олександр	Відмінкові форми множини іменників середнього роду в церковнослов'янській мові української редакції кінця XVI – XVII ст.	221
РОЗДІЛ XII	Рецензії та анотації	227
Загнітко Анатолій	Пізнання через мову інших світів. Рец. на кн. : Жуковський С. <i>Життя, і сльози, і любов : Художні переклади</i> / Станіслав Віталійович Жуковський. – К. : Український письменник, 2011. – 151 с.	227
Загнітко Анатолій	Предикатність і предикатема : Кваліфікація та інтерпретація. Рец. на кн. : Кульбабська О. <i>Вторинна предикація у простому реченні : монографія</i> / Олена Валентинівна Кульбабська. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2011. – 672 с.	228
ABSTRACTS		234
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ		291

СОДЕРЖАНИЕ	293
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ	296
SUBMISSION INFORMATION	301

CONTENTS

INTRODUCTION		10
SECTION I	Theory of Language	12
Zahnitko Anatoliy	Functional Categorical Number of Nouns: Typology and Parameters	12
Sydelnykova Larysa	The Phonographic and Ideographic Developments of Literal Signs System in Newly French (XVII th -XVIII th cc.)	17
Filatova Olena	Language and Speech Units and Their Relation to the Generation, Structuring, and Perception of Speech	21
SECTION II	Word-Formation: Trends, Aspects of Study	28
Matantseva Anna	Condition and Outlook for Prefixal Morphemes Investigation: Semantic Aspect	28
Sazonova Yevgeniya	Graphic Nature of Internet-Names	31
SECTION III	Current Problems of Morphology	35
Kostusyak Nataliya	Semantic-Syntactical Paradigm of Case Grammmeme „Subject”	35
Seniv Mykhailo	Verbs Denoting Motion in Modern German	39
Senina Irina	Structural Words. Classifiers as One of the Categories of Structural Words, Functions of Classifiers	43
SECTION IV	Theoretical Issues of Syntax	50
Ostrovska Ludmyla	Expression of Locative-Spatial Semantics by Attributive Constructions	50
Pilipak Valeria	The Syntactical Constructions with a Particle бу in Ukrainian Language as the Mouthpieces of the Egocentric Meaning ‘There’	54
Svyatobachenko Irina	The Actual Division of the Asyndetic Complex Sentence with the Parts of an Equal Status	60
Sytar Ganna	Sentences with Phraseological Structure, based on the Model <i>"Якуї N₁ Cop_f"</i> , in the Ukrainian Language	64
Sopachova Victoria	Analytical Predicative Syntaxemes with the Meaning of a State Change in Two- and One-member Sentences of the Ukrainian Language	70
Taukchi Olena	Linguistic Concept of Lexical Collocations in Retrospective Aspect	75
Shatilova Olena	The Hortatory Potential of Sentence Equivalents	79
Shkitska Iryna	The Methods of Increasing the Influential Function of Complimentary Utterances within Realization of the Manipulative Positive Strategy	83
SECTION V	Current Problems of Comparative-Typological Study of Languages	89
Putilina Oksana	Historical and Contemporary Factors of Innovative Processes in the Present-day English Language in Comparison with Ukrainian one: Conflict or Cooperation?	89
Sytenko Olha	The Category of Number of the Noun: Difficulties with Translation	94
Tschorna Olena	Creating the Image of a Politician by the Means of Communicative Strategies	97
SECTION VI	Functional Semantics of Lexical and Phraseological Units	105
Borodenko Luydmila	Strengthening Position of Foreign Words in the Modern Ukrainian Language	105
Zenina Anastasiya	Linguistic Nature of the Borrowing in Correlation with the Notions <i>Neologism</i> and <i>Innovation</i>	108
Miniakhmetova Elvira	Phrasal Semantic Microfield “Truthfulness and Untruthfulness” of the Utterance in the Contemporary Turkish Language	113
Monastyrska Rymma	The Modeling of Judicial Terminological System (Theoretical and Practical Backgrounds)	117
Shkolyarenko Vira	Modification of German Phraseology of 11 th -14 th Centuries	120
SECTION VII	Problems of Text Linguistics, Discourse Studies, and Discourse Analysis	125
Vinokurova Irina	Stylization at the Phonetic and Grammatical Levels as the Way of Achieving Fidelity in the Trilogy “The Lord of the Rings” by J.R.R. Tolkien	125
Mykhalchenko Maryna	The Neutral for the Estimation in the Axiological Space	129

Molokova Olga	Verbal Marking of Possible Worlds in Fictional Space of P. Modiano's Autofiction	133
Nazar Roman	Stages of Formation of the Reporting in Publicism: Features and Laws	136
Pavlovych Olga	The Definition of Structive in the Modern Linguistics: the Qualification and the Classification	140
Pyrlik Natalija	A. Merkel's Speech on March 18, 2008: a Linguistic Analysis	145
Polyezhayev Yuriy	Election Program Statement as a Type of a Text of Political Discourse	149
Samkovska Antonina	Prosodic Characteristics of Confident Public Speech (based on the English Language)	152
Sarbash Olena	Lexical Representation of the Concept Pleasure in English, Ukrainian and Modern Greek	158
Sakharuk Inna	The Sources of Precedent in the Ukrainian Print Media	162
Telichko Tatyana	Dostoyevsky's "Word" in "Russian" Diology by H. Walpole "The Dark Forest" and "The Secret City"	167
Shvets Yaryna	Conceptual Representation of Precedent Personalities in Arthurian Discourse	171
Yushkovets Inna	The Peculiarities of Speech Expressivity Tactic Realization in the Political Discourse of FRG	175
SECTION VIII	Problems of Sociolinguistics	180
Zahnitko Anatoliy	The Language Situation ↔ Sociolinguistic Portrait: Structural and Functional-Typological Manifestations	180
Lysak Larisa, Bolkova Olga	Social Dialect of Technical Study Students: Conceptspheres, Social-Psychological Functions and Sources of Revenue	188
SECTION IX	Ethnolinguistics and Onomastics: State and Perspectives of Research	195
Zhvava Olga	Problems of Collection of Linguistic Material for Family Ceremonies	195
Usova Oksana	Structure and Functions of Antroponyms in Valerian Pidmogylnyi's Small Prose	201
SECTION X	Applied Linguistics: Trends and Aspects of Studies	205
Danyluk Illya	The Character Mask as a Way to Word-Forms Morphological Identification	205
Silina Julia	The Functioning of the Lexical-semantic Group of Visual Perception in French Narrative Texts of the XX th Century	210
SECTION XI	The History of Language	221
Bilykh Oleksandr	Case Forms of Nouns of Neutral in Plural in the Ukrainian Edition of Church Slavonic Language of the End of the XVI th – XVII th Centuries	221
SECTION XII	Reviews and Summaries	227
Zahnitko Anatoliy	Knowledge through the Languages of Other Worlds. Review of <i>Life, and Tears, and Love : Feature Translation</i> by S. Zhukovskiy. – K. : Ukrayins'kyy pys'mennyk, 2011. – 151 pp.	227
Zahnitko Anatoliy	Predicativity and Predicatheme : Qualification and Interpretation. Review of <i>Secondary Predication in a Simple Sentence : monograph</i> by O. Kul'babs'ka. – Chernivtsi : Chernivtsi National University, 2011. – 672 pp.	228
ABSTRACTS		234
CONTRIBUTING AUTHORS		291
СОДЕРЖАНИЕ		293
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ		296
SUBMISSION INFORMATION		301

ВСТУП

Пропонований двадцять п'ятий випуск серії „Лінгвістичних студій” окреслює і репрезентує постійне зацікавлення науковців низкою мовознавчих проблем й у своєму змісті охоплює перебіг вивчення й аналізу, розгляду різноманітних аспектів і вимірів тих чи інших мовних ярусів: морфологічного, лексичного, словотвірного, семасіологічного, синтаксичного, стилістичного з простеженням особливостей їхньої взаємодії і взаємовпливу, взаємовідношення і взаємовияву, взаємопроникнення і взаємокорелятивності з визначенням та послідовним виявом спектрів взаємозумовленості; вияскравлює різноманітні спектри науково-теоретичного і теоретико-прикладного осмислення проблем державного статусу української мови, теорії мови, її історії; охоплює розгляд еволюції, динаміки і статистики, статусу, структури, семантики і функцій мовних одиниць. Продовжуються дослідження з проблем прикладної лінгвістики (початок бере в шістнадцятому випуску), оскільки сьогодні цей напрям у своєму розмаїтті не постає рівнорядним, охоплюючи проблеми прикладної фонетики, морфології, синтаксису, лексикології, лексикографії, термінознавства. Не менш вагомими в цьому розрізі постають питання корпусної лінгвістики і прикладного спрямування перекладознавства, прикладного опрацювання проблем комунікативного впливу і штучного інтелекту, особливо значущими виступають питання нейролінгвістичного програмування, судової (кримінальної) лінгвістики, прикладні аспекти патопсихолінгвістики – усього того, що пов'язано з людиною. Показовим є те, що в широкому сенсі проблеми прикладної лінгвістики охоплюють і методику викладання іноземної та рідної мов і багато іншого. Ці проблеми активно опрацьовуються на кафедрі української мови та прикладної лінгвістики Донецького національного університету завдяки активній співпраці з відділом структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України (завідувач відділу професор С.А. Карпіловська), відповідними кафедрами Національного університету „Львівська політехніка”, Московського державного університету імені М.В. Ломоносова (Росія) та Воронежського державного університету (Росія; професор О.О. Кретов). Від першого випуску „Лінгвістичних студій” і до сьогоднішнього (див.: [Лінгвістичні студії: Вип. 1 / Укл.: А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін.– Донецьк: ДонДУ, 1994.– 210 с.; Лінгвістичні студії: Вип. 2 / Укл.: А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін.– Донецьк: ДонДУ, 1996. – 351 с.; Лінгвістичні студії: Вип. 3 / Укл.: А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін.– Донецьк: ДонДУ, 1997. – 214 с.; Лінгвістичні студії: Вип. 4 / Укл.: А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонДУ, 1998. – 271 с.; Лінгвістичні студії: Вип. 5 / Укл.: А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонДУ, 1999. – 318 с.; Лінгвістичні студії: Вип. 6 / Укл.: А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонДУ, 2000. – 352 с.; Лінгвістичні студії: Вип. 7 / Укл.: А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонДУ, 2001. – 301с.; Лінгвістичні студії: Вип. 8 / Укл.: А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонДУ, 2001. – 319 с.; Лінгвістичні студії: Вип. 9 / Укл.: А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонДУ, 2002. – 237 с.; Лінгвістичні студії: Вип. 10 / Укл.: А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонДУ, 2002. – 223 с.; Лінгвістичні студії: Вип. 11 / Укл.: А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонДУ, 2003. – Ч. I. – 330 с.; Ч. II. – 306 с.; Лінгвістичні студії: Вип. 12 / Укл.: А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонДУ, 2004. – 432 с.; Лінгвістичні студії: Вип. 13 / Укл.: А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонДУ, 2005. – 408 с.; Лінгвістичні студії: Вип. 14 / Укл.: А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонДУ, 2006. – 291 с.; Лінгвістичні студії: Вип. 15 / Укл.: А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонДУ, 2007. – 556 с.; Лінгвістичні студії: Вип. 16 / Укл.: А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонДУ, 2008. – 439 с.; Лінгвістичні студії: Вип. 17 / Укл.: А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонДУ, 2008. – 347 с.; Лінгвістичні студії: Вип. 18 / Укл.: А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонДУ, 2009. – 310 с.; Лінгвістичні студії: Вип. 19 / Укл.: А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонДУ, 2009. – 363 с.; Лінгвістичні студії: Вип. 20 / Укл.: А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонДУ, 2010. – 333 с.; Лінгвістичні студії: Вип. 21 / Укл.: А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонДУ, 2010. – 361 с.; Лінгвістичні студії: Вип. 22 / Укл.: А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонДУ, 2011. – 339 с.; Лінгвістичні студії: Вип. 23 / Укл.: А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонДУ, 2011. – 325 с.; Лінгвістичні студії: Вип. 24 / Укл.: А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонДУ, 2012. – 287 с.]) започатковано і збережено основні концептуальні розділи, у межах яких й розміщено пропоновані студії і дослідження¹. Щоправда, лінгвістична думка є динамічною, постійно розвивається, поглиблюється, внаслідок чого постають відчутними нові напрями, формуються нові школи, що й зумовили висвітлення в „Лінгвістичних студіях” актуальних сьогодні проблем дискурсу, комунікативної, когнітивної лінгвістики та ін. У силу певних об'єктивних причин, на жаль, не знайшов розвитку, започаткований у чотирнадцятому випуску розділ „Лінгвістична спадщина кафедри української мови та прикладної лінгвістики Донецького національного університету”, у якому передбачено публікацію наукових праць викладачів, що в різний час працювали на кафедрі української мови та прикладної лінгвістики і досліджень, які сьогодні з тих чи інших причин є мало доступними, але вони виступають такими, що активно використовуються у вишівській практиці, їхнє вивчення дозволяє по-іншому простежити окремі знакові проблеми, та й для наукового розвитку кафедри української мови та прикладної лінгвістики їхнє значення непересічне. Його продовження вкрай необхідне і буде реалізоване в майбутніх випусках.

Випуск розпочато розділом „Теорія мови”, в якому розглянуто питання функційної категорійності іменникового числа, її типології і параметрів; фонографічного та ідеографічного розвитку системи літературних

¹ Усі матеріали випуску авторизовані (редколегія).

знаків новофранцузької мови (XVII – XVIII ст.); проаналізовано мовні і мовленнєві одиниці та їх відношення до породження, структурування і сприймання мовлення.

Досить ґрунтовно прокоментовано аспекти вивчення словотвірної продуктивності, з'ясовано графічну природу інтернет-імен.

У випуску вміщено проблемні матеріали з актуальних питань теоретичної (теоретично-описової, теоретично-порівняльної, теоретико-зіставної, теоретично-ідеографічної та ін.) і функційної морфології, значна частина з-поміж яких приділена проблемам: 1) семантико-синтаксичної парадигми відмінкової грамеми „суб'єкт”; 2) дієслів на позначення руху людини в сучасній німецькій мові; 3) слів – носіїв власне-структурної функції; класифікаторів як одного із розрядів власне-структурних слів, функції класифікаторів.

Аналіз теоретичних проблем синтаксису охоплює розгляд: а) вираження локативно-просторової семантики атрибутивними конструкціями; б) синтаксичних конструкцій з часткою *би* в українській мові як виразників егоцентричного змісту ‘там’; в) актуального членування безсполучникових складних речень із рівноцінними частинами; г) фразеологізованих речень, побудованих за моделлю *Який N₁ Corp*, в українській мові; г) аналітичних предикативних синтаксем зі значенням зміни стану; д) ретроспективи лінгвістичних концепцій сполучуваності мовних одиниць; е) спонукального потенціалу еквівалентів речення; є) прийомів посилення впливової функції компліментарних висловлювань у межах реалізації маніпулятивної стратегії позитиву.

Актуальними питаннями зіставно-типологічного вивчення мов постали: 1) історичні та сучасні чинники інноваційних процесів у сучасній англійській мові в зіставленні з українською; 2) перекладацькі труднощі, пов'язані з іменною категорією числа; 3) формування образу політичного лідера засобами комунікативних стратегій.

Аналіз функційної семантики лексичних і фразеологічних одиниць охоплює: а) кваліфікування позицій закріплення іншомовних слів у сучасній українській мові; б) аналіз лінгвістичної природи запозичення у співвідношенні з поняттями неологізм та інновація; в) дослідження фразеосемантичного мікрополя „правдивість / неправдивість висловлювання” у сучасній турецькій мові; г) моделювання юридичної терміносистеми (теоретичні й практичні засади); г) розгляд модифікації фразеологічного складу німецької мови протягом XI – XIV століть.

З-поміж актуальних проблем лінгвістики тексту, дискурсології, дискурс-аналізу варто наголосити на: 1) вивченні стилізації на фонетичному і граматичному рівнях як засобу створення фідеїстичності в трилогії «Володар кілець» Дж.Р.Р. Толкіна; 2) встановленні нейтрального для оцінки в аксіологічному просторі української мови; 3) характеристикі вербального маркування можливих світів у художньому просторі псевдо біографічної прози П. Модіано; 4) простеженні етапів становлення репортажу в публіцистиці; 5) кваліфікації поняття структиву в сучасній лінгвістиці; 6) аналізі передвиборчої програмної заяви як типу тексту політичного дискурсу; 7) дослідженні мовлення Ангели Меркель від 18 березня 2008 року в лінгвістичному аспекті; 8) розгляді просодичних характеристик впевненого публічного мовлення (на матеріалі англійської мови) та ін. Суттєвим постає також аналіз концептуальної репрезентації прецедентних особистостей у дискурсі Артуріані; розглянуто й особливості реалізації тактики експресивності мовлення в політичному дискурсі ФРН.

Належна увага приділена проблемам соціолінгвістики: визначено структурно- і функційно-типологічні вияви мовної ситуації та соціолінгвістичного портрета; охарактеризовано соціальний діалект студентства технічного вишу (концептосфери, соціально-психологічні функції та джерела поповнення).

У розрізі актуальних проблем етнолінгвістики та ономастики проаналізовано структуру і функції антропоетонімів малої прози Валер'яна Підмогильного, а також особливості збирання мовного матеріалу родинних обрядів.

Особливим постає розділ з проблем прикладної лінгвістики, в якому простежено: а) напрями і шляхи удосконалення корпусної лінгвістики; б) функціонування лексико-семантичної групи зорового сприйняття у французьких нарративних текстах ХХ століття.

Не обійдено увагою і нові лінгвістичні праці, які розглядаються у розділі „Рецензії та анотації”, висловлена оцінка їхньої актуальності та значущості для розвитку сучасного мовознавства.

Питання відмінкових форм множини іменників середнього роду в церковнослов'янській мові української редакції кінця XVI – XVII століть висвітлено у розділі „Історія мови”.

Автори випуску „Лінгвістичні студії” сподіваються, що уміщені в ньому статті спонукатимуть до міркувань та дискусій. Відгуки і пропозиції слід надсилати на адресу: Редакція серії „Лінгвістичні студії”, кафедра української мови та прикладної лінгвістики, вул. Університетська, 24, Донецький національний університет, корп. I, 83001, м. Донецьк, Україна.

Анатолій Загнітко, науковий редактор

РОЗДІЛ І. ТЕОРІЯ МОВИ

Анатолій Загнітко

ББК Ш12=411.4*212.1
УДК 801.55ФУНКЦІЙНА КАТЕГОРІЙНІСТЬ ІМЕННИКОВОГО ЧИСЛА:
ТИПОЛОГІЯ І ПАРАМЕТРИ

Встановлено основні / неосновні функції форм іменникового числа, схарактеризовано закономірності розширення функційного діапазону форм множини, що зумовлено особливостями ідентифікації цих форм та одномоментної реалізації такими формами тенденції ідеації → менталізації → ідентифікації. Виявлено ширший діапазон форм множини внаслідок поглинання ними препозитивних форм двоїни, троїни та їхніх функцій.

Ключові слова: морфологічна категорія, одинна, множина, ідеація, менталізація, ідентифікація.

Останні роки (кінець ХХ ст. – початок ХХІ ст.) засвідчили осмислення питань граматичного числа іменників крізь призму функційних, прагматичних, комунікативних, функційно-когнітивних, синергетичних та інших підходів із застосуванням належних методів і методик. Такі концептуальні тлумачення тих чи тих граматичних (морфологічних, синтаксичних, словотвірних) форм з виявом їхніх функційно-семантичних парадигм та внутрішнім диференціюванням морфологічної, морфосинтагматичної, семантичної, дериваційної, текстової постають важливими, тому що уможливають розгляд граматичних явищ у їхньому системному ↔ узусному ↔ індивідуально-оказіональному виявах. Суттєвим є врахування еволюційних тенденцій у системі морфологічних форм, значень і категорій. Значущим є застосування функційно-когнітивних методів до аналізу морфологічного числа. Усе це засвідчує актуальність дослідження морфологічної категорії числа іменників у її широкому діапазоні вияву з простеженням ядерної і периферійної сфери реалізації семантики числа.

Метою дослідження є встановлення типологічно-функційного і типологічно-теоретичного діапазону форм морфологічного іменникового числа з виявом ємності й інвентаря їхніх вторинних функцій. Заявлена мета зумовлює необхідність вирішення відповідних завдань: 1) розкрити особливості теоретико-типологічних підходів до тлумачення форм морфологічного іменникового числа; 2) схарактеризувати функційну корелятивність / некорелятивність форм іменникового морфологічного числа; 3) виявити функційну спроможність форм іменникового морфологічного числа; 4) встановити співвідносність / неспіввідносність морфологічного і семантичного числа; 5) визначити сфери перетину форм морфологічного іменникового числа і лексичної множинності на зразок *багато / мало, більше / менше*. Новизна дослідження умотивована комплексним характером аналізу морфологічного числа іменників з простеженням функційно-семантичних парадигм форм однини / множини та окресленням перетину тих чи тих функцій цих форм.

Теоретична значущість обґрунтована функційно-семантичною основою розгляду морфологічного іменникового числа та з'ясуванням співвідношення / неспіввідношення лексичних квантифікаторів із семантикою іменникового числа, практичне ж спрямування виконаного дослідження забезпечуване можливістю застосування його результатів у вишівській практиці викладання морфології української мови й опрацювання спецкурсів з теоретичної і функційної, категорійної й ідеографічної морфології.

Числова категорійність належить до активно опрацьовуваних у загальнотеоретичному і загальноприкладному аспектах. Перший охоплює усталене розуміння категорії іменникового числа як такої, «яка позначає кількість предметів і складається з двох співвідносних граєм того самого слова – однини і множини» [Вихованець, Городенська 2004: 92] (основний вияв), і наголошенням наявності в ній елементів несловозмінного (класифікаційного) типу [Вихованець, Городенська 2004: 92]. Останній співвідноситься з різними функційно-граматичними теоріями, у межах яких число кваліфіковано як функційно-семантичне поле з якісно-кількісним ядром. У цьому разі число розглядається в широкому вимірі, де основною є квантифікація – реалізація будь-якої числової означеності / неозначеності. Число і квантифікація складають широку сферу, охоплюючи типологічно різні засоби вираження, з-поміж яких найабстрагованішими виступають значення морфологічної категорії (МК) числа. Інваріантом системи українського числа є морфологічне протиставлення двох підкатегорій *Sg – Pl* (*Sg* вказує на один предмет, а *Pl* – на два або більше), де поняттєво позначувані **однина** і **множина** підказують власне «значення». Це створює показову «ілюзію» надзвичайно простої, з небагатьма семантичними відтінками, категорії, особливо на тлі мов, у яких функційно навантаженими постають двоїна, троїна, паукальність. Останнє не враховує специфіку квантитативної лексики, потенціал якої у вираженні функцій числа є надзвичайно ємним.

У більшості іменників число є номінативним (вираження однини / множини предметів об'єктивного світу), а належність кожного іменника до однини або множини засвідчує обов'язковий і регулярний його статус. За числовою інтенційністю іменники структуровані на три групи: 1) іменники з повною числовою парадигмою (*клен – клени*); 2) іменники-сингулятиви (*вода, олива, сніг*); 3) іменники-плюративи (*дріжджі*,

канікули). У своїй цілісності іменникова МК числа охоплює і власне-морфологічний (*річка – річки* – реалізована за допомогою закінчення), і синтаксичний (*цей какаду – ці какаду* – виражена через підпорядкований компонент *цей – ці*), словотвірний (*слоненя – слоненята* – реалізована афіксально –*ят-* + *а*) вияви. Такий спектр вираження числової “регулярності”, та ще й значна кількість іменників з неповною числовою парадигмою відбиває її складний характер, що легко простежити в її тлумаченні як словозмінної або як словотвірної (пор. погляди М. Дурново, Ф. Гартнера, Д. Руденка, С. Смаль-Стоцького, О. Смирницького, Є. Тимченка та ін.). Категорії числа властивий найочевидніший і прямий зв’язок з реальними відмінностями в об’єктивному світі, чим вона принципово відрізняється від інших словозмінних категорій. Така наче очевидно простежувана об’єктивність цієї категорії виступає ідеальним підтвердженням, що такі категорії, хоча б почата, умовні [Загнітко 2011]. Умовність виявна в тому, що в рамках МК числа реалізується опозиція одиничності / неодичності, де остання охоплює різноманітні вияви семантики *більше, ніж один*. Пов’язування числа з ідеєю рахованості (обчислення) є коректним тільки для обмеженої кількості предметів на зразок: 1) назви дерев (*береза, клен, липа, ясен*); 2) найменування будівель та їхніх частин (*будинок, кімната, хата, хлів*) та ін., але найменування опредметнених дій (*біганина, мислення, штовхання*), станів (*плач, стояння, чекання*), якостей (*бадьорість, млявість, сміливість*), назви речовин (*молоко, сіль, цукор*) і под. не охоплені нею. Окремі категорії умовні ще більшою мірою і лише віддалено пов’язані з явищами дійсності. МК числа в українській мові (однини / множини) – це систематизація досвіду через посередництво моделей української мови, це явище властиве мові, а не об’єктивному світу. Г. Глісон (за [Gawelko 1985]) розглядає приклад-анекдот в інтерпретації числа: коли запитали (напевно, граматист) мовця, яке число у слова *pants* ‘штани’ – одинина чи множина, він відповів: «*Мої штани – множина знизу та одинина зверху*». Труднощі, що постають і перед іншими мовцями, пов’язані не стільки з формою одягу, скільки з граматикою. Предмет *pants* ‘штани’ така сама цілісність, як, наприклад, *сорочка* або *пальто*, але це реально не має значення: з погляду української мови *pants* ‘штани’ – множина, пор.: *trousers* ‘штани’, *breches* ‘бріджі’, *shorts* ‘труси’, *stacks* ‘штани’ тощо. Граматично – це множина, що зовсім не виправдано семантично, або ж *вила, ворота, граблі, двері* і под.

МК числа є семантично багатогою і розмаїтою, семантично потужною і семантично мобільною, що виявляється не тільки в її внутрішніх складниках, але й у тій кількості залучених з інших системно-лексемних класів. Особливо розгалуженим є вираження загальної кількості, що умотивовано постійним прагненням гіперболізувати і максималізувати ту чи ту кількість, пор.: *У класі підняли руки двадцять учнів з-поміж двадцяти двох* і *У класі ліс рук / У класі море рук*. Розглядаючи семантичну структуру МК числа, слід враховувати можливість встановлення її внутрішнього (інвентар часткових значень) і зовнішнього (сфера визначення) облаштування, що уможливило простеження часткових значень форм однини і форм множини, класифікація лексики за можливістю вираження числа. У розрізі значеннєвих реалізацій числових форм особливий статус належить функційній параметризації форми множини, що поступово «поглинала» лівообчінні компоненти опозиції, постаючи все абстрагованішою. Такий її статус зумовлений загальнообчінними тенденціями ідеації (розвиток значення слова через вторинне переосмислення уже сприйнятого символу – з погляду змісту поняття) → ідентифікації. Ідеація як ментальна структура утворилася у слов’янській свідомості після менталізації – момент сприйняття слов’янським словом символів як таких, та безпосередньо перед ідентифікацією – супржністю результатів менталізації (опрацювання ємності поняття внаслідок метафоричного руху словесного знака). Менталізацією закінчився давньокиївський (давньоруський) період нашої мови, де простежувана тенденція зникнення форм двоїни, ідентифікація ж повноцінно заявила про себе в кінці XVII століття. Увесь період існування козацької доби і далі (староукраїнська мова – власне-українська мова) від початку XIV і до кінця XVII століття – це період становлення, розвитку і поступового удосконалення власне-української ментальності з її характерологічними ознаками, тому що саме в цей час відбувається «осягнення ознак» світу завдяки українській мові – власне-ідеація, ідеальне сприйняття ознак, втілюване у спеціально створеній мовою і на цей момент остаточно сформованою частиною мови – повним (повною формою) прикметником. Формула ідеації була віднайдена тоді ж: “у речовому тілі знайти неречове”, тобто загальне, абсолютне і вічне виявити в частковому, конкретному і часовому (за [Колесов 2011]). Це позиція середньовічного книжника, який продовжує народну традицію видобування типової ознаки із символу: *день світлий, дівчина красна, місяць ясний, молодець славний, думу думати* і под, XV – XVI століття – час «реалістської ідеації» (на ґрунті середньовічного реалізму), тобто виділення типових ознак слова для витлумачення символу шляхом наголошення особливо суттєвої ознаки, що водночас актуалізує первинний смисл слова, пор. *день – світлий*, отже *світлий день*, *місяць – ясний*, отже *ясний місяць*, *молодець – славний*, отже *славний молодець* і т. ін. з вказівкою на *світло* в першому випадку і под. Так утворювались «передпоняття», де означення вказувало на ознаку (зміст) поняття, а іменник – на його обсяг. Це ще не поняття у прямому сенсі, тому що вказано надто конкретний його зміст, пов’язаний саме з цим обсягом; пор., наприклад, спільна ознака «здоров’я» виражена різним змістом, *красний* і *добрий*. Усі постійні епітети народної поезії формувались у цей час: *чисте поле, синє море, біле світло* тощо. Усі тогочасні епітети мали суто виводне значення, були супржні з відповідними іменами, типовою ознакою яких поставали, пор.: *бистрий кінь, бистра річка / бистра річенька, ясний сокіл, скоро яцірка* та ін. – усі виражають ознаку «швидкість», що виявна не як рід, а як вид швидкості. Це відбувалось у силу того, що не було напрацьовано в мові засіб, за допомогою якого легко знайти слово на основі типової ознаки, адекватного для усіх випадків позначення швидкості. Подібний

вияв ознаковості властивий був і числовим атрибутам у предикативній позиції (псл. **osť* утворене від порядкового числівника *osť* «восьмий» подібно до *šest* «шість» від *šest* «шостий», *devět* «дев'ять» від *devět* від «дев'ятий» [Етимологічний 1985, т. 1: 16]). Аналогічні числівникові компоненти видобували певну ознаку відповідного імені і надавали моделі «ім'я + атрибут порядку» (*den* – *osmий*, отже *osmий den* та ін.) регулярності. Постпозитивні компоненти поступово набували препозитивної атрибуції для позначення порядковості як вияву розташування на життєво часовій осі.

У період менталізації особливо активізується клас спеціалізованих аналітичних показників числа з поступовим формуванням ємнішої множинності власне-кількісних ідентифікаторів (активізовано ідеацію, пор. еволюцію лексеми *двадцять* (псл. *d(ь)va deseti* ← числівник *d(ь)va* + форма двоїни *deseti*) [Етимологічний 1985, т. 1: 405]). Ідеація показників кількості поступово трансформувалася в регулярну ідентифікацію. Паралельно відбувалися такі ж процеси в компонентах морфологічної категорії числа іменників: власне-кількісні показники внаслідок ідеації переймали на себе аналітичне позначення двоїни та ін., форми ж множини набували абстрагованішого навантаження, іррадіюючи такі самі процеси у форм однини.

У сучасній мові за виявом внутрішнього облаштування категорія числа є двокомпонентною (однина і множина), де кожна з форм має власний потенціал семантичного навантаження – текстуально зумовленого ↔ ситуативно визначуваного, тобто морфосинтагматичної / синтагматичної парадигм. Для обох форм властиві такі часткові функції: 1) «родова множина й однина»: *Англіїці урівноважені ∞ Кінь – домашня тварина*; 2) «дистрибутивна множина й однина»: *Дівчата схилили голови ∞ Дівчата схилили голову*; 3) «гіперболічна множина»: *Не рубай дерев – липа ще жива* (М. Вінграновський) (визначають як «заперечну множину» / «заперечувальну множину» (А. Пеньковський)); 4) «генералізувальна множина»: *Студентам для поселення в гуртожитку слід пройти медогляд*; 5) «однина узагальнювально-збірна»: *Наш багатотисячний глядач*; 6) «однина екземпліфікувальна»: *Селянин купує, селянин продає, селянин державі віддає* (Україна молода. – 2011. – 11 січня); 7) «однина експресивно мотивована»: *Що я тут роблю? – до цих пір квітку поливаю* (у значенні «квітки»). До цих функцій прилягають контекстні, їхня реалізація є лексично зв'язаною й обмеженою: 8) «множина видова» (найменування речовин і властивостей): *солі, мудрості, ніжності*; 9) «множина емфатизована» (назви речовин і просторових вимірів): *сніги, піски, води*; 10) «множина збірна» (найменування осіб за національністю, фахом, соціальним станом, характерологічними якостями; назви овочів, фруктів, плодів, витворів літературно-мистецької діяльності тощо): *іспанці, вояки, відчайдухи, пройдисвіти, персики, вірші*; 11) «множина пар і наборів» («парна множина»): *очі, вуха, чоботи, береги, пальці* (пор.: [Потебня 1888]); 12) «множина асоціативна» (у прізвищах): *Іванови* «Іванов та його сім'я» (термінологія і приклади узагальнено з досліджень І. Ревзіна [Ревзін 1969], В. Плунгяна [Плунгян 2003], К. Рахліної [Рахілина 2009], О. Ляшевської [Ляшевская 2004]; огляд літератури зі значень числа у [Перцов 2001]). У сучасній мові спостерігається тенденція активнішого використання форм множини в порівнянні з формами однини. До таких виявів слід зарахувати функції на позначення: а) простору, місця: *обрі, пасовиська, простори*; б) опрідметненої дії: міркування, пояснення, спогади, хвилювання (та й загалом девербативи з омонімією форм числа в окремих відмінках (*хвилювання – хвилювання*)) суттєво розширюють сферу аналітизму в МК числа (*тривожне хвилювання – тривожні хвилювання*); в) стану особи, природи, суспільства, цивілізації (дозі, тумани, роси, зв'язки, розбіжності).

Вагомою є сполучувальна функція числових форм іменників з числівниками (*три липи, вісімнадцять комп'ютерів*) (синтагматична парадигма), з кванторними словами зразка *будь-яка особа*, використання у функції прикладки (*міста-герої*), предикативне вживання (*мої сестри – учителі*) тощо (І. Мельчук, О. Падучева). В аналізі іменникового числа важливим є встановлення особливостей граматичної поведінки певної форми (А. Вежицька). На відміну від категорій виду, модальності, способу, означеності / неозначеності, що виявляють відношення мовця до описуваної ситуації, МК числа прямо кваліфікує реалії зовнішнього світу: *одна партія – кілька партій*, у чому виявляється її «найбільша семантичність» (див. також: [Пивоварова 2009; Рахілина 2009]). Число є іконічним, у силу чого у структурних дослідженнях диференціювали різницю між лексичним і граматичним, словозмінним і словотвірним, семантичним і синтаксичним виявом категорійно-числової семантики, розмежування первинних і вторинних функцій числових форм та окреслення інваріантного вияву значення числа за двома ознаками: множинність – немножинність та означеність – неозначеність (І. Ревзін) або конкретність – абстрактність та спільність – неспільність (О. Ісаченко). У кожній словоформі відмінюваних іменників закінчення є знаком морфологічного числа (*партія → партії; ясен → ясени, море → моря*). Формально вираженого у словоформі показника числа немає в невідмінюваних іменників, для яких властиве синтаксичне вираження форм числа через узгодження: *нове таксі → нові таксі*. Класифікації часткових функцій форм числа є опертям досліджень з теорії граматики, з-поміж яких найвагомішими є аналіз: 1) функційної ієрархії (М. Шелякін); 2) структуралістської матриці опозицій зразка «одичність – множинність», «розчленованість – цілісність», «означеність – неозначеність», «маркованість – немаркованість» (І. Вихованець, О. Ісаченко), що дозволяє окреслити граемний інваріант однини / множини, часткові ж значення розглянути на периферії як один із виявів кількісних відношень у мові; 3) контрастивної типології (М. Перельман, М. Гавелко); 4) типології числа і супр'яжних категорій (О. Холодович); 5) ідіоматичних сполучувальних інтенцій числа й відмінка – «родовий кількості» (О. Пешковський), «орудний кількості та орудний сукупності» (О. Ісаченко), «орудний кількісно-варіативний» (Т. Тихомирова) та ін.

Іменники без повного набору числових форм є іменниками з *дефектною* числовою парадигмою (А. Залізняк) з виявом *формальної* (морфологічної) і *функційної* (семантичної) дефектності. Перша охоплює відсутність граматичних форм із закінченнями однини / множини, пор.: *білизна, звірина, птаство, худобина, вороння, качання, колосся, лозиння і санки, глабці, граблі, нари, носилки, ночви, сіни, чотки* (іменників-плюративів, наприклад, зі зв'язаною формою числа за СУМ 122 [Алтицева 2003], а функційна дефектність поширена на такий вияв, за якого семантика певного імені 'X' не допускає поєднання смислів 'один X' / 'кілька X'. Порівнювані іменники зразка *білизна* мають семантичну дефектність (необчислювані іменники), а в іменників на кшталт *сани* обидва значення (*одні сани / кілька саней*) передаються синонімічними формами (пор.: [Пивоварова 2009]) із закінченнями множини (функційно повна парадигма (обчислювані іменники)). Подібні вияви наявні і в так званих невідмінюваних іменників, де уся відмінково-числова парадигма заповнена омонімічними формами. Іменникова категорія числа охоплює обчислювані і необчислювані іменники, в тому числі і *singularia tantum* і *pluralia tantum* [Плунгян 1995]. МК іменникового числа семантично кореспондує з постійно поповнюваним класом кількісних квантифікаторів, ємність і склад якого значною мірою відбивають основні шляхи синсемантизації автосемантичних слів. Внаслідок таких тенденцій певний предметний іменник набуває властивості регулярно поєднуватися зі словами різних тематичних груп, у тому числі абстрактних іменників [Загнітко 2011].

Особливий статус у вираженні квантифікації належить предметним іменам, що, набуваючи вторинного вияву активної валентності внаслідок поступової граматизації і «зсуву» у внутрішньолексемній структурі, реалізують числову семантику в широкому смислі, постаючи кількісними квантифікаторами [Рахіліна 2009; Плунгян 1995]. Загалом кількість – це не обов'язково і не завжди семантика числа, тому що кількість у суспільно-соціальних практиках може охоплювати і значення ємності (*діжка, цистерна – повна / напівповна / неповна*), простір (гектар – 10 000 м², десятина – 1,0925 га), час (година – 60 хв; *рік* – 365/366 днів, *доба* – 24 години). З кількісною диференціацією пов'язана розгалужена система кількісних квантифікаторів. Інваріантом їхньої семантики постає значення неозначено-великої кількості із суб'єктивним відтінком на зразок 'дуже багато', пор.: *море книг, гора зошитів, океан квітів* і под. (*Океан квітів, кохана, тобі до ніг лягає* (А. Яна)). Слова на кшталт *море, гора* первинно називають природні об'єкти, пор.: *море* – 1) частина океану – великий водний простір з гірко-солоню водою, що більш-менш оточений суходолом; 2) дуже велике штучне водоймище; 3) перен. Поросла, вкрита чимось велика, безмежна площа; 4) перен. Велика кількість чогось (СУМ, IV, с. 802): *Плем'я довго й ретельно готувалося до полювання на мамонта. Хоч довкола було море дичини і плем'я майже щодня об'їдалося м'ясом, мисливці не могли заспокоїтись, не вбивши мамонта* (А. Дімаров); *гора* – 1) значне підвищення над навколишньою місцевістю або серед інших підвищень; 2) велика кількість чого-небудь складеного в купу; багато чогось (СУМ, II, с. 125-126): *Я наставляю руку, і в долоню мою сипляться мідяки. Ціла гора мідяків* (А. Дімаров). Для іменника *море* перше і друге значення є непридатними, а для іменника *гора* – таким є перше значення. У цих значеннях вони є субстанційними (пор. кваліфікацію категорії субстанційності з її внутрішньою диференціацією на категорію суб'єкта, об'єкта, адресата, інструмента тощо [Вихованець, Городенська 2004]), у реченнєвій структурі заповнюють відповідні синтаксичні позиції аргументів: *Як понесе з України / У синє море / Кров ворожу... / отоді я / І лани і гори – / Все покину* (Т. Шевченко); *Каховське море і сьогодні викликає багато наукових суперечок* (Голос України. – 2010. – 28 травня); *Зоре моя вечірняя, / Зійди над горою, / Поговорим тихесенько / В неволі з тобою* (Т. Шевченко). В інших значеннях іменники *море* (третє і четверте) і *гора* (друге) зазнають суттєвого семантичного «зрушення», генітивна конструкція, у межах якої вони є вершинними (пор.: *гора книг, море людей*), «провокує» зміщення в їхніх значеннях. У цьому разі іменник переходить до класу предикатних (предикативних), або релятивних, що мають власний аргумент, заповнюваний множинністю, пор. також: *Істот було тут іще більше: вони то метушилися попід деревами, обкопуючи та поливаючи, то висли на гіллі, зриваючи велетенські плоди: все те вкладалося в кошики, і безконечний потік носіїв тягнувся вдовдовж дороги* (А. Дімаров). Іменник не позначає предмет, а оцінює і кваліфікує кількість об'єктів у відповідній множинності. Низка таких іменників (*букет, копа, оберемок, прірва, сніп, фунт, хмара* і под.) уже в своєму основному значенні подвійно марковані, позначаючи конкретний предмет об'єктивного світу, що являє собою множинність предметів відповідного типу (пор. *букет фіалок, букет конвалій, сніп жита, сніп пшениці, копа кукурудзи*), чим визначається їхня здібність використовуватися в генітивних конструкціях у прямому значенні. Показником їхнього переходу до класу квантифікаторів постає розширення сполучувальних інтенцій: *букет конвалій (Завтра, вертаючи назад, до Мрина, він нарве для своєї дівчини букетище конвалій. Оберемок конвалій, аби довше пам'ятала* (В. Дрозд) → *букет дисципліни (І щойно я прочинила двері до зали, побачив мене і каже строго та докірливо: «Ось, будь ласка, товаришка Жила, для прикладу. Теж — букет дисципліни* (В. Дрозд)); *оберемок лози* → *(З такими приємними думками нарізав я оберемок лози, приніс під хату і засів за роботу* (А. Дімаров)) *оберемок порушень (На мене вправ оберемок порушень, що приписувалися мені за кожний неналежний крок* (А. Яна)), що супроводжуване набуттям ними суто кількісної семантики із оцінним відтінком. Останнє засвідчує активний процес їхньої граматизації: поступовий вихід зі статусу звичної лексичної одиниці і гіпотетично перетворенням таких елементів у суто формальний граматичний показник. За твердженнями К.В. Рахіліної, Лі Су-Хйона, в російській мові таких імен нараховуються майже тридцять [Рахіліна 2009; Плунгян 1995], а в українській – орієнтовно двадцять п'ять, хоча їхній склад належить до активно поповнюваних, пор.: *арсенал, батарея, букет,*

вагон, віз, гора, дощ, ліс, море, океан, оберемок, прірва, хмара і под. За спостереженнями А. Ляшкевич [Ляшкевич 1985] таких слів близько ста, хоча в цьому разі до їхнього складу включено і лексеми зразка *армія, група, натовп, рій, табун (рій думок, група перетворень* тощо), а, за підрахунками М. Тихонова [Тихонов 1971], їх понад 140, що є наслідком максимального розширення корпусу таких лексем за рахунок слів на кшталт *маса, множинність*, у тому числі і прислівники *багато, мало, небагато, чимало*. У таких підходах основою постає зреалізовувана загальна семантика кількості без послідовного урахування особливостей внутрішньолексемних зрушень, їхньої нерівнорядності. У цьому вимірі важливим є те, що більшість тільки родових найменувань спроможні набувати семантики квантифікатора числа, а більшість видових – належать до таких, що позбавлені цього на кшталт **гай питань, *дубина проблем* (але *ліс рук і ліс незручностей*); 3-поміж таких квантифікаторів можна легко вичленувати квантифікатори малої / незначної кількості і квантифікатори значної / великої кількості: *крапля крові (Привиди, либонь, також наситилися краплями моєї крові, добути ми тоді Сінтою, і більше мені не являлися* (І. Карпа)), *жменька мукички (Нема барабуль, лишається жменька мукички, довго ні з чого збити татові масельця – все можна перетерпіти* (М. Матіос)) // *крапля шоу* ((Майнес:) *Хотіли, щоби духи мучили тебе незримо для сусідів. «Не дамо цим клятим туземцям ані краплі безплатного шоу!!!* (І. Карпа)); *жменька проблем (Жменька моїх проблем нічого не ускладнить у твоїх почуваннях і сприйняттях* (Україна молода. – 2001. – 13 березня)) – мала / незначна кількість; хмара дощу (*Хмара дощу раптово накрила все село* (А. Дімаров)) // хмара парфуму (*Але тут – ця задушлива хмара солодкого парфуму, це нагельоване волоссячко, ця улеслива посмішка 35-річної давнини і – квінтесенція – шкіряний піджак. Шоби вже точно па-багата-му* (І. Карпа)).

У процесі граматизації (термін запроваджено А. Мейє) певної лексеми виявна поява нової граматичної функції, відбувається два процеси: зрушення значення і декатегоризація (у досліджуваних явищах спочатку відбувається декатегоризація (перетворення граматичного іменника в квантифікатор) з частковою втратою загального лексичного значення (набуття синсемантичного статусу) і водночас наявна рекатегоризація з появою нового значення з універсального граматичного набору (див.: [Плунгян 2003]). Останнім визначувано обмеження вжитку певної конструкції, а також внутрішньоконструкційну сполучуваність. Незаперечним є те, що ступінь граматизації тієї чи тієї моделі $S_n S_g (N_n N_g)$, де S_n / N_n – іменник у називному відмінку, а S_g / N_g – іменник у родовому відмінку, з відповідним її лексичним наповненням слід діагностувати у кожному випадку окремо, для чого необхідним постає кількісний розгляд використання та сполучувально-інтенційних властивостей пре- і постпозитивних компонентів конструкцій.

Загалом іменникові кількісні лексеми утворюють особливу сферу функціонування, де перший вияв порушення чітко визначеної сполучуваності зумовлює перший етап семантичного зсуву. Здебільшого лексичні кількісні маркери на зразок *букет, оберемок* мають просторово-квантитативний вимір [Загнітко 2011], а іменники на кшталт *море, океан, потік, прірва, ріка* виявляють елемент простору з окресленими межами, зближуючись між собою внутрішньолексемним значенням 'неохопна плинність', що постає діагностичним показником їхнього спрямування в кількісні квантифікатори.

Отже, МК числа внутрішньо є досить насиченою взаємопереходами і кон'юнктивно-диз'юнктивними взаємозумовленостями функцій форм однини і множини, накладанням функцій одна на одну з різним спектром застосування, водночас чітко простежуваною постає експансія функційного насичення форм множини, внаслідок чого низка функцій (вторинних) однини постає виявною у форм множини на абсолютній периферії її функційно-семантичної парадигми. Семантична потужність МК числа постає умовною, тому що охоплює тільки ядерну її площину, а у сфері лексичних квантифікаторів здебільшого виражається кількість нерегулярна (в іншому разі були б **четверина, *п'ятерина* як вияв особливих регулярних форм числа), а лише якісно кваліфікується ситуація із суттєвим відтінком суб'єктивності. Перспективним є розгляд диференціювання морфологічно вираженого числа не тільки системними маркерами кількості (*три, чотири* тощо), але й лексичними квантифікаторами, що поступово набувають узуального характеру і виступають конкурентно спроможними щодо форм множини / однини.

Література

- Алтицева 2003: Алтицева, Л.Ю. Функціонально-семантичні параметри іменників з неповною числовою парадигмою : автореф. ... канд. філол. наук [Текст] / Л. Ю. Алтицева / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – К., 2003. – 20 с.
- Вихованець, Городенська 2004: Вихованець, І., Городенська, К. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматики укр. мови [Текст] / І. Вихованець, К. Городенська; За ред. І. Вихованця. – К. : Університетське видавництво «Пульсари», 2004. – 400 с.
- Етимологічний 1985: Етимологічний словник української мови [Текст]. – Т. 1. – К. : Наукова думка, 1982. – 632 с. ; Т. 2. – К. : Наукова думка, 1985. – 571 с.
- Загнітко 2011: Загнітко, А. Теоретична граматики української мови [Текст] / А. Загнітко. – Донецьк : ВКФ «БАО», 2011. – 992 с.
- Колесов 2011: Колесов, В.В. Идеация и русская ментальность [Текст] // Знак – свідомість – знання : [зб. наук. пр. / голов. ред. В. І. Теркулов]. – Горлівка : Вид-во ГДПШМ, 2011. – Вип. 1. – С. 7-13.

- Ляшевская 2004: Ляшевская, О.Н. Семантика русского числа [Текст] / О. Н. Ляшевская. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 400 с.
- Ляшкевич 1985: Ляшкевич, А.И. Именные сочетания со значением количества [Текст] / А. И. Ляшкевич. – Мн. : Вышэйшая школа, 1985.
- Перцов 2001: Перцов, Н.В. Инварианты в русском словоизменении [Текст] / Н. В. Перцов. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 212 с.
- Пешковский 1956: Пешковский, А.М. Русский синтаксис в научном освещении [Текст]. – Изд. 7-е / А. М. Пешковский. – М. : Учпедгиз, 1956. – 511 с.
- Пете 1981: Пете, И. Семантические типы количественных отношений [Текст] / И. Пете // Die Welt der Slaven. – Jg. XXVI. – Н. 2. – 1981. – S. 338-345.
- Пивоварова 2009: Пивоварова, С.В. Лексикализация форм множественного числа имен существительных в современном русском языке : в аспекте анализа их концептных значений : дис. ... канд. филол. наук [Текст] / С. В. Пивоварова. – Бийск, 2009. – 229 с.
- Плунгян 2003: Плунгян, В.А. Общая морфология. Введение в проблематику [Текст] / В. А. Плунгян. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 384 с. (Новый лингвистический учебник).
- Плунгян 1995: Плунгян, В.А. Семантические типы предметных имен : грамматика, лексика и когнитивная интерпретация [Текст] / В. А. Плунгян, Е. В. Рахилина / А. С. Нариньяни (ред.) // Диалог '95 : Труды международного семинара по компьютерной лингвистике и ее приложениям. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1995. – С. 252-258.
- Потебня 1888: Потебня, А.А. Значения множественного числа в русском языке [Текст] / А. А. Потебня. – Воронеж, 1888. – 167 с.
- Рахилина 2009: Рахилина, Е.В. Семантика лексической множественности в русском языке [Текст] / Е. В. Рахилина, Ли Су-Хён // Вопросы языкознания. – 2009. – № 4. – С. 13-40.
- Ревзин 1969: Ревзин, И.И. Так называемое «немаркированное множественное число» в современном русском языке [Текст] / И. И. Ревзин // Вопросы языкознания. – 1969. – № 3. – С. 102-109.
- Тихонов 1971: Тихонов, М.Ю. Лексико-фразеологическая микросистема 'много' в современном русском языке : дис. ... канд. филол. наук [Текст] / М. Ю. Тихонов. – Самарканд, 1971. – 256 с.
- Gawelko 1985: Gawelko, M. Semantyczne aspekty pluralizacji w języku francuskim i polskim [Text] // Języki obce w szkole. – 1985. – № 29. – S. 195-200.

Установлены основные / неосновные функции форм числа существительных, охарактеризованы закономерности расширения функционального диапазона форм множественного числа, обусловленных особенностями идентификации данных форм и одномоментной реализации такими формами тенденций идеации → ментализации → идентификации. Обнаружен более широкий диапазон форм множественного числа вследствие поглощения ими препозитивных форм двойственного, тройственного числа и их функций.

Ключевые слова: морфологическая категория, единственное число, множественное число, идеация, ментализация, идентификация.

The basic / non-basic functions of substantive number forms have been set, the patterns of expansion of the functional range of plurals have been characterized, due to the identificative peculiarities of these forms and some one-stage implementation with such types of tendency of ideation → mentalization → identification. A wider range of plurals through they absorb the prepositive forms of dual, trial number and their functions has been revealed.

Keywords: morphological category, singular, plural, ideation, mentalization, identification.

Надійшла до редакції 17 листопада 2011 року.

Лариса Сидельникова

ББК Ш 44=81.471.1

УДК 811.133.1'1.81'354

ФОНОГРАФІЧНИЙ ТА ІДЕОГРАФІЧНИЙ РОЗВИТОК СИСТЕМИ ЛІТЕРНИХ ЗНАКІВ НОВОФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ (XVII-XVIII ст.)

Статтю присвячено вивченню фонографічних та ідеографічних особливостей новофранцузької мови, встановленню основних графічних засобів для передачі голосних та приголосних звуків, аналізу функціонального навантаження різних типів графем новофранцузького письма, виявленню базових принципів письма французької мови XVII-XVIII ст.

Ключові слова: фонографічний інвентар, фонограма, морфограма, ідеограма, логограма, графема, графічний комплекс, новофранцузька мова.

© Сидельникова Л.В., 2012

Постановка наукової проблеми та її значення. В історії французької мови новофранцузький період (XVII-XVIII ст.) вважається епохою остаточного формування національної єдності через приєднання нових провінцій, перетворення королівського двора у законодавчу владу та завершення процесу встановлення норм французької писемно-літературної мови. Таким чином, XVII-XVIII ст. характеризувалися закріпленням основних підвалин сучасного французького письма, зокрема унормуванням існуючих на той час писемних стандартів. Дослідження особливостей еволюційного розвитку фонетичної та графічної систем новофранцузької мови завжди перебували в центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних лінгвістів [Катагощина 1968; Сергиевский 1938; Скрелина, Становая 2001; Доза 2003; Zink 1986; Pierret 1994; Bettens 2008; Picoche, Marchello-Nizia 1998; Chaurand 2006; Cohen 1958], оскільки вони розкривають специфіку становлення графічної системи французького письма, виявляють основні механізми формування графем, що передавали звуки мовлення. Проте, розгляд цієї проблеми з позиції комплексного підходу з урахуванням не тільки фонетичного навантаження певних графічних одиниць новофранцузької мови, але й граматичних, семантичних та функціональних особливостей залишається недостатньо дослідженим, що й зумовлює **актуальність** представленої роботи.

Об'єктом дослідження є фонетична та графічна системи французької мови XVII-XVIII ст., а **предметом** – фонетико-графічні особливості та фонографічний інвентар новофранцузької мови.

Мета статті полягає в аналізі фонетичної системи французької мови XVII-XVIII ст., встановленні фонографічного інвентаря для передачі на письмі голосних та приголосних звуків новофранцузької мови, визначенні функціонального навантаження новофранцузьких графічних комплексів (далі ГК), виявленні базових принципів письма французької мови.

Матеріалом дослідження слугували тексти таких авторів епохи: Pierre Cornelle (1606-1684), René Descartes (1596-1650), Blaise Pascal (1623-1662), Jean Racine (1639-1699), François de Fénelon (1651-1715), Théophile de Viau (1590-1626), Voltaire (1694-1778), Alain-René Lesage (1668-1747), Jovial, Abbé Prévost (1697-1763), Saint-Simon (1675-1755), Guillaume de Vair (1641), Molière (1622-1673), наукові роботи François Quesnay (1694-1774).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. У новофранцузький період фонетична система французької мови характеризувалася насамперед встановленням літературної норми у вимові шляхом стабілізації та регламентації фонетичної структури французької мови, яка була відображена у мові аристократії, а також коливаннями, які були спровоковані двома протилежними лінгвістичними явищами: впливом основних тенденцій розвитку розмовної французької мови та впливом уже стандартизованої писемної мови. І, нарешті, тріумфом вимови буржуазії, причиною якої стала перемога першої Французької Революції та витиснення норми аристократичної вимови, яка вважалася застарілою.

Серед основних змін, яких зазнала вокалічна система французької мови XVII-XVIII ст., необхідно вказати на такі:

По-перше, процес монофтонгізації трифтонгу [eau] досяг своєї кульмінації: дифтонг [eo], який був його наслідком у XVI ст. стягнувся у закритий звук [ø]. Разом із тим, зауважимо, що протягом XVII-XVIII ст. спостерігалось коливання у його вимові. У деяких словах таких як: *chapeau, beau, nouveau* триграф *eau* вже промовлявся як [ø], тоді як у словах *bateau, couteau* ще як дифтонг [eo]. Проте остаточне стягнення [eau] в [ø] відбулося наприкінці XVIII ст.

По-друге, наприкінці новофранцузького періоду два варіанти вимови старофранцузького дифтонгу *oi*, а саме, дифтонг [we] та відкритий звук [e], що фіксувалися диграфом *oi* зазнали узагальнення та унормування [Доза 2003: 79]. Отже, з кінця XVIII ст. графема *oi* передає [wa].

По-третє, стабілізація вимови диграфа *ou* (від лат. [o] або [ø]) у ненаголошеному початковому складі. Суперечності між устами (*ouïstes*), вченими, що відстоювали вимову [ü], та їх супротивниками, що виступали за вимову [ø] у ненаголошеному складі, завершилися стабілізацією вимови [ü] у значній кількості слів, наприклад у таких словах як: *fourneau, fourniture, moulin, couronne, douleur, tourner* тощо. Але у деяких написаннях вимова [ø] здобула перемогу, наприклад: *colombe, colonne, provende, corvée, novembre, volonté, volume, fossé, côté* тощо [Скрелина, Становая 2001: 143].

По-четверте, протягом XVII ст. узагальнюється тенденція до деназалізації голосних перед носовими приголосними. Цей феномен торкнувся у першу чергу носових голосних [ã] і [õ].

По-п'яте, позиційний закон, який зародився у XVI ст. для розрізнення голосних [e] та [ɛ], набуває широких масштабів. Це явище протягом новофранцузького періоду поширилося й на голосні *o* та *eu* [õ]. Проте чітко зафіксованих норм вимови цих голосних ще не було. Голосний [a] також вже мав якісне розрізнення, але воно було більш пов'язано з його довготою або короткістю [Сергиевский 1938: 209]. Тільки наприкінці XVIII ст. веляризація [a] виникає унаслідок її подовження через такі фонетичні зміни, як: а) втрата вимови імплізивного *s* (*pâte*); б) деназалізація [ã] (*flamme*); в) редукція голосних у зяянні (*âge*); спрощення групи приголосних *rr* (*barre*), г) вплив деяких запозичень тощо.

Основним процесом, який відбувався у консонантизмі новофранцузької мови стала стабілізація випадіння з вимови кінцевих приголосних [Bettens 2008]. Зауважимо, що у розвитку кінцевих приголосних спостерігалися дві тенденції: одна народного походження, яка призводила до випадіння їх з вимови, а інша – книжного, пов'язана з вимовою запозичень та орфографією, що, у свою чергу, потребувало відновлення

втрачених з вимови приголосних звуків. Остання тенденція сприяла відновленню **-r** у дієслівних флексіях на **-ir** 2 та 3 дієвідмін (*finir, fuir*), фінальної **-l** у особовому займеннику *il* та проконсонантне **s** у середині слів, наприклад, *puisque, lorsque*. Розглянемо це питання детальніше. Отже, у новофранцузькій мові процес випадіння кінцевих приголосних остаточно встановився після певних хитань, які були спровоковані суперечним впливом народної вимови та вимови "освічених". Саме народна вимова сприяла тому, що звук **[p]** у фінальній позиції цілковито зникає у таких словах, як *coup, drap, trop, beaucoup*, проте залишається вимовним у запозиченнях, наприклад, у англіцизмах *croup, stop*. Кінцевий **[t]** не вимовлявся майже в усіх словах: *front, trot, état, enfant*, але прочитувався у книжних: *fat, brut*, а також у словах *net, blet* (за винятком *coquet* та у словах із зменшувальним суфіксом *-et*). Кінцевий **[s]** також зникає у переважній кількості слів: *dos, succès, gros*, разом із тим вимовляється у книжних словах: *atlas, grais, rébus* та у запозиченнях, наприклад у іспанізмі *maïs* [Picoche, Marchello-Nizia 1998: 216].

Під впливом вимови книжних слів та їхньої графіки виникали хитання у прочитанні приголосних **[f]**, **[k]**, **[l]** та **[r]**. Фінальний звук **[f]** більше не промовлявся у словах *jolif, clef*, але у більшості інших слів був вимовним: *grief, juif, nef, siof, sauf*. У таких написаннях, як *cerf, boeuf, nef* спостерігалось хитання у вимові. Звук **[k]** не прочитувався у словах *broc, blanc, cleric, marc*, але вимовлявся у *bec, choc, sec* та інших. Спостерігалось коливання у вимові прийменника *avec*. У більшості випадків приголосний **[k]** промовлявся перед словом, що починалося з голосної та випадав перед словом, яке починалося з приголосної, наприклад: *ave(c) votre grâce, avec une souveraine autorité*. Під впливом значної кількості книжних та запозичених слів вимова фінального **[l]** зберігалася та відновлювалася у таких словах як *exil, fil, mortel, quel, quelque, quelqu'un, profil, sel* тощо. Він не прочитувався у *fusil, gentil, sourcil* та у особовому займеннику *il* за винятком у позиції перед голосним, наприклад: *combien u en a-t-i(l) ? lorsqu'i(l) passe, il est vrai*. Приголосний **[r]** більше не вимовлявся а) у флексії *er* дієслів 1 групи та у словах із суфіксом *-er, -ier*, але прочитувався у моносилібних написаннях *cher, fer, fier, mer*; б) у флексії *-ir* дієслів 2 та 3 груп (*finir, obéir, retenir*) та у іменниках *plaisir, avenir, souvenir*, окрім *désir*; в) у вимові прислівника *toujours* та прийменника *sur* виникали певні хитання; г) у присвійних прикметниках *notre, votre, leur*, проте, вимовлявся у присвійних займенниках *le leur, les nôtres* [Chaurand 2006: 85]. Відзначимо, що приголосний **[r]** було відновлено у закінченні *-eur*: *sauveur, douceur*.

У новофранцузькій період відбувається трансформування апікального **[r]** у грасируване (дорсальне). Зауважимо, що вимова апікального розкотистого **[r]** із старофранцузької мови була нестабільним фонетичним явищем, яке мало слабку артикуляцію без вібрації язичка та часто зазнавало метатеми (*fromage, brebis* всупереч етимології *formage, berbis*), проте, стабільним на початку слів та після голосної. Це й стало наслідком зникнення з вимови у фінальній позиції, асимибілізації у **[z]**, що знайшло свої відбитки у слові *chaise* поряд з *chaire, besicles* для *bécycle*, спрощення подвоєння *rr*, подовжуючи при цьому попередню голосну (окрім деяких дієслівних форм), а також переходу **[r]** у **[l]** у XVII ст. (*materas > matelas*). Необхідно додати, що грасирувана вимова **[r]** була з самого початку властива королівському двору, її вважали "приворною" та протиставляли народній і провінційній вимові, де **[r]** промовлялося розкотисто.

У XVII-XVIII ст. здійснюється остаточний перехід м'якого **[r]** у **[j]**. Ця вимова була притаманна таким словам як *caillou, travailleur, meilleur, travaille, paille*. Підкреслимо, що це перетворення розповсюджувалося протягом XVIII ст. як не літературна "помилкова" вимова. І тільки в XIX ст. вона встановилася як літературна норма.

У наступній частині статті ми маємо на меті встановити фонографічний інвентар для передачі на письмі голосних та приголосних звуків, спираючись на апробовану систему класифікації графем (від однолітерних – монографи, до багатолітерних графічних комплексів – диграфи, триграфи, тетраграфи)

Завдяки аналізу графіки новофранцузьких текстів встановлено, що для відтворення 18 голосних звуків французька мова XVII-XVIII ст. застосовувала фонографічний інвентар, який складався з 60 ГК, зокрема, 19 однолітерних (32 %), 33 дволітерних (54 %), 6 трилітерних (10 %) та 2 чотирилітерних (4 %). Фонографічний інвентар для відображення на письмі 18 приголосних звуків новофранцузька мова застосовувала 45 графем: 20 однолітерних (47 %), 22 дволітерні (47 %) та 3 трилітерні (6 %) ГК. Здійснений кількісний аналіз продемонстрував, з одного боку, збільшення кількості однолітерних та дволітерних графем, а з другого, зменшення трилітерних та чотирилітерних ГК у порівнянні з попередніми періодами розвитку французької графічної системи. Цей факт пояснюється розширенням парадигми графем із застосуванням супраграфемних знаків з метою відтворення протиставлення *голосний переднього \ голосний заднього* рядів, що стало наслідком розвитку позиційного закону голосних, а також з процесами унормування та уніфікації графіки, які були розпочаті вченими та друкарями XVII-XVIII ст., що призвело, деякою мірою, до скорочення багатолітерних комплексів.

Серед основних характеристик фонографічного інвентаря новофранцузької мови необхідно вказати на поліграфічність фонем. Найчисельнішою на графічні відповідники була у XVII-XVIII ст. відкрита **[e]**, вона відображалася на письмі дванадцятьма ГК: трьома монографіями **e, è, ê** та дев'ятьма диграфами **ai, ay, ei, ey, oi, ès, et, êt, ez** (*nef, père, tête, faire, vray, peine, reyne, excès, effet, arrêt, nez, faiblesse*). Вісім графічних відповідників мала носова фонема **[è]**, а саме диграфи **in, im, yn, ym**, триграфи **ain, ein**, а також тетраграфи **aing, eïng** (*jardin, simplese, syncope, sympathie, fraindre, peinture, gaing, desseing*). Шість графем відображали звук **[ø]** – диграфи **œ, eu, eü**, а також триграфи **eue, œeu** та **yeu** (*oeil, deseur, seürté, feuille, soeur, yeux*); проривний **[k]** – монографи

с, к, диграфи **qu**, **cc**, **ck** та триграф **cqu** (*croc, fakir, publique, accommoder, Sarbruck, hacquenée*). По чотири графічних еквіваленти мали такі звуки, як [ā] – диграфи **am**, **an**, **en**, **em** (*flambeau, planter, entendre, septembre*); [ɔ] – монографи **o**, **ô**, диграф **au**, триграф **eau** (*soleil, côté, jaune, manteau*); [ü] – монографи **u**, **ü**, **û** та **v** (*lune, mües, sûr, vne*); [j] – **i**, **î**, **ü**, **y** (*diable, traître, miroüer, obeyr*). Три графічних аналогії відбивали звук [u] – диграфи **ou**, **oû**, **où** (*coup, oû, ajoûter*); звук [i] – монографи **i**, **î**, **y** (*lire, île, ydole*), а також носові звуки [õ] – диграфи **om**, **on**, **um** (*acomplir, prison, tumber*) та [œ] – диграфи **um**, **un**, **vn** (*parfum, importun, vn*). По два графічних комплекси мали такі звуки, як [a] – монографи **a**, **à** (*matinee, voilà*); [e] – монографи **e**, **é** (*lettre, santé*); [ə] – монографи **e**, **ë** (*esperit, queuë*); напівголосні [w] – диграфи **oi**, **oy** (*oiseau, boys*) та [ɥ] – диграфи **ui**, **uy** (*fruit, réduyre*). Тільки два звуки мали по одному графічному відповіднику, а саме [ɑ] – монограф **â** (*âne, matin*) та [o] – монограф **o** (*volume, colonne*).

Поліфонічними графемами у новофранцузькій мові виступала літера **e**, яка передавала звуки [e], [ɛ] та [ə] (*vertueux, nef, liece*), літера **o** – [ɔ] та [o] (*gote, colombe*), літера **i** – [i] та [ž] (*cité, iugement*), літера **y** – [i] та [j] (*tyran, trayson*), графема **î** – [i] та [j] (*remercîment, traîner*), графема **ü** – [ü] та [j] (*assoürer, miroüer*), а також дволітерні ГК, зокрема, диграф **um** – [õ] та [œ] (*opium, parfum*) та диграф **oi** – [e] та [w] (*roide, noir*).

У графіці XVII-XVIII ст. за рахунок впровадження супраграфемого знаку *циркумфлекс* з'явилися нові логограми, які почали розрізняти омофони на письмі, йдеться насамперед про такі логограми як **â**, **ô** та **û**. Так, наприклад монограф **â** розрізняв на письмі *matin* > від лат. *matutinum* та *mâtin* > від нар. лат. *mansuetinus*. Звернення до *циркумфлексу* у монографі **ô** дозволило у деяких випадках розрізняти на письмі такі омофони, як: *côté* – *cote*, *rôder* – *roder* тощо. Окрім логограмічного навантаження, цей графічний засіб слугував розрізненням і граматичних форм, зокрема, присвійного прикметника та займенника першої та другої особи множини (*vôtre* – *votre*, *nôtre* – *notre*). Монограф **û** диференціював написання прикметника місця *sur* і прикметника *sûr*.

До системи морфограм у новофранцузькій період увійшли такі ГК, як графема **ë**, що фіксувала жіночий рід іменників та дієприкметників минулого часу (*revuë, l'etenduë*), диграф **oi** – дієслівні флексії інфінітива та імперфекта (*parôître, parôit, congnoît*), монограф **î** – відмінникові форми субжонктива та dokonаного минулого часу (*passé simple*) (*Que vous fîtes, que le pape vînt, vous naquîtes*), монограф **û** – форми субжонктива в імперфекті дієприкметників минулого часу, а також дієслова *avoir* як допоміжне слово у субжонктиві плюсквамперфекта (*vûë, lûë, vû, lû, qu'il eût porté*), монограф **y** – форма займенника *y* та у сталому виразі *il y a*, диграф **un** – форма неозначеного артикля або числівника у значенні *один*, триграф **eue** – флексії дієслова *avoir* жіночого роду дієприкметників минулого часу (*qu'il auroit eue*).

Однією з основних тез представленої історичної доби є вплив графічної форми слів новофранцузької мови на вимову приголосних звуків. Це твердження базується на таких явищах. По-перше, вимову кінцевих приголосних було відновлено під впливом графіки слів, наприклад, монограф **f** прочитувався у *suif, juif, neuf* та інших, а також у словах на *-if*; монограф **l** у *exil, fil, profil, sel* тощо; монограф **r** у словах на *-eur*; монограф **c** у *bec, choc, sec* та інших. По-друге, під впливом запозичень певні графеми стали поліфонічними, наприклад, диграф **cc** окрім звичного [k] почав фіксувати й сполучення [ks], про що свідчать такі написання як: *affeccion, proteccion, sugeccion, perfeccion*; диграф **gg** передавав як [g] так й [gž] наприклад у слові *suggestion* та його похідних; диграф **gn** став графічним відповідником не тільки [nʰ], але й сполучення двох звуків [gn] наприклад, у таких книжних словах як, *diagnostique* > запоз. з грецької *diagnôstikos* та *stagnant* > запоз. з лат. *stagnare*; диграф **qu**, який відображав [k] у деяких словах, запозичених з латини почав промовлятися [kw]: *quadrature* > запоз. з лат. *quadratura, quadruple* > запоз. з лат. *quadruplex*; диграф **ch**, що відтворював щільний звук [š] під впливом запозичень з грецької мови почав звучати як [k] у таких словах як *lichen* > запоз. з грецької *leikhên* або *archéologie* > запоз. з грецької *arkaiologia*; триграф **ill** перетворившись на щільний [j] у деяких словах, промовлявся як [j]: *vaciller* > запоз. з лат. *vacillare, scintiller* > запоз. з лат. *scintillare*.

Серед основних особливостей графіки XVII-XVIII ст. слід також вказати на широке використання орнаментних літер: знак ξ замість літери **c** (*açtif, Doçteur, leçture, objeçtion*), а також **f** на місті **s** (*efprit, ufage, befoin, confulter*). Автори та друкарі проаналізованих текстів удавалися до представлених вище експресивних візуальних знаків з прагматичною метою: привернути увагу читача, використовуючи особливий графічний образ слів.

Що стосується принципів письма, то необхідно відзначити, що у новофранцузькій графіці залишаються сталими етимологічні написання (їхня кількість не зазнала змін), проте розширилися традиційні або історичні, через хитання у вимові кінцевих приголосних, які залишалися на письмі, а також збільшилася парадигма морфологічних написань, наприклад, графема **ç** почала фіксувати форми субжонктива в імперфекті та дієприкметника теперішнього часу (*tançast, menaçast, qu'ilprononçât, qu'ils renonçassent*).

Зауважимо, що застосування подвоєнь **ll**, **ff**, **nn**, **rr** з метою розрізнення значення слів сприяло розвитку диференційовального принципу письма. Наприклад, подвоєння літери **f** мало й логограмічний характер, оскільки цей диграф розрізняв деякі омофони, зокрема, іменник *souffre* (від лат. *sûlphur*) та форму дієслова *souffrir* (від нар. лат. *sufferire*) у третій особі однини теперішнього часу дійсного способу – *souffre*. Диграф **ll** розрізняв такі омофони як *sale* > від давньо нім. *salô / salle* > від франс. *sal, galon* > від стар.франц. *garlande / gallon* > від норман. *galon* та інші. Диграф **nn** слугував графічним маркером при написанні таких омофонів, як: *cane* > від лат. *anas / canne* > запоз. від лат. *canna, détoner* > запоз. з лат. *detonare / détonner* > запоз. з лат. *tonus*

тощо. І, нарешті, дволітерний ГК **rg** диференціював написання *cire* > від лат. *cera* / *cirre* > запоз. з лат. *cirrus*, *guère* > від франс. *waigaro* / *guerre* > від франс. *werra*, *mari* > від лат. *maritus* / *marri* > від франс. *marrjan*.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У новофранцузький період спостерігається все ширше проникнення у графіку морфологічних, етимологічних та логографічних написань, що сприяло в подальшому укоріненню морфологічного та диференціовального принципів французького письма. Згідно із проведеними дослідженнями, домінуючим принципом письма у новофранцузькій мові виступав історичний або традиційний – 35 %, на другій позиції – морфологічний 26 %, на третій – етимологічний 24 %, на четвертій – фонетичний 10 % та на п'ятій – диференціовальний 9 % від загальної кількості графем (105 ГК). У подальшому перспективним вважаємо комплексне вивчення особливостей фонографічного й ідеографічного розвитку літерних знаків для передачі голосних та приголосних фонем французької мови XIX ст.

Література

- Доза 2003: Доза, А. История французского языка [Текст] / Альберт Доза ; [пер. с фр. Е. Н. Шор]. – М. : Изд-во иностр. лит., 2003. – 471 с.
- Катагощина 1968: Катагощина, Н.А. Исторические предпосылки развития французского письменного литературного языка [Текст] / Н. А. Катагощина // Язык и общество [отв. ред. Ф. П. Филин]. – М. : Наука, 1968. – С. 215-225.
- Сергиевский 1938: Сергиевский, М.В. История французского языка [Текст] / М. В. Сергиевский. – М. : Учпедгиз, 1938. – 282 с.
- Скрелина, Становая 2001: Скрелина, Л.М. Становая, Л.А. История французского языка [Текст] / Л. М. Скрелина, Л. А. Становая. – М. : Высшая школа, 2001. – 463 с.
- Bettens 2008: Bettens, O. De A à Y [Ressource électronique] / Olivier Bettens // Chantez-vous français ? Remarques curieuses sur le français chanté du Moyen Age à la période baroque. – Suisse : Virga, 2008. – Mode d'accès : http://virga.org/cvf/de_a_a_y.php. – Titre sur l'écran.
- Chaurand 2006: Chaurand, J. Histoire de la langue française. Que sais-je ? [Texte] / Jacques Chaurand. – P. : Presses universitaires de France, 2006. – 128 pp.
- Cohen 1958: Cohen, M. Notes de méthode pour l'histoire du français [Texte] / Marcel Cohen. – P. : Edition en langues étrangères, 1958. – 100 pp.
- Pierret 1994: Pierret, J.-M. Phonétique historique du français et Notions de phonétique générale [Texte] / Jean-Marie Pierret // Série pédagogique de l'Institut de linguistique de Louvain. – 1994. – № 19. – 260 pp.
- Picoche, Marchello-Nizia 1998: Picoche, J., Marchello-Nizia, Ch. Histoire de la langue française [Texte] / Jacqueline Picoche, Christiane Marchello-Nizia. – P. : Université NATHAN, 1998. – 399 pp.
- Zink 1986: Zink, G. Phonétique historique du français [Texte] / Gaston Zink. – P. : Presses Universitaires de France, 1986. – 254 pp.

Стаття посвящена изучению фонографических и идеографических особенностей новофранцузского языка, установлению основных графических буквенных комплексов для передачи гласных и согласных фонем, анализу функциональной нагрузки различных типов графем новофранцузского письма, выявлению базовых принципов письма французского языка XVII-XVIII ст.

Ключевые слова: фонографический инвентарь, фонограмма, морфограмма, идеограмма, логограмма, графема, графический комплекс, новофранцузский язык.

The article is devoted to the study of phonographic and ideographic peculiarities in Newly French, to the identification of main graphic resources for transfer the vowel and consonant phonemes, to the analysis of functional capacities of the different graphemes in Newly French writing, to the revelation of base writing principles in Newly French.

Keywords: phonographic inventory, phonogram, morphogram, ideogram, logogram, grapheme, graphic complex, Newly French.

Надійшла до редакції 22 листопада 2011 року.

Олена Філатова

ББК Ш12=411.4*000.21

УДК 81'271.6+81'367.2

МОВНІ І МОВЛЕННЄВІ ОДИНИЦІ ТА ЇХ ВІДНОШЕННЯ ДО ПОРОДЖЕННЯ, СТРУКТУРУВАННЯ І СПРИЙМАННЯ МОВЛЕННЯ

У статті, спираючись на думку І.О. Бодуена де Куртене про розмежування слів у системі мови і сфері мовлення, а також на останні висловлювання Л.В. Щерби про синтагму, стверджується, що одиницею породження і сприйняття мовлення є синтагма. Звертається увага на те, що для усної форми мовлення

характерні породження й одночасне сприймання, а для писемної – послідовне породження, структурування і сприймання.

Ключові слова: одиниця мови, одиниця мовлення, слово, словосполучення, синтагма, речення, породження мовлення, сприймання мовлення, структурування тексту.

Кожному фахівцю в галузі мовознавства відомо, що в сучасній українській і російській лінгвістиці головні позиції займає концепція, згідно з якою мовлення (і перш за все речення) будується із слів і словосполучень. Вона, на наш погляд, не враховує того, що процес породження мовлення в усній та писемній формах проходить по-різному з різним оформленням його результатів.

Мета нашої роботи – звернути увагу на те, що об'єктивно існують дві лінгвістичні сфери – мови і мовлення і цілком природно, що в кожній з них свої одиниці, які не треба ні змішувати, ні ототожнювати. Найбільш часто змішуються ці одиниці в синтаксисі під час дослідження вихідної одиниці процесу породження мовлення. Наше завдання полягає також в тому, щоб не тільки представити загальний огляд проблеми, але й розмежувати мовні і мовленнєві одиниці, звернувши увагу на їх специфічні ознаки та реальні функції.

Усне мовлення породжується суб'єктом і одночасно сприймається слухачами. Суб'єкт передає актуальний зміст [Норман 1994: 5]. Його інтонація – це засіб, який використовується для інтерпретації змісту. Категорія речення при цьому не усвідомлюється ні суб'єктом, ні слухачами. Мовлення сприймається не на рівні слова, словосполучення або речення, а з появою кожної синтагми, тобто на синтагматичному рівні.

У писемній формі зміст представляється читачеві у вигляді готового тексту. Спочатку він породжується автором з синтагм, потім ним же структурується на рівні речень і після цього сприймається читачами. Якщо в усній формі маємо два одночасних процеси, то у писемній – три, і вони послідовні.

Щодо участі слів у формуванні речення і мовлення в цілому, ця думка відповідає традиційному погляду на породження мовлення, розвинутому в сучасну теорію структурних схем речення та реалізації їх за допомогою лексичних поширювачів. Але, аналізуючи структуру і зміст одиниць мовлення, доводиться констатувати, що воно виникає не з окремих слів (окремих лексичних поширювачів), а з груп слів як єдиних мовленнєвих структур. Спираючись на висновки Н. Хомського, В.З. Дем'янков пише: “Абсурдно вважати, ніби спочатку вибирається каркас речення (тобто модель, структурна схема – О.Ф.), який потім наповнюється окремими лексемами” [Дем'янков: 1]. Хоча думка висловлена доволі категорично, по своїй суті вона відповідає реальності.

Наділення словосполучень функцією побудови речення представлено в наукових працях академіка В.В. Виноградова [Виноградов 1975: 231, 441] та його учнів і послідовників. Його прихильники кваліфікують слово та словосполучення як самостійні номінативні одиниці мови, основною функцією яких є побудова речення. Але чи дійсно слово та словосполучення використовуються в ролі готових компонентів для побудови речень? Чи мовленнєві це взагалі одиниці? На ці питання немає однозначної відповіді.

Виходячи з того, що речення, як і мовлення взагалі, візуально складається із слів – що особливо помітно в писемній формі, – можна зробити висновок, що воно дійсно будується з окремих слів. Але деякі факти не дозволяють погодитися з таким висновком.

По-перше, якщо речення будуються з окремих слів, то на рівні слів вони повинні й сприйматися. Однак таке сприймання характерне тільки для дітей раннього віку, у яких ще немає ні знань, ні мовленнєвого досвіду, яким притаманне словесно-предметне сприймання світу. Саме це спонукає сумніватися в реченнєвотвірній функції слів.

По-друге, якщо б речення безпосередньо будувалося з окремих слів, то в кожного з них обов'язково існував би – і праворуч, і ліворуч – синтаксичний і смисловий зв'язок з сусідніми словами. Але такого зв'язку часто не буває, що також свідчить проти названої їх функції.

По-третє, слово – це номінативна одиниця мови. У системі мови його значення має узагальнений характер, відображаючи суттєву ознаку реалії. Одним і тим же словом можна назвати будь-яку реалію в безмежному ряду однотипних реалій. Так що у системі мови воно означає реалію-тип, а не конкретний предмет. У мовленні реалія, яка стала актуальною, протиставляється іншим реаліям не стільки за суттєвими, скільки за акцидентними ознаками, які притаманні тільки їй, завдяки чому вона виділяється на тлі однотипних реалій. Тобто вона протиставляється не тільки різним реаліям-типам, але й усім реаліям того ж класу, до якого належить сама. Таким чином, слово в мовленні отримує конкретне, ситуативне значення і цим відрізняється від слова в мові. На цю особливість звернув увагу ще І.О. Бодуен де Куртене, який чітко розмежував *слово мови* і *слово мовлення* як різні категорії, використовуючи для них при цьому навіть різні терміни. Однак у будь-якому надрукованому тексті, в кожному реченні ми бачимо саме слова. Як пояснити той факт, що слова, будучи присутніми в мовленні в ролі, здавалося б, окремих одиниць, не можуть кваліфікуватися самостійними компонентами його породження?

Слово як окрема узагальнена одиниця мови трансформується в компонент з ситуативним значенням, але не як окрема самостійна одиниця, а як матеріал для мінімальної однозначної мовленнєвої структури (синтагми) у процесі породження речень і тексту. Таке призначення воно отримує в сполученні з іншими словами або групами слів, тобто з іншими синтагмами. Кожне слово включається у сферу мовлення з неминучою зміною

якості свого значення. Воно сприймається й оцінюється не окремо, а в сполученні з іншими словами синтагми, в яку воно входить, а також з іншими синтагмами.

Синтагми виникають у процесі мовлення як природна психічна мовленнєва реакція людини під час комунікації. Окремого слова як мінімальної мовленнєвої одиниці немає, а є синтагма як структурно-смилова єдність групи слів. Якщо в мовленні (реченні) з'являється однокомпонентна одиниця в вигляді окремого слова, це вже не слово, а синтагма: її синтаксичні та смислові зв'язки з іншими синтагмами підтверджують її мовленнєвий статус.

Під час вивчення мови часто звертаються до словосполучення. Наприклад, у лексикології завдяки йому з'ясовують те чи інше значення багатозначного слова. Словосполучення при цьому можна кваліфікувати як засіб для уточнення семантики слів.

У морфології звертаються до нього, коли говорять про аналітичні форми слова. І тут воно постає як засіб утворення граматичних форм, які складаються з двох або більше слів.

У синтаксисі на основі словосполучення вивчають різні граматичні зв'язки слів, їх засоби, синтаксичні відношення між словами. Останнє привело до виникнення і розвитку теорії словосполучення як самостійної мовної одиниці і в той же час як типової схеми поєднання слів у мовленні. Але очевидно, що у синтаксисі словосполучення теж виступає як спосіб, як штучна метамовна структура. Так що словосполучення – це свого роду інтерполяція в системі мовних одиниць, його призначення – екстраполувати отримані знання, вміння та навички на реальну мовленнєву одиницю – синтагму. Воно не є самостійною одиницею, не має функції породження речення або мовлення взагалі і використовується лише як поширений спосіб у процесі вивчення різних мовних питань.

Проте багато сучасних лінгвістів вважають, що словосполучення, як і слова, – це готові номінативні одиниці для побудови речення. Вони виділяють за структурою прості, складні та комбіновані словосполучення. Однак ще ніхто з них не зміг переконливо відповісти на такі питання: де кінець складу та комбінуванню даних структур, чи має словосполучення чіткі межі, які можна було б об'єктивно означити, яка сфера функціонування словосполучень, яке їх загальне призначення та які конкретно у них функції?

Про словосполучення говорять як про схему, за якою слова поєднуються в синтаксичні структури, уточнюють, що воно з'являється в результаті поширювання слова і тут же стверджують, що воно – готова номінативна одиниця для побудови речення, не помічаючи у своїх словах ніякого протиріччя. Так що незрозуміло: словосполучення – готова одиниця чи таки засіб, схема, за якою слова об'єднуються у синтаксичні структури. Одночасно бути тим і іншим воно, звісно, не може.

Словосполучення має різні тлумачення, викликаючи гарячі дискусії з багатьох питань. З одного боку, воно постає як суто метамовна одиниця (гіпотетична, навчальна – під час вивчення мови на різних рівнях), з іншого – його наділяють самостійністю та функцією побудови речення. Лінгвісти по-різному розуміють його статус, граматичну природу, сферу функціонування та функції. Така ситуація можлива лише з штучною, виключно теоретичною одиницею, котра не має ніякого значення для породження мовлення. Саме тому в неї такі різні тлумачення: вони ніяк не впливають на формування мовлення.

Оцінюючи висловлювання про словосполучення як про одиницю побудови речення, опоненти цієї концепції резонно підкреслюють: мовляв, про яку самостійну одиницю можна говорити, якщо одні й ті ж слова в реченні входять у різні словосполучення, маючи синтаксичні зв'язки одразу з декількома іншими членами речення. На це звертали увагу М.О. Гвоздєв, Д.М. Шмельов і інші вчені. Цей лінгвістичний парадокс спонукає замислитися над тим, чи дійсно речення будуються із словосполучень.

Якщо звернутися до речення *Учора він довго і плідно працював у бібліотеці*, можна побачити, що слово *працював* входить у словосполучення *учора працював*, *довго працював*, *плідно працював*, *працював у бібліотеці*, а також у предикативний центр *він працював*. На тлі речення словосполучення виглядає неозначеним, розпливчастим, розмитим. Важко збагнути, хто саме з представників цієї концепції і як буде з даних словосполучень речення. Та головне: як удалося йому отримати в реченні тільки один “екземпляр” слова *працював*, якщо спочатку їх було п'ять? Якщо словосполучення – готова, самостійна одиниця і будівельний матеріал для речення, куди поділися інші “екземпляри” цієї словоформи? Чому самостійні одиниці зазнали деформації і конденсації? На ці питання ще ніхто не дав жодних пояснень.

Функцію породження мовлення виконують синтагми. Послідовно поєднуючись одна з другою, вони формують синтагматичну структуру всіх складених мовленнєвих одиниць – речення, висловлювання (дискурсу), тексту [Филатова 2010а: 15; Филатова 2011б: 172]. Сприймаючи синтагматичну структуру тексту та його зміст, можна побачити, що синтагми не співвідносяться з тими словосполученнями, які можна виявити в реченнях на основі синтаксичного зв'язку слів. Часто слова одночасно поєднуються з декількома іншими лексемами і входять у різні структури словосполучень, що породжує природні сумніви щодо їх мовленнєвотвірних функцій.

Кожний текст – складний, багатокомпонентний феномен. Його мінімальними вихідними структурами є синтагми: саме з них він формується, в їх єдності зберігається і сприймається. Усвідомлення його синтагматичної структури сприяє однозначному розумінню його змісту. Синтагми, навіть будучи однокомпонентними, не номінативні, а комунікативні одиниці. Цим вони принципово відрізняються від слів як узагальнених мовних знаків та словосполучень як штучних метамовних структур. У синтагмі слова

трансформуються в єдину мовленнєву одиницю, яка відображає конкретний фрагмент ситуації і стає мінімальною складовою частиною структури і змісту окремого речення і тексту. Мовленнєва особливість синтагми в тому, що вона може виконувати в тексті функцію речення, незалежно від того, є в її структурі дієслово чи немає. Її реченнєва функція підтверджується контекстом.

У мові як системі узагальнених та абстрактних засобів не може бути місця для синтагми, тому що вона ситуативна мовленнєва одиниця. Вона конкретна, як взагалі конкретне будь-яке мовлення. Тому спроби описати її як одиницю мови, до чого закликав В.В. Виноградов [Виноградов 1975: 88], неминуче ведуть у глухий кут. Ми поважаємо думку цього видатного лінгвіста, але не можемо її прийняти. Що він розумів під синтагмою – залишається загадкою. І не тільки для нас. Так, деякі його учні та послідовники, наприклад М.М. Прокопович, користуються термінами синтагма і словосполучення як абсолютними синонімами.

При з'ясуванні місця синтагми серед синтаксичних одиниць мови вона, як мовленнєва структура, вступає в протиріччя з такими мовними одиницями, як член речення, словосполучення, та речення як типова схема.

Синтагми – результат мовленнєвої діяльності, яка завжди має творчий характер. Вони, як і будь-яке мовлення, індивідуальні. Їх індивідуальність підтверджується, наприклад, тим, що найбільш вдалі з них закріплюються у свідомості носіїв мови в ролі крилатих слів та висловів, маючих конкретних авторів.

Необхідність появи категорії синтагми пов'язана не з системою і структурою мови, а з породженням мовлення та його сприйманням. Вона диктується потребою адекватного розуміння змісту мовлення – особливо писемної його форми.

Знання про синтагму дуже важливі під час вивчення рідної мови та формуванні і розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності, вони важливі в процесі вивчення іноземних мов, сприйманні іншомовних текстів, коли треба правильно визначити граматичні та смислові об'єднання слів, з'ясувати, які слова в реченні становлять окремі групи і як останні формують структуру тексту та його зміст [Filatova 2010: 335].

Звісно, у більшості випадках речення складаються з синтагм. Читачеві їх треба дешифрувати на рівні синтагм. В усному спілкуванні синтагматика мовлення чітко визначається завдяки інтонації та паузам. У писемному тексті розмежуванню синтагм сприяє контекст, якість його структурування на рівні речень, а також знання, вміння та навички читачів. У процесі породження мовлення синтагми, які сполучаються за допомогою міжсинтагматичного зв'язку ключових слів, сприяють появленню між тими словами, які не мають між собою синтаксичних зв'язків, опосередкованих смислових відносин [Филатова 2010: 177].

Синтагма як компонент організації мовлення породжується відповідно до законів мови. Мовний повнозначний матеріал, правила, традиція та мовні вимоги становлять загальні матеріальні та теоретичні засоби для формування синтагм. Синтагматична структура тексту складається автором у процесі передачі змісту (інформації). Синтагматичне його членування здійснюється читачем, головна мета якого – досягти адекватного розуміння тексту.

Якщо проаналізувати своє власне усне спілкування, можна усвідомити: воно здійснюється на рівні синтагм. Категорія речення не актуальна для усного спілкування. Ніхто не звертає увагу на те, де починається речення і де воно закінчується. Воно як мовленнєва структура притаманне лише писемній формі. Але й тут автор у процесі написання тексту звичайно не приділяє особливої уваги структурам речень та їх розмежуванню, визначаючи їх скоріше автоматично: в його свідомості зміст асоціюється не з реченнями. Це можна підтвердити на основі контексту:

Маленьке, / сіре, / заплакане віконце. // Крізь його видко обом – / і Андрієві і Маланці, / як брудною, / розгрюзлою дорогою / йдуть заробітчани, // йдуть та йдуть – / чорні, / похилені, / мокрі, / нещасні, // немов каліки-журавлі, / що відбилися од свого ключа, // немов осінній дощ. // Йдуть / і зникають у сірій безвісті...//

Тьмяно в халуці. // Цідять морок маленькі вікна. // Хмуряться вогкі кутки, / гнітить низька стеля, / і плаче зажурене серце. // З цим безконечним рухом, / з цим безупинним спаданням дрібних крапель / пливуть і згадки. // Як краплі сі – // упали й загинули в болоті дні життя, / молоді сили, / молоді надії. // Все пішло на других, / на сильніших, / на щасливіших, / немов так і треба (М. Коцюбинський).

У ньому 9 авторських речень і 34 синтагми. Враховуючи різну ступінь граматичного і смислового стягнення між частинами, цю мовленнєву структуру можна було б представити більшою чи меншою кількістю речень. Структура речення як графічного варіанту оформлення писемного мовлення пояснюється не стільки граматичними потребами чи об'єктивною необхідністю, скільки суб'єктивними причинами. Передаючи інформацію, автор приділяє увагу синтагмам, як основним смисловим і структурним компонентам. Речення та їх розмежування представляються йому не такими важливими. Зміст психологічно сприймається як єдине ціле, незалежно від того, однією реченнєвою структурою воно передається чи декількома. Так що даний контекст з точки зору кількості речень міг мати, наприклад, такий вигляд:

Маленьке, / сіре, / заплакане віконце. // Крізь його видко обом – / і Андрієві і Маланці, / як брудною, / розгрюзлою дорогою / йдуть заробітчани. // Йдуть та йдуть – / чорні, / похилені, / мокрі, / нещасні, // немов каліки-журавлі, / що відбилися од свого ключа, // немов осінній дощ. // Йдуть / і зникають у сірій безвісті...//

Тьмяно в халуці. // Цідять морок маленькі вікна. // Хмуряться вогкі кутки. / Гнітить низька стеля. / І плаче зажурене серце. // З цим безконечним рухом, / з цим безупинним спаданням дрібних крапель / пливуть і згадки. // Як краплі сі – // упали й загинули в болоті дні життя, / молоді сили, / молоді надії. // Все пішло на других, / на сильніших, / на щасливіших, / немов так і треба.

Зараз у ньому вже 12 речень, але ті ж самі 34 синтагми і той самий зміст.

Більш наглядним підтвердженням нашої думки про роль речення в структурі тексту може бути приклад з російської мови – з відомого роману М.Ю. Лермонтова:

Я сделался нравственным калекой: / одна половина души моей / не существовала, / она высохла, / испарилась, / умерла, / я её отрезал / и бросил, – / тогда как другая / шевелилась / и жила к услугам каждого, / и этого никто не заметил, / потому что никто не знал / о существовании погибшей её половины; / но вы теперь / во мне разбудили воспоминание о ней, / и я вам прочёл / её эпитафию.

У цьому складному реченні можна виділити 18 синтагм і від 9 до 13 простих предикативних одиниць (залежно від кваліфікації присудків з сурядним зв'язком). Приведену мовленнєву структуру можна представити трьома реченнями або навіть більшою їх кількістю. Це очевидно на тлі всього контексту (абзацу) – при зіставленні структурно аналогічних думок і різних способів їх передачі автором (простими і складними реченнями). Структурно паралельні думки передаються в нього по-різному. Даний фрагмент міг мати, наприклад, такий вигляд:

Я сделался нравственным калекой: / одна половина души моей / не существовала, / она высохла, / испарилась, / умерла, / я её отрезал / и бросил, – / тогда как другая / шевелилась / и жила к услугам каждого. / И этого никто не заметил, / потому что никто не знал / о существовании погибшей её половины. / Но вы теперь / во мне разбудили воспоминание о ней, / и я вам прочёл / её эпитафию.

Тепер у ньому вже 3 речення, але ті ж самі 18 синтагм, межі між якими залишилися незмінними, що забезпечило незмінність його змісту. Це вказує на те, що не з речень формується структура і зміст тексту, не вони постають одиницями породження мовлення.

Статус синтагми визначається її трьома функціями: 1) бути матеріалом у структурно-смісловій організації всіх складених мовленнєвих одиниць; 2) сприяти точному розумінню тексту; 3) вносити ясність у структуру і зміст речення, сприяючи адекватній кваліфікації його компонентів. Наприклад, при з'ясуванні способу передачі значення предикативності – односкладності або двоскладності. Пор.:

1) *Треба кидати курити* (одна синтагма: констатація одного факту) і

2) *Треба / кидати курити* (дві синтагми).

Пауза у другому варіанті свідчить про те, що структура цього речення на відміну від першого варіанту складається з двох синтагм, що це двоскладне речення – в порівнянні з першим, односкладним. У цих варіантів різні змісти, які зумовлені: у першому випадку – безособовою структурою, у другому – співвідношенням дії як факту (*кидати курити*) і її обов'язковості, з наголосом на першій синтагмі (*Треба*). У цих структур різна модальність.

Синтагма менше речення, але іноді може відповідати йому або окремій предикативній одиниці в складному реченні. Залежно від комунікативної мети вона може включати декілька односкладних предикативних одиниць номінативного або дієслівного типу.

Автор тексту (з урахуванням особистого психологічного сприймання змісту), послідовно нарощуючи синтагми, за традицією представляє його читачеві в формі окремих речень, завдяки яким текст структурується і тим самим стає більш доступним для читача. Синтагми у тексті представлені у авторському варіанті і не мають для нього ніяких структурних чи смислових варіантів. Вони з'явилися і вишикувалися як форма конкретного змісту. Що стосується кількості речень та їх розмежування, то тут можливі варіанти. Можна змінити межі між реченнями, зберігаючи той самий зміст тексту в цілому, але не можна змінити межі між синтагмами, тому що це призведе до деформації змісту.

Розглянемо таку мовленнєву структуру: *Відмовити не можна погодитися*. Залежно від того, де буде кома – після першого слова чи перед останнім, – зміст змінюється на протилежний. Можливі два варіанта синтагматичного членування: *Відмовити, / не можна погодитися* і *Відмовити не можна, / погодитися*.

Цю структуру можна представити навіть у вигляді двох речень (*Відмовити. Не можна погодитися* або *Відмовити не можна. Погодитися*), проте межі між ними будуть збігатися з однією із меж між синтагмами. Складніше розібратися з реченням, коли межі між їх синтагмами не підказуються розділовими знаками. Наприклад: *Я розважав його віршами свого товариша*.

Достатньо просте, але не однозначне речення. Його зміст буде варіюватися залежно від синтагматичного членування:

Я розважав його / віршами свого товариша (його розважав віршами) і

Я розважав його віршами / свого товариша (товариша розважав віршами).

Як бачимо, слова сприймаються не кожне окремо, а в синтагмах як структурах з єдиним змістом. Тому для читача важливо правильно визначити всі синтагми та їх розмежування.

Об'єднуючи узагальнені, багатозначні слова мови в синтагму, їх пов'язують з конкретною ситуацією, конкретними реаліями, уточнюють їх значення і в результаті отримують **однозначну синтагму**. Випадки, коли слово, поєднуючись з сусідніми синтагмами, отримує статус синтагми, не повинні нікого вводити в оману відносно функцій слів. Ще Е. Бенвеніст наголосовував, що не за кількістю компонентів визначається статус лінгвістичної одиниці і не за характером синтаксичного зв'язку, а за її функцією.

З синтагм формуються речення і тексти, але мета автора не зводиться до будівництва речень або тексту – його мета передати актуальну інформацію. Використовуючи синтагму за синтагмою, автор складає і передає

актуальний зміст. Свідомо будується не структура тексту як форма конкретного змісту – складається і передається зміст, який виливається в конкретну структуру тексту.

Первісний розподіл тексту на речення здійснюється в процесі передачі змісту, коли автор намагається визначити й розмежувати окремі думки, нюанси, акценти. Текст складається з синтагм, а завдяки реченням він структурується.

Під час редагування тексту вже свідомо уточнюються межі між реченнями відповідно до традиції його оформлення та урахуванням його змісту. Структуруючи текст, автор сприяє читачеві розібратися в ньому, усвідомити його синтагматичну структуру і закладену інтонацію. Все це вказує на те, що призначення речень не в утворенні змісту, а у тому, щоб представити його більш чітким і доступним для розуміння. Речення з'являються не як необхідність передати зміст (в усному спілкуванні його передають і без речень), а як традиційний спосіб найбільш доступного оформлення тексту. Адекватно зрозуміти текст – значить розібратися в структурі, яка утворює його зміст, тобто в синтагматиці. Не випадково деякі лінгвісти, наприклад Л.В. Щерба, М.М. Петерсон, досить скептично оцінювали категорію речення, а серед письменників були спроби писати твори, з яких взагалі виключалося речення як мовленнєва одиниця. Про варіювання структур речень у тексті говорить В. Катаєв. У своїх спогадах («Трава забуття») він розповідає про те, як в його перших оповіданнях досвідчений І.О. Бунін змінював межі між реченнями, після чого тексти ставали доступнішими і виразнішими.

На цей час більшість лінгвістів вважають речення мінімальною мовленнєвою одиницею, тим самим підтверджуючи тезу, що саме із речень породжується мовлення. Однак таке твердження викликає сумнів щодо його відповідності мовленнєвій діяльності. Крім того, за яким параметром воно кваліфікується як мінімальна одиниця? За структурою чи за змістом? Але ні за структурою, ні за змістом не можна кваліфікувати речення як мінімальну одиницю. Якщо за предикативністю, то предикативною одиницею є і синтагма. Можна погодитися з О.О. Реформатським, який вважає синтагму "найпростішою комунікативною (синтаксичною) одиницею".

Ми провели декілька експериментів, у яких брали участь студенти-філологи. Їм пропонували такі завдання: 1) розчленувати текст на синтагми; 2) визначити в тексті (без розділових знаків і великих літер) на основі його синтагматичної структури кількість речень і розмежувати їх; 3) охарактеризувати зміст тексту.

Хоча речення детально вивчається в школі і вузі, а синтагми не вивчаються, респонденти після пояснень, що таке синтагма, майже адекватно розчленували текст на синтагми, що свідчило про адекватне його сприйняття.

Визначення кількості речень і їх розмежування на основі представленої синтагматичної структури тексту показало, що ні у кого з респондентів межі між реченнями не збіглися з авторськими. Відзначені випадки, коли кількість речень збігалась з авторською, але при цьому не збігалися межі між реченнями. Тобто речення в них мали різні структури.

У третьому завданні учасникам спочатку пропонували текст з авторським розмежуванням речень, а через місяць їм запропонували варіант, у якому кількість речень було збільшено майже вдвічі. У паралельній групі спочатку пропонували варіант тексту з більшою кількістю речень, а потім – авторський варіант. Результати у групах були однакові: студенти згадали, що вже читали цей текст, але ніхто з них не звернув увагу на те, що у варіантах різна кількість речень і різні межі між ними. Усе це свідчить про те, що:

- мовлення має синтагматичну основу: одиницею його породження і сприймання є синтагма;
- авторська синтагматична структура тексту є заданою для всіх читачів, вона основа зберігання і точного сприймання змісту;
- структура і кількість речень у тексті визначаються суб'єктивними якостями автора і його мовною та мовленнєвою компетенцією;
- зміна меж між реченнями у тексті без порушень його синтагматичної структури не впливає на сприймання змісту, а зміна синтагматичної структури веде до деформації змісту.

Висновки. Слово і словосполучення належать до сфери мови. Слово – узагальнена одиниця, словосполучення – суто метамовна структура.

Синтагма і речення – одиниці мовлення. Синтагма поєднує декілька слів, активізуючи акцидентні якості означених ними реалій, сприяючи конкретизації їх значення і трансформації в єдину мовленнєву ситуативну одиницю. Функції слів вичерпуються на рівні синтагм. Речення мають синтагматичну структуру і сприймаються на рівні синтагм. Вони структурують текст, упорядковуючи і розмежовуючи його окремі думки.

Всебічне вивчення проблем синтагми як основної одиниці породження і сприймання мовлення, синтагматичної структури, міжсинтагматичних зв'язків та синтагматичного членування тексту має широкі перспективи, тому що воно зумовлене актуальними прагматичними цілями, – а саме: необхідністю формування і розвитку в учнів усіх видів мовленнєвих умінь та навичок у процесі вивчення ними як рідної, так і іноземної мови.

Література

Виноградов 1975: Виноградов, В.В. Вопросы изучения словосочетаний (На материале русского языка) [Текст] / В. В. Виноградов // Избранные труды. Исследования по русской грамматике. – М. : Наука, 1975. – С. 231-253.

- Виноградов 1975: Виноградов, В.В. Идеалистические основы синтаксической системы А.М. Пешковского, её эклектизм и внутренние противоречия [Текст] / В. В. Виноградов // Избранные труды. Исследования по русской грамматике. – М., 1975. – С. 441-487.
- Виноградов 1975: Виноградов, В.В. Понятие синтагмы в синтаксисе русского языка (Краткий обзор теорий и задачи синтагматического изучения русского языка) [Текст] / В. В. Виноградов // Избранные труды. Исследования по русской грамматике. – М. : Наука, 1975. – С. 88-154.
- Вихованець 1992: Вихованець, І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови [Текст] / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 224 с.
- Демьянков: Демьянков, В.З. Пролуцирование, или порождение речи [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://www.infolex.ru/Cs12.html>. – Назва з екрана.
- Загнітко 2001: Загнітко, А.П. Теоретична граматика української мови. Синтаксис [Текст] / А.П. Загнітко. – Донецьк : ДонДУ, 2001. – 662 с.
- Загнітко 2004: Загнітко, А.П. Основи українського теоретичного синтаксису [Текст] / А. П. Загнітко. – Горлівка : ГДПІМ, 2004. – Ч. 1. – 227 с. ; Ч. 2. – 253 с.
- Норман 1994: Норман, Б.Ю. Грамматика говорящего [Текст] / Б. Ю. Норман. – СПб. : Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1994. – 228 с.
- Филатова 2010а: Филатова, Е.В. Синтагма как основная единица порождения и восприятия речи [Текст] / Е. В. Филатова // Русский язык, литература, культура в школе и вузе, 2010. – № 4. – С. 15-22.
- Филатова 2010б: Филатова, Е.В. Межсинтагматические связи в структуре предложения [Текст] / Е. В. Филатова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2010. – № 2. – С. 177-181; [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gramota.net/materials/2/2010/2/49.html>. – Назва з екрана.
- Филатова 2011а: Филатова, Е.В. Функции синтагмы в структуре предложения и текста [Текст] / Е. В. Филатова // Русский язык, литература, культура в школе и вузе, 2011. – № 2. – С. 17-26.
- Филатова 2011б: Филатова, Е.В. Порождение, структурирование и восприятие речи и отношение к ним слова, словосочетания, синтагмы и предложения [Текст] / Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2011. – № 2. – С. 172-177; То же [Электронный ресурс]. – URL : <http://www.gramota.net/materials/2/2011/2/51.html>.
- Фоменко 1975: Фоменко, Ю.В. Является ли словосочетание единицей языка? [Текст] / Ю. В. Фоменко. – Филологические науки. – 1975. – № 6. – С. 60-64.
- Filatova 2010в: Filatova, E.V. Syntagmatics of the English sentence as the main way of its adequate perception [Text] / E. V. Filatova // Вісник ДІТБ. – № 14. – Донецьк, 2010. – С. 335-338.

В статье, опираясь на мысль И.А. Бодуэна де Куртенэ о необходимости разграничения слова в системе языка и сфере речи, а также на последние высказывания Л.В. Щербы о синтагме, утверждается, что единицей порождения и восприятия речи является синтагма. Обращается внимание на то, что для устной речи характерно порождение и одновременно восприятие, а для письменной – последовательное порождение, структурирование и восприятие.

Ключевые слова: единица языка, единица речи, слово, словосочетание, синтагма, предложение, порождение речи, восприятие речи, структурирование текста.

Being guided by the ideas of I.A. Boduen de Kurtene about the necessity of differentiation of the word in the language system and in the sphere of speech as well as by L.V. Shcherba's last views on syntagmas it is stated in the article that a syntagma is a unit of speech creation and perception. Attention is paid to the fact the creation and the perception are characteristic of the speech while the creation, structuring and perception are typical for the written language.

Keywords: language unit, speech unit, word, word combination, syntagma, sentence, speech creation, speech perception, text structuring.

Надійшла до редакції 8 листопада 2011 року.

РОЗДІЛ II. СЛОВОТВІР: НАПРЯМИ, АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Анна Матанцева

ББК 81.2УКР-2

УДК 811.161.2'373.611

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕФІКСАЛЬНИХ МОРФЕМ: СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Критично осмислено основні підходи до вивчення відтінків значень префіксів в українській мові. Увагу зосереджено на словотвірних і граматичному значеннях морфем.

Ключові слова: дієслово, префікс, словотвірне значення префікса, граматичне значення префікса, структурно-семантичний підхід.

В українському мовознавстві значну кількість робіт присвячено вивченню суфіксальних морфем. Натомість префіксальні одиниці лишаються недостатньо описаними. Загалом досліджень, що стосуються префіксальної системи української мови, не багато. Зокрема, це праці В.С. Ільїна, С.О. Соколової, В.М. Русанівського, який написав відповідний розділ у «Словотвірі сучасної української літературної мови» (1979). Питання про особливості префіксальної морфемі як засобу словотворення торкалися такі українські й російські мовознавці: Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська, М.М. Шанський, Л.І. Ройзензон, Б.Н. Головін, В.В. Баратова, Н.В. Ляхно. Поліпрефіксацію на матеріалі слов'янських мов досліджував Л.І. Ройзензон.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що незважаючи на наявність низки розвідок, присвячених семантиці українських префіксів, досі не вироблено об'єктивних критеріїв для опису всіх значень цих морфем. Триває дискусія про принципи розподілу префіксальних значень на словотвірні й аспектуальні. Подальшого аналізу вимагають особливості історичного розвитку префіксальної системи української мови, а також функціонування префіксів у тому чи тому стилі.

Мета статті – критично осмислити праці українських мовознавців, що стосуються префіксальної семантики. Щоб реалізувати поставлену мету, визначимо переваги й недоліки підходів до вивчення значень префіксальних морфем, вкажемо коло проблем, що потребують подальшого опрацювання.

Найскладнішим завданням для лінгвістів на сьогодні лишається опис усіх відтінків значень префіксів української мови. Це пов'язано із тим, що для більшості префіксальних морфем характерна багатозначність. Н.Ф. Клименко й Є.А. Карпіловська вказують, що особливо це помітно на прикладі дієслівних префіксальних морфем, які майже всі мають по кілька значень. Наприклад, префікс *до-* може виражати просторове значення «наближення до якогось об'єкта руху»: *докинути, доповзти*; «доведення дії до якоїсь просторової чи часової межі»: *договорити, дофарбувати*; «додаткове виконання дії або доведення її до певної норми»: *дооформити, доопрацювати, досолити* [Клименко, Карпіловська 1998: 21]. Крім того, як вказує більшість і українських, і російських мовознавців, серед префіксів часто трапляються омоніми [Клименко, Карпіловська 1998; Ройзензон 1974; Соколова 2003]. С.О. Соколова наводить такий приклад цього явища: *виїхати (з села)*, де префікс *ви-* називає початок дії, спрямованої від об'єкта, – *виїздити (дорогу)*, де той самий префікс означає кінець дії, пов'язаної з поширеністю на якійсь площині [Соколова 2003: 24-25].

В.С. Ільїн у своїй праці «Префікси в сучасній українській мові» (1953) вказує на фактори, що спричиняють таку розгалуженість значень префіксальних одиниць. Значення префікса може змінюватися залежно від семантики основи, з якою він поєднується, а також наявності / відсутності суфіксів. При цьому необхідно враховувати, в якому значенні вжито слово (прямому чи переносному) й контекст. Описуючи відтінки значень дієслівних префіксів, дослідник намагається зважати на ці характеристики [Ільїн 1953: 18].

В.С. Ільїн також указує на генетичний зв'язок між префіксами й прийменниками. За його спостереженням, префіксальні одиниці часто зберігають значення прийменників, від яких походять. Проте в більшості випадків, залежно від поєднання з певними суфіксами й значення дієслівного кореня, вони набувають зовсім нових функцій. Наприклад, у словах *відбігти, добігти, прибігти* помітно зв'язок префікса й прийменника, а в лексемах *відбудувати, дорікати, прикривати* такий зв'язок втрачено. Описуючи значення конкретних префіксів, В.С. Ільїн спершу виокремлює значення, похідні від відповідного прийменника. Потім подає відтінки значень префіксів, що їх додають суфікси, семантика твірної основи, а також метафоризація значення відповідної лексеми [Ільїн 1953].

На нашу думку, такий підхід дозволяє побачити закономірності розвитку значень префіксів залежно від семантики основи. Проте, як зазначив сам В.С. Ільїн, цей метод дослідження не дозволяє виокремити всі відтінки значень префіксальних морфем [Ільїн 1953: 18]. Крім того, натрапили на певні неточності в описі значень деяких префіксів. Наприклад, дієслова *проситися – відпроситися* лінгвіст розглядає як граматичну пару. Однак «Словник української мови» (1970 – 1980) так тлумачить ці лексеми. Дієслово *проситися* означає: «1. Просити дозволу робити, зробити, що-небудь. 2. Бути дуже потрібним, придатним до чого-небудь.

3. Просити, щоб прийняли куди-небудь» [СУМ 1977: 284]. Натомість лексему *відпроситися* подано як відповідник доконаного виду до слова *відпрохуватися*, й вона має значення: «1. Прохаючи, брати дозвіл у когонебудь, щоб відлучитися з місця роботи додому. 2. Прохати про звільнення від чого-небудь» [СУМ 1970: 624]. Бачимо: префікс *від-* у всіх значеннях додає до основи *проситися* нових семантичних відтінків, уточнює її. Тому вважаємо, що пара *проситися* – *відпроситися* має словотвірний, а не граматичний зв'язок. Наявність таких неточностей вказує на те, що загалом вдала робота потребує певних доопрацювань. Зокрема, необхідно виробити об'єктивні й чіткі критерії для визначення значень конкретних префіксів.

У праці «Словотвір сучасної української літературної мови» (1979) дещо узагальнено й уточнено підхід до опису дієслівних значень, що його окреслив В.С. Ільїн. Аналізуючи кожен префікс, дослідники спершу виявляють значення, співвідносне з відповідним прийменником, а потім встановлюють зміни у семантиці префіксальної й кореневої морфем при переносному вживанні дієслів. Прийменникове значення префікса пов'язане із просторовим, часовим чи об'єктивним значенням відповідного прийменника. Переносне значення дієслова виникає внаслідок процесу метафоризації. За спостереженнями лінгвістів, реальна семантика префікса зберігається тільки в тому разі, коли між префіксальною й дієслівною кореневою морфемами наявна природна реакція, тобто підпорядкованість префіксального елемента кореневою. У такому випадку префікс модифікує семантику твірного дієслова. Внаслідок порушення нормальної реакції основне значення дієслова може приймати на себе префікс. Тоді коренева морфема має підпорядковане значення, будучи інколи навіть випадковою, як-от у дієсловах *переборщити*, *перекапустити*. Причиною втрати кореневою морфемою доміантного значення є переносне вживання [ССУЛІМ 1979: 253].

Мовознавці розвивають підхід до вивчення значень префіксів, що його запропонував В.С. Ільїн. Однак питання про те, як виокремити найменші відтінки значень префіксальної морфем, а також про об'єктивні критерії розподілу багатозначних префіксів між семантичними групами все ще залишається відкритим.

Сучасна українська дослідниця С.О. Соколова здійснила опис префіксальних морфем на рівні лексико-семантичних відношень. Науковець створює матрицю, в якій враховано й формальні, й семантичні відношення між морфемами. Вона виокремлює по три типи відношень на обох рівнях:

1. На формальному рівні:
 - цілковита формальна тотожність;
 - варіювання форми;
 - цілковита розбіжність форми.
2. На семантичному рівні:
 - цілковита семантична тотожність;
 - варіювання семантики;
 - цілковита розбіжність семантики.

Зважаючи на взаємодію формальних і семантичних відношень, мовознавець визначає дев'ять типів формально-семантичних опозицій, у яких можуть перебувати дієслівні префікси: 1) відношення абсолютної тотожності: *злетіти (на дерево)* – *збігти (на гору)* (напрямок руху знизу вгору); 2) відношення фонетичних варіантів: *зіткати (рядно)* – *зварити (кашу)* (результативне значення); 3) відношення дублетності: *увійти* (проникнення якогось об'єкту в інший) – *зайти (в хату)* (рух у певний простір); 4) відношення семантичного варіювання: *переробити (роботу)* (виконувати дію над об'єктом повторно) – *перебинтувати (руку)* (помістити об'єкт між іншими об'єктами); 5) відношення фононімії: *зіткати (рядно)* – *зобгати (панірець)*; 6) відношення різноморфемної синонімії, коли значення переплітаються, але не є тотожними: *приїхати (в село)* – *доїхати (до села)*; 7) відношення омонімії: *вийхати (з села)* (початок дії, спрямування від об'єкта) – *вийздити (дорогу)* (кінець дії, пов'язаної з поширеністю дії на якійсь площині); 8) відношення морфологічної паронімії: *злетіти (про птаха)* – *зібрати (врожай)*; 9) відношення абсолютної розбіжності: *зайти (до кімнати)* – *відплисти (від берега)* [Соколова 2003: 12-13]. У такий спосіб С.О. Соколова описує просторові значення префіксальних дієслів і вказує на семантичні зв'язки префіксів у межах цієї групи. Вважаємо, що за цим же принципом можна дослідити часові й об'єктивні значення префіксів.

Аналіз префіксів на рівні лексико-семантичних відношень, як вказує С.О. Соколова, дозволяє визначити словотвірний потенціал лексем і напрямки їхнього подальшого розвитку [Соколова 2003: 14]. Матрицю формально-семантичних опозицій можна застосувати для зіставлення споріднених мов. Таке дослідження дозволить визначити спільні й специфічні риси префіксальних систем слов'янських мов.

Крім принципів вивчення префіксів на рівні лексико-семантичних відношень, дослідниця подає схему опису префіксальних значень, якою можна послуговуватися для укладання тлумачного морфемного словника. Розгляньмо це питання детальніше, оскільки схема дозволяє досить точно й системно подати значення того чи того префікса, показати семантичні зв'язки в межах префіксальної системи. Спершу С.О. Соколова пропонує визначити морфемно-семантичне варіювання (МСВ) префіксів, а також модифікацію префіксального значення залежно від твірної основи та її адекватність. Під терміном *морфемно-семантичне варіювання* дослідниця розуміє варіювання семантики формально тотожних мовних одиниць, яке також відбувається в межах однієї морфем [Соколова 2003: 10]. Далі для кожного префікса необхідно встановити кілька основних значень, навколо яких утворилися відтінки значень, зумовлені семантикою основи-мотиватора й актантів дієслова. При

цьому варто пам'ятати, що значення префікса, яке з'явилося внаслідок взаємодії із певною основою, може одночасно належати до кількох семантичних груп. Це спричиняє до того, що семантичні класи відповідних дієслів утворюють певну множину із нечіткими межами й складними взаємозв'язками. Першим у словниковій статті варто вказувати основне просторове значення, пов'язане із відповідним прийменником. Якщо відповідника серед прийменника немає, потрібно виокремити найпоширеніше просторове значення. Наступний крок – опис просторових значень, похідних від основного, й поступовий перехід до опису аспектуальних значень. Передовсім варто досліджувати ті значення, в яких найяскравіше виражено значення родів дії, а потім перейти до суто видового значення. Для видових префіксів лінгвіст пропонує описувати умови їхньої десемантизації й переходу у видову морфему [Соколова 2003: 196-197].

Підхід С.О. Соколової дозволяє не лише послідовно визначити те чи те значення префікса, а й враховує зв'язки, що виникають між префіксальними семантичними групами. Однак до викладених положень варто додати зауваження. Безумовно, словникове тлумачення дієслів, на яке спирається науковець у своїй праці, визначаючи префіксальне значення, має бути одним із основних критеріїв при опрацюванні матеріалу. Проте інколи лексикографічні праці мають недоліки. Так, префіксальні дієслова, особливо ті, що пов'язані з аспектуальними значеннями, не завжди витлумачено точно. Наприклад, дієслово *відредагувати* в «Словнику української мови» (1970 – 1980) має таке значення: «Здійснити редагування певного тексту» [ССУЛМ 1977: 627]. Із поданого тлумачення слова не зрозуміло, яку функцію виконує морфема *від-*: суто видову або вказує на фінітивне значення. Вважаємо, що в такому разі необхідно звертатися до текстів і вивчати, як дієслово вжито в контексті.

Як було вказано раніше, досі не розв'язаним лишається питання про розподіл префіксів на словотвірні й граматичні, що ускладнює процес опису дієслівних значень. Складна семантична природа префіксальної морфemi спричиняє до того, що науковці не мають єдиного погляду на її статус як засіб видоутворення. Цю дискусію описано в працях [Авилова 1979; Бондарко 1976; Калько 2002], а тому не зупинятимемося на ній докладно. Вкажемо на наше розуміння видової префіксальної семантики. Підтримуємо погляд, що його запропонував Ю.С. Маслов у праці «Вид и лексическое значение глагола в современном русском литературном языке» (1984). На думку лінгвіста, морфологічних критеріїв для вивчення засобів і особливостей видоутворення не достатньо. Варто враховувати семантику відповідного дієслова й контекст, у якому його вжито. На підтвердження своєї думки Ю.С. Маслов наводить такі випадки вживання кореляційної пари *ловити* – *зловити*: *ловив, але так не зловив; ловив, поки не зловив; ловив, і нарешті зловив*. Бачимо: семантика дієслова *зловив* у всіх трьох прикладах дещо відмінна. Натомість зовсім інші властивості мають лексеми на кшталт *бачити*, *дякувати*, які не можуть бути вжиті в словосполучах *бачив, але так і не побачив; дякував, але так і не подякував*. Це доводить те, що здатність дієслова набувати «власновидового» значення залежить від семантики його основи, а виявити відповідне значення можна, насамперед, у контексті.

Послідовник Ю.С. Маслова О.В. Бондарко детально зупиняється на особливостях перфективації й імперфективації. Він зазначає, що перфективація, на відміну від імперфективації, зазвичай пов'язана з появою або лексичного значення, як-от *лежати* – *відлежати*, або словотвірного значення родів дії: *лежати* – *полежати*. Інколи префікс може набувати суто видового значення, наприклад, *гасити* – *загасити*, проте цей процес не регулярний. Оскільки перфективація – явище не регулярне, вивчати його в межах граматики недоцільно. Це питання варто досліджувати у зв'язку зі словотворенням [Бондарко 1976]. Отже, префікс розуміємо як морфему, що за певних умов може втрачати своє словотвірне значення й ставати засобом творення видової опозиції. У такому разі необхідно визначити обставини, за яких відбувається втрата словотвірної семантики префікса.

Підсумовуючи зауважимо: опрацювавши роботи мовознавців, які вивчають префіксальну систему української мови на семантичному рівні, визначили, як відбувався розвиток наукової думки в цьому напрямі. Якщо В.С. Ільїн лише окреслює підхід до дослідження префіксальних значень, то С.О. Соколова робить його системнішим, додає низку критеріїв, на які необхідно зважати, описуючи префіксальну семантику, як-от: морфемно-семантичне варіювання префіксів, взаємозв'язки в межах семантичних груп. Подальшого аналізу потребують особливості взаємодії префіксів із твірною основою й ширшим контекстом, закономірності вживання цих морфем у певному стилі. Розв'язання цих питань у **перспективі** дозволить визначити особливості префіксальної системи української мови на сучасному етапі й шляхи її розвитку.

Література

- Авилова 1976: Авилова, Н.С. Вид глагола и семантика глагольного слова [Текст] / Н. С. Авилова. – М. : Изд-во «Наука», 1976. – 328 с. – Бібліогр. : с. 319-327.
- Бондарко 1976: Бондарко, А.В. Теория морфологических категорий [Текст] / А. В. Бондарко. – Ленинград : Изд-во «Наука», 1976. – 253 с.
- Ільїн 1953: Ільїн, В.С. Префікси в сучасній українській мові [Текст] / В. С. Ільїн. – К. : Вид-во Академії Наук УРСР, 1953. – 166 с.
- Калько 2002: Калько, М.І. Аспектуальність і дієслівна полісемія : монографія [Текст] / М. І. Калько. – Черкаси : Брама. Видавець Вовчок О.Ю., 2002. – 144 с. – Бібліогр. : с. 131-143. – ISBN 966-8021-23-1.

Клименко, Карпіловська 1998: Клименко, Н.Ф., Карпіловська, С.А. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови [Текст] / Н. Ф. Клименко, С. А. Карпіловська. – К. : Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні Національної Академії наук України, 1998. – 161 с. – ISBN 966-02-0428-0.

Маслов 1984: Маслов, Ю.С. Вид и лексическое значение глагола в современном русском литературном языке [Текст] / Ю. С. Маслов // Очерки по аспетологии. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1984. – С. 48-65.

Ройзензон 1974: Ройзензон, Л.И. Многоприставочные глаголы в русском языке. Учебное пособие [Текст] / Л. И. Ройзензон. – Самарканд : Самаркандский государственный ун-т им. А. Навои, 1974. – 243 с. – Библиогр. : с. 232-236.

Соколова 2003: Соколова, С.О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові [Текст] / С. О. Соколова. – К. : Наукова думка, 2003. – 283 с. – Библиогр. : с. 269-280. – ISBN 966-00-0135-5.

ССУЛМ 1979: Словотвір сучасної української літературної мови [Текст] / відп. ред. М. А. Жовтобрюх. – К. : Наукова думка, 1979. – 406 с.

СУМ 1970: Словник української мови : [у 11 т.] / голова ред. колегії І. К. Білодід. – К. : Вид-во «Наукова думка», 1970. – Т. 1. – 799 с.

СУМ 1977: Словник української мови : [у 11 т.] / голова ред. колегії І. К. Білодід. – К. : Вид-во «Наукова думка», 1977. – Т. 8. – 927 с.

Критически осмыслены основные подходы к изучению значений префиксов в украинском языке. Внимание сосредоточено на изучении словообразовательных и грамматического значений морфем.

Ключевые слова: глагол, префикс, словообразовательное значение префикса, грамматическое значение префикса, структурно-семантический подход.

The main methods on investigation of prefixes meanings in Ukrainian linguistics are analyzed critically. We focus our attention on study of word-formative meanings and the grammatical meaning of morphemes.

Keywords: verb, prefix, word-formative meaning of prefix, grammatical meaning of prefix, semantic-structural method.

Надійшла до редакції 16 листопада 2011 року.

Євгенія Сазонова

ББК 81.031.4

УДК 81'373.2:004.738.5

ГРАФІЧНА ПРИРОДА ІНТЕРНЕТ-ІМЕН

Розглянуто та простежено засоби графічного оформлення сучасного виду інтернет-імен – нікнеймів; наведено приклади українських, англійських та італійських нікнеймів; обґрунтовано необхідність дослідження сучасної антропонімічної системи в мережі Інтернет.

Ключові слова: нікнейм, інтернет-спілкування, мовна особистість, символ.

Розвиток сучасних інформаційних технологій, зумовивши появлення нового засобу спілкування в Інтернеті, дає можливість досліджувати нові лінгвістичні явища, серед яких особливу увагу заслуговує такий феномен, як нікнейм. Адже кожен, хто користується глобальною мережею, повинен представити себе, вигадати собі ім'я (або назватися своїм), тобто написати свій нікнейм.

Дослідження інтернет-імен тільки розпочинається й, на наш погляд, є **актуальним** питанням сучасного мовознавства. Нікнейми досліджують О. Нікіфорова, А. Балкунова, Г. Ходоренко, А. Жичкина, О. Горошко, Б. Башаєва та інші.

Метою нашого дослідження є розгляд графічного оформлення інтернет-імен, або нікнеймів, української, англійської та італійської мов, відібраних із різноманітних чатів та форумів.

Зібрані нікнейми розподіляємо на однослівні та багатослівні. До однослівних належать нікнейми, що складаються з одного слова, наприклад: *лекс, магістр, містер, жабенятко, попелюшка, серденько, цвях, людина, ексклюзивна, вчителька, просто, поцілунок, незалежна, immortal, batman, again, bubble, seldom, calvindale, fabiogere, Amedeo, sisilia, masicris, fabiogere, vinicio.*

До багатослівних ніків належать словосполучення та речення: *Шукаю чоловіка, Твоє щастя, В пошуках, блакитнаНіч, Не сподіваюсь, Мелодія дощу, Кава з молоком, Хмурий Князь Вітольд, Чоловік твоїх мрій, Білий Дракон, погана красуня, неВашіСправи, Bad Girl, Wet Rain, myOWNworld, Small Kitty, elena.arsenio, SiltaraMachado.*

Графічно нікнейми можуть бути оформлені:

1) кирилицею (українські слова): *овация, Зіронька, магістр, мавна, квітонька, гуморист, блискавка, файнюня, льотчик, малесенький, возник, кця, кулет, песміст, сльоза, цьомчик, легенда, дурнуватий, кіноакторка, лоскотно, білокудря, ворожка, мільйонер, парасолька, папуга, ірисочка;*

2) латинською графікою (англійські слова): *angel, cloudless, butterfly, sweetsara, ginger, semolina, gypsy, sorry, pipe, finger, fenix, happy, hamster, strawberry, peaceful, nobody, spirit, pink, hidden, sky;*

3) латинською графікою (італійські слова): *gioia, romano, tigre, fanti, ramelie, giovanni, pasta, uno, giulietta, Marcella, aprile, magro;*

4) кирилицею та латиницею (українська + англійська, англійська + італійська): *SWіжість, XalaT, найнтEEN, Діамант-Diamond, Ввічливий Man, міні-girl, Stella.Star, gatto.black;*

5) латинською графікою (українсько-англійська транслітерація): *mykola, Vovka-brovka, ANTRAZIT, Lyganchanka, wwwvovka, svatovo.*

З погляду використання великих та маленьких літер у написанні мережеві імена можна розрізнити на такі групи:

1. Імена, що починаються з великої літери: *Яцірка, Ірчик, Зіронька, Претензія, Снігур, Цяця, Tornado, Tiny, Freeman, Brave, Razor, Crayfish, Bookworm, Erika, Diego, Emiliano, Calvino, Augustus, The я, JoraFlash.*

2. Імена, що складаються з великих літер: *МОРФЕЙ, ІНДИВІД, АКТЕОН, ВОНА, ОРАКУЛ, АБО, REDHEAD, SEBEX, РАТОЗ, FEDEROMA, NAPOLETANO71, NAGIAMATURO, TRYAM, SOS.*

3. Імена, що містять у середині або наприкінці слова (словосполучення) великі літери: *білЯвочка, пухнастаЯ, гАНКО, злийЧОРТ, кРим, ЯлО, нікУСЯ, віСІМКА, ШОКолад, баБУСЯ, хлопЧИК, аХТОр, кульБАБА, юркО, чорнООка, врЕдНеНьКе, ІдеЯ, йОЖИК, руСАЛОчка, гарбузякА, шакІРА, мільЙОН, ОфелІЯ, чУдОвИськО, сЮРприз, доньКА, СолОдКий медОК, RedLips, SaraSara, liFFFe, PinO.*

4. Імена, що пишуться маленькими літерами: *карамель, скажений,ікс, агов, наймиліший, крихітка, брехуха, корсар, лопата, марс, картопля, руда, dracula, elfness, citizen, successful, streetboy, bell, aralina, pioggia, teagatta, gertrude.*

Серед нікнеймів часто зустрічаємо одиниці, що містять у своєму складі різноманітні символи, пунктуаційні та математичні знаки. За цією ознакою розподіляємо нікнейми так:

1. Нікнейми з дефісами (дефісація): *nYu-nYu, -Tsarina-, люблю-гроші, Гість-кість, будь-яка, вова-авов, Я-моЯ, Смілива-дівчиськО, кисло-солодкий, люлі-люлі, не-москалик, Молода-матуся, Де-жа-вЮ, м-АРИ-на, аЗА-ЗА, БУМ-БУМРУМЧИК, Туц-Уцт, ак-акк-аккк, duminichi-ru, Vovka-brovka, міні-girl, ju-ju, reka-more, why-yhw, Fog-gof, sUN-sOn, honey-money, mouse-mouth, v---irtual---realit---y, big-friend, best-seller, Lonely-Lion, my-host, Laura-French, south-travels, lex-mix, Дюха-ЦСКА, tanya-lugansk, Oleg-system-m, Lu-Lu, Діамант-Diamond, r-in-style, sport-ua, Ніхто-крім-тебе!, Не-пишіть-мені, се-ля-ві!, туц-туц-туц, Ти-мене-Знаєш, Шури-мури, Олександр-Іхтіандр, ПОВІР-МЕНИ, my-prime-time, to-be-or-not-to-be, In-the-Night, Drink-Me, Step-by-step, Snow-blue, Monkey-funky, x-ray, echo-o-o-o, Final-countdown, ice-eyes, wa-we-wy, i-h-o-r, Ku-ku, Bo-dj, I-T-A-L-Y, 30-180-87, do-re-mi, dff-fff-fff, lex-mix.*

2. Нікнейми з лініями (вертикальними, горизонтальними, косими лініями): *Pink/Lips, жоРРА_обжоРРА, Йа/проти, Вуси_лапи_хвіст, Заплюц_Очі, Нічого_не_скажу, Хочу_Машину, Децо_дивна, Ангел_з_рожеками, З_привітом, Ось_тобі_і_на, Я_твоя_любов, Як_боляче_іноді_буває, Снігова_Птаха, Лимон_ад, Міняю_шило_на_швайку, той_ще_Хруст_цитру, Не_шукай_мене, хай_пипл, Люблю_сало, Ганнуся_енд_Колян, Сто_РокіВ, н_і_х_т_о, Намбер_Ван, ДЛЯ_ТЕБЕ, шукаю_другу_половину, Р_Е_Д_А_К_Т_О_Р, Сходжу_з_Рельсів, Світ_ЛАНА, віКТОР_від_ФЕДоровича, Чіо_Саніч, ти_чого_, В_пошуках_щастя, Поцілуй_Мене, Це_Я, Закохайся_в_мене, ра_доці_в_душі, Шахтар_Динамо, Один_два_три_чотири, Ї_роги_І, Вільні_Всі, Їх_багато, Молода_БАБКА, Біла_Борода, Десять_Днів, Сніг_на_долонях, сУмНий_ДоЩ, Гарна_ЖІНКА, Тем_А_Тем, фото_ГРАФ, Йа_креведко, Made_in_Ukraine, woman_love, I_am, Why_Why_Why, Lost_in_space, Moment_of_peace, Dream_Man, _beatles_, Sealed_with_a_kiss, Sweet_morning, Rescue_me, youR_Rain, Seller_USA, Girl_Berry, shark_business, Girl_From_The_Future, THE_REAL_, wish_you_were_here, SEXY_lady, Sweet_bUT_tiRED, MAD_cRAZY, Hain_in_hand, Your_Dream, against_U, Nut_Tun, Tear_Of_Angel, make_love_not_war, New_Leader, look_like_that, Feel_U, Feel_The_Image, forget_me_not, cOmE_In, boast_FOOL, fl_U_ffY, SUN_day, Cool_Fox, Black_parrot, Road_To_hell, _who_is_it_, Fine_Pine_apple, King_Ring, Life_in_your_world, digital_boy, One_and_One, SHOW_ME_SHOW, Pink_MILK, Milk_Art, I_can_See_you, In_Grid, Not_At_All, Soldier_Of_Light, Dark_Side, Mamma_mia, Putin_yova, Mc_Ms, No_NO_No, Fly_ka, LEO_польд, Bacio_Kiss, some_one, Lida_Lady, eduard_limonov, a_chubais, Вуктор_Sin, para_noik, z_ZZZ, Leo_kut, Na_INFINITY, Nebo_More, RAAM_КААМ, Kylt_T, download_cd, Nina_Nani, Рома_Amor, Nika_Liberty, nogu_svelo, n_i_k, sim_sim, vadim_ka, Lucia_Italy, dr_piliulkin, woman_in_love, Vita_Avrit, Prete_vero, Ням_Ням, m/s/m.*

3. Нікнейми з комерційним знаком (на початку, всередині чи наприкінці слова або речення): *М@львіна, КоролЄвн@, троянд@, ксюХ@, @Іринка@, надьк@, злЮк@, роДЗинк@, полуницЯ@, DRE@M, fruit@, mal@, M@ks, Siren@, p@пунцель, @OKSENT@, olk@@@, N@din, @Margatit@, C@tomile, SH@M@N, merz@vchik, kis@, cr@zy, AndeX@s.*

Знак @ найчастіше замінює літеру «а» внаслідок їхньої графічної подібності.

4. Нікнейми зі знаками оклику або питання: *Всі нахаус!, Гайтана!, ЦИть!, К!o!Л!ю!Ч!к!А!, Ах!тунг!, ЛЮБ!друзі!, Обережно!, !!ЧОРНЯВА!!, Допоможіть!Хелп!, GGGreat!!!, Guess???, WHEREAREUNOW?, Хто це?, ?неЧИВО?, Про що питають на снівбесіді?, ?n?u?m?a?n?я?, !help!yourself!, !Life!, !PrOnTo!, romanaderota??, ?вас?Іст?дас?, LIVESTRONG!, с?h?i.*

5. Нікнейми з астериском: **Ліда*, б*джел*а, Завірюха****, IRA***, SweetY GiRl**, *marmalade*, Luigi****, ***Bella***, *cherry*, **ма***rі****sa*****, Alessio***, Snoop***Dogg, *MargoMargo*, s*o*m*e*, *зірше*ніж *завжди*, кель*ку*шоз.*

6. Нікнейми з дужками (круглими, квадратними або фігурними): *(коханочка), {Насолода}, [Leader], ((notte)), VetaL[76], [самотняRR], {w}{e}{t}, [[[giovane]]], {den}{is}, hands{up}, NO{problem}, {BOXER}, {Mineral}{Water}, Real{Love, Sole}}.*

7. Нікнейми з апострофами: *ВП'ЯТЬОХ, Пам'ятаЮ, Я тебе з'їм, Г'LLsurpriseYOU, Г'м's'u'p'e'r.*

8. Нікнейми з крапками та комами (крапка, крапка з комою, двокрапка, трикрапка): *...А ЩО ЯКБИ..., Без.ГМО, с.о.те.вас.к., S.o.S., f.a.c.e, Солодка,,,Даруся, :ней:мовірна:, Rain.Woman., killer.queen., mad.bad., ...lost..., whitecat.s, x.o., p.i.f., off.ua., A.R.T.E.M., кранка.py., zero.positivo, lafizza.ro, alessandro.gherardi, daro.it, Desire to be in you with ..., В.М.В., a.i.r., Bytheway..., N.B.A, О.Д.І., all.ru., santoro.ready, v.i.p., remo.buzzetti, nicola.fontan, maurizio.tessarolo, giulia.armac, benedetta.campigli.*

9. Нікнейми зі знаками долару (знак долару замінює літеру «с»): *\$тудент, beatle\$\$\$, \$\$\$нупер\$\$\$, brain\$, Little \$\$\$TARRR, \$mith, Lu\$in, Gro\$\$o, ki\$\$, ke\$ha, Па\$люк.*

10. Нікнейми, що складаються з однієї або кількох літер, слова чи словосполучення, з цифрами тощо: *Волинь72,Міліціянт64, Мороз49, Психолог57, Віртуал757, Наречена20, Хмара39, Водій70, Копійка111, Онучечка12, Зозуля86, Скрипаль90, Совеня17, Оксамитовий22, Кумедний02, Учасник1, годинник75, Щирій23, Куїв28, ЦУКЕРОЧКА21, Баскетболіст89, Кімната 525, КВМ68, Дмитрик425, dEVIL666, Forest101, destiny1987, Doll19, Danko2107, businessman45, Room13, only4, Pilot47, 5HomeBusiness, Goodlove232, theboss1981, blood48, bluedragon84, Saggitaruis18, Bear87, coffee27, Basketball45, Best54, Hare32, Cherry39, always17, catwoman2010, niceGILR16, Joy19, London1976, Piano44, Luxury90, Fine31, exercise4, shark196, allroad76, crazyhappy88, HeartBreaker21, Enigma8, Pear1955, 50cent, manager108, spencer97m, Raven03, sallyann09, proof777, pounder747, Spencer97, Step1885, Owl75, Kid12, wildstone88, Joke15, venom777, Extreme444, r00f, Mister7, Silence3, Cartoon54, dannyboy83, Policeman80, smile90, Santa81, Rondine32, tableto4ka, flaminia72, Uomo45, IvanS9, Mestria777, mgb76an, Roccoo26, 4meonly, Cielo87, Cesco79, marina231059, helen17, armadillo211, bambolina993, dIamant, tolyan2010, sempreduro18, Фіало4ка, bellastella98, War5, aniellodivaio26, KreolQ, kap1toshka, Elle55555, Irma81, saidou31, flaminia72, tiffa1985, veneredolce74, PROHOROV2010, p3rfect0, noname220, nstashok76, Nikitos2009, pauline47, eliza43, lucia98, grechanka87, 88MASSIMO, ivbivb, khonwu, zxcvbnm147120суоірснаб, Ма79, pppууу67, sf76, s3rg1o, PG3010, bctatyl1, A1, mга000, fon286, 007, 1965, 99-69-59.*

Наведені приклади дозволяють зробити такий висновок: цифри, що стоять поряд із літерами, словами, словосполученнями або реченнями, можуть означати: 1) вік людини, 2) дату народження (рік, місяць, день); 3) інколи користувачі ставлять цифри, які не є з чимось пов'язані.

11. Слово + цифра + додатковий символ: *20 років, Весілля 2010, Жінка на всі 100, Болото))08, Грузія.30., Виграв1000000\$\$\$, Круасан_6:0, Я МЕНІ 36, ТЕРЕЗИ-39, Донецьк-26, А мені 50, КиЦюНьКа-17, Безнадійна_18, Арбімп-86, Aries_81, Road-46, Reddragon.78, InFiniTy.70, ice_man243, GOLDEN_LADY38, fifty50-fifty50, Let's_97, Lion_81, max.boy86, John_H555, shark_33, red bulid26, lucky_2502, Ball_11, 25rot-tor52, VetaL[76], iveco-99, Andr_2009, Yanina_2010, lucia.1998screently_1969, VaNo_32, Арбімп-86, Немовля_0_0_0, Chicken43, [8Fly8], Song2@, Meti\$(26), FiDeL6(23), n0rd-west, salvo.laz01.*

12. Змішані нікнейми (тобто нікнейми, що містять у собі одразу декілька символів): *Перлина* (із знаком астериску), ^rec*ore^ (циркумфлекс, буквосполучення, астериск, буквосполучення, циркумфлекс), He_стріляйте>>>>> (горизонтальна лінія та символи, що в математиці відповідають знаку нерівності), %бажаННЯ%, Віка-білявка©, =САМОТНЯ=, =Прикраса=, [///щоденник\\], !се-ля-ві!, I--ШО???, Єхто_небудь???, !уїхала_на_море!, -=Негідник@=-, -=Українець=-, -=SpiriT=-, (!Танкістка!), #Андрій#, **SweetY GiRl**, n0rd-west, Silent_\$cream, Roast_Toa\$t, You+I=Forever, AND&AND, alone&together, ♥keepmyheart♥, h♥e♥a♥r♥t♥s,<<<opensecret>>>.{good-better-the-best}}, mothermonsfer, wanna_be_with..., X-spy_R, I hate you :(, RRRicco_\$\$\$\$, L0\$+p@r@d!\$e, {{om@бъ}ч, Vi\$t@, Dg@LiL), Ч-о-м-у-в-с-е-м-а-к?, Т-Е-Б-Е-К-О-Х-А-Ю!.*

Наведені приклади дозволяють зробити висновок про необхідність вивчення інтернет-імен. Адже ім'я є невід'ємною частиною самовираження мовної особистості в глобальній мережі Інтернет. Деякі мережеві імена відображають особливості зовнішності або характеру людини, її емоційний стан, професійну діяльність тощо. Інколи по нікнеймах можна визначити вік людини, стать, захоплення та багато іншого. Але при цьому слід зауважити, що існує досить багато мережевих імен, які важко зрозуміти та проаналізувати без пояснень самого власника такого імені, роз'яснень історії та екстралінгвальних чинників, які вплинули на створення антропоніма користувача Інтернету. Саме процеси формування, існування та функціонування мережевих імен в інтернет-дискурсі та вплив на них екстралінгвальних чинників потребує подальшого дослідження з позицій сучасного лінгвістичного знання.

Література

- Аникина 2010: Аникина, Т.В. Имя собственное в интернет-коммуникации [Текст] / Т. В. Аникина // Известия Уральского государственного университета. – 2010. – № 2 (75). – С. 71-76. – Бібліогр. : с. 76.
- Балкунова 2009: Балкунова, А.С. Фонетико-графические особенности никнеймов [Текст] / А. С. Балкунова // В мире научных открытий. – 2009. – № 3.2. – С. 9-10. – Бібліогр. : с. 10.
- Голомидова 2005: Голомидова, М.В. Русская антропонимическая система на рубеже веков [Текст] / М. В. Голомидова // Вопросы ономастики. – 2005. – № 2. – С. 11-22. – Бібліогр. : с. 22.
- Горошко 2008: Горошко, Е.И. Психолінгвістика Інтернет-комунікацій [Текст] / Е. И. Горошко // Вопросы психолінгвістики. – 2008. – № 7. – С. 5-11. – Бібліогр. : с. 11.
- Климец 2010: Климец, Ю.С. Функционирование прецедентных имен в подростковой субкультуре [Текст] / Ю. С. Климец // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. – 2010. – № 3 (11). – С. 107- 112. – Бібліогр. : с. 112.
- Максимова 2006: Максимова, Т.В. Функционально-коммуникативное пространство имени собственного [Текст] / Т. В. Максимова // Вестник ВолГУ. Серия 2 : Языкознание. – 2006. – № 5. – С. 93- 99. – Бібліогр. : с. 99.
- Никифорова 2009: Никифорова, Е.В. Сопоставительный анализ понятия «ник» и сходных ему языковых явлений [Электронный ресурс] / Е. В. Никифорова // Материалы докладов XVI Международной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых «Ломоносов» / Отв. ред. И. А. Алешковский, П. Н. Костылев, А. И. Андреев. – М. : МАКС Пресс, 2009. – Режим доступа : <http://www.lomonosov-msu.ru/2009>. – Назва з екрана.
- Шербак, Бурькин 2009: Шербак, А.С., Бурькин, А.А. К проблеме выявления отличительных особенностей прозвищ от личного имени [Текст] / А. С. Шербак, А. А. Бурькин // Вестник ТГУ. – 2009. – № 9 (77). – С. 213- 217. – Бібліогр. : с. 217.

Прослежені способи графічного оформлення сучасних інтернет-ім'я – никнеймов; приведені приклади українських, англійських і італійських ників; обґрунтована необхідність дослідження сучасної антропонімічної системи в мережі Інтернет.

Ключевые слова: никнейм, интернет-общение, языковая личность, символ.

The article deals with different graphic styles of internet-names. The author provides the examples of Ukrainian, English and Italian nicknames; emphasizes the importance of studying the anthroponym system in the Internet.

Keywords: nickname, internet communication, language personality, symbol.

Надійшла до редакції 11 листопада 2011 року.

РОЗДІЛ III. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОРФОЛОГІЇ

Наталія Костусяк

ББК 81.411.1-22
УДК 811.161.2'367СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА ПАРАДИГМА
ВІДМІНКОВОЇ ГРАМЕМИ „СУБ'ЄКТ”

У статті розглянуто семантичний відмінок „суб'єкт”, вирізнено його значеннєві варіанти, обґрунтовано первинні та вторинні формальні засоби вираження, пов'язані з морфологічними відмінками.

Ключові слова: парадигма, відмінок, грамема, локатив, суб'єкт, семантико-синтаксична валентність.

У сучасній філологічній науці категорії відмінка зазвичай надають статусу мовної величини, що має стосунок насамперед до морфологічного рівня мови. Відповідно до таких кваліфікаційних параметрів учені акцентують увагу на словозмінних особливостях іменників, тобто зважають на їхній суто формальний план. Проте вказаний аспект не передбачає повного й ґрунтовного висвітлення аналізованої категорії. **Перспективними** вважаємо ті лінгвістичні студії, у яких відмінок витлумачено як багатовекторну одиницю, що „становить неподільну єдність семантико-синтаксичної функції і відмінкової форми” [Вихованець 2004: 57]. Широка інтерпретація категорії відмінка дає змогу здійснити чітку диференціацію її складників і проаналізувати їх у межах цілісної системи. У лінгвістиці відомі різні підходи до кваліфікації відмінкових граем. З-поміж багатьох концепцій заслуговує на увагу та, прибічники якої, крім морфологічних, виділяють семантичні відмінки [Чейф 1975: 113-123, 167-191; Вихованець 2004: 59-61]. Сферу останніх структурують суб'єкт, об'єкт, адресат, локатив, інструменталь. Семантичні відмінки, вказуючи „на універсальний характер значеннєвого членування компонентів речення зі значенням предметності” [Вихованець 2004: 61], формують синтаксичну парадигму. Вияв синтаксичної парадигми конкретної граеми зумовлений її семантикою та зв'язками з іншими компонентами речення. У нашій статті детально зупинимося на семантичному відмінкові „суб'єкт”, його парадигматичній своєрідності, описові можливих структурних схем речення, у яких засвідчена вказана грамема, що раніше ще не було предметом спеціальних лінгвістичних студій. Це й зумовлює **актуальність** пропонованої праці. **Мета** статті полягає в комплексному вивченні особливостей синтаксичної парадигми семантичного відмінка „суб'єкт”. Для досягнення поставленої мети ставимо перед собою такі **завдання**: 1) вирізнити й ієрархізувати значеннєві різновиди вказаної граеми; 2) схарактеризувати її морфологічні засоби реалізації, виокремивши центральні та периферійні вияви; 3) зважаючи на диференційні ознаки суб'єкта, подати його дефініцію.

У сучасній українській мові функційний діапазон семантичного відмінка „суб'єкт” насамперед пов'язаний із номінативом. На думку І.Р. Вихованця, називний відмінок іменника, виступаючи суб'єктною домінантою, „є основним партнером предикатів із суб'єктною валентністю” [Вихованець 1987: 74]. У синтаксичних структурах він вказує на предмет чи особу – активного виконавця дії або пасивного носія ознаки. Відповідно до семантичної природи предиката суб'єкт має такий спектр семантичних варіантів: 1) суб'єкт дії: *...Іван почимчикував берегом річки* (О. Марченко); *Хлопці це розмовляли...* (О. Марченко); *А Іван Франко <...> досліджував епоху Середньовіччя...* (М. Шумило); 2) суб'єкт процесу: *Відгорає квітник, вигорає трава...* (В. Гей); *Знемагали співці у темницях Бертольдів* (В. Гей); *Ольга шаленіла* (В. Врублевська); *Трицять удосвіта дерева* (В. Лазарук); 3) суб'єкт стану: *...князь не до кінця вірив у ту щирість* (Ю. Мушкетик); *Це страшне місце добре пам'ятає Марія* (Р. Іваничук); *Ольга ж його кохає!* (Р. Горак). Функції суб'єкта процесу й суб'єкта стану пов'язують із семантико-синтаксичними відмінковими ознаками субстанціальності, валентної зумовленості відповідно предикатами процесу та стану, динамічності й пасивності. Як зазначає І.Р. Вихованець, „наявність ознаки пасивності споріднює називний суб'єкта процесу й називний суб'єкта стану зі знахідним відмінком об'єкта й давальним адресата дії, для яких семантико-синтаксична ознака пасивності є визначальною” [Вихованець 2004: 65]; 4) суб'єкт якісної ознаки: *Мальва була бадьорою...* (Р. Іваничук); *...і стало світліше небо* (В. Врублевська); 5) суб'єкт кількісно-вікової ознаки: *Князь Володимир мав років двадцять сім...* (В. Малик). Усі зазначені функції семантичного суб'єкта, вираженого називним відмінком, становлять певну ієрархію, що залежить насамперед від ознаки активність/пасивність. Відповідно до цього центральну сферу функціонування відмінкової граеми „суб'єкт” структурує суб'єкт дії як репрезентант активного виконавця дії. Інші різновиди, позначаючи пасивних носії процесу, стану та якісної чи кількісної ознаки, корелюють з ознакою послабленої або нейтралізованої динамічності чи статичності й відповідно формують своєрідну периферію.

Діапазон периферійного вияву семантичного суб'єкта доповнюють іменники в називному відмінку з модифікованим суб'єктним значенням. З-поміж них вирізняємо компоненти – назви конкретних предметів позамовної дійсності із супровідним інструментальним значенням, функціонування яких пов'язане з переміщенням орудного відмінка знаряддя або засобу в суб'єктну зону називного. Складну семантику

останнього увиразнюють трансформації реченнєвих побудов: *Панна Нізнер приїхала саньми...* (В. Врублевська) → *Сани привезли панну Нізнер*. Іноді на семантику суб'єктності нашароване локативне значення. В українській мові локативний суб'єкт функціонує з кількісно невеликою групою дієслів, що безпосередньо виражають зміну станів просторових реалій (*пустити, порожніти, ширшити* тощо), і має значення частин простору та приміщень, наприклад: *Медпункт опустів* (О. Гончар); *...спустили пляжі* (О. Гончар); *...церква спорожніла...* (Р. Іванчук).

Крім називного, у ролі формальних репрезентантів семантичного суб'єкта засвідчені давальний, орудний, знахідний, родовий, кличний і місцевий морфологічні відмінки, що становлять синтаксичну парадигму грами суб'єкта. З-поміж них ієрархічно верхинним вважають датив, який входить у валентну рамку предикатних синтаксем стану, що формують елементарні односкладні конструкції [Межов 2007: 84]. Важливою ознакою таких реченнєвих структур виступають різноманітні перетворення, трансформації, унаслідок яких „давальний переміщується із правобічної дієслівної позиції у лівобічну і певною мірою тяжіє до називного відмінка в суб'єктній функції” [Вихованець 1987: 112]. Проте не варто ототожнювати датив із суб'єктним значенням і називний суб'єкта у двоскладному реченні. На відміну від номінатива, для якого характерна первинна семантико-синтаксична ознака активності, давальний ґрунтується на трансформованій з активності деміактивності [Ломтев 1972: 171-197]. На пасивності суб'єктної синтаксеми у формі датива наголошував ще О.О. Шахматов: „Носій стану, виражений давальним, – особа пасивна, дієслівна ознака, спрямована до неї, не досягає її” [Шахматов 1941: 29]. Близькі в цьому плані міркування М.Я. Плющ: „У безособовому реченні пасивний суб'єкт ніби відсунений на задній план, на ньому не фіксується увага, тобто дія характеризується як особа, якій приписується певний стан” [Плющ 1986: 99]. Семантичний суб'єкт, морфологічно представлений давальним відмінком, найчастіше називає носія фізичного, фізіологічного чи психічного стану. Засобами морфологічної експлікації предикатів стану, що формують односкладні з формально-синтаксичного погляду реченнєві структури, зазвичай виступають одноособові (безособові) дієслова, предикативні прислівники (слова категорії стану), або, за термінологією І.Р. Вихованця, аналітичні дієслова стану, які мають форму третьої особи однини [Вихованець 1987: 114-115], числівникові сполуки зі значенням кількісно-вікової ознаки, відмінникові деривати типу *жаль, сором*. Центральну сферу морфологічних репрезентантів предикатів, що вимагають давального суб'єкта, становлять дієслова на позначення стану людини. Вони структурують односкладні та двоскладні речення: *Жандармам теж не спиться* (В.А. Шевчук); *Полюбилися мені дворові люди* (І. Пільгук). Дієслова зазначеного типу виражають: 1) психічні, розумові стани: *...йому почулися притишені старі пісні* (М. Малиновська); 2) емоційно-оцінне ставлення до об'єкта: *Пісня дуже сподобалася Лесі* (М. Олійник); 3) значення володіння: *Все належить народові...* (П. Загребельний). Сферою поширення давального суб'єктного виступають також інфінітивні конструкції, у яких головний компонент може мати просту або складену форму вираження: *Не їхати ж йому до Володимира Переяславського* (В. Малик); *Її брї в куці яціркою поміж листям прошигнути* (В. Винниченко); *...мені необхідно зустріти Марію Костянтинівну* (І. Пільгук).

Давальний відмінок виступає єдиним морфологічним репрезентантом суб'єктної синтаксеми, яка входить у валентну рамку прислівникових предикатів стану, виражених предикативними прислівниками (словами категорії стану): *Їм так страшно...* (В. Винниченко); *І Зіньові так чудно...* (В. Винниченко). У наведених синтаксичних конструкціях називний відмінок нейтралізовано внаслідок переміщення його в семантико-синтаксичну зону давального. Така трансформація відмінкових форм – результат зміни прикметникового предиката якості або дієслівного предиката на предикат стану [Городенська 1991: 73], пор.: *Вони байдужі до того, чим вона живе* → *...їм байдуже, чим вона живе* (М. Слабошпицький); *Проте староста тривожився* → *Проте старості тривожно...* (Р. Іванчук). Роль предикатів стану можуть виконувати ступеньовані компоненти: *Хлопцєві було веселіше*.

Периферійну сферу вживання датива становить суб'єкт, визначений валентністю предикативного прикметника та предиката прикметникової якості-відношення у двоскладних реченнях. Такі конструкції часто перебувають у синонімічних зв'язках з іншим типом двоскладних речень, у яких суб'єктна синтаксема виражена називним відмінком, пор.: *Їй притаманна загадковість* (В. Врублевська) і *Вона загадкова; ...мені потрібна твоя допомога* (Р. Іванчук) і *Я потребую твоєї допомоги*. Рідше давальний відмінок спеціалізований на вираженні суб'єкта кількісно-вікової ознаки. У структурах зазначеного типу предикат вказує на вікову характеристику особи чи предмета й становить сполуку: зв'язка *бути* (напівзв'язки *виповнитися, мати, минути*) + числівник + іменник *рік* у потрібній відмінковій формі: *Марії ж у цей час було тільки десять років* (М. Слабошпицький). До периферійності тяжіє грама давального відмінка, визначена валентністю предикатних відмінникових компонентів типу *жаль, сором, шкода*, які, крім суб'єкта, вимагають наявності об'єктної синтаксеми в родовому відмінку, наприклад: *Тарасові стало жаль товариша* (В. А. Шевчук); *...козакові сором товариства...* (Ю. Мушкетик).

У сучасній українській мові до вторинних морфологічних репрезентантів семантичної грами „суб'єкт” належить орудний відмінок, який, за спостереженнями О. Г. Межова, перебуває на другому місці з-поміж інших непрямих грам, засвідчених у семантико-синтаксичній позиції номінатива (36,2%) [Межов 2007: 119]. Таке вторинне використання орудного відмінка ґрунтується на трансформації двоскладних активних конструкцій у пасивні. Як зазначає К.Г. Городенська, „пасивізація речення досягається насамперед за рахунок

переміщення називного суб'єкта дії в зону орудного відмінка, для якого ця семантико-синтаксична функція є вторинною, що, у свою чергу, спричиняється до переміщення знахідного об'єкта у зону називного об'єкта" [Городенська 1991: 70]. Наприклад: *Ще десь на початку цього року Франко написав віри...* (Р. Горак) → *Ще десь на початку цього року віри був написаний Франком*. Семантичний відмінок „суб'єкт”, морфологічно пов'язаний із граменою орудного, функціонує переважно удвоскладних пасивних структурах, рідше в односкладних безособових конструкціях: *Дерева внизу теж були обкидані снігом* (Ю. Мушкетик); *Григорієм оволоділи сумніви* (В.А. Шевчук); *...Мацьком аж струсило...* (Р. Іваничук); *Даровано все це мені майстрами руськими* (Р. Федорів). Сферу поширення семантичного відмінка „суб'єкт” формує орудний суб'єктний із прийменниками *з, за, між*: *...все було добре і з батьком, і з матір'ю, і з сестрою, і з братом* (В. Врублевська); *Воїстину правда була за доктором Тагабатом* (М. Хвильовий); *...дружба знову запанувала між ними* (М. Олійник). Зазначені форми з прийменниками *за, між* виступають функційними еквівалентами називного, про що свідчать трансформації, пор.: *...між ученими має бути солідарність навіть у помилках* (П. Загребельний) і *Учені мають бути солідарні навіть у помилках*. Сполука „з + орудний відмінок” корелює з давальним суб'єкта стану, пор.: *З Ларисою Петрівною стало погано й Ларисі Петрівні стало погано* (М. Олійник).

У сукупність морфологічних варіантів семантичного суб'єкта входить знахідний відмінок. Указана грамема виконує роль суб'єкта стану, зрідка з нашаруванням локативної семантики: *Його то кидало в жар, то морозило, аж трясло* (О. Гончар); *Місто лихоманило* (Р. Іваничук). Функційний діапазон суб'єкта, вираженого граменою знахідного, становлять переважно односкладні безособові конструкції, які структурують одновалентні предикати зі значенням фізичного стану чи фізичної дії, наприклад: *Султана злихоманило* (Ю. Мушкетик); *Антоха зрушило з місця...* (Р. Іваничук). Репрезентантом синкретичної семантики виступає грамема акузатива, функціонування якої зумовлене дієслівними формами на *-но, -то*. Субстантиви такого типу позначають суб'єкта результативного стану – об'єкта дії: *...захоплено їхнє велике місто...* (П. Загребельний); *...покриття покладено рівно...* (О. Гончар).

Аналізований відмінок засвідчений також у двоскладних реченневих побудовах. За такої умови суб'єкт перебуває у валентному зв'язку з предикатами, що передають зацікавленість чимось, внутрішній стан людей і под.: *Мене все тут дивує!* (П. Загребельний); *...повстання Трясила <...> його давно цікавило і хвилювало...* (В.А. Шевчук). В українській мові менш поширені конструкції зі знахідним суб'єкта, що входить у валентну рамку предикатів емоційно-психічного чи фізичного стану, виражених сполуками „дієслово + іменник”: *Тільки Ларису Петрівну охопила якась холодна байдужість* (М. Олійник); *Лавріна проймає холод...* (Ю. Мушкетик). Указана грамема корелює із суб'єктом у формі називного відмінка: *...охопила отамана зажура...* (Ю. Мушкетик) ← *Отаман зажурився*.

На периферії репрезентації семантичного відмінка „суб'єкт” перебуває морфологічна грамема родового, що може мати безприйменниковий і прийменниковий вияви. Український генітив, засвідчений у цій сфері, виступає єдиним носієм суб'єкта кількісної ознаки, засоби вираження якого – назви осіб, інших істот та предметів. 3-поміж предикатів зі значенням кількості, які вимагають родового відмінка у функції суб'єкта, вирізняємо числівники (*двоє, мало* тощо), дієслова на позначення кількісних змін і виявів (*менишати, збільшитися, вистачати* й под.), кумулятивні дієслова (*набігти, наїхати* тощо), прислівники (*обмаль, повно*), іменники (*жменька, море* та ін.), стійкі сполуки. Наприклад: *Гуннів було шестеро* (В. Малик); *Наших зовсім мало* (В. Малик); *Зараз циганів з'явилося...* (О. Гончар); *Хліба у Києві вистачає* (М. Вінграновський); *...пороху теж обмаль* (Ю. Мушкетик); *...братчиків жменька...* (Р. Іваничук); *...а у Львові русинів – як кіт наплакав* (Р. Іваничук). В окремих реченневих структурах родовий відмінок виступає репрезентантом ускладненої семантики, оскільки, крім суб'єктного значення, містить вказівку на наявність великої неозначеної кількості предметів, пор.: *А на ранок води несподівано прибуло...* (М. Вінграновський) і *А на ранок вода несподівано прибула*. Подібне явище спостерігаємо й у реченневих побудовах із генітивом, семантичне ускладнення якого ґрунтується на синкретизмі суб'єкта та предиката: *Людей!*; *Снігу!*. Таким синтаксичним одиницям О.О. Шахматов надав статусу іменних генітивних речень [Шахматов 1941: 60-61].

Один із морфологічних різновидів суб'єкта – безприйменниковий родовий відмінок, реалізований у зоні валентності предиката *нема*. Аналізований генітив позначає відсутню особу або предмет: *...ляхів немає – вони поїхали* (Ю. Мушкетик); *Тепер таких зим немає* (Ю. Мушкетик). У структурно-змістовому плані такі реченнєві побудови близькі до заперечних конструкцій із буттєвими предикатами типу *не було, не буде*, що корелюють із двоскладними стверджувальними реченнями, предикат яких має значення існування, наявності (*є, був, буде*), пор.: *...Франка в притулку не було* (Р. Горак) і *Франко в притулку був*. Функційним еквівалентом синтаксичних одиниць із предикатами *нема, не було, не буде* та суб'єктом, вираженим генітивом, зрідка виступають їхні трансформи – конструкції, що, за переконанням О.Г. Межова, містять предикат *ні*: *А над морем, – там же ні ворони, лиш до хвилі чайка припада* (Л. Костенко). „Заперечний предикат *ні* вимагає у суб'єктній позиції родового відмінка, який корелює з називним суб'єкта існування (наявності) за трансформації речень” [Межов 2007: 108]. Явище синтаксичної деривації увиразнюють такі приклади: *...а в хаті ж так – ні хліба, ані дров* (Л. Костенко) ← *А в хаті ж так – немає хліба, немає дров* ← *А в хаті ж так – є хліб і дрова*. Речення з предикатом *нема* можуть містити суб'єкт, морфологічно представлений прийменниковим родовим відмінком: *В мене ниньки немає свічкаря* (Ю. Мушкетик). Близькими до них

вважаємо посесивні конструкції, у яких об'єкт володіння морфологічно представлений номінативом: *У нас – сильне військо...* (Р. Іванчук) ← *Ми маємо сильне військо*. Компоненти *нема, є, (не) було, (не) буде* засвідчені також як складники предиката, що, окрім цих одиниць, включає вторинні субстантиви з абстрактною семантикою: *Є загадковість у вежах її [фортеці – Н. К.]* (О. Гончар) ← *Її вежі загадкові*.

В українській мові стосунок до семантичної грами „суб'єкт” опосередковано має ключний ідентифікувальний полісемантичний. Для вокатива цього типу визначальна семантико-синтаксична роль тотожного з ним займенникового компонента другої особи: – *Змінився й ти, Самійле, – сказав Григорій* (В.А. Шевчук); *Чого ви, мамо, незлюбили Гриця?* (Л. Костенко).

З-поміж морфологічних відмінкових грамам, розглянутих крізь призму суб'єктності, сферу абсолютної периферії формує місцевий відмінок, засвідчений у двох типах односкладних реченнєвих конструкцій – дієслівних та прислівникових. У межах перших доцільно виділити структури з одновалентними та двовалентними дієсловами, що вказують на зміну стану просторових реалій за рівнем наповнення. Показник суб'єктності локативної форми – її регулярна співвіднесеність із називним суб'єктом у двоскладних реченнях, пор.: *На березі спорожніло і Берез спорожнів* (Ю. Яновський); *...в крамницях кишило людьми* (І. Пільгук) і *Майдан кишив усяким людом* (В.А. Шевчук). Локативний суб'єкт може перебувати у валентному зв'язку з дієслівним предикатом емоційного стану, предикатами, що вказують на стан просторових реалій за рівнем освітлення та запах: *...в хаті відразу повеселішало...* (Г. Тютюнник); *В кімнаті стемніло...* (М. Олійник); *Так гарно пахло в хаті...* (В.А. Шевчук). Обмежену групу становлять односкладні структури з прислівниковими предикатами стану (у т. ч. ступеньованими), які передбачають поєднання їх із синтаксею локативного суб'єкта у формі місцевого відмінка, що трансформаційно пов'язаний із називним, пор.: *В хаті буде затишно* (В.О. Шевчук) і *Хата буде затишна; У палаті стало веселіше* (Ю. Щербак) і *Палата стала веселіша*. Зрідка семантичний суб'єкт, репрезентований грамою місцевого відмінка, засвідчений у конструкціях з аналітичними предикатами, один із компонентів яких – абстрактний іменник. Суб'єктну функцію місцевого увиразнює його трансформаційний зв'язок із суб'єктом, вираженим основним для цієї семантичної грами морфологічним варіантом – називним відмінком, пор.: *Смиренність і гордість дивно поєднувалися в хлопцеві* (Ю. Мушкетик) ← *Смиренність і гордість дивно поєднував хлопець* ← *Хлопець був смиренний і гордий*.

Отже, суб'єкт – центральна семантична грама відмінкової системи, функційно-категорійний вияв якої пов'язаний зі значенням реальної предметності, зокрема активним виконавцем дії або пасивним носієм стану, на семантико-синтаксичному рівні співвідносна із лівобічною суб'єктною синтаксею, у морфологічному плані представлена називним відмінком як основним для цієї функції та всіма іншими відмінковими грамами – її вторинними варіантами. Семантичний відмінок „суб'єкт” спеціалізований на вираженні суб'єкта дії, стану, процесу, якісної та кількісної ознаки. Морфологічні відмінки, засвідчені у вторинній для них суб'єктній сфері, перебувають в ієрархічних стосунках. Зважаючи на частоту їхнього функціонування та специфіку суб'єктного траспозиційного спрямування, вважаємо датив напівпериферійним засобом репрезентації семантичного суб'єкта, оскільки він виступає спеціалізованим морфологічним варіантом суб'єкта стану, а орудний, знахідний, родовий, кличний і місцевий відмінки – периферією синтаксичної парадигми грами суб'єкта.

Порушені в статті питання дають загальне уявлення лише про центральний відмінок, водночас перспективним вважаємо дослідження інших семантичних грамам, що сприятиме поглибленому вивченню міжрівневої категорії відмінка та її парадигматичної своєрідності, зіпертої на морфолого-синтаксичні параметри.

Література

- Вихованець 1987: Вихованець, І.Р. Система відмінків української мови [Текст] / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1987. – 231 с.
- Вихованець 2004: Вихованець, І.Р. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматики української мови [Текст] / [І. Вихованець, К. Городенська] ; за ред. чл.-кор. НАН України Івана Вихованця. – К.: Університетське вид-во «Пульсари», 2004. – 398, [2] с.
- Городенська 1991: Городенська, К.Г. Дери́вация синтаксичних одиниць [Текст] / К. Г. Городенська. – К. : Наук. думка, 1991. – 192 с.
- Ломтев 1972: Ломтев, Т.П. Предложение и его грамматические категории [Текст] / Т. П. Ломтев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1972. – 199 с.
- Межов 2007: Межов, О.Г. Суб'єктні синтаксеми у структурі простого речення [Текст] : [монографія] / О. Г. Межов. – Луцьк : РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 184 с.
- Плющ 1986: Плющ, М.Я. Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення [Текст] / М. Я. Плющ. – К. : Вища шк., 1986. – 175 с.
- Чейф 1975: Чейф, У.Л. Значение и структура языка [Текст] / У. Л. Чейф. – М. : Прогресс, 1975. – 482 с.
- Шахматов 1941: Шахматов, А.А. Синтаксис русского языка [Текст] / А. А. Шахматов. – [4-е изд.]. – Л. : Учпедгиз, 1941. – 620 с.

В статье рассмотрен семантический падеж „субъект”, обоснованы его смысловые варианты, первичные и вторичные формальные средства выражения, связанные с морфологическими падежами.

Ключевые слова: парадигма, відмінок, грамема, локатив, субъект, семантико-синтаксическая валентность.

In the article a semantic case (a subject case) is analysed, its meaningful variants are distinguished, primary and secondary formal means of expression, which are connected with morphological cases, are proved.

Keywords: paradigm, case, grammeme, subject, semantic-syntactical valence.

Надійшла до редакції 23 листопада 2011 року.

Михайло Сенів

ББК 81.432.4

УДК 811.112.2'37

ДІЄСЛОВА НА ПОЗНАЧЕННЯ РУХУ ЛЮДИНИ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена вивченню структурних особливостей дієслів руху (ДР) в німецькій мові. Розглянуті лексичні особливості німецької розмовної мови, зокрема вживання дієслів руху. Проаналізовані структурні та семантичні особливості дієслів руху. Дієслова руху класифіковані за основними семантичними і структурними особливостями.

Ключові слова: дієслова руху, структура, семантика, словотворчі типи, афіксація.

Стаття присвячена вивченню семантичних і структурних особливостей дієслів на позначення руху людини (далі ДР) в німецькій літературній мові та її розмовному варіанті. До аналізу залучаються дієслова типу *gehen* літ. 'іти', *schlappen* розм. 'ледве пересуватися', *ruhi* літ. 'починати рух', *pochowgati* розм. 'повільно піти'.

Практичний матеріал дослідження був отриманий з авторитетних тлумачних словників, зокрема: *Wörterbuch der deutschen Umgangssprache* von H.Küpper. – Stuttgart: Ernst Klett Verlag, 1957. – 959 S. і *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache* / Hrsg. von R. Klappenbach und W Steinitz. – Berlin: Akademie-Verlag, 1980-1982. Обсяг вибірки склав 406 дієслів, що передають значення руху, переміщення в німецькій розмовній мові.

Відзначимо, що різних аспектів структури і семантики дієслів, які позначають рух, переміщення в просторі, а також їхнє функціонування в різних індоєвропейських мовах, торкалися як українські, так і зарубіжні мовознавці (В.Г. Гак, Н.І. Грицик, В.Л. Ібрагімова, Г.І. Кондратенко, І.А. Кравчук, О.Л. Кривченко, Е.В. Кузнецова, Н.Т. Ковачева, В.О. Плунгян, О.В. Рахіліна, М.Г. Сенів, С.О. Соколова, М.Д. Степанова, Т.П. Усатенко, В.Фляйшер, Н.Л. Шамне та інші [Гак 1966; Грицик 1981; Ібрагімова 1992; Іваненко 1981; Кузнецова 1974; Плунгян 2000; Рахіліна, Прокоф'єва 2004; Сенів 2004; Соколова 2003; Степанова, Фляйшер 1984; Усатенко 1970; Шамне 2000]). Цікаві спостереження й висновки щодо функціонування аналізованих ДР знаходимо в роботах Н.С. Авілової, Ю.Д. Апресяна, О.В. Бондарка, Т.В. Булигіної, С.Ю. Владимирського, М.В. Всеволодової, З.І. Іваненко, Н.Ф. Клименко, Т.А. Майсака, В.М. Русанівського, Г.А. Уфімцевої та інших [Апресян 1995; Бондарко 1983; Всеволодова, Владимирский 1982; Клименко, Пешак, Савченко 1982; Майсак, Рахіліна 2003; Майсак 2005; Kühnhold, Wellmann 1973].

Під дієсловами руху, які складають лексико-семантичну групу поряд із дієсловами мовлення, психічної діяльності та ін., розуміються такі дієслова, які позначають переміщення істоти або предмета в просторі за певний час за допомогою (або без) засобів переміщення. У цій статті розглядаються лише ті ДР, які позначають переміщення людини у просторі без допомоги будь-яких засобів переміщення, що й становило **мету** дослідження.

Спираючись на аналіз словникової вибірки ДР, які стали **матеріалом дослідження**, можна констатувати, що в німецькій мові кількість ДР у розмовній мові переважає над кількістю дієслів руху в літературній мові. Це пояснюється тим, що розмовна мова відрізняється своєю стилістичною розмаїтістю і більшою розвиненістю синонімії.

У рамках даного дослідження були проведені семантичний і структурний аналіз дієслів на позначення руху людини в німецькій літературній мові та її розмовному варіанті. **Практичним матеріалом** дослідження слугували дані, отримані в результаті вибірки із *Wörterbuch der deutschen Umgangssprache* von H.Küpper. – Stuttgart: Ernst Klett Verlag, 1957. – 959 S. і *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache* / Hrsg. von R. Klappenbach und W Steinitz. – Berlin: Akademie-Verlag, 1980-1982. Обсяг вибірки склав 406 дієслів, що передають значення руху в німецькій мові.

Семантичний аналіз у даній роботі дозволив встановити низку ознак, за якими була здійснена класифікація ДР: 1) *спеціалізоване значення «рух людини» / неспеціалізоване значення «рух живих предметів,*

тварин та людини», 2) метафоричне / неметафоричне значення ДР, 3) спрямований / неспрямований рух, 4) швидкість переміщення та 5) середовище переміщення.

За ознакою спеціалізоване / неспеціалізоване значення були виділені такі типи дієслів: ДР зі спеціалізованим значенням «рух людини» і дієслова зі значенням «рух неживих предметів, тварин і людини». Суб'єктом ДР зі спеціалізованим значенням може виступати тільки людина, при цьому переміщення виконується без участі допоміжних засобів:

(1) *Mister Lewin ... hatte plötzlich Mut genug, mit Sabeth zu tanzen* ... нім. літ. 'Містер Левін ... несподівано набрався хоробрості, щоб потанцювати із Сабет'.

(2) *Er sauste in großem Tempo ab*. нім. розм. 'Він дуже швидко помчав'.

На відміну від ДР зі спеціалізованим значенням «рух неживих предметів, тварин і людини» може виступати як жива істота (людини, тварина), так і нежива істота або явище природи:

(3) *Tausende von Ameisen liefen über den Weg*. нім. літ. 'Тисячі мурах швидко пересувалися по дорозі'.

(4) *Ich lief barfuß in die Küche* ... нім. літ. 'Я побіг босоніж до кухні'.

Кількісні дані свідчать, що переважна кількість ДР у німецькій мові має спеціалізоване значення «рух людини». ДР, які позначають «рух неживих предметів, тварин та людини», є менш продуктивними порівняно з дієсловами зі спеціалізованим значенням «рух людини». Перевага спеціалізованих ДР цього типу зумовлена тим, що неспеціалізовані ДР мають широке значення (нім. *gehen* 'йти', *laufen* 'бігати' тощо).

За ознакою «метафоричне / неметафоричне значення ДР» виділяють, відповідним чином, ДР, ужиті в метафоричному і неметафоричному значенні. Традиційно метафоричне відношення між значеннями характеризується як побудоване на подібності позначуваних явищ:

(5) *Die Mieten gehen hinauf*. нім. літ. 'Ціни за оренду зростають'.

(6) *Die Arbeit flutscht heute*. нім. розм. 'Справа сьогодні просувається'.

Аналіз ДР за цією ознакою свідчить про те, що в літературній німецькій мові та її розмовному варіанті набагато частіше зустрічаються ДР, які мають метафоричне значення. Однак, слід підкреслити той факт, що в німецькій розмовній мові ДР, які вживаються в метафоричному значенні, є менш продуктивними, ніж ДР з метафоричним значенням у німецькій літературній мові. Це може свідчити про те, що ДР у німецькій розмовній мові мають неметафоричну природу і вживаються тільки в прямому значенні, а саме – на позначення руху людини.

За ознакою «спрямований / неспрямований рух» у семантичній класифікації ДР виділено два типи ДР: дієслова спрямованого руху і дієслова не спрямованого руху.

Дієслова спрямованого руху повідомляють інформацію про напрямок за допомогою так званих відокремлювальних префіксів *an-*, *hinauf-*, *herauf-*, *hinunter-*, *heran-* (*ran-*) та ін. у німецькій мові:

(7) *Ich gehe die Stufen hinauf*. нім. літ. 'Я піднімаюся сходами'.

Дієслова неспрямованого руху позначають неконкретний рух і мають узагальнене значення. Такі дієслова вживаються, як правило, в абстрактній ситуації. Дієслова, які позначають неспрямований рух, утворені за допомогою кореневого способу словотворення та позначають постійно повторювану дію:

(8) *Dafür ging sie jeden Abend tanzen*. нім. літ. 'Для цього вона кожен вечір ходила танцювати'.

Кількісні дані свідчать, що німецькі дієслова, які позначають спрямований рух, є більш продуктивними, ніж дієслова неспрямованого руху. Серед ДР дієслова спрямованого руху німецької розмовної мови є найбільш продуктивними. Це може бути пов'язане із словотворенням ДР, структурний аналіз яких свідчить про те, що в розмовному варіанті німецької мови переважає префіксальний спосіб словотворення, а, як відомо, дієслова спрямованого руху повідомляють інформацію про напрямок за допомогою префіксів.

За ознакою «швидкість руху» було виділено три типи ДР:

ДР нейтральні по відношенню до швидкості. Дієслівні лексеми цієї групи продукують переміщення суб'єкта з постійною швидкістю:

(9) нім. *fortkommen* літ. 'іти, піти', *abschessen* розм. 'іти, піти'.

Стосовно дієслів повільного руху домінує «розтягнутий» час, ці дієслівні значення поєднані ідеєю повільності перебігу дії:

(10) нім. *schweifen* літ. 'бродити, блукати', *gondeln* розм. 'повільно іти, тинятися'; укр. *блудити* літ. 'ходити навмання', *волоктися* розм. 'іти слідом за ким-небудь'.

Дієслова швидкого (інтенсивного) руху. У реченнях із так званими «швидкісними» дієсловами виділяються дві ознаки – короткий термін досягнення результату та висока швидкість руху, яка до цього результату призводить:

(11) нім. *rennen* літ. 'бігти, мчатися', *absacken* розм. 'тікати'.

Серед ДР, які містять / не містять ознаку ступеня швидкості дієслова нейтрального руху є більш продуктивними, ніж дієслова швидкого та повільного руху. Це пояснюється тим, що як в літературному, так і в розмовному варіантах німецької мови переважають слова з нейтральним значенням. До найменш продуктивних ДР належать дієслова, які позначають повільний рух.

Однією з суттєвих ознак ДР є середовище переміщення. У мовній свідомості людей відображаються в основному форми руху, які пов'язані з трьома середовищами: із суходолом, з водою і повітрям.

Переміщення по землі:

(12) нім. *kommen* літ. ‘приходити’, *ansacken* розм. ‘наближатися незграбною ногою’.

Переміщення у воді:

(13) нім. *schwimmen* літ. ‘плавати’, *paddeln* розм. ‘плавати’.

Кількісні дані свідчать про те, що в німецькій літературній і розмовній мові більшість ДР означають переміщення суходолом, який є прототипним рухом людини.

У ході аналізу дієслова на позначення руху людини в німецькій літературній і розмовній мові були класифіковані за структурними типами. Відзначено наступні структурні типи ДР: кореневі (непохідні) ДР, похідні ДР, складні ДР.

Кореневі складаються з кореня та інфінітивного суфікса, тобто показника граматичної форми, *-en* в німецькій мові:

(14) нім. *pers-en* розм. ‘швидко бігти’; *büx-en* ‘швидко бігти’; *gratsch-en* ‘повільно йти’.

До похідних дієслів належать такі, що утворені від інших основ за допомогою афіксів або безафіксним способом. Серед афіксальних способів словотворення дієслів руху найбільш поширеними є суфіксальний, префіксальний, суфіксально-префіксальний і постфіксальний, наприклад: *ab-begen* ‘помчати із швидкістю вітру’; *ver-duften* ‘непомітно відходити, тікати’. Якщо афікси не беруть участі в утворенні похідних дієслів руху, то це безафіксний спосіб їхнього утворення: *kureven* ‘робити розворот’ ← *Kurve* ‘розворот’. Словотвір уможливує мовцеві припуститися певної неточності або нечіткості висловлення, яке стає «багатозначним», пор.: *hegel-n* ‘wie Hegel denken / sprechen / schreiben’.

Складні дієслова відзначені лише в німецькій мові, вони складаються з двох основ: другої, або основної (дієслово), та першої, або визначальної (дієслівна та іменна основи, прислівник): *flitzengehen* розм. ‘втєкти’ ← *flitzen* ‘стрімко бігти’ + *gehen* ‘йти’ *hinlaufen* літ. ‘побігти’ ← *hin* + *laufen* ‘бігти’; *autobummeln* ‘повільно їхати на машині’ *stiftendehen* ‘таємно відходити, утікати’ та інші.

У ході аналізу дієслова руху в розмовному варіанті німецької мови були класифіковані так (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Структурні типи дієслів руху та їхні кількісні параметри в німецькій мові

№ п/п	Структурний тип дієслова руху (ДР)	Кількість ДР у німецькій мові	%
1.	Кореневі ДР	28	7 %
2.	Похідні ДР	301	74 %
3.	Складні ДР	77	19 %
	Всього	406	100 %

Із таблиці видно, що найбільш продуктивними в розмовному варіанті німецької мови є дієслова руху похідного типу. Інші структурні типи дієслів руху належать до менш вживаних.

На основі даних словотвірного аналізу можна зробити такі узагальнювальні **висновки**. У німецькій мові ДР, утворені похідним способом словотвору, переважають над корневими та складними дієсловами. У німецькій літературній мові складні ДР переважають над складними ДР у німецькій розмовній мові, але ця перевага є незначною.

Серед похідних ДР у німецькому літературному і розмовному варіантах найбільш продуктивні префіксні ДР. Цей факт зумовлений наявністю в німецькій мові великої кількості префіксів.

Перспективною дослідження є подальше вивчення дієслів на позначення руху людини в сучасній німецькій мові.

Література

Апресян 1995: Апресян, Ю.Д. Интегральное описание языка и системная лексикография [Текст] / Ю. Д. Апресян. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1995. – 767 с.

Бондарко 1983: Бондарко А.В. Категориальные ситуации (К теории функциональной грамматики) [Текст] / А. В. Бондарко // Вопросы языкознания. – 1983. – № 2. – С. 20-32.

Всеволодова, Владимирский 1982: Всеволодова, М.В., Владимирский, Е.Н. Способы выражения пространственных отношений в современном русском языке [Текст] / М. В. Всеволодова, Е. Н. Владимирский. – М. : Русский язык, 1982. – 264 с.

Гак 1966: Гак, В.Г. Беседы о французском слове : из сравнительной лексикологии французского и русского языков [Текст] / В. Г. Гак. – М. : Международные отношения, 1966. – 363 с.

Грицик 1981: Грицик, Н.И. Глаголы со значением приближения в украинском языке в сопоставлении с русским [Текст] : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Н. И. Грицик. – К., 1981. – 23 с.

Ибрагимова 1992: Ибрагимова, В.Л. Семантика глаголов пространственной локализации в современном русском языке [Текст] / В. Л. Ибрагимова. – Уфа : Изд-во Башкирского университета, 1992. – 172 с.

Иваненко 1981: Иваненко, З.І. Система приимениковых конструкций адвербіального значення [Текст] / З. І. Иваненко. – К.; Одеса : Вища школа, 1981. – 143 с.

Клименко, Пещак, Савченко 1982: Клименко, Н.Ф., Пещак, М.М., Савченко, І.Ф. Формалізовані основи семантичної класифікації лексики [Текст] / Н. Ф. Клименко, М. М. Пещак, І. Ф. Савченко. – К. : Наукова думка, 1982. – 251 с.

Кузнецова 1974: Кузнецова, Э.В. Русские глаголы «приобщения объекта» как функционально-семантический класс слов (К вопросу о природе лексико-семантических групп) [Текст] : автореф. дис. ... докт. филол. наук / Э. В. Кузнецова. – М., 1974. – 38 с.

Майсак, Рахилина 2003: Майсак, Т.А., Рахилина, Е.В. Типология систем глагольной лексики: движение в воде [Текст] / Т. А. Майсак, Е. В. Рахилина // Материалы конференции «Грамматические категории : иерархии, связи, взаимодействие». – СПб., 2003. – С. 219-228.

Майсак 2005: Майсак Т.А. Типология грамматикализации конструкций с глаголами движения и глаголами позиции [Текст] / Т. А. Майсак. – М. : Языки славянских культур, 2005. – С. 101-105.

Плунгян 2000: Плунгян, В.А. Общая морфология : Введение в проблематику : Учебное пособие [Текст] / В. А. Плунгян. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 384 с.

Рахилина, Прокофьева 2004: Рахилина, Е.В., Прокофьева, И.А. Родственные языки как объект лексической типологии : русские и польские глаголы вращения [Текст] / Е. В. Рахилина, И. А. Прокофьева // Вопросы языкознания. – 2004. – № 1. – С. 60-77.

Сенів 2004: Сенів, М.Г. Префіксальні дієслова просторової локалізованості у класичних мовах [Текст] / М. Г. Сенів // Функціонально-комунікативні аспекти граматики і тексту : Збірник наукових праць, присвячений ювілею доктора філологічних наук, професора Загнітка Анатолія Панасовича. – Донецьк : ДонНУ, 2004. – С. 154-169.

Соколова 2003: Соколова, С.О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові [Текст] / С. О. Соколова. – К. : Наукова думка, 2003. – 283 с.

Степанова, Фляйшер 1984: Степанова, М.Д., Фляйшер, В. Теоретические основы словообразования в немецком языке [Текст] / М. Д. Степанова, В. Фляйшер. – М. : Высшая школа, 1984. – С. 137-146.

Усатенко 1970: Усатенко, Т.Ф. Глаголы перемещения современного украинского литературного языка [Текст] : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Ф. Т. Усатенко. – Львов, 1970. – 24 с.

Шамне 2000: Шамне, Н.Л. Глаголы движения как средство выражения субъективно-объективных отношений в немецком и русском языках [Текст] / Н. Л. Шамне. – Волгоград : Изд-во Волгоградского гос. университета, 2000. – С. 1-9.

Kühnhold, Wellmann 1973: Kühnhold L., Wellmann H. Deutsche Wortbildung Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache [Text] / L. Kühnhold, H. Wellmann. – Düsseldorf : Pädagogischer Verlag Schwann, 1973. – Bd. XXIX. – S. 9-27.

Лексикографічні джерела

Küpper 1957: Wörterbuch der deutschen Umgangssprache von H.Küpper. – Stuttgart : Ernst Klett Verlag, 1957. – 959 S.

Klappenbach, Steinitz 1980-1982: Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache / Hrsg. von R. Klappenbach und W Steinitz. – Berlin : Akademie-Verlag, 1980-1982.

Список джерел текстового матеріалу

Apitz 1958: Apitz B. Nackt unter Wölfen. – Halle (Saale) : Mitteldeutscher Verlag, 1958. – 260 S.

Loest 1953: Loest E. Sportgeschichten. – Halle (Saale) : Mitteldeutscher Verlag, 1953. – 154 S.

Статья посвящена структурным особенностям глаголов движения (ГД) в немецком языке. Рассмотрены лексические особенности немецкой разговорной речи, в частности употребление глаголов движения. Проанализированы структурные и семантические особенности глаголов движения. Глаголы движения классифицированы по основным семантическим и структурным особенностям.

Ключевые слова: глаголы движения, структура, семантика, словообразовательные типы, аффиксация.

The article is devoted to the study of structural peculiarities of verbs of motion (VM) in German. The paper deals with lexical peculiarities of colloquial German, particularly with the use of verbs denoting motion. The structural and semantic peculiarities of verbs denoting motion have been studied. The verbs denoting motion have been classified according to their main semantic and structural peculiarities.

Keywords: verbs denoting motion, structure, semantics, types of word-formation, affixation.

Надійшла до редакції 21 листопада 2011 року.

ББК Ш12=411.4*212.71

УДК 81'367.633

СТРОЕВЫЕ СЛОВА. КЛАССИФИКАТОРЫ КАК ОДИН ИЗ РАЗРЯДОВ СТРОЕВЫХ СЛОВ, ФУНКЦИИ КЛАССИФИКАТОРОВ

У поняття «стройові слова» можуть бути об'єднані одиниці повнозначних частин мови, що за невизначеності денотативного складника в семантиці в певних позиціях набувають ознаки факультативності й виражають відношення різних типів між номінованими реаліями. Такими стройовими словами з-поміж інших є класифікатори – імена ознакової та родової семантики, що класифікують на семантичному рівні явища дійсності й тим самим трансформують висловлення для досягнення різних цілей мовця. У статті простежені певні випадки подібних уживань.

Ключові слова: *стройові слова, класифікатори, ознакові імена, родові слова, рівні речення, функції.*

Изучение лексики с точки зрения ее синтаксического поведения обнаруживает недостаточность традиционных грамматических разрядов. Существует, помимо собственно знаменательных и служебных частей речи, группа единиц, занимающих промежуточное положение между ними. Наличие такой переходной зоны неоднократно отмечалось в отечественной лингвистике (см. «строевые элементы языка» Л.В. Щербы [Щерба 1974 / 2007: 328-329¹], С.Д. Кацнельсон выделял их в исследовании категорий «скрытой» грамматики [Кацнельсон 1972 / 2002: 85-88, 93²]). В рамках функционально-коммуникативного подхода удалось выявить часть подобных явлений, в частности выделены показатели смысловых отношений [Всеволодова 2000: 39-47], описаны такие регулярные конструкции, как описательные предикаты [Всеволодова, Кузьменкова 2003] (в концепции Ю.Д. Апресяна они исследуются как коллокаты [Апресян 2004, 2008]). Работа в этом направлении еще только начата, на данном этапе можно лишь указать на ряд проблемных областей. Тем не менее уже сейчас наблюдение за употреблением некоторых знаменательных слов показало, что они могут брать на себя служебные, вспомогательные функции, утрачивая часть своей семантики. Для описания подобных явлений и был выбран термин «строевые слова».

Определение «строевые слова» нельзя считать достаточно устоявшимся в грамматике, хотя в ряде трудов встречаются близкие по смыслу эквиваленты: «строевые единицы», «строевые элементы», «структурные единицы» (например, [Ховалкина 2001: 189]). Использование номинации «строевые слова» для данного исследования, с одной стороны, отражает возможность ряда знаменательных частей речи (существительных, глаголов, прилагательных) приобретать некоторые признаки служебных, становится изофункциональными им, с другой – отделяет их от традиционно служебных единиц типа предлогов, союзов, частиц, позволяет говорить об их иной семантической природе.

Служебные части речи определяются следующими признаками: они отличаются формальной неизменяемостью, выражают синтаксические связи (предлоги, союзы), образуют аналитические формы или выражают синтаксические и модальные значения предложения (частицы) [Русская грамматика 1980: 457]. Слова же знаменательных частей речи призваны называть предметы, признаки, действия, то есть некоторые явления окружающей действительности, или указывать на них [Русская грамматика 1980: 457]. Но явления присутствуют не только во внешнем мире, они представлены также в ментальном мире, и для них в высокоразвитом языке, каким является русский язык, в частности, есть свои наименования: *время, пространство, чувство; равный, правильный, сходный; классифицировать, оценивать, подсчитывать*. В генеритивных высказываниях подобные слова выступают как лексически самостоятельные единицы, что является первичной функцией знаменательных слов: *Время надо ценить; Чувства невозможно полностью расклассифицировать; Время сходно в человеческом понимании с пространством*. Но исследование функционирования данных единиц позволяет говорить о том, что они могут обозначать и отношения, что сближает их уже со служебными частями речи, например, при классификации внеязыковой действительности в понятиях ментального мира: *Осень – время пасмурное (осень как время); Им овладело чувство гнева (гнев как чувство); Все пространство площади было покрыто толстым слоем снега (площадь как пространство)*. Семантика перечисленных слов способствует приобретению ими служебной функции в определенных синтаксических условиях, это позволяет говорить о подобных словах как строевых в самом общем смысле этого слова: они обозначают отношение и объединены общностью функции. При подобном расширении понятия служебной, или строевой, функции формальная неизменяемость, отличающая служебные единицы, не является обязательным признаком строевых слов.

Строевыми словами, таким образом, могут называться полнознаменательные единицы, выполняющие при определенных условиях служебные функции и потому утрачивающие самостоятельность и полноту своей семантики. Так, существительное *процесс* в высказывании *Модели должны трансформироваться и*

¹ Страницы даются по изданию 2007 г.

² Страницы даются по изданию 2002 г.

развиваться в процессе проектирования³ не реализует всего потенциала своего лексического значения (ср. номинативное употребление: *Процесс предполагает длительность и многоступенчатость*).

В силу чрезвычайно широкого и неопределенного денотата и, одновременно, логической определенности сигнификата подобные строевые слова выступают в сочетании с лексически самостоятельными единицами для их уточнения, а также включения в определенные конструкции. Отношения, эксплицируемые строевыми словами, не представлены во внеязыковой действительности, они возникают на этапе осмысления действительности человеком – не на денотативном, а на семантическом уровне [Всеволодова 2000: 199-200]. В ряде случаев экспликация таких отношений является факультативной, так как наименование явления действительности уже предполагает определенное понятие, стоящее за данной номинацией и включенное в конкретные отношения в ментальном мире субъекта речи. Так, слово *осень* как наименование определенного атмосферного явления включено в парадигму других наименований временных отрезков (*зима, весна, лето; день, ночь...*). Потому строевое слово *время* для существительного *осень* не является обязательным компонентом при образовании, например, характеризующего предиката: *Осень – время пасмурное* → *Осень пасмурна*. Однако если говорящий хочет подчеркнуть, что обращается к имени *осень* не как к знаку для обозначения атмосферного явления, а как к явлению языка, то строевой элемент *слово* оказывается обязательным: «*Осень*» – *слово многозначное* → **Осень многозначная*.

Как переходная зона между знаменательными и служебными лексическими единицами строевые слова объединяют различные явления, демонстрирующие действие общего механизма языка. В функционально-коммуникативном синтаксисе намечена типология таких строевых слов как показателей смысловых отношений (ПСО) с тремя группами единиц: реляторами, экспликаторами и классификаторами [Всеволодова 2000: 40-41]. Данные группы выделены по нескольким критериям: по тем частям речи, которые выступают как строевые слова, по типу образуемых структур и по степени факультативности в рамках этих структур, а также по типу эксплицируемых отношений.

1. **Реляторы** – многоместные предикаты, называющие отношения между ситуациями или участниками ситуации: *Безответственность привела к гибели людей; Структура определяет свойства вещества; Наличие парадигмы говорит об изменяемости этой части речи; Мы владеем средствами производства*. Реляторы отличаются от других ПСО тем, что обозначают самостоятельную пропозицию, хотя и логического характера, потому образуют свободно предикат вне сочетаний с другими лексическими единицами.
2. **Экспликаторы**: *Вопрос представляет чрезвычайный интерес; Для этого процесса характерна особая интенсивность протекания; Это предложение сложной структуры*. Экспликаторы объединяют наиболее разнообразные формально и семантически лексемы (глаголы, прилагательные, существительные), основная функция которых – экспликация отношений между субъектом и его признаком. Наиболее распространенные структуры с экспликаторами – описательные предикаты.
3. **Классификаторы**: *в количестве пяти, процесс окисления, свойство сохранять; Человек – существо хрупкое*. На этой последней группе мы и остановим свое внимание.

Классификаторы (термин Е.М. Вольф [Вольф 1982-1: 2]) используются для экспликации отношения реалии к тому или иному классу. Это строевые слова, преимущественно имена, классифицирующие на семантическом уровне то или иное названное явление. Лишенные конкретного денотата, они выполняют в синтаксических конструкциях строевые функции, потому часто факультативны или подразумевают возможность трансформации без потери денотативно значимого содержания. Так, высказывание с использованием ПСО *Компрессивное словообразование служит целям сокращения уже имеющихся в языке номинативных единиц* (Е.А. Земская) может быть трансформировано следующим образом: *С помощью компрессивного словообразования сокращаются уже имеющиеся в языке номинативные единицы*. Однако встречаются такие конструкции с классификаторами, которые не поддаются трансформации. Они заполняют определенную «лауну», существующую в языке. Например, высказывание *Необходимо наказывать тех, кто совершает акты вандализма по отношению к общественному имуществу во дворах* не может быть трансформировано без классификатора *акт* и экспликатора *совершать*, так как глагол **вандализировать* не встречается. Напротив, легко трансформируются без существенного изменения структуры высказывания конструкции типа *Слишком малая фигура в большом пространстве вызывает чувство неудобства, неуютности* (ср. *вызывает неудобство, неуютность*); *Началась процедура голосования* (ср. *началось голосование*).

Таким образом, семантический вес и степень факультативности объединяемых в группу классификаторов слов достаточно сильно разнятся, к тому же требуются дополнительные критерии разграничения классификаторов, с одной стороны, и реляторов и экспликаторов – с другой. Границы функциональной группы классификаторов представляются на данный момент достаточно расплывчатыми.

Данная статья преследует **цель** дать общий обзор классификаторов как одного из разрядов строевых слов, его функциональных возможностей, обратить внимание на разнообразие и масштабность данного явления

³ Большинство приводимых примеров взято из Национального корпуса русского языка (<http://www.ruscorpota.ru>).

языка. В поднятой проблеме остается еще много вопросов, которые должны быть рассмотрены в рамках новой грамматики русского языка [Всеволодова 2010]. В частности, для достижения поставленной цели необходимо решить следующие **задачи**:

- определить лексический состав классификаторов, центр и периферию данного разряда;
- обозначить основные типы конструкций, которые образуют прототипические представители данного разряда строевых слов;
- описать основные типы трансформаций высказываний с помощью классификаторов в соответствии с целями говорящего;
- указать на специфику функционирования единиц, составляющих периферию разряда классификаторов;
- определить отношение классификаторов к другим разрядам строевых слов.

Полное решение поставленных задач в рамках данной статьи невозможно, но представляется принципиально важным наметить круг возможных подходов к их разрешению.

1. Лексический состав и основной тип конструкций с прототипическими классификаторами

Основную часть классификаторов представляют собой **признаковые имена**:

– **названия философских категорий**: *существо, состояние, явление, время, цель, причина...*: *Человек – это многосложное существо; Барометр при падении находится в состоянии невесомости; Инженеры начинают сталкиваться с трудностями, вызываемыми явлением утечки тока; Статья не служила цели рекламирования;*

– **более конкретные проявления философских категорий**: *человек, акт, событие, факт, процесс, случай, предмет...*: *Александр удивительный человек, огромного сердца и воли; Акту крещения предшествует акт покаяния; Имело ли место событие преступления?; Речь идёт о спорах, связанных с фактом наличия пропуски; Будет полностью завершён процесс передачи власти новому руководству КНР;*

– **названия качественных и количественных признаков**: *тип, фигура, натура, персона, вид, период, стадия, этап...*: *Власов – крупная фигура; Этот Нэмуро – странный тип, никогда он не казался таким уж храбрецом; Рудин – гениальная натура!; Ребёнку предлагалось в течение 30 с запомнить 12 предметных картинок, представленных в виде таблицы; Целый ряд новых задач в настоящее время находятся в стадии проработки и выполнения;*

– **названия качественных характеристик действий, предметов, явлений**: *способ, область, элемент*: *Она описывает диаграммным способом причинно-следственную связь между уязвимостями; Проведён анализ тенденций и направлений исследований в области моделирования; Это не должно вносить в его работу ненужные элементы дублирования и дезорганизации;*

– **названия гносеологических понятий**: *понятие, вопрос, категория, фактор, идея, феномен*: *Е. Курилович дополнил идею первичных и вторичных функций знака понятием первичных и вторичных форм выражения одной функции; Вопросы неоднородности нефтяного пласта неизменно оказываются в центре внимания; Категория времени до сих пор таит в себе множество загадок; Фактор расположения Самарской области на границе с Саратовской областью оказывает существенное влияние; Идея создания браузера с интуитивно понятным интерфейсом захватила Андриссена.*

Главной конструкцией, образуемой этими строевыми словами, являются дескрипции – особого типа сочетания, в которых семантический и формальный центры смещены относительно друг друга. Формально главное слово в них является семантически зависимым: *дело объединения, факт катастрофы, чувство ответственности, в случае развития, категория времени, с целью отстоять* и т. д. Семантическое неравноправие частей дескрипций отличает их от традиционно понимаемых словосочетаний с полнозначными словами (ср. *полноценное объединение, жертвы катастрофы, ответственность за брата, развитие отрасли...*), за счет чего традиционная грамматика относилась к фразеологизмам, т. е. структурам не грамматики, а лексики [Виноградов 1960: 19-20]. Между тем регулярность и обязательность в ряде случаев дескрипций позволяет увидеть в них грамматическое явление, непосредственно связанное со строевыми словами [Всеволодова, Куликова 2009: 73-74].

Рассмотрение дескрипций требует отдельного исследования. На данном этапе важно отметить разнообразие типов дескрипций, их представленность во всех синтаксических позициях в предложении [Всеволодова, Куликова 2009: 74], что свидетельствует и о широком функциональном потенциале строевых слов.

2. Типы трансформаций высказываний с помощью классификаторов

Используя дескрипции со строевыми словами, говорящий в соответствии со своими целями трансформирует структуру предложения на разных уровнях: семантическом, коммуникативном, синтаксическом⁴. В отношении классификаторов на настоящий момент выделены несколько случаев подобных трансформаций:

I. **На семантическом уровне** построения синтаксической единицы – в соответствии с целями увеличения информационной насыщенности:

⁴ Об уровнях предложения см. [Всеволодова 2000: 199-202].

1. Включение описываемой реалии в некоторый класс явлений:

– Это вместе с тем есть акт рождения способности активного представления высоты, которое, как указывал в своём выдающемся исследовании музыкальных способностей Б.М. Теплов, всегда связано с внутренней вокальной моторикой. (А.Н. Леонтьев) – появление способности воспринимать высоту звука поставлено в один ряд с другими актами – актом рождения, актом смерти, актом вступления в должность и т. д., т. е. единичными действиями, или событиями торжественного характера.

– Как уже отмечено исследователями его творчества, Гонорий Августодунский ставил перед собой цели популяризации и наставления в теологических основах священников, непосредственно общавшихся с паствой (*simplices* в противоположность *literati*). (А.Я. Гуревич) – классификатор подчеркивает сознательность действий субъекта (ср. цели жизни).

– Обсуждавшиеся нами выше проблемы соответствия между действительностью и отображающим её языком сохраняются и в императивной семантике. В частности, роль фактора веры здесь не менее важна. (В.А. Успенский) – вера рассматривается как одно из обстоятельств в логическом построении (ср. чувство веры).

2. Экспликация логических отношений между определяемым и определяющим в словосочетании:

– ...сознательное нарушение логических связей с целью создания стилистического эффекта. (М.В. Мусийчук) – ср. для создания стилистического эффекта.

– ... – область инструментов – визуальное представление средств трансформации состояния объекта контрольного задания (математические тождества, приборы контроля и управления, интерфейс программного приложения)... («Информационные технологии») – ср. трансформации объекта.

– Ростест проверяет на предмет соответствия российским ГОСТам латвийские предприятия. («Дипломатический вестник») – ср. на соответствие.

3. Указание на аспект характеристики / оценки:

– Убеждения — убеждениями, а я сам по себе товарищ, добрый малый и даже, можно сказать, добрый человек. (В.М. Гаршин) – классификаторы малый и человек противопоставляют в данном случае разные степени присутствия признака добрый, без чего повторение номинации признака не имело бы смысла.

– Оставшаяся третья составляющая собственно и несла юридическую нагрузку, придавая тексту как бы юридическую форму. (Максим Кронгауз) – классификатор форма признака юридический подчеркивает внешний характер его присутствия в определяемом (ср. делая текст как бы юридическим).

– Все эти милые аксессуары в виде сердечек, свечи, рамки для фотографий, открытки и игрушки вносят в нашу жизнь элемент торжества и романтики. («100% здоровья») – классификатор элемент указывает на малую степень присутствия указанных признаков (ср. вносят в нашу жизнь торжество и романтику или делают нашу жизнь торжественной и романтической).

4. Свертывание пропозиций:

– Очевидно, что этот террористический акт преследовал цель сорвать набирающий силу мирный процесс... («Дипломатический вестник») – использование классификатора цель с экспликатором преследовать позволяет свернуть сложное предложение до простого, ср. Этот террористический акт был направлен на то, чтобы сорвать набирающий силу мирный процесс.

– В Москве, в отличие от Тбилиси, зимой холодно, и минусовая температура пришла бы на пик боевых действий, что в условиях войны привело бы к выходу из строя значительной части городской инфраструктуры – ср. ...если бы была война, привело бы к выходу из строя значительной части городской инфраструктуры.

– Мы сегодня об этом достаточно подробно говорили с коллегами в процессе переговоров. («Дипломатический вестник») – ср. при развертывании пропозиции: Мы сегодня об этом достаточно подробно говорили с коллегами, когда вели переговоры.

5. Классификация пропозиции, содержащейся в придаточной части сложного предложения (в позиции соотносительного слова), а также пропозиций в тексте:

– Твёрдое тело нагревается в ванне до такого состояния, при котором отдельные его части случайным образом переходят из твёрдого состояния в жидкое. («Информационные технологии») – признаки, описанные в придаточной части, классифицируются как состояние субъекта главной части предложения, ср. ...нагревается в ванне так, что отдельные его части...

– У неё была цель: накопить денег и вывезти Алечку на лето. (Токарева Виктория) – классификатор эксплицирует логические отношения между частями бессоюзного сложного предложения и тем самым связывает их друг с другом.

– За это время произошло следующее событие. В прошлом году я подал прокурору по надзору заявление, <...> забыл об этом. В апреле я вспомнил и послал ему напоминание; в ответ получил извещение, ... (Эмма Герштейн) – классификатор объединяет весь последующий текст и заставляет в нем выделить главный момент, необходимый для продолжения повествования, – получение извещения.

II. На коммуникативном уровне – в соответствии с целями акцентирования:

1. Возможность сопоставления и противопоставления характеристик:

– Противопоставление акта отбора акту комбинации позволяет разделить грамматику на функциональную ономотологию (учение о типах языковых номинаций) и функциональный синтаксис (учение о способах сочетания отдельных номинаций) (Общее языкознание) – повторение классификаторов подчеркивает противопоставление понятий.

– Он человек военный, хотя не то чтобы военный человек. Он добрый малый, гвардейский щеголь. Вы его видели везде. (В.А. Соллогуб) – повторение классификатора человек позволяет противопоставить характеристики субъекта как военного и как военного человека, сопоставление классификаторов человек и малый позволяет дать многоаспектную характеристику.

– Е. Курилович дополнил идею первичных и вторичных функций знака понятием первичных и вторичных форм выражения одной функции,... (Общее языкознание) – сопоставление классификаторов гносеологических понятий подчеркивает различие их позиций в системе.

2. Включение в структуру пропозиции реалии, определяемой классификатором, с уточнением:

– ...она связана с такими понятиями, как "будущее", "коммунизм", и, тем самым, обозначает разрыв в восприятии времени, отказ от прошлого. («Неприкосновенный запас») – акцентируется внимание на содержании вводимых классификатором гносеологических понятий (ср. Она связана с понятиями «будущее», «коммунизм» / Она связана с будущим, коммунизмом).

– В такой ситуации рекомендую воспользоваться таким способом, как согласование линии прицеливания и оси канала ствола... («Солдат удачи») – ср. В такой ситуации рекомендую согласовать линии прицеливания и оси канала ствола.

III. На синтаксическом уровне – в соответствии с целями структурного (конструктивного, формального) плана [Вольф 1982-2: 36]:

1. Заполнение лакун в сочетаемости носителя признака с признаковыми лексемами:

– Эта организация, по примеру коллегий адвокатов, ставит цель собрать под своё крыло ИТ-специалистов, готовых оказывать аудиторские, консалтинговые, экспертные и иные услуги заинтересованным в них организациям. («Computerworld») – ср. стилистическую невозможность *собирается собрать.

– Сколько длился акт творения? – девербатив творение чаще всего именуется результатом, а не процесс действия, потому не сочетается с глаголом длиться: *Сколько длилось творение?

– Течение времени, смена художественных стилей и наступление исторических событий создают ситуацию разрыва значений. («Неприкосновенный запас») – события, являющиеся причиной явления, выступают благодаря сочетанию экспликатора и классификатора как сознательно действующие силы (ср. невозможность *разрывают значения).

3. Периферия разряда классификаторов – родовые и счетные слова

Помимо дескрипций, встречаются другие структуры с факультативными единицами классификационной природы, которые близки к классификаторам. Среди таких периферийных областей можно указать на две: родовые слова и счетные слова.

Строчная функция родовых слов обнаруживается в следующих конструкциях:

1. Биномативные предложения с предикатом таксономической характеристики (термин взят из [Крейдлин 1993]) и инвертированным порядком слов: Вы женщина неглупая и понимаете, что эти сведения мы должны получить; Гуси — животные умные; По сравнению с суетливой Москвой Санкт-Петербург город тихий.

Ср. те же конструкции с признаковыми классификаторами: Строительство шинного завода у нас в губернии — идея заманчивая; Нередко неудачей заканчиваются сделки по консолидации, участники которых ошибочно полагают, будто объединение — процесс разовый.

Коммуникативный и семантический центр в предикатах такого типа находится на формально зависимом определении, что отражается на регулярно инвертированном порядке слов. Потому эти предложения в большинстве случаев легко трансформируются в предложения с характеризующим предикатом: Вы неглупы и понимаете...; Гуси умны; По сравнению с суетливой Москвой в Санкт-Петербурге тихо.

2. Ряд однородных членов с обобщающим словом: В вагоне томились звери: медведь, обезьяна, кот и птицы; Поэтому-то в названиях асан так много животных: кошка, скорпион, кобра и др.; Вокруг солнца кружатся планеты: Марс, Юпитер, Венера, Плутон, Нептун, Меркурий, Уран и так далее.

Возможна такая позиция и для признаковых классификаторов: Уже через десять минут появляются первые обнадеживающие признаки: ноги становятся теплыми, кожа розовеет, а вскоре восстанавливается и нарушенное кровоснабжение; У людей, ничего не знающих, в голосе есть чувства — любопытство, доброжелательность, подозрительность.

3. Несогласованное определение, в частности при именах собственных: В коридоре, на приёмке и разборке, работала славная девушка Стеша; Вот мы услышали из космоса голос первого четвероногого космонавта — собаки Лайки; В устье реки Стрелки на месте старой шведской мызы с 1707 г. существовали «попутные хоромы».

Ср. близкие по типу конструкции с некоторыми признаковыми классификаторами – названиями гносеологических понятий: Оно определяется через другое довольно неопределённое понятие "свобода"

религии": Он заметен лишь в том случае, если глагол сопровождает очевидно нелепое утверждение: «Джордж Буш полагает, что Земля плоская».

Круг родовых слов, выступающих как аналоги классификаторов, пока не определен, но уже сейчас ясно, что он обширен. Разгруппировать их можно по типу классифицируемых предметов (в широком смысле слова): *мужчина, женщина, девушка, юноша, девочка, мальчик, старик, старуха, молодой человек* – родовые слова по отношению к антропонимам; *животное, зверь, хищник, собака, кошка, птица* – родовые по отношению к зоонимам; *город, река, планета* и др. – родовые по отношению к неодушевленным предметам.

Родовые слова существенно отличаются по своей семантике и синтаксическим свойствам от признаковых имен, составляющих центр поля классификаторов. Для них не характерна позиция в составе дескрипции, в целом они обладают более конкретной семантикой, чем признаковые, они чаще употребляются самостоятельно и референтно (*Женщина мне кого-то напоминала*). Потому родовые слова не являются собственно строевыми словами, они лишь аналогичны классификаторам в ряде конструкций.

Тем не менее родовые слова могут рассматриваться при анализе функционирования классификаторов (см. случай сопоставления характеристик выше), так как заполняют функциональную «лауну». Признаковые классификаторы взаимодействуют в составе синтаксических конструкций с именами событийной и признаковой семантики (события, действия, состояния, свойства, признаки), в то время как существительные предметной семантики требуют соответствующего функционального эквивалента, в качестве которого и выступают родовые слова.

Другой вопрос периферии классификаторов – **счетные слова**, которые в некоторых англоязычных работах по типологии выступают как эквиваленты классификаторов неиндоевропейских языков (см., например, [Keith Allan 1977]). При этом классификаторы понимаются как грамматическое явление, слова-форманты, обязательные в конструкциях с числительными и в ряде других конструкций, что отличается от понимания данного термина, выдвинутого в настоящей работе. Однако необходимо отметить, что счетные слова в русском языке по семантическому разряду и функциям близки к классификаторам. Они позволяют создать словосочетания с числительными для собирательных существительных: *Город лишился одинадцати объектов недвижимости; Моя коллекция по истории костюма включает пять тысяч предметов туалета; У американцев было в наличии менее 1000 единиц боеприпасов типа JDM. Другая возможность их употребления – деление на кванты реальных, обозначаемых событийными именами: *Заметьте — акт понимания совпадает с актом рождения, т. е. онтологическим актом; Вскоре после его разговора с Иосифом в гетто была проведена первая акция уничтожения*. Редуцированный характер семантики счетных слов, а также их строевая функция позволяют относить эти единицы к строевым словам. Но от классификаторов счетные слова существенно отличаются: в приведенных сочетаниях с числительными они обязательны, они эксплицируют отношения другого типа внутри количественного сочетания. Собственно сочетания с числительным, в которых они выступают, отличаются от дескрипций рассмотренных типов и требуют отдельного исследования.*

4. Вопрос разграничения классификаторов и других ПСО, некоторые выводы

Краткий обзор демонстрирует, что классификаторы разнородны по своему составу, позициям и функциям. Остается открытым вопрос разграничения классификаторов и экспликаторов, а также реляторов [Всеволодова 2000: 40-47]. Такие существительные, как *цель, условие, элемент, предмет, инструмент* и т. д., выступая в составе предикатов, тяготеют к реляторам, так как являются обязательными элементами структуры, выражают причинно-следственные отношения или отношения части и целого: *Ныне российская культура — предмет симпатий интеллектуалов; Цель — отодвинуть "проблему номер 1" хотя бы на второе, а еще лучше — на третье место*. Регулярно выступающие в составе дескрипций с прилагательными (нехарактерная для классификаторов позиция) имена *вещь, изделие, прибор, учреждение, средство* и т. д., а также *действие, положение, обстоятельство* и др. близки к экспликаторам: *антикварные вещи (ср. антиквариат), меховые изделия (мех), денежные средства (деньги), подрывные действия (подрыв), монопольное положение (монополия) и т. д.* В этих дескрипциях классифицирующим является не существительное, а прилагательное, само же строевое слово оказывается семантически пустым, не выражающим никакого конкретного типа отношений. Именно такие признаки должны характеризовать экспликаторы, если в целом проводить границу между классификаторами и экспликаторами.

Необходимы четкие операциональные критерии выделения классификаторов, формирование более или менее полного их списка и детальное описание особенностей их функционирования, что позволит расширить представление о строевых словах и их роли в языке.

Литература

Апресян 2004: Апресян, Ю.Д. О семантической непустоте и мотивированности глагольных лексических функций [Текст] / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 2004. – № 4. – С. 3-18. – Литература : с. 16-18.

Апресян 2008: Апресян, Ю.Д. О семантической мотивированности лексических функций-коллокатов [Текст] / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 2008. – № 5. – С. 3-33. – Библиогр.: с. 31-33.

Виноградов 1960: Виноградов, В.В. Введение [Текст] / В. В. Виноградов // Грамматика русского языка. Синтаксис; В. В. Виноградов (ред.). – М. : Изд. АН СССР, 1960. – С. 5-111.

- Вольф 1982-1: Вольф, Е.М. Оценки состояний [Текст] / Е. М. Вольф // Семантические типы предикатов; О. Н. Селиверстова (ред.). – М. : Наука, 1982. – 361 с.
- Вольф 1982-2: Вольф, Е.М. К вопросу о классификаторах признаков [Текст] / Е. М. Вольф // Филологические науки. – 1982. – № 2. – С. 32-38. – Библиогр. : с. 38.
- Всеволодова 2000: Всеволодова, М.В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса [Текст] / М. В. Всеволодова. – М. : Изд-во МГУ, 2000. – 502 с.
- Всеволодова 2010: Всеволодова, М.В. Язык и его место в мироздании. К вопросу об актуальной грамматике [Текст] / М. В. Всеволодова // IV Международный конгресс исследователей русского языка "Русский язык : исторические судьбы и современность" : Труды и материалы. – М. : Изд-во МГУ, 2010. – С. 12-13.
- Всеволодова, Кузьменкова 2003: Всеволодова, М.В., Кузьменкова, В.А. Описательные предикаты как фрагмент русской синтаксической системы [Текст] / М. В. Всеволодова, В. А. Кузьменкова // Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология. – 2003. – № 5. – С. 7-29. – Библиогр. : с. 28-29.
- Всеволодова, Куликова 2009: Всеволодова, М.В., Куликова, Е.В. Грамматика словосочетаний в контексте функционально-коммуникативной лингводидактической модели языка [Текст] / М. В. Всеволодова, Е. В. Куликова // Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология. – 2009. – № 4. – С. 67-88. – Библиогр. : с. 87-88.
- Кацнельсон 1972 / 2002: Кацнельсон, С.Д. Типология языка и речевое мышление [Текст] / С. Д. Кацнельсон. – Л. : Наука, 1972. – 216 с. Цитируется по : Кацнельсон, С.Д. Типология языка и речевое мышление [Текст] / С. Д. Кацнельсон. – М. : URSS, 2002, изд. 2-е. – 220 с.
- Крейдлин 1993: Крейдлин, Г.Е. Таксономия и аксиология в языке и тексте (предложения таксономической характеристики) [Текст] / Г. Е. Крейдлин // Логический анализ языка. Ментальные действия ; Н. Д. Арутюнова (ред.). – М. : Наука, 1993. – С. 30-40. – Библиогр. : с. 39-40.
- НКРЯ: Национальный корпус русского языка : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ruscorpora.ru>.
- Русская грамматика 1980: Русская грамматика. Т. I. [Текст] / Н. Ю. Шведова (ред.) – М. : Наука, 1980. – 783 с. – Библиогр. : с. 737-742.
- Ховалкина 2001: Ховалкина, А. К вопросу об описании строевых единиц (на материале функционально-семантического поля указателей малой величины признака) [Текст] / А. К. Ховалкина // II Международный конгресс исследователей русского языка "Русский язык : исторические судьбы и современность". Сборник тезисов. – М. : Изд-во МГУ, 2001. – С. 150-151. – Библиогр. : с. 151.
- Щерба 1974 / 2007: Щерба, Л.В. Языковая система и речевая деятельность [Текст] / Л. В. Щерба. – Л. : Наука, 1974. Цитируется по : Щерба, Л.В. Языковая система и речевая деятельность [Текст] / Л. В. Щерба. – М. : URSS, 2007, изд. 3-е. – 432 с.
- Keith Allan 1977: Keith, Allan. Classifiers [Текст] / Allan Keith // Language. – Vol. 53. – 1977. – N. 2. – Pp. 285-311. – References : pp. 309-311.

В понятие «строевые слова» могут быть объединены единицы знаменательных частей речи, которые при неопределенности денотативной составляющей в семантике в ряде позиций приобретают признак факультативности и выражают отношения разных типов между названными реалиями. Среди таких строевых слов находятся классификаторы – имена признаков или родовой семантики, классифицирующие на семантическом уровне явления действительности и тем самым трансформирующие высказывания для достижения различных целей говорящего. В статье прослежены некоторые случаи подобных употреблений.

Ключевые слова: строевые слова, классификаторы, признаковые имена, родовые слова, уровни предложения, функции.

The idea of structural words combines such catagorematic words that can function like syntactic words in some positions. These catagorematic words have special semantic features: on the one hand, their denotate is indefinite, that's why they are optional in some cases, on the other, they designate deferent types of relations. Among structural words we are interested in classifiers, nouns of abstract or genre semantic (event, condition, symptom, feeling, person, animal, object ...). They can designate subsumption relation and transform the semantic structure of the sentence in this or that way to achieve the object of the speaker. The functional potential of classifiers as transformers is rather wide: speaker's goals can be of semantic, communicative or stylistic type.

Keywords: structural words, classifiers, abstract nouns, sentence levels, functions.

Надійшла до редакції 15 листопада 2011 року.

РОЗДІЛ IV. ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ СИНТАКСИСУ

Людмила Островська

ББК Ш12=411.4 x 221

УДК 81' 367. 623

ВИРАЖЕННЯ ЛОКАТИВНО-ПРОСТОРОВОЇ СЕМАНТИКИ АТРИБУТИВНИМИ КОНСТРУКЦІЯМИ

Висвітлено формально-синтаксичні й семантичні особливості атрибутивних конструкцій, які виражають локативно-просторове значення.

Ключові слова: атрибутивні відношення, локативно-просторова семантика, атрибутивна конструкція, система атрибутивних компонентів.

Атрибутивні конструкції, які складають периферію категорії атрибутивності, виражають синкретичні семантико-синтаксичні відношення.

Периферійні атрибутивні форми переважно зберігають семантику вихідної форми, саме тому в таких атрибутивних конструкціях виражаються складні синтаксичні відношення, специфіка яких виявляється залежно від лексико-граматичних особливостей опорного слова, лексичного значення залежного слова, а також від контексту, логічного співвідношення похідної й вихідної форм і відповідної конструкції з певними трансформами. Синкретичність семантики атрибутивних конструкцій зумовлена поєднанням первинної семантики вихідної структури і значення атрибутивності.

У сучасному мовознавстві особливо **актуальним** є дослідження периферійних зон функціонально-семантичної категорії атрибутивності, що як раз і пояснюється здатністю периферійних утворень виражати складні синкретичні відношення, які являють собою поєднання (синтез) диференційних компонентів, що протиставляються один одному й пов'язані з явищами транспозиції. У периферійних формах категорії атрибутивності відображаються широкі можливості вираження конденсованої думки.

Окремі питання значеннєвого синкретизму у сфері атрибутивних відношень розглядають у своїх працях В.В. Бабайцева [Бабайцева 1988], І.Р. Вихованець [Вихованець 2004], К.Г. Городенська [Городенська 1991], А.П. Загнітко [Загнітко 2000], У.В. Кубська [Кубская 1981], В.М. Нікітін [Никитин 1969], В.І. Фурашов [Фурашов 1985].

Метою пропонованої статті є висвітлення формально-синтаксичних особливостей і семантичних виявів периферійної зони атрибутивності, а саме атрибутивних конструкцій, які виражають локативно-просторову семантику.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких конкретних **завдань**: 1) встановити частининомовну приналежність, лексичне значення опорного слова; 2) з'ясувати функціонально-семантичне значення залежного елемента; 3) охарактеризувати прийменник як формальний показник вираження певного відношення; 4) визначити можливість морфологічного відповідника залежного елемента; 5) встановити вихідну структуру досліджуваної конструкції.

У сучасному мовознавстві локативність кваліфікується як «семантична категорія, до якої входять усі різновиди просторового значення. Виражає відображені в свідомості людей різноманітні просторові відношення предметів і явищ, зокрема їхнє місцеперебування, напрямок руху, контактність і дистантність розташування і под.» [Українська мова 2002: 297]. Систему спеціальних засобів вираження в мові локативних відношень утворюють: 1) обставинні прислівники місця; 2) іменникові словоформи (в орудному відмінку); 3) прийменниково-іменникові форми (в родовому, давальному, знахідному, орудному, місцевому відмінках); 4) складнопідрядні речення з підрядними місця [Степаненко 2004: 40].

Вираження атрибутивними конструкціями локативної семантики можливе за умови, коли первинною семантико-синтаксичною функцією залежного компонента є саме локативна.

І.Р. Вихованець підкреслює, що виконувати атрибутивну функцію здатні переважно часові і просторові прислівники [Вихованець 1988: 158]. Аналіз фактичного матеріалу цілком підтверджує цю тезу. Локативні прислівники в атрибутивній функції виявляють здатність сполучатися з іменниками на позначення конкретних предметів і девербативами: *У будинку навпроти світилося лише кілька вікон* (Курков 2003: 67); *У листі пропонувалося завтра сходити в якийсь винний погріб неподалік* (Пиркало 2004: 338); *... нахабно вривався у душу світ дорослий, породжений оцим невпинним просуванням уперед і вперед* (Загребельний 2004: 7); *Знову якийсь рух обіч відволік Віктора, і він повернув голову ліворуч* (Курков 2003: 183).

Локативні прислівники здатні передавати ознаку предмета **за місцерозташуванням**: *... коли став перед кладовищенською брамою і малою, вузькою хвірткою ліворуч неї, від брами – враз відчув, як спокійно зробилося йому на душі* (Задорожна 2004: 167); *за напрямом поширення: Він зробив стрибок убік і прийняв бойову постану* (Андрухович 1997: 99); *за ступенем поширення: Все ж квалливо споряджено гінців навсібіч, послано тривожне звідомлення Генріху* (Загребельний 2003: 186).

Просторово-локативне значення може виражати орудний атрибутивний без прийменника, вказуючи на динамічну субстанціальну локативність – шлях руху: *Я подумав, що прогулянка лісом ніяк не погіршить її самовідчуття* (Вільчинський 2003: 86); *Усе це відбулося якось автоматично, але зараз його пересування Хрещатиком проти вечора підкреслювало елемент гри, елемент азарту* (Курков 2003: 18).

Родовий прийменниковий у ролі атрибута може виражати локативну ознаку. У такому разі атрибутивно-просторові відношення виражаються прийменниками з (*із, зі, із-за, з-під, від, від-до, у(в), біля, проти, напроти, коло, навколо, серед, з-поміж*). Локативна ознака може стосуватися конкретно-предметного іменника, власної назви, неозначених і заперечних займенників. В аналізованих конструкціях з просторовими відношеннями чітко виділяється значеннєвий відтінок вихідного пункту руху. Формальним показником такого відношення буде прийменник з (*із, зі*), саму ж конструкцію утворено на основі речення з присудком, вираженим дієсловом руху: *вітер з півночі – вітер дме з півночі; хлопець з Львова – хлопець приїхав зі Львова*. У тому випадку, коли залежні іменники означають сторони світу, є назвами населених пунктів, країн тощо, як правило, можливий морфологічний відповідник залежного слова: ... *склавши на «5» усний екзамен з української мови і літератури, студенткою українського відділення філологічного факультету Одеського університету достроково стала сьогорічна випускниця з Тернівки, золота медалістка* (Павленко С. // Дивослово. – 2004. – № 2. – С. 71) – *тернівська випускниця*. Досить часто в аналізованих конструкціях міститься не лише сема вихідного пункту руху, але й приналежності предмета чи особи до цього пункту: *Вона – золота Цибулінка з маминого городу. Вона – золота Весталка з храму Таємниці Буття* (Драч І. // Золотий гоґін 1995: 578).

Лінгвісти відзначають, що коли вихідним пунктом є якийсь найближчий обмежений простір, то ад'єктивовані іменники на його позначення не співвідносяться за значенням з омонімічними морфологічними прикметниками [Вихованець 1983: 186]: *дорога з міста і міська дорога*, тобто *дорога в місті*. Крім вихідного пункту руху, родовий прийменниковий може виражати кінцевий пункт руху; на такому значенні спеціалізуються прийменники *до, в*: *Хай шлях до раю, пекла чи полону – тримайся далі розпачу й надій* (Стус В. // Золотий гоґін 1995: 598); *Чи серце знову плакати навчилось на цій дорозі в Київ із Лубен?* (Костенко 1998: 98). В останньому реченні атрибутивний компонент, виражений нерозкладною цілісною сполукою *в Київ із Лубен*, поєднує в собі значення вихідного і кінцевого пунктів руху.

Виразниками атрибутивно-локативного значення стають також прийменники *біля, від-до, з-під, серед, поруч, кругом, з-перед, із-за, понад*. Наприклад: *Сатинову сорочку, колись темно-синю, а тепер білясту, з рештками початкового барвлення біля коміра, закривав піджак неозначимої сірості...* (Барка 1997: 144); *Бересток цей був знаний усім, хто їздив чорним шляхом на станцію Цвітково і хто їздив шляхом від Черкас до Умані* (Осьмачка Т. // Українське слово 1994: 128); *Уламок лицарського роду, мучитель власного народу, кривавий кат з-під темної зорі, – отам він жив на Замковій горі* (Там само. – С. 96); *Струмок серед гаю як стрічечка* (Тичина П. // Золотий гоґін 1995: 6); *Гришка швидко, не змагаючись, одсовується, дає парубкові місце поруч себе* (Косинка 1981: 160); *М'ячі срібні кругом серця впали в трави* (Осьмачка Т. // Українське слово 1994: 120); *І світ – мов гончара розводи, немов квітник з-перед вікна* (Лятуринська О. // Там само. – С. 392); *Я заздрю всім, у кого фарби є – жачугі коні з дикого мольберту* (Драч І. // Золотий гоґін 1995: 586); *Ну, то ходімо, – каже, – до Семена. От хоч і в цю хатину понад шляхом* (Костенко 1998: 98). Аналізовані конструкції походять від згортання присудка зі значенням загальної локалізації: *прихилитися, влаштуватися, умотитися, упорядкуватися, осістися, приміститися, приткнутися, знаходитися, розташуватися, здійматися, розміститися, бувати, пробувати*. Такий родовий місце не має морфологічних прикметникових відповідників, оскільки «в українському словотворі похідні прийменники рідко використовуються для творення прикметників» [Вихованець 1983: 186].

В аналізованих структурах широко представлене атрибутивно-просторове значення знахідного присубстантивного відмінка, вживаного в ролі атрибута. Це значення постає сформованим внаслідок згортання реченнєвих утворень з предикатами руху чи із значенням орієнтації в просторі, пор.: *Поїзд іде на Харків і Поїздів на Харків і через Харків було аж шість* (Вишня 1984: 203). Аtribuтивно-локативне значення знахідного присубстантивного може мати такі різновиди, вказуючи на: а) кінцевий пункт руху, формальним показником якого виступають прийменники *на, в*: *Гриць Штундера і Юрко Немирович уже майже годину простояли голосуючи коло дороги на виїзд з Коломиї, але жодне падло не хотіло спинятися й підбирати їх, хоча всі тримали курс на Чортопіль* (Андрухович 1997: 13); б) напрямок руху, формальним показником якого є прийменники *в, на*: *Дорога в вічність – тільки кружна, по той бік і добра, і зла* (Стус В. // Словник епітетів 1998: 112); *На цей час припадає початок паломництва руських на Близький Схід* (Гуцало С. // Дивослово. – 2003. – № 11. – С. 79); в) шлях пролягання, спеціалізованим показником якого є прийменник *через*, інколи в цій функції трапляється прийменник *повз*: *Після зборів я пішов не до центральних воріт, а спустився стежкою повз церковні руїни до старого запушеного парку-лісу* (Мушкетик 2001: 135).

Знахідний атрибутивний локативного відтінку може мати синонімічні прикметникові форми на рівні значення напрямку, коли означуваний іменник називає просторові поняття, які стосуються напрямку: *напрямок на південь – південний напрямок; шлях на Полтаву – полтавський шлях*, але тільки *двері на схід, вікна в парк* тощо. Маючи значеннєвий відтінок кінцевого пункту руху, прийменниково-відмінкові форми знахідного атрибутивного локативного співвідносні з відтопінімічними морфологічними прикметниками: *автобус на Новий Світ – новосвітський автобус; потяг на Львів – львівський потяг* тощо.

Атрибутивно-локативне значення орудний виражає з просторовими прийменниками, які розрізняють локалізацію щодо просторового орієнтира в різних напрямках, зокрема горизонтальне, вертикальне, бічне, на однаковій щодо орієнтира висоті розташування. Формальним показником диференціації локального значення орудного атрибутивного стає прийменник.

Вертикальну локалізацію вище просторового орієнтира визначає прийменник *над*: *Цей чорно-сизий дим над весняним Подолом. Дух фарби свіжої* (Рильський 1979: 89).

Атрибутивне значення вертикальної локалізації нижче просторового орієнтира позначає прийменник *під* в конструкціях з орудним відмінком: *А тоді, обмінявшись поглядами з килимком під дверима, пішов у коридор* (Хома 2003: 57). Аналізована конструкція з прийменником *під* може набувати значення місцезнаходження поблизу просторового орієнтира: *Повернувшись до Києва 1013 р., [Антоній Печерський] усамітнюється в одній з печер під Києвом, у князівському селі Берестовому* (Ілюстрована енциклопедія історії України 1998: 8) – *печери під Києвом (печери поблизу Києва)*.

Вертикальну локалізацію на однаковій висоті з просторовим орієнтиром в атрибутивних конструкціях з орудним відмінком передають прийменники *нарівні з*, *в рівень з*: *Але не встиг я пройти і десяти метрів, як мою увагу привернуло інше ледь видиме сяйво десь нарівні з моєю головою або трохи вище* (Вільчинський 2003: 94).

Орудний атрибутивний позначає локалізацію спереду просторового орієнтира за допомогою прийменника *перед*: *... І крізь квіти перед образом Матері Божої їй марилося щось блакитно-срібне, немов хвилі чогось містичного, небесного, осяяні промінням незбагнутої зірки моря* (Леся Українка // Словник епітетів 1998: 150). Горизонтальну локалізацію позаду просторового орієнтира передає прийменник *за*: *Струнки смереки за грабом валялися в хаотичному безладі* (Панч П. // Словник епітетів 1998: 318).

Орудний атрибутивний може також позначати горизонтальну локалізацію з боку просторового орієнтира за допомогою прийменників *поруч з*, *поряд з*: *У черзі переді мною стояв тільки один молодий араб, очевидно, із студентів медакадемії поруч з кафе, і я жестом показав Ліані, що пропускаю її перед себе* (Вільчинський 2003: 10).

Атрибутивну локалізацію між двома чи кількома однотипними просторовими орієнтирами орудний відмінок виражає прийменниками *між*, *поміж*: *І ще довго потім було чути музики та співи між вербами та поміж хатами* (Нечуй-Левицький І. // Терлак 1999: 63).

Можливе вираження атрибутивно-локального значення поза межами окреслених просторових орієнтирів за допомогою прийменника *поза*: *Проблема погодження в Шевченкові, висловлюючись термінологією М. Бубера, світу «зовнішнього» ... й світу «субстанційного», того, що проявляється в духовному онтогенезі через усвідомлення людиною свого родоводу, спільності крові як гаранта часотривності індивідуального буття поза його фізичними межами, справді не надумана – але проблема ця аж ніяк не спеціально Шевченкова* (Забужко 2001: 47).

Деякі просторові прийменники під впливом лексичного наповнення відмінкових форм часто видозмінюють свої значення. Зокрема, прийменник *під*, що вказує на вертикальну локалізацію нижче просторового орієнтира, поєднуючись з іменниками, які означають сільськогосподарські культури або покрівельний матеріал, частково нейтралізує своє просторове значення, набуваючи при цьому певною мірою значення матеріалу: *поле під пшеницею, дах під черепицею, ниви під житами* тощо.

На рівні атрибутивно-локального значення присубстантивного орудного відмінка морфологічні прикметникові кореляти можливі тільки для прийменниково-іменникових словоформ із значенням вертикальної локалізації вище просторового орієнтира, функцію якого виконують назви річок – *село над Дніпром і наддніпрянське село*; горизонтальної локалізації позаду просторового орієнтира, у ролі якого вживаються власні географічні назви – *регіон за Карпатами і Закарпатський регіон*; і часткові локалізації між двома просторовими орієнтирами – *двері між кімнатами і міжкімнатні двері*.

Атрибутивно-локативне значення місцевого відмінка з прийменником *на* зазнає досить часто різноманітних модифікацій під впливом лексичного наповнення відмінково-іменникової форми. Для прийменника *на* варто вважати контекстуально зумовленими такі значення: а) ознака за територією проживання, діяльності, поширення: *Отже, перед Україною (щоправда, вже не вперше) виникають принадні перспективи стати надзвичайно важливим зравцем на європейському ринку транзиту енергоресурсів* (День. – 2005. – № 41. – 10 березня. – С. 1).

Локативна ознака, виражена конструкцією «у(в) + місцевий відмінок», має відтінки значення ознаки за місцем всередині чогось: *Коли людина чесна, то вона могутніша за всі святощі у книгах світових і за всі закони, вписані туди* (Осьмачка Т. // Українське слово 1994: 117) та ознаки за шляхом пролягання в певному просторі: *Путівець у лісі не був розрахований на автобуси* (Курков 2003: 230); *У вибалку на самім дні – Зелена стежка в бур'яні* (Мисик В. // Словник епітетів 1998: 338).

Атрибутивні конструкції з місцевим відмінком на позначення атрибутивно-локативних відношень можуть мати тотожні смислові значення з ядерними атрибутивними формами, зокрема такі, що виражають просторову близькість до чого-небудь (*смуга при березі – прибережна смуга, селище при місті – приміське селище, трава при дорозі – придорожня трава); шлях пролягання в певному просторі (*стежка в лісі – лісова**

стежка, дорога в парку – паркова дорога, шлях у горах – гірський шлях); значення ознаки за способом приготування страв (*каша на молоці – молочна каша, тісто на дріжджах – дріжджове тісто*).

Давальний приєднаний атрибутивної семантики поєднується з іменниками абстрактного значення, здебільшого віддієслівними або відад'єктивними дериватами (назвами процесів, станів, якостей, властивостей), виражаючи атрибутивно-просторове значення, що вказує на спрямованість руху до предмета, який пересувається в протилежному напрямі. Це значення реалізується за допомогою прийменників *назустріч, навстріч*: *А в очі січе вітер назустріч дощу, бачу, таки не намет, а щось інше* (Вільчинський 2003: 73).

Проаналізовані прийменниково-відмінкові атрибутивні конструкції характеризуються регулярною відтворюваністю локативно-просторової семантики, яку виражено структурами «субстантив + з, від, з-під, біля, проти, коло + родовий відмінок», «субстантив + на, в, через, + знахідний відмінок», «субстантив + над, під, за, поруч з, між, поза + орудний відмінок», «субстантив + при, на, в + місцевий відмінок», «субстантив + назустріч, навстріч + давальний відмінок».

Дослідивши матеріал, дійшли висновку, що функціонування семантично розмаїтих атрибутивних конструкцій відбиває одну із закономірностей мовної системи експлікувати необхідну в конкретній мовленнєвій ситуації інформацію за рахунок економних мовних засобів. Локативно-просторова семантика досліджуваних атрибутивних конструкцій зумовлена валентністю згорнутого предиката вихідної структури. Локативно-просторова семантика досліджуваних конструкцій виступає інваріантною. Ця семантика накладається на вторинну атрибутивну функцію форми, що виступає мотивованою у внутрішньо реченнєвій структурі. Особливістю таких атрибутивних конструкцій постає те, що, потенційно не призначені виражати атрибутивні відношення, вони можуть виконувати означальну функцію. Значну роль при цьому відіграє семантична природа носія ознаки, у змістовій структурі якого закладено означальний елемент, що експлікується за допомогою залежного компонента. Окрім цього, до такого атрибутивного вживання досліджуваних форм спричиняється семантичне ущільнення максимально інформативних конструкцій, тобто відбувається згортання присудка і, як наслідок, поява нехарактерного для власне-словосполучень поєднання слів.

До перспектив дослідження системи атрибутивних компонентів в українській мові належить виявлення повного спектру формального і семантичного варіювання кожного з її складників, з'ясування специфіки їх взаємодії й взаємовпливу, а також розгляд категорії атрибутивності з погляду прагматики, де вона виступає не лише як структурно-семантична заданість, не тільки як функція, а як явище, основу якого складає спеціальний відбір засобів мови (мовлення) для найточнішого вираження певної характеристики предмета, різних відтінків атрибутивності.

Література

- Бабайцева 1988: Бабайцева, В.В. Система членов предложения в современном русском языке [Текст] / В. В. Бабайцева. – М. : Просвещение, 1988. – 159 с.
- Вихованець 1988: Вихованець, І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті [Текст] / І. Р. Вихованець; АН УРСР; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с. – Бібліогр. : с. 247-254.
- Вихованець, Городенська 2004: Вихованець, І.Р., Городенська, К.Г. Теоретична морфологія української мови [Текст] / І. Р. Вихованець (ред.). – К. : Університетське видавництво «Пульсари», 2004. – 398 с. – (Академічна граматики української мови). – Бібліогр. : с. 391-398. – 2000 пр. – ISBN 966-7671-60-7.
- Вихованець, Городенська, Русанівський 1983: Вихованець, І.Р., Городенська, К.Г., Русанівський, В.М. Семантико-синтаксична структура речення [Текст] / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1983. – 219 с.
- Городенська 1991: Городенська, К.Г. Деривація синтаксичних одиниць [Текст] / К. Г. Городенська. – К. : Наук. думка, 1991. – 192 с. – Бібліогр. : с. 187-190. – 430 пр. – ISBN 5-12-002284-7.
- Загнітко 2000: Загнітко, А.П. Теоретична граматики української мови : Синтаксис : Монографія [Текст] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонДУ, 2000. – 662 с. – Бібліогр. : с. 598-637. – ISBN 966-7277-90-9.
- Кубская 1981: Кубская, У.В. Семантико-синтаксическая структура субстантивных словосочетаний с атрибутивно-обстоятельственными отношениями в русском языке [Текст] : автореф. дис. ... канд. филол. наук / У. В. Кубская. – К., 1981. – 21 с.
- Никитин 1969: Никитин, В.М. Вопросы теории членов предложения [Текст] / В. М. Никитин. – Рязань : Изд-во Рязан. пед. ин-та, 1969. – 246 с. – Библиогр. : с. 237- 244.
- Степаненко 2004: Степаненко, М.І. Просторові поширювачі в структурі простого речення : Монографія [Текст] / М. І. Степаненко. – Полтава : АСМІ, 2004. – 463 с. – Бібліогр. : с.405-458. – ISBN 966-7653-14-7.
- Українська мова 2002: Українська мова : Енциклопедія [Текст] / НАН України; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні; Інститут української мови ; Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана / В. М. Русанівський (голова ред. кол.). – вид. 3-тє, зі змінами і доп. – К. : «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2007. – 752 с. – ISBN 978-966-7492-43-4.
- Фурашов 1985: Фурашов, В.И. Определение как синтаксическая категория в современном русском языке [Текст] : автореф. дис. ... д-ра филол. наук / В. И. Фурашов. – Владимир, 1985. – 30 с.

Освещены формально-синтаксические и семантические аспекты атрибутивных конструкций, выражающих локативно-пространственную семантику.

Ключевые слова: атрибутивные отношения, локативно-пространственная семантика, атрибутивная конструкция, система атрибутивных компонентов.

This article focuses on the problems of formal-syntaxes and semantic aspects of expression of locative-spatial semantics by attributive constructions.

Keywords: attributive relations, locative-spatial semantics, attributive constructions, system of attributive elements.

Надійшла до редакції 9 листопада 2011 року.

Валерія Пилипак

ББК Ш12=411.4*31*22

УДК 81'37'367=161

СИНТАКСИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ З ЧАСТКОЮ *БИ* В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ЯК ВИРАЗНИКИ ЕГОЦЕНТРИЧНОГО ЗМІСТУ 'ТАМ'

*Стаття продовжує цикл публікацій автора з дослідження егоцентричної природи мовних одиниць в українській мові. Розглянуто різні типи синтаксичних конструкцій з часткою *би* щодо вираження ними семантико-прагматичного змісту 'там', який є вказівкою на позиціонування висловлення поза сферою впливу суб'єкта мовлення. Конкретизація змісту 'там' виявляється у різних семантико-прагматичних відтінках.*

Ключові слова: семантико-прагматичний відтінок, егоцентричний зміст, дейктичні одиниці, суб'єкт мовлення, кондиціонал, частка.

Погляд на частки щодо їх семантики у лінгвістиці є неоднозначним. Традиційна граматики зараховує частки до службових частин мови, вважаючи, що частки не мають самостійного лексичного значення, не співвідносячись з відповідним денотатом або сигніфікатом, тобто виконують лише синтаксичні функції [СУЛІМ 1969: 26]. Інші лінгвісти, виділяючи групи часток, що надають самостійним словам і реченням 1) додаткових семантичних відтінків (*навіть, хоч, ледве, майже, то, це* та інші) та 2) граматичних значень (*би, хай*), приписують часткам семантико-граматичну, а не синтаксичну функцію [Жовтобрюх, Кулик 1972: 387; Ющук 2006: 433]. У прихильників сучасної граматичної традиції частки поступаються статусом слова, їх кваліфікують як «аналітичні синтаксичні морфеми», що обслуговують сферу синтаксичного слова та сферу речення, виділяючи тему або рему (наприклад, *Завідувачі // тільки керують відділами* та *Завідувачі керують // тільки відділами*) чи створюючи тип речення за комунікативною метою (питальні, спонукальні, бажальні). Таке трактування часток свідчить про надання їм комунікативної функції [Вихованець, Городенська 2004: 357].

Традиційні класифікації часток [Ющук 2006: 433-434] побудовані не стільки за семантичним принципом, скільки за синтаксичним, функціональним критерієм, що не завжди точно відображає реальні ситуативні, семантико-прагматичні відтінки цих мовних одиниць безпосередньо в дискурсі.

Цікавим і актуальним для «когнітивно і функціонально зорієнтованої лінгвістики» [Бацевич 2008: 15] на сьогодні є вивчення семантико-прагматичних особливостей мовних засобів, що є вказівкою на особистість «я» суб'єкта мовлення в дискурсі [Бацевич 2008; Бацевич 2010; Безпояско 2003].

Дейктичні одиниці є виразниками егоцентричності висловлювання з поляду того, що мовець приписує собі роль «я» і співвідносить все інше з цим «я». Для мовця його розташування в просторі і часі, його свідомість, пам'ять та емоції є природним центром орієнтації для сприйняття оточуючого світу. Така центральна позиція суб'єкта мовлення обумовлює егоцентризм мови.

У світлі ідеї егоцентризму мови і мовлення на сучасному етапі найбільш виправданим видається погляд на частки таких вчених, як Ф. Бацевич, О. Безпояско, які вважають ці одиниці найзагальнішого вказування (дейксису) «носіями складних прагматичних комунікативних смислів, пов'язаних з ментально-психологічними, вольовими, естетичними тощо особливостями мовців» [Бацевич 2010: 15] або «складну єдність прагматичних комунікативних смислів когнітивно-психологічної природи» [Бацевич 2008: 15]. Додаткові значення часток (констатація, ступінь, подібність, видільність, окремішність), наведені О. Безпояско, виражають думку суб'єкта мовлення, його орієнтацію на свої вподобання, міркування тощо [Безпояско 2003: 77]. В цьому аспекті семантичні частки часто є виразниками особистісного начала, залучають внутрішній світ людини в зміст повідомлюваного, позначаючи останнє загальним егоцентричними змістами 'там' чи 'тут'.

Тенденція до гуманізації лінгвістичної науки, звернення до ознак антропоцентризму в мовленні, намагання виявити прагматичну природу мовних одиниць, коли суб'єкт мовлення є центром та творцем акту мовлення, зумовлюють актуальність нашого дослідження.

Частку *би* академічні граматики і більшість лінгвістів пов'язують з семантичною категорією суб'єктивної модальності та утворенням однієї з грамем морфологічної категорії способу дієслова: умовного, а

також трансформованих з умовного в різновиди безапелятивного наказового: спонукального та бажального способів [СУЛМ 1969: 384-397; Українська мова 2007: 659; Ющук 2006: 434].

Контекстну семантику частки **би** як дейктичну, егоцентричну, суб'єктивну зазвичай не розглядають, проте визначають загальну семантику способової аналітично-флексійної форми умовного способу, яку частка **би** утворює разом з формою дієслова минулого часу.

Загальне значення категорії способу визначають як реальна / нереальна дія (процес, стан) [Вихованець, Городенська 2004: 256], реальна / ірреальна дія (процес, стан) [СУЛМ 1969: 384; Українська мова 2007: 659]. Відповідно, значення реальної дії передають морфологічні форми дійсного способу, ірреальної – недійсних способів, серед яких виділяють підкатегорії наказового, умовного, бажального, спонукального [Вихованець, Городенська 2004; Загнітко 1996; СУЛМ 1969; Українська мова 2007].

Егоцентричний, особистісний компонент семантики категорії способу зумовлюється зауваженням лінгвістів, що відношення дій, процесів, станів до дійсності визначається з погляду мовця. Ірреальні способи оформляють відношення між мовцем і потенційними діями (гіпотетичними, можливими, бажаними). «Факт реальності / ірреальності дії подається у висловлюванні в інтерпретації мовця, незважаючи на його експлікацію чи імплікацію – це суб'єктивне вираження сприйнятого» [Загнітко 1994: 69], «...є дії, протікання яких було б бажаним чи необхідним, потрібним чи непотрібним для діяча, але вони можуть бути здійснені лише за певних обставин або існують лише в уяві їх виконавця чи якоїсь особи (ірреальні дії)» [СУЛМ 1969: 384]. Називаючи категорію способу виразником нереальних дій з погляду мовця, мовознавці егоцентричний компонент значення грамам умовного, бажального, спонукального способів традиційно визначають як присутність суб'єктивної модальності у висловлюванні [Ткачук 2002: 135].

Між тим, спорадично, принагідно деякі лінгвісти відзначають егоцентричну природу значення форм ірреальних способів, яку не в останню чергу вносить дейктичний компонент **би**. Так, М.А.Таривердієва вважає, що, крім основної функції умовних конструкцій виражати нереальність чи недійсність того, про що йдеться у висловлюванні, в них міститься вказівка на «відсторонення мовця від «чужого» знання чи від «чужої» думки» [Таривердієва 1990: 96].

І. Піддубська зауважує, що частка **би** – виразник пасивного суб'єктного значення. У свідомості суб'єкта мовлення дія, яка очікується ним у відповідь на його прохання чи просьбу, сприймається як можлива, бажана, але ірреальна на момент мовлення [Піддубська 2000: 53]. Мовець позиціонує себе як недіяча, вживаючи конструкції з часткою **би**, займає відсторонену позицію ('там').

Названі дослідниками семантико-прагматичні відтінки невпевненості мовця у здійсненні його бажання або його відстороненості свідчать, що утворення умовного способу містять дейктичний зміст 'там' як вказівку, що зміст висловлювання мовець позиціонує поза сферою свого впливу.

М.О. Луценко вважає частку **би** номінативною мовною одиницею з семантикою заперечення, яка є показником перебування (локалізації) факту мовлення поза суб'єктом мовлення. Це твердження демонструє ідею егоцентризму мовних одиниць, оскільки, на думку вченого, семантика і граматики як сфери негативних, заперечних значень «первинно пов'язані з колом суб'єктивних бажань автора (творця мовного повідомлення – В.П.)» [Луценко 1996: 122]. Відповідно, визначаючи семантику частки **би** в сфері дейксису, вчений наділяє її смислом 'там', залучаючи семантичні переходи й асоціації: «як 'предмет' **би** = 'тьма' – 'верх' – 'покрів' – 'зад' – 'нога'» [Луценко 2009: 296].

Грунтуючись на поглядах М.О. Луценка про набуття часткою **би** властивостей вказувати на перебування мовця, що вживає кон'юнктивні висловлювання, в неактуальній, відстороненій сфері від дійсності, припускаємо, що більшість висловлювань з часткою **би** позначені змістом 'там'. Метою нашої статті є виявлення синтаксичних конструкцій з часткою **би**, що характеризуються дейктичним змістом 'там'. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) виявити структурні типи синтаксем з часткою **би** в українській мові; 2) класифікувати висловлювання з часткою **би** з погляду їх семантико-прагматичних значень і відтінків; 3) проаналізувати та конкретизувати семантико-прагматичних відтінків висловлювань з часткою **би**, зумовлені загальною егоцентричною семантикою 'там' → 'поза моєю сферою'.

Семантико-прагматичний відтінок заперечення мовцем здійснення дії та умови її здійснення і відповідно дейктичну вказівку 'там' → 'поза моїм впливом' демонструють складнопідрядні речення з підрядними умови. Їх загальна категорійна семантика нереальної дії, процесу, стану з часткою **би** споріднена із заперечною семантикою конструкцій з часткою **не**. Наприклад, *Бо якби ти співала й далі, то ми б утнули з тобою щось цілком інакше, щось нелюдське, небесне і незвичайне* (Ю. Андрухович. Московіада). Мовець заперечує можливість дії *ми б утнули* = 'не утнули' та констатує факт нездійснення умови *якби ти співала* = 'не співала'. Свідомість суб'єкта мовлення перебуває в сфері негативного 'там': 'ти не співала далі, тому ми нічого не утнули...'

Заперечення у формі умовно-питальної конструкції зустрічаємо в складнопідрядних реченнях типу *Та що б міг удіяти, навідь коли б володів його мудрістю* (П. Загребельний. Тисячолітній Миколай). Мовець, вживаючи форму кондиціоналу в головному реченні, констатує свою впевненість у неможливості здійснити намір за будь-яких умов *що б міг удіяти* = 'нічого' → 'там'.

Співвідношення семантики іронічного припущення частки **б** та значення відсутності частки **не**, що споріднені в площині фактичного віддалення від 'я' мовця (сфера 'там'), наявне у висловлюваннях типу *Була*

б тобі гармонія, коли б ми тебе не затвердили! – зареготав Петро Васильович (П. Загребельний. Тисячолітній Миколай); *А Лукерка: – Був би, – каже, – він живий, якби не моя кубова спідниця! Хай скаже спасибі спідниці, що затримала...* (Остап Вишня. Зенітка). Форма *був би*, виражаючи прагматичний смисл ‘не був’, передає відтінок іронії мовця, свідомого приховування (‘там’).

Значення **відсутності очікуваної, прогнозованої мовцем дії** виражають складносурядні протиставні конструкції типу “*мав би/ годилося б..., але...*”: ‘має/ повинен виконувати певну дію/ являти собою, але не виконує/ не являє собою’: *Я несподівано й безпомічно роз’їхався ногами, мов на ковзанці, і мав би впасти болісно, ганебно, катастрофічно, але якась добра і тепла сила втримала мене...* (П. Загребельний. Тисячолітній Миколай); – *До таких би галушок годилося сто грам наркомівських, – зітхнув я, – та, на жаль, ми з Оксаною не передбачали в себе гостей* (Там само). Кондиціоналізм виражає відсутність очікуваного/ бажаного мовцем (ірреального), тобто позначена егоцентричним змістом ‘немає’ → ‘там’. Протиставна частина конструкції, навпаки, виражає наявність у реальному просторі мовця незвичного/ неочікуваного/ небажаного для мовця з егоцентричним змістом ‘наявне’ → ‘тут’.

Егоцентрична семантика **відсутності бажаного** для мовця чи суб’єкта дії (‘немає’ – ‘там’) характерна для конструкцій з часткою *хоч би/ хоча б*, яка традиційно визначається як смислова підсилювально-видільна за своєю функцією у висловлюванні [Ющук 2006: 433]. Наприклад, *На п’ятий день устав бог, дивиться – води сила, ліси повиростали і хоча б тобі одна рибка, і хоч би тобі одна пташка...* (Остап Вишня. Походження світу); *А Марія все-таки листів від Корнія чекає... Дні, тижні і місяці – хоч би один листочок* (У. Самчук. Марія). Співвідношення семантики відсутності ‘немає’ з семантикою припущення, допуску ‘було б щось бажане’ свідчить про їх загальну дейктичну вказівку ‘перебування поза мовцем’, виражає локалізацію таких висловлювань у сфері ‘там’. До семантики відсутності бажаного конструкцій з *хоч би / хоча б* додається **відтінок байдужості мовця** до конкретності у здійсненні бажаного. Наприклад, 1) байдужість щодо кількості бажаного: *От книжок хоч би з пуд одержати!* (Є. Плужник), 2) байдужість щодо якостей бажаного: *Аж мимо волі подумалось: ну хоча б якийсь миршавенький Калігульчик бодай на п’ять хвилин завоював його* [містечко – В.П.] (Я. Лижник. Четверо за столом); 3) відтінок байдужості мовця до поведінки діяча: *І тоді він чекатиме мене на лавочці перед будинком, хоч би вернувся я додому аж під ранок* (В. Врублевський. Я зовсім не хочу битися) або 4) байдужості до наслідків після здійснення бажаного: *Коли йшлося про майбутнє, слід було різати – хоч би чого це не коштувало* (Ю. Андрухович. Московіада), властиві допустовим підрядним реченням зі значенням ‘бажаю, не зважаючи ні на що’, тобто мовець вживаючи допустове речення з часткою *би* відкидає (локалізує у сфері ‘там’) будь-які перепони на шляху здійснення бажаного.

Зв’язок егоцентричної семантики **відсутнього** у сфері мовця (‘там’) компонента *би* та порівняльних конструкцій знаходиться у природі виникнення порівняння.

В основі порівняння лежать логічні операції виділення найсуттєвішої ознаки описуваного через *пошук іншого*, для якого ця ознака є виразнішою... [Мацько та ін. 2005: 359]. М.О. Луценко, в світлі теорії егоцентричних властивостей мовних одиниць, зазначає, що мовець образно-компаративно уживані слова сприймає як наближення зовнішнього, об’єктивного (об’єкт порівняння) до внутрішнього, суб’єктивного (суб’єкт порівняння) [Луценко 2000: 65]. Семантико-прагматична сутність кондиціонала вказувати на ірреальні (відсутні в сфері мовця) об’єкти та егоцентрична природа компаратива – звертатися до властивостей інших, неактуальних об’єктів робить ці мовні одиниці спорідненими щодо вираження семантики локалізації фактів висловлювання поза суб’єктом мовлення, позначає змістом ‘там’. Порівняльні звороти з композитом *би* можуть виражати відтінки егоцентричного значення ‘там’: 1) припущення: *Я аж рота роззявив од такої вишуканості в мовленні, а Сирота, мовби заповзавшись здивувати мене ще більше, на прощання став розкланюватися і розшаркуватися...* (П. Загребельний. Тисячолітній Миколай); 2) віддаленої образної асоціації: *Беззоряна вереснева ніч ніби воліла втиснути село в землю* (Г. Шкляр. Човни причалюють увечері).

Семантико-прагматичний відтінок **втрачених можливостей**, що загалом є різновидом значення відсутності, виражають складнопідрядні конструкції умови, коли мовець має на меті передати свої переживання з приводу певних фактів реальності, які відбувалися з ним у минулому і на момент мовлення віддалені в часі від ментального простору мовця. Наприклад, *Якби я подбав про Маркову долю одразу після свого повернення з війни, може, єдиний на цілий район з такими заслугами, тоді все склалося б інакше* (П. Загребельний. Тисячолітній Миколай); *Якби я не вчинив таке, все повернулося б зовсім інакше* (В. Діброва. Як ми продавали Сталіна). Семантика фактичної неактуальності, часової віддаленості подій, які не змінити, не повернути, локалізує такі висловлювання щодо суб’єкта мовлення у сфері ‘там’. Мовець займає позицію зовнішнього спостерігача в бік минулого, тому виникає семантичний відтінок суму, безсилля щось змінити.

Семантику **нездійсненої можливості**, похідну від змісту ‘відсутність’, коли бажання-можливість суб’єкта мовлення виявляється нереалізованою – ‘там’, виражають кондиціональні конструкції з лексемою *могти* (міг б, можна було б): *Ти був вражений: з неї можна було б малювати ікони. Але ти не був художником. І шкодував* (Я. Лижник. Четверо за столом). Лексико-морфологічна форма *можна було б* часто вживається в гіперболічних образних висловлюваннях, в яких ірреальність, фантастичність змісту передбачуваного мовцем зумовлює також дейктичну вказівку відірваності від реального стану – ‘там’: *Якщо це правда, то з такими грошима, як у вас, можна було б обдзвонити увесь світ, разом з Макао і Гонолулу* (Ю. Андрухович. Московіада).

Семантико-прагматичний зміст віддалення висловлення від мовця – ‘там’ – в складнопідрядних реченнях з часткою *би* можуть зумовлювати відтінки **фантастичності зазначеної умови, фактичної неможливості її реалізації**, що усвідомлюється самим суб’єктом висловлення, – *Ой господи! Якби хто взяв Лаврінову хату та одіхнув її, – сказала премудра баб Палажка, – геть-геть на гору або й за гору, а Карпову хату одсунув ген-ген за ставок, аж у діброву, то вони б помирилися* (І. Нечуй-Левицький. Кайдашева сім’я) або **неприйнятності для мовця** здійснення умови, наприклад через його особисті переконання: *І якби я був гоміком, то за всяку ціну жадав би переспати з тобою, брате мій!* (Ю. Андрухович. Московіада); *Якби я був націоналістом, то відповів би тобі...* (Там само).

Семантико-прагматичний **відтінок припущення** мовцем певних дій реалізується у безсполучникових конструкціях з «умовно-наслідковими відношеннями між предикативними частинами» [Вихованець, Городенська 2004: 257] з часткою **би/б** в обох частинах: *З’явилася б Ольга на пристані, кинулася б до мене, що я сказав би Оксані?* (П. Загребельний. Тисячолітній Миколай). Прагматичний зміст ‘там’ в таких конструкціях підсилюється відтінками непевності, чи дійсно припущення мовця щодо здійснення дії реалізується при зазначеній ним умові: *...Карпо мусив перегородити і двір, і город. – Отак би ти, Карпе, давно зробив, то були б горшки цілі, і в твоєї матері очі повилазили б, – говорила Мотря* (І. Нечуй-Левицький. Кайдашева сім’я) або малоімовірності здійснення припущення, коли мовець сам не вірить у здійснення свого припущення-бажання, що відображається в емоційності тону висловлювання: *– Потрапив би ти мені в руки, та я б тобі... Ох, я б тобі! Ох, ми б тобі!* (Я. Лижник. Міняйлів день). Семантика припущення і відсутності споріднені щодо загального прагматичного змісту ‘там’, мовець усвідомлює віддалено від своєї сфери те, що фактично відсутнє в реальності. «Семантика припущення (*знав – знав би*) співвідносна з семантикою відсутності (*знав – не знав*)» [Луценко 2003: 53].

Синтаксичні конструкції з часткою **би** можуть оформляти висловлювання із значенням **бажання** мовця щодо здійснення певної дії суб’єктом-діячем. Бажання як волевиявлення є мотивом усіх дій суб’єкта-мовця. Мотив передбачає прагнення до чогось відсутнього, локалізованого поза фізичним чи ментальним простором суб’єкта мовлення – ‘там’: об’єкт бажання «має відноситися до майбутнього і теоретично його можна досягти, здобути – бажати можна лише те, чого немає» [Воркачєв, Жук 1996: 43]. Проте семантикою констатації бажання діапазон семантико-прагматичних відтінків таких синтаксичних конструкцій не обмежується.

Егоцентричний зміст ‘там’ кондиціонала в таких висловлюваннях може бути виразником нездійсненого бажання мовця, пов’язаного з виплеском негативних емоцій щодо об’єкта. Значення негативного ставлення мовця, що є елементом опозиції ‘добре’ – ‘погано’, є одним з варіантів егоцентричного змісту ‘там’. Семантико-прагматичні відтінки, що конкретизують негативне значення ‘там’ безпосередньо в контексті, 1) **агресії**: – *Стукнути б цього типа п’ятим томом по довбешці! Але однаково ж нічого не pomoже* (П. Загребельний. Тисячолітній Миколай), 2) **несприйняття**: – *Напекли, наварили всякої всячини, стилі накрили, ждемо гостей – вік би їх не бачити, Півненко ще спробував покукурікати над вухом, вік би не чути й не бачити цього гавкуна...* (П. Загребельний. Тисячолітній Миколай), 3) **розпачу**: – *Не питаї! Я б оце там не знаю, що зробив би!.. Плонути б на все, розлюватися з усіма, піти від них, утекти, заховатися...* (Там же) пов’язані з відчуженням у таких висловлюваннях мовця від об’єкту, факту, про які йдеться, вказівку на локалізацію мовцем себе ззовні щодо них – ‘там’.

Семантика **негативного побажання** суб’єкта мовця щодо об’єкта втілена в кондиціональних конструкціях типу *Після такої гороб’ячої аварії довгенько, було, одвертаєшся і від бантини, і від горобців: – Подошли б вони йому, оті горобці!* (Остап Вишня. Самі собі шкідники), *Чогось знов десятник загадував. Знов якась контрибуція, грім би їх побив...* (У. Самчук. Марія). В полі дейкисусу семантика побажання-прокльону завжди спрямована мовцем від себе, в чужу для нього сферу ‘там’.

Перебування в стані незнання по суті співвідносна з перебуванням суб’єкта мовлення в темряві [Луценко 2009: 9], що дійсно асоціюється з семантикою ‘там’. Семантика **незнання, невідомості** мовцю шляхів здійснення висловленого бажання передана в кондиціональних конструкціях типу *Дід, що досі тихесенько лежав на печі, сплигнув на лежанку: – І як би того царства дождатись!* (М. Малюк. Різдяні розваги 47 року).

Семантичний відтінок **неможливості здійснення бажаного**, що усвідомлюється мовцем, втілюють конструкції з частками **коли б, хоч би, аби** та ін.: *Ах, коли б про своє, про власне розповісти. Коли б розказати думи свої* (У. Самчук. Марія). Вживання кондиціоналу з його загальним значенням ірреальності в цьому випадку зумовлене прагматичним відтінком нерішучості мовця в здійсненні висловленого бажання, сумніву, тому виникає враження певної відстороненості суб’єкта мовлення – локалізації ним висловленого у сфері ‘там’: *Ми як на острові, – сказав я, – коли б отак – на все життя. Бути тільки вдвох* (П. Загребельний. Тисячолітній Миколай). Прагнення мовця до найімовірнішого зумовлює вживання подібних конструкцій в поетичному мовленні, в метафоричних контекстах: *О, коли б серцем вирости/ До безмежної, як біль, тишини!* (Є. Плужник), *Коли б я був полтавський соцький... але я нині – ніщо, тому Положай лякає мене й погрожує...* (П. Загребельний. Тисячолітній Миколай).

Різновидом виявлення семантики бажання є сполучення частки **б/би** з прислівником **краще** в конструкціях, де мовець повідомляє про бажанішу для себе ситуацію, яку він потенційно вважає кращою за реальну: – *Красиві ж, – я кажу, – квіти! – Красиві, та вредні. Краще б я цієї краси не бачив. Більше б центнерів у мене в засіках зерна було* (Остап Вишня. Вальдшнеп), *Невидима рука відчинила двері, я опинився в*

своїй кімнаті, в якій краще б мені на той час не опинитися взагалі (П. Загребельний. Тисячолітній Миколай). Суб'єкт мовлення спрямовує свої думки в сферу потенційного, що локалізується поза його особою – 'там'.

Виразом семантико-прагматичного змісту бажання є висловлювання, що містять предикат *хотіти* у формі кондиціоналу (*хотів би, хотілося б*). В частині з них форми умовного способу «вживаються на позначення реальних дій теперішнього часу» [Вихованець, Городенська 2004: 263] для пом'якшеного некатегоричного вираження бажання мовця. Наприклад, *Ще зовсім не пізно, я хотіла б з тобою поговорити про дочку...* (О. Лишега. Квіти в темній кімнаті). Кондиціонал (*хотів би*) є вираженням відстороненої, обережної позиції мовця-неактивного діяча ('там'), натомість у формі дійсного способу теперішнього часу (*хочу*) позиція мовця активна, він є «присутній» в акті мовлення, прямо категорично заявляючи про свої бажання і наміри: – *Я хотів би вас послухати, Миколо, – незвичним для нього голосом промовив професор...* (П. Загребельний. Тисячолітній Миколай). – *Я хочу вас послухати...*

Мовець може висловлювати своє бажання приховано, наче для нього не важливо чи виконає/ виконав його адресат. Яскраво виражений **відтінок зверхності, приниження** у значенні маркує висловлювання в егоцентричному аспекті **семантикою відчуження** мовця 'там'. Наприклад, *А я йому всміхаюся. А тато встане і мамі: «Хоча б умили, а то гидко»* (В. Мастерова. Сиродій), – *Господи, коли ж вона буде? Скажи, вона хоча б нові колготи одягла? А то ж село було, село й залишилося...* (Є. Кононенко. Нові колготи).

Лексема *хоча б*, підкреслюючи спонтанність в діях або рішеннях мовця, може позначати висловлювання дійктивною вказівкою **байдужість мовця** у виборі об'єкта з ряду інших: 'все одно', 'байдуже' → 'там': *Виявляється, і в глупоті є свій смак – стабільність. Взяти хоча б цей занудний дощ* (Г. Цимбалюк. Туга), – *Вибирайте ферму до вподоби. – Та хоч би ось цю! – показав я на гарні будівлі під тополями, схожими на українські* (П. Загребельний. Тисячолітній Миколай).

Відтінок байдужості мовця виражають умовно-допустові конструкції: – *Неначе хату одірвати так легко, як шматок хліба одкрояти?... – Що б там не коштувало, одривай, а ні, я сама одірву, – говорить Мотря* (І. Нечуй-Левицький. Кайдашева сім'я). Щодо мовця такі конструкції позначені змістом 'там' → 'неважливо чи можлива умова чи ні'.

Семантико-прагматичний **відтінок невпевненості мовця**, обережності ('там') спостерігаємо в кондиціональних конструкціях з антифразисом: *...я спитав Мішеля, чи не могли б ми побувати на якій-небудь селянській фермі* (П. Загребельний. Тисячолітній Миколай), – *Енциклопедія? – Ви бачите їх на отих полицях. – Не міг би я зазирнути в п'ятий том?* (Там само). Мовцем актуалізується заперечний, негативний зміст 'там' на протигагу доречнішому цій ситуації 'тут' типу «Дозвольте, я зазирну...».

У сполученні з формами 2 особи однини і множини форми умовного способу з часткою *би* до егоцентричної бажальної семантики таких висловлювань додається спонукальний відтінок значення до адресата повідомлення-гіпотетичного виконувача: *Краще б ти справді хоч раз загуляв, ніж так самовіддано годиш своєюм Задонськом* (Б. Жовна. Бабка), *Сміх, веселоці, бо ніхто нас упізнати не може. Ото б і ви не ревли, а й собі спробували* (М. Малюк. Різдвяні забави 47 року). Тому за семантико-прагматичними особливостями такі кондиціональні конструкції можна назвати бажально-спонукальними. Егоцентрична семантика 'там' бажально-спонукальних конструкцій зумовлюється прагматичним **відтінком відстороненості мовця**: синтетично-аналітична форма з часткою *би* вживається для вираження некатегоричного, делікатного, ненав'язливого спонукування до якоїсь дії [Вихованець, Городенська 2004: 360].

У формі умовного способу бажально-спонукальних висловлювань для мовця суб'єкт дії є віддаленим, гіпотетичним ('там'): «...В "нішов би", ..., представлений інактивний, зовнішній (чужий) суб'єкт» [Луценко 1997: 18].

Діапазон комунікативних значень бажально-спонукальних висловлювань з часткою *би* досить розгалужений, оскільки мовець додає до ірреальних значень бажання і спонукування прагматичні відтінки семантики егоцентричної вказівки 'там', віддаляючи суб'єкта дії від актуального моменту мовлення. Серед таких відтінків: 1) **відтінок докору** мовця співрозмовникові за невірну думку: – *Оксанонько моя люба, сплять тільки малі діти. Ти б спитала мене, скільки і коли я спав на фронті* (П. Загребельний. Тисячолітній Миколай); 2) **відтінок аргументу-пропозиції** ('там') мовця (ірреальна семантика), яка є умовою для сприятливого наслідку: – *Ти б дав мені чернетку, ми б разом виправили помилки, коли вони там є...* (П. Загребельний. Тисячолітній Миколай); 3) **відтінок осуду** дій адресата разом із відкрито зневажливим ставленням до нього: – *Ще й та обзивається! Мовчала б уже та не гавкала, – кричала Мотря до Мелашки* (І. Нечуй-Левицький. Кайдашева сім'я); 4) **відтінок поради** адресату в ненав'язливій формі, зумовлений невпевненістю мовця в реалізації цього його бажання-поради: – *Ваші ж трактори всі простоюють без запасних частин. Ви б згвинтили з шести тракторів два або три, щоб вони хоч трохи могли ворушитися, а так це просто купи іржавого брухту* (П. Загребельний. Тисячолітній Миколай); 5) **відтінок прохання** мовця до адресата здійснити бажану для нього дію з сумнівом щодо можливості реалізації бажання: – *Капітане, зайшов би, ну!* (П. Загребельний. Тисячолітній Миколай).

Ідея того, що частка *би* є номінативним показником локалізації фактів висловлювання поза суб'єктом мовлення [Луценко 1996: 121] та спорідненість семантики кондиціонала (припущення) зі значенням заперечення (відсутності) [Луценко 2003: 53], підтверджується вживанням кондиціональних конструкцій у **заперечному значенні** (*би = не, ні*): – *Дівчата з каменоломні гуляють. Пробували заборонити. – не*

слухаються. Хто б там послухав невиразну істоту? (П. Загребельний. Тисячолітній Миколай), – *А нащо ви, мамо, зайняли нашу коняку?* – *гукнула Мотря до Кайдашихи.* – *Оце б тягла твою дурну коняку через тин...* (І. Нечуй-Левицький. Кайдашева сім'я).

Отже, синтаксичні кон'юнктивні конструкції в українській мові марковані дейктичним змістом 'там'. Частина **би** вказує на перебування мовця, що вживає кон'юнктивні висловлювання, в неактуальній, відстороненій сфері від дійсності. Це породжує різноманітні похідні семантико-прагматичні відтінки загального егоцентричного значення 'там'. Основними семантико-прагматичними відтінками синтаксичних конструкцій з часткою **би** є значення заперечення дії або/і умови її виконання мовцем (би = не) або значення відсутності в ментальному та реальному просторі суб'єкта мовлення фактів виражених за допомогою частки **би** ('немає'). Ці загальні смисли конкретизуються безпосередньо в контексті і в залежності від структури синтаксичної конструкції і прагматичних мотивів суб'єкта мовлення набувають додаткових відтінків значення 'там': бажання відсутнього, байдужість, втрата, невпевненість, відчуження, негативне ставлення тощо.

Дослідження семантичної опозиції 'там' – 'тут' як трансформації традиційної для акту мовлення позиції мовця 'я' – 'тут' – 'тепер' в перспективі можна поширити на інші граматичні категорії української мови, зокрема категорію роду, ступені порівняння прикметників тощо.

Література

Бацевич 2008: Бацевич, Ф. Прагматика природності спілкування: комунікативні смисли і парадигматичні зв'язки частки **та** в сучасному українському мовленні [Текст] / Ф. Бацевич // Українська мова. – 2008. – № 4. – С. 15-21. – Бібліогр. : с. 21.

Бацевич 2010: Бацевич, Ф. Прагматика загального дейксису (на матеріалі часток сучасної української мови) [Текст] / Ф. Бацевич // Українська мова. – 2010. – № 2. – С. 15-24. – Бібліогр. : с. 24.

Безпояско 2003: Безпояско, О. Частина на тлі мови і мовлення [Текст] / О. Безпояско // Українська мова. – 2003. – № 3-4. – С. 77-82. – Бібліогр. : с. 82.

Вихованець, Городенська 2004: Вихованець, І.Р., Городенська, К.Г. Теоретична морфологія української мови [Текст] / І. Р. Вихованець (ред.). – К.: Університетське видавництво "Пульсари", 2004. – 398 с. – (Академічна граматики української мови). – Бібліогр. : с. 391-398. – 200 пр. – ISBN 966-7671-60-7.

Воркачєв, Жук 1996: Воркачєв, С.Г., Жук, Е.А. Желание как семантический примитив и его языковая реализация [Текст] / С. Г. Воркачєв, Е. А. Жук // Синтактика. Семантика. Прагматика : Межвузовский международный сборник научных трудов. – Патры – Краснодар ; Кубанский государственный университет, 1996. – С. 38-46. – Библиогр. : с. 46.

Жовтобрюх 1972: Жовтобрюх, М.А. Курс сучасної української літературної мови [Текст] : підручн. для філол. ф-тів пед. ін-тів / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – 4-те вид. – К.: Вища школа, 1972. – Ч. 1. – 402 с.

Загнітко 1994: Загнітко, А.П. Ідеї теоретичної і функціонально-практичної граматики у працях Є.Тимченка [Текст] / А. П. Загнітко // Лінгвістичні студії : Зб. наук. праць. – Вип. 1. – Донецьк : ДонДУ, 1994. – С. 68-77. – Бібліогр. : с. 77.

Загнітко 1996: Загнітко, А.П. Теоретична граматики української мови : Морфологія [Текст] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонДУ, 1996. – 436 с. – Бібліогр. : с. 383-420.

Луценко 1996: Луценко, Н.А. Синтетизм и аналитизм как аспекты реализации речевой свободы говорящего [Текст] / Н. А. Луценко // Лінгвістичні студії : Зб. наук. праць. – Вип. 2. – Донецьк : ДонДУ, 1996. – С. 120-124. – Бібліогр. : с. 124.

Луценко 1997: Луценко, Н.А. Взаимодействие наклонения и времени (Некоторые вопросы теории) [Текст] / Н. А. Луценко // Лингвистические и психологические основы изучения сущностей. – Краснодар : Кубанский государственный университет, 1997. – С. 181-189. – Бібліогр. : с. 189.

Луценко 2000: Луценко, Н.А. До питання про історико-типологічні риси української мови (IV) [Текст] / Н. А. Луценко // Лінгвістичні студії : Зб. наук. праць. – Вип. 6. – Донецьк : ДонДУ, 2000. – С. 62-67. – Бібліогр. : с. 67.

Луценко 2009: Луценко, Н.А. Истории наших слов [Текст] : диахронно-лексикологические этюды / Н. А. Луценко; Донецкий национальный университет ; Петровская акад. наук и искусств (Санкт-Петербург). – Донецк : Вебер, 2009. – 369 с. – Библиогр. : с. 329-342. – ISBN 978-966-335-314-2.

Мацько 2005: Стилїстика української мови [Текст] : Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; за ред. Л. І. Мацько. – 2-ге вид., випр. – К.: Вища школа, 2005. – 462 с. – Бібліогр. : с. 454-460. – ISBN 966-642-274-3.

Піддубська 2000: Піддубська, І. Реалізація периферійного значення форм умовного способу [Текст] / І. Піддубська // Лінгвістичні студії. – Вип. 7. – 2000. – С. 51-56. – Бібліогр. : с. 56.

СУЛМ 1969: Сучасна українська літературна мова [В 5 кн.] / За заг. ред. І.К. Білодіда; Ін-т мовозн. ім. О.О. Потебні АН УРСР. – К.: Наук. думка, 1969. [Кн.2]: Морфологія / І. М. Ковалик, І. Г. Матвійас, Д. Х. Баранник та ін.; Відп. ред. В. М. Русанівський. – 1969. – 583 с. – Бібліогр. : с. 577-578.

Таривердиева 1990: Таривердиева, М.А. Латинский конъюнктив в сложноподчинённом предложении (типология значений) [Текст] / М. А. Таривердиева // Вопросы языкознания. – 1990. – № 3. – С. 92-103. – Бібліогр. : с. 103.

Ткачук 2002: Ткачук, В.М. Категорія суб'єктивної модальності [Текст] : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / В. М. Ткачук ; Донецький національний університет. – Донецьк, 2002. – 221 с.

Українська мова 2007: Українська мова [Текст] : енцикл. / ред. кол. Русанівський В.М. (співголова) та ін.; НАН України ; Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України ; Ін-т української мови НАН України. – вид. 3-тє, зі змінами і доп. – К. : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2007. – 853 с. : ілюстр. – ISBN 978-966-7492-43-4.

Ющук 2006: Ющук, І.П. Українська мова : Підручник [Текст] / І. П. Ющук. – Вид. 3-тє. – К. : Либідь, 2006. – 640 с. – Бібліогр. : с. 637-639. – ISBN 978-966-06-0535-0.

*Статья продолжает цикл публикаций автора по исследованию эгоцентрической природы языковых единиц украинского языка. Рассмотрены различные типы синтаксических конструкций с частицей **би** с точки зрения выражения ими семантико-прагматического содержания 'там', которое является указателем позиционирования высказывания вне сферы воздействия субъекта речи. Конкретизация содержания 'там' определяется в различных семантико-прагматических оттенках.*

Ключевые слова: семантико-прагматический оттенок, эгоцентрическое содержание, дейктические единицы, субъект речи, кондиционал, частица.

*The article is going on the cycle of the author's publications as for the researching of the egocentric nature of the language units in the Ukrainian. The different types of syntactical constructions with a particle **би** were researched. They were investigated from the side of their meaning of the semantic-pragmatic meaning 'there'; what is a direction on the existence of the expressing beyond the sphere of influence of the subject speaking. The concretization of meaning 'there' is showed in the different semantic-pragmatic shades.*

Keywords: semantic-pragmatical shade, egocentric meaning, subject of speaking, conditional, particle.

Надійшла до редакції 17 листопада 2011 року.

Ірина Святобаченко

ББК Ш 12=411.4

УДК 81'367.5=161.2

АКТУАЛЬНЕ ЧЛЕНУВАННЯ БЕЗПОЛУЧНИКОВИХ СКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ ІЗ РІВНОЦІННИМИ ЧАСТИНАМИ

Досліджено теорію актуального членування речення, закономірності виокремлення комунікативних категорій, що адекватно відбивають механізм членування речення на тему та рему, відповідно до комунікативного навантаження кожного з компонентів. У статті на прикладі безсполучникових складних речень із рівноцінними частинами (українська, російська та англійська мови) розглядається явище багатоступеневості актуального членування речення, визначаються типологічні характеристики комунікативної побудови безсполучникового складного речення з однофункційними частинами.

Ключові слова: актуальне членування речення, тема, рема, безсполучникове складне речення, багатоступеневість актуального членування речення.

На сьогодні в лінгвістиці панує антропоцентрична наукова парадигма, що зумовлює обрання людини та її діяльності провідним мірилом дослідження в усіх галузях мовознавства. Теорія актуального членування речення не є винятком: за опрацювання цієї концепції речення постає не як основна одиниця синтаксичного рівня мови, а вже як одиниця, призначена для обміну інформацією між людьми. Ситуативні умови та завдання обміну інформацією визначають закономірності його побудови, реалізацію в ньому тих чи тих інтенцій.

Активного вияву питання актуального членування речення набуло в працях лінгвістів Празької школи І. Вахека, Ф. Данеша, В. Матезіуса, Я. Фірбаса та інших. Проблемою актуального членування речення в різні часи займалися В. Белошапкова, А. Загнітко, В. Івшин, І. Ковтунова, К. Крушельницька, О. Лаптева, Н. Лешкова, О. Мельничук, Н. Меркулова, О. Олександрова, В. Орехов, А. Пумпянський, І. Распов, О. Селіверстова, Л. Черняхівська, В. Шевякова та ін. Не менш значущими постали праці Я. Фірбаса з проблем функційної перспективи речення.

Проблема актуального членування безсполучникового складного речення й досі залишається **актуальною**. Так, до сьогодні невирішеними є питання бінарності актуального членування безсполучникового складного речення, а також те, яким чином поєднуються комунікативні компоненти безсполучникового складного речення та в який спосіб вони виконують цілісне комунікативне завдання.

Об'єктом нашого дослідження постає безсполучникове складне речення з рівноцінними частинами, зокрема його функціонування у мовленні як комунікативної одиниці. **Предмет** дослідження – актуальне членування безсполучникового складного речення з рівноцінними частинами.

Мета дослідження – встановити характерологічні особливості актуального членування безсполучникового складного речення з рівноправними компонентами. Задля досягнення заявленої мети

поставлено такі завдання: 1) дослідити визначальні особливості теорії актуального членування речення та її зв'язок із ученням про структуру речення; 2) виявити характерологічні риси безсполучникових складних речень як особливого різновиду поліпредикативних одиниць, компоненти яких об'єднані спільним комунікативним завданням; 3) простежити закономірності багатоступеневого актуального членування безсполучникового складного речення з рівноцінними компонентами.

Практичне значення роботи полягає в тому, що матеріали дослідження можуть бути використані під час викладання загального курсу української мови, синтаксису, граматики, а також актуальних питань лінгвістики.

Актуальне членування речення зумовлене виокремленням у ньому двох аспектів функціонування: статичного (граматичне членування речення, його синтаксична будова) та динамічного (членування речення відповідно до комунікативної значущості компонентів). Варто зазначити, що за умови розгляду речення з погляду його комунікативних характеристик, доречнішим є термін «висловлення», оскільки в цьому разі поєднуються як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні чинники комунікативної ситуації.

На думку Н. Шведової, висловлення – «інтонаційно оформленаповідомлювальна одиниця», воно інформує або містить у собі питання, однак «не має граматичного оформлення, що є спеціально призначеним для одиниці спілкування, а, відтак, й усього комплексу відповідних граматичних характеристик» [Русская грамматика 1980: 7]. Мовознавець пояснює це тим, що у висловленні поряд зі словоформами та словосполученнями, що формують власне речення, функціонують ще й специфічні одиниці, що утворені внаслідок взаємодії контексту, мовленнєвої ситуації та інтонаційного оформлення висловлення – це можуть бути як окремі словоформи самостійних частин мови або ж їхнє сполучення, так і службові частини мови. Так, на підтвердження своєї думки лінгвіст наводить такі одиниці, що функціонують у розмовному мовленні: *Наконець-то!; Эге!; Откуда?; – Где лыжи, за шкафом? – Не за, а на* (приклади Н. Шведової. – І. С.). На нашу думку, це положення не є цілком виправданим, оскільки такі одиниці, хоча й набувають дещо інших лінгвістичних характеристик (наприклад, поєднання сполучника та прийменника вживається самостійно), проте це не є результатом впливу самого лише контексту та позалінгвістичних чинників, а ще й такого граматичного явища, як контекстуальне еліпсування.

У дослідженні дотримуємось погляду, що висловлення є невіддільним від речення, оскільки функціонує безпосередньо на його основі й за тими ж закономірностями побудови. Так, О. Крилова зазначає наявність у системі мови реченнєвого рівня, який, як достатньо самостійний та монолітний ярус, поділяється на конструктивно-синтаксичний (словоформи та поєднання словоформ), комунікативно-синтаксичний (тематичне членування) та семантико-синтаксичний (лексичні одиниці з абстрагованим значенням суб'єкта, об'єкта, локалізатора і под.) рівні організації речення. Отже, висловлення, з одного боку, постає актуалізованим реченням, мовною схемою, що наповнена відповідно до комунікативної ситуації та інтенції мовця, з іншого – є одним із рівнів організації речення, певною мірою, оказіональним його виявом.

Попри те, що питання комунікативної значущості компонентів висловлення розглядалось у мовознавстві ще з XIX століття, саме поняття актуального членування речення було впроваджене чеським мовознавцем В. Матезіусом, однак одиниці, що його відбивають, мали назву «основа» та «ядро», хоча поряд із цими термінами вживаються й терміни «тема» та «рема»: термін «тема» використовується, щоб визначити "... what the sentence is about" («... те, про що йдеться у реченні»), а термін «рема» (або ж "enunciation" – повідомлення, як його зазначає сам автор) – "... what is said about" («... те, що повідомляється»). "The theme of a sentence announces what is known or at least obvious in a given situation and from which the speaker proceeds in his discourse, while enunciation adds new or unknown information to the discourse" ("Тема речення повідомляє те, що відомо, або, принаймні, є очевидним за певної ситуації, і є тим, від чого мовець відштовхується у своєму мовленні, тоді як повідомлення додає нової або ж невідомої інформації") [Mathesius 1975: 25]. Я. Фірбас продовжив опрацювання теми комунікативного членування речення, але виділив у висловленні вже три компоненти: топік, що визначає тематичну спрямованість повідомлення, комент, що впроваджує у висловленні нову інформацію, та фокус – комунікативне ядро повідомлення, визначаючи топік ("topic") як "a linguistic counterpart of the presystemic notion of "known" or "given" information" ("лінгвістичний складник, що передує системній номінації відомої або «даної» інформації»), а фокус ("focus") – як "the part of the sentence structure that conveys "new information" in the prototypical case" ("частина структури речення, що надає «нову інформацію» у прототипній ситуації") [Нажіčov 1998: 37-38]. Однак у теорії фокусної перспективи речення провідною визнається позиція адресата повідомлення, наявний в його свідомості знання щодо ситуації спілкування та те, який компонент висловлення знаходиться у фокусі саме його уваги.

На сьогодні у мовознавстві наявні варіації щодо назв компонентів комунікативної структури висловлення: основа та ядро (В. Матезіус); тема та рема (Г. Амман, К. Боост, Н. Серкова); дане та нове (К. Крушельницька, О. Сиротиніна, В. Адмоні, В. Шевякова); тематичне та нове (І. Вардуль); суб'єкт та предикат (В. Панфілов); лексичний підмет та лексичний присудок (О. Смирницький), тема та фокус (О. Гаїчова та П. Сгалл) (за: [Крылова 2009: 23]). Таке розмаїття термінів зовсім не свідчить на користь їхньої синонімічності, оскільки для кожної з таких концепцій провідними постають різні чинники: адресант повідомлення, адресат, комунікативна ситуація в її когнітивному аспекті, співвіднесення з позамовною дійсністю; змінюються й площини розгляду явища комунікативного членування від власне-комунікативного

аспекту (основа / ядро, тема / рема, топік / фокус) до глибинного синтаксису речення (суб'єкт / предикат) та врахування лексичного складника (лексичний підмет / лексичний присудок).

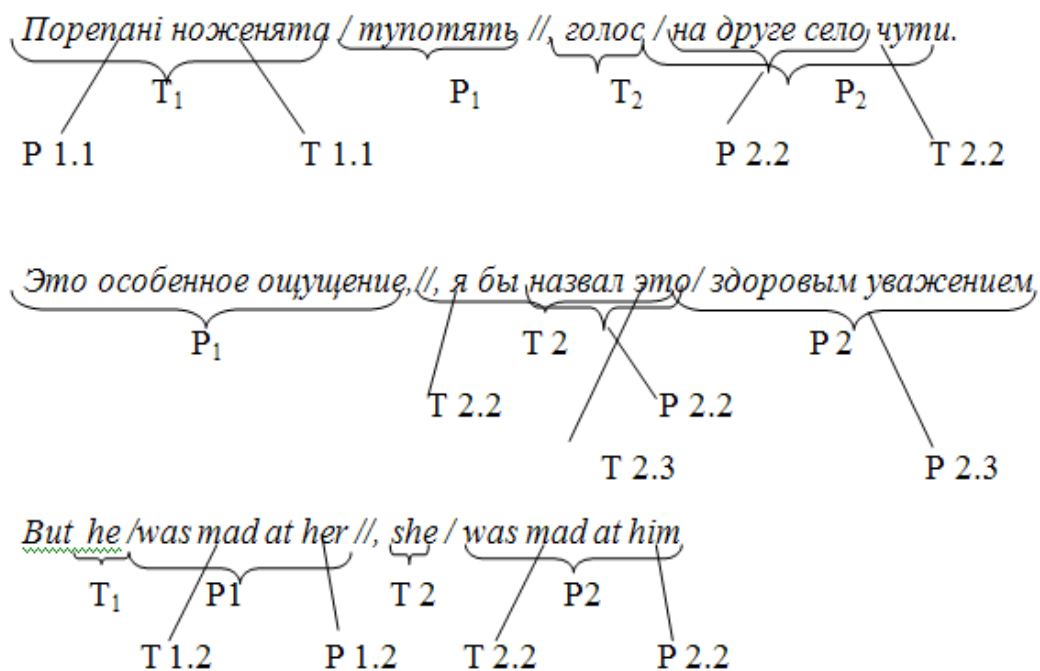
На наш погляд, в актуальному членуванні речення доречним буде виділяти такі компоненти, як тема / рема, а провідним вважати чинник адресанта повідомлення, оскільки саме його позиція визначає актуальність повідомлюваної інформації. Водночас слід враховувати й категорію адресата повідомлення. Вплив заявленої категорії полягає у спільній пропозиції щодо комунікативної ситуації та наявності спільних пресупозитивних знань у мовця та слухача, що є необхідною умовою для здійснення передачі інформації.

Питання безсполучникового речення також не є однозначним у сучасній лінгвістиці. Загалом можна виокремити три погляди на природу безсполучникового зв'язку та складного безсполучникового речення: безсполучниковий зв'язок на основі формального чинника протиставляється сполучниковому, проте в межах безсполучникового складного речення розглядають безсполучникове складносурядне речення та безсполучникове складнопідрядне речення, до яких додається безсполучникове речення з недиференційованим синтаксичним зв'язком між частинами (І. Вихованець); другий погляд потрактовує безсполучникове складне речення як таке, що корелює зі складносурядним та складнопідрядним складним реченням, його вживання зумовлене комунікативними настановами та ситуацією мовлення, а також позамовними чинниками (М. Поспелов, С. Дорошенко). Прибічники такого підходу заперечують можливість виокремлення безсполучникових складносурядних та безсполучникових складнопідрядних речень, мотивуючи це тим, що неможливо абсолютно точно передати усі відтінки значення безсполучникового складного речення за підстановки певного сполучника. Третій підхід розглядає безсполучникове складне речення як контекстуально залежну одиницю мовлення, водночас надаючи їй текстотвірної функції (І. Кручиніна).

За такого неоднозначного витлумачення явища безсполучникового складного речення у мові, не менш складним завданням постає його актуальне членування. Однак, думки усіх лінгвістів збігаються в одному: безсполучникове складне речення характеризується єдністю комунікативного оформлення та комунікативного завдання, незалежно від кількості компонентів. Водночас кожен із компонентів безсполучникового складного речення характеризується відносною самостійністю, що пов'язане з наявністю декількох предикативних одиниць у межах цілісно оформленої синтаксичної одиниці.

Таке складне та багаторівневе явище, як актуальне членування безсполучникового складного речення, адекватно відбиває теорія багатоступеневості актуального членування речення. З одного боку, актуальне членування безсполучникового складного речення є бінарним, оскільки цей тип речення, як і будь-яка інша комунікативна одиниця, містить у собі інформацію, що є вихідною для побудови повідомлення – тему, та інформацію, що робить процес комунікації продуктивним – нове, рему; з іншого, безсполучникове складне речення постає здебільшого внаслідок контамінування синтаксично простіших речень, які, в свою чергу, членуються на тематичний елемент та нову інформацію, але вони не є ізольованими, вони «співвіднесені одне з одним у процесі мовленнєвого акту» [Крылова 2009: 9].

Наприклад, у реченнях: *Порепані ноженьята тупотять //, голос / на друге село чути* (У. Самчук); *Это особенное ощущение //, я бы назвал это / здоровым уважением* (З журналу); *But he was mad at her //, she was mad at him* (Він був розлючений на неї, вона була розлючена на нього) (У. Kang) багатоступеневість актуального членування безсполучникового складного речення виявляється так:

Як бачимо, усе безсполучникове складне речення загалом характеризується не лише багатоступеневістю свого актуального членування, а початковою наявністю більше, аніж однієї бінарної позиції своїх комунікативних компонентів типу «тема / рема».

Варто зауважити, що в наведених прикладах використовуються безсполучникові складні речення із рівноцінними частинами, що й зумовлює наявність відносно самостійних комунікативних структур, представлених темою та ремою першого рівня (Т 1 / Р 1).

Підсумовуючи висловлене, можна зробити висновок, що безсполучниковому складному реченню, так само, як і найпростішій комунікативній одиниці, притаманна бінарність його актуального членування (тема / рема), однак комунікативна структура безсполучникового складного речення має й низку специфічних рис, що вирізняє його з-поміж інших комунікативних одиниць: наявність більше, ніж однієї пропозиції, що виявляється у функціонуванні у межах речення більше, ніж однієї, предикативних одиниць; внаслідок цього виникає явище одночасного функціонування відповідної кількості комунікативних структур, що побудовані на основі розподілу поданої інформації на тему та рему, компоненти ж складного безсполучникового речення, хоча й утворюють єдине комунікативне ціле, характеризуються власною комунікативною членованістю, що й призводить до багатоступеневості актуального членування безсполучникового складного речення, а відсутність формального показника зв'язку між компонентами слугує для якнайбільшої конденсації інформації.

Проблема механізму взаємодії категорій *тема / рема* різних рівнів актуального членування безсполучникових складних речень, засоби їхнього взаємозв'язку та закономірності виявлення, характерологічні особливості актуального членування безсполучникових складних речень, компоненти яких є нерівноцінними, кола одна частина зумовлює іншу, являють собою **перспективу** подальших досліджень у галузі синтаксису складного речення та теорії функційної граматики.

Література

- Вихованець 1993: Вихованець, І.Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник [Текст] / І. Р. Вихованець. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
- Загнітко 2011: Загнітко, А.П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис [Текст] / А. П. Загнітко. – Донецьк: ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. – 992 с.
- Загнітко 2001: Загнітко, А.П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: монографія [Текст] / Анатолій Панасович Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.
- Крылова 2009: Крылова, О.А. Коммуникативный синтаксис русского языка. Изд. 2-е, испр. и доп. [Текст] / О. А. Крылова – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 176 с.
- Русская грамматика 1980: Кручинина, И.Н. Бессоюзные соединения предложений [Текст] / И. Н. Кручинина // Русская грамматика в 2-х т. / глав. ред. Н. Ю. Шведова. – Т. 2: Синтаксис. – М.: Наука, 1980. – 710 с.
- Firbas 1992: Firbas, J. Functional Sentence Perspective in Written and Spoken Communication [Text] / Jan Firbas. – Cambridge: Cambridge University Press, 1992. – 265 pp.
- Hajičov 1998: Hajičov, Eva. Topic-Focus Articulation, Tripartite Structure, and Semantic Content [Text] / Eva Hajičov, Barbara H. Partee, Petr Sgall. – Kluwer Academic Publishers, 1998. – 256 pp.
- Mathesius 1975: Mathesius, V. A Functional Analysis of Present Day English on a General Linguistic Basis [Text] / Vilém Mathesius. – Prague: Academia, 1975. – 202 pp.

Исследована теория актуального членения предложения, закономерности выявления коммуникативных категорий, которые отображают механизм членения предложения на тему и рему, в соответствии с коммуникативной нагрузкой каждого из компонентов. В статье на примере бессоюзных сложных предложений с равнозначными частями (украинский, русский и английский языки) рассматривается явление многоступенчатости актуального членения предложения, определяются типологические характеристики коммуникативного строения бессоюзного сложного предложения с однофункциональными частями.

Ключевые слова: актуальное членение предложения, тема, рема, бессоюзное сложное предложение, многоступенчатость актуального членения предложения.

It is researched the theory of the actual division of the sentence, the patterns of distinction the communicative categories which reflect the mechanism of the dividing the sentence onto the theme and rheme in accordance with the communicative weight of each of the components. In the article with the help of the example of asyndetic complex sentences with the parts of an equal status (the Ukrainian, Russian and English languages) it is considered the typological features of the communicative structure of the asyndetic sentence with the parts of an equal status.

Keywords: actual division of the sentence theme, rheme, asyndetic complex sentence, the semi-leveled actual division of the sentence.

Надійшла до редакції 17 листопада 2011 року.

ББК Ш12=411.4*22+Ш12=411.4*33
УДК 81'367:81'373.7=161.2

ФРАЗЕОЛОГІЗОВАНІ РЕЧЕННЯ, ПОБУДОВАНІ ЗА МОДЕЛЛЮ *Який N₁ Cop_f* В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

*Статтю присвячено дослідженню особливостей семантики та структури синтаксичних фразеологізмів, побудованих за моделлю *Який N₁ Cop_f*. З'ясовано чинники, що формують їх семантику, розмежовано основні семантичні відтінки, реалізовані за допомогою цих речень. Встановлено варіанти реалізації їх структурної схеми, виявлено особливості лексичного наповнення обов'язкового іменникового компонента моделі.*

Ключові слова: модель речення, поширювач речення, синтаксичний фразеологізм, структурна схема речення, фразеологізоване речення, українська мова.

Фразеологізоване речення (або синтаксичний фразеологізм) – це особливий тип речень, що складається з постійної та змінної частин, компоненти яких пов'язані ідіоматично, синтаксичні зв'язки і прямі лексичні значення слів послаблені або втрачені на сучасному етапі розвитку мови [Величко 1996; Всеволодова, Лим Су 2002; Русская грамматика 1980 та ін.]. Структурна, семантична та прагматична організація таких речень суттєво відрізняється від традиційних (нефразеологізованих) моделей та потребує теоретичного осмислення, що й мотивує актуальність обраної теми дослідження.

Однією з найбільших груп синтаксичних фразеологізмів є речення з незмінним компонентом-займенником (розмежування в українській мові 7 типів фразеологізованих речень за вихідною частиномовною належністю опорного слова обґрунтовано у праці [Ситар 2011]). До складу цієї групи належить модель *Який N₁ Cop_f*, активно використовується в розмовному мовленні, у художніх та публіцистичних текстах.

Оскільки фразеологізовані речення є синтаксичною універсалією, еквівалентні моделі речень є в багатьох мовах світу. Зокрема, основні параметри відповідної російської моделі *Какой N₁ Cop_f* проаналізовано в працях А.В. Величко, М.В. Всеволодової та Йон Лім Су, В.Ю. Мелікяна, В.В. Панкової, М.Л. Хохліної, Н.Ю. Шведової [Величко 1996: 15; Величко 2004: 40-42; Всеволодова, Лим Су 2002: 57-70; Мелікян 2004: 169-170, 178-179; Панкова 2007; Хохлина 2006; Шведова 1958: 99-100]. А.В. Мелікян розглянула закономірності організації цієї моделі в іспанській мові [Мелікян 2007], О.В. Нагаєва виділила ознаки англійських фразеологізованих речень-еквівалентів [Нагаєва 2010].

На матеріалі української мови властивості моделі *Який N₁ Cop_f*, попри її продуктивність, майже не вивчені. У ґрунтовному циклі праць М.І. Личук, присвяченому українським фразеологізованим реченням [Личук 1999; Личук 2001; Личук, Шинкарук 2001 та ін.], модель *Який N₁ Cop_f* залишилася поза розглядом. Т.А. Космеда вважає вираження значення оцінки основною функцією синтаксичних фразеологізмів і кваліфікує модель «*який він (це) + іменник*» як таку, що спеціалізується на передачі недиференційованої оцінки, тобто може втілювати як позитивне, так і негативне ставлення мовця до певної реалії або ситуації дійсності [Космеда 2000: 238, 243]. Проте, як засвідчує аналіз зібраного фактичного матеріалу, модель *Який N₁ Cop_f* має набагато ширший спектр семантичних відтінків (див. нижче).

Мета пропонованого дослідження – виявити синтаксичні й семантичні властивості синтаксичних фразеологізмів, побудованих за моделлю *Який N₁ Cop_f* в українській мові. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) установити чинники, що формують семантику речень, побудованих за моделлю *Який N₁ Cop_f*; 2) розмежувати семантичні відтінки, виражені цими синтаксичними фразеологізмами; 3) виявити особливості лексичного наповнення обов'язкових компонентів моделі; 4) виділити варіанти реалізації структурної схеми цих речень; 5) простежити парадигматичний потенціал аналізованої моделі синтаксичних фразеологізмів.

Фразеологізованим реченням, побудованим за моделлю *Який N₁ Cop_f*, властива асиметрія форми та змісту, що мотивується похідністю від питального речення (спеціальне питання) (докладно про це на матеріалі російської мови див. у працях В.Ю. Мелікяна та В.В. Панкової [Мелікян 2004; Панкова 2007]), пор.: «*Яка це молодиця? Певно якась захожа. І чи заміжня вона, чи удова, чи, може, покритка... Які ж у неї брови! Боже мій! Чи вже ж оце я закохався в тих пишних бровах?*» – думав Михалчевський, вертаючись додому (Іван Нечуй-Левицький. Бурлачка) (перше речення є питальним нефразеологізованим, друге – розповідним окличним фразеологізованим).

М.В. Всеволодова вважає відповідну російську модель синтаксичним фразеологізмом, оскільки в таких реченнях «питальний займенник *какой* вживається не у своєму категорійному значенні, а функціонує як носій того чи іншого суб'єктивно-модального значення в поєднанні з певною лексикою та інтонацією», унаслідок чого семантика речень набуває ідіоматичного характеру [Всеволодова, Лим Су 2002: 58].

Аналізована модель складається з постійної (лексема *який* у різних родових і числових формах) і змінної (іменник у формі називного відмінка – N_1) частин:

Гайшук (занепокоєно). Ой Марку!.. Тетяно, дитино, це ти?

Тетяна. Пізнали?

Гайшук. Як же не пізнати тебе, золота вербичко!.. Яка радість... І яке горе, Марку...

Безсмертний. Говори, Іване!

Гайшук. Щойно Задніпровського забрали. Ордени обривали, начеб він їх не кров'ю заробляв. Як обшарпане дерево, вивели його з землянки. Чогось ще в дзвінницю, де він жив, водили. Отам жінка його кілька разів падала, вставала і знов падала... Ну, а тепер отець Хрисантій на дзвіниці дзвонить, наче по вмерлому (Михайло Стельмах. Правда і кривда. Драма);

Де я бачив цю людину? Кремезна постава, дужий голос, розумні, з хитрим блиском очі і... вуса. Які вуса! Довжелезні, доглянуті. А мова! З барвистими степовими ознаками, музикою пливла, огортала мене запахуцим чаром. Таким було моє перше враження від зустрічі з цим чоловіком, неначе вихопленим із давньої козацької доби. І враз зблисла думка: «То виштий Іван Сірко!» (Волинь. – 7.08.2003 (№ 78)).

На відміну від інших синтаксичних фразеологізмів, модель *Який N₁ Cor_f* дозволяє зміну порядку слів, пор.: Проходячи повз відреставрований будинок, [жінка] говорить сама собі: «Яка краса! Вулиця наче світлішою стала. Молодець новий власник, дай йому Боже здоров'я!..» (Високий замок. – 22.12.2011);

Над землею тремтіло імлисте срібло місячної ночі, а на землі тіні хмарин чіплялися за тіні осокорів. Прямо на дальні поля Чумацький Шлях з обох рукавів висівав своє зерно і курівся зоряним туманом. Бездонність фіалкового неба підкреслювала досконалу завершеність і ночі, і тиші, в якій то схлипував, то причмокував, наче немовля на грудях матері, то гнівався на когось, то вуркотів невидимий бурчак. Щось ласкаве і первозданно чисте було в його нерівному голосі, у відтінках дівочої м'якості і хлоп'ячого заповзяття.

— Краса яка! — підвів до неба голову Борисенко. — Тільки б любоватися нею чи пісні наспівувати, аби війна не так зобидила землю і людей (Михайло Стельмах. Правда і кривда). Кількісно переважає перший варіант порядку слів, за якого незмінний компонент моделі перебуває у препозиції.

Мінімальна структурна схема *Який N₁ Cor_f* часто зазнає розширення, що в проаналізованому матеріалі реалізовано в кількох варіантах:

1) розширена структурна схема *Який N₁ Adj₁ Cor_f*, у якій факультативним компонентом виступає атрибутивний поширювач – узгоджене означення, виражене прикметником:

— Скільки у вас квіток! Які гарні, розкішні клумби. Чи в вас є й садок? От піти б та подивитись! — сказала Балабушиха, ладна втекти не тільки в садок, але й далі за садок (Іван Нечуй-Левицький. Старосвітські батюшки та матушки);

2) *Який N₁ Cor_f N₁*, де факультативним компонентом є синтаксема на позначення суб'єкта, щодо якого загалом мовець висловлює відповідну оцінку, емоції і под., виражена особовим займенником або іменником у називному відмінку; суб'єкт у формі називного відмінка відповідає традиційному підмету:

— Походжай, доню, та насіннячко лузай! — промовила Прокоповичка ласкаво, але з отрутою в словах.

— А що ж маю робити? Хіба сяду та буду сльози лити? — сказала байдужим тоном Онися.

— Лучче сядь та плач! — крикнула Прокоповичка.

— Я, мамо, не з таківських, що плачуть, — сказала Онися й все собі походжала та насіння лузала.

— Як не з таківських, то про мене йди заміж за карапишанського дяка, бо тепер попадею не будеш.

— То й піду! Оце велике лихо! Хіба дяк не чоловік?

— Який він чоловік! Будеш цілу зиму боса ходити та горщиком воду носити! (Іван Нечуй-Левицький.

Старосвітські батюшки та матушки);

А потім раптом Вадька зробився хлопцем і сказав Натці: «Ти — баба!» Натка образилася і сказала: «А ти — дурень!» І Вадька гупнув Натку кулаком по спині. А Натка тріснула Вадьку портфелем по голові. Так вони перестали бути просто дітьми, а стали хлопчиськом і дівчиськом. Натка плакала в туалеті, щоб ніхто не бачив. І весь час смикала за ланцюжок, спускаючи воду, щоб ніхто не чув.

«Яка свиня цей Вадька, — думала вона. — Ось я йому покажу, що нітрішечки не гірша від нього. Він у мене побачить!» (Всеволод Нестайко. Космонавти з нашого будинку);

3) розширена структурна схема *Який з/із/зі N₂ Cor_f N₁*, у якій факультативним компонентом є суб'єктна синтаксема, заповнена відмінково-прийменниковим комплексом з/із/зі + N₂, що на рівні членів речення відповідає непрямому додатку:

— Ну, чого витріщилась? Хочеш ханшею бути?

— А ти?!

— Я піду в козаки.

— І я з тобою...

— Ха-ха, який же з баби козак! Ні, ти сиди на копиці і будь бранкою, а я прийду з військом і визволю тебе з неволі (Григорій Тютюнник. Вир);

4) розширена структурна схема *Який у/в N₂ Cor_f N₁*, у якій синтаксема на позначення суб'єкта, щодо зовнішніх параметрів, окремих якостей або власності якого мовець висловлює відповідну оцінку, емоції і под., заповнена займенником або іменником у родовому відмінку в поєднанні з прийменником у/в, що на формальному рівні виступає непрямим додатком:

— Що ж ти, Василю, не нудьгуєш за своєю Комарівкою? — спитав ласкаво панич.

– Ні, не скучаю, – ледве обізвалась Василина, насили піднявши довгі вії.

– Подивись же на мене! Чого ти дивишся у землю, неначе що загубила? – сказав панич.

Василина проти волі підняла віка й одслонила чудові круглі, веселі очі. Ястшембський вхопив її однією рукою за шию й поцілував в око.

– Які в тебе, Василино, очі! Які брови! Де ти взяла такі чудові карі очі?

– У комарівських садках знайшла, – сказала Василина й вже не пручалась (Іван Нечуй-Левицький. Бурлачка);

– А яка вона господиня! — підхопила Теодозя. — Яке в неї хазяйство! Чого в неї тільки нема? Хіба одного птичого молока (Іван Нечуй-Левицький. Причеп);

5) варіант розширеної структурної схеми Який $N_1 \text{Cor}_f$ (Prep) $N_{\text{непр}}$, у якому реалізовано атрибутивний / об'єктний компонент, що на рівні членів речення відповідає неузгодженому означенню / непрямому додатку, вираженому іменником у непрямих відмінках або прийменниково-відмінковим комплексом, що залежить від особливостей сполучуваності лексеми, яка заповнює позицію N_1 : «Яка іронія долі! Які викрутаси різних епох! Володимир Винниченко, уродженець Єлісаветградщини, повертається додому – але вже у Кіровоград! А виходиш на кіровоградську вулицю, минаєш радянську забудову – і знову опиняєшся у затишному Єлісаветграді, в якому минули дитинство та юність політика і митця», – зауважує віце-президент Києво-Могилянської академії, один з тих, завдяки кому архіви Винниченка повернулися в Україну, Володимир Панченко (Тиждень. – 20.07.2010); — Насте, виходь вже в залу! Всі гості з'їхались, — сказала Балабушиха, увійшовши в кімнату, де сиділа Настя. — Ну та й гостей накликала я тобі! А який гарний Гануш, який убраний! Яка його постать у фракту! (Іван Нечуй-Левицький. Старосвітські батюшки та матушки);

6) Який $N_1 \text{Cor}_f \text{Inf}$, де факультативним компонентом є інфінітив, що виконує функцію підмета: За роботою в неї [Тетяни] іноді з'являлася дивна думка, навіть скоріш відчуття: чомусь, може через те, що все було таке рідне, їй здавалося, що вона приїхала до Іванових батьків... І вона, працюючи до упаду, думала: «Яка радість працювати так усе життя, знаючи, що це — його сім'я...» (Ганна Куземська. Похвала любові. Пасхальна симфонія).

У формуванні семантики фразеологізованих речень, побудованих за моделлю Який $N_1 \text{Cor}_f$, беруть участь кілька чинників, передусім лексичне значення змінного компонента моделі (N_1), що досить часто виступає маркованим відповідною оцінкою (див., зокрема, [Всеволодова, Лим Су 2002: 60 і далі]):

— Який у вас, паніматко, рай! — крикнув Балабуха, заглянувши з тераси наниз в зелено-золоту безодню. — Мені здається, що Адам позавидував би, якби побачив ваш садок (Іван Нечуй-Левицький. Старосвітські батюшки та матушки).

Водночас зафіксовані приклади фразеологізованих речень, що мають однакове лексичне наповнення змінного компонента, проте реалізують різні значення, переконують у безпосередній залежності переданої семантики від контексту, ситуації спілкування та інтонації повідомлення (див.: [Величко 1996; Всеволодова, Лим Су 2002; Хохлина 2006] та ін.), пор.: Старенька, трохи помовчавши, вела мову далі:

— А який господар! Який пан добрий! Душа яка праведна була! І все в нівець пішло (Тарас Шевченко. Княгиня. Переклад В. Сапіцького);

Мотря вбігла в свою хату з півнем в руках та сунулась до Карпа.

— Чи ти ба, що твоя мати виробляє! Ото тобі перець з сіллю. Піди насип своїй матері повний рот перцю, ще й сліпе око потруси. Вона зовсім сказала і без перцю. Адже ж це наш півень? — сказала Мотря, показуючи Карпові перебути ногу.

— Наш. Навіщо ж ти зарізала?

— Мати твоя скрутила йому голову, ще й у свій бориц укинула. Піди та виколи своїй матері друге око! Який ти господар! Чом ти їй нічого не кажеш? Та твоя мати відьма; та вона незабаром поріже та повкидає в бориц моїх дітей. Піди та хоч обскуби їй коси (Іван Нечуй-Левицький. Кайдашева сім'я).

Досить часто тип оцінки експліковано у найближчому контексті (попередньому або наступному реченні): Оксенові не гаялося їхати в Троянівку. Він сів у скверіку навпроти райкому і довго дивився на скромний сірий будиночок. Пригадувалося, як багато років тому він, демобілізований кіннотник, в довгій шинелі будьонніця та при шпорах, вперше зайшов сюди. Секретарював тоді безрукий моряк, веселий, безстрашний чоловік. Забачивши Оксена, вигукнув:

— Наша ескадра поповнюється. Ура!

І довго розпитував про туркменські степи, басмачів, тужив за морем і, як найдорогоціннішу реліквію, показував стрічки з безкозирки, на якій золотом було витиснуто: «Звонкий». Які люди! Які тільки дорогі люди проходили цими східцями! (Григорій Тютюнник. Вир).

У випадку заповнення позиції змінного компонента оцінно немаркованою лексемою аксіологічне значення може бути експлікованим за рахунок уведення поширювачів атрибутивного типу:

— А що, впіймали? — кричала Олеся, стоячи на зеленому березі. — Ой яка гарна жабка! Впіймайте мені оцю жабку, то я сама дамся вам у руки (Іван Нечуй-Левицький. Старосвітські батюшки та матушки) (позитивна оцінка);

Вона [Олеся] одрізала огірка; огірок був несолоний, дуже кислий, без усякого смаку.

— Пхе, який паскудний огірок! Я зроду таких поганих огірків не їла (Іван Нечуй-Левицький.

Старосвітські батюшки та матушки) (негативна оцінка).

У проаналізованому фактичному матеріалі фразеологізована модель *Який N₁ Сор₁* реалізує 6 семантичних відтінків:

1) позитивну оцінку мовцем повідомлюваного, яка є найбільш продуктивною з-поміж інших значень:

Раджиха гордовито оглянула Паміру і здивувалась: вона не бачила ще на своєму віку, за все своє живоття такої краси. Всі гості заворушились і зашепотіли:

— *Яка краса! Які лиснючі чорні очі! Які брови! Краса, як у царівни!* (Іван Нечуй-Левицький. Скривджені й нескривджені);

2) негативну оцінку мовцем повідомлюваного:

Килина поставила на стіл печеню й солоні огірки. Олеся покуштувала м'яса: м'ясо було засушене, як сухар.

— *Пхе, яке паскудство! Можна зуби поламати,* — сказала Олеся, одсовуючи тарілку, — *це якась жорстка, а не печеня* (Іван Нечуй-Левицький. Старосвітські батюшки та матушки);

3) співчуття або жалю з приводу певної події:

Юля витерла м'яким рушничком груди, шию, спину, кокетливо ляснула мокрою долонею (від неї запахло милом) Тимка по щоці, заграла бровами:

— *У твоїх очах є щось демонічне і привабливе для жінок.*

Тимко залився фарбою, опустив очі.

— *У тебе є в селі симпатія?*

— *Ні, немає.*

— *Чому?*

— *Дівчата не хочуть любити.*

— *Яка трагедія!* — співчутливо вигукнула Юля (Григорій Тютюнник. Вир);

4) здивування, викликане описуваною ситуацією, у поєднанні з відповідною оцінкою: *Прокопович був радий, що є перед ким похвалитись образами, й таки потяг Харитона до церкви. Він показав йому всі нові образи й навіть "Неопалиму купину" в вітварі, де був намальований здоровий куць шипшини чи глоду з червоними ягодами: куць палав у полум'ї, а коло полум'я Мойсей стояв на одній нозі в чоботі, а другу, босу, задер до купини, неначе грів її коло вогню; в руках стирчав здоровий мужицький чобіт з довгою халявою, а за купиною було видно Рось і богуславську церкву.*

— *Ой дивні ж ваші образи! Господи, яка краса!* — дивувався Харитін, хрестячись перед кожним новим образом. — *Як стану на парафії, то покличу того самого маляра, щоб і мені намалював і купину, й пекло, й Ілію на огневих конях* (Іван Нечуй-Левицький. Старосвітські батюшки та матушки);

5) заперечення. *Зять спанхув. Його лице почервоніло. Він підняв голову вгору.*

— *Коли сказати по правді, то господиня в домі — моя Надезя, а не ви,* — сказав гордовито зять.

— *Хто? Надезя, а не я? Я тридцять років тут господинею! Мої комори, моє й добро в коморах! Наоріть, насійте, та моді й будете господарями. Дай сюди ключі!* — крикнула Онися до Надезі й кинулась до її кишені, де бряжчали сховані ключі.

— *Надезю, не давай!* — крикнув зять. — *В коморі яйця, сир, масло, всяке добро, а ви нас годуєте кашею з салом,* — сказав зять.

— *Не ваше масло, не ваш сир! Я сир продам та собі грошей зароблю. В мене дочка панна, в мене син,* — сказала Онися.

— *Дочка при нас житиме й харчуватиметься, й ви будете при нас. Хіба ми вас виженемо з хати, чи що?* — обізвалась Надезя.

— *А ти думала ще мене з хати вигнати? О, не діждеш цього! Я тут господиня, а не ти. Як заходжуся та наважусь, то й хата піде уперекідь, а ви вилетите з Вільшаниці.*

— *Ба я тут господиня!* — сказала Надезя. — *Тут на парафії мій чоловік, а я його жінка.*

— *Ова! Яка господиня! Це дім мій — його ставив твій дід Моссаковський. А коли хочете коверзувати, то нехай вам громада ставить другу, опрічну хату,* — сказала Онися (Іван Нечуй-Левицький. Старосвітські батюшки та матушки);

6) параметричне значення, яке виявилось найменш частотним для речень цієї моделі:

— *Який дощ! Майже злива. Ай-ай! А моя дружина пішла без парасольки.*

— *Не хвилюйся, вона сховається в будь-якій крамниці.*

— *Ось цього я й боюся...* (Українське життя у Севастополі: <http://ukrlife.org/main/humor/women32.htm>).

З п'яти виділених М. М. Михальченко способів співвідношення смислу оцінки й значення її мовних виразників [Михальченко 2010: 169-174] синтаксичні фразеологізми аналізованого типу реалізують два:

1) смисл оцінки збігається зі значенням її реалізаторів:

— *Чи зугарна ж ти робити яку роботу: золотом шити, шовком ткати, перлами вишивати?* — насмішувато спитала раджиха.

— *Я люблю працю,* — сказала в одповідь Паміра, — *вмію і на сорочку собі напрядати. Та якби й ваші двірські самі прядли собі на сорочки, самі шили собі убрання, то не впали б у гріх. Менше мали б часу на усякі збитки. А то вони живуть чужою працею, а самі тільки байдики б'ють та посиденьки й походеньки*

справляють...

— *Яка нахабність! Які безчесні мислі!* — зашепотіли двірські стурбовано. — *Вигадала якусь працю! Що вона плете? Зашийте її зараз у мішок та викиньте в море! В мішок її!* (Іван Нечуй-Левицький. Скривджені й нескривджені);

2) смисл оцінки протилежний значенню засобів її реалізації:

— *Маріє, чого це ти стала така жовта, неначе три дні в шевському квасі мокла?* — спитав Мина, кинувши очима на Марію й не підводячи голови од миски.

— *А тобі що до того! Аби ти був гарний. Та й ти став чогось такий кислий, неначе три дні самі кислиці їв,* — сказала Марія, зобидившись.

— *А що то в тебе на щоці? Неначе хто помочив пальці в буряковий квас та й лапнув тебе за щоку?* — спитав Мина насмішкуюато.

— *Чого це ти придивляєшся до мене, неначе вперве бачиш?* — огризалась Марія.

— *А які в тебе, Маріє, гарні цяцькі на лобі. Йй-богу, неначе маляр намалював,* — дразнився Мина (Іван Нечуй-Левицький. Бурлачка).

Важливим параметром синтаксичного фразеологізму є наявність / відсутність лексичних обмежень на заповнення позиції обов'язкового компонента. Змінна частина моделі *Який N₁ Сор_f* характеризується лексичною необмеженістю, оскільки її можуть заповнювати іменники, що належать до п'яти основних семантичних класів (типи іменників подано за класифікацією М.В. Всеволодової [Всеволодова 2000: 47-50]):

1) назви осіб: *А який гармоніст путящий! Чи хрестини, чи весілля, чи так яке гуляння, то вже без Петруся не обійдеться. Покладе голову на гармошку, приплющить очі та як уріже ойру-сміх — хоч-не-хоч танцюватимеш* (Григорій Тютюнник. Вир);

2) ознакові імена: *Яка краса! Серед цих височенних корабельних сосен тобі ніби вчувається наказ лікаря: «Дихайте глибше!»* (Високий замок. – 08.09.2011);

3) предметні імена: *Марія розв'язала, розпустила хвартух і підняла його вище од свої голови.*

— *Ой світе мій! Який чудовий хвартух! Йй-богу, наче писанка. На ясно-зеленому фоні маківки* (Іван Нечуй-Левицький. Бурлачка);

4) подійні імена: *Наступної ночі Холл поспішив на побачення з виявленим марсіанським супутником і... відкрив ще один. Яка удача! Яке відкриття! Супутники в Марса є!* (Олександр Ємченко. Піраміда сонця);

5) зооніми: *Ніхто не міг залишитись байдужим, уздрівши перед собою цього kota. Всі завмирали, не в силі відірвати від нього очей, і вражено шепотіли: „О Боже, який кіт!..”* (Фотина Вітрило. Смерть колібрі).

Зазначимо, що порядок розташування перерахованих класів іменників відбиває їхню продуктивність в аналізованій моделі речень. Так, найчастіше у позиції *N₁* живаються назви осіб, найрідше – зооніми у прямому значенні. Водночас саме зі змінним компонентом-зоонімом, ужитим у переносному значенні, формується образна модель типу *Яка свиня! Який орел! Який тигр!*:

ЗРІЛА

Я думаю, ти прийняла правильне рішення.

ПРОБЛЕМНА

Та ти божевільна, чи ти взагалі сказала тому лікарю, що це його дитина?

ВОНА

Він знає.

ПРОБЛЕМНА

І він платитиме аліменти?

ЗРІЛА

Він з тобою одружиться?

ВОНА

Він каже, що із задоволенням безплатно зробить мені аборт.

ЗРІЛА

Яка свиня! (Майя Пелевич. Апельсинова шкіра).

Позицію обов'язкового компонента моделі також можуть заповнювати цілісні словосполучення:

Невдовзі вожді революції

З блискавичною швидкістю поділять

Між собою палаци королів.

Народові ж лишаться лише

Зів'ялі кокарди.

Яка іронія долі!

Але так було, так є і так буде (Людмила Скирда. Роздум про суть революцій).

Парадигма синтаксичних фразеологізмів, побудованих за моделлю *Який N₁ Сор_f*, є чотиричленною, вона охоплює вихідне речення та три типи граматичних модифікацій:

а) минулого часу: *А потім був вітер. Боже, який був вітер! Дикий, не міський, він немовби прилетів із безкраїх калмицьких степів, аби попрощатися. Він бив по обличчю й усе гортав, гортав Книгу, що лежала розкритою на труні (так ховають священиків)* (Дзеркало тижня. – 07.04.2007 (№13));

б) майбутнього часу: *Батька не було вдома, коли я від'їздив до Києва, а мати не втрималась, щоб не порадити.*

– *Ти подумай ще, синку. Подумай і постарайся повернути собі Надійку, не дозволяй, щоб на неї молився хтось інший. Зроби так, щоб усе життя молився ти. То ж он яке щастя буде. Я іншого тобі і не бажала б* (Дмитро Міщенко. І станеш ти шукать її сліди... // Вітчизна. – 2005. – № 5-6);

в) умовного способу: *А, зрештою, що за такий великий день — 23 лютого? Виявляється, у 1918 році, вперше створені військові загони Росії у цей день вступили у бій з ворогом, але вимушені були потерпіти поразку. Все ж було вирішено, що це — день народження Червоної Армії. Тільки питання, чому не 29 січня, коли сформовані червоні загони пішли на Київ і влаштували різанину під Крутами? Мабуть, через сором'язливість. Бо яке було б свято Захисника Вітчизни* (Звягель-інформ. – 19.02. 2010).

Отже, фразеологізовані речення, побудовані за моделлю *Який N₁ Сор₂*, є яскравим зразком асиметричної синтаксичної одиниці, оскільки вони побудовані за зразком простого питального речення, проте не позначають питання (репліки-стимулу), не передбачають появи репліки-відповіді; водночас синтаксичні фразеологізми виступають як репліки-реакції на різноманітні ситуації, а втілені семантичні відтінки (оцінка, заперечення і под.) у мінімальній структурній схемі формально не виражені.

Як і всі синтаксичні фразеологізми, ці речення мають постійну і змінну частини та характеризуються послабленням категорійного значення незмінного компонента, що і мотивує формування фразеологізованої моделі. Одна з особливостей речень цього типу порівняно з іншими синтаксичними фразеологізмами полягає у можливості зміни порядку слів, хоча домінує варіант із препозицією постійного компонента.

Аналізовані фразеологізовані речення мають шість варіантів реалізації розширеної структурної схеми.

Синтаксичним фразеологізмам розглянутої моделі властиве основне оцінне значення (частіше позитивне, рідше – негативне) та 4 додаткових відтінки (здивування, співчуття / жаль, заперечення, параметричне значення). Особливості семантики речень цього типу зумовлені такими чинниками, як лексичне значення змінного компонента і/або поширювачів, найближчим контекстом та інтонацією повідомлення.

Щодо особливостей лексичного наповнення позиції обов'язкового компонента моделі варто наголосити на його необмеженості, оскільки у позиції *N₁* зафіксовано назви осіб, предметні імена, ознакові та подійні іменники, рідше зооніми.

Перспективу подальших досліджень бачимо у встановленні основних прагматичних параметрів синтаксичних фразеологізмів розглянутої моделі, а також у простеженні семантико-парадигматичних властивостей, зокрема синонімічних зв'язків з іншими моделями фразеологізованих речень.

Окремого аналізу потребують і фразеологізовані речення, побудовані за аналогією до моделі *Який N₁ Сор₂*, наприклад, прикметникові речення типу:

Всю дорогу Марко мацав порожню торбу, лаяв Прокопчука:

— *Мої запаси пороздавав, а свої, бач, ні. Який хитрий.*

— *Або ми з тобою в голодний край, а не поміж людей йдемо? — не втрачав надії Прокопчук.*

— *Говорить. Гаразд, що язика маєте доброго* (Григорій Тютюнник. Вир).

Література

Величко 1996: Величко, А.В. Синтаксическая фразеология для русских и иностранцев [Текст] / А. В. Величко : Учебное пособие / МГУ им. М.В. Ломоносова. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 96 с. – Библиогр. в сносках. – 10000 экз. – ISBN 5-89042-011-9.

Величко 2004: Величко, А.В. Фразеологизированные структуры русского предложения [Текст] / А. В. Величко // Книга о грамматике : Русский язык как иностранный: Учеб. пособие / Под ред. А. В. Величко. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2004. – С. 37-54. – Библиогр. : с. 53-54.

Всеволодова 2000: Всеволодова, М.В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса. Фрагмент прикладной (педагогической) модели языка [Текст] / М. В. Всеволодова : Учебник / Московский гос. ун-т. Филологический факультет. – М. : Издательство Московского ун-та, 2000. – 502 с. – Библиогр. в конце глав. – 1000 экз. – ISBN 5-211-03892-4.

Всеволодова, Лим Су 2002: Всеволодова, М.В., Лим Су, Ён. Принципы лингвистического описания синтаксических фразеологизмов: На материале синтаксических фразеологизмов со значением оценки [Текст] / М. В. Всеволодова, Ён Лим Су. – М. : МАКС Пресс, 2002. – 164 с. – Библиогр. : с. 157-161. – ISBN 5-317-00395-4.

Космеда 2000: Космеда, Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки [Текст] / Т. А. Космеда. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 350с. – Бібліогр. : с. 312-336. – ISBN 966-613-131-5.

Личук 1999: Личук, Марія. Фразеологізовані речення в системі синтаксичних одиниць [Текст] / М. Личук // Лінгвістичні студії. Випуск 5 / Укл. Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк : ДонДУ, 1999. – С. 163-165. – Бібліогр. : с. 165.

Личук 2001: Личук, М. І. Ступені фразеологізації речень [Текст] : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / НАН України ; Інститут української мови. – К., 2001. – 16 с.

Личук, Шинкарук 2001: Личук, М. І., Шинкарук, В. Д. Ступені фразеологізації речень [Текст] /

М. І. Личук, В. Д. Шинкарук / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці : Рута, 2001. – 136 с. – Бібліогр. : с. 118-132. – ISBN 966-568-417-5.

Меликян 2004: Меликян, В. Ю. Современный русский язык. Синтаксис нечлененого предложения [Текст] / В. Ю. Меликян : Учебное пособие. – Ростов-на-Дону : Изд-во РГПУ, 2004. – 288 с. – 300 экз. – Библиогр. : с. 207-219. – ISBN 5-8480-0348-3.

Меликян 2007: Меликян, А. В. Системный и функциональный аспекты интерпретации фразеосинтаксических схем с опорным компонентом-вопросительным словом (на материале испанского языка) [Текст] : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 – теория языка / ФГОУ ВПО «Южный федеральный университет». – Ростов-на-Дону, 2007. – 23 с.

Михальченко 2010: Михальченко, М. М. Внутрішньотекстова градація оцінки: комунікативно-прагматичні функції [Текст] : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова / Донецький нац. ун-т. – Донецьк, 2010. – 224 с.

Нагаева 2010: Нагаева, Е. В. Фразеосхемы с вопросительным словом в английском языке: фразеологический и системно-функциональный аспекты [Текст] : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 – теория языка, 10.02.04 – германские языки / ФГОУ ВПО «Южный федеральный университет». – Ростов-на-Дону, 2010. – 22 с.

Панкова 2007: Панкова, В. В. Фразеосинтаксические схемы с опорным компонентом-местоимением: язык и речь: на материале русского языка [Текст] : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 – теория языка, 10.02.01 – русский язык / ФГОУ ВПО «Южный федеральный университет». – Ростов-на-Дону, 2007. – 23 с.

Русская грамматика 1980: Русская грамматика [Текст]: В 2-х т. – Т. 2. Синтаксис / Под ред. Н. Ю. Шведовой. – М. : Наука, 1980. – 709 с. – Библиогр. : с. 657-662. – 25000 экз.

Ситар 2011: Ситар, Г. В. Структурні й семантичні типи синтаксичних фразеологізмів в українській мові [Текст] / Г. В. Ситар // Мовознавчий вісник : Зб. наук. праць / МОНМС України ; Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького ; Відп. ред. Г. І. Мартинова. – Черкаси, 2011. – Вип. 12-13. – С. 178-181. – Бібліогр. : с. 181.

Хохлина 2006: Хохлина, М. Л. Синтаксическая идиоматика русского языка в лингвопрагматическом аспекте : На материале устойчивых моделей простого предложения [Текст] / М. Л. Хохлина : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 – русский язык / Волгогр. гос. пед. ун-т. – Астрахань, 2006. – 23 с.

Шведова 1958: Шведова Н. Ю. О некоторых типах фразеологизированных конструкций в строе русской разговорной речи [Текст] / Н. Ю. Шведова // Вопросы языкознания. – 1958. – № 2. – С. 93-100. – Библиогр. в сносках.

Статья посвящена исследованию особенностей семантики и структуры синтаксических фразеологизмов, построенных по модели Який N₁ Cop. Определены факторы, формирующие их семантику, разграничены основные семантические оттенки, реализованные этими предложениями. Установлены варианты реализации их структурной схемы, выявлены особенности лексического наполнения обязательного субстантивного компонента модели.

Ключевые слова: модель предложения, парадигма предложения, синтаксический фразеологизм, структурная схема предложения, фразеологизированное предложение, украинский язык.

In the paper the factors that gave reasons for semantics and structures of syntactic idioms constructed by model «Який N₁ Cop» are determined. Shades of meaning that are realized from those sentences are assigned. The variations of their structural scheme are set, the features of noun lexical content required component model are revealed.

Keywords: model of sentence, sentence paradigm, syntactic idiom, sentence structural scheme, sentence with phraseological structure, Ukrainian language.

Надійшла до редакції 10 листопада 2011 року.

Вікторія Сопачова

ББК Ш81,2-2

УДК 81'1+81'367+81'367.332.7

**АНАЛІТИЧНІ ПРЕДИКАТИВНІ СИНТАКСЕМИ
ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ЗМІНИ СТАНУ
У ДВОСКЛАДНИХ ТА ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕННЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

У статті аналізуються аналітичні предикативні синтаксеми, які передають значення зміни стану, у двоскладних і односкладних реченнях української мови. Автор установлює структуру та семантику таких синтаксем, визначає залежність структури і семантики аналітичних предикативних синтаксем від типу речення.

Ключові слова: аналітизм, синтетизм, синтаксема, аналітична предикативна синтаксема, стан, речення, двоскладне речення, односкладне речення.

У сучасній лінгвістиці одним з актуальних питань є встановлення типологічних рис мов, зокрема, дослідження синтетизму й аналітизму. Існує традиція виявляти ознаки синтетичності та аналітичності не тільки в морфологічній, а й у дериваційній та синтаксичній системах мови [Вихованець 1993: 217; Дубова 2006: 17, 27]. Утім, загального дослідження аналітизму й синтетизму на дериваційному та синтаксичному рівнях мовної системи не існує. Ця робота стане спробою зробити внесок у дослідження аналітизму на синтаксичному рівні мовної системи.

Існують різні визначення понять *синтетизм* і *аналітизм*. У нашій роботі ми дотримуватимемося такого визначення цих понять, яке усуває неоднозначності при кваліфікації аналітичних одиниць різних рівнів мовної системи: "Синтетизм та аналітизм – це типологічні властивості мови, що маніфестуються членованими номінативними одиницями, семантична структура яких складається з основного та модифікаційного значень, а формальна – з основного елемента та форматива. Синтетизм виявляється при компактній локалізації елементів формальної структури, аналітизм – при розчленованій" [Дубова 2001: 106]). Дослідження речення як з формально-синтаксичного, так і з семантико-синтаксичного погляду дали лінгвістам змогу виділити синтаксеми як мінімальну одиницю синтаксису [Загнітко 2007, Золотова 1988, Кутня 2004, Мірченко 2002, Мухин 2001, Сердюкова 2002, Смурова 1995 та ін.]. Оскільки синтаксема є двоплановою, номінативно елементарною одиницею (в плані вираження синтаксичного значення) [Загнітко 2007: 47, Золотова 1988: 4, Кутня 2004: 126, Мухин 2001: 52, Сердюкова 2002: 21; Смурова 1995: 5 та ін.], вона здатна виступати репрезентантом синтетизму та аналітизму.

Синтаксеми як семантико-синтаксичні компоненти можна виділити в різних типах речення (як у двоскладних, так і в односкладних). Центральною синтаксемою речення вважаємо предикативну синтаксеми, оскільки вона є носієм значення предикативності в реченні. З огляду на визначення аналітизму й синтетизму, подане вище, під аналітичною предикативною синтаксемою будемо розуміти таку одиницю синтаксичного рівня мовної системи, семантична структура якої складається з основного та модифікаційного предикативного значення, а формальна – з основного елемента та форматива, які характеризуються розчленованою локалізацією.

У цій роботі в центрі нашої уваги знаходяться аналітичні предикативні синтаксеми зі значенням зміни стану. Семантику стану досліджували у своїх працях І.Р. Вихованець [Вихованець 1993], Н.В. Кавера [Кавера 2008], І.А. Пасічник [Пасічник 1998] та ін. Зі структурного погляду у функції зв'язки присудка розглядалися ті дієслова, які позначають зміну стану [Вихованець 1993, Косенко 2010 та ін.]. Утім, повного дослідження, у якому розглядаються структура й семантика аналітичних предикативних синтаксем з погляду зміни стану в різних типах речення (двоскладних і односкладних), немає, що й зумовлює новизну нашого дослідження. Мета цієї роботи – встановити подібні та відмінні риси аналітичних предикативних синтаксем двоскладних та односкладних речень української мови. Досягнення мети передбачає виконання таких завдань: 1) виявити ті формативи, за допомогою яких утворюються аналітичні предикативні синтаксеми зі значенням зміни стану; 2) установити морфологічні та семантичні характеристики основного компонента аналітичних предикативних синтаксем; 3) з'ясувати залежність компонентів аналітичних предикативних синтаксем від типу речення.

Аналітичні предикативні синтаксеми зі значенням зміни стану в українській мові утворюються за допомогою таких формативів: *стати (ставати), перетворитися (перетворюватися), зробитися (робитися), набутти (набувати)*. Для того, щоб установити подібні та відмінні риси у структурі аналітичних предикативних синтаксем двоскладних та односкладних речень української мови, необхідно виявити морфологічні та семантичні характеристики основного компонента аналітичних предикативних синтаксем окремо у двоскладних і односкладних реченнях.

У двоскладних реченнях української мови в аналітичних предикативних синтаксемах, які позначають зміну стану, можливими є такі формативи: *ставати (стати), перетворитися (перетворюватися), зробитися (робитися), набутти (набувати)*. Проаналізуємо сполучуваність кожного з цих формативів з основним компонентом.

Форматив *стати (ставати)* може сполучатися:

1. З іменником:

1.1. З іменником, який позначає особу або істоту:

1.1.1. За родом занять, діяльністю, статусом: *автором* [Бойко 2001: 56], *бомжем* [Андрухович 2007: 111], *візиром* [Загребельний 2001: 198], *дезертирами* [Андрухович 2007: 144], *інженером* [Андрухович 2007: 111], *каскадером* [Андрухович 2007: 120], *критиком* [Бойко 2001: 41], *мисливцем* [Андрухович 2007: 111], *самісником* [Бойко 2001: 49-50], *президентом* [Андрухович 2007: 309], *проповідником* [Андрухович 2007: 111], *самовладцем* [Бойко 2001: 54], *султанишею* [Загребельний 2001: 78], *убивцею* [Андрухович 2007: 111], *фаном* [Андрухович 2007: 43], *чемпіонами* [Андрухович 2007: 272] тощо. Наприклад, *Рішучим опонентом і палким критиком норманізму став М. Ломоносов* [Бойко 2001: 41]; *Бо хіба ж не він колись добився у султана Селіма, щоб Мустафа-паша став візиром?* [Загребельний 2001: 198];

1.1.2. За типом відносин між людьми: *братом і сестрою* [Андрухович 2007: 113], *дружбаками*

[Андрухович 2007: 261], *спадкоємцем* [Бойко 2001: 45], *співавтором* [Андрухович 2007: 299], *співучасником* [Андрухович 2007: 72], *суперницею* [Загребельний 2001: 72] та ін. Як приклад, наведемо такі речення: *Не сплотив більше жодного сина, не лишив по собі жодної улюбленої жони, яка б стала суперницею Хафси...* [Загребельний 2001: 72]; У 879 р. *Рюрик помер, спадкоємцем престолу став його малолітній син Ігор, регентом якого був Олег* [Бойко 2001: 45];

1.2. З іменником, який має значення групи осіб. Наприклад: *Слід уіймати саме той момент, коли купка починає обростати все прихильнішим людом, але поки що не стала масою* [Андрухович 2007: 292];

1.3. З іменником, який позначає конкретний предмет / об'єкт: *гербом* [Кондратюк 2009: 32], *доріжками* [Андрухович 2007: 33], *знаряддям* [Бойко 2001: 10, 23], *матеріалом* [Бойко 2001: 15], *об'єктом* [Бойко 2001: 26], *органами* [Кондратюк 2009: 32], *рукавичкою* [Андрухович 2007: 233] тощо. Для прикладу подаємо такі речення: *Це житло стало такою собі рукавичкою* [Андрухович 2007: 233]; *Основним знаряддям праці архантропів стало ручне рубило, що виготовлялося шляхом оббивання кам'яної заготовки з двох боків* [Бойко 2001: 10];

1.4. З локативним іменником: *ареною* [Бойко 2001: 19], *країною* [Бойко 2001: 51], *осередками* [Бойко 2001: 30, 56], *притулком* [Андрухович 2007: 68], *резервуаром* [Бойко 2001: 63], *столицею* [Бойко 2001: 27] і под. Наприклад: *Один за одним зводилися монастирі та церкви, що стали осередками розвитку культури та поширення наукових знань* [Бойко 2001: 56]; *Отже, поезія стала для мене закритим від усіх інших притулком, в якому й відбувалося це головне таємне життя* [Андрухович: 68];

1.5. З іменником, який позначає явища і абстрактні поняття: *абсолютом* [Андрухович 2007: 280], *галуззями* [Бойко 2001: 70], *гарантом* [Бойко 2001: 79], *дійсністю* [Андрухович 2007: 60], *етапом* [Кондратюк 2009: 30], *захопленням* [Андрухович 2007: 295], *кармою* [Андрухович 2007: 244], *кроком* [Бойко 2001: 68], *можливістю* [Андрухович 2007: 301], *наслідком* [Бойко 2001: 80], *необхідністю* [Бойко 2001: 9], *основою* [Бойко 2001: 65, 69], *пасією* [Андрухович 2007: 209], *передвісником* [Андрухович 2007: 51], *підґрунтям* [Бойко 2001: 69], *початком* [Бойко 2001: 51], *причиною* [Андрухович 2007: 156; Бойко 2001: 45], *прообразом* [Бойко 2001: 16], *світом* [Андрухович 2007: 60], *символом* [Бойко 2001: 60], *синонімами* [Бойко 2001: 62], *усобленням* [Бойко 2001: 87-88], *уроком* [Андрухович 2007: 74], *фундаментом* [Бойко 2001: 83], *чинниками* [Бойко 2001: 63], *явищем* [Бойко 2001: 12], *ядром* [Бойко 2001: 38] тощо. Як приклад, наводимо такі речення: *Фотографування стало її справжньою пасією – і зрозуміло чому* [Андрухович 2007: 209]; *Прядіння зумовило винайдення прясла – першого маленького колеса, яке, можливо, стало прообразом колеса в транспорті* [Бойко: 16];

1.6. З іменником, який передає значення події: *громом з неба* [Андрухович 2007: 114], *катастрофою* [Андрухович 2007: 206], *моментом* [Бойко 2001: 31], *подією* [Андрухович 2007: 62; Бойко 2001: 12], *потрясінням* [Андрухович 2007: 65], *святом* [Кондратюк 2009: 34], *сенсацією* [Андрухович 2007: 198], *точкою відліку* [Бойко 2001: 77], *хвилиною* [Андрухович 2007: 306] тощо. Наприклад: *Для мене це стало абсолютним потрясінням* [Андрухович 2007: 65]; *День 22 січня 1919 р. став національним святом українського народу* [Кондратюк: 34];

2. З прикметником, що позначає:

2.1. Внутрішній стан особи, предмета чи явища, їхню характеристику: *базовими* [Кондратюк 2009: 33], *близьким* [Бойко 2001: 14], *досконалими* [Андрухович 2007: 54], *електричними* [Андрухович 2007: 69], *збудливими* [Андрухович 2007: 53-54], *найпоширенішою* [Бойко, 21], *непридатними* [Бойко 2001: 21], *панівною* [Бойко 2001: 17], *певнішими* [Андрухович 2007: 59], *регулярними* [Бойко 2001: 35], *стабільнішим* [Бойко 2001: 16], *терпимішим* [Андрухович 2007: 58] тощо. Наприклад: *У певному сенсі вони стають досконалими* [Андрухович 2007: 54];

2.2. Зовнішній стан: *більш захищеною* [Бойко 2001: 11], *менш залежною* [Бойко 2001: 11], *різноманітнішою* [Бойко 2001: 15] тощо. У якості прикладу подаємо таке речення: *Завдяки цьому людина стала більш захищеною і менш залежною від природних умов* [Бойко 2001: 11];

2.3. Оцінку: *важливішим* [Андрухович 2007: 288], *головним* [Андрухович 2007: 271], *можливим* [Андрухович 2007: 271], *очевиднішим* [Андрухович 2007: 12] тощо. Наприклад: *Але значно важливішим став травень, бо у травні ми з Ніною і Софією прокрасили через кордон* [Андрухович 2007: 288];

3. Із займенниковим прикметником, наприклад: *А зараз тобі 29, життя позаду, ти щось робив увесь цей час, тебе десь носило, і ти начебто став кимось, хоч, виявляється, ти знову тут, знову в гуртязі, коло замкнулося, дурню* [Андрухович 2007: 307];

4. З адвербіалізованими прийменниково-іменниковими сполученнями: *на чолі* [Бойко 2001: 35, 46], *на заваді* [Бойко 2001: 41] тощо. Наприклад: *Гуни створили між Доном і Карпатами могутню державу, на чолі якої став Аттила* [Бойко 2001: 35].

Крім формативів *стати* і *ставати*, в аналітичних предикативних синтаксемах зі значенням зміни стану у двоскладних реченнях формативом може виступати дієслово *перетворитися* (*перетворюватися*). Специфіка цього дієслова полягає в тому, що воно сполучається з прийменниково-відмінковими формами іменника (за допомогою прийменників *у* (*в*) / *на*). Форматив *перетворитися* (*перетворюватися*) може сполучатися:

1. З іменником зі значенням істоти / особи або групи осіб: *перетворюються на верству* [Бойко 2001: 119], *перетворюються на звірів* [Загребельний 2001: 43], *перетворювався на поборника* [Бойко 2001: 60],

перетворилася на улюбленицю [Загребельний 2001: 78], перетворюються на феодалів [Бойко 2001: 37]. Наприклад: *Київ був своєрідним важелем для нароцнення і розширення власного впливу, саме тому кожен із князів після оволодіння великокнязівським престолом перетворювався на активного поборника загальноруської єдності [Бойко 2001: 60]; Замість обернутися в ангелів, вони перетворюються на звірів, замість возвиситися — вони принижують себе [Загребельний 2001: 43];*

2. З іменником зі значенням предмета: *перетворюються на стіни [Загребельний 2001: 348]. Наприклад: Так султан у час своїх селямликів проїздить вулицями Стамбула, які перетворюються на суцільні стіни з шовку й квітів, а ще з захоплених вигуків столичних юрмовиськ: [Загребельний 2001: 348];*

3. З іменником, який має значення явища або поняття: *перетворився на державу [Бойко 2001: 26], перетворилася на орган (влади) [Бойко 2001: 39], перетворилося на чинник [Бойко 2001: 147]; перетворилася на табір [Бойко 2001: 62]. Як приклад, наводимо таке речення: Будучи спочатку лише силовою опорою для князів і племінної аристократії, дружина з часом перетворилася на своєрідний самостійний орган публічної влади [Бойко 2001: 39];*

Ще одним формативом, який може виступати складником аналітичних предикативних синтаксем у двоскладних реченнях, є дієслова *зробитися* та *робитися*. Ці дієслова сполучаються з:

1) іменником в орудному відмінку: *самоціллю [Андрухович 2007: 149], союзниками [Бойко 2001: 24] тощо. Наприклад: При цьому знуцання зробилося самоціллю, знуцання заради знуцання [Андрухович 2007: 149];*

2) прикметником: *більшою, сильнішою [Андрухович 2007: 295], дорослим [Андрухович 2007: 135], наочною [Андрухович 2007: 168], очевидною [Андрухович 2007: 278], хронічною [Андрухович 2007: 170] тощо. Наприклад: Життя вмить зробилося дорослим [Андрухович 2007: 135].*

Крім формативів *стати (ставати), перетворитися (перетворюватися), зробитися (робитися)*, в аналітичних предикативних синтаксемах двоскладних речень як форматив можуть використовуватися дієслова *набути (набувати)*. Дієслова *набути* та *набувати* у функції форматива аналітичних предикативних синтаксем можуть сполучатися з:

1) іменником, який має значення абстрактних явищ і понять: *ваги [Загребельний 2001: 413], виміру [Загребельний 2001: 676], поширення [Бойко 2001: 11], розвитку [Бойко 2001: 13], розголосу [Бойко 2001: 13], розмірів [Загребельний 2001: 497], сили [Загребельний 2001: 49], сприту [Загребельний 2001: 621], сталості [Загребельний 2001: 281]. Наприклад: В епоху пізнього палеоліту помітного розвитку набуло духовне життя людини, про що свідчать знайдені фрагменти зразків прикладного та образотворчого мистецтва [Бойко 2001: 13]; Крадіжки набули неймовірних розмірів [Загребельний 2001: 497];*

2) зі словосполученням, у якому один з іменників передає значення вигляду, форми, статусу, ознаки: *рис тенденції [Бойко 2001: 58], статусу герба [Бойко 2001: 87], форми акта [Дума 2009: 37]. Як приклад, наведемо такі речення: Якщо управлінське рішення обумовлено конкретною ситуацією, то воно набуває форми правозастосовчого акта [Дума 2009: 37]; У цю добу роздрібненість набула рис стійкої, прогресуючої тенденції [Бойко 2001: 58].*

Отже, в аналітичних предикативних синтаксемах зі значенням зміни стану у двоскладних реченнях української мови використовуються такі формативи: *стати (ставати), перетворитися (перетворюватися), зробитися (робитися), набути (набувати)*. Основний компонент аналітичних предикативних синтаксем із формативом *стати (ставати)* може виражатися іменником (у безприменникових і применниково-відмінкових формах), прикметником, займенниковим прикметником та адвербіалізованими применниково-іменниковими сполученнями. Якщо форматив аналітичних предикативних синтаксем виражається дієсловом *перетворитися (перетворюватися)*, то основний компонент таких синтаксем представлений применниково-відмінковими формами іменника. Аналітичні предикативні синтаксеми із формативом *зробитися (робитися)* можуть мати іменник і прикметник у якості основного компонента. Дієслово *набути (набувати)* як форматив аналітичних предикативних синтаксем сполучається з іменником та зі словосполученням. Для двоскладних речень характерними є суб'єктні синтаксеми, які створюють можливості для того, щоб аналітичні предикативні синтаксеми передавали зміну характеристики істоти або об'єкта.

Об'єктом подальшого дослідження є структура й семантика аналітичних предикативних синтаксем зі значенням зміни стану в односкладних реченнях української мови. Аналітичні предикативні синтаксеми зі значенням зміни стану в односкладних реченнях характеризуються використанням таких формативів: *стати (ставати), зробитися (робитися)*.

Форматив *стати (ставати)* сполучається з:

1. Предикативом (словом категорії стану, предикативним прислівником) зі значенням:

1.1. Внутрішнього (психічного, фізичного, емоційного) стану істоти: *добре [Андрухович 2007: 24], легко [Загребельний 2001: 399], моторошно [Загребельний 2001: 88], сумно [Андрухович 2007: 69], смішно [Загребельний 2001: 85], страшно [Загребельний 2001: 399]. Як приклад, наводимо такі речення: Їй стало страшно й легко [Загребельний 2001: 399]; І саме в цьому потязі тобі стало якось незабутньо добре? [Андрухович 2007: 24];*

1.2. Зовнішнього стану: *ясно [Андрухович 2007: 254-255]. Наприклад, Десь під кінець першої декади травня стало ясно, що це жах [Андрухович 2007: 254-255];*

2. Предикативом у незмінній формі: *жаль* [Загребельний 2001: 88], *шкода* [Загребельний 2001: 268]. Наприклад: *Султанові ставало шкода її, він відпустив Хуррем, тоді злостився, ненавидів, а зустрів назавтра, бачив небесний її усміх і розумів, що жити без неї не зможе ніколи* [Загребельний 2001: 268];

3. Числівником: *більше* [Андрухович 2007: 269]. Наприклад, *Свободи зовнішньої ставало все більше, ми відкривали в собі все більші ресурси свободи внутрішньої* [Андрухович 2007: 296].

Дієслова *зробитися* (*робитися*) як формативи аналітичних предикативних синтаксем в односкладних реченнях сполучаються з предикативом (словом категорії стану, предикативним прислівником) зі значенням:

1. Зовнішнього стану: *темніше й зимніше* [Андрухович 2007: 124], *веселіше* [Андрухович 2007: 319] тощо. Наприклад: *У Львові робилося темніше й зимніше, слід було пересидіти зиму в якомусь закамарку, де принаймні вода б не замерзала у трубах* [Андрухович 2007: 124];

2. Внутрішнього (психічного, фізичного, емоційного) стану істоти: *весело* [Андрухович 2007: 180-181], *драйвовіше* [Андрухович 2007: 113], *прикро* [Андрухович 2007: 8], *радісно* [Андрухович 2007: 59] тощо. Наприклад: *Мені зробилося навіть яось прикро* [Андрухович 2007: 319].

Таким чином, формативом аналітичних предикативних синтаксем зі значенням зміни стану в односкладних реченнях є дієслова *стати* (*ставати*), *зробитися* (*робитися*). Коли формативом аналітичних предикативних синтаксем є дієслово *стати* (*ставати*), основний компонент виражається предикативом (словом категорії стану, предикативним прислівником), іменником, числівником. Якщо форматив аналітичних предикативних синтаксем представлений дієсловом *зробитися* (*робитися*), то основний компонент виражається предикативом (словом категорії стану, предикативним прислівником). Оскільки суб'єктна синтаксема не є обов'язковим компонентом односкладних речень, створюються можливості для того, щоб аналітичні предикативні синтаксеми передавали не зміну стану конкретної особи, а зміну зовнішнього стану. Цьому сприяє також семантика предикативів (слів категорії стану), які виражають безсуб'єктний стан.

Порівняння структури й семантики аналітичних предикативних синтаксем зі значенням зміни стану у двоскладних і односкладних реченнях дозволяє зробити такі висновки. Аналітичні предикативні синтаксеми зі значенням зміни стану характерні як для двоскладних, так і для односкладних речень. Подібність структури аналітичних предикативних синтаксем в обох типах речень виявляється в тому, що для цих синтаксем характерні формативи *ставати* (*стати*), *робитися* (*зробитися*). Специфічними рисами структури аналітичних предикативних синтаксем зі значенням зміни стану є такі: 1) у двоскладних реченнях можливим є використання формативів *перетворюватися* (*перетворитися*) та *набути* (*набувати*) (на відміну від односкладних речень); 2) у двоскладних реченнях основний компонент не може виражатися предикативом (на відміну від основного компонента таких синтаксем в односкладних реченнях); 3) в односкладних реченнях основний компонент не може виражатися відмінковими формами іменників. Спільним для семантики аналітичних предикативних синтаксем у двоскладних і односкладних реченнях є те, що ці синтаксеми можуть мати значення зміни внутрішнього стану. Оскільки структура односкладних речень не передбачає обов'язкової наявності суб'єктної синтаксеми (а двоскладні речення вимагають такої наявності), аналітичні предикативні синтаксеми зі значенням зміни стану в односкладних реченнях більше спрямовані на вираження зовнішнього стану і характеризуються можливістю передавати як сам процес набуття певного стану, так і результат цього процесу. Цьому сприяє також здатність предикативів (слів категорії стану) виражати безсуб'єктний стан. Натомість, аналітичні предикативні синтаксеми у двоскладних реченнях використовуються, головним чином, для відображення характеристики як результату процесу зміни стану.

Подальші дослідження передбачають з'ясування структури та семантики інших типів аналітичних предикативних синтаксем.

Література

- Вихованець 1993: Вихованець, І.Р. Граматика української мови. Синтаксис [Текст] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
- Дубова 2001: Дубова, О.А. Синтетизм та аналітизм: поняття і терміни [Текст] / О. А. Дубова // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія : Філологія. – 2001. – Т. 4, № 1. – С. 99-110.
- Дубова 2006: Дубова, О.А. Діахронічна типологія української мови: Навчальний посібник [Текст] / О. А. Дубова. – К. : Міленіум, 2006. – 302 с.
- Загнітко 2007: Загнітко, А., Загнітко, Н. Закономірності сполучуваності прийменників зі значенням мети [Текст] / А. Загнітко, Н. Загнітко // Донецький вісник наукового товариства ім. Шевченка. Мова, т. 16. – Донецьк, 2007. – С. 38-61.
- Золотова 1988: Золотова, Г.А. Синтаксический словарь: Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса [Текст] / Г. А. Золотова. – М. : Наука, 1988. – 440 с.
- Кавера 2008: Кавера, Н.В. Семантична типологія предикатів стану: автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 [Текст] / Н. В. Кавера. – К. : Інститут української мови НАН України 2008. – 22 с.
- Косенко 2010: Косенко, К.О. Предикатна основа та семантико-граматична диференціація дієслівних зв'язок в українській мові : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 [Текст] / К. О. Косенко. – К. : Інститут української мови НАН України, 2010. – 19 с.
- Кутня 2004: Кутня, Г. Двомісні семантико-синтаксичні структури з предикатами процесу в сучасній

українській мові [Текст] / Г. Кутня // Вісник Львівського Університету. Серія Філол. – 2004. – Вип. 34. – Ч. I. – С. 125-133.

Мірченко 2002: Мірченко, М.В. Синтаксичні категорії речення : автореф. дис... д-ра філол. наук : 10.02.01 [Текст] / М. В. Мірченко. – К. : НАН України ; Інститут української мови, 2002. – 36 с.

Мухин 2001: Мухин, А.М. Морфологические и синтаксические категории [Текст] // Исследования по языкознанию : К 70-летию члена-корреспондента РАН А. В. Бондарко / А. М. Мухин. – Спб., 2001. – С. 51-55.

Пасічник 1998: Пасічник, І.А. Семантико-синтаксична валентність предикативних прикметників : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 [Текст] / І. А. Пасічник. – К. : Інститут української мови НАН України, 1998. – 18 с.

Сердюкова 2002: Сердюкова, Т.І. Локативні та темпоральні синтаксеми в українських східнослов'янських говірках : дис... канд. філол. наук : 10.02.01 [Текст] / Т. І. Сердюкова. – К., 2002. – 197 с.

Смурова 1995: Смурова, Л.И. Вариантность финальных (целевых) синтаксем (на материале английского языка) : автореф. дис... канд. филол. наук : 10.02.04 [Текст] / Л. И. Смурова. – СПб., 1995. – 21 с.

Джерела

Андрухович 2007: Андрухович, Ю.І. Таємниця. Замість роману [Текст] / Ю. І. Андрухович. – Харків : Фоліо, 2007. – 478 с.

Бойко 2001: Бойко, О.Д. Історія України : Посібник [Текст] / О. Д. Бойко. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 656 с.

Дума 2009: Дума, В.В. Організаційне (оперативно-виконавче, право виконавче) правозастосування [Текст] / В. В. Дума // Право і суспільство. – 2009. – № 1. – С. 36-40. – Бібліогр. : с. 40.

Загребельний 2001: Загребельний, П.А. Роксолана : Роман [Текст] / П. А. Загребельний. – Харків : Фоліо, 2001. – 685 с.

Кондратюк 2009: Кондратюк, С.В. Українська Національна Рада – Вищий представницький орган ЗУНР [Текст] / С. В. Кондратюк // Право і суспільство. – 2009. – № 1. – С. 30-36.

В данній статті аналізуються аналітичні предикативні синтаксеми, які передають значення зміни стану, в двусоставних і односоставних пропозиціях української мови. Автор встановлює структуру і семантику таких синтаксем, визначає залежність структури і семантики аналітичних предикативних синтаксем від типу пропозиції.

Ключові слова: аналітизм, синтетизм, синтаксема, аналітична предикативна синтаксема, стан, пропозиція, двусоставна пропозиція, односоставна пропозиція.

In this article the analytical predicative syntaxemes which denote the change of state in two-member and one-member sentences of the Ukrainian language are investigated. The author defines the structure and semantics of such syntaxemes, determines the dependence of structure and semantics of the analytical predicative syntaxemes on the sentence type.

Keywords: analytism, synthetism, syntaxeme, analytical predicative syntaxeme, state, sentence, two-member sentence, one-member sentence.

Надійшла до редакції 14 листопада 2011 року.

Олена Таукчі

ББК 81.211.1

УДК 81'44:81'367:81'371

РЕТРОСПЕКТИВА ЛІНГВІСТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ СПОЛУЧУВАНІСТІ МОВНИХ ОДИНИЦЬ

Проблема лексичної сполучуваності, що завжди викликала підвищений інтерес дослідників, у наш час набуває нового звучання. Не підлягає сумніву, що феномен лексичної сполучуваності має потребу в однозначному й чіткому визначенні. Цим значною мірою був визначений вибір теми нашої статті.

Ключові слова: лексична сполучуваність, синтаксис, словосполучення, семантична категорія, лексичне значення.

Проблема лексичної сполучуваності багатовекторна і багатоаспектна. Як свідчить накопичений лінгвістичний досвід, шляхи її вирішення варто шукати на перетині лексикології, синтаксису і семасіології. У зв'язку з цим ми визначаємо мету нашого дослідження як спробу пояснити, чим мотивований досить широкий діапазон сполучних потенцій слів у неблизькоспоріднених мовах. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- теоретичний розгляд лексичної сполучуваності як лінгвістичного феномена;
- ретроспективний аналіз різних поглядів на проблему сполучуваності мовних одиниць у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці;
- опис факторів, що визначають побудову зв'язаних сполучень слів засобами досліджуваних мов.

Актуальність цієї теми пояснюється тим, що опис сутності лексичної сполучуваності сприяє розумінню внутрішнього ладу мови, специфіки її функціонування.

Розглянемо деякі напрямки розробки проблеми комбінаторики в широкому значенні і лексичної сполучуваності зокрема вітчизняними й зарубіжними лінгвістами.

Російська граматична традиція XVIII-XIX ст. була заснована на ломоносівському розумінні синтаксису як вчення про сполучення слів [Виноградов 1958: 94]. При цьому в межах синтаксичної теорії про типи і правила “словосполучення” розглядалася проблема взаємодії лексики і граматики. Іншими словами, йшлося “про зв'язок багатьох граматичних явищ зі строго розмежованими групами слів” [Виноградов 1958: 94]. Вивчення законів, правил і меж сполучуваності знаходилося на перетині сфери інтересів укладачів словників і граматики. Серед російських учених, відомих як укладачі тлумачних словників і автори численних праць з граматики, варто назвати М.В. Ломоносова, Д.М. Соколова, П.І. Соколова, О.С. Шишкова, О.Х. Востокова, О.О. Шахматова і багатьох інших.

Дмитро і Петро Соколови, що створили “Російську граматику, укладену Російською Академією” (1802 рік), побудували своє синтаксичне вчення на дослідженні способів і правил сполучуваності різних частин мови. Головною метою досліджень в галузі “словосполучення слів” вони вважали розширення і подальшу розробку питання “про зв'язок і взаємодію синтаксису словосполучень і лексичної системи російської мови” [Виноградов 1958: 95]. Продовжуючи ломоносівську синтаксичну традицію, граматики Російської Академії збагатили її новими спостереженнями лексичного характеру. Так, у ній були зазначені не тільки способи “керування” великих груп слів, що відносяться до різних лексико-семантичних або семантико-граматичних категорій, але й прийоми виведення невеликих серій слів, а іноді навіть вказівки на окремі слова зі специфічними формами синтаксичної сполучуваності. Наприклад, у розділі, присвяченому особливостям “творення” прикметників, викладалося усього лише кілька правил, що охоплюють усю систему цієї частини мови. Крім того, автори Академічної граматики 1802 р. указували на те, що структура словосполучень, особливо в сфері прикметникових відношень, багато в чому залежить від лексичного значення головного або керованого слова.

Однак, як писав академік В.В. Виноградов, ніякої спроби встановити залежність форм синтаксичної сполучуваності від загальних семантичних критеріїв угруповання слів усередині окремих частин мови або від словотворчих серій, що поєднують слова різних частин мови, які мають спільну основу і т. п., тут ще немає. Синтаксичні правила часто мають відбиток лексикографічних “заготовок”. Іноді виділяються окремі слова з указівкою на синтаксичні характеристики їхнього “керування”. Так словник впроваджувався в синтаксис. “Грамматичні у власному розумінні узагальнення часто відсутні, і визначення “словосполучення слів” перетворюється нерідко в показник синтаксичних зв'язків окремих слів або невеликих серій слів, що відносяться до різних частин мови” [Виноградов 1958: 95].

У 1818 році М.М. Кошанський написав статтю “Про російський синтаксис” і відзначив у ній неповноту переліку слів при викладі правил синтаксичної сполучуваності різних частин мови. Те, що автори Граматики Академії Російської відносять до правил, за формою викладу скоріше нагадує винятки, вважає професор М.М. Кошанський. На його думку, до завдань дослідника російського синтаксису у першу чергу входить установлення законів синтаксичної сполучуваності. У зв'язку з проблемою комбінаторики іменника М.М. Кошанський висуває наступне припущення: “Оскільки різних відмінків вимагають у нас тільки ті іменники, що походять від дієслів, які вимагають тих самих різних відмінків, то між ними є постійна подібність у вимозі: тобто, якого відмінка вимагає дієслово, той же самий відмінок потрібний і іменникові, що має з ним спільний корінь” (цит. за: [Виноградов 1958: 109]).

Аналізуючи комбінаторику прикметника, М.М. Кошанський доходить висновку, що слова, які позначають якість або властивість, вступають у сполучення тільки з певною відмінковою формою іменника. Те ж саме можна сказати про прикметники, що позначають дію. Прикметники, які передають значення кількості або числа, мають більш широкі сполучні можливості, а слова, що позначають місце, час і матерію, не мають обмежень у сфері синтаксичної сполучуваності. На основі цих фактів М.М. Кошанський робить висновок про величезну роль семантичних категорій в організації форм і типів словосполучень. “У російському синтаксисі настільки важливе значення, що, здається, не слово, а значення слова визначає вимогу відмінка” (цит. за: [Виноградов 1958: 109]). Виходячи з цього, М.М. Кошанський пропонує встановити і сформулювати правила дієслівної сполучуваності, побудовані на значеннях дієслів російської мови. Однією з найважливіших закономірностей дієслівної комбінаторики він вважає той факт, що “дієслова одного значення вимагають у нас і одного відмінка” (цит. за: [Виноградов 1958: 109]).

Більш того, крім правил “сполучення слів”, властивих окремим частинам мови, з погляду М.М. Кошанського, існують загальні закономірності, властиві системам слів, що відносяться до різних частин мови, але в межах того самого словотворчого ряду або семантичної категорії.

Не можна не відзначити, що суперечність теорій словосполучення М.М. Кошанського впливала на його

формулювання синтаксичних правил, згідно з якими відбувалося поєднання мовних одиниць одна з одною. Про це кілька років потому (1824) писав І.Ф. Калайдович. Він стверджував, що встановлені М.М. Кошанським правила синтаксичної сполучуваності дієслів залежно від їхньої належності до тих або інших семантичних систем слів занадто категоричні і потребують обмежень. Крім того, І.Ф. Калайдович стверджував, що нерідко не значення дієслова визначає конструкцію, у якій воно уживається, а навпаки, семантика дієслова залежить від конструкції.

Зазначений автор скептично ставився до можливості встановити загальні закони і чіткі правила синтаксичної сполучуваності, прагнув вивести це коло проблем зі сфери синтаксису і віднести його до лексикології і лексикографії [Виноградов 1958: 116].

Таким чином, лінгвістична думка XIX ст. зіштовхнулася з необхідністю вивчення співвідношення фактів синтаксису і лексикології в процесі розробки теорії сполучуваності.

Виходячи з цього, О.Х. Востоков звертав особливу увагу на взаємодію лексичних значень і синтаксичних зв'язків слів, або, за визначенням В.В. Виноградова, ролі речових значень слів у структурі семантично зумовлених, лексично обмежених типів словосполучень [Виноградов 1958: 116].

Визначаючи форми синтаксичної сполучуваності обмежених груп слів, об'єднаних одною семантикою, О.Х. Востоков прагнув, насамперед, установити спільний значеннєвий центр кожної групи слів, а потім укласти вичерпний список відповідних слів, розподіливши їх по дрібніших лексико-семантичних розрядах.

Під час розроблення правил і закономірностей сполучуваності мовних одиниць необхідно також відповісти на питання про характер комбінаторних процесів. Так, на думку Ф.І. Буслаєва, у мови є свої власні закони, незалежні від логічних правил і часто суперечні їм. Це, за словами Ф.І. Буслаєва, “внутрішні закони мови”, що визначають “сполучення членороздільних звуків” (цит. за: [Виноградов 1958: 231]).

Ми бачимо, що в російській лінгвістичній теорії XVIII ст. і першої половини XIX ст. сполучуваність слів розглядалася як феномен, що дотичний синтаксису і лексикології і потребує детального аналізу в обох галузях знань. Сполучуваність підкоряється визначеним законам і правилам власне лінгвістичного характеру. Крім того, можливість виведення і формулювання правил сполучуваності не викликала сумнівів у більшості синтаксистів зазначеного періоду.

О.О. Потебня розглядав усі основні проблеми, що служили предметом лінгвістичної полеміки в 60-70 роки XIX століття. Він відводив синтаксису центральне місце в граматиці. Учений стверджував, що граматична форма повинна бути погоджена зі своїми синтаксичними відношеннями: “адже вона і пізнається за цими відношеннями” (цит. за: [Виноградов 1958: 231]). О.О. Потебня прагнув вирішити найбільш актуальні проблеми розвитку синтаксичної системи російської мови, особливо ті, що пов'язані з теорією простого речення. Спеціальна частина (II т.) дослідження О.О. Потебні “Із записок з російської граматики” в основному присвячена історії форм складеного присудка в російській мові і пов'язаних з нею явищ: історії сполучень дієприкметників, активних і пасивних, з формами допоміжного дієслова, сполучень імен з «сємь», у прадавній мові – сполучень прикметника й іменника з дієсловами, крім «сємь» та ін. [Потебня 1941: 227].

О.О. Потебня аналізував іменну та дієслівну синтаксичну комбінаторику, але залишав за межами своїх досліджень лексичні фактори, що впливають на процес поєднання мовних одиниць одна з одною. Разом з тим він неодноразово висловлював думку про існування структурної фузії лексичних і граматичних форм (цит. за: [Виноградов 1958: 341]). У цьому, на наш погляд, полягає основне протиріччя граматичної концепції зазначеного автора.

Кваліфікуючи просте речення як основну синтаксичну одиницю, О.О. Потебня, на жаль, не приділив належної уваги словосполученню. У цьому зв'язку відзначимо, що в російському мовознавстві 80-90 р. XIX ст. саме вивчення словосполучення вийшло на перший план. Так, академік П.Ф. Фортунатов припускав можливість двоїстого розуміння і вивчення форм і типів словосполучення. На його думку, “словосполучення використовуються не тільки в структурі речення, але й у системі позначень” [Фортунатов 1956: 182]. За переконанням ученого, питання про типи словосполучень як словесних позначень або виражень надає дослідникові матеріал для вивчення різноманітних відношень між словами в реченні [Фортунатов 1956: 182]. Під впливом ідей П.Ф. Фортунатова проблема словосполучення була викладена О.М. Пешковським: “<...> не будь-які два слова, що вживаються в мовленні в безпосередній послідовності, утворюють словосполучення, а тільки слова, поєднані в думці” [Пешковский 2001: 62].

Академік О.О. Шахматов висловив незгоду з синтаксичними поглядами П.Ф. Фортунатова й визнав речення центральною і всеоб'єднувальною категорією: “тільки в складі речення слова і словосполучення отримують свою семантичну індивідуалізацію і здобувають конкретні граматичні права. <...> Відношення між словосполученнями і реченнями слід уявляти в діаметрально протилежному аспекті, ніж учив Фортунатов: учення про словосполучення – лише розділ широкої, основної галузі синтаксису – теорії речення” [Шахматов 2001: 234]. Таким чином, у другій половині XIX століття поняття словосполучення і сполучуваності в цілому не були остаточно з'ясовані, хоча деякі напрямки для подальших досліджень були окреслені вже тоді. Словосполучення розглядалося як мовна одиниця, що співвідноситься зі словом і проблемою сполучуваності різних частин мови. Крім того, словосполучення вважалося складеною назвою (П.Ф. Фортунатов), тобто виконання номінативної функції стосувалося не тільки окремих слів, але й їхніх сполучень.

Вважається, що першим серед англійських учених висловив думку про необхідність детального вивчення

взаємодії слів Г. Суїт: “У наш час єдино раціональним принципом розгляду мови як такої є порушення питання про те, яким чином ця мова виражає взаємовідношення між словами” [Sweet 1913: 189]. Однак, як видно, Г. Суїт говорить від імені всього співтовариства лінгвістів свого часу.

Пізніше, у 30-і роки ХХ сторіччя, питання про сполучуваність слів як одну з умов, що визначають функціонування семантики мови, отримало висвітлення в роботах Дж. Р. Фьорса: “Цілісне значення слова завжди контекстуальне, і не можна сприймати серйозно яке-небудь вивчення значення, здійснюване у відриві від розгляду всього контексту” [Firth 1957: 6]. “Неприпустимо розглядати слова як одиниці, що мають ізольоване значення й зустрічаються та використовуються у вільній дистрибуції. <...> Тільки в обмежених системах комунікація здатна забезпечити базис для функціонального змісту слова або, інакше кажучи, змісту значення, при цьому заміна, не рівнозначна ситуації спілкування, приводить до відсутності такого змісту” [Firth 1956: 18].

У цьому випадку, однак, метою аналізу є, як видно, не сполучуваність слів, а їхня мовленнєва семантика. За Фьорсом, значення слів можна установити, спираючись на їхній контекст і здатність поєднуватися одне з одним, тобто сполучуваність для нього – метод установлення значення слова. Дж. Р. Фьорс думав, що звичне сполучення й очікування побачити те або інше слово у визначеному оточенні повинно розглядатися як частина його функції або значення: “Одним зі значень слова *night* є його сполучуваність зі словом *dark*, а одним зі значень слова *dark* є його сполучуваність зі словом *night*” [Firth 1956: 196].

Необхідно підкреслити, що під лексичним значенням Дж. Р. Фьорс розуміє “meaning by collocation” (значення, установлене за допомогою колокації) і трактує його в такий спосіб: “Значення, установлене за допомогою колокації, є абстракція на синтагматичному рівні, котра не має прямого відношення до концептуального або ідеального підходу до значення слова” [Firth 1956: 196].

Погляд Дж. Р. Фьорса вже від своєї появи був сприйнятий і оцінений критично через свої позитивістські основи. Науковець розглядав не дистрибуцію слова, а цікаві, з його погляду, приклади спільної зустрічності слів, що він визначив як випадки “взаємного очікування слів”. Він стверджував, що слово можна впізнати за оточенням, у якому воно вживається. Як доказ наводився відомий приклад зі словом *ass*, що зустрічається у виразах *You silly –*, *Don't be such an –*, а також з обмеженою кількістю прикметників: *silly*, *obstinate*, *stupid*, *awful* і зрідка з прикметником *egregious* (цит. за: [Зарайский 2000: 108]).

Крім того, Дж. Р. Фьорс заявляв про необхідність вивчення контекстуального значення слів “як історії змін” [Firth 1957: 10], тобто наполягав на проведенні детального етимологічного аналізу слів, які утворюють словосполучення, тому що: “Найголовніше, що вивчення значень являло собою вивчення змін. А зміна передбачає щось постійне, що підлягає зміні, постійне, що простежується протягом усього процесу зміни. Звичайно зміну вважають розвитком або занепадом і розглядають у зв'язку з якою-небудь невід'ємною частиною або первісною сутністю чи зенітом” [Firth 1957: 10]. До того ж саме Дж. Р. Фьорс запропонував розглядати прийом розкладу лексичного значення на складники як основний спосіб дослідження значення слова як такого: “Видається неможливим вирішити проблему значення, не розщепивши його на компоненти, що надалі можуть бути розподілені по категоріях, класифіковані і приведені у відповідність один з одним” [Firth 1957: 10]. Учні і послідовники Дж. Р. Фьорса, Т. Ф. Мітчелл і Ф. Р. Пальмер, розвивали основні положення його теорії, однак ніхто з англійських лінгвістів не запропонував якого-небудь задовільного вирішення проблеми лексичної сполучуваності. Так, Ф. Р. Пальмер уважав за помилку спроби чіткого розмежування передбачуваних конструкцій, виходячи зі значень поєднаних слів, і непередбачуваних [цит. за: Зарайский 2000: 109], але не висловлював ніяких припущень із приводу причин, що спонукають окремі слова поєднуватися або не поєднуватися одне з одним. Кожного разу за необхідності вирішити найближчі проблеми в конкретних умовах (наприклад, при порівняльному аналізі сполучуваності слів двох або більше мов, а також при розробці проблем перекладу з однієї мови на інші) на перший план висуваються ті або інші часткові питання. Серед них насамперед – з'ясування механізмів і обмежень сполучуваності слів.

Таким чином, в історії вітчизняної та зарубіжної лінгвістики комбінаторика слів розглядалася як сполучна ланка між лексикологією і синтаксисом (М. В. Ломоносов, Д. М. Соколов, П. І. Соколов, О. Х. Востоков, О. О. Потебня, О. О. Шахматов, Г. Суїт, Дж. Р. Фьорс, Ф. Р. Пальмер і ін.). У цьому зв'язку здатність слів вступати в синтаксичні конструкції вимагала пояснень відповідно до власне лінгвістичних правил і закономірностей.

У подальших дослідженнях планується ретроспективний аналіз концепцій лексичної сполучуваності в роботах американських лінгвістів.

Література

Виноградов 1958: Виноградов, В. В. Из истории изучения русского синтаксиса (от Ломоносова до Потебни и Фортунатова) [Текст] / В. В. Виноградов. – М. : Изд-во Московск. ун-та, 1958. – 400 с. – Библиогр. : с. 94-240.

Зарайский 2000: Зарайский, А. А. Семантический аспект лексической сочетаемости в английском языке [Текст] / А. А. Зарайский // Единицы языка и их функционирование : Межвузовский сборник научных трудов. – Саратов, 2000. – Вып. 6. – С. 104-111. – Библиогр. : с. 109.

Пешковский 2001: Пешковский, А. М. Русский синтаксис в научном освещении : Учебное пособие : изд. 8-е. [Текст] / А. М. Пешковский – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 432 с. – Библиогр. : с. 62 – ISBN 5-94457-019-9.

Потебня 1941: Потебня, А.А. Из записок по русской грамматике. Об изменении значения и заменах существительного [Текст] / А. А. Потебня. – М. : Просвещение, 1941. – Т. 3. – 550 с. – Библиогр. : с. 227.

Фортунатов 1956: Фортунатов, Ф.Ф. Избранные труды [Текст] / Ф. Ф. Фортунатов. – М. : Учпедгиз, 1956. – Т. 1. – 450 с. – Библиогр. : с. 182-183.

Шахматов 2001: Шахматов, А.А. Синтаксис русского языка [Текст] / А. А. Шахматов. – М. : УРСС, 2001. – 480 с. – Библиогр. : с. 234. – ISBN 5-02-011750-1.

Firth 1956: Firth, J.R. Modes of Meaning [Text] / J. R. Firth // Papers in linguistics 1934-1951. – London : Oxford University Press, 1956. – Pp. 174-202.

Firth 1957: Firth, J.R. The Technique of Semantics [Text] / J. R. Firth // Papers in Linguistics 1934-1951. – London : Oxford University Press, 1957. – Pp. 5-38.

Sweet 1913: Sweet, H. Words, logic and grammar [Text] / H. Sweet // TP3 1875-6. Reprinted in Collected papers. – Oxford : Clarendon Press, 1913. – 530 pp.

Проблема лексической сочетаемости, которая всегда вызывала повышенный интерес исследователей, в наше время приобретает новое звучание. Не подлежит сомнению тот факт, что феномен лексической сочетаемости нуждается в однозначном и четком определении. Этим во многом был определен выбор темы нашей статьи.

Ключевые слова: лексическая сочетаемость, синтаксис, словосочетание, семантическая категория, лексическое значение.

Lexical combinability problem that has always stirred researchers` intense interest in our time takes on new significance. There is no doubt that the phenomenon of lexical combinability should be clearly defined. This issue largely determined the choice of the theme for our article.

Keywords: lexical combinability, syntax, word combination, semantic category, lexical meaning.

Надійшла до редакції 29 листопада 2011 року.

Олена Шатілова

ББК Ш12+411.4

УДК 811.161'367

СПОНУКАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕКВІВАЛЕНТІВ РЕЧЕННЯ

Простежено історію вивчення нечленованих речень. Досліджено їх структуру та особливості морфологічного оформлення. З'ясовано статус спонукальних синтаксично нечленованих речень, виявлено їх особливості. Здійснено спробу доповнення класифікації спонукальних еквівалентів речення.

Ключові слова: нечленоване речення, еквівалент речення, спонукальне речення, конструкція.

Питання про еквіваленти речення на сьогодні є дискусійним у лінгвістиці. Дослідники не відносять їх до категорії речення, оскільки вони не диференціюються на члени речення або „становлять незакінчену частину речення чи характеризуються підтекстом, реалізація якого може бути різною” [Шульжук 2004: 138]. Оскільки такі структури є своєрідними заміниками речення, то часто їх називають еквівалентами. Через неможливість розкласти їх на члени речення такі конструкції називають нечленованими. На позначення еквівалентів речень вживають терміни „слова-речення”, „нечленовані речення”, а з погляду структурної класифікації речень – „квазі-речення”.

Актуальність проблеми зумовлюється перш за все тим, що в нечленованих реченнях висловлюється думка, яка не має чіткого формально-синтаксичного і семантико-синтаксичного членування, тобто не втілюється у формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних компонентах. Також постає питання про неможливість внутрішнього синтаксичного членування еквівалентів речень, яка ґрунтується на їх відмінному від членованих речень лексико-граматичному наповненні – частках, модальних словах, вигуках і фразеологізованих зворотах, з якими в синтаксичній структурі мови зазвичай не пов'язується синтаксична роль членів речення.

Об'єктом дослідження слугують синтаксично нечленовані речення та властиві їм специфічні логіко-граматичні ознаки. **Матеріалом** обрано україномовні публіцистичні тексти початку XXI століття.

Основною метою роботи є проаналізувати структуру лексико-граматичного наповнення нечленованих речень у сучасній українській мові. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) дослідити історію вивчення нечленованих речень; 2) простежити структуру нечленованих речень; 3) з'ясувати особливості морфологічного оформлення спонукальних нечленованих речень; 4) виявити спонукальні нечленовані речення з публіцистичних текстів початку XXI століття; 5) класифікувати виявлені спонукальні конструкції.

Синтаксично нечленовані конструкції уже досить повно досліджувались, систематизовувались в українському мовознавстві (І.Р. Вихованець, М.О. Вінтонів, А.П. Грищенко, П.С. Дудик, А.П. Загнітко, М.У. Каранська та ін.), а ще до цього і в русистичі (В.В. Виноградов, К.М. Галкіна-Федорук, В.Ф. Кипріянов, О.М. Пешковський, О.О. Шахматов та ін.). Проте дослідниками не обрано єдиної системи назв на позначення синтаксично нечленованих конструкцій. Так, К.Ф. Шульжук послуговується терміном „слова-речення”, під яким має на увазі „структурно нечленовані синтаксичні одиниці, що виражаються частками, модальними словами і вигуками [Шульжук 2004: 138]. Н.Ю. Шведова термін „слова-речення” вживає стосовно окремих словоформ чи поєднань слів, що закріпили за собою певну комунікативну функцію і вимовляються з відповідною інтонацією [Шведова 1974].

Незважаючи на те, що термін „слова-речення” усталився у вітчизняному мовознавстві, він є неточним і неоднозначним. По-перше, нечленовані конструкції не завжди складаються з одного лише слова (наприклад, *Та годі ж бо! Та ну його! Бувайте здорові!* та інші), а по-друге, однослівними можуть бути членовані речення (двоскладні та односкладні), а отже, використання поняття „слова-речення” на позначення лише нечленованих утворень є недоцільним. Не підтримує практики вживання терміна „слова-речення” й А.П. Загнітко. Він зазначає, що такий спосіб називання є не зовсім вдалим, оскільки „його основу складає суто кількісний показник” [Загнітко 2009: 80].

І.І. Слинько, Н.В. Гуйванюк, М.Ф. Кобилянська називаються такі утворення комунікатами [Слинько 1994]. Проте, як влучно зазначає А.П. Загнітко, „сам термін „комунікати” є не зовсім прозорим у формально-граматичному і семантико-синтаксичному аспектах, у межах яких ці вислови прагнуть розглядати. Цей термін відображає тільки комунікативний статус таких висловів, а на цьому рівні і граматичні речення постають висловленнями не певною мірою (як стверджують І.І. Слинько, Н.В. Гуйванюк, М.Ф. Кобилянська), а цілком самодостатніми” [Загнітко 2009: 82]. Дослідники нечленованих речень О.М. Пешковський, О.О. Шахматов, О.С. Мельничук, П.С. Дудик та інші вважають, що ці структури здатні самостійно формувати комунікативні одиниці мови без інших слів. Зазвичай терміни „слова-речення” та „нечленовані речення” вони вживають як синонімічні. В.Ю. Меликян [Меликян 2001] послуговується терміном „нечленоване речення”. Автор відзначає синтаксичну та семантичну неоднорідність нечленованих речень і пропонує поділити їх на дві групи: комунікеми та фразеосхеми [Меликян 2001: 16]. М.О. Вінтонів, проаналізувавши „нечленовані речення” в комунікативному аспекті, зараховує їх до релятем, що пов’язано з їхньою комунікативною роллю у тексті [Вінтонів 2008].

Перші спроби аналізу природи та структури нечленованих речень можна простежити в працях Д.М. Овсянко-Куликовського та О.М. Пешковського. Також синтаксично нечленовані речення досить повно досліджувались і систематизувались у мовознавстві такими вченими як І.К. Білодід, І.Р. Вихованець, П.С. Дудик, М.У. Каранська, І.І. Слинько. Цінні висновки зроблено Н.Ю. Шведовою [Русская 1980].

К.Ф. Шульжук, аналізуючи різні способи називання нечленованих речень надає перевагу термінові „еквіваленти речення”, проте як синонімічне використовує й „нечленовані речення”. Поняття „слова-речення” є одним із різновидів еквівалентів речення [Шульжук 2004: 138].

В.Ф. Кипріянов не поділяє думки як стосовно використання терміна „слова-речення”, так і стосовно терміна „еквівалент речення”, пропонуючи вживати лише „нечленоване речення”. Він вважає, що відповідні синтаксичні утворення виконують комунікативну функцію, тобто функцію речення.

Грунтовно розглянуто еквіваленти речень, встановлено їх диференційні ознаки, висвітлено структурні, семантичні та функціональні різновиди в статті А.П. Загнітка [Загнітко 2009]. Дослідником створено типологію нечленованих речень. Також А.П. Загнітком окремо детально охарактеризовано слова-речення, незакінчені (обірвані) речення, формули мовного / мовленнєвого етикету і речення-звертання з розмежуванням власне- і невласне-еквівалентів речення.

Різницю в поглядах вчених можна пояснити своєрідністю мовної і мовленнєвої сутності нечленованих структур в усіх можливих вимірах – семантичному, граматичному, функціональному. Нечленованим реченням не притаманні визначальні ознаки речення, у них лексично й синтаксично не виражений ані суб’єкт, ані предикат, ані об’єкт дії, їх характеризує залежність від контексту; здебільшого вони репрезентовані словами неповнозначних частин мови. Зміст таких синтаксичних побудов часто залежить від конкретних обставин висловлювання, а в багатьох випадках також і від несловесних засобів обміну думками, особливо жестів, міміки. Тому на позначення синтаксично нерозкладних комунікативних утворень доцільним є вживання термінів „нечленовані речення” та „еквіваленти речення”. До уваги береться передусім не властива цим структурам лексико-граматична сутність, а їхня своєрідна комунікативність, функціональна здатність своєрідно виражати в конкретному мовленнєвому контексті те, що звичайно знаходить свій вияв у різноструктурних реченнях з властивою їм модальністю ствердження, заперечення, питання і т. д.

А.П. Загнітко також вживає обидва терміни („нечленовані речення” та „еквіваленти речення”) [Загнітко 2011]. Поняттям „нечленоване речення” дослідник послуговується стосовно структурного вираження предикативних зв’язків речення. Нечленованими А. П. Загнітко називає такі речення, що складаються з одного слова чи словосполучення. У таких реченнях, за словами вченого, не можливо виділити окремих компонентів речення [Загнітко 2011: 457].

Специфіка нечленованих речень виявляється в тому, що в них у формально-синтаксичному плані не виділяються члени речення: ні головні, ні другорядні. Цією найголовнішою структурною ознакою вони вирізняються з-поміж усіх інших типів простого речення. На думку К.Ф. Шульжука, структури, у яких представлені повнозначні компоненти, що вказують на двоскладність / односкладність конструкції, можна вважати реченнями, інші, які такої вказівки не мають, є еквівалентами речень [Шульжук 2004: 146]. К.Ф. Шульжук поділяє нечленовані речення на слова-речення та еквіваленти речень, не заперечуючи при цьому можливість вживання термінів „нечленоване речення” та „еквівалент речення” як синонімічних.

Як і в кожному реченні, у нечленованих реченнях висловлюється думка про щось. Проте думка в них не має чіткого формально-синтаксичного і семантико-синтаксичного членування, тобто не втілюється у формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних компонентах. Такий спосіб висловлення думки зумовлює структуру нечленованих речень.

Отже, еквіваленти речень виступають формами синтаксично нечленованого вираження об'єктивно-модальних категорій ствердження, заперечення, запитання, спонування, а також емоційної оцінки тощо. Відповідно до цього розрізняють такі еквіваленти речень:

- 1) за комунікативною настановою (розповідні, питальні та спонукальні);
- 2) за емоційно-експресивним забарвленням (окличні та неокличні);
- 3) за співвідношенням з об'єктивною дійсністю і логічним критерієм (стверджувальні та заперечні) [Загнітко 2009: 82].

Відповідно до морфологічного вираження еквівалентів речення слід розмежувати:

- 1) слова-речення, виражені частками: *Ні! Ну! Ану! Ще!*;
- 2) модальні слова-речення: *Треба! Вірно! Добре! Гаразд!*;
- 3) вигуківі слова-речення: *Ой! Ох! Ух! Ого! О!*

Доцільним видається додати ще один різновид – нечленовані речення, виражені фразеологічними зворотами: *Так тому й бути! Воно й правда! Ой, не кажіть!*

Названі три види А.П. Загнітко називає власне-еквівалентами речень. Він пропонує виділити також і невласне-еквіваленти речень, зарахувавши до них такі:

- 1) незакінчені (обірвані) речення: **Кравчук:** *Дозвольте... Дозвольте мені задати запитання.* **Куликов:** *Так, будь ласка* („Свобода слова”, ICTV, 09.11.2009).
- 2) речення-звертання: *Нестор Шуфррич* (=саме Ви відповідайте, а не інша особа) („Свобода слова”, ICTV, 23.11.2009).
- 3) формули мовного / мовленнєвого етикету: *Даруйте мені! Бувайте здорові!*

Еквіваленти речень є особливими синтаксичними одиницями, що репрезентують різноманітні значення. Еквіваленти речень не мають вказівки на двоскладність / односкладність, не мають можливості утворення форм парадигм і постійних реалізацій. Проте вони мають інтонацію відносно закінченого повідомлення, можуть мати у своєму складі засоби вираження суб'єктно-модального значення, можуть мати поширювачі та здатні входити до складного речення, що дає змогу називати їх заміниками речень, тобто еквівалентами.

Незважаючи на поширеність у публіцистичному стилі мовлення синтаксично членованих спонукальних речень нерідко їх роль виконують еквіваленти речення – **спонукальні нечленовані конструкції**. Спонукальні еквіваленти речень „виражають спонування: наказ, заклик, прохання і под., відображаючи певну реакцію мовця в тій чи іншій ситуації” [Загнітко 2009: 88]. Так само, як і будь-яке спонукальне речення, нечленовані конструкції містять значення волевиявлення. Залежно від характеру висловленого спонування ці конструкції набувають у зв'язному, переважно з розмовним відтінком, мовленні різної функції та експресії, що майже в усіх випадках є виразною і динамічною. Їх оформлювачами виступають імперативні вигуки і функціонально близькі до них слова: *Годі, Геть, Гей, Гайда, Стоп, Марш, Ну, Цить, Ша, Тс, С-с-с, Ц-ц, Доволі, Вистачить, Буде, Алло* та інші. Повторення, потроєння або різне поєднання таких вигуківих слів звичайно посилює функціональне звучання вислову, отже й передаваного ним спонування: *Ану геть! Ну, досить!* тощо.

Непрямими спонукальними формами є слова-речення, що функціонують як побутові заклики або вимоги. Ними мовець повідомляє, що йому потрібна допомога, підтримка: *Гвалт! Караул! Гей!*

Повтори спонукальних вигуківих слів або їх поєднання зазвичай посилює функціональне звучання вислову, отже, й вираженого в такий спосіб спонування: *Ну, досить! Ану, геть!*

Слова-речення, що функціонують як побутові заклики або вимоги, що ними мовець свідомо чи мимоволі сигналізує про те, що йому потрібна якась допомога, підтримка, можуть прямо чи непрямим чином виступати як конкретній особі, так і будь-кому, особливо тоді, коли нікого поблизу немає: *Гей! Ей! Караул! Гвалт!*

Словами-реченнями, які адресуються конкретній особі (особам), щоб спонукати її (їх) до чогось, щонебудь повідомити, привернути до себе увагу, яка наростає в міру того, як мовець розгортає свою думку після звернення до когось (після звертання), легко виступає більшість імперативних вигуків: *Агов! Ей! Ну! Ану! Ура! Гайда! Гей!* та ін.

З-поміж інших структур найбільше поширення має спонукальне нечленоване речення *Ну!* та його фонетичний варіант *Ану!*. Часто слово *Ну* (*Ану*) виступає в ролі частки. Завдяки зміні інтонації і жесту *Ну* функціонує як вигук, виражаючи волю, спонування і різні емоції: *дати приклади*.

Еквівалентами речень типу *Ша, Ш-ш-ш, Тсс, Ти, Пс, Цс* і под. у наказовій або наказово-прохальній формі спонукають до того, щоб прислухатись до звуків, які доносяться здалеку, або дотримуватись тиші.

Своєрідні також спонукування, адресовані свійським тваринам: *Но! Тпру! Киць-киць, Миць-миць!* та інші. Проте в текстах публіцистичного стилю вони не вживаються. Інколи можна зустріти такі конструкції у вкрапленнях побутово-розмовного мовлення, що наявні в публіцистичних текстах.

Особливе місце серед спонукальних конструкцій посідають еквіваленти речень у функції структур мовного / мовленнєвого етикету. А.П. Загнітко називає їх невластиво-еквівалентами речень [Загнітко 2009: 84-86]. Еквіваленти речень в етикетній функції являють собою нечленовані конструкції, що складаються з одного, двох і більше слів і становлять традиційні та загальноприйняті формули привітання, прощання, вибачення, подяки, прохання, запрошування, побажання успіхів, щастя і т. п.: *Вибачте! Даруйте! Бувайте здорові! Ідть здорові! Хай вам щастить! Приємного апетиту! Смачного вам!* До еквівалентів речень їх відносять умовно: вони нічого не стверджують і не заперечують, не містять експресивно-модальної оцінки чийогось висловлення. Вони тільки виражають становлення мовця до особи, що стосується мовлення. Часто особа називається, і тоді така конструкція сполучається зі звертанням, утворюючи одну звертальну конструкцію. Підставою для зарахування таких утворень до нечленованих речень служить, з одного боку, здатність їх виражати ставлення до особи і, з другого, – нерозкладність синтаксичної будови, відсутність у ній членів речення.

Лексичне вираження комунікативних форм етикету обмежене – приблизно кілька десятків одиниць, що виступають у різному обрамленні. Проте їх функціональна активність є значною, самі конструкції – щоденно повторюваними, що засвідчує велику стаціонарність цих структур, їх типовість і сталість у ролі словесних штампів зі стертим значенням. Тільки інтонація та супровідний жест, міміка привносять у ці мовні формули відповідні експресивно-емоційні відтінки, чим комунікативно індивідуалізують їх в найрізноманітніших життєвих ситуаціях.

Так само, як і всі еквіваленти речень, спонукальні нечленовані утворення можна поділити на декілька груп відповідно до їх морфологічного вираження:

- 1) спонукальні еквіваленти речення, виражені частками: *Ну! Ану! Ще!;*
- 2) модальні спонукальні слова-речення: *Гаразд! Вірно!;*
- 3) вигуківі спонукальні слова-речення: *Агов! Гей! Ей!;*
- 4) спонукальні еквіваленти речення, виражені фразеологічними зворотами: *Одведи й заступи!*

Дай Боже! Так тому й будь! Ой, не кажіть!

До невластиво-еквівалентів речень слідом за А. П. Загнітком, зарахуємо:

- 1) незакінчені (обірані) речення: *Кравчук: Дозвольте... Дозвольте мені задати запитання.*

Куликов: *Так, будь ласка* („Свобода слова”, ICTV, 09.11.2009); *Ось. Твоя дитина – ти й забавляй, – промовила стара й повернулася до сина: – Опанасе, скільки я тебе просила... Ви вже тепер матір взагалі ні в що ставите...* (Вітчизна. – 2009);

2) речення-звертання: *Андрію! Теж, будь ласка... (=Андрію, теж, будь ласка, відповідайте)* („Свобода слова”, ICTV, 23.11.2009); *[Триває суперечка, яку намається припинити телеведучий. З метою обірвати промову Л. М. Кравчука, зупинити його, ведучий вживає лише звертання]. Пане Кравчук! Пане Кравчук...* („Свобода слова”, ICTV, 09.11.2009). Видається доцільним зарахувати до цієї ж групи звертання людини до Бога, святих тощо у молитві: *Здається, вона вже й не дихає. Ніби вся сила повиходила з рук, і залишилося її, як у горобця. Але не спускає з очей вершника. А голос серця питає: „Хто-о ві-ін?” „Боженьку! Захисти-и!” – шепочуть вуста...* (Вітчизна. – 2004); *Флоренцо ж і застарий для неї, і парсуною не вийшов а молодичка ж – у розквіті літ. Чи, може, побратися з таким, схилитися серцем до такого? Одведи, Боже, і заступи! Що-що, а це в її плани не входило і не може входити* (Вітчизна. – 2004);

3) формули мовного / мовленнєвого етикету: *Так. Леоніде Макаровичу, це люди підтримують. Вони теж приєднаються. Вони зберуть, щоб Ви краще стали знову першим президентом, аніж шісткою у Тимошенко... Вибачте* („Свобода слова”, ICTV, 09.11.2009.); *[Петро Мага перериває розмову Євгена Червоненка та Савіка Шустера] Панове, вибачте! Савік, можна на секундочку...* („Шустер-LIVE”, ТРК Україна, 15.10.2010, 20:20).

Таким чином, нечленовані речення слід трактувати як особливі комунікативні конструкції, однак нереченнєві, тобто такі, які самі по собі не становлять речення. Нечленовані речення трактуються як своєрідні синтаксичні засоби вираження модальних значень, через які мовець фіксує й реалізує своє неоднакове ставлення до дійсності. Нечленовані речення своєрідно співвідносні із звичайними реченнями, їм властиві деякі з тих ознак, які повною мірою збігаються з мовними ознаками справжніх речень. Нечленовані речення виражають характерні для власне-речень модально-логічні категорії ствердження, заперечення, запитання, спонукування тощо. Відповідно до цього й прийнято розрізняти типи речень за комунікативною настановою, емоційно-експресивним забарвленням, співвідношенням з об'єктивною дійсністю та логічним критерієм. Структура спонукальних еквівалентів речення повністю тотожна структурі еквівалентів речення загалом. Проте спонукальні нечленовані речення мають власну специфіку морфологічного оформлення конструкції.

Проблему спонукальних еквівалентів речення в синтаксисі жодною мірою не вичерпано простежуваними в статті явищами, а лише окреслено як можливий напрям **подальших досліджень**. Питання спонукальних

нечленованих речень вимагає цілісного, ємного вивчення з метою ґрунтовної їх кваліфікації, систематизації та типологізації.

Література

- Білодід 1972: Білодід, І.К. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис [Текст] / [за ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972. – 516 с.
- Вихованець 1993: Вихованець, І.Р. Граматика української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К., Либідь, 1993. – 368 с.
- Вінтонів 2008: Вінтонів, М.О. Нечленовані речення в сучасній українській мові : статус, функції [Текст] / М. О. Вінтонів // Мовознавчий вісник : Зб. наук. (Відп. ред. Г. І. Мартинова. – Черкаси, 2008. – Вип. 6. – С. 44-48.
- Дудик 1999: Дудик, П.С. Из синтаксису простого речення : Синтаксис. Речення. Класифікація речень. Односкладні речення. Неповні речення. Еквіваленти речення. З навчально-контрольними завданнями, вправами [Текст] : монографія / П. С. Дудик. – Вінниця, 1999. – 298 с.
- Загнітко 2009: Загнітко, А.П. Еквіваленти речення : статус, обсяг і функції на типологія [Текст] / А. П. Загнітко // Лінгвістичні студії [Текст] : зб. наук. праць ; наук. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – Вип. 19. – С. 79-91.
- Загнітко 2011: Загнітко, А.П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис [Текст] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ТОВ „ВКФ „БАО”, 2011. – 992 с.
- Каранська 1995: Каранська, М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови : Навчальний посібник [Текст] / М. У. Каранська. – К. : Либідь, 1995. – 312 с.
- Меликян 2001: Меликян, В.Ю. Очерки по синтаксису нечлененого предложения [Текст] / В. Ю. Меликян. – Ростов-на-Дону : Изд-во РГПУ, 2001. – 136 с.
- Мельничук 1966: Мельничук, О.С. Развитие структуры слов'янського речення [Текст] / О. С. Мельничук. – К. : Наукова думка, 1966. – 324 с.
- Пешковский 1956: Пешковский, А.М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – Изд. 7-ое. – М. : Учпедгиз, 1956. – 511 с.
- Русская 1980: Русская грамматика [Текст]. – Т. 2 : Синтаксис. – М. : Наука, 1980. – 710 с.
- Слинько 1994: Слинько, І.І. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання [Текст] / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища шк., 1994. – 670 с.
- Шахматов 1941: Шахматов, А.А. Синтаксис русского языка [Текст] / А. А. Шахматов. – М. : Учпедгиз, 1941. – 620 с.
- Шведова 1974: Шведова, Н.Ю. Место семантики в описательной грамматике (синтаксис) [Текст] / Н. Ю. Шведова // Грамматическое описание славянских языков. – М., 1974. – С. 105-121.
- Шульжук 2004: Шульжук, К.Ф. Синтаксис української мови : Підручник [Текст] / К. Ф. Шульжук. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2004. – 408 с.

Просліджена історія вивчення нечленених пропозицій. Вивчена їх структура і особливості морфологічного оформлення. Вияснен статус побудительних синтаксически нечленених пропозицій, виявлені їх особливості. Осуществлена попытка доповнення класифікації побудительних еквівалентів пропозиції.

Ключевые слова: нечлененое предложение, эквивалент предложения, побудительное предложение, конструкция.

The history of the undismembered sentences study has been tracked. Their structure and features of morphological forms have been studied. The status of hortatory undismembered sentences has been clarified, and their features have been revealed. Attempt of supplement of classification of sentences hortatory equivalent has been made.

Keywords: undismembered sentence, sentence equivalent, hortatory sentence, structure.

Надійшла до редакції 16 листопада 2011 року.

Ірина Шкіцька

ББК 81.2 Укр

УДК 811.161.2'371'27

ПРИЙОМИ ПОСИЛЕННЯ ВПЛИВОВОЇ ФУНКЦІЇ КОМПЛІМЕНТАРНИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ У МЕЖАХ РЕАЛІЗАЦІЇ МАНІПУЛЯТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ ПОЗИТИВУ

У статті компліментарне висловлювання розглядається як засіб здійснення впливу в межах реалізації маніпулятивної стратегії позитиву. Виокремлено й описано прийоми, що дозволяють підсилити впливову функцію компліментів; охарактеризовано мовні засоби, за допомогою яких вербалізуються ці прийоми.

Ключові слова: маніпулятивна стратегія позитиву, прийом посилення впливової функції, компліментарне висловлювання, вербальна репрезентація.

У сучасному мовознавстві спостерігається посилення інтересу дослідників до комунікативно-прагматичного аспекту мови і поширення погляду на мову не тільки як на форму життєдіяльності людини, вияв її особистісних характеристик, спосіб організації міжособистісного спілкування, але і як на знаряддя впливу.

Вивчаючи механізми здійснення мовленнєвого впливу, мовознавці сьогодні часто послуговуються тріадою "стратегія", "тактика", "прийом". Серед комунікативних стратегій, до яких удається мовець для зміни поведінки чи ментального й емоційно-психічного стану співрозмовника, вирізняється маніпулятивна стратегія позитиву, основним жанром якої є компліментарне висловлювання – висловлювання, що містить позитивну оцінку адресата з боку мовця і вживається мовцем, щоб викликати в адресата позитивний емоційний стан.

Дослідженню компліментарних висловлювань присвячено чимало мовознавчих праць вітчизняних і зарубіжних учених. Багато з них виконано на матеріалі романо-германських мов. Ідеться про роботи Н. Вульфсон, Дж. Мейнз, Є.С. Петеліної, Л.О. Кокойло, В.Я. Міщенко, В.В. Леонтьєва та ін. У згаданих мовознавчих працях компліментарні висловлювання аналізувались або з позицій теорії мовленнєвих актів та теорії мовленнєвої діяльності, або концепцій ввічливості, де їх основною соціальною функцією постає встановлення і посилення солідарності між комунікантами, демонстрування добрих намірів.

Крім функцій передачі прагнення мовця зробити приємне адресату, вираження позитивного ставлення до нього, компліментарні висловлювання можуть уживатися для здійснення впливу, у тому числі й маніпулятивного. Описуючи їх структурно-семантичні риси, дослідники подекуди не враховували зумовленість особливостей компліментарних висловлювань метою їх уживання. І хоча деякі вчені вдавалися до опису прагматичних аспектів компліментів (наприклад, [Кокойло 1995], [Мищенко 1999], [Мудрова 2007]) та побіжно вказували на поліфункціональність висловлювань із позитивною семантикою й на можливість їх уживання як знаряддя впливу, однак ґрунтовно у світлі маніпулятивного впливу вони не аналізувались, що й зумовлює актуальність нашої наукової розвідки.

Мета статті – показати компліментарне висловлювання як жанр маніпулятивної стратегії позитиву, виявити й описати прийоми посилення впливової функції компліментарних висловлювань, охарактеризувати засоби вербалізації цих прийомів.

У результаті здійсненого аналізу нами було визначено такі прийоми посилення впливу на співрозмовника за допомогою компліментарних висловлювань.

1. **Прийом "компліментарне висловлювання чужими вустами"**, що виражається шляхом посилання на авторитети, цитування позитивних висловлень третіх осіб на адресу співрозмовника та вираження згоди з їхнього думкою (*Вас так хвалила донька наша; Це вас відомий кінорежисер і письменник назвав...; Вас мені рекомендував райком комсомолу; Як пишуть газети; (бабчанські люди) хвалили вас; Мої люди дали вам найкращу характеристику; Я присяднуся до думки... і под.*), наприклад: (турок Азем-ага хоче гармонізувати відносини із союзником гетьманом Юрком Хмельницьким) – **Я присяднуся до думки Свирида-аги. Ви поводитися достойно, як і личить вірному підданому падишаха** (В. Малик).

У ролі третіх осіб тут найчастіше виступають авторитетні особи або особи, думка яких є важливою чи значущою для адресата.

При реалізації згаданого прийому цитування слів третьої особи часто є дослівним і передається мовцем у вигляді прямої мови, наприклад: (начальник не хоче підписати заяву на звільнення підлеглого) *Від'їжджаючи, він (тато Гриша. – І.Ш.) наказував: **тримайтеся Костя! Без його золотих рук не впораєтесь ...*** (А. Дімаров); (Лідія Власівна бажає переконати колегу відмовитися від розслідування вбивства гвалтівника її родички) – *...А я чула – ти досягаєш великих успіхів на прокурорській ниві. Ілля Митрофанович протуркотів усі вуха: **"Наш молодий прокурор знайшов кривдника Іруньки. А тепер, кажуть, зачепив і того, хто штрикнув ножем Харіна з артелі "Зі святими упокій"*** (В. Пеунов).

У робочій картотечі представлені також поодинокі приклади експресивів, що містять так звану напівпрямую мову – уведено до авторської чужої мову, оформлену як непряму, наприклад: (дівчина, яку родичі силою хочуть віддати за нелюба, запобігає ласки начальника її дядька, що прийшов заступитися за неї) [*– Приємно чути, – вклонилась дівчина, все ще не сідаючи.*] – **Мені про вас мій дядько розповідав, щасливий, каже, службою, а все через вас, пане Котляревський** (Б. Левін); (Федірцянця хоче, щоб Іван повернувся в село) – *Не сердься, голубе, ми просто так запитали, бо коли йшли у варош, перестріла нас Марія Перелесниця і вся у сльозах: **"Коли зустрінете Іванка, – каже, – низько поклоніться і передайте йому мої плачі. Повідайте, що без нього вже серце стало черствішим від каменя"**, – (крутила облесливо і собі Федірцянця)* (Д. Кешеля).

2. **Повідомлення про загальну визнаність заслуг адресата.** Часто така інформація має вигляд вказівки на анонімне джерело. Ідеться про висловлювання з невизначеним референтним індексом, який вважається одним із способів здійснення маніпулятивного тиску на співрозмовника [Николаєва 1988]: (*мені сказали, казали, кажуть, говорять, розповідали, ми чули, (багато) чув/чував (від людей), я начуваний про ...*, деякі джерела повідомили, є думка, прозвучала думка, говорив з тими, хто слухав твоє слово..., наприклад: (збирач податків хоче, щоб селянка в рахунок боргу вибілила йому полотно) [*– Авжеж, положу. А щось і відробиш.*] **Полотно, кажуть, ти найкраще білиш?** (М. Стельмах).

Повідомлення про загальну визнаність адресата в маніпулятивній стратегії позитиву репрезентується також у вигляді гіпертрофованого узагальнення джерела – посиланням на загальноновизнану суспільну думку: *всім відомо, всі (люди) знають, весь світ знає, хто ж не чув про.../не знає про (вашу добрість і под.),* наприклад: (батьки, що привезли доньку на навчання, хочуть запобігти ласки для них у директорки пансіону) *О, певно! Ми чули тільки одне хороше про ваш інститут, і найбільше з того часу, як ви приїхали сюди з Петербурга, [– сказала Степанида] (І. Нечуй-Левицький).*

Матеріал художньої літератури містить приклади вербалізації повідомлення про загальну визнаність заслуг адресата пролептичними конструкціями, що являють собою репліку, яка містить риторичне питання і відповідь, наприклад: (Гершко пропонує Герасиму допомогу при купівлі землі, маючи на меті заробити на цьому) [ГЕРАСИМ. ... *А ти звідкіля знаєш, що мене звуть Герасим та ще й Никодимович?*]

ГЕРШКО. Хто ж не знає такого хазяїна <...> Всі знають (І. Карпенко-Карий).

Компліментарне висловлювання може вживатись і як підтвердження думок третіх осіб, наприклад: (воїн просить старця дати йому цілюще зілля) *Правду казали люди: ти – великий віцун. [Знай же старче: Могут нікого не просить, Могут здобуває собі все своїми руками. Але тебе я прошу: дай мені того зілля, що розбиває залізо]* (В. Босович); (російський боярин домагається прихильності Б. Хмельницького перед Переяславською радою) *Недарма твій розум, гетьмане, світлим нарекли на Москві* (Н. Рибак).

Загальна визнаність заслуг адресата передається і за допомогою реченневих одиниць із дієсловами *заздрити (завидувати – розм.), боятися*, що мають негативне значення, яке в контексті нейтралізується, наприклад: (адвокат, найнятий сином багатія, хоче увійти в довіру батька й домогтись оформлення всієї спадщини на ім'я свого клієнта) *АБЛАКАТ. На всю округу хазяїн! Завидують вам люде, та й є чому! Щасливий батько, у котрого такий син!* (І. Карпенко-Карий).

3. Уживання універсальних висловлювань у компліментарній функції, супровід компліментарних висловлювань фразеологізмами, зокрема прислів'ями, приказками, афоризмами, наприклад: (війт хоче одружити зі своєю вагітною донькою бідного парубка Лук'яна) – *Бог наділив тебе, Лук'яне, файною силою, вродою і розумом не обійшов, сміливістю і відвагою, то й велике багатство матимеш, бо недарма люди говорять, що розумному все йде до рук, а дурневі – від рук* (М. Крилатий); (батько запопадає перед паном, за якого мріє віддати заміж свою доньку) *ПРОКІП СВИРИДОВИЧ. Дуже, дуже радий, що бачу розумного чоловіка; розумного чоловіка послухат – велика втіха!* (М. Старицький).

Картотекою зафіксовано й уживання у функції компліменту цитат із Біблії, наприклад: (патер запобігає перед своїм можновладним духовним сином) – *Яка шляхетність! Який жест, повний величі, – жест, гідний Стародавнього Риму! [– захоплено белькотів він (патер Юстовський. – І.Ш.)]– "Блаженно черве, що тебе породило, і сосці, що вигодовували тебе", [– скажу я словами Євангелія] (З. Тулуб).*

4. Прийом "компліментарне висловлювання прихованому адресату". В деяких випадках "сторонній учасник сам є справжнім адресатом, що реагує на слова, звернуті до іншого" [Селиванова 2004: 63]. Суть цього прийому полягає в тому, що позитивнооцінне висловлювання (пряме чи непряме) адресується співрозмовнику, який не є особою, щодо якої здійснюється вплив, але мовець знає про те, що "справжній" адресат чує його або що його зміст дійде до нього, наприклад: (васал домагається прихильності князя) [*Князь не любив, щоб йому перечили. – За наслідки я відповідаю, – сказав він іронічно, – а ви маєте виконувати накази! Сулятицький виструнчився і вже хотів іти, коли раптом за його спиною почувся голос Дідушка:*]

– Їхню світлість, ясновельможного князя воєводу і добродія нашого, треба слухати! [– промовив той повчально до Сулятицького, водночас кланяючись улесливо князеві] (В. Гжицький).

5. Прийом "комплімент при сторонніх", або "позитив третьої сторони". Психологи стверджують, що добрі слова, висловлені публічно, завжди викликають більше довіри й оцінюються вище, ніж комплімент, сказаний при особистій бесіді [Гарнер, Пиз 2009: 113]. Цей прийом активно використовується й при реалізації маніпулятивної стратегії позитиву.

6. **Компліментарне висловлювання на фоні самоприниження.** Комплімент на фоні антикомпліменту собі – вдалий і особливо чутливий [Панкратов 2000: 93], [Шейнов 2000: 250]. Компліменти, похвальні та схвальні висловлювання, уживані з маніпулятивною метою, можуть супроводжуватися прийомом применшення себе, або ставленням себе у "слабку позицію", наприклад: (дівчина-селянка хоче пом'якшити відмову вчителю, що хотів її сватати) – *Якове Дорохтейовичу, ви дуже вчена людина, аж учитель. Ви всякі високі науки проходили, а ми прості й темні, як сама земля, люди. [То хіба ж ви не знаєте, що гріх занепацати душу за гроші чи десятини, хоча б їх і півсотня, і більше було?]* (М. Стельмах); (флірт) – *Ах, панно Олю, панно Олю, як я шкодую, що я такий кепський кавалер, що навіть паршивого дзеркальця не маю при собі!* (І. Вільде).

Самоприниження в межах досліджуваної стратегії реалізується і за допомогою номінацій, що дають невисоку оцінку адресанту. Зазвичай такі номінації виражаються іменниками з атрибутивними поширювачами і часто супроводжуються словами *лише, просто, тільки, такий собі*, наприклад: (флірт) – *Я завжди ніяковію перед поважними панамі<...>. А чаклунів не бачила взагалі <...>. Ні, я знаю своє місце, пане чарівник! Я просто служниця, я боюся шляхетних панів!* (Дяченки). Типовим є оформлення самоприниження реченнями із прикладами, що містять негативні самономінації, наприклад: (молодиця, від якої чоловік пішов до сусідки, просить захисту в отамана) – *Пане-отамане, [– волає молодиця,] – рятуйте мене, бабу дурну, бо життя мое пропаде. <...> А хто ж зарадить, пане-отамане, як не ви? Ви ж тепер власть* (Ю. Щербак); (письменник

хоче дізнатися думку співрозмовника про свій новий твір) – *Я, Славо, якраз закінчую новий роман, [– сказав,] – тож, зрештою, кортить прочитати тобі кілька сторіночок, почути мудру думку* (С. Грицюк).

Часто самоприниження передається заперечувальними реченневими одиницями, наприклад: (Ляшенко відмовляється від пропозиції бути командиром загону) – *Не спец я для такого діла. Ви з Одарчуком – люди військові, вам і карти в руки. А я вже комісаром при вас <...>* (І. Головченко, О. Мусієнко). Для передачі низької самооцінки в тактиці підвищення значущості співрозмовника функціонують і складні речення, складові яких перебувають у протиставних відношеннях. Йдеться про реченнєві одиниці, побудовані за схемами: "*Ти // ви + [позитивна оцінка], а (от) я + [негативна // нейтральна оцінка]*", "*От зі мною + [дієслова на позначення негативно // нейтрально оцінюваної дії], а ти // ви + [дієслова на позначення позитивно оцінюваної дії]*", наприклад: (бідна дівчина хоче перевірити щирість почуттів свого багатого залицяльника) [*ОЛЕНКА. Я рада б вірити, та] ви дуже розумні, як усі кажуть, а я дуже бідна й проста* (І. Нечуй-Левицький).

Експресивним засобом вираження самоприниження в описуваній тактиці постають:

– риторично-питальні речення на зразок *А я що?, Е, що там я?, Хто я (такий)?, Що там про мене (балакать, говорити)!, Що це я кажу?!, Та що я кажу! Хіба // невже я Вам рівня // пара?, Куди мені до вас?, Куди мені до вашого розуму, Де вже нам до вас, Та де там вже нам до... та ін.*, наприклад: (зрадник Караїмович хоче хитрощами примусити повстанців та запорожців лишити фортецю Кодак) *А я що <...> Я й балакати до пуття не вмію. Не вийшло, то й руки опустилися <...>. А тебе козаки люблять, вірять тобі. Ти б їх повів за собою* (В. Чемерис); (покоївка Марина залицяється до панського сина Никодима) *Е, що там про мене балакать! От на що вже ви мужчина, вчені, пан вас любить, душі не чує – чого б, здається, ще хотіть?* (І. Карпенко-Карий).

– асиметричні конструкції, стверджувальна форма яких виражає заперечувальний зміст, наприклад: (старий коваль Степан Трохимович прийшов за порадою до редакції газети, а його вмовляють стати дописувачем газети) – *Ще б когось зрівняли з собою! [– заперечив старий коваль.] – Та я ж такий собі простий робітник, можна сказати звичайнісінький!* (М. Хвильовий).

Удаючись до прийому самоприниження в межах маніпулятивної стратегії позитиву, мовець дає собі характеристику за соціальним статусом, посадою (*бідний, вбогий, невільник, служник, людина маленька, простий робітник, скромний провісник долі, найнижчий слуга, обіймаю скромне місце помічника директора*), вмінням вирішувати життєві завдання (*безпомічний, безпорадний*), розумовими здібностями (*дурний, дурень, темний, сліпий, (мій) нікчемний розум, діти і дурні* (проти вашого розуму), *нічого не бачу* (в значенні "нічого не розумію"), професійною належністю, наявністю досвіду (*не фахівець, у цьому не розбираюсь, маю маленький стаж і под.*), віковою ознакою (*я молодий це для цього, старий, вже майже стара*), місцем проживання, способом життя (*сільські люди, бідні* (в значенні "обмежені"), наявністю талантів, здібностей (*звичайнісінький, стереотипний, неоригінальний, нездара, (я) й балакати до пуття не вмію і под.*), наприклад: (жінка священника Балабушиха залицяється до вчителя музики своєї доньки) – *Ви бачили багато світу, бували в усяких містах, були в Парижі, жили за границею. А ми, бідні, сидимо отучки в цих поганих норах, неначе ті черниці в монастирі* (І. Нечуй-Левицький); (Митько хоче залучити до партагітації молоді старого робітника) [*Щоб притягти завод до такої серйозної справи, – сказав Митько-комсомолец, – треба знати, як його притягти, і, головне, знати, кому цю справу доручити.*] *Я людина молода, маю маленький виробничий і комсомольський стаж, а ви старий робітник і до того ж учасник революції п'ятого року. Ви людина з авторитетом* (М. Хвильовий). Рідше протиставляється характер виконання дії, наприклад: (*Ви граєте – (я) так-сяк бренькаю.*

Для прийому самоприниження характерна препозиція компліментарного висловлювання щодо частини, що містить самоприниження, але подекуди трапляються конструкції, у яких компліментарна частина займає інтер- або постпозицію, наприклад: (полонений просить великого візира про заступництво) – *О мій найясніший повелителю, я неказанно радий, що моя гірка, невольницька дорога перехрестилася з твоєю світлою дорогою і я можу сподіватися на твою ласку і твоє заступництво!* (В. Малик).

7. **Деталізація // генералізація компліментарного висловлювання**, наприклад: (поручик хоче запросити Тимофія до своєї роти) – *Розповідали, [– почав пан поручик,] – що ти рятував полк від морської хвороби: кому – причастя святою водою, кому – якісь особливі ліки від нудоти, кого ж по-іншому приводив до пам'яті. Одне слово, брат милосердя* (В. Пеунов); (вищий у посаді надихає на виконання доручення свого підлеглого) *Я знайомий з вами не перший день і знаю ваші якості: вміння швидко орієнтуватися в складній обстановці, рішучість, хоробрість* (Ю. Дольд-Михайлик).

8. **Висловлення подиву чи захоплення з приводу наявності у співрозмовника позитивних якостей, заслуг**. Здивування-захоплення в тактиці підвищення значущості співрозмовника вербалізуються за допомогою таких лексико-граматичних структур: (*Я*) *і не думав // не здогадувався, не знав, не сподівався, не чекав, не очікував, не надіявся* (розм. – І. Ш.), *не підозрював, що + [позитивна оцінка співрозмовника]; А ви + [позитивна оцінка співрозмовника]!; Виявляється, ви + [позитивна оцінка співрозмовника]!; Дивуюсь з вашої (вашого, ваших) / подивований з приводу + [позитивна оцінка співрозмовника]; Бач/диви, ти ба, іч + який (+ [позитивна оцінка співрозмовника])!, іч як!, Подумати тільки!* та ін.), наприклад: (флірт) – *Я й не знала, що з вас такий гайдамака!* (Л. Мартович); (багатий селянин Герасим хоче підбити кума на не вигідну для нього справу) *ГЕРАСИМ. Не надіявся, куме, щоб ви такі сміливі були <...>* (І. Карпенко-Карий).

Експресивно подив і захоплення передають асиметричні конструкції, що мають вигляд риторично-питальних реченнєвих одиниць на зразок *Звідки ти такий узвсяся?*, наприклад: (Феноген хвалить свого співника економа Ліхтаренка перед обгородкою) *І розумно, і правдиво! І де ти такий узвсяся?* (І. Карпенко-Карий); (флірт) – *Золотко! Хто тебе народив такою щирою? Ти – ангелятко* (Р. Андріяшик); (Крамарюк підтакує артисту Івану, у якого постійно позичає гроші) ... *І де у чоловіка стільки розуму набралось? Геній!* [*Слухаю і чую, що я справді дурень і навіть це мене тепер не ображає. Я люблю правду*] (І. Карпенко-Карий).

9. **Подвійний комплімент, або "комплімент у компліменті"**, наприклад: (директор просить підлеглого написати історію проектно-конструкторської контори) [*Візьмися, Андрію, корисне діло зробиш. Факти ми тобі дамо, факти правильні і хоч на десяток томів.*] *Літописець славного трудового колективу – звучить!* (В. Дрозд).

Для тактики підвищення значущості співрозмовника не характерним є прийом "компліментарне висловлювання, побудоване на ефекті неочікуваності". Йдеться про структури на зразок *Вас надурили. Вам дали набагато краще хутро*. Так, картотекою зафіксовано лише поодинокі, не дуже яскраві, приклади, що демонструють цей прийом, наприклад: (начальник перед дорученням підлеглому виконання складного завдання) – *Що ж, вас можна було б привітати з успіхом...*[*– нарешті підвів голову й гостро глянув Тарганову в очі.*] – *Можна було б, якби справжні, непересічні успіхи не чекали в майбутньому. І притому дуже недалекому.* [*Пам'ятаєте, я обіцяв вам довірити операцію державного значення?*] *Так ось: час для подвигів настав. Вам надається можливість вписати своє ім'я на сторінки історії* (І. Головченко, О. Мусієнко). Можливо, невелика кількість прикладів зумовлена тим, що, вдаючись до маніпулятивної стратегії позитиву, мовець прагне бути зрозумілим співрозмовнику в бажанні справити на нього позитивне враження, сподобатись, домогтись прихильності. Уживання компліменту, побудованого на ефекті неочікуваності, є комунікативно ризикованим, оскільки може викликати неадекватну реакцію співрозмовника, спричинити нерозуміння, неправильне декодування, а також бути трактованим адресатом як прояв зверхності мовця щодо нього.

Таким чином, впливова функція компліментарних висловлювань у маніпулятивній стратегії позитиву посилюється за допомогою таких комунікативних прийомів, як "компліментарне висловлювання чужими вустами", повідомлення про загальну визнаність заслуг адресата, уживання універсальних висловлювань у компліментарній функції, "компліментарне висловлювання прихованому адресату", "комплімент при сторонніх", "компліментарне висловлювання на фоні самоприниження", "деталізація // генералізація компліментарного висловлювання", висловлення подиву або захоплення з приводу наявності у співрозмовника позитивних якостей, заслуг, "подвійний комплімент" тощо.

Перспективним напрямом подальших лінгвістичних розвідок вважаємо дослідження впливу соціокомунікативних чинників на відбір мовних засобів при реалізації маніпулятивної стратегії позитиву.

Література

Гарнер, Пиз 2009: Гарнер, А., Пиз, А. Язык разговора: Как разговаривать, чтобы договориться. Как совместить радость общения и пользу убеждения [Текст] : психологический бестселлер / А. Гарнер, А. Пиз. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2009. – 223 с. – ISBN: 978-5-699-15759-4.

Кокойло 1995: Кокойло, Л.А. Комплиментарные высказывания в современном английском языке: (структура, семантика, употребление) [Текст] : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Л. О. Кокойло. – К., 1995. – 207 с.

Мищенко 1999: Мищенко, В.Я. Комплимент в речевом поведении представителей англоязычных (британской и американской) культур [Текст] : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / В. Я. Мищенко. – Х., 1999. – 201 с.

Мудрова 2007: Мудрова, Е.В. Комплимент как первичный речевой жанр [Текст] : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / Е. В. Мудрова ; Таганрог. гос. пед. ин-т. – Таганрог, 2007. – 27 с.

Николаева 1988: Николаева, Т. М. Лингвистическая демагогия [Текст] / Т. М. Николаева // Прагматика и проблемы интенциональности : [сб. науч. тр.]. – М. : ИЯ АН СССР, 1988. – С. 154-165.

Панкратов 2000: Панкратов, В.Н. Манипуляции в общении и их нейтрализация [Текст] : практическое руководство / В. Н. Панкратов. – М. : Изд-во Института Психотерапии, 2000. – 208 с. – (Серия : Психология успеха и эффективного управления). – ISBN 5-89939-009-3.

Селиванова 2004: Селиванова, Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации [Текст] : монограф. учеб. пособие / Е. А. Селиванова. – К. : Брама, изд. Вовчок О.Ю., 2004. – 336 с. – ISBN 966-8791-16-9.

Шейнов 2000: Шейнов, В.П. Риторика [Текст] / В. П. Шейнов. – Мн. : Амалфея, 2000. – 592 с. – ISBN 985-441-092-7.

В статье комплиментарное высказывание рассматривается как средство воздействия в рамках реализации манипулятивной стратегии позитива. Выделены и описаны приемы, позволяющие усилить воздействующую функцию комплиментов; охарактеризованы языковые средства их вербализации.

Ключевые слова: манипулятивная стратегия позитива, прием усиления воздействующей функции, комплиментарное высказывание, вербальная репрезентация.

The research determines the complimentary utterance as the way of influence within the realization of the manipulative strategy of positive. The author indicates the modes which help to intensify the influential function of compliments. The article focuses on the language means and demonstrates the verbalization of these modes by their help.

Keywords: manipulative positive strategy, the method of intensifying the influential function, complimentary utterance, verbal representation.

Надійшла до редакції 24 листопада 2011 року.

РОЗДІЛ V. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗІСТАВНО-ТИПОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ МОВ

Oksana Putilina

ББК Ш12=411.4*22

УДК 81371+81367.625=811.112.2=811.161.2(075.8)

**HISTORICAL AND CONTEMPORARY FACTORS OF INNOVATIVE PROCESSES IN THE
PRESENT-DAY
ENGLISH LANGUAGE IN COMPARISON WITH UKRAINIAN ONE: CONFLICT OR
COOPERATION?**

Стаття присвячена характеристиці лексичних процесів у сучасній англійській мові (у зіставленні з українською), встановленню природи і причин історичних змін в лексичному складі англійської мови (порівняно з українською), розмежуванню літературної / розмовної форми функціонування англійської мови (у зіставленні з українською), кваліфікуванню типів неологізмів в обох зіставляваних мовах.

Ключові слова: «важке слово», неологізм морфологічного типу, малапропізм, калька, вторинна номінація, власне-неологізм, перейменування, трансномінація, переосмислення, фонетичний неологізм, оноματοпоя.

Under the global integration that results in strengthening intercultural relations, development of languages, including English and Ukrainian, is a rapid process, in particular on the lexical level, which is not always predictable. Analysis of examples adjusted by many authors, particularly A. Paunder, L. Bauer, R. Lieber et al., who are concerned about this fact, revealed new structural types of lexical items, such as fragmented elements (*splinters*), a significant number of highly unstable compound nouns with a separate writing, but common unifying accent (*block compounds*) and a creation on their basis of compound words / pseudo-compound words (other parts of speech), whose self-morphological identity usually defined only within a specific context for the fulfillment of their syntactic role, that is, their appearance has a strengthening influence of analogy in the formation of *composites* / *quasi-composites* that can lead to structural changes of lexical units, including the conversion of compound words in derivatives for potentially unlimited number of new words with unstable and unpredictable grammatically-categorical indicators.

This process is one of the differential features of present-day English, especially British (BE) and American (AmE) variants as competitors that stand out against other variants of English (such as the Australian or Canadian ones) with multiplicity of media, geographical area due to extralinguistic factors of their spread – as the classic, 'original', 'true' English (as claimed by some supporters of BE) in the status of one of the languages of international communication and as less conservative language with signs of language-cosmopolitan, that absorbed into itself the elements of other languages, which directly contacted, and in the role of the language of the powerful state in the world (AmE), respectively. Lack of substantial research in this area makes **the relevance** of proposed research.

However, a comprehensive analysis of innovative processes that currently take place in the English language (as opposed to Ukrainian), primarily on the lexical level, not be possible without the differentiation of specific and borrowed items, events, processes, etc. in modern English in comparison with the Ukrainian that is **the purpose** of our study. It is quite obvious there is a determination of **the main tasks**, namely: a characterization of lexical processes in present-day English (in comparison with Ukrainian) and their historical interpreting, an establishing of the nature and causes of historical changes in the vocabulary of English (compared with the Ukrainian), a separation of literary / colloquial functioning form of English (in comparison with Ukrainian), a classifying types of neologisms in both languages.

A characteristic feature of English (compared to Ukrainian) is that currently, according to the most Anglicists, there contained up to 70% of the words borrowed from other languages, that repeatedly gave cause for concern for linguists about this, primarily because fear of loss of English identity [Benczes 2006].

Indeed, in the English language can fairly easily identify words borrowed in different periods of its development from many languages as media of cultures, which for some time were in contact with the English native speakers, including Latin, Greek, Old French, Scandinavian languages and others. This has affected grammatical level of English, which also became the borrowings, such as articles, some prepositions, auxiliary verbs from Germanic languages. Intensification of trade relations and the adoption of Christianity also contributed, adding to the English lexicon Latin *school* 'школа', *priest* 'священик', *pepper* 'перець', *wine* 'вино', *devil* 'диявол' (cf. with the Ukrainian language, which is observed also a significant flow of words from classical languages, but mainly Greek, since Rus took Byzantine Christianity, not Roman). Since the end of VIIIth century a numerous group of Danish words appears (due to raids by Scandinavian Vikings), without which it is impossible to imagine a modern English, including: *get* 'отримувати', *take* 'брати', *they* 'вони', *leg* 'нога', *husband* 'чоловік', *cut* 'різати', *shirt* 'сорочка', *ugly* 'потворний', *whole* 'весь, цілий', *wrong* 'неправильний', and in the XVIth century English replenished a Latin terminology: *access* 'доступ', *commission* 'повноваження, доручення', *concept* 'поняття, ідея', *complain* 'скарга'

and so on, that on average perceived as the native English vocabulary by an ordinary English speaker, rather than borrowing.

As rightly observes L. Lipka, modern English is the result of two national disasters – Western Roman invasion and Norman conquest, and thus is a mixture as languages of conquerors. According to E. Leisi, contemporary English is a unique mixture of Germanic and Romance elements and this mixing has resulted in the international character of the vocabulary, for example: the German equivalent to *Tier* is or *animal*, or *beast* in English; German *Wagen* can be interpreted a number of English synonyms, such as *car*, *cart*, *carriage*, and *chariot*; as equivalent to *nachdenken* or *überlegen* function English *think*, *reflect*, *meditate*, *ponder* and *cogitate*. Clearly, the structure of the vocabulary is different in both languages: actually, the structure of English vocabulary has suffered a strong influence from both languages, as a result of this today English can boast a variety of synonyms-words of different languages, including Germanic and Romance origin [Lipka 2002: 14].

This is also true for the negative consequences of the mixing of languages. English linguist E. Leise treats these under the «hard words» («важкими словами») [Leisi, Watts 1984: 68], setting off in their number and them (on the principles of traditional English lexicography) words of Latin or Greek origin, which pose many problems for those who hold the classical languages, such as speakers consciously / unconsciously seek motivation or equivalent to those words. This may lead to more or less funny mistakes and erroneous use, so-called **malapropisms**. Thus, for example, *epitaph* ‘епітафія’ and *epithet* ‘епітет’, so you can easily confuse *illiterate* ‘неграмотний, неук’ and *illegitimate* ‘незаконнонароджений, позашлюбний’. Words *allegory* ‘алегорія’, *alligator* ‘алігатор’ and *atheist* ‘атеїст’ is a continuation of the list. Thus, misunderstanding, discrepancy, ambiguity and other phenomena that have "social consequences" of such difficulties, according to E. Leisi only deepen the processes of dilution etymological and social values taken "difficult words" and provide the foundations for the creation by their sample of new words from the wrong semantic motivation.

It is certainly true that all languages are mixtures to a greater or lesser extent. Comparing English to German and French, however, E. Leisi comes to the conclusion that the present-day English vocabulary is unique in this respect [Leisi, Watts 1984: 58]. Through cultural contact with the Romans, partly already on the Continent, and also through the influence of Christianity, a very early stratum of Latin-Greek words entered the language. This origin is no longer belong to the normal speaker today in words such as *dish*, *cheese*, *mint*, *pound*, *devil* (before the 10th century), *assistance*, *text*, *history*, *maturity*, *polite*, *scripture* (the 17th century). The same holds for some Scandinavian words from about the 10th century that today belong to the central core of the vocabulary. This means that their frequency is very high. The stratum contains: *they*, *them*, *their*, *sky*, *skin*, *ill*, *die*, *cast* and *take* – they partly replace some of the Old English words that are now seen as outdated, eg., *heofon* ‘небо, небеса’ (modern *sky*, *Heaven*) or *niman* ‘брати’ (a modern *take*).

However, the impact of classical languages on modern English is still strong, as evidenced by a diverse group of formations such as morphological (*Neo-classical Compounds*), or neo-classical compound words, a necessary measure which is the basis / bases of Latin or Greek origin (in the Ukrainian language lexemes are come mainly through English as a one of the languages of international communication that has international status and sociocultural and psychological significance in the minds of many speakers of other languages, and have their counterparts, ie origin from classical languages is lost, or may have a partial equivalent of Greek / Latin morph), eg.: *aerocapture* ‘гальмування космічного корабля’ – describing translation into Ukrainian with the loss of Greek base, *autocue* ‘телесуфлер’ – Greek *autos* = *self* in the Ukrainian language has another Greek equivalent *теле-* (partial replacement), *autohypnosis* ‘самонавіювання’ – complete loss of the classic signs of origin while maintaining grammatical model, *megaversity* ‘великий університет, можливо, утворений унаслідок злиття кількох’ – partial loss (of the first component *mega-*), *multipack* ‘набір продуктів, готове замовлення для кур’єрської доставки’ – total loss of the Latin morph, as well as in *paraschool* ‘школа на громадських засадах, наприклад, в американській діаспорі’ or *autogestion* ‘робоче самоврядування’ (from the Latin *gestare* = *carred*) and so on.

A more radical changes and profound influence on the English vocabulary occurred in the wake of the Norman conquest of 1066. Until the 15th century a great number of French words were adopted that belonged especially to the areas of court, state, law, and church (another possible generalization) such as: *sovereign*, *country*, *minister*, *parliament*, *noble*, *honour*, *justice*, *religion*, *service*, *virtue*, *vice*, *Pity*, *beauty*, and *preach*, *arch*, *chaste* [Stockwell, Minkova 2001]. Massive borrowing French words was extremely active until 1400 but, in fact, lasted until the 17th century.

These early words are distinguished from later French loans, such as *champagne* and *machine*, by phonological peculiarities of the latter, namely the pronunciation [ʃ] instead of [tʃ]. According to R. Carter, T. McEnery, R. Xiao, Y. Tono, adoption and assimilation of French words at various times prepared the ground for the invasion of learned words (mostly terminological character) of Latin and Greek origin (from the classical languages of science and education) during the humanistic period [Carter 1998: 60; McEnery, Xiao, Tono 2006: 102]. Many English lexicologists recognized the group of Old French borrowings is the most numerous (about a quarter of the active vocabulary of modern consumption), and the time of their appearance is considered to be already mentioned 1066 – Norman conquest of England, which brought a French as a language of prestige and power, from its Norman dialect the Anglo-Norman language formed later – the official language of this areas that functioned to end of 14th century in parallel with the native English: *city* ‘місто’, *entrance* ‘вхід’, *difficult* ‘важкий, складний’, *flexible* ‘гнучкий’, *disappointment* ‘розчарування, зневіра’, *movement* ‘рух’, *government* ‘уряд’, *court* ‘суд’, *admirable* ‘чудовий’,

goddess ‘богиня’, *solitude* ‘самотність, усамітнення’, *battle* ‘битва, сутичка’ etc. Sociolinguistic factors in the development of English language of this period is dominated, as evidenced by formed groups of vocabulary to describe the power (*duke, duchess, count, countess*), the government as a medium power (*parliament, government*), law (*accuse, attorney, crime*), fashion concepts (*dress, apparel*), arts (*music, poem*), moral (*courtesy, charity*). The modern phenomenon of parallel operation of lexeme as a sign of speaker belonging to the persons with some variant of English by many features similar to the social and stylistic differentiation of 11th-14th centuries: English and French words are often served as equivalents, describing the speaker's social identity as the lower strata of society to take lexemes from Old English period, eg., *cow, sheep, swine*, and representatives of the nobles used French correlates, *beef, mutton, pork*, when it came to food (meat from these animals) that only they could afford.

Influence of French and other Romance languages English still feels that its effect on vocabulary and turns especially through the emergence of a large number of neologisms, which can be attributed to vellums (although it must be noted a substantial reduction of their number the last 10 years), for example: *dialogue of the deaf* (tracing the French *dialogue des sourds*) ‘дискусія, в якій учасники не зважають на аргументи співрозмовника’, *phonovel* (from the Spanish *fotonovela*) ‘фотороман, роман, що складається зі світлин, зазвичай із діалоговими вставками у стилі коміксів’, *sound and light* (from the French *son et lumier*) ‘звук і світло (різновид театру)’, *café noir* ‘чорна кава’, *object de art* ‘предмет мистецтва’ and so on.

We mentioned before that as a positive result of the mixing of languages, the possibility of distinguishing fine nuances of meaning arises. L. Lipka points out that the distinction between *mainly, masculine, male, virile* is not parallel to that between *womanly, womanish, female, feminine*. This becomes clear if we analyze the performance of lexemes` compatibility, each of which can realize the specifics of its semantics only in a narrow specialized context. It must be added that it is impossible to capture the exact differences of meaning, unless we consider the combining potential of these words, the so-called collocations. That is why, for example, the lexeme *masculine* can be combined with *style, woman* and *pronoun*, but *male* cannot [Lipka 2002: 16]. As rightly pointed H. Jackson and E. Zé Amvela, any language, including – English and Ukrainian, can not be considered "clear" («чистою») [Jackson, Amvela 2000] as a percentage of loans are always present, but of course it is different in different languages, and hence the extent of his influence on modern processes in the system language is different.

Overall, according to many modern Anglicists, researchers who engage in an emotional statement about the loss of linguistic identity of English do not include the principal matter – namely, it retains its national identity when it develops its own rules for phonetic and grammatical system, which subordinates the development and of logical system [Lipka 2002: 14]. The demonstration in this context is the case, which occurred in the 17th century, when the British were concerned preponderance of Latin words. English playwright Ben Jonson ridiculed this tendency even in the play *Poetastar* (1601), where one of the characters formed a new word in the opinion of the author, or funny with a touch of exaggeration: *barmy froth, chilblained, clumsy, clutched, conscious, damp, defunct, fatuate, furibund, glibbery, incubus, inflate, lubrical, magnificate, oblatrant, obstupefact, prorumpted, puffy, quaking custard, reciprocal, retrograde, snarling gusts, snotteries, spurious, strenuous, turgidous, ventositous*. Although it was a joke, an attempt to mock these reality, many words from this list has settled down and function now: *clumsy, conscious, damp, defunct, puffy, reciprocal, retrograde, spurious* і *strenuous* [Štekauer 2005].

Even if you accept that borrowing is a significant part of modern English vocabulary, we should agree with the fact that they have varying degrees of adaptation to the English language system: part of them to some extent retains originality graphics, sound and/or grammatical language-source, the rest is completely dissolved in the English vocabulary, being perceived as a native language of English self-token (which happened, for example, with such borrowings from Latin, as *history, polite, maturity*, that adapted to the requirements of English). This diversity has led to a deep internal bundles in the English language both within the entire system of language in general and some of its variants in particular (British, American, Australian, etc.), which has greatly contributed to the intensification of the trend towards the separation of variants of the English language as relatively independent entities and strengthen the sociolinguistic factors that determine the formation of the vocabulary. Furthermore, there is often an interrelationship between various regional, social, and situational parameters which results in the choice of a specific lexical item. A glance at the pair *ill* ‘хворий, жорстокий’/ *sick* ‘хворий’ alone will show that there are crucial differences between British and American English, but also within each geographical variety, depending on specific collocations – cf.: *illness, sickness, be sick* (on the boat), *sick leave, sick parade* = AmE *sick call*.

All this provoked the emergence different interpretations of modern English vocabulary (unlike the Ukrainian, for which researchers have more or less unanimous in its findings) and distribution of active / passive on changes, including the appearance of new structures, especially as a result of borrowing, areas (including – depending of research tasks – classification by sources of borrowing, by assimilating the forms and degree of importance for the thematic groups, etc.). L. Lipka sticky notes that the representation starts out from the assumption that the vocabulary of English contains a large central area, which is common to all media, styles, and social classes. This concept of common English, symbolized by COMMON ‘звичайна, повсякденна’, is equivalent, with respect to the lexicon, to the «common core» treated in the University Grammar of English, which is present in all varieties of English. This central area, which contains words like eg *come, father, chair, good, bad, very*, is labeled «Common English» / «Colloquial English» (cf. a similar situation with a live spoken Ukrainian language and the fundamental layer of the literary Ukrainian one).

If we compare these two forms of existence of language, it should be noted that the «Literary», in the opinion of the authors of Oxford Dictionary series, contains specific terminology, borrowings and archaisms, eg., *Weltanschauung* 'світогляд' or *blasé* 'пересичений', and the transition from other «literary» words such as *firmament*, *similitude*, *whence*, *whither* to the outer areas is gradual and fluid. On the other side «Colloquial» English contains dialectal and vulgar elements, as well as words from slang and technical language (note that term slang often used by some Anglicists as a name of speech of specific social groups, cf.: *army slang*, *school slang*, *navy slang*, and their frontiers are often difficult to identify and distinguish from the proper jargon. There are thus no clear boundaries between slang in this sense and technical language) [Lipka 2002: 17-18].

But this approach to the structure of the lexicon of modern English does not reflect the emergence of neologisms sources that appear equally in all these fields except the outdated language, but at the same time, the advantage of such structuring are making loans in a separate area than identified significant percentage of tokens among all new formations.

Overall, the English vocabulary continues to be updated by updating the new units. A. Pounder, L. Bauer, R. Lieber note that the annual average in English (regardless of its variants) appears from 700 [Pounder 2006] to 800 [Bauer 2001] and even up to 1000 new words [Lieber 2004], more than in many other languages of the world [Елисеєва 2003]. This extension of the vocabulary is not only due to borrowings (including *tracing* – the formation of new words in another language models by translating morphemes, eg., *chainsmoking*, which is a transcript / tracing from the German *kettel-rauchen*), but also by so-called internal resources of the language system, ie, word building processes and redefining the existing values (*secondary designation*).

Appropriate here to cite the thesis of B. Serebrennikov, which equally applies to any language from world in general and English and Ukrainian in particular, that "in the state of communicative life" language has always rebuild and thrive, without losing the originality [Елисеєва 2003]. This doesn't mean that every new word that appears in the English language (as in Ukrainian), will have an impact on its lexical system [Клименко, Карпіловська, Кислюк 2008], and more – will provoke certain effects on grammatical level, as a percentage of new lexemes falls into the category of lexemes occasionalisms associated with a specific context, beyond which they are perceived by society as a sign of its specific language. Only the presence of confounding factors of repeatedly testing in the media new token may consolidate in a language ie it is lexicalized then neologism adapts to the linguistic system, or may eventually disappears completely from the broadcast media. This degree of adaptation as the degree of novelty may be different, so today Anglicists offer whole array of new vocabulary to differentiate on the criteria of novelty (by value, in form or meaning and form simultaneously), which is directly-proportional to a degree unadaptation of tokens, to:

1) *proper neologisms* – words which have new meaning and a new form, eg.: *biocomputer* 'біокомп'ютер', *seadrome* 'аеродром на штучному острові', *boatel* 'готель для тих, хто подорожує річкою';

2) *rename* (a species of *transnominatio*), ie words that take on a new form with the preservation of already known values, eg.: *sudser* (*soap opera*) 'мильна опера, або телесеріал, тобто низькоякісний багатосерійний телеспектакль на сімейні та побутові теми мелодраматичного, сентиментального характеру з постійними персонажами, чий переживання мають викликати сильні емоції в глядачів (першими спонсорами якого на Заході були виробники мила)', *fire fighter* (*fireman*) 'пожежник (наслідок впливу феміністського руху)', *flight attendant* (*stewardess*) 'бортпроводник/ бортпроводниця, тобто працівник / працівниця авіакомпанії, який / яка під час перельоту дбає про комфорт і безпеку пасажирів (кол. *стюардеса*)';

3) *reconsideration* when the form is already functioning in the language takes on new meaning, for example: *bread* (food) 'хліб, їжа' → *bread* (money) 'гроші', *box* (carton) 'коробка, ящик' → *box* (TV-set) 'телевізор', *apple* (fruit) 'яблуко' → *apple* (Indian man) 'індіанець, який співпрацює з білими (людьми), з офіційними урядовими організаціями'.

It is clear that the first two groups include the use of internal resources of English derivational system (regardless of language version). They also attributed *phonetic neologisms* – artificial configuration of sounds, often created for commercial purposes (eg within promotion to attract the target audience), including: terms, trademarks (often in combination with morphemes of Greek or Latin origin) [Plag 2001]: *Mc* as cheap, easy, normal 'дешевий, доступний, зручний, стандартний' (*MacCoffee*, *McCinema*), *acrylic* (from the Greek *hull* 'material') as synthetic material 'акрил, синтетичний матеріал', *perfol* (from the Greek *oleum* 'oil') as plastic film 'пластична плівка'; exclamations, slang items [Benczes 2006]: *Hubba-hubba!* 'Оце так!', *Tut-tut!* 'Ще чого!'; *zizz* (British slang) as short sleep (imitation of sounds, which gives the one who sleeps) 'короткий сон (наслідування звуків, які видає той, хто спить)' – the result of *onomatopoeia* (derivation by imitating sounds) [Дубенец 2003: 25], *yeck*, *yuck* (American slang) – exclamations, which express an aversion, and so on. By contrast, the third group belongs to the secondary designation, and its appearance is due primarily with extralinguistic reasons.

Thus, the modern English language, unlike the Ukrainian, is a combination of Germanic and Roman elements is due to historical factors and explains the international character of its vocabulary. Thanks to cultural contact with Rome and the influence of Christianity in the English vocabulary has formed a large group of Latin-Greek words, the number continues to grow (in the Ukrainian language prevalent in this lexical-semantic field of Greek, not Latin borrowing). At the present time in the Ukrainian language such lexemes come mainly through English as a result of sociocultural and psychological factors with loss the origin from classical languages or as partial equivalents. In general, the vocabulary of both languages continue to be updated by borrowings and secondary designation, and the degree of adaptation as the

degree of novelty may be different, and lexeme is fixed in a language only in the presence of confounding factors of approbation repeatedly in the media included.

Perspective of this study is to analyze the processes that deepen the internal stratification of modern English and Ukrainian vocabularies as a whole system within each of the languages the whole and its individual variants in English (EL) (British, American, Australian, etc.), the latter more deeper trends in the breeding options for English as a relatively independent entities and strengthening of the sociolinguistic factors that determine the formation of vocabulary as well as language forms exist mainly in the Ukrainian language (UL) (literary and spoken forms (UL) and literary / common, colloquial (EL)) taking into account the relationships between regional, social and situational parameters that lead to the selection of specific lexical items by carriers of both compared languages based on communicative situation.

References

- Дубенец 2003: Дубенец, Э.М. Лингвистические изменения в современном английском языке [Текст] / Э. М. Дубенец. – М. : «Глосса-Пресс», 2003. – 256 с. – ISBN 5-7651-0088-0.
- Елисеева 2003: Елисеева, В.В. Лексикология английского языка [Текст] / В. В. Елисеева. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2003. – 80 с. – ISBN 5-8465-0135-4.
- Клименко, Карпіловська, Кислюк 2008: Клименко, Н.Ф., Карпіловська, С.А., Кислюк, Л.П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : Монографія [Текст] / Н. Ф. Клименко, С. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – 336 с. – ISBN 978-966-489-009-7.
- Bauer 2001: Bauer, L. Morphological productivity [Text] / L. Bauer. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – 245 pp. – ISBN 0 521 79238 X hardback
- Benczes 2006: Benczes, R. Creative compounding in English: the semantics of metaphorical and metonymical noun-noun combinations [Text] / R. Benczes. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2006. – 205 pp. – ISSN 1387-6724.
- Carter 1998: Carter, R. Vocabulary : applied linguistic perspectives [Text] / R. Carter. – New York : Routledge, 1998. – 317 pp.
- Jackson, Amvela 2000: Jackson, H., Amvela, E.Zé. Words, meaning and vocabulary: an introduction to modern English lexicology [Text] / H. Jackson, E. Zé. Amvela. – New York : Continuum International Publishing Group, 2000. – 216 pp. – ISBN 0-8264-6096-8 (pbk).
- Leisi, Watts 1984: Leisi, E., Watts, R.J. Modes of interpretation : essays presented to Ernst Leisi on the occasion of his 65th birthday [Text] / E. Leisi, R. J. Watts. – Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1984. – 221 pp. – ISBN 3-87808-860-4.
- Lieber 2004: Lieber, R. Morphology and lexical semantics [Text] / R. Lieber. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004. – 196 pp. – ISBN 0 521 83171 hardback.
- Lipka 2002: Lipka, L. English lexicology: lexical structure, word semantics & word-formation [Text] / L. Lipka. – Tübingen : Gunter Narr Verlag, 2002. – 244 pp. – ISBN 3-8233-4995-3.
- McEnery, Xiao, Tono 2006: McEnery, T., Xiao, R., Tono, Y. Corpus-based language studies : an advanced resource book [Text] / T. McEnery, R. Xiao, Y. Tono. – New York : Taylor & Francis, 2006. – 386 pp. – ISBN 10: 0-415-28622-0(hbk).
- Pounder 2000: Pounder, A. Processes and paradigms in word-formation morphology [Text] / A. Pounder. – Berlin : Walter de Gruyter, 2000. – 744 pp. – ISBN 3-11-016867-7.
- Plag 2003: Plag, I. Word-formation in English [Text] / I. Plag. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – 240 pp. – ISBN 0 521 52563 2 paperback.
- Stockwell, Minkova 2001: Stockwell, R.P., Minkova, D. English words : history and structure [Text] / R. P. Stockwell, D. Minkova. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – 208 pp. – ISBN 0 521 79362 9 (paperback).
- Štekauer 2005: Štekauer, P. Meaning predictability in word formation : novel, context-free naming units [Text] / P. Štekauer. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2005. – 288 pp. – ISBN 90 272 1563 (Eur.).

В статті розглядається характеристика лексических процесів в сучасному англійському мові (в порівнянні з українським), встановлюється природа і причини історических змін в лексическому складі англійського мові (в порівнянні з українським), диференціюються літературна / розмовна форма функціонування англійського мові (в порівнянні з українським), кваліфікуються типи неологізмів в порівнянних мові.

Ключеві слова: «тяжелые слова», неологізми морфологіческого типу, малапропізм, калька, вторична номінація, собственно неологізм, переименование, транснамінація, переосмысление, фонетический неологізм, ономапонія.

The paper denoted to a characterization of lexical processes in present-day English (in comparison with Ukrainian), an establishing of the nature and causes of historical changes in the vocabulary of English (compared with

the Ukrainian), a separation of literary / colloquial functioning form of English (in comparison with Ukrainian), a classifying types of neologisms in both languages.

Keywords: «hard word», neo-classical compound, malapropism, tracing, secondary designation, proper neologism, rename, transnomination, reconsideration, phonetic neologism, onomatopoeia.

Надійшла до редакції 18 листопада 2011 року.

Ольга Ситенко

ББК Ш 81.07

УДК 81'253

ІМЕННА КАТЕГОРІЯ ЧИСЛА: ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРУДНОЩІ

Стаття присвячена дослідженню форм числа англійських та українських іменників, аналізу ізоморфних та аломорфних структуральних та денотативних ознак аналізованого граматичного явища. Особлива увага фокусується на визначенні граматичних труднощів перекладу форм числа англійських та українських іменників, розглядаються коректні способи перекладу таких граматичних форм та конструкцій.

Ключові слова: однина, множина, кількість об'єктів, збірне значення, лексичне значення, контекстуальний індикатор, відповідник.

Серед частин мови виокремлюється клас, що позначає предмет, форму матерії, «першоелемент усього наявного у світі» [Леонова 1983: 20]. Таким класом постає іменник. Предмети сприймаються як такі, що мисляться через кількісний вияв. Корелятивне співвідношення «предмет : кількість» відображається граматичною категорією числа. Граматична категорія числа відтворює кількісні співвідношення предметів і явищ навколишньої дійсності і належить до категорій із семантичною домінантою [Безпояско 1993: 72]. Числові поняття, що виражаються лексемами, формують двочленну парадигму числових показників – «однина (предмети сприймаються у їхньому одиничному, відокремленому від інших, існуванні) / множина» (предмети сприймаються у множинному сенсі, згрупованими за спільними ознаками у певний загал). Наприклад, англ. *child – children, bush – bushes, hero – heroes, man – men, mouse – mice, trout – trout* тощо; укр. *мінь – міні, борець – борці, дівча – дівчата, срібло – срібло, крок – кроки, поле – поля* т. ін. **Актуальність** дослідження полягає не лише в необхідності контрастивного дослідження однієї з основоположних мовних категорій на матеріалі різноструктурних мов, англійської та української, а й у нагальній потребі ґрунтовного студювання способів перекладу форм числа англійських та українських іменників; у статті аналізуються спільні та диференційні ознаки формування числових лексем та пропонуються коректні способи перекладу таких граматичних форм і конструкцій. Розв'язання заявленої проблеми започатковано у зв'язку з тим, що переклад граматичних форм числа репрезентує собою саме ту лакуну, яка лишається майже не вирішеною у мові до теперішнього часу. **Предметом** дослідження постають іменники в їхньому кількісному вимірі, що досліджуються на матеріалі різноструктурних мов, англійської та української. Це детермінує розв'язання таких **завдань**: 1) проаналізувати та систематизувати термінологічний апарат загальнотеоретичного розгляду граматичної категорії числа та з'ясувати статус категорії в системі граматичних категорій; 2) проаналізувати особливості парадигматичної структури категорії числа в англійській та українській мовах; 3) виявити морфологічні іменникові засоби вираження категорії числа на матеріалі досліджуваних мов; 4) простежити продуктивність словотвірних засобів творення іменникових форм числа; 5) визначити площини спільного та відмінного у структурнотвірному вимірі; 6) описати способи перекладу таких граматичних форм та конструкцій.

Граматична категорія числа являє собою бінарну опозицію, або еквіполентне протиставлення, що передбачає числову парадигму з обома маркованими членами. Граматична категорія числа іменника наявна як в англійській, так і в українській мовах. У багатьох випадках форми числа англійських та українських іменників збігаються. Так, ізоморфною рисою категорії числа в обох мовах є її синтетична реалізація, тобто нульова або флексійна маркованість, пор., англ.: *ox – oxen, child – children, word – words, country – countries, day – days, potato – potatoes, kilo – kilos* тощо; укр.: *дуб – дуби, берег – береги, поле – поля, батько – батьки, день – дні* та ін. Це майже єдина морфологічна категорія, що лишається синтетично маркованою в сучасній англійській мові, яка є аналітичною за своєю сутністю. На протигагу англійській мові, українська не має такої розвиненої системи флексій консонантної природи (-s/-es, -ren/en). Характерним засобом вираження іменників за числами у плані вираження в українській мові є здебільшого флексія, репрезентована голосною літерою.

Найбільш показовою аломорфною рисою, властивою лише англійським іменникам, та такою, що не має відповідників в українській мові, є спосіб формування множини англійських іменників шляхом зміни кореневих голосних, напр., *man – men, woman – women, foot – feet, tooth – teeth, goose – geese, louse – lice, mouse – mice*. Ще однією диференційною ознакою постає наявність в англійській мові іменників, що мають ідентичну форму в однині й у множині. Це головним чином іменники-номени деяких класів тварин, птахів та риб, пор., *sheep, swine, bison, grouse, cod, trout, salmon, pike* тощо. Наявність в українській мові явища «двоїни»

[Корунець 2004: 203] значно відрізняє обидві системи досліджуваних мов. Такі іменники виражають двоїсте число лише в комбінаториці з числівниками, тому їх часто плутають з іменниками у множині; допоміжним засобом диференціації таких іменників може слугувати наголос, що переважно виступає іншим в іменників у множині, пор.: *квітка – квіткі – дві (три, чотири) квітки* тощо.

Типологічно ізоморфною ознакою категорії числа в аналізованих мовах є наявність класів *singularia* та *pluralia tantum*. До класу *singularia tantum* належать іменники з речовинним значенням, тобто іменники, що позначають різні матеріали (англ.: *milk, snow, copper, silver* тощо; укр.: *бензин, золото, хліб, вино, дощ* та ін.); іменники з абстрактним значенням (англ.: *anger, rage, love, courtesy* тощо; укр.: *кохання, ненависть, відданість, сум і под.*); назви хвороб (англ.: *measles, mumps, rickets, shingles* та ін.; укр.: *грип, скарлатина, кір, рахіт* тощо); назви ігор (англ.: *billiards, dominoes, draughts, bowls* і т. ін.; укр.: *доміно, гольф, більярд, боулінг* і др.) тощо [Carter 2007: 340]. До класу *pluralia tantum* відносяться іменники, що формують семантичну групу на позначення назв одягу та взуття, які складаються з двох однакових частин (англ.: *trousers, tights, shorts, pyjamas, leggings* тощо; укр.: *брюки, штани, колготи, шаровари, шкарпетки* та ін.); назви предметів, що складаються з двох однакових частин, та назви знарядь праці (англ.: *binoculars, glasses, scissors, tweezers, pliers* та ін.; укр.: *окуляри, граблі, вила, милиці* і др.); іменники на позначення географічних назв (англ.: *the Alps, the Netherlands, the Hebrides, the Andes, Athens* тощо; укр.: *Альпи, Нідерланди, Анди, Афіни* та ін.) тощо.

Зрозуміло, що повної відповідності числової категорії іменників у досліджуваних мовах не зафіксовано і не може бути встановлено в силу генетичної різноструктурності аналізованих мов. Так, наприклад, не існує ідентичності між збірними іменниками української мови, що вживаються переважно в однині (*дівора, озимина, зілля* тощо), які в англійській мові мають відповідник у множині (*children, winter crops, herbs* відповідно).

В англійській мові існує ціла низка іменників, що мають лише форму однини, однак при цьому вони можуть позначати як поодинокий об'єкт, так і їхню сукупність, наприклад, *news, progress, knowledge, research, advice, evidence, information, money, furniture* тощо. Перекладаються такі іменники українською мовою переважно у множині, пор.: *новина/и, досягнення, знання, дослідження, порада/и, дані, інформація (відомості), гроші, меблі* відповідно). Наприклад, *No news is good news. – Відсутність новин – це гарна новина. Where is my money? I can't find it. – Де мої гроші? Я не можу їх знайти. We have little information on this question. – Ми маємо мало відомостей з цього питання.*

Деякі з цих іменників можуть перекладатися формою однини, особливо, якщо вони вживаються з детермінантом; це може бути означений артикль або займенник, пор.: *His research consists of several parts. – Його дослідження складається з кількох частин.*

Аналізовані іменники можуть також мати збірне значення, перекладаючись українською мовою іменниками у множині, лексичне значення яких дещо відрізнятиметься від оригінального в англійській мові, пор.: *Her progress in the realm of mathematics is obvious – Її досягнення у сфері математики беззаперечні.*

Англійські словосполучення типу *a bit / a piece / an item of advice / research / information* мають перекладатися українською як *кілька, клас, вид*. Наприклад, *He gave me several pieces of advice – Він дав мені кілька порад. There are other items of evidence – Існують ще кілька видів даних.*

Деякі з таких іменників, залежно від лексичного значення, що вони передають, можуть бути як обчислюваними, так і необчислюваними [Crystal 1997: 208-209]. Тож перекладачеві треба бути уважними, коли він стикається з подібного плану явищами, пор.: *This door is made of glass – Ці двері зроблені із скла : A waiter brought two glasses of juice – Офіціант приніс дві склянки соку. She's got wonderful hair – У неї гарне волосся : There were several hairs on the sofa. – На софі було кілька волосин.*

Звичайне явище для англійської мови, коли необчислювані речовинні іменники класу *singularia tantum* опредмечуються та співвідносяться вже з предметами, що можна порахувати, пор.: *Do you drink tea? – Бу н'єте чай?* (значення узагальнене, іменник використаний як необчислюваний). Речення *Three teas and a coffee, please* слід перекладати вже як *Дві порції чаю та одну чашку кави, будь-ласка* (речовинні іменники перейшли до класу загальних іменників). Такі іменники вживаються з неозначеним артиклем або у множині, якщо вони співвідносяться з конкретним предметом або предметами, або видом/сортом якогось продукту.

Форма множини цих іменників в англійській мові може бути неоднозначною: значення такого іменника можуть бути майже зовсім не пов'язані між собою, пор.: *A considerable saving was made by using the equipment – Значна економія була досягнута завдяки використанню цього обладнання : Having been working hard for some years I've got some savings – Працюючи важко кілька років, я зробила деякі заощадження.* До таких форм також належать лексеми *cake (торт) – cakes (містечка), export (експорт) – exports (експортовані товари)* тощо. Аналізовані іменники часто кваліфікують як іменники «подвійної природи» [Carter 2007: 345] за їхню здатність оперувати у двох різних напрямках. Справедливо зазначити, що подібне явище властиве й українській мові.

Такі іменники як *fruit* та *fish* за ідентичним формальним показником, маючи форму однини (нульову флексію), можуть мати як одиничний вияв, так і множинний, пор.: *The fruit is not yet ripe – Цей фрукт ще незрілий : There are a lot of fruit in our garden – У нашому саду багато фруктів.* Лексеми ж *fruits* та *fishes* у своєму множинному вимірі мають перекладатися українською як *'сорти, види'*, а не *'фрукти чи рибу'*, пор.: *I like to eat apples, pears, peaches and other fruits – Я люблю їсти яблука, груші, персики та інші сорти фруктів.*

Іншими словами, перекладач має детально аналізувати та враховувати у перекладі контекстуальні індикатори значення форми числа іменника.

Існують випадки, коли форма множини англійського іменника в перекладі не відповідає формі множини українського іменника. Група англійських іменників, що за своїми формальними параметрами має множинну флексію *-s*, не обов'язково вживається лише у множині: такі іменники просто мають ідентичну форму в однині та множині, що завжди закінчується на *-s*, наприклад, *Bus is a means of transport – Автобус – це вид транспорту : Bus, car, plane are means of transport – Автобус, машина, літак – види транспорту*. До таких форм належать також *species, series, works, gallows, headquarters, crossroads* тощо.

Деякі іменники в англійській мові, що можуть вживатися у множині, в українській мові не використовуються у формі множини або, більше того, не мають зовсім множинних відповідників. Перекладається такі іменники українською повинні за допомогою словосполучень: сполучення іменника, який має форму множини, з відповідним іменником у формі однини [Карабан 2004: 224]: *This raw material is used in many important industries – Ця сировина використовується у багатьох важливих галузях промисловості. The tobaccos of this plantation are of high quality – Сорти тютюну з цієї плантації вищого ґатунку*.

Не має повної відповідності і серед іменників, що формують в англійській мові групу *pluralia tantum*, частина таких лексем має еквівалент в українській мові, що вживається як у формі однини, так і у формі множини, пор.: *binoculars, compasses, pincers, opera-glasses, victuals – бінокль(-и), циркуль(-и), пінцет (-и), театральний бінокль (-и), провізія* тощо відповідно.

Деякі іменники в англійській мові у формі множини можуть мати значення і однини, і множини, однак лексичне значення таких форм буде різне, наприклад, *acoustics, economics, statistics, politics, tactics, physics* та ін. У формі однини вони позначають певну галузь науки, у формі множини вони позначатимуть сукупність об'єктів або спосіб поведінки, пор.: *Acoustics is a branch of physics – Акустика – це галузь фізики : The acoustics in this hall are extremely good – Акустика (музичні прилади) у цьому залі дуже гарна. Politics is an interesting science – Політика – цікава наука : What are your politics? – Яка твоя політика (напряму дії)?*

Деякі субстантивовані прикметники та дієприкметники II, які мають форму однини, мають і значення однини, що повністю збігаються в українській мові (*the true 'дійсне, правдиве', the unknown 'невідоме', the future 'майбутнє'* тощо) або лише значення множини, які також повністю еквівалентні українським (*the homeless 'безхатченки', the helpless 'безпомічні', the wealthy 'багатії'* та ін.). Субстантивовані дієприкметники II *unemployed* може позначати не лише групу людей (*the unemployed 'безробітні'*), а й одну особу (*an unemployed 'безробітний'*) [Вейхман 1990: 7].

Аломорфність форм числа іменників в англійській та українській мовах наявна не лише на рівні формальному та лексичному, існують певні розбіжності й у функційному вимірі. Так, наприклад, у випадках, коли в англійському реченні звичайно вживається іменник в однині, в українському реченні вживатиметься форма лише множини відповідного іменника, і навпаки, пор.: *Every person in this room doesn't agree with you – Усі люди у цій кімнаті не погоджуються з вами. One more word about this hypothesis – Ще кілька слів про цю гіпотезу*.

Отже, у переважній більшості випадків для відтворення коректного перекладу форм числа іменника перекладачеві необхідно враховувати контекстуальні індикатори значення форми числа іменника. Такими показниками постають форми дієслів присудка, означувальний числівник (один чи більше одного), вказівні займенники (*this/these, that/those*), наявність, клас та функційне навантаження артикля (*a/the*) або зміст речення в цілому.

У **перспективі** вкрай необхідні подальші розвідки у напрямі контрастивного дослідження генетично неспоріднених англійської та української мов та аналіз способів перекладу різних граматичних категорій, форм та конструкцій на матеріалі цих мов.

Література

- Безпояско 1993: Безпояско, О.К., Городенська, К.Г., Русанівський, В.М. Граматика української мови. Морфологія : Підручник [Текст] / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Либідь, 1993. – 336 с.
- Вейхман 1990: Вейхман, Г.А. Новое в английской грамматике : Учеб. пособие [Текст] / Г. А. Вейхман. – М. : Высш. шк., 1990. – 128 с.
- Загнітко 1996: Загнітко, А.П. Теоретична граматики української мови. Морфологія : Монографія [Текст] / А. П. Загнітко. – Донецьк : Вид-во Донецьк. держ. ун-ту, 1996. – 437 с.
- Карабан 2004: Карабан, В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми [Текст] / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 576 с. – ISBN 966-7890-01-5.
- Корунець 2004: Корунець, І.В. Порівняльна типологія англійської та української мов. Навчальний посібник [Текст] / І. В. Корунець. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 464 с. – Бібліогр. : с. 457-460. – ISBN 966-7890-27-9.
- Леонова 1983: Леонова, М.В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Навчальний посібник [Текст] / М. В. Леонова. – К. : Вища школа, 1983. – 264 с. – Бібліогр. : с. 262.

Carter 2006: Carter, R., McCarthy, M. Cambridge Grammar of English [Text] / R. Carter, M. McCarthy. – Cambridge : Cambridge University Press, 2007. – 935 pp. – Bibliography : pp. 931-935. – ISBN 978-0-521-588846-1.

Crystal 1997: Crystal, D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language [Text] / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 490 pp. – Bibliography : pp. 462-466. – ISBN 0-521-59655-6.

Статья посвящена исследованию форм числа английских и украинских существительных, анализу изоморфических и алломорфических структурных и денотативных характеристик указанного грамматического явления. Особенное внимание фокусируется на определении грамматических трудностей перевода форм числа английских и украинских существительных, рассматриваются корректные способы перевода таких грамматических форм и конструкций.

Ключевые слова: единственное число, множественное число, количество объектов, собирательное значение, лексическое значение, контекстуальный индикатор, соответствие.

In this article the forms of the number of English and Ukrainian nouns are under consideration, isomorphic and allomorphic structural and denotative peculiarities of the above mentioned grammatical phenomenon are analyzed. The attention is focused on marking out the difficulties of the translation of the forms of the number of English and Ukrainian nouns, correct ways of the translation of such forms and constructions are suggested.

Keywords: singular, plural, the quantity of the objects, collective meaning, lexical meaning, contextual indicator, equivalent.

Надійшла до редакції 25 листопада 2011 року.

Олена Чорна

ББК 81.0

УДК 811.1/8

ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА ЗАСОБАМИ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ

У статті запропоновано оригінальну класифікацію комунікативних стратегій; схарактеризовано типові комунікативні стратегії, що формують імідж президента; виокремлено їхні типи та види, описано засоби вербалізації названих елементів.

Ключові слова: імідж, комунікативна стратегія, типи та види комунікативних стратегій, маніпулювання свідомістю.

Антропоцентрична спрямованість сучасних лінгвістичних розвідок, зростання наукового інтересу до людського чинника в мові та зміна наукової парадигми з дослідження комунікації як опозиції справжнім діям до вивчення останньої як багатоаспектного процесу, що характеризується запланованістю, стратегічністю та інтенціональністю, перемістили вивчення політичної комунікації та її складових у центр мовознавчих досліджень. Вітчизняними та зарубіжними мовознавцями було розглянуто питання організації комунікативного простору в політичному дискурсі (ПД) (Г. Почепцов, Й. Стернін), методик аналізу ПД (О. Шейгал, О. Іссерс), його маніпулятивної специфіки (Дж. Лакофф, О. Михальова), механізмів формування іміджу політика у спілкуванні (Л. Роузел, Й. Стернін, Т. Романова). Проте, незважаючи на значний інтерес учених до вказаної проблематики, недостатньо вивченими залишається іміджетворчий потенціал комунікативних стратегій як механізмів формування сталого образу вищої державної особи, зокрема президента. Це і визначає **актуальність** дослідження.

Сучасне політичне життя розвинених країн світу набуває чимало подібних рис. Альтернативність будь-якої комунікації, плюралізм думок, різноманіття партій, політиків та ідеологій, відсутність у пересічних виборців часу, можливостей (і бажання) детально знайомитись з програмою та політичною платформою кожного конкретного політичного суб'єкта, апріорна важливість слова як механізму реалізації влади, «тотальна комунікативність» сучасного життя ставлять перед політиками нову вимогу – бути хорошими комунікантами: уміти ефективно презентувати в спілкуванні себе, партію та політичні переконання так, щоб досягнути щонайменше чотирьох цілей: зацікавити аудиторію, досягти з нею «взаєморозуміння», викликати довіру та запам'ятатись (стати таким, якого легко вирізнять з-поміж інших).

До того ж комунікативна діяльність політика є однією зі сфер реалізації його іміджу, цю сферу, вслід за Й. Стерніним, називаємо комунікативним іміджем. Одним з базових засобів формування комунікативного іміджу політика виступають комунікативні стратегії. Під терміном «комунікативна стратегія» розуміємо *спосіб організації мовленнєвої поведінки, використання мовних засобів, загальне структурування висловлювання й аргументації з метою досягнення певної комунікативної інтенції*.

Мета статті полягає у характеристиці комунікативних стратегій мовлення Президента шляхом аналізу зразків політичного дискурсу. **Завданнями дослідження** виступають: 1) виокремлення та класифікування

комунікативних стратегій політичного мовлення вищої державної особи; 2) опис іміджетворчого потенціалу названих засобів. **Об'єктом** дослідження виступає комунікативний імідж політика, а **предметом** – комунікативні стратегії як засіб реалізації іміджу. **Матеріал** дослідження складають 35 промов Президентів України (Л. Кучми (II термін), В. Ющенко, В. Януковича), Російської Федерації (В. Путіна (I і II терміни), Д. Медведева), Сполучених Штатів Америки (Дж. Буша-мол. (I і II терміни), Б. Обама), виголошені ними протягом 2000 – 2011 років з нагоди важливих державних свят: Дня Незалежності України, Дня Незалежності США, Дня Росії та Дня народної єдності. Фактичний матеріал взято з офіційних сайтів Президентів України (www.president.gov.ua), Російської Федерації (<http://kremlin.ru>) та Сполучених Штатів Америки (<http://www.whitehouse.gov>), а також з електронного фонду Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (<http://www.nbuv.gov.ua/eb/ep.html>).

Єдиних підходів до класифікації комунікативних стратегій (КС) у сучасній лінгвістиці наразі не існує. Історично першим був поділ КС на контекстуальні, мовленнєві, семантичні, стратегії презентації та самопрезентації, запропонований Т. Ван Дейком [Dijk 1983]. Подальші модифікації та розробки цієї проблеми містяться в роботах К. Седова, Ж. Зігманн, О. Іссерс, О. Михальнової, П. та О. Зернецьких [див. Шейгал 2000; Стернин 2001; Зігманн 2003; Михалева 2009; Іссерс 2011], проте науковці зосереджували увагу не на створенні універсальної чи зведеної класифікації комунікативних стратегій, а на виокремленні видів КС в межах певного типу: діалогічного, маніпулятивного тощо. Спираючись на ідеї названих дослідників, а також зважаючи на специфіку фактичного матеріалу дослідження, ми уклали оригінальну класифікацію комунікативних стратегій. Пропонуємо розподіляти їх на підставі змісту та мети (див. Таблицю 1).

Таблиця 1.

Класифікація комунікативних стратегій

I. За змістом		
Маніпулятивні	Інформативні	Куртуазні
підвищення статусу адресата, апелювання до авторитетів, апелювання до базових потреб, апелювання до сімейних цінностей, гіперболізація проблеми, підкреслений оптимізм, критика особистості, усупільнення відповідальності, інтерподієвість, інтретекстуальність	беземоційне повідомлення інформації, наведення фактів, наведення числових даних, цитування результатів соціопитування, посилання на експертну думку	соціальні конвенції: привітання, подяка, прощання
II. За метою		
Кооперативні	Конфліктогенні	Дистанціовальні
Ми-інклюдивне, підвищення статусу адресата, апелювання до сімейних цінностей, інтерподієвість, інтретекстуальність, героїзація нації, стратегія єднання, усупільнення відповідальності	атака, ігнорування, критика діяльності, критика особистості, наступ, критика адресата, нанизування проблем	позиція «над сутичкою», невтручання

За змістом виокремлюємо три типи комунікативних стратегій: інформативні, маніпулятивні та куртуазні. **Інформативними** називаємо ті КС, що використовуються комунікантом для передачі умовно нейтральної інформації; не несуть емоційного забарвлення та спрямовані на розширення світобачення комуніканта, внесення нових знань. **Маніпулятивними** є КС, спрямовані на зміну світобачення адресата в потрібному мовцю напрямку, при цьому ці зміни суперечать істинним переконанням та прагненням адресата і / або не усвідомлюються ним. **Куртуазними** називаємо КС, змістом яких є соціальні конвенції, здійснення елементів ритуальної комунікації.

За метою використання пропонуємо поділяти комунікативні стратегії на кооперативні, конфліктогенні та дистанціовальні. **Кооперативними** вважаємо стратегії, спрямовані на кооперацію з адресатом, досягнення згоди, консенсусу. **Конфліктогенними** називаємо стратегії, мета використання яких полягає у створенні прямого чи опосередкованого конфлікту з адресатом. **Дистанціовальними** вважаємо стратегії, котрі допомагають мовцю зайняти позицію «над проблемою», ухилитись від прямого висловлення згоди чи незгоди, дистанціюватись від проблемної ситуації. Виокремлені типи стратегій поділяються на види (див. Табл. 1), проте наведений перелік видів КС не є вичерпним і може розширюватися надбаннями практичного аналізу.

Матеріал дослідження представлений виступами з нагоди визначних державних свят. Промова Президента з нагоди таких свят є традиційною, її мета полягає в згуртуванні народу навколо правлячої сили, зміцненні / формуванні довіри до політика та його здатності створити в країні бажане «завтра». Відносно усталеним можемо назвати і зміст промов: привітання – опис досягнутих успіхів – окреслення ще не вирішених проблем – наголошення на компетентності політика у вирішенні цих завдань – заклики до їх спільного подолання.

Результати проведеного аналізу свідчать про те, що в досліджуваних промовах переважають стратегії маніпулятивного та кооперативного типу. Розглянемо їх детальніше. Найбільш частотними КС **маніпулятивного типу** виступають стратегії *апелювання до сімейних цінностей, апелювання до загальногуманістичних цінностей, апелювання до авторитетів, апелювання до базових потреб; підвищення статусу адресата; героїзації нації; героїзації історії, возвеличення країни, перелічування досягнень, нанизування проблем, окреслення плану майбутніх змін, Ми-інклюзивного, інтертекстуальності, інтерподієвості, критики опонентів, усупільнення відповідальності.*

Цікаво відзначити, що виокремлені КС можна умовно розподілити на ті, що апелюють до інтимної сфери людини; ті, які апелюють до людини як до соціальної істоти та ті, що апелюють до людини як до самоцінної особистості. Ієрархічно перелік цих стратегій нагадує візуалізацію людських потреб у піраміді А. Маслоу.

Перша умовно виділена група комунікативних стратегій маніпулятивного типу апелює до базових потреб людини в безпеці, здоров'ї, мирі, щасті та добробуті сім'ї, особистій свободі. До цієї групи відносимо – КС *апелювання до базових потреб, апелювання до сімейних цінностей та апелювання до загальногуманістичних цінностей.* Психологічно „найсильнішою” видається КС *апелювання до базових потреб*, адже, як стверджують соціологи, лише за умови задоволення потреб цього типу (життя, здоров'я, безпека, мир) людина „переймається” потребами вищого рівня. В проаналізованих зразках дискурсу політичні лідери переважно наголошують на важливості збереження миру в країні як запоруки існування нації, наприклад:

Укр. Ми можемо пишатися тим, що всі ці роки Україна лишалася осередком громадянського миру, уникла гострих громадянських конфліктів, барикад чи танків у столиці (Звернення Президента України Л. Кучми до українського народу з нагоди 11-ї річниці Незалежності України 24 серпня 2002 р.).

Рос. Впервые за многие десятилетия – если не столетия – мы не конфликтуем, не конфронтируем ни с целым миром, ни с отдельными (Виступлення Президента Росії В. Путіна на приємі по случаю Дня Росії 12 лютого 2002 г.).

Англ. We're taking the fight to the terrorists abroad so we do not have to face them here at home (Applause) (Remarks by the President George Bush, Jr. In Independence Day Celebration on July 04, 2005.).

КС *апелювання до сімейних цінностей* оперує цінностями «вищого порядку»: сім'я, діти, майбутнє. Відзначимо, що семантично використовуються тези двох типів: 1) сім'я та її добробут і щастя дітей є найважливішим; 2) щастя родини треба захищати, відповідно навіюється думка про те, що сімейному добробуту щось загрожує, наприклад:

Укр. Всі ми хочемо зберегти найдорожче: дітей і родину, мир і спокій, працю і добробут, надію і віру (Звернення Президента України Л. Кучми до українського народу з нагоди 11-ї річниці Незалежності України 24 серпня 2002 р.).

Рос. Самое главное – оно должно быть комфортным для людей, для создания семьи и воспитания новых поколений (Виступлення на державному приємі по случаю національного празника – Дня Росії 12 лютого 2011 г.).

Англ. We want to raise the standards, so every child can learn to read and write and add and subtract (Applause) (Remarks by the President G. Bush, Jr. In Independence Day Celebration on July 04, 2005.).

Комунікативна стратегія *апелювання до загальногуманістичних цінностей* більшою мірою відображає соціальну сутність людини та прагнення останньої до свободи й справедливості. Вдаючись до названої КС, Президент переважно оперує поняттям «свободи» – запоруки успішного майбутнього держави як демократичної системи та можливості кожної людини на вільний саморозвиток і самореалізацію, досягнення соціального успіху, наприклад:

Укр. Впродовж віків найкращі доньки та сини України мріяли про незалежну країну, в основі якої є свобода, гуманізм та демократія (Звернення Президента України В. Януковича до українських громадян з нагоди 20-ї річниці Незалежності України 24 серпня 2011 р.).

Рос. Мы стремимся к тому, чтобы талант и способности каждого человека в стране были востребованы. И жизнь каждого человека в стране – и в больших городах, и в российской глубинке – станет наконец достойной и благополучной (Виступлення на торжествах, посвященных Дню Росії 12 лютого 2004 г.).

Англ. But we must remember that the desire for freedom burns inside every man and woman and child (Remarks by the President G. Bush, Jr. In Independence Day Celebration on July 04, 2005.).

Друга умовно виокремлена група маніпулятивних стратегій апелює до внутрішнього Я людини, її самооцінки; часто реалізується в прямому чи опосередкованому компліменті. До таких КС відносимо стратегії *підвищення статусу адресата, героїзації історії, героїзації нації та возвеличення країни.* Метою названих

комунікативних стратегій є підвищення самооцінки адресата та досягнення емпатії з мовцем, котрий визнає важливість статусу слухача, часом захоплюється ним, наприклад:

Укр. Я пишаюся нашим народом. <...> Слава вам, дорогі браття і сестри! (Промова Президента України В. Ющенко з нагоди 18-тої річниці Незалежності України 24 серпня 2009 р.).

Рос. Современная Россия сильна не только своими новыми экономическими успехами, <...> она была и остается сильной благодаря народному единству и, конечно, благодаря огромному интеллектуальному и творческому потенциалу наших людей, людей талантливых, квалифицированных, искренне желающих принести пользу своему народу (Выступление Президента России В. Путина на приеме по случаю Дня народного единства 4 ноября 2007 г.).

Англ. I appreciate the good people of this state. You work hard, you look after your neighbors, and you love your country (Remarks by the President G. Bush, Jr. at Independence Day Celebration on July 4, 2010).

Відомо, що особливу симпатію, довіру, психологічно у людини викликає саме той, хто захоплюється нею самою.

КС героїзація історії звертається до архетипу героя, котрий із давніх міфів перемістився до міфів політичних, до арени політичної боротьби. Метою політика в такому випадку є переформатування свідомості адресата з бачення історії як сукупності / послідовності певних подій на ставлення до неї як до серії героїчних вчинків, самовідданої боротьби, тяжких поразок та нелегких перемог, а відповідно – і зміна ставлення до предків-співвітчизників як до героїв, наприклад:

Укр. В ті славетні часи наші землі були одним із духовних центрів європейської християнської цивілізації. Україна з гордістю продовжує цю місію і сьогодні. Нам є чим пишатися. <...> А перед ними – це століття слави і визвольної боротьби наших попередніх поколінь (Звернення Президента України В. Януковича до українських громадян з нагоди 20-ї річниці Незалежності України 24 серпня 2011 р.).

Рос. В историческом календаре 4 ноября – это дата, которая занимает особое место. Тогда, в далеком 1612 году, здесь, под стенами Кремля, была одержана не только победа над иноземными захватчиками <...> был положен предел многолетней Смуте и внутренним распрям (Выступление Президента России В. Путина на приеме по случаю Дня народного единства 4 ноября 2007 г.).

Англ. We are called to remember how unlikely it was that our American experiment would succeed at all; that a small band of patriots would declare independence from a powerful empire; and that they would form, in the new world, what the old world had never known – a government of, by, and for the people (Remarks by the President B. Obama at White House Independence Day Celebration on July 04, 2009).

Логічним продовженням КС героїзація історії є стратегія героїзація нації, котра возвеличує вже не попередників, а сучасників політика – його виборців. Президент може поіменно називати осіб, котрі відзначилися хоробрістю та героїзмом, зазначити їхню професію, регіон проживання; може сформулювати досить загальну фразу про героїчне і самовіддане служіння нації всіх громадян, котрі слухають його промову, наприклад:

Укр. Коли 1 серпня 2003 року на територію Моздокського військового госпіталю, що на Північному Кавказі, прорвався завантажений вибухівкою КамАЗ, яким управляв терорист-смертник, дорогу йому перегородив 19-літній солдат, рядовий Валерій Лаба <...> Сина українських батьків, Валерія Лабу, поховали в рідній землі – на хуторі (Виступ Президента України Л. Кучми на урочистому зібранні, присвяченому дванадцятій річниці Незалежності України 23 серпня 2003 р.).

Рос. Все это – богатство и наш огромный ресурс. Он не достался нам в наследство – мы создали его сами. Создали за последние годы, труднейшие годы нашей жизни (Выступление на приеме по случаю Дня России 12 июня 2002 г.).

Англ. And I've got some of those heroes here with us today. (Applause.) Like Army Sergeant First Class Justin Gang. While on patrol in Iraq his convoy was struck by an IED and fell under enemy fire. Even after being wounded by shrapnel himself, he helped to secure the scene and evacuate his wounded comrades to safety (Remarks by the President B. Obama at White House Independence Day Celebration on July 04, 2011). Усе це створює психологічне відчуття «герої серед нас (співвітчизники / колеги / однолітки) → я теж ніби герой → моє Ego задоволене».

Завершальним акордом підвищення самоповаги адресата слугує стратегія *возвеличення країни*. Вона нібито завершує тезу про те, що нація з таким героїчним минулим та альтруїстичними громадянами досягла (і досягатиме) багатьох успіхів; це підвищує самоповагу адресата, створює відчуття власної причетності до досягнень, наприклад:

Укр. Наша країна – це територія безпеки і стабільності на Європейському континенті. <...> Україна вершить свою історію у правовому, безкровному полі. І в цьому – споконвічна мудрість нашого народу (Виступ Президента України Л. Кучми на урочистому зібранні, присвяченому дванадцятій річниці Незалежності України, 23 серпня 2003 р.).

Рос. В этот день мы чествуем нашу Родину – страну с тысячелетней историей и уникальным наследием. Страну, соединившую на огромном пространстве множество народов, территорий, культур (Выступление Президента России В. Путина на приеме по случаю Дня России 12 июня 2003 г.).

Англ. *The world still echoes with the ideals of America's Declaration. Our ideals have been accepted in many countries, and bitterly opposed by tyrants. They are the hope of all who are oppressed* (Remarks by the President B. Obama at White House Independence Day Celebration on July 04, 2011).

Маніпулятивні стратегії третьої групи: *перелічування досягнень, нанизування проблем, взяття відповідальності, окреслення плану майбутніх змін* – „грають” на психологічній опозиції „добре-погано” / „плюс-мінус”. Вони формують своєрідну семантичну тріаду: спершу Президент перелічує досягнення країни та її народу (=подолані труднощі), потім наводить труднощі, які загрожують добробуту нації на сучасному етапі її існування (риторичний прийом – градація). Фіналом є опис майбутніх змін, які запропонує цей політик. Слід відзначити, що часто такі зміни названі досить загальною. Можна стверджувати, що використовується генералізована теза реклами: у вас є проблема, її слід негайно вирішити, ми знаємо, як це зробити, коли «фактично рекламується не стільки продукт [політик] чи його корисні властивості [компетентність], а почуття щастя і задоволення, яке людина відчує, скориставшись ним [обравши його] [Михалева 2009: 28-29].

Укр. *За останні 11 років ми подолали великий і нелегкий шлях. Ми пройшли через страшну економічну кризу, руйнацію соціальної інфраструктури, втрату ціннісних орієнтирів. Але водночас за ці роки було сформовано державність, створено інститути влади, було реорганізовано економіку. Ми створили свою грошову систему, власну армію, структури правопорядку* (Звернення Президента України Л. Кучми до українського народу з нагоди 10-ї річниці Незалежності України 24 серпня 2001 р.).

Рос. *В короткий срок мы создали работающие демократические институты. Ушли от прежнего идеологического и политического единомыслия. Сделали первые шаги к другой жизни. К обретению новых, цивилизованных норм. Более того – заложили основы принципиально иного государственного и общественного строя. Наши достижения здесь очевидны <...> За это время были созданы условия для свободного экономического развития государства* (Выступление Президента России В. Путина на приеме по случаю Дня России 12 июня 2002 г.).

Англ. *And on this day that is uniquely American, we're reminded that our Declaration, our example, made us a beacon to the world <...> from Latin American to Africa, from Europe to Asia -- but even now, in this time, these ideals still light the world* (Remarks by the President B. Obama at Independence Day Celebration on July 4, 2010.).

Вдаючись до комунікативної стратегії *нанизування проблем* (котра за метою належить до конфліктогенних), мовець створює в уяві слухача відчуття того, що країну атакують безліч проблем та труднощів, що щасливе майбутнє «під загрозою»; до певної міри це провокує виникнення у слухачів відчуття невдоволеності, неспокою, стривоженості, страху, пошуку захисту, наприклад:

Укр. *Повільно ще відступає корупція. Часто стара система перемелює нові кадри швидше, ніж вони змінюють її. Правоохоронним органам досі не вдалося покінчити з розгулом злочинності. Головна причина їх слабкості – "кришування" злочинних схем, зрощення з криміналом. <...> Ще одна наша турбота – стан економіки. Стан економіки, від якого залежить добробут нації* (Виступ Президента України В. Ющенко на Майдані Незалежності 24 серпня 2005 р.).

Рос. *Многие жизненно важные проблемы крайне обострились. Некоторые приобрели отложенный характер. Сегодня пришло время их решать немедленно* (Выступление Президента России В. Путина на приеме по случаю Дня России 12 июня 2002 г.).

Англ. *We are facing an array of challenges on a scale unseen in our time. We are waging two wars. We are battling a deep recession. And our economy – and our nation itself – are endangered by festering problems we have kicked down the road for far too long: spiraling health care costs; inadequate schools; and a dependence on foreign oil* (Remarks by the President B. Obama at White House Independence Day Celebration on July 04, 2009).

Логічним «союзником» стратегії *нанизування проблем* є кооперативна КС *взяття відповідальності*. Політик зобов'язується подолати перелічені ним проблеми, оскільки має відповідні знання і сили, адже, як стверджують політтехнологи, політики асоціюють себе з героями, а герой не буває статичним, він повинен постійно боротись, захищати досягнуте, знову кидати виклик та здобувати нові перемоги, наприклад:

Укр. *Як Гарант Конституції я обіцяю вам безумовне дотримання принципу соціальної справедливості в усіх чутливих питаннях. Як Президент буду контролювати виконання рішень* (Виступ Президента України В. Януковича на урочистих заходах з нагоди Дня Незалежності України на Майдані Незалежності 24 серпня 2010 р.).

Рос. *Эта наша общая задача – Президента, Правительства, депутатов, руководителей регионов. Уверен, здесь мы едины. Нас поддерживают люди. А значит, нам многое по плечу* (Выступление Президента России В. Путина на торжественном приеме по случаю Дня принятия Декларации о государственном суверенитете России 12 июня 2000 г.).

Англ. *We are not a people who fear the future. We are a people who make it. And on this July 4th, we need to summon that spirit once more. We need to summon the same spirit that inhabited Independence Hall two hundred and thirty-three years ago today* (Remarks by the President B. Obama at White House Independence Day Celebration on July 04, 2009).

Відзначимо, що в більшості випадків політик говорить не про свою персональну відповідальність, а про відповідальність своєї команди, а часом – і всього народу.

Зазвичай, синхронно зі стратегією *взяття відповідальності* використовується маніпулятивна кооперативна КС *окреслення плану майбутніх змін*. Зміни можуть бути названі конкретно чи загально – важливим є не описати зміни, а запевнити слухачів у тому, що завдяки вмілому керівництву певної політичної сили «завтра буде краще» (адже, як відомо гідне майбутнє є підсвідомо надважливим для більшості людей).

Укр. *Хочу акцентувати увагу уряду на заходах, які слід здійснювати негайно. <...> Доцільно встановити цільові доплати на придбання ліків нашим співгромадянам, які досягли похилого віку. Ми дуже забарилися з вирішенням питання соціального житла для представників найменш захищених верств населення. На черзі також розробка Державної програми безоплатного забезпечення цієї категорії населення лічильниками води і тепла. Витрати на таку програму швидко окупляться за рахунок економії енергоресурсів* (Виступ Президента України Л. Кучми на урочистому зібранні, присвяченому дванадцятій річниці Незалежності України, 23 серпня 2003 р.).

Рос. *И теперь наша задача – конвертировать экономические успехи в социальные программы, в повышение качества жизни людей, их образовательного уровня, здоровья, в интеллектуальный и творческий рост каждого российского гражданина <...> На этом пути важнейшими шагами должны стать поддержка малого бизнеса, борьба с коррупцией, с избыточными административными барьерами. И, конечно, приоритетная работа по развитию отечественной науки, образования и культуры* (Выступление Президента России Д. Медведева на торжественном приёме по случаю празднования Дня России 12 июня 2008 г.).

Англ. *Now is the time to lay a new foundation for growth and prosperity. Now is the time to revamp our education system, demand more from teachers, parents, and students alike, and build schools that prepare every child in America to outcompete any worker in the world. Now is the time to reform an unsustainable health care system that is imposing crushing costs on families, businesses, large and small, and state and federal budgets. We need to protect what works, fix what's broken, and bring down costs for all Americans. No more talk. No more delay. Health care reform must happen this year* (Remarks by the President B. Obama at White House Independence Day Celebration on July 04, 2009).

Останню виділену нами групу КС можна схарактеризувати як «окреслення свого кола», що втілює базову опозицію політичного дискурсу «свій – чужий». Такими вважаємо стратегії *Ми-інклюзивного, інтертекстуальності, інтерподієвості, усуньнення відповідальності та апелювання до авторитетів*. За метою названі стратегії належать до КС кооперативного типу, і, на наш погляд, доцільніше аналізувати їх саме під таким кутом.

Нагадаємо, що основною метою кооперативних комунікативних стратегій є досягнення згоди та взаєморозуміння з адресатом, тобто введення його до кола «Ми». Найочевидніше це реалізовується за допомогою КС *Ми-інклюзивного* (нагородження займенників «ми, наш, мы, наш, we, our»), слів на зразок «спільний, єдиний, сообща, вместе, соотоп, the same»). Наприклад:

Укр. *Тому мої слова до вас будуть такими ж відвертими, як і тоді, коли ми спільно йшли до перемоги. <...> Але переконаний: ми здолаємо його разом з вами, дорогі співвітчизники* (Виступ Президента України В. Януковича на урочистих заходах з нагоди Дня Незалежності України на Майдані Незалежності).

Рос. *Напомню, что тогда, уже 21 год назад, очень многое в нашей стране происходило впервые. <...> Самое главное, что мы окрепли как страна и как единая нация* (Выступление Президента России Д. Медведева на государственном приёме по случаю национального праздника – Дня России 12 июня 2011 г.).

Англ. *Yet, in a moment we discovered again that we're a single people. We share the same allegiance. We live under the same flag. We've been united in our grief, and we are united in our resolve to protect our people and to defeat the enemies of the United States of America (Applause)* (Remarks by the President G. Bush, Jr. In Independence Day Celebration 2002).

Вибудовування «свого кола» передбачає, що адресат і адресант матимуть спільні (хоча б частково) цінності, переконання, прагнення, точніше, мовець має переконати слухача в цьому. Одним із засобів досягнення емпатії з адресатом виступає КС *інтертекстуальності*: у своїй промові мовець-політик цитує чи посилається на вислови з відомих і важливих, шанованих, засадничих для соціуму книг як до джерела мудрості та настанов, котрим необхідно слідувати. Це викликає симпатію з боку адресата, для котрого ці книги теж є важливими.

Мовець може цитувати й праці видатних письменників та культурних діячів, що знову ж таки свідчить про його повагу до культури нації, до самої нації та викликає повагу до мовця з боку адресата, наприклад:

Укр. *Але сказано в Писанні: "Ніхто з нас не живе сам для себе і ніхто сам для себе не помирає". <...> Ми з вами знаємо – шлях до процвітання не встелений квітами. <...> Ми, українці, пізнали велику історичну істину – тільки свобода врятує народ, тільки незалежність виведе його на ясні зорі і тихі води* (Виступ Президента України В. Ющенко на Майдані Незалежності 24 серпня 2005 р.).

Рос. *Еще в 1856 году историк Михаил Погодин так писал о российских меценатах: «Если бы счастье все их пожертвования за нынешнее столетие, то они составили бы цифру, которой должна бы поклониться Европа»* (Выступление Президента России В. Путина на приеме по случаю Дня народного единства 4 ноября 2007 г.).

Англ. *Two hundred and thirty-four years later, the words are just as bold, just as revolutionary, as they were when they were first pronounced: "We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal, that they are*

endowed by their Creator with certain inalienable rights; that among these are life, liberty, and the pursuit of happiness” (Remarks by the President B. Obama at Independence Day Celebration on July 4, 2010).

Схожими за «принципом дії» видаються стратегії *апелювання до авторитетів та інтерподієвості*. Апелюючи до авторитетів, тобто цитуючи вислови чи беручи за приклад певну знакову фігуру для адресата, мовець автоматично переходить у коло «своїх», адже визнає своїм «наставником» / натхненником / лідером когось, навколо авторитету котрого гуртується значна частина слухачів, наприклад:

Укр. Перша в Європі Конституція Пилипа Орлика – безсмертна слава української мислі і української свободи. Вся наша подальша історія засвідчила – в народній пам'яті прагнення свободи залишилось назавжди. <...> Пророче Шевченкове слово, праця мислителів і подвижників наших від Франка і Грушевського до Хвильового і Стуса вселила в нас непохитну віру в Україну (Виступ Президента України В. Ющенко на Майдані Незалежності 24 серпня 2005 р.).

Рос. Тогда, в 1612 году, люди самых разных сословий, разной веры, национальностей осознали губительность междоусобиц, которые раздирали страну, и, объединившись, спасли российскую государственность, избавили нашу страну от интервентов и завещали потомкам беречь и укреплять Россию <...> Эта историческая нить не прерывается (Выступление на Президента России В. Путина на торжественном приёме, посвящённом Дню народного единства 4 ноября 2007 года).

Англ. The Founders understood this. There in that hall in Philadelphia, as they debated the Declaration, John Adams wrote to his beloved Abigail. He predicted that independence would be celebrated “from one end of the continent to the other, from this time forward forever” (Remarks by the President at Independence Day Celebration on July 4, 2010).

Комунікативна стратегія *інтерподієвості*, на наш погляд, служить досягненню двох цілей: проведенню історичних паралелей та посиленню зв'язку «причина – наслідок»: наші дії сьогодні визначають завтра. Проведення історичних паралелей допомагає мовцю вибудувати асоціацію між будь-якою зараз-подією та історичним фактом (зазвичай важливим, переломним, ключовим); в такому світлі зараз-діяння набувають необхідного «забарвлення»: необхідності, важливості, вимушеності, винятковості, зокрема:

Укр. У наших перемогах є дух і залізо. Хотин. Жовті Води. Конотоп. Маківка. І Курська дуга. І битва за Київ. Бої проти фашизму і бої за незалежність у часи Другої світової війни. І в цьому наша справжня історична перемога (Промова Президента В. Ющенко з нагоди 15-ї річниці Незалежності України 24 серпня 2006 р.).

Рос. Ровно 20 лет назад здесь, в Кремле, была принята Декларация о государственном суверенитете. В череде бурных политических событий тех лет это был шаг, направленный на подтверждение прав и свобод человека, направленный в сторону гражданского общества (Выступление Президента России Д. Медведева на государственном приёме по случаю национального праздника – Дня России 12 июня 2010 г.).

Англ. In many ways, I think that that small band of patriots who signed their names to the Declaration of Independence and risked their lives for freedom might be surprised to see their legacy all these years later: A nation that's led revolutions in commerce, that sent a man to the moon, that lifted up the poor, that cured the sick; a nation that fought for democracy and served as a beacon of hope around the world (Remarks by the President B. Obama at White House Independence Day Celebration on July 04, 2011).

Цікавою та ефективною є, на нашу думку, стратегія *усуспільнення відповідальності*, тобто формування у свідомості аудиторії думки про те, що за добробут держави відповідає не лише влада, а й кожен мешканець країни.

Як стверджує Сем Блек, люди не так критикують рішення своїх лідерів, якщо відчують, що певним чином брали участь у їхньому прийнятті [Black 1993: 49]. Саме тому мовець намагається навіть слухачам думку про те, що усе, що сталося в країні, відбулося за їхньої (виборців) згоди чи бажання, наприклад:

Укр. Нагадаю, що це відповідає духу рішень Всеукраїнського референдуму 2000 року (Звернення Президента України Л. Кучми до українського народу з нагоди 11-ї річниці Незалежності України 24 серпня 2002 р.).

Рос. И все мы несём ответственность за те решения, которые принимались, за тот выбор, в конечном счете, за нашу страну и за её будущее.

И поэтому День России – это праздник каждого гражданина, который понимает, что успех страны зависит и от его личных усилий (Выступление Президента России Д. Медведева на государственном приёме по случаю национального праздника – Дня России 12 июня 2011 г.).

Англ. Meeting these extraordinary challenges will require an extraordinary effort on the part of every American. And that is an effort we cannot defer any longer (Remarks by the President B. Obama at White House Independence Day Celebration on July 04, 2009).

Таким чином, комунікативні стратегії, що формують комунікативний імідж Президента новітнього часу, характеризують його як турботливого сім'янина, гуманіста, патріота, свого хлопця, уважного співрозмовника компетентного організатора, рішучого та відповідального керівника.

Окрім того, коментованій розгляд комунікативних стратегій сприяє розкодуванню істинних інтенцій політика. **Перспективи** подальших досліджень вбачаємо в аналізові комунікативних стратегій політичного мовлення Президента в кризових ситуаціях.

Література

- Зигманн 2003: Зигманн, Ж.В. Структура современного политического дискурса : речевые жанры и речевые стратегии [Текст] : дис. ... канд. филолог. наук : 10.02.01 / Зигманн Жанна Вадимовна. – М., 2003. – 239 с.
- Иссерс 2011: Иссерс, О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи [Текст] / Оксана Сергеевна Иссерс. – 5-е изд. – М. : Флинта : Наука, 2011. – 224 с.
- Михалева 2009: Михалева, О.Л. Политический дискурс : Специфика манипулятивного воздействия [Текст] / Ольга Леонидовна Михалева. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 256 с.
- Стернин 2001: Стернин, И.А. Введение в речевое воздействие [Текст] / Иосиф Абрамович Стернин. – Воронеж, 2001. – 252 с.
- Шейгал 2000: Шейгал, Е.И. Семиотика политического дискурса [Текст] : дис. ... докт. филолог. наук : 10.02.20 / Шейгал Елена Иосифовна. – Волгоград, 2000. – 432 с.
- Coleman 2010: Coleman, S. The media and the Public : “Them” and “Us” in Media Discourse [Text] / Stephen Coleman, Karen Ross. – Chishester : A John Wiley&Sons, 2010. – 188 pp.
- Dijk 1983: Dijk, T.A. van. Strategies of Discourse Comprehension [Text] / T.A. van Dijk, W. Kihitsch. – New York : Academic Press, Inc., 1983. – 389 pp.
- Black 1993: Black, S. The essentials of public relations [Text] / Sam Black. – London, 1993. – 226 pp.

В статье предложена оригинальная классификация коммуникативных стратегий; проанализированы типичные коммуникативные стратегии, формирующие имидж президента; выделены их типы и виды; описаны средства вербализации данных элементов.

Ключевые слова: имидж, коммуникативная стратегия, виды и типы коммуникативных стратегий, манипулирование сознанием.

The paper suggests the original classification of communicative strategies; characterizes typical communicative strategies, which form the image of a president; defines their types and kinds, describes the means of verbalizing the abovementioned elements.

Keywords: image, communicative strategy, types and kinds of communicative strategies, consciousness manipulation.

Надійшла до редакції 23 листопада 2011 року.

РОЗДІЛ VI. ФУНКЦІЙНА СЕМАНТИКА ЛЕКСИЧНИХ І ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

Людмила Бороденко

ББК Ш12=411.4*322

УДК 81'374:378.147

ПОЗИЦІЯ ЗАКРІПЛЕННЯ ІНШОМОВНИХ СЛІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті аналізується актуальна у лінгвістичній літературі проблема адаптації іншомовних лексем, особлива увага приділяється етапам пристосуванню запозичених слів, розглядаються основні типи освоєння іншомовної лексики на різних рівнях мови.

Ключові слова: адаптація, лексема, пристосування, семема, асиміляція, мова-реципієнт.

Пристосування іншомовних слів вважається однією з найскладніших складових процесу освоєння запозиченої лексики, а як відомо, запозичена лексика є одним із способів поповнення словникового складу всієї її історії існування.

Адаптивна система пристосовується до умов функціонування шляхом збагачення свого складу та зміни структури. Необхідно зазначити, що порушення рівноваги між станом системи, її складом і завданнями, які вона виконує у процесі свого функціонування, спричинили посилення уваги вчених до особливостей активізації залучення іншомовних лексем.

Проблема адаптації завжди цікавила лінгвістів (О.С. Ахманова, М.І. Бараннікова, Є.М. Белозерова, Ю.О. Жлуктенко, Г.В. Зимовець, І.І. Огієнко, О.О. Потебня, С. Семчинський, Ю. Сорокін). У наш час поза пильною увагою вчених залишаються неадаптовані лексеми, що функціонують у тканині сучасної української мови. Проте, і до сьогодні питання адаптації залишаються нерозв'язаними, вимагають детального опису і характеристики.

Метою пропонованої статті є аналіз етапів адаптації іншомовної лексики та характеристика цих мовних одиниць у сучасному мовознавстві, а **завдання** полягають у тому, щоб визначити етапи пристосування запозичених слів у сучасній українській мові й розглянути основні типи освоєння іншомовної лексики на різних рівнях мови.

У лінгвістиці існує значна кількість досліджень процесу освоєння іншомовної лексики, які відображають розуміння самого явища адаптації як факту, але залучення іншомовних слів до сучасної української мови потребують детальнішого розгляду теоретичних проблем.

Так, досліджуючи ознаки пристосування іншомовної лексики, Є.М. Белозерова зазначає, що «запозичені слова вступають у певні зв'язки з іншими словами лексичної системи, і така взаємодія іншомовної лексики у системі мови є лексично адаптованою» [Белозерова 1961: 20].

І.М. Крейн уточнює вищевказане визначення, констатує, що «адаптація – це ступінь наближення запозиченого слова до якостей слів основного лексичного складу мови» [Крейн 1963: 11].

Ю.О. Жлуктенко, аналізуючи процеси адаптації іншомовної лексики, підкреслює наближення запозиченого слова не лише до лексичного складу мови, але й до її граматики [Жлуктенко 1966: 02].

На думку У. Вайнрайха, важливим моментом у процесі адаптації вважається частота вживання слова: якщо слово частіше вживається – то легше переноситься в іншу мову [Вайнрайх 1972: 114].

О.О. Реформатський серед запозичень розрізняє слова засвоєні й освоєні, та слова засвоєні, але не освоєні. При цьому він наголошує, що слова освоєні в мові-реципієнті, стають «непомітними» в мові, входять до відповідних лексичних груп і їхню іншомовність можна визначити тільки шляхом науково-етимологічного аналізу. Це такі слова, як *спорт, плед, ростбіф* і т. ін. До слів, які засвоєні мовою-реципієнтом, але не освоєні в ній належать варваризми – іншомовні слова, які використовуються для колоритного опису чужих реалій та звичаїв: *денді* [Реформатський 1967: 137].

Характеризуючи адаптацію іншомовних лексем, М.І. Бараннікова виділяє основні типи адаптації на фонетичному, семантичному і граматичному рівнях [Бараннікова 1972: 89-90]. Дослідниця зазначає, що при запозиченні слів не запозичуються їхні семантичні зв'язки, запозичене слово у мові виявляється семантично самотнім, не має внутрішнього зв'язку з іншими близькими словами, нерозривно пов'язаними зв'язками у семантичній системі тієї мови, до якої воно входить» [Бараннікова 1972: 91-92].

На думку вчених, для проникнення іншомовної одиниці в мову, достатньо її формальної адаптації, тобто пристосування до фонетичних і морфологічних норм мови-реципієнта. Але ми вважаємо, що для того, щоб іншомовна лексема повністю пристосувалася до мови-реципієнта, вона повинна пройти функціональну адаптацію, тобто пройти лексико-семантичний етап входження в мову, щоб надалі еволюціонувати на новому мовному ґрунті.

Відповідно до рівнів адаптації іншомовного слова лінгвісти розробляли різні класифікації запозичень.

Так, Я.К. Грот пропонує класифікацію типів іншомовних слів за характером їх пристосування у мові, виділяючи такі групи запозичень:

1) засвоєння чужих слів без змін, тобто повністю адаптується форма слова та його зміст: *ресивер* – «резервуар для накопичення газів чи пари» (англ. *receiver*);

2) перетворення слова по-своєму, тобто запозичується тільки одна частина слова, а інша існує у мові: *монтаж+ник, контр+гайка*;

3) переклад слова, зроблений за чужим зразком, тобто при такій адаптації запозичується тільки структура лексичної одиниці: *хмарочос* (англ. *skyscraper*) [Грот 1898: 50].

Слід зазначити, що у цій класифікації адаптуються морфеми та повністю слова, тому на цьому етапі дослідження така класифікація не задовольняє сучасний стан мови, бо пристосовуватися можуть і фонеми, і флексії, і засоби словотвору, і фразеологізми і навіть речення.

Е. Ріхтер пропонує дещо іншу класифікацію видів іншомовних слів залежно від ступеня їх освоєння у мові:

1) запозичення чужої форми і чужого значення: *ватерполо, жокей, кворум, нокдаун*;

2) запозичення чужої форми для вираження свого значення: *алгебра, кава, цукор, шербет, вагон*;

3) запозичення чужого значення у рідній формі, тобто калькування: *disk storage* (дискосва пам'ять); *current drive* (поточний дисковод); *image recognition* (розпізнання зображення) [Richter 1919: 86].

Починаючи з середини ХХ століття, вчені вже детальніше розглядають проблему освоєння іншомовних запозичень не тільки з погляду фонетичного і морфологічного пристосування до норм запозичуваної мови, але й з позиції семантичної, словотвірної, функційної адаптації іншомовного запозичення у мові-рецепторі.

Тому, при розробці класифікації ознак адаптованості іншомовного слова, Л.П. Єфремов, як основний принцип, використовує саме функційний і виділяє такі чинники адаптованості:

1) регулярне вживання і перехід запозичених слів від покоління до покоління: *магазин, казна, шампунь*;

2) семантичне освоєння, яке включає в себе набуття нових значень при збереженні першопочаткових, зміна значень і переносне вживання слів: *стандарт, стенд, дансинг, телевізор, тостер, кришати, магазин, казна*;

3) участь запозичених слів у процесі словотворення: *парк – паркувати, паркова; шок – шокувати, шоківий; лідер – лідувати, лідерство*;

4) подальше фонетичне уподібнення власним словам: *академія, конституція, клуб, курорт*;

5) ліквідація варіантів умови і різною у граматичному оформленні: *архітектура, соло, соната, університет, телевізор*;

6) витіснення запозиченим словом інших слів власних чи іншомовних за походженням: *директор, гербарій, ростбіф, реляція, паста* [Єфремов 1959: 18-21].

Деякі мовознавці (Б.М. Ажнюк, І.К. Білодід, С.В. Семчинський, О.Б. Ткаченко) вважають, що не всі з названих ознак необхідні для входження іншомовного слова у мову, що запозичує, і для функціонування в ній інші (В.В. Акуленко, М.П. Кочерган, А.П. Непокутний, А. Сміт) розглядають додаткові ознаки адаптованості слова у мові-рецепторі. Так, виділяючи формальне «підлаштування» лексеми до норм мови-одержувача як першу ознаку адаптації іншомовного слова у мові, що сприймає, Ю. Сорокін все ж не вважає цю умову «саму по собі ні достатньою, ні обов'язковою» [Сорокін 1965: 62]. З одного боку, стверджує дослідник, іншомовне слово, яке ще не пристосувалося до мови-рецептора, може отримати навіть в умовах одиничності й винятковості свого використання нову форму, а з іншого боку, навіть міцно засвоєні мовою іншомовні слова можуть зберігати звукові формальні особливості мови-джерела [Там само: 62].

Тому важливими постає аналіз усіх етапів адаптації іншомовних лексем, починаючи із входження слова у запозичувану мову і закінчуючи його граматичним засвоєнням.

Так, В.М. Аристова, аналізуючи процес засвоєння, виділяє такі його етапи:

1) проникнення – багато слів зберігають чужомовне написання, але при фонемно-графічному оформленні виникають певні коливання у написанні, вимові й акцентуації; відбувається освоєння іншомовного слова у писемному та усному мовленні: *доктор, аптека, солдат, школа, студент, гімназія*;

2) період запозичення, для якого характерні семантичний вплив мови-джерела, стабілізація значення, активне вживання в усному і писемному мовленні: *констатувати, культивувати, індустрія, гастричний*;

3) прискорення – повне підпорядкування слова нормам мови, що запозичує, використання широких можливостей внутрішньомовної еволюції (словотвір, аббревіація, розвиток внутрішньої і зовнішньої валентності, семантичні і стилістичні зрушення): *тандем, телетайп, холдинг* [Аристова 1978: 8-11].

Подібну, але уточнену, деталізовану класифікацію етапів процесу адаптації пропонує Л.П. Крисін. Автор, зокрема, виділяє:

1) початковий етап – уживання іншомовного слова у тексті в орфографічній формі мови-джерела (а в усному мовленні у фонетичній) і граматичній формі, без транслітерації і транскрипції як своєрідне вкраплення, тобто запозичення тільки іншомовної форми слова і наповнення цієї форми новим змістом: *джем* – густе варення (англ. *jam*);

2) освоєння іншомовного слова – пристосування його до системи мови-рецептора: транслітерація або транскрипція, віднесення до конкретної частини мови; вживання іншомовного слова у тексті в лапках, з коментарем, тобто передача міжзубного англійського **-th-** українською літерою **-т-**: *Thackeray* – *Теккерей*, *Thatcher* – *Тетчер*;

3) носії мови вже не відчують незвичності іншомовного слова, воно втрачає супровідні сигнали і коментарі й починає вживатися поряд з іншими словниковими одиницями рідної мови: *тандем, тендер, спікер, стандарт*;

4) етап втрати жанрово-стилістичних, ситуативних та соціальних особливостей: *to make progress* – у перекладі з англійської «*робити прогрес*», але у мові-джерелі, тобто в англійській мові це слово мало зовсім іншу ситуативну особливість і перекладається як «*мати успіх*»;

5) реєстрація іншомовного слова у тлумачному словнику. Факт фіксації у словнику вказує на те, що слово належить до лексико-семантичної системи даної мови [Крысин 1968: 75-78].

Відаючи належне класифікації ознак іншомовного слова у мові-рецепторі, яка була запропонована Л.П. Крисіним, можна вважати, що для визначення входження іншомовного слова до системи мови, що запозичує, усі ознаки є суттєвими, але вони характеризують різні етапи освоєння іншомовного слова. Однак ми хочемо підкреслити, що фіксація іншомовного слова у словнику ще не означає повної адаптації слова у мові і мовленні.

Отже, узагальнивши погляди вчених, можна стверджувати, що для входження іншомовного слова в систему запозичуваної мови необхідні такі умови: передача іншомовного слова фонетичними і графічними засобами мови, яка запозичує; співвіднесення слова з граматичними класами і категоріями мови-рецептора; фонетичне освоєння іншомовного слова; граматичне його пристосування; словотвірна активність; семантична адаптація іншомовного слова; регулярне використання у мові.

Ми вважаємо, що фонетичне та граматичне осмислення мають першорядне значення для успіху подальшої адаптації з метою втрати запозиченим словом свого первинного іншомовного вигляду. Окремі дослідники підкреслюють: якщо є можливість, слід зберігати фонетичні і фонологічні особливості іншої мови [Сенько 2000: 104-106]. При написанні іншомовних слів не треба використовувати літер, що не відповідають звукам, властивим певній мові. Отже, можливе лише певне наближення іншомовного слова у плані його фонетичних та фонологічних характеристик. Наприклад: англійське слово *Mary*, це не те саме, що українське *Мері*. Ще в більшій мірі фонетичне наближення стосується звуків іноземної мови, відповідники яких зовсім відсутні в українській. Тобто необхідно враховувати той факт неминучості субституції звуків англійського слова відповідним звуком української мови, які, як правило, відрізняються від них в тій чи іншій мірі у фонетичному, і у фонологічному відношеннях.

Грамматична асиміляція іншомовного слова пов'язана з категоріями роду, числа, а також зміною форм. Як правило, слова набувають граматичних категорій мови-реципієнта та втрачають власне граматичне значення. При адаптації найменші розходження спостерігаються в категорії числа, а найбільші в категорії роду. Наприклад: іменники *пуши, гумор, піджак, пікнік, хокей* в англійській мові належать до середнього роду, а в українській оформлюються як іменники чоловічого роду.

До морфологічної адаптації можна віднести також процес словоскладання іншомовних слів у момент їхнього запозичення в українській мові. Так, лексеми *вокзал (Vauxhall), футбол (football), делінд (delint), аврал (over all)* в англійській мові поєднують у собі дві основи і два значення, але в результаті семантичного переосмислення в українській мові вони мають одне значення. Цей процес можна розглядати як спрощення структури слова. Тобто в мові-оригіналі ці лексеми поєднують у собі два значення, але в результаті семантичного переосмислення, чому сприяв спосіб словотворення - основоскладання, вони реалізують одне. Таким чином, можна говорити про семантичну адаптацію, яка, на наш погляд, є формальним етапом адаптації іншомовного слова в мові-реципієнті.

Отже, процес лексико-семантичної еволюції іншомовних слів в українській мові є актуальним у загальному процесі запозичення слів. Саме лексико-семантична система мови-джерела є системою, що стимулює подальший розвиток або зникнення слова з лексичного фонду мови, що запозичує.

Мовознавець Л.П. Крисін вважає, що різні типи адаптації зумовлені різними чинниками. Так, адаптація запозичених фонем залежить від ступеня контакту двох мов; адаптація запозичених морфем відбувається у складі слова; адаптація синтаксичних або структурно-синтаксичних запозичень відбувається тоді, коли конструювання фраз у мові зазнає впливу іншомовних синтаксичних конструкцій; адаптація запозичених семем – це поява у слові значення «під натиском» іншомовного зразка [Крысин 1991: 18-19].

Сучасна українська мова перебуває в постійному русі, що зумовлює стрімке збільшення кількості іншомовних слів, що активно поповнюють тканину української мови. Отже, іншомовні слова є одним із важливих компонентів лексичного складу української мови, як і будь-якої мови взагалі. Вони приходять разом із поняттями і адаптувавшись у мові, поширюють, збагачують її словниковий арсенал. У даній статті ми розглянули найактуальніші класифікації адаптації іншомовних лексем. Як бачимо, здебільшого у вищенаведених класифікаціях виділяють чотири етапи адаптації запозиченої лексики: фонетичний, граматичний, морфологічний та семантичний, але не всі іншомовні лексеми адаптуються, багато з них входять у мову як вкраплення, варваризми.

Саме аналіз неадаптованих запозичень (ми їх називаємо графічно-орфографічні іншомовності) постає **перспективним** в аспекті дослідження запозичень у сучасній українській мові.

Література

- Аристова 1978: Аристова, В.М. Англо-русские языковые контакты [Текст] / В. М. Аристова. – Л., 1978. – 150 с.
- Баранникова 1972: Баранникова, Л.И. Сущность интерференции и специфика её проявления [Текст] / Л. И. Баранникова // Проблемы двуязычия и многоязычия. – М. : Наука, 1972. – С. 88-98.
- Белозёрова 1961: Белозёрова, Е.Н. Об ассимиляции латинских прилагательных на -ate в английском языке в 16-18 веках [Текст] / Е. Н. Белозёрова // Сборник исследований по английской лингвистике. – М. : Высшая школа, 1961. – С. 56-61.
- Вайнрайх 1972: Вайнрайх, У. Одноязычие и многоязычие [Текст] // Новое в лингвистике / У. Вайнрайх. – М. : Прогресс, 1972. – Вып. 6. : Языковые контакты. – С. 25-60.
- Вайнрайх 1979: Вайнрайх, У. Языковые контакты : Состояние и проблемы исследования [Текст] / У. Вайнрайх. – К. : Высшая школа, 1979. – 279 с.
- Грот 1898: Грот, Я. Филологические розыскания [Текст] / Я. Грот. – Т. 3. – СПб., 1898. – 245 с.
- Жлуктенко 1966: Жлуктенко, Ю.О. Мовні контакти [Текст] / Ю. О. Жлуктенко. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1966. – 135 с.
- Ефремов 1959: Ефремов, Л.П. Сущность лексического заимствования и основные признаки освоения заимствованных слов [Текст] : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Л. П. Ефремов. – Алма-Ата, 1959. – 21 с.
- Крейн 1963: Крейн, И.М. Французские заимствования XIX века в английском литературном языке [Текст] : автореф. дис. ... канд. фил. наук / И. М. Крейн. – М. : Изд-во МГУ, 1963. – 19 с.
- Крысин 1968: Крысин, Л.П. Иноязычные слова в современном русском языке [Текст] / Л. П. Крысин. – М. : Наука, 1968. – 206 с.
- Крысин 1991: Крысин, Л.П. Этапы освоения иноязычного слова [Текст] // Русский язык в школе / Л. П. Крысин. – 1991. – № 2. – С. 75-78.
- Реформатский 1967: Реформатский, А.А. Введение в языкознание. Учебник для филол. фак. пед. ин-тов [Текст] / А. А. Реформатский. – 4-е изд. испр. и доп. – М. : Просвещение, 1967. – 542 с.
- Сенько 2000: Сенько, В.В. Коннотативно-прагматическая динамика лексического значения [Текст] / Е. В. Сенько // Коммуникативно-прагматическая семантика : Сборник научных трудов / Отв. ред. Н. Ф. Алефиренко. – Волгоград : Перемена, 2000. – 176 с.
- Сорокин 1965: Сорокин, Ю.С. Развитие словарного состава русского литературного языка в 30-90-е годы XIX века [Текст] / Ю. С. Сорокин. – Л., 1965. – 159 с.
- Richter 19919: Richter, E. Fremdwortkunde [Text] / E. Richter. – Leipzig, 1919. – Pp. 80-86.

В статье анализируется актуальная в лингвистической литературе проблема адаптации иноязычных лексем, особое внимание уделяется этапам приспособления заимствованных слов, рассматриваются основные типы освоения иноязычной лексики на разных уровнях языка.

Ключевые слова: адаптация, лексема, приспособление, семема, ассимиляция, язык-реципиент.

The challenge of adaptation of foreign-language tokens, up to date in the linguistic literature, is analyzed in the article. Special attention is paid to the stages of adaptation of loan words. The main types of development of foreign language vocabulary at different levels of language are considered.

Keywords: adaptation, token, device, sememe, assimilation, language-recipient.

Надійшла до редакції 18 листопада 2011 року.

Анастасія Зеніна

ББК Ш12=411.4*322

УДК 81'373.45

ЛІНГВІСТИЧНА ПРИРОДА ЗАПОЗИЧЕННЯ У СПІВВІДНОШЕННІ З ПОНЯТТЯМИ НЕОЛОГІЗМ ТА ІННОВАЦІЯ

Стаття присвячена встановленню лінгвістичної природи запозичення в контексті динаміки лексико-семантичної системи мови. Простежено моделі співвідношення понять запозичення, неологізм, інновація.

Ключові слова: запозичення, інновація, мовна динаміка, мовні контакти, неологізм.

Мова як функціональна система одиниць живиться і збагачується переважно із внутрішніх ресурсів. Однак на певному етапі її історичного розвитку так звані «чужі» елементи словника перестають бути латентними, і їх питома вага помітно зростає. Розгалуженість термінологічного апарату для окреслення сутності мовних нововведень дозволяє твердити, що на рівні із поняттям запозичення як результату міжмовних контактів функціонують терміни неологізм та інновація. Саме тому особливій ваги набуває дослідження процесу їх взаємопроникнення й тих відношень, що виникають між ними. Цим пояснюється **актуальність** розробки обраної теми.

Привертає увагу ступінь розробки окресленої проблематики в лінгвістичних студіях останніх років. Мовні запозичення в контексті динамічного розвитку лексико-семантичної системи мови розглядалися дослідниками Н.С. Валгіною, Ю.А. Зацним, Є.А. Карпіловською, О.А. Стишовим та ін. Так, Л.П. Крисін вказує на активізацію використання іншомовних слів у кінці ХХ ст. як на «один із найбільш живих й соціально значущих мовних процесів» [Крысин 2004: 184]. Запозичення як породження соціокультурної взаємодії мовних спільнот ґрунтовно розглянуто в зарубіжному мовознавстві (Л. Блумфілд, У. Вайнрайх, Е. Хауген, Ф. Ngom, М.А. Sim, S.M. Sullivan, Z. Tatioka, M. Weber).

Стрімке залучення до словника української мови нових одиниць або їх утворення на базі вже існуючих, як корінних, так і запозичених, зумовлює виникнення розвиненої системи назв для окреслення змісту мовних нововведень, які пропонується називати неологізмами. Їх дериваційний і семантичний потенціал (Н.В. Стратулат), роль у побудові висловлення (А.Б. Сергєєва), лексикографічне представлення (Т.В. Попова, Л.В. Туровська) тощо дедалі частіше стає об'єктом досліджень вчених. Окреме місце відведене працям, присвяченим з'ясуванню критеріїв переходу оказіоналізмів (тип «індивідуальних» неологізмів, за А.О. Брагіною [Брагина 1973: 4]) до розряду неологізмів (Т.С. Єгошина, Д.В. Щерба).

Іншим терміном, вживаним для номінації нових явищ, постає інновація (К.В. Брітікова, А.П. Загнітко, Є.А. Карпіловська, Д.В. Мазурик), який має широкий спектр актуалізації не лише в контексті поступу системи мови. У пропонованій статті ставимо за **мету** встановити природу мовного запозичення в його співвідношенні з поняттями неологізм та інновація, оскільки відчувається брак їх чіткого розмежування. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) диференціювати основні підходи до кваліфікації запозичень; 2) проаналізувати існуючі визначення понять неологізм та інновація; 3) виділити моделі перетину їхнього обсягу.

Контактування мов протягом певного періоду найчастіше соціально-історично зумовлене, оскільки «всі елементи, категорії мови народжуються, формуються в процесі взаємодії соціальних факторів, в умовах конкретної мовленнєвої діяльності людей» [Влияние 1988: 7]. Під час вивчення мовних контактів дослідники здебільшого констатують односпрямований вплив [Sim], тобто «несиметричну модель запозичення», за С.М. Саліван [Sullivan], коли елементи домінуючої за певними параметрами мови потрапляють до іншої, що виконує функцію реципієнта.

Дійсно, «запозичувати» означає брати що-небудь у когось з обіцяною повернути (це можуть бути нові номінації для вже існуючих реалій і явищ, а також самі предмети побуту або загального вжитку – «запозичення з області культури», за Л. Блумфілдом [Блумфилд 2010]). На наш погляд, це стане можливим тільки у випадку вдалого співвідношення значущості факторів лінгвістичного та екстралінгвістичного характеру.

Потреба спілкування єдиною мовою, відмінною від рідної, зумовлює виникнення ситуації білінгвізму, за якої в розмовах комунікантів несвідомо змішуються елементи двох мов, наслідком чого постає їх зближення, конвергенція. Американський структураліст У. Вайнрайх розглядає запозичення в якості початкової форми інтерференції мов в умовах білінгвізму [Вайнрайх 1979: 83]. Із переміщенням до системи мови-позичальника запозичені елементи поступово коріняться в ній. У зв'язку з цим дослідник Е. Хауген констатує, що процес запозичення «як спроба мовця поновити в одній мові навички, засвоєні ним в якості носія іншої мови», буде відбуватися скрізь, де є двомовні носії [Хауген 1972: 344-345], і де діятиме чинник відтворюваності кожного окремого запозиченого слова мовною спільнотою.

Отже, із актуалізацією поняття запозичення виникає необхідність розрізняти *власне запозичення* і *запозичення в умовах білінгвізму* як результат перемикання кодів унаслідок суміщення декількох мовних практик у повсякденному спілкуванні. Другий різновид запозичень, услід за Л. Блумфілдом, має місце, «коли двома мовами розмовляють у територіально й політично єдиному колективі» [Блумфилд 2010: 506]. Так, соціолінгвістичний аспект видається превалюючим у сучасних зарубіжних дослідженнях із теорії запозичення, присвячених, зокрема, грецькому медійному дискурсу [Tatioka], мовній ситуації Пакистану, де на рівні із пенджабі та урду функціонує англійська [Sullivan], а також взаємодії англійської мови з польською, румунською тощо [Sim; Weber].

У відносно однорідному мовному середовищі диференціація лексики з погляду її походження дозволяє розглянути запозичення в системі мовних одиниць і в їх взаємодії із власне українськими словами. Але, окрім розуміння поняття запозичення як процесу перенесення форми, значення з однієї мови в іншу [Крысин 2004: 5], воно в переважній більшості випадків свідчить про кінцевий результат, мету цього процесу, коли вже адаптована одиниця (запозичене слово) стає частиною мови-реципієнта [Fischer; Полякова 2004: 5].

Під власне запозиченнями будемо мати на увазі, перш за все, лексичні запозичення, оскільки саме лексика є найбільш мінливим рівнем мовної системи (у порівнянні із граматичним ладом, фонетичною і морфемною структурою), відкритим до змін, на прикладі якого можна простежити еволюцію і динаміку мовної картини світу певного народу.

Українська дослідниця Г.А. Сергєєва, обстежуючи явища міграції мовних елементів з однієї мови в іншу, додатково конкретизує декілька опорних понять [Сергєєва 2002: 3-4]. В адаптованому вигляді їх співвідношення доречно представити у вигляді схеми, що дозволить зробити певні узагальнення про спосіб виникнення і характер іншомовних елементів:

Взаємодія мов → лексична інтерференція

↑↓
процес запозичення іншомовних лексем

↓
лексичні запозичення

Використовуючи поняття запозичення в значенні лексичної одиниці, варто пам'ятати, що іншомовне слово надходить до мови-реципієнта двома способами: прямо або за участю мови-посередника. Тому і шлях, який проходить слово, перш ніж потрапити на новий мовний ґрунт, може бути безпосереднім і доволі швидким, якщо контактують мови однієї групи. Такими є, зокрема, східнослов'янські, обмін одиниць між якими не супроводжуються значними фонологічними й правописними змінами.

Непрямі запозичення постають у результаті опосередкованих мовних контактів. У такому разі процес запозичення відбувається в декілька етапів із участю проміжних мов (для української мови одна й та сама мова потенційно може виступати як мовою-джерелом, так і виконувати посередницькі функції): укр. *лобі* < рос. *лобб* < англ. *lobby* – «передпокій»; «кулуари» / «чинити вплив на членів конгресу»; укр. *трансфер* < англ. *transfer* < лат. *transferre* – «перенесення»; «передача» / «переносити, перемішувати, переводити».

Отже, можемо сформулювати визначення поняття запозичення, яке відбиває наше бачення цього мовного явища. Запозичення – це процес звернення до лексичного фонду інших мов, що має своїм результатом появу одиниць, які слугують для вираження нових понять, подальшої конкретизації вже наявних, а також їх засвоєння мовою-реципієнтом.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях на рівні із поняттям запозичення активно використовуються терміни неологізм та інновація, взаємопов'язані, але не тотожні за своїм змістом. Аналіз наукових джерел дозволив зробити висновок про існування трьох базових моделей перетину їхнього обсягу. Розглянемо кожну з них окремо.

Витоки ґрунтовного вивчення сутності, факторів появи нових слів, принципів їх лексикографічної фіксації сягають другої половини так званого «неогенного» ХХ ст. і належать до проблематики науки неології. У цей час стало зрозуміло, що мова синхронно реагує на нові тенденції в житті суспільства, а «одиницею її еволюції постає зміна номінації...», причому нововведення можуть стосуватися слова як знакової одиниці мови загалом, так і його форми або значення окремо [Гак 1978: 38]. На сторінках видання «Нові слова і словники нових слів» (1978, 1983 pp.) висвітлювався стан загальнолітературної мови, а неологізми як продукт її прогресивного розвитку визнано доцільним уміщувати в словники нової лексики, що засвідчило виникнення нової лексикографічної спеціалізації зі своєю теоретичною базою, яка мала довідково-практичне призначення.

Термін *інновація* у статті В.Г. Гака «Про сучасну французьку неологію» кваліфікується широко, адже охоплює всі узально-оказіональні лексико-семантичні мовні нововведення [Там само], представлені, з одного боку, *неологізмами*, а з іншого – *запозиченнями-ксенізмами*, що відображають побут інших країн, індивідуально-авторськими новотворами (гапаксами), ефемеризмами, які називають мінливі явища, і мовленнєвими okazіоналізмами. Отже, узагальнений зміст, вкладений у поняття інновація в межах концепції дослідника (*інновація* → *неологізм* / *запозичення*), не викликає сумніву, однак маркери віднесення слова до розряду неологізмів вимагають додаткового коментаря.

Запозичення у випадку називання спільних для різних країн понять і явищ розглядаються як один із типів неологізмів за способом їх утворення. Така теза набуває актуальності, якщо нове слово дійсно переміщене із однієї мови в іншу. Коли ж воно стає компонентом іншої підсистеми всередині національної мови у випадку «міжваріантних контактів» [Зацний 2007: 203], під запозиченням розуміють процес входження функціонально обмежених слів (діалектизмів, професіоналізмів, термінів), ідентифікованих як «внутрішні запозичення» [Там само], до лексико-семантичної системи літературної мови. З іншого боку, кожне запозичене слово на початку свого існування в мові-позичальнику сприймалося як неологізм, а потім перемістилося до розряду одиниць, які органічно ввійшли до її складу.

Очевидно, що між поняттями okazіоналізм і неологізм у межах цього підходу також існує взаємозв'язок. Виникаючи у сфері мовлення як okazіоналізми, слова мають потенцію закріпитися в мові, узусі, спочатку в складі її пасивного словника в статусі неологізмів, а потім переміститися до активного лексикону, чому сприятиме частота їх відтворюваності, зокрема через мас-медіа. Наразі виникає потреба з'ясувати, на які саме характеристики і параметри опису кожного окремого слова слід спиратися, щоб віднести його до розряду неологізмів як інноваційної категорії.

Як слушно зауважує Д.В. Щерба, при перекладі неологізми, що виникли шляхом запозичення, на момент їх появи в мові-реципієнті найчастіше підпадають під поняття «безеквівалентна лексика» [Щерба 2004: 260]. Це означає, що у вокабулярі мови-позичальника відсутня назва для відповідного предмета чи явища, що є типовими для мови-джерела: *бенчмарк*, *лізбек*, *слін*, *траст* і под. На сьогодні близько 90% неологізмів поповнюють термінологічну базу української мови, зокрема надзвичайно виправданіми є нові слова сфери ринкової економіки, кредитно-банківської системи, інформаційних технологій. Отже, фактор новизни, що супроводжує неологічне утворення, відзначається мінливістю, а з розвитком і, відповідно, адаптацією слова до законів конкретної мови, взагалі може втратитися [Nunnemann; Sim].

Крім того, про засвоєння неологізмів мовним колективом свідчить ступінь їх лексикографічної фіксації. Автори словника «Нові слова і значення» Л.В. Туровська і Л.М. Василькова виділяють три етапи відображення неологізмів у друкованих джерелах [Нові слова 2008: 4]: від первинної актуалізації в засобах масової інформації, наукових статтях, дисертаційних дослідженнях; фіксації широковживаних неологізмів у спеціальних словниках до остаточного їх закріплення в мові через занесення до різнотипних словників.

На наш погляд, кількісні показники лексикографічного представлення неологізмів не завжди відбивають їх реально об'єктивний відсоток, оскільки перш ніж вийде кожний наступний словник, з'являться нові одиниці, що вже мають бути до нього включені: «Просто неможливо вмістити всі лексичні одиниці мови до словника, непотрібно й небажано прагнути їх повного опису» [Klein]. Існуючі спроби, зокрема в західній практиці, матеріальної репрезентації неологізмів спираються на фактаж певного часового проміжку, часто із зазначенням сфери їх вживання в супроводі етимологічної рубрики у відповідній словниковій статті або із вказівкою на мову-джерело [Klein].

У лінгвістичних студіях кінця ХХ – початку ХХІ століття превалює інший підхід до оцінки співвідношення понять «запозичення» – «інновація» – «неологізм». Незважаючи на значний ступінь актуалізації в усіх сферах діяльності людини (пор.: інноваційний розвиток / фактор, інноваційні процеси, інновації екологічної спрямованості, педагогічні / інформаційно-технологічні / фінансові інновації), поняття *інновація* (від англ. *innovation* < лат. *innovatio* – «оновлення», «зміна») досі не набуло однотайного тлумачення серед мовознавців. Загальна його семантика передається префіксальною маркованістю і має значення нововведення в мовну систему, відхилення від моделей, що існують у ній. Цей термін уперше з'явився в дослідженнях із культурології ХІХ століття і буквально означав введення деяких елементів однієї культури до іншої, а також копіювання чужого досвіду і традицій.

У науковому доробку професора С.А. Карпіловської мовна інновація кваліфікується як родове поняття відносно інших варіантів нових одиниць на різних мовних рівнях [Клименко 2008: 10; Карпіловська 2007]. Так, лексичні інновації, слова, їх значення, що існують у певній мові в певний період і не існували до того [Брітікова 2007: 10], містять у своєму арсеналі *неозапозичення* – нові за часом проникнення запозичені слова, які вже встигли адаптуватися до системи української мови. Додатково виділяються новотвори, нові похідні слова і неосемантизми як продукт семантичної деривації слова. Абсолютним синонімом до загальномовного поняття інновації наразі виступає *неологізм* (від грец. *νέος* – «молодий», «новий» і *λογισμός* – «судження», «вислів») (відношення взаємозаміни).

Подаючи визначення термінологічної номінації неологізм, дослідники зважають на її екстралінгвістичну детермінованість. Мається на увазі, що реалії, на позначення яких продукуються неологізми, є наслідком прогресу в науці й техніці, виходу на новий рівень пізнавальних потенцій людини. Навіть якщо в лексичній підсистемі мови відбуваються з першого погляду цілком автономні процеси, то вони, на думку С.С. Волкова і С.В. Сенько, обов'язково опосередковуються зовнішнім стимулом [Волков 1983: 45].

Такий погляд, за якого запозичення входять до складу комплексу інновацій / неологізмів, найбільш поширений [Андрусак 2003; Белозьоров 2003; Волков 1983; Зацний 2007; Клименко 2008], оскільки привнесення до словникового складу мови адаптованих іншомовних одиниць становить лише одну з можливих форм його збагачення й поповнення: *інновація / неологізм* (рід) → *запозичення* (вид).

Подібною видається модель, за якої до розряду неологізмів відносять нові слова, утворені завдяки внутрішньомовним засобам, зокрема деривації на матеріалі корінної лексики («новотвори», за С.А. Карпіловською [Клименко 2008: 12]), і запозичення з інших мов [Английские неологизмы 1983; Брагина 1973; Зацний 2007; Стратулат 2009; Туровська 2008]: *неологізм* (інновація) → *лексичні новотвори / запозичення*. Дослідниця М.А. Сім наголошує, що неологізмом може бути як слово, термінологічна одиниця, так і цілий фразовий зворот, створений власними ресурсами і запозичений з метою вираження нових понять, передачі застарілих термінів сучасною мовною формою [Sim] або для більш влучного, раціонально виваженого втілення відомих понять.

За нашими спостереженнями, у межах цього підходу превалює думка про вагомість лексичних новотворів серед усіх мовних неологізмів [Английские неологизмы 1983: 5-11], а власне запозичення, тобто словотвірні не адаптовані, розглядаються як маргінальний спосіб задоволення комунікативних потреб мовців. Отже, виділення продуктивних словотвірних моделей дозволяє відчутти напрям руху внутрішньосистемних змін у мові – від перерозподілу в середині синонімічних рядів до стилістичного переоформлення одиниць [Там само].

Отже, запозичення як процес і результат міжмовних контактів постає в якості однієї з можливостей збагачення й оновлення всіх рівнів мовної системи. Традиційно така номінація є видовою відносно більш емного поняття інновації (неологізму), що охоплює нові назви, утворені як завдяки власним породжувальним засобам мови, так і шляхом звернення до фонду інших мов (модель співвідношення: *інновація / неологізм* → *запозичення*, або неологізм (інновація) → *лексичні новотвори / запозичення*).

У межах іншого підходу неологізми на рівні із запозиченнями вважаються функціональними різновидами інновацій: *інновація* → *неологізм / запозичення*. На подальших етапах дослідження перспективним є виділення критеріїв класифікації запозичень, що дозволить зробити висновки про доцільність їх актуалізації в мові.

Література

- Английские неологизмы 1983: Английские неологизмы [Текст] / Ю. А. Жлуктенко, В. П. Березинский, И. И. Борисенко и др.; Акад. наук укр. ССР; Ин-т языковедения им. А.А. Потебни. – К.: Наук. думка, 1983. – 172 с. – Бібліогр.: с. 168-172.
- Андрусак 2003: Андрусак, І.В. Англійські неологізми к. ХХ ст. як складова мовної картини світу [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 20 с.
- Брагіна 1973: Брагіна, А.А. Неологізми в руском языкe: посobie для студeнтов и учитeлeй [Текст] / А. А. Брагіна. – М.: Просвeщeниe, 1973. – 224 с. – Бібліогр. в кінці стор.
- Белозьоров 2003: Белозьоров, М.В. Англійські лексичні та фразеологічні новотвори у сфері економіки: структурний, семантичний і соціофункціональний аспекти [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 19 с.
- Блумфілд 2010: Блумфілд, Л. Язык [Текст] / Л. Блумфілд. – М.: Прогрeсс, 2010. – 606 с. – (Лингвистическое наследие XX века). – 1000 пр. – ISBN 5-354-00164-1.
- Брітiкова 2007: Брітiкова, К.В. Узуальне та окаяіональне в інноваціях сучасної української мови: тенденції оновлення лексико-словотвірної категорії назв особи [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2007. – 24 с.
- Вайнрайх 1979: Вайнрайх, У. Языковые контакты. Состояние и проблемы решения [Текст] / У. Вайнрайх. – К.: Вища школа, 1979. – 262 с. – Бібліогр.: с. 219-245.
- Влияние 1988: Влияние социальных факторов на функционирование и развитие языка [Текст] / Отв. ред. Ю. Д. Дешериев, Л. П. Крысин. – М.: Наука, 1988. – 200 с. – Бібліогр. в кінці розд.
- Волков 1983: Волков, С.С., Сенько, Е.В. Неологизмы и внутренние стимулы языкового развития [Текст] / С. С. Волков, Е. В. Сенько // Новые слова и словари новых слов / Отв. ред. Н. З. Котелова. – Л.: Наука, 1983. – С. 43-58. – Бібліогр. в кінці стор.
- Гак 1978: Гак, В.Г. О современной французской неологии [Текст] / В. Г. Гак // Новые слова и словари новых слов / Отв. ред. Н. З. Котелова. – Л.: Наука, 1978. – С. 37-53. – Бібліогр. в кінці стор.
- Карпіловська 2007: Карпіловська, Є. Функціональний потенціал та підтримка мовних інновацій / Є. Карпіловська // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць; [укл.: А. П. Загнітко (наук. ред.) та ін.] – Донецьк: ДонНУ, 2007. – Вип. 15. – С. 402-406. – Бібліогр.: с. 406.
- Клименко 2008: Клименко, Н.Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі [Текст]: монографія / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – 336 с. – Бібліогр.: с. 271-278. – 300 пр. – ISBN 978-966-489-009-7.
- Крысин 2004: Крысин, Л.П. Русское слово, своё и чужое: Исследования по современному русскому языку и социолингвистике [Текст] / Л. П. Крысин. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 883 с.: ил.; 24. – (Studia philologica). – Бібліогр.: с. 853-883. – 700 пр. – ISBN 5-94457-183-7.
- Нові слова та значення [Текст]: словник / Ін-т укр. мови НАН України; уклали Л. В. Туровська, Л. М. Василькова. – К.: Довіра, 2008. – 271 с. – (Словники України). – 1200 пр. – ISBN 978-966-507-248-5.
- Сергеева 2002: Сергеева, Г.А. Англomовні запозичення в українській правничій термінології [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2002. – 16 с.
- Стратулат 2009: Стратулат, Н.В. Дериваційні та семантичні неологізми в лексичній системі української мови (на матеріалі тлумачного словника української мови в 20-ти томах) [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2009. – 20 с.
- Туровська 2005: Туровська, Л. Інноваційні процеси в українській науковій термінології [Текст] / Л. Туровська // Українська мова. – 2005. – № 2. – С. 56-63. – Бібліогр.: с. 63.
- Хауген 1972: Хауген, Э. Процесс заимствования / Э. Хауген // Новое в лингвистике. Языковые контакты. – М.: Прогрeсс, 1972. – Вып. VI. – С. 344-382. – Бібліогр.: с. 380-382.
- Щерба 2004: Щерба, Д.В. Засоби запозичення та асиміляції англomовних комп'ютерних термінів [Текст] / Д. В. Щерба // Вісник Житомир. держ. ун-ту. – 2004. – № 17. – С. 260-262. – Бібліогр.: с. 262.
- Fischer, R. Studying Anglicisms [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.c-s-pr.org/Flyers/9781847186560-sanyle.pdf. – Назва з екрана.
- Klein, W. Lexicology and Lexicography [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mpi.nl/word/materials/publications/Klein/147-2001.pdf. – Назва з екрана.
- Nunnemann, E.M. Borrowing in the English Language [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.eva.nunnemann.com.pdf. – Назва з екрана.
- Sim, M.A. English Borrowing – Means of Re-latinisation of Romanian Language [Електронний ресурс]. – Режим доступу: anale.steconomice.evonet.ro. – Назва з екрана.
- Sullivan, S.M. A Mechanism of Lexical Borrowing [Електронний ресурс]. – Режим доступу: cgi.server.uni-franfurt.de. – Назва з екрана.
- Tatsioka, Z. Code-switching and English Loanwords in the Greek Media [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ncl.ac.uk/linguistics/assets9.Zoi_Tatsioka. – Назва з екрана.

Weber, M. Semantic Aspects of Linguistic Borrowings from the English Language in the Polish Sociolect of Information Technology [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.cceol.com/aspx/getdocument.aspx. – Назва з екрана.

Стаття посвячена определению лингвистической природы заимствования в контексте динамики лексико-семантической системы языка. Прослежены модели соотношения понятий заимствование, неологизм, инновация.

Ключевые слова: заимствование, инновация, неологизм, языковая динамика, языковые контакты.

The article dwells upon the devotion of the nature of the linguistic borrowing in the context of the lexical and semantical system dynamics. The models of the correlation of the notion borrowing, neologism and innovation were marked.

Keywords: borrowing, dynamics of language, innovation, language contacts, neologism.

Надійшла до редакції 23 листопада 2011 року.

Ельвіра Мініахметова

ББК 81.2-3

УДК 81 373.7=512.161

ФРАЗЕОСЕМАНТИЧНЕ МІКРОПОЛЕ «ПРАВДИВІСТЬ/НЕПРАВДИВІСТЬ ВИСЛОВЛЮВАННЯ» У СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

У даному дослідженні представлена семантика внутрішньої форми, характеристика компонентного складу та детальна класифікація за мікрогрупами турецьких фразеологічних одиниць зі значенням правдивості та неправдивості висловлювання.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, правдивість / неправдивість висловлювання, мікрогрупа.

Фразеологізми, будучи результатом тривалого історичного розвитку, фіксують і передають від одного покоління до іншого суспільний досвід. Саме завдяки цьому вони важливі не тільки як засіб комунікації, але і як джерело важливої для соціуму інформації.

Актуальність даного дослідження полягає у недостатньому вивченні фразеологічних одиниць сучасної турецької мови та відсутності сформованої теоретичної бази для вивчення фразеологізмів на позначення правдивості та неправдивості висловлювання у лінгвістичній науці. Про саму можливість виокремлення цієї групи фразеологічних одиниць зазначає О.О. Селіванова, яка наводить незначну кількість фразеологізмів цього спрямування, вибраних з джерел фразеологічного фонду української мови. І.С. Паріна, М.Є. Дубова, М.Я. Кримська, які присвятили свої дисертаційні дослідження описовому чи порівняльному аналізу фразеологічних одиниць мовленнєвої діяльності різних мов, не виділяють зазначеної групи сталих виразів. На рівні лексикології, щоправда, можна ще назвати наукову розвідку Й. Кубиної, яка відображає концепт брехні у лексичній системі російської мови. Виділення ж фразеосемантичних груп та мікрогруп на позначення правдивості та неправдивості висловлювань, яке є об'єктом цього дослідження, дозволить виділити ступінь синонімічних відношень фразеологічних одиниць.

Наукова новизна статті полягає в тому, що дане дослідження є першою узагальненою класифікацією турецьких фразеологічних одиниць на позначення правдивості та неправдивості висловлювання у сучасній українській лінгвістичній тюркології.

Об'єктом даного дослідження є фразеологічні одиниці зі значенням правдивості та неправдивості висловлювання. **Матеріалом** даного дослідження є картотека фразеологічних одиниць зі "Словника прислів'їв та фразеологізмів" за редакцією Омера Асим Аксоє, "Фразеологізмів, прислів'їв та афоризмів для початкових шкіл" за редакцією Хайреттіна Парлакйїлдиза, "Турецького словника з прикладами" і "Турецького словника в двох томах".

Метою даного дослідження є опис фразеосемантичного мікрополя "правдивість та неправдивість висловлювання". Досягнення зазначеної мети вимагає комплексного вирішення таких **завдань**:

- 1) виокремлення мікрогруп на позначення правдивості та неправдивості сентенцій, зазначених у фразеологічних одиницях;
- 2) аналіз семантики фразеологізмів зазначеної тематики з залученням фразеологічних варіантів;
- 3) характеристики компонентного складу фразеологізмів досліджуваної групи.

Для вирішення поставлених завдань застосовувалися компонентний метод, метою якого є розкладання значення на мінімальні семантичні складові, і статистичний метод, який слугував способом визначення кількості фразеологічних одиниць виділених мікрогруп.

Правдивість висловлювання можна розподілити на три мікрогрупи:

1) мікрогрупа “плач душі / відвертість”:

içini açmak [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 1333] (букв. відкрити свої нутроші) – “говорити кому-небудь про своє горе”, “висловити відверто найзаповітніше кому-небудь”, “вилити душу будь-кому”;

içini boşaltmak [Parlakıyıldız 2005: 67] (букв. випорожнити свої нутроші) – “висловити все, що накопало (наболіло) на душі”, “відвести душу”.

Фразеологічні варіанти *kalbini açmak* [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 1512] (букв. відкрити своє серце) та *yüreğini dökmek (boşaltmak)* [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2000: 3274] (букв. вилити (випорожнити) своє серце) мають значення “розповісти кому-небудь про свої секрети”, “висловити відверто найсокровенніше кому-небудь та тим самим заспокоїти душу”, “вилити душу кому-небудь”.

Фразеологічні варіанти *dökülüp saçılmak* [Parlakıyıldız 2005: 47] (букв. розливатися та розсипатися) та *saçılıp dökülmek* [Parlakıyıldız 2005: 89] (букв. розсипатися та розливатися) мають значення “виразити відверто найсокровенніше”, “розкрити душу”, “розповісти все, як є”, “вилити душу”.

2) мікрогрупа “клятва”:

ekmeğe el basmak [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 798] (букв. покласти руку на хліб) – “поклонитися, поклавши руку на хліб насущний”;

el basmak [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 803] (букв. покласти руку) – “давати клятву, поклавши руку на священні предмети”;

kitaba el basmak [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 1704] (букв. покласти руку на книгу) – “клястися на священній книзі Коран”;

söz bir, Allah bir [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2000: 2599] (досл. слово – одне, бог – один) – “клянуся Богом, що дотримаюся слова”.

Коли ми хочемо підкреслити те, що говоримо щирю правду, використовуємо словосполучення *şart olsun!* [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2000: 2664] (букв. нехай буде умова) – “клянусь!”, “клянусь здоров’ям своїх близьких!”. Ця фразеологічна одиниця є клятвою, яка використовується у виразі: “Öyle değilse, bu dediğim gibi olmazsa veya öyle uymazsam karım benden boşanmış sayılsın” – “Якщо не буде так, як я скажу, або якщо я так не зроблю, то нехай піде від мене моя дружина”.

3) мікрогрупа “правда / істина”:

açık konuşmak [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 16] (букв. говорити відкрито) – “сказати прямо, не приховуючи істини”, “називати речі своїми іменами”;

Allah'ın bildiğini kuldân saklamamak [Parlakıyıldız 2005: 17] (букв. не приховувати від раба того, що знає Аллах) – “говорити правду”, “не грішити проти істини”;

eğri oturup doğru konuşmak [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 792] (букв. сівши криво, поговорити прямо) – “завжди говорити правду”;

elini vicdanına koymak [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 814] (букв. покласти руку на серце) – “висловлюватися справедливо та правдиво”;

iyiye iyi, kötüye kötü demek [Parlakıyıldız 2005: 68] (букв. називати хороше хорошим, а погане – поганим) – “називати речі своїми іменами”, “говорити так, як є насправді”;

sözünü esirgememek (sakinlemek) [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2000: 2601] (букв. не шкодувати (не берегти) слів) – “говорити прямо (без образ)”, “говорити все, що думаєш, навіть якщо це образить співрозмовника”;

sayıp dökmek [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2000: 2466] (букв. порохувати та висипати) – “викласти начистоту”, “розповісти все по-порядку”.

До арготизмів можна віднести фразеологізм *harbi konuşmak* [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 1153] (букв. говорити по-військовому) – “говорити правду”, “говорити прямо (відверто)”, “не обманювати”.

Вираз *ellerim yanıtıma gelecek* [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 815] (букв. мої руки підійдуть до мене) означає “в один день я помру і відповім перед Аллахом за все, що зробив, тому я ніколи не зречуся правди”.

Вираз *ne yalan söyleyeyim* [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2000: 2101] (букв. яку брехню мені сказати) означає “говорити правду в міру необхідності”. Значення “замість того, щоб хитрувати, відразу сказати правду” несе в собі фразеологічна одиниця *şaşı çakır demektense kör de de kurtul* [Aksoy 1988: 1058] (букв. замість того, щоб говорити “косий”, “блакитний”, скажи “сліпий” і врятуйся).

Правдивість висловлювання можна охарактеризувати за допомогою фразеологічної одиниці *çocuktan al haberi* [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 1090] (букв. отримай новину у дитини), що має значення “вустами дитини говорити істина”.

Значення “відверто”, “правдиво і не приховуючи” несуть у собі фразеологічні варіанти *açık açık* [Parlakıyıldız 2005: 11] (досл. відкрито, відкрито) та *açıktan açığa* [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 17] (букв. з відкритого у відкритого).

Фразеологічні варіанти *içi dışı bir* [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 1331] (букв. зсередини та ззовні однаковий) та *özü sözü bir* [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2000: 2239] (букв. його сутність та його слова – однакові) використовуються на позначення “прямої та відвертої людини”, “того, хто говорить так, як і думає”, “чесної людини, у якої слова не розходяться з ділом”. Також фразеологічні варіанти *açık yürekli* [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 17] (букв. з відкритим серцем) і *açık kalpli* [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 16] (букв. з відкритим

серцем (різниця між варіантами полягає у використанні синонімічних лексем на домінування поняття *serçe – kalp* та *yürek*) мають прикметникове значення “чесний, правдивий та прямий”. Іменник з аналогічним значенням передається фразеологічною одиницею *kör kadı* [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 1757] (букв. сліпий суддя).

Всього на позначення правдивості використовується 20 фразеологічних одиниць (ФО), з яких 2 ФО позначають “плач душі / відвертість”, 5 ФО – “клятва”, 12 ФО – “правда / істина”, 1 ФО – “правдолюбець”.

Неправдивість висловлювання можна розподілити на 4 мікрогрупи:

1) мікрогрупа “вігадка”:

karnından konuşmak (söylemek) [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 1563] (букв. розмовляти (говорити) з живота) – “говорити, вігадуючи”, “вігадувати”.

2) мікрогрупа “клятвозлочин”:

dinini yıkmak [Aksoy 1988: 724] (досл. руйнувати віру) – “здійснювати клятвозлочин”, “давати завідомо неправдиву присягу”.

3) мікрогрупа “неправильне тлумачення слів”:

akı kara, kararı ak göstermek [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 61] (букв. показувати біле чорним, а чорне – білим) – “представляти в неправдивому світлі”, “тлумачити неправдиво, недостовірно (факти, події і т.п.)”;

fenâya çekmek [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 905] (букв. тягнути на погане) – “спотворювати”, “тлумачити в поганому (дурному) сенсі (слова і т.п.)”.

4) мікрогрупа “обман” несе в собі п’ять значень:

- вводити в оману з метою обманути кого-небудь:

ağız uymak [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 44] (букв. робити рот) – “намагатися надутися”, “говорить неправду”, “вводити в оману”;

alicengiz oyunu oynamak [Parlakıyıldız 2005: 17] (букв. грати в гру Алі Дженгіза) – “вести неймовірну злочинну гру”, “обманювати”, “обдурювати”, “обводити навколо пальця”;

ayak çekmek [Türkçe Sözlük 1998: 167] (букв. тягнути ногу) – “намагатися обдурити”, “намагатися ввести в оману”;

- говорити неправду, брехати:

kıtır atmak [Parlakıyıldız 2005: 73] (букв. кидати погляд) – “брехати”, “казати неправду”, “обманювати”;

yalan atmak (kıvırmak) [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2000: 3112] (букв. кидати (загинати) брехню) – “обманювати”, “говорити неправду”;

- обдурити, схитрувати:

dolaba sokmak (birini) [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 694] (букв. заштовхнути в шафу) – “майстерно обдурити”, “схитрувати”;

faka bastırmak [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 887] (букв. змусити наступити на капкан) – “обдурити”, “влаштувати капкан”;

kavuk giydirmek [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 1593] (букв. змусити одягнути головний убір) – “обдурити”, “обманути”.

До арготизмів можна віднести фразеологізм *kamış koymak* [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 1516] (букв. поставити очерет) – “обдурити”, “надутися”, “задурити комусь голову”.

Фразеологічні варіанти *üç kâğıda getirmek (bağlamak)* [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2000: 3007] (букв. привести (зв’язати) до трьох карт) та *üç kâğıt açmak* [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2000: 3007] (букв. відкрити три карти) означає “майстерно обдурити”, “обманути”, “обвести когось навколо пальця”, “схитрувати”.

- обманювати когось пустими обіцянками:

ağzına (bir parmak) bal çalmak [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 46] (букв. намазати на рот (один палець) мед) – “обманювати когось пустими обіцянками”, “морочити комусь голову, наобіцявши йому всякої всячини”;

- пустити неправдиві слухи:

balon uçurmak [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 241] (досл. пустити повітряну кульку) – “пустити неправдиві слухи (з метою здивувати оточуючих чи дізнатися їх реакцію)”.

Неправдиві висловлювання з метою обдурити кого-небудь виражаються за допомогою фразеологічних одиниць *ayak oyunu* [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 188] (букв. гра ніг) – “обман, скоєний з метою ввести когось в оману”, “обман” і *eğri söz* [Türkçe Sözlük 1998: 679] (досл. криве слово) – “наклеп”, “брехливий обман”.

Людину, яка обманює, хитрує, можна охарактеризувати за допомогою таких фразеологічних одиниць:

ağşam Hacı Mehmet, sabah eskici Yahudi [Aksoy 1988: 538] (букв. з вечора Ходжа Мехмет, вранці – лахмітник-єврей) – “шахрай”, “хитрун”, “аферист”;

kara çalı [Aksoy 1988: 909] (букв. чорний куш) – “баламут, який сіє розбрат між двома людьми”, “охочий робити наклепи на когось”.

Вираз *bana da mı lololo?* [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 242] (букв. І мені брехню?) означає “ти думаєш, що мене обдурити?”, “за дурня мене маєш?”, “Перестань мені заливати!”, “Мене на цьому не обдурити!”.

Фразеологічна одиниця *gagasından (burnundan) yakalamak* [Örnekleleriyle Türkçe sözlük 2002: 947] (букв. схопити за дзьоб (за ніс)) має значення звинуватити у брехні”, “помічати невідповідність у тому, що сказано”, “ловити на слові кого-небудь”.

Всього розглянута 21 фразеологічна одиниця на позначення неправдивості, з яких 1 ФО зі значенням “вігадка”, 1 ФО – “клятвозлочин”, 2 ФО – “неправильне тлумачення слів”, 13 ФО – “обман”, “неправдиві висловлювання з метою обдурити кого-небудь”, 2 ФО – “людина, яка обманює та хитрує”, 1 ФО – “Припини мені заливати!” і 1 ФО – “ловити кого-небудь на слові”. Об’єктом даного дослідження стала 41 ФО на позначення правдивості/неправдивості.

Таким чином, проаналізувавши наведені вище приклади, можна зробити висновок, що правдивість мовлення у фразеологізмах з чітко диференційованою внутрішньою формою передається за допомогою таких лексем, як *açık* (укр. відверто), *iyi* (укр. добре), *ak* (укр. буквально по-білому, в переносному значенні почесному). Правдивість висловленого пов’язується з чесністю, світлом, чистотою (наприклад, *kitaba el basmak, ekmeğe el basmak*). Неправдивість мовлення відображається за допомогою лексем *kara* (укр. буквально по-чорному, в переносному значенні *неправдиво*), *kötü* (укр. погано), *fena* (укр. недобре, погано), *yalan* (укр. брехня). Внутрішній зміст неправдивості поєднується зазвичай із безпідставністю, вигадками, дотепністю, наклепом, несправедливістю (наприклад, *kitır atmak, faka bastırmak*). Концептуальна сфера правдивості та неправдивості висловлювання репрезентована в турецькій фразеологічній системі фразеологічними одиницями, утвореними шляхами переосмислення компонентів, метонімізації та метафоризації. Перспективними щодо подальшого дослідження цих фразеологізмів є виокремлення їхніх діалектних варіантів.

Література

- Дубова 2001: Дубова, М.Е. Структурно-семантический анализ фразеосемантического поля “речевая деятельность” в русском языке : в сопоставлении с английским : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 [Текст] / Дубова Марина Евгеньевна. – Кострома, 2001. – 196 с.
- Крымская 2005: Крымская, М.Я. Семантический и лингвокультурологический анализ фразеологизмов со значением процесса речи в русском и французском языках : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 [Текст] / Крымская Мария Яковлевна. – М., 2005. – 334 с.
- Кубинова 2002: Кубинова, Й. Речевая интенция “ложь, обман” в семантическом и коммуникативно-прагматическом аспектах : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” [Текст] / Кубинова Йитка. – Москва, 2002. – 177 с.
- Парина 2010: Парина, И.С. Представление семантики фразеологизмов в идеографическом словаре (на материале немецких идиом семантического поля “речевая деятельность”) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 [Текст] / Парина Ирина Сергеевна. – М., 2010. – 304 с.
- Селіванова 2004: Селіванова, О.О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) [Текст] / О.О. Селіванова ; Черкаський національний ун-т ім. Богдана Хмельницького, Наукова лінгвістична школа. – К.; Черкаси : Брама, 2004. – 276 с. – Бібліогр. : с. 142-144. – ISBN 966-7459-28-4.
- Aksoy 1988: Aksoy, A.Ö. Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 2, Deyimler Sözlüğü [Metin] / Ömer Asım Aksoy. – İstanbul, 1988. – 1205 s.
- Örnekleriyle Türkçe Sözlük 2000: Örnekleriyle Türkçe Sözlük : [dört cilt] [Metin] / [yazma komisyonu üyeleri : Ahmed Fidan, Nevin Kardaş, Salih Önen, Sevgi Gökdemir, Hanifi Erkıran, Hasan Koç, Namiye Başbuğ]. – İstanbul : Milli Eğitim Basımevi, 2000. – 3337 s.
- Örnekleriyle Türkçe Sözlük 2002: Örnekleriyle Türkçe Sözlük : [dört cilt] [Metin] / [yazma komisyonu üyeleri : Ahmed Fidan, Nevin Kardaş, Salih Önen, Sevgi Gökdemir, Hanifi Erkıran, Hasan Koç, Namiye Başbuğ]. – İstanbul : Milli Eğitim Basımevi, 2002. – 3337 s.
- Parlakıyıldız 2005: Parlakıyıldız, H. İlköğretim okulları için Deyimler Atasözleri ve Özdeyişler [Metin] / Hayrettin Parlakıyıldız. – İstanbul : Yuva yayınları, 2005. – 316 s.
- Türkçe Sözlük 1998: Türkçe Sözlük : [iki cilt] [Metin] / [hazırlayanlar İsmail Parlatır, Nevzat Gözaydın, Hamza Zülfikar, Belgin Tezcan Aksu, Seyfullah Türkmen, Yaşar Yılmaz]. – [9. baskı]. – Ankara : Türk Tarih Kurumu Basım evi, 1998. – 2523s.

В данном исследовании представлена семантика внутренней формы, характеристика компонентного состава и детальная классификация по микрогруппам турецких фразеологических единиц со значением правдивости и неправдивости высказывания.

Ключевые слова: фразеологическая единица, правдивость/неправдивость высказывания, микрогруппа.

In the investigation there are studied the semantics of the inner form, the characteristics of the component structure and detailed classification according to the microgroups of phraseological units with the meaning of truthfulness and untruthfulness of the utterance.

Keywords: phraseological unit, truthfulness and untruthfulness of the utterance, microgroup.

Надійшла до редакції 10 листопада 2011 року.

ББК 81.411.4–34+67

УДК 811.1612'373+340.113

МОДЕЛЮВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ (ТЕОРЕТИЧНІ Й ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ)

Запропоновано схему ідеографічної парадигми термінів правової галузі з метою їх систематизації, встановлено найвищу ланку ієрархії – архіполе "Відношення", виділено тематичні угруповання юридичних термінів на позначення понять підгалузей права.

Ключові слова: термін, юридичний термін, змістова системність, ідеографічна парадигма.

Систематизація термінологічних юридичних одиниць є важливим шаблоном на шляху опису цілісної терміносистеми української мови, адже загальноновизнаною є думка про те, що дослідження всієї системи може бути успішним лише при ретельному аналізі окремих підсистем.

У цьому напрямку **актуальність** дослідження правової термінології зростає у зв'язку з недостатньо вивченим системним аспектом, що передбачає з'ясування місця термінологічних одиниць у системі понять зазначеної галузі знань, постійний перегляд термінів щодо відповідності номінованих понять.

Юридична термінологія й тексти законодавчих актів України були предметом ґрунтовних досліджень у працях М.Б. Вербенець, І.М. Гумовської, А.М. Ляшук, В.Г. Рогожі, Г.А. Сергєєвої, Б.Р. Стецюка, С.А. Толстої та ін. Разом з тим, подібних досліджень для правової галузі є порівняно мало. Саме тому ідеї класифікації термінів, опис тематичних угруповань та їх складових елементів, що включені в певні відношення між собою й підпорядковані суворим законам, утворюючи органічну цілісність (структуру), привертають все більшу увагу та є першочерговим завданням юридичної термінології.

Метою нашого дослідження є систематизація юридичної термінології української мови. Відповідно до мети передбачається розв'язання таких **завдань**: встановити підхід, на основі якого будуватимемо систему знань для правової галузі; змоделювати схему ідеографічної парадигми юридичних термінів; визначити місце окремих угруповань термінологічних одиниць в терміносистемі професійної галузі.

Загалом, у науці наявні два підходи щодо класифікації термінів, які ґрунтуються на врахуванні як загальнономовних закономірностей, так і екстралінгвістичних чинників, пов'язаних із розвитком суспільного життя. Перший підхід зумовлений концепцією змістової (семантичної) системності, що належить Д.С. Лотте й Г.Й. Винокуру, яких вважають засновниками теорії термінології. Д.С. Лотте запропонував розглядати термін не як окремий знак, а як член певної системи, що базується на логічній схемі понять. Ідея визначальної ролі системності понять для системності термінів належить і Г.Й. Винокуру, який зазначав: "...термінологічна система відображає в семасіологічній структурі визначені зв'язки та відношення слів, що входять до її складу, які об'єктивно існують в колі названих понять та явищ" [Винокур 1939: 7].

Зміст концепції семантичної системності терміна сформульовано також В.М. Лейчиком, який указав на те, що термін, як член терміносистеми, має ознаку змістової системності, тобто, можемо сказати, що своїм значенням термін тісно пов'язаний з іншими членами терміносистеми – як визначенням видового поняття щодо родового, так і визначенням результату дії щодо дії [Лейчик 1986: 96].

Дослідники під "системністю" розуміють саме "змістову системність", а відтак з'ясування місця терміна як елемента в певній терміносистемі визначається місцем його поняття в системі понять певної галузі знань. За такого підходу виділяють угруповання термінів, ієрархічно організованих внутрішньо: кожний термін у системі має чітко визначене місце (з погляду підпорядкованості іншим термінам).

Основою іншої класифікації є лексико-семантична ознака. Всі поняття, виокремлені за лексико-семантичною ознакою, знаходять своє місце у структурі відповідної категорії. Д.С. Лотте називав чотири категорії науково-технічних понять: категорію предметів, категорію процесів (явищ), категорію властивостей, категорію величин [Лотте 1961]. Т.Л. Канделаки вирізняє дев'ять категорій понять: категорію предметів, категорію процесів, категорію станів, категорію режимів, категорію властивостей, категорію величин, категорію одиниць вимірювання, категорію наук і галузей, категорію професій та занять [Канделаки 1977]. Категорії є широкими семантичними групами й важливими поняттями для організації спеціальної, термінологічної лексики.

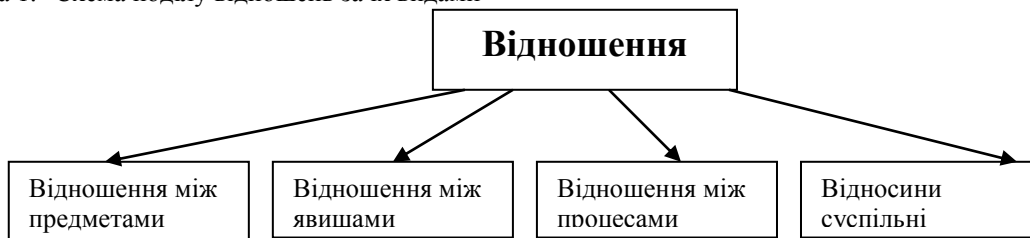
Для встановлення місця, яке займає саме юридична одиниця в термінологічній системі української мови, ми керуємось підходом, за якого на логіко-поняттєвій основі має бути побудована система знань для певної галузі, й лише згодом ставиться питання про те, які одиниці в плані вираження відповідають одиницям цієї системи в плані змісту (перший тип класифікації). Дослідження здійснюватимемо в системі змістової парадигми, або ієрархії певним чином підпорядкованих одна одній груп одиниць з урахуванням специфіки термінологічної системи як поєднання плану змісту (термінополя), що підпорядковуватиметься "екстралінгвістичному членуванню світу (позалінгвістичний фактор)", та плану вираження (терміносистеми), що ґрунтуватиметься "на наявності в семантичній структурі всіх членів вирізненої мікро- чи макросистеми спільної семантичної ознаки, яка є для даної мікро- чи макросистеми інтегруючою (лінгвістичний фактор)" [Прадід 1997: 15]. Системний підхід до термінології права передбачає певні мовні вимоги (графічні,

морфологічні, словотвірні, синтаксичні), викликані лінгвістичними принципами: 1) однозначності й взаємозумовленості, 2) нормативності термінології, 3) лінгвістичної економії, а "вихідним етапом її дослідження є моделювання на понятійному рівні, класифікація і систематизація юридичних понять" [Артикуца 1997: 53].

Беручи до уваги вищезазначені фактори, як можливі теоретичні передумови для побудови ідеографічної парадигми, здійснюємо спробу моделювання класифікаційної схеми юридичної термінології за напрямком "згори-вниз", у якій найвищою ланкою ієрархії є архіполе, а її складовими частинами — ідеографічні й тематичні поля та групи (макро- й мікросистеми всередині зазначеної структури). Ідеографічні поля поділяються на ідеографічні групи; тематичні поля — на тематичні групи; семантичні поля — на семантичні групи (підгрупи), які є найнижчою ланкою ідеографічної ієрархії термінологічної системи.

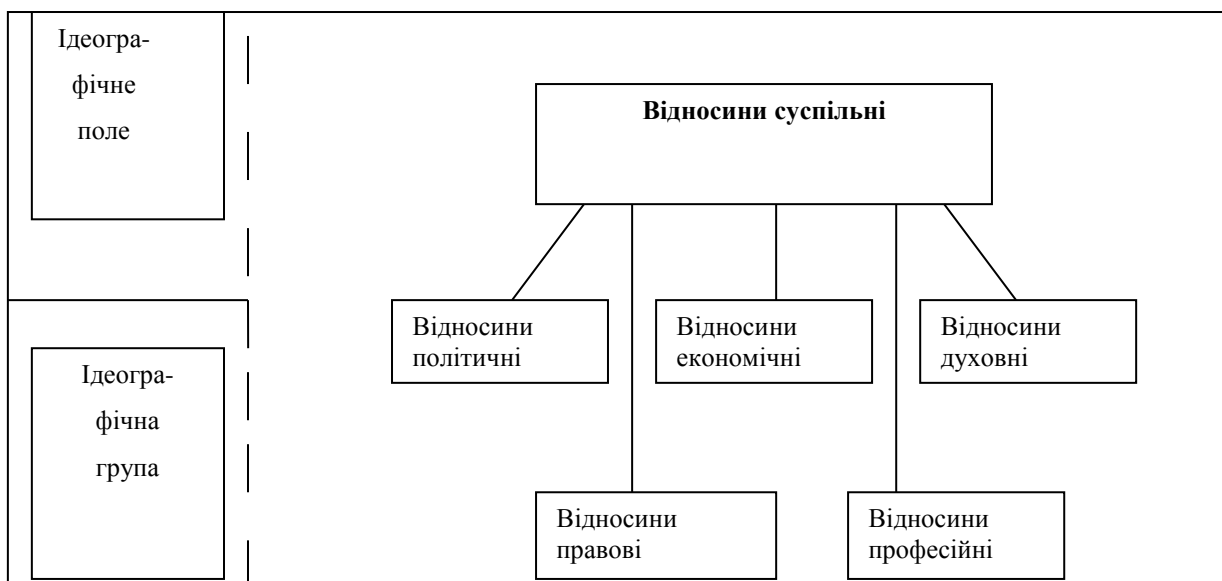
Для встановлення вершини ієрархії парадигми — архіполя методологічною базою слугувало розуміння логіко-філософської категорії **відношення**, що відображає взаємозалежність елементів певної системи між предметами, процесами та явищами, зумовлену матеріальною єдністю світу та має об'єктивний і універсальний характер [ФС 1986: 74] й особливостей мовної природи, гносеологічних і онтологічних засад. Архіполе **"Відношення"** об'єднує 4 ідеографічні поля: 1) відношення між предметами; 2) відношення між явищами; 3) відношення між процесами, 4) відносини суспільні (див. Схему 1).

Схема 1. "Схема поділу відношень за їх видами"

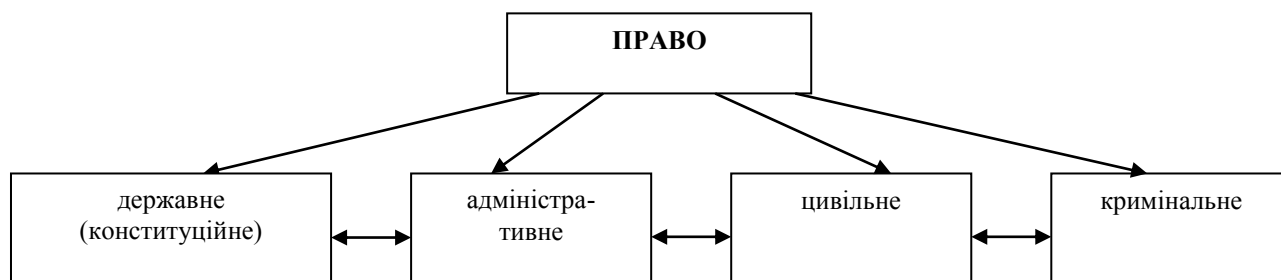
Ідеографічне поле "Відносини суспільні" виділяється серед інших ідеографічних полів архіполя "Відношення" на підставі встановлення в ньому заданих параметрів класифікаційної моделі: категорії пізнання — *відношення* (гносеологічний аспект) і сфери буття — *людина* (параметр онтологічний), оскільки відносини в суспільстві — це специфічний вид співіснування людей, що відображає становище соціальних суб'єктів у суспільстві, а центром і провідною ідеєю є саме людина, яка через мову "фіксує віддзеркалення на концептуальному рівні когнітивне членування світу, що виявляється в системній організації мовної картини світу, перш за все, в її лексиконі" [Жайворонок 2002: 53]. Тому логічно, що інструментом для відображення людиною дійсності є мова, яка реалізується в низці суспільних відносин: правових, політичних, духовних, економічних, професійних і под. Ця обставина зумовлює поділ ідеографічного поля "Відносини суспільні" на ідеографічні групи, що характеризують різні типи суспільних відносин: ІГ "Відносини політичні", ІГ "Відносини економічні", ІГ "Відносини духовні", ІГ "Відносини професійні", ІГ "Відносини правові" (див. схему 2).

Схема 2. Структура ідеографічного поля "Відносини суспільні"

Спільним для об'єднання вищевказаних ідеографічних груп в ідеографічне поле є те, що різні типи суспільних відносин реалізуються у функціонуванні суспільства й відіграють істотну роль у суспільному житті. Визначальними для розуміння витоків права є правові відносини (правовідносини), які у свою чергу поділяються на профільні підгалузі: державні (конституційні), адміністративні, цивільні, кримінальні (див. схему 3).

Схема 3. Структура права за профільними підгалузями

Підгалузі права є основними елементами структури права та частинами цілого, взаємодіють між собою й системою права загалом. Цей факт посприяв поділу ідеографічної групи "Відносини правові" на тематичні поля: ТП "Правовідносини державні", ТП "Правовідносини адміністративні", ТП "Правовідносини цивільні", ТП "Правовідносини кримінальні".

Подальший аналіз тематичних полів, як окремих мікросистем у межах ідеографічної парадигми юридичної термінології української мови, передбачає дослідження окремих як вузьких, так і більш широких угруповань термінологічних одиниць (тематичних груп, семантичних полів, семантичних груп (підгруп)), і є одним із завдань юридичної лінгвістики. Їх виділення в межах згаданої класифікації є важливим і здійснюється для того, щоб запобігти безсистемному й поспішному визначенню місця термінів у терміносистемі професійної галузі й з'ясуванню істинності терміна, що залежить від співвіднесення цієї одиниці наукового знання з конкретним поняттям.

Термінологічне угруповання одиниць на позначення понять державного й суспільного ладу та найважливіших принципів державної політики входять до ТП "Правовідносини державні (конституційні)". Конституція України (КУ) є головним джерелом термінів зазначеного тематичного поля, наприклад: *унітарна держава* (КУ, ст. 2), *громадянство* (КУ, ст. 4), *республіка* (КУ, ст. 5), *місьцеве самоврядування* (КУ, ст. 7), *політична діяльність* (КУ, ст. 15), *суверенітет* (КУ, ст. 17), *територіальна цілісність* (КУ, ст. 17), *право на життя* (КУ, ст. 27), *політична партія* (КУ, ст. 37), *громадська організація* (КУ, ст. 37), *вибори* (КУ, ст. 71), *референдум* (КУ, ст. 72), *народний депутат* (КУ, ст. 80), *орган виконавчої влади* (КУ, ст. 113) та ін.

Спільна семантика термінів на позначення понять суспільних відносин, що виникають у сфері функціонування виконавчої влади, місцевого самоврядування (Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУАП)) й адміністративної юстиції (Кодекс адміністративного судочинства України (КАСУ)), об'єднує термінологічні одиниці в тематичне поле "Правовідносини адміністративні", наприклад: *місьцева рада* (КУАП, ст. 5), *адміністративна відповідальність* (КУАП, ст. 5), *адміністративне правопорушення* (КУАП, ст. 6), *посадова особа* (КУАП, ст. 14), *необхідна оборона* (КУАП, ст. 19), *неосудність* (КУАП, ст. 20), *конфіскація, штраф* (КУАП, ст. 24) та ін.; *судовий розгляд* (КАСУ, ст. 110), *адміністративне судочинство* (КАСУ, ст. 2), *судове рішення* (КАСУ, ст. 170), *верховенство права* (КАСУ, ст. 8), *колегія суддів* (КАСУ, ст. 25), *територіальна підсудність* (КАСУ, ст. 19) і под.

Тематичне поле "Правовідносини кримінальні" вміщує терміни на позначення понять кримінальної відповідальності, видів злочинів і покарання за їх вчинення. Кримінальний кодекс України (ККУ) є головним джерелом термінів підгалузі, наприклад: *злочин* (ККУ, ст. 11), *осудна особа* (ККУ, ст. 18), *умисне вбивство* (ККУ, ст. 115), *диверсія* (ККУ, ст. 113), *бандитизм* (ККУ, ст. 257), *терористичний акт* (ККУ, ст. 258), *крадіжка* (ККУ, ст. 185), *екоцид* (ККУ, ст. 441), *піратство* (ККУ, ст. 446) та ін.

Значущість дослідження цивільно-правової термінології передбачає окреслення основних напрямів щодо систематизації та класифікації термінологічних одиниць ТП "Правовідносини цивільні". Терміни цивільного права, предметом якого є майнові відносини (*право користування чужим майном (сервітут)* (ЦКУ, ст. 401), *кредитний договір* (ЦКУ, ст. 1054), *спадкодавець* (ЦКУ, ст. 1216), *спадкоємець* (ЦКУ, ст. 1222), *акціонерне товариство* (ЦКУ, ст. 152), *залежне господарське товариство* (ЦКУ, ст. 118) та ін.), є об'єктом нашої подальшої наукової розвідки, мета якої – здійснити в семасіологічному аспекті дослідження термінів Цивільного кодексу України, спираючись на завчасно змодельовану систему знань зазначеної професійної галузі.

Загалом, як показало здійснене дослідження, вирішення юридичної термінології як цілісної системи й подальше структурування її підгалузей, як окремих мікросистем у межах ідеографічної парадигми, має будуватися з урахуванням:

- необхідності філософського осмислення ролі й місця наукових категорій системного підходу в методологічній системі;
- дотримання ієрархічності структурних ланок, зокрема поділу більш складних угруповань (полів) на більш прості (групи);
- розуміння під поняттєвим угрупованням ідеографічного поля та ідеографічної групи, підпорядкованих екстралінгвістичному членуванню світу й логіці людського мислення.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в системному аналізі термінів права в межах виокремлених угруповань, встановленні зв'язків і відношень слів у їхній семасіологічній структурі, що може послугувати основою впорядкування й стандартизації юридичної термінології, а також опису цілісної терміносистеми української мови.

Література

Артикуца 1997: Артикуца, Н.В. Проблеми і перспективи вивчення юридичної термінології [Текст] / Н. В. Артикуца // Українська термінологія і сучасність : матеріали Всеукр. наук. конф. – К., 1997. – С. 50-53.

Винокур 1939: Винокур, Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии [Текст] / Г. О. Винокур // Сборник статей по языковедению. – М. : Моск. ин-т ист., филос. и лит-ры, 1939. – Т. 5. – С. 3-54.

Жайворонок 2002: Жайворонок, В.В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення [Текст] / В. В. Жайворонок // Культура народів Причорномор'я. – 2002. – № 32. – С. 51-53.

Канделаки 1977: Канделаки, Т.Л. Семантика и мотивированность терминов [Текст] / Т. Л. Канделаки. – М. : Наука, 1977. – 167 с.

Лейчик 1986: Лейчик, В.М. О языковом субстрате термина [Текст] / В. М. Лейчик // Вопросы языкознания. – 1986. – № 5. – С. 87-98.

Лотте 1961: Лотте, Д.С. Основы построения научно-технической терминологии [Текст] / Д. С. Лотте // Вопросы теории и методики. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – 156 с.

Прадід 1997: Прадід, Ю.Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) [Текст] / Ю. Ф. Прадід. – К. : Сімферополь : НАН України, Ін-т української мови, 1997. – 252 с.

ФС 1986: Філософський словник [Текст] / [ред. Шинкарук]. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.

Предложена схема идеографической классификации терминов правовой отрасли с целью их систематизации, установлено высшее звено иерархии – архиполе "Отношения", выделены тематические группы юридических терминов на обозначение понятий подотраслей права.

Ключевые слова: термин, юридический термин, содержательная системность, идеографическая парадигма.

The model of ideographic terminological paradigm of legal sector for systematizing is envisaged, the highest hierarchy link such as Archaic sphere of "Appurtenance" is investigated and the thematic groupings of legal terms for conceptual description of law sectors is selected.

Keywords: term, legal term, content system, ideographic paradigm.

Надійшла до редакції 7 листопада 2011 року.

Віра Школярєнко

ББК Ш67=81.43.24-3г

УДК 811.112.2'373.7(091)

МОДИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО СКЛАДУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ПРОТЯГОМ ХІ-ХІВ СТОЛІТЬ

Розроблено новий підхід до вивчення фразеологічного складу з позиції діяхронічного аспекту лінгвокультурології, який полягає у виявленні національно-культурних чинників, релевантних для формування фразеологічної системи середньовісньонімецької мови, визначено критерії встановлення національно-культурної специфіки фразеологізмів.

Ключові слова: середньовісньонімецька мова, усталене словосполучення, фразеологічна одиниця, національно-культурні чинники.

Постановка проблеми. Етика середньовіччя є однією із найпродуктивніших фразеологічних сфер. Розгляд фразеології на її культурно-історичному тлі уможливило рішення певного кола проблем історичної фразеології. Зокрема, це дозволяє більш-менш адекватно ідентифікувати й систематизувати фразеологічні одиниці (ФО) конкретної епохи, а також є необхідною основою для їхньої синхронної історичної характеристики й фразеографічного історичного опису цих одиниць.

Аналіз актуальних досліджень. У середньовіжній (свн.) період спостерігається значне збільшення кількості творів, авторами яких були представники різних прошарків населення. Це зумовлено низкою факторів, зокрема культурно-історичними: появою й формуванням, а потім поступовим розпадом світської культури лицарства, виникненням міської культури, що формується з ростом середньовічного міста [Гухман 1983: 71]. Поряд з релігійною літературою (перекладною, пов'язаною в більшості випадків із латинською мовою) відбувається розвиток оригінальної німецької прози (лірики, епосу, віршованої драми), яка все „... більш поширюється, обмежує використання латинської мови як у поетичних формах, так особливо під час розгляду питань наукового й практичного характеру [Бах 1956: 108]”. Усі ці фактори послужили важливим стимулом, який сприяв розширенню фразеологічного складу німецької мови, а також утворенню нових усталених словосполучень (УС). Поява й розвиток нових жанрів і пов'язане з цим „відновлення” тематики творів могли сприяти більшій стилістичній диференціації корпусу УС. На відновлення й збільшення фразеологічного складу німецької мови звертає увагу і Н.І. Рахманова у зв'язку з розширенням фразеологічної сполучуваності іменників, що були, наприклад, ключовими поняттями етики середньовіччя [Рахманова 2002: 122].

Мета статті – встановлення національно-культурних чинників виникнення та розвитку фразеологізмів свн. періоду.

Виклад основного матеріалу. Для середньовічної культури характерні дві ключові відмітні ознаки: корпоративність і панівна роль релігії та церкви. Середньовічне суспільство складалося з безлічі соціальних прошарків. Людина за народженням належала до одного з них і практично не мала можливості змінити своє соціальне становище. З кожним таким станом було пов'язане своє коло політичних і майнових прав і обов'язків, наявність привілеїв або їх відсутність, специфічний уклад життя, навіть характер одягу [Гуревич 1990: 58]. Існувала сувора станова ієрархія: два вищі стани (духовенство, феодал-землевласники), потім купецтво: *kaufmannschaft treiben*; рибалки: *aus etw. wird ein fischerschlag*; ремісники: *das handwerk treiben*; *das handwerk tun*; *ein handwerk lernen*; селяни: *dorfvolk, ackerman, eigenman*. Досліджувані фразеологізми можна розподілити на ті, що використовувалися для іменування членів суспільства незалежно від їхнього соціального стану: *man und frau*; *arm und reich*; *alle welt*; *die kristliche welt*; або окремих класів: *von edlem blut geboren sein*; *ewer liebe* (так зверталися один до одного в листах герцога); *edel und unedel*; *ritter und knecht*; *bürger und bawern*; *knecht und magd*; *bürgermeister und ratt*.

Лицарська культура розвивається в феодальному середовищі. Нечисленну еліту феодального класу становили найбільші землевласники – носії гучних титулів. Ці найбільш родовиті і благородні лицарі були на чолі своїх дружин, часом справжніх армій. Лицарі рангом нижче служили в таких дружинах зі своїми загонами, які з'являлися на перший поклик пана [Ле Гофф 1992: 108]. На нижніх рівнях лицарської ієрархії стояли безземельні лицарі (*edelarm „von Geburt und Gesinnung edel, aber dabei arm”*). Багато з них мандрували, приєднуючись до загонів тих або інших ватажків, стаючи найманцями, а нерідко і просто промишляли розбоєм. Це знайшло відображення у ФО: *mit kriegen und rauben*; *mit mord und brant*; *ein großen raub nemen / bringen*.

Ідеальний лицар зобов'язаний володіти безліччю достоїнств. Він також сильний і хоробрий (*stark, eilend*), але має нові достоїнства. Це – його духовні надбання (*staete, diemuot, güete*, що виступають також християнськими чеснотами); суспільно-цінні якості (*triuwe, mute, mâze, höverscheit*); вірність і служіння церкві (*frum*) [Eggers 1965: 111]. Він повинен був бути зовні гарним і привабливим. Тому спеціальну увагу приділяли поставі, одягу, прикрасам. Наприклад, про належність до лицарського класу свідчать ФО: *zu dem schilt geboren sein*; *mit dem schielt und helm sterben*; *von schilt noch von helm*. Свою доблесть треба було весь час підтверджувати, і багато хто із лицарів знаходився в постійному пошуку можливостей для цього. Організовували спеціальні лицарські турніри. У XI-XIII ст. вироблено правила лицарських поєдинків. В епоху розквіту лицарства *streit, zwiung, schlacht und stois* слугували назвами видів лицарських боїв на турнірах; згодом багато з них були поширені на іменування будь-яких воєнних дій.

Більшість населення середньовічної Європи складали селяни. Проте культуру феодалів, яких називали *adalkunni, edilesman, edilesfrouwa, adelriche*, буквально пронизує презирство до представників нижчого класу (*arme knehte „Leibeigene”*).

Народна селянська культура послужила одним із найважливіших джерел прогресу середньовічної культури, який почався в XI ст. і вплинув на становлення міської культури. У XI ст. у Європі відбувається швидке зростання міст. Їх населення складалося з найрішучіших та найбунтівніших елементів суспільства: до міст втікали кріпаки, змінювали стиль життя деякі феодали, які особливо збідніли. Нові види занять – торгівля (*etw. zu pfennig machen, etw. umbs gelts willen tun, bezzalunge tun*), ремесло (*die hutmacher singen, aus etw. wird ein fischerschlag*) – вимагали активності, обачності, породжували раціоналістичний підхід до життя. Городяни об'єднувалися в комуні (*eyn bruderschaft stiften, jmdn. in die bruderschaft nemen*), що мали органи самоврядування. Вони й очолювали боротьбу за звільнення від феодала або монастиря, на землях яких стояло

місто. Ця боротьба вимагала героїчних зусиль і тривала досить довго, але увінчалася в результаті успіхом. Міста стали опорою королівської влади внаслідок утворення централізованих національних держав [Ле Гофф 1992: 154].

Важливим елементом підйому культури в XI-XIII ст. було розширення освіченості, поширення її за межі духовенства. Організація міського життя диктувала потребу в освічених людях (*buohlist habên*). Зростає кількість шкіл, з'являються міські, єпископальні, а також приватні школи. Поступово виникає їхня спеціалізація [Ле Гофф 1992: 179].

Якісно новий етап у розвитку системи освіти – поява вищих навчальних закладів. У XII-XIII ст. виникають університети (від латинського *universum* – загальність, сукупність). Викладачі об'єднувалися в особливі організації – факультети. Учні – студенти (від латинського *studere* – старанно займатися) – слухали й записували лекції, брали участь у дискусіях [Ле Гофф 1992: 208].

В епоху раннього середньовіччя освіта мала виключно релігійний характер. Вона повністю була під контролем римсько-католицької церкви. Тому латинська мова відігравала провідну роль як офіційна мова науки, школи, церкви і навіть державної канцелярії. Варто зазначити, що латина застосовувалася в писемній справі, тому вона не була засобом спілкування всього народу. Тільки особи високого соціального становища мали можливість вивчати й використовувати латину. Лексика латинського походження переважає серед релігійно-богословських термінів, а також термінів тогочасної науки (медицини, мореплавства, землеробства, шкільництва та ін.). Багато з них були прямими запозиченнями з латинської або грецької мов чи кальками з цих мов, що передають структуру й значення відповідних античних термінів: свн. *sîn kriuz tragen* – лат. *kruis* [Жлуктенко 1986: 135].

Поширення суспільної діяльності церкви об'єктивно приводить до християнізації мови, зокрема її семантики як найбільш чуттєвої, лабільної складової дому буття людини. У змісті середньовічного слова переважає ідеологічний компонент. Ціла низка сучасних номінацій емоцій, як показує етимологічний і синтагматичний аналіз німецької мови, використовувалась в епоху середньовіччя в містико-релігійному значенні. Так, слово *Entsetzen*, що позначає в сучасній німецькій мові відповідну емоцію (жах), у середні віки використовується як містико-релігійний термін „вивести к.-н. із себе”. У наш час воно вживається як світське слово. Дві інші сучасні домінанти емоцій *Seligkeit* (X століття) та *Glückseligkeit* (XII-XV століття) функціонували як релігійні терміни – „душевне єднання з Богом після смерті”. Такий концепт в епоху пізнього середньовіччя був однією із домінант соціальної поведінки людини. Слово *Entzücken* у пізньовісній німецькій мові має значення „релігійний екстаз”. Крім свого релігійного призначення, це слово активно вживається також і в містиці.

Для системи моральних цінностей середньовічної людини актуальним є розуміння Божого гніву – *Zorn des Gottes*. Всевишній гнівається, коли людина скоїть негідний її вчинок. Людський сум, хвороби пояснюються церквою у середні віки як покарання людей за їхню віддаленість від Бога (пор. *Gottesferne* – *beglückende Gottesnähe*). Одночасно священнослужителі засуджували гнівну поведінку мирян, а також вербальні й невербальні експлікації радості, щастя й суму. Божий гнів виражався в природних стихіях. Таке, наприклад, явище як буря, вважалося формою експлікації невдоволення, гніву Бога.

Формування фразеологічного складу відбувається також під впливом контактів між представниками різних етносів. У словниковому складі німецької мови засвідчено багато слів французького походження. Вплив французької мови розпочався в XI-XII століттях. Ці часи характеризуються поширенням рицарської культури, культу служіння дамі, французького етикету, кулінарного мистецтва. Хрестові походи теж сприяли тісним контактам між французьким і німецьким рицарством. У свн. ФО *runt sein wie ein kesselring* компонент *runt* „rund; geschickt, gewandt” вважається запозиченням із д. франц. (д. франц. *reont*, лат. *rotundus* „круглий”, лат. *rota* „колесо”) [Маковський 2004: 409].

Також деякі слова слов'янського походження з'явилися в німецькій мові в XII-XIII століттях завдяки запозиченню внаслідок загарбницьких воєнних дій і проникнення німців на терени слов'янських земель. Хрестові походи на країни Балтії, Польщу, Чехію вели до германізації місцевого населення. Колонізація охоплювала передусім міста, сільське населення користувалося власною мовою. Внаслідок цих складних відносин німецький словниковий склад поповнився слов'янською лексикою, наприклад: двн. *hantwerkes kunnan* – двн. *hant* можна порівняти з і.-е. *dhel-* „lang”, д. рос. *длань* „рука” [Маковський 2004: 203-204].

Важливим періодом у розвитку німецької культури було Відродження. Особливої уваги під час розгляду культурно-історичних процесів доби Відродження заслуговує позиція церкви, роль і значення якої порівняно із середньовіччям зменшилися, а сфера впливу почала поступово звужуватися. Гуманістична ідеологія Відродження руйнувала в Німеччині монополію католицької церкви й стимулювала появу ересі – складного феномена духовного життя Західної Європи в XI-XV століттях. Ересь (від грец. *αἵρεσις* – особливе вірвчення) – точка зору, що спростовує релігійний догмат і є виявом „вільного розуму” щодо визначення й тлумачення релігійних настанов. У XI-XIII століттях поширилися так звані „бюргерські” ересі, ідеологія яких була відображенням соціального протесту нових, антифеодалних сил [Даркевич 1988: 301].

„Бюргерські” ересі відбивають карнавальне світовідчуття, пов'язане з поняттям „перевернутий світ” (чорт – символ „перевертня”). Причина „карнавальності” – у специфіці епохи, для якої характерний злам у свідомості людини, зумовлений переходом від догм середньовічного християнства до нового часу з його

новими соціально-економічними відносинами. Правонаступником Донара – бога грому – вважається німецький *Teufel*. Якщо на когось хотіли накликати неприємності, то вимовляли такі магичні слова: *Donners Blosken help! Hab dirs blau Feuer!* У мові середньовіччя, як і в сучасній, засвідчено значну кількість прокльонів. Про людину, яка зробила божевільні вчинки, говорили, що в неї вселився чорт: *der teufel hat jmdn. besessen; der teufel fart in jmdn.; der teufel führt jmdn. hin, mit dem teufel eins sein, sich dem teufel ergeben*. Гуманісти часто звертаються до двох іпостасей людської природи: чеснот і вад: *jmdn. gehört nicht auf den Esel, sondern der Esel auf seinen Rücken; jmdn. weiss als viel von etw., als Müllers Esel quintieren kann; einem Narren an die Schuh tun; einen auf die Narrenbanck setzen; im Narrenbrei stecken; jmdm. den Text lesen; ita sprechen; eine ganze Legende von etw. Schreiben; etw. nach dem Buchstaben verstehen*.

У період розквіту середньовіччя, з одного боку, із посиленням соціальної диференціації у суспільстві, а також у контексті нових куртуазних відносин у німецькій літературі з'являється інтерес до людини як до особистості, а, отже, до її внутрішнього світу (душа, розум, інтелект тощо) та емоційного життя (радість, горе, страждання, сум, біль, голод тощо). З іншого боку, через зародження і подальший розквіт куртуазних відносин відбувається переосмислення багатьох понять попередньої культурної епохи. Наприклад, якщо поняття *ēra* у давньоверхньонімецький період вживалося перш за все у релігійній сфері („шанування Бога, божественна велич” – *ēre unde lîp*), то у снв. період воно вже поширюється на суспільну й особисту сфери („суспільна значущість, визнання; внутрішня цінність”: *ēre unde lop; ēre unde ruom*).

Слова на позначення часу доби в поєднанні з прикметником використовуються у снв. період як вітання і вживаються без артикля: *(guoten) morgen bieten; guoten tag gēben*. Утворення й вживання номінативних стійких словосполучень, які використовувалися як привітання, побажання типу *unser hērre, mîn frouwe, gebrüeder in gote*, мають тісний зв'язок із релігією.

Висновки та перспективи подальшого розвитку проблеми. Аналіз ФО за етнічними, соціальними, культурними, психологічними аспектами дозволяє визначити групи фразеологізмів, складені на матеріалі цього дослідження, які є, з одного боку, універсальними, тому що характеризують життя людини на будь-якому етапі історії. З іншого боку, за своїм змістом вони культурно обумовлені, що передусім зумовлюється специфікою світовідчуття й світосприймання середньовічної людини. На основі проведеного культурологічного аналізу виявлені такі найважливіші для розглянутої епохи сфери культури, що послужили джерелами формування фразеологічних образів: німецька міфологія, давнє право і судочинство, селянські звичаї й сільське господарство, лицарська культура й християнство та ін. Проведене дослідження відкриває нові перспективи вивчення ФО як у синхронії на більш ранніх етапах, так і в діахронії німецької мови. Цей досвід може бути використаний під час аналізу текстів різної тематики, різних жанрів, а також різних епох.

Література

- Бах 1956: Бах, А. История немецкого языка [Текст] / Адольф Бах. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1956. – 343 с.
- Ле Гофф 1992: Ле Гофф, Ж. Цивилизация средневекового Запада [Текст] / Жак Ле Гофф. – М. : Прогресс, 1992. – 376 с.
- Гуревич 1990: Гуревич, А. Я. Средневековый мир : культура безмолвующего большинства [Текст] / А. Я. Гуревич. – М. : Искусство, 1990. – 395 с.
- Гухман 1983: Гухман, М. М. История немецкого литературного языка IX-XV вв. [Текст] / М. М. Гухман, Н. Н. Семенюк. – М. : Наука, 1983. – 200 с.
- Даркевич 1988: Даркевич, В.П. Народная культура средневековья [Текст] / В. П. Даркевич. – М. : Наука, 1988. – 342 с.
- Жлуктенко 1986: Жлуктенко, Ю.О., Яворська, Т.А. Вступ до германського мовознавства [Текст] / Ю. О. Жлуктенко, Т. А. Яворська. – К. : Вища школа, 1986. – 231 с.
- Маковский 2004: Маковский, М.М. Этимологический словарь современного немецкого языка [Текст] / М. М. Маковский. – М. : Изд-во „Азбуковник”, 2004. – 630 с.
- Рахманова 2002: Рахманова, Н.И. Фразеология в контексте средневековой этики [Текст] / Н. И. Рахманова // Реализация междисциплинарной парадигмы в различных типах текста. – М., 2002. – Вып. 465. – С. 116-127.
- Eggers 1965: Eggers, H. Deutsche Sprachgeschichte [Text] / Hans Eggers. – Hamburg : Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1965. – Bd. I. – 267 S.

Разработан и представлен новый подход к изучению фразеологического состава с позиции диахронического аспекта лингвокультурологии, который заключается в выявлении национально-культурных факторов, релевантных для формирования фразеологической системы, средневерхненемецкого языка, определены критерии установления национально-культурной специфики фразеологизмов.

Ключевые слова: средневерхненемецкий язык, устойчивое словосочетание, фразеологическая единица, национально-культурные факторы.

The paper suggests a new approach to the study of German phraseology from diachronic aspect of linguoculturology, which consists in identification of national-cultural factors relevant for the formation of phraseological system of Middle High German. The criteria for establishing the national-cultural specificity of phraseology have been defined.

Keywords: Middle High German, set expression, phraseological unit, national-cultural factors.

Надійшла до редакції 21 листопада 2011 року.

РОЗДІЛ VII. ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ, ДИСКУРСОЛОГІЇ, ДИСКУРС-АНАЛІЗУ

Ірина Винокурова

ББК Ш83.3(3/8)
УДК 82(091).82.0СТИЛІЗАЦІЯ НА ФОНЕТИЧНОМУ І ГРАМАТИЧНОМУ РІВНЯХ
ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ФІДЕЇСТИЧНОСТІ
В ТРИЛОГІЇ «ВОЛОДАР КІЛЕЦЬ» Дж.Р.Р. ТОЛКІНА

Відстежено вживання фонетичних, графічних і граматичних засобів стилістики у трилогії «Володар кілець» Дж.Р.Р. Толкіна. Визначено їхню роль у створенні вторинної реальності. З'ясовано основні функції, проаналізовано психологічний і естетичний ефект.

Ключові слова: стилізація, архаїзація, архетип, можливі світи, фідеїстичність, діакритичний знак, стилістичне забарвлення.

Культура читання вважається актуальною фаховою проблемою філолога-викладача. Філолог має зрозуміти не тільки предметно-логічну інформацію, що міститься в тексті, а й емоційний, естетичний та інтелектуальний аспекти тексту. Повноцінне сприйняття літературного твору вимагає від читача певної підготовки, зокрема попередньої поінформованості про місце твору в мовно-літературному процесі і загальнокультурному розвитку країни, мовою якої він написаний.

Варто зауважити, що «Володар кілець» Дж.Р.Р. Толкіна з'явився в середині ХХ століття на тлі революційного розвитку науки і техніки, запровадження комп'ютерних технологій і входження їх у повсякденне життя насамперед у вигляді комп'ютерних ігор. Комп'ютерна індустрія дозволила і розваг призвела до певних змін у масовій свідомості і налаштувала її на сприйняття віртуальної реальності. У зазначеному суспільно-культурному середовищі «Володар кілець» мав феноменальний успіх, увійшовши в п'ятірку бестселерів ХХ століття.

Не дивно, що твір привернув увагу філологів, які запропонували аналіз ідейно-художнього змісту, системи образів, міфічних мотивів у «Володарі кілець» і зауважили вторинний світ Дж.Р.Р. Толкіна (С. Алексєєв, О. Тихомирова, С. Кошелєв, Д. Павкін, Р. Кабаков, В. Гаков, В. Куріцин, Я. Кротов, М. Каменкович, С. Лихачова). Однак багатогранна природа віртуального світу Дж.Р.Р. Толкіна наразі не висвітлена. **Актуальність** нашого дослідження полягає у всебічному вивченні віртуального світу Дж.Р.Р. Толкіна як літературного феномена сучасності.

Як відомо, віртуальна реальність відбувається за певних умов, одна з яких – це переконливість, або вірогідність, твору, що зумовлює довірливе ставлення читача до змальованих подій. **Метою** пропонованої статті є дослідження мовно-стилістичних засобів, якими досягається ефект фідеїстичності [Можейко 2003: 172]. Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) розгляд стилістичних засобів на фонетичному мовному рівні і в графічному аспекті, який відбиває інтонаційно-звукові особливості мовлення, 2) дослідження стилістичних засобів на рівні морфології і 3) сприяння вихованню креативного читача.

Відповідно до визначених завдань зосередимось насамперед на явищах фонетичного рівня.

У побутовому повсякденному спілкуванні слухач сприймає смисл висловлення, а звукова «оболонка» слова залишається поза увагою. Однак трапляються випадки, коли в індивідуальному сприйнятті основну роль відіграє саме звукова «оболонка» слова або висловлення.

Так, одного разу молодий Дж.Р.Р. Толкін натрапив на рядки з давньоанглійського тексту «Христос» Кюневульфа:

*Eala Earendel engla beorhtast
Ofer middangeard monn-m sended
(Привіт тобі, Еаренделе, найсвітліший янголе,
пошаний людям у Серединні Землі.)*

Мелодійність цих рядків вразила Дж.Р.Р. Толкіна і спонукала написати книгу: «Я відчув дивне хвилювання, немов щось ворухнулось в мені, пробуджуючись від сну. Це було щось далеке, чуже і прекрасне, воно лежало далеко за тими словами, що я намагався збагнути, навіть дальше давньоанглійської» [Николаєва 2002: 80].

Отже, влітку 1914 року на Корнуольському узбережжі, де Дж.Р.Р. Толкін милується прохолодно-суворою красою моря і дюн, зароджується задум «Подорожі Еаренделя Вечірньої Зірки». Так море, легенди і міф започатковують цикл про Середзем'я – вигаданий континент. Молодий Дж.Р.Р. Толкін усвідомлює: «Штучні мови потребують відповідного народонаселення і історії, в якій можуть розвиватись» [Карпентер 2002: 98].

У наведених вище рядках Кюневульфа ми спостерігаємо давньоанглійські дифтонги [ea] (*Earendel*, *middangeard*) і [eo] (*beorhtast*), які принципово відрізняються від дифтонгів сучасної англійської мови. Різниця полягає в тому, що ядро давньоанглійського дифтонга вужче, ніж глайд, другий елемент дифтонга, а ядро

сучасного англійського дифтонга навпаки неодмінно ширше за глайд. Давньоанглійські дифтонги наведеного типу були специфічною рисою давньоанглійського вокалізму, яка виділяла його з-поміж інших давньогерманських мов [Расторгуева 1983: 79]. Отже, давньоанглійський дифтонг, який вже на початку середньоанглійського періоду в історії англійської мови перетворився на монофтонг, вважається історичним маркером давньоанглійської доби.

Більшість власних імен у творі «Володар кілець» змодельована за давньоанглійським зразком, що підтверджується наявністю дифтонга [eo]: *Lady Éowyn, King Théoden, the House of Éorl, esquire Éomen* тощо. Нетиповий для сучасного англійського вокалізму давній дифтонг відносить події твору до часів германської інтервенції на Британські острови і розповсюдження на них германських діалектів.

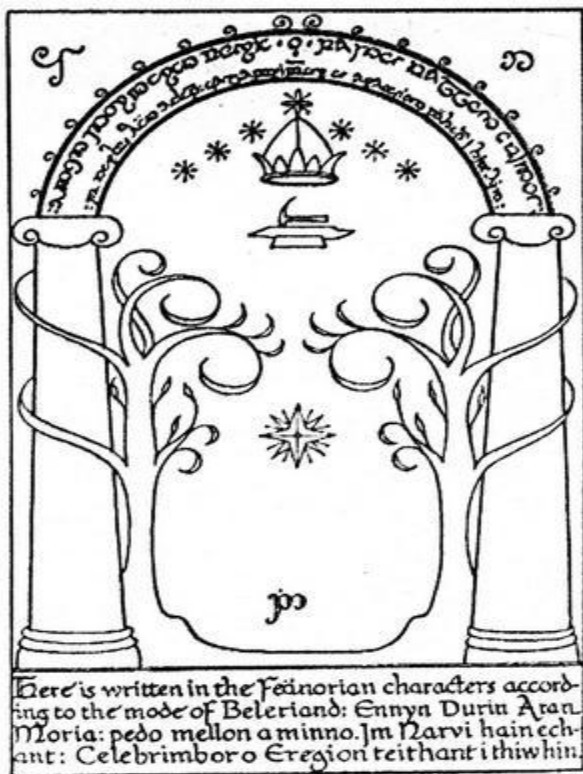
Привертає до себе увагу й звукова «оболонка» імен власних: *Ghan-buri-Ghan, Garadhras, Caras Galadhan*. Власник першого імені очолює лісовий народ (*the Wild Men of the Woods*) і, здається, живе на континенті Середзем'я одвічно. Його ім'я починається на задньоязиковий дзвінкий вибуховий приголосний з придиханням [g^h], який належить до фонетичної системи індоєвропейської прамови і рефлексує у германських мовах як дзвінкий приголосний [g] аналогічного місця утворення, але без придихання [Жлуктенко, Яворська 1986: 50]. Вживання Дж.Р.Р. Толкіном індоєвропейського *прамовного фонетичного архетипу* [ЛЕ 2007: 95] в тканині твору підсилює мотиви давнини, історичної вірогідності й епічності оповіді, підживлює уяву і творчу фантазію читача. Стилістичний ефект, досягнутий вживанням факту зниклого мовлення, віддаляє Третю Епоху на відстань міфу.

Варто зауважити, що переважна більшість власних імен, вживаних у творі, не вписується в англійську фонетичну традицію: *Boromir, Faramir, Nazgûl, Widfara, Aragorn, Sauron, Saruman, Isildur, the Lord of Barad-dur* тощо. Очевидно, що вони читаються за алфавітним принципом, який панував у давньоанглійський період і з часом поступився історично-консервативному принципу, бо наступні часові нашарування замаскували початковий звук зайвими літерами або відбили історично зумовлену зміну початкового звука у непрозорій і непослідовний спосіб. Надто проста орфоепіка власних імен асоціює їх з доісторичним періодом.

У ракурсі стилізації трилогії цікаво розглянути графічні засоби стилістики, вжиті Дж.Р.Р. Толкіном.

Будь-яка мова користується сукупністю літер алфавіту і пунктуаційних знаків, або графем. У кожній мові історичним чином склалися способи організації письмового тексту: способи розміщення його компонентів, способи зображення літер, слів, речень. Ці способи можуть слугувати різноманітним стилістичним цілям, тобто можуть вживатися як стилістичні прийоми, що забезпечують додаткову до тексту інформацію і певне стилістичне забарвлення.

Дж.Р.Р. Толкін вживає *діакритичні знаки* [ЛЭС 1990: 132], не притаманні англійській писемності: *éored, Feānorian characters, Nazgûl, Númenor, Éowyn, Glóin's son, Kheled-zâram, Kibil-nâla*. Стилістичний прийом полягає в тому, що графічна презентація слова відрізняє його від решти тексту, подібно тому як діакритичний знак відрізняє вимову звука, позначеного маркованою літерою, від вимови звука, позначеного немаркованою літерою.

Here is written in the Feānorian characters according to the mode of Beleriand: Ennyn Durin Aran Moria: pedo mellon a minno. Im Narvi hain echant: Celebrimbor o Eregion teithant i thiw hin.

Графічна незвичайність та неординарність, а також відмінність від стандартної графіки англійської мови, зафіксованої у словниках, свідчать про належність істот і об'єктів твору до *можливих світів*, відмінних від нашого [Руднев 2003: 391]. Водночас мутовані звуки (*Eowyn, Feānorian*), як наслідок давньогерманського умлаута, і давньоанглійські дифтонги (*Eowyn, Eomer*) дистанціюють вторинний світ у часи спільногерманського мовного й історичного простору, де факт і легенда збігаються назавжди.

Дж.Р.Р. Толкін був не тільки автором, а й ілюстратором «Володаря кілець». В авторському оформленні однієї зі сторінок трилогії подається «іншомовний» текст на брамі і під малюнком, створеним філологом Дж.Р.Р. Толкіном.

До речі, торговельний знак Дж.Р.Р. Толкіна, що міститься на внутрішньому боці обкладинки кожного тому трилогії (Tolkien 2008), є стилізована комбінація літер з експериментальних мов Професора і, на наш погляд, може слугувати як екслібрис письменника.

Доцільно розглянути стилістичні прийоми на морфологічному рівні, підпорядковані меті стилізації під історичну давнину і давньогерманський епос з міфологічним забарвленням. Вживання архаїчного особового займенника 2-ої особи однини *thou* створює ефект історичності, піднесеності, схвилюваності і

хронікальної достовірності.

Компанія з хобітів і Арагорна просувається до Рохана. На їхньому шляху виникає багато перешкод, через що друзі втрачають надію на вдале завершення квесту. Один з вояків на ім'я Елрохір звертається до Арагорна з порадою скористатись Дорогою Мерців:

*I bring word to you from my father. The days are short, If **thou** art in haste, remember the Paths of the Dead* (Tolkien 2008: 18).

(*Я приніс тобі вісточку від мого батька. Залишилися лічені дні. Якщо ти поспішаєш, згадай про Дорогу Мерців.*)

Архаїчний займенник *thou* показує, що мовець звертається до Арагорна на «ти», як до друга-соратника. (Як відомо, сучасний особовий займенник 2-ої особи однини *you* фактично позбавлений шанобливої експресії звертання на «Ви» і водночас довірливо-товариської інтонації звертання на «ти»). Крім того, архаїчна форма займенника вказує на історичну напруженість моменту і важливість вибору тактики у боротьбі з ворогом.

Тієї ж миті Арагорн побачив вояка Халбарада, котрий ніс прапор, загорнутий у чорну тканину:

*It is a gift that I bring you from the Lady of Rivendell. She wrought it in secret, and long was the making. But she also sends word to you. The days now are short. Either our hope cometh, or, all hopes end. Therefore I send **thee** what I have made for **thee**. Fare well, Elfstone!* (Tolkien 2008: 20).

(*Це подарунок від леді Рівендел, – відповів Халбарад. – Вона виготовила його таємно і витратила чимало часу. Вона також переказала: «Дні добігають кінця. Або надія прийде до нас, або всі надії загинуть. Я надсилаю тобі те, що я виготовила для тебе. Щасливої дороги, Ельфстоуне!»*)

У прямій мові леді Рівендел вжито займенник *thou* у непрямих відмінках, що надають йому форми *thee*.

У наступному фрагменті ми можемо спостерігати архаїчний присвійний займенник 2-ої особи однини *thy*, що корелює з давньоанглійським особовим займенником *thou*:

*Then Isildur said to their king: «**Thou** shalt be the last king. And if the West prove mightier than **thy** Black Master, this curse lay upon thee and **thy** folk»* (Tolkien 2008: 23).

(*Потім Ісільдур сказав їхньому королю: «Ти будеш останнім королем. Якщо Захід візьме гору над твоїм Чорним Господарем, я прокляну тебе і твоїй народ.»*)

Як випливає з наведених прикладів, парадигма займенника *thou*, що функціонувала у давньоанглійський період, широко вживана у діалогах. Таким чином дійові особи віддаляються у часі, а події, в яких вони беруть участь, дистанціюються настільки, що неможливо визначити, де правда історії, а де міф.

Архаїчні займенники логічним чином потребують архаїчних дієслівних форм, насамперед застарілої форми 2-ої особи однини теперішнього часу. У першому фрагменті дієслово *be* (*d.a. beon*) узгоджується в особі і числі з особовим займенником *thou*, внаслідок чого виникає архаїчна дієслівна форма теперішнього часу *art*.

У третьому уривку займенник *thou*, як підмет, узгоджується з дієслівною частиною складеного іменного присудка *shalt be the last king*. Дієслівна форма *shalt be* – цілком досконала з логіко-історичного погляду, але несподівана й цілком архаїчна з погляду сучасного читача. Через незвичайність давньої граматичної форми читач відчуває незвичайність епохи, змальованої в творі, загадковість подій і історичний колорит в цілому.

У другому фрагменті Дж.Р.Р. Толкін устами леді Рівендел вживає архаїчну форму 3-ої особи однини теперішнього часу *cometh*. Історія англійської мови свідчить, що закінчення *-th* поступилося закінченню *-s*, яке функціонує у сучасній англійській мові ще з XVII століття. Вживання застарілої дієслівної форми робить висловлення леді Рівендел піднесено-схвильованим і афористичним, змістовим еквівалентом якого могла б слугувати українська приказка «Або пан, або пропав». З огляду на історичний пафос, логічне і емоційне навантаження прямої мови леді Рівендел Дж.Р.Р. Толкін подає її курсивом, який сам по собі можна вважати графічним стилістичним засобом.

Наступна архаїчна дієслівна форма в другому фрагменті – *wrought*. Мало хто з носіїв англійської мови ідентифікує її як форму минулого часу і пасивний дієприкметник від стандартного (!) дієслова *work*. Перед нами особливий випадок в історії англійського дієслова, коли дієслова «мігрували» з класу сильних дієслів (*Strong Verbs*) до класу слабких дієслів (*Weak Verbs*), змінивши аблаут на граматичний спосіб творення минулого часу – додавання дентального суфікса.

Проаналізований другий фрагмент видається яскравим з огляду на комбінацію графічних, або зорових, і граматичних стилістичних засобів. Архаїчна граматики в поєднанні с авторським курсивом надають оповіді урочистості, експресивності, поетичності й легендарно-міфологічної розміреності.

Серед стилістичних засобів, на морфологічному рівні заслуговує на увагу синтетичний умовний спосіб I (*Subjunctive I*). Як правило, умовний спосіб I вживається у різноманітних підрядних реченнях. Разом з тим умовний спосіб I може функціонувати у простому реченні. Як зауважує О.М. Мороховський, «до середини XX століття синтетична форма умовного способу I вважалась такою, що виходить із вжитку, і розглядалась як «елемент стилю» [САЯ 1991: 91]. Саме через стилістичне навантаження умовний спосіб I у тканині трилогії відіграє провідну роль. Долучаючись до загальної стилістичної спрямованості трилогії, умовний спосіб набуває стилістичного маркування. Умовний спосіб I стилізує твір під давнину, бо на сьогодні однозначно сприймається як елемент релігійних або хронікально-історичних текстів.

Тканина твору «Володар кілець» насичена і перенасичена архаїчними дієслівними формами, які фігурують переважно в діалогах, бо спричиняються архаїчним особовим займенником 2-ої особи однини *thou*, який репрезентує адресата.

Показовим видається діалог між Гендальфом Сірим і правителем Гондора Денетором:

«*Didst thou think that the eyes of the White Tower were blind? Nay, I have seen more than thou knowest, Grey Fool. For thy hope is but ignorance. Go then and labour in healing! Go forth and fight! Vanity*».

«*Such counsels will make the Enemy's victory certain indeed*», said Gandalf.

«*So!*» cried Denethor. «*Thou hadst already stolen half my son's love. Now thou stealest the hearts of my knights also, so that they rob me wholly of my son at the last. But in this at least thou shalt not defy my will: to rule my own end*» (Tolkien 2008: 47).

(«*Ти думав, що око Білої Вежі було сліпим? Ні, я бачив більше, ніж ти знаєш, Сірий Дурню. Бо твоя надія це просто нещасття. Йди і лікуй! Йди і бийся! Все дарма*».

«*Такі поради певно наблизять перемогу Ворога*», – сказав Гендальф.

«*Еге ж!*» – вигукнув Денетор. – «*Ти наполовину вкрав любов мого сина. Зараз ти підкорюєш серця моїх лицарів, щоб вони остаточно розлучили мене з сином. Але в одному ти не перечитимеш моїй волі: яку смерть мені вибрати*».)

Денетор вживає архаїчні форми дієслова 2-ої особи однини минулого часу *didst, hadst, wouldst* і 2-ої особи однини майбутнього часу *shalt*. Застарілі форми акцентують пафосний характер промови, високий соціальний статус мовця, що дозволяє йому звертатися до мудреця Гендальфа на «ти» (*thou*), владолобство і пихатість. Водночас вони говорять про особисту драму Денетора, одвічну батьківську любов і психологічну безвихідь, з якої Денетор визволяється самовбивством. Концентрація архаїчних граматичних форм у процитованому уривку настільки велика, що провокує лінгвістичне мислення читача, дає поштовх історичним роздумам і творчій уяві, спонукає до креативного читання.

Таким чином, у «Володарі кілець» ми спостерігаємо запровадження застарілих дифтонгів, алфавітного принципу вимови власних імен, фактів зниклого індоєвропейського мовлення. Фонетичні особливості відбиваються специфічними графічними засобами, зокрема літерами штучних мов, що їх вигадав Дж.Р.Р. Толкін. Застарілі дієслівні форми, які тягнуть до періоду спільногерманського розвитку мов і літератур, вражають синтетичним лаконізмом і аналітичною розлогістю. Застарілі форми вживаються задля відтворення колориту минушини або урочистого стилю. Ця практика охоплює як фонетичні, граматичні і семантичні особливості мовлення певних персонажів, так і весь твір, створюючи ефект історичної вірогідності. У подальшому доцільно розглянути вживання Дж.Р.Р. Толкіном застарілих слів на лексичному рівні мови, щоб мати більш повне уявлення про лінгвістичний механізм створення вторинного світу Професора.

Література

Жлуктенко, Яворська 1986: Жлуктенко, Ю.О., Яворська, Т.А. Вступ до германського мовознавства [Текст] / Ю. О. Жлуктенко, Т. А. Яворська. – К. : Вища школа, 1986. – 231 с.

Карпентер 2002: Карпентер, Х. Д.Р.Р. Толкіен. Біографія [Текст] / Х. Карпентер. – М. : «ЭКСМО-Пресс», 2002. – 432 с.

ЛЭС 1990: Лингвистический энциклопедический словарь [Текст] / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.

ЛЕ 2007: Літературознавча енциклопедія : [У 2-х томах] [Текст] / Авт.-укладач Ю. І. Ковалів. – Т. 1. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 608 с.

Можейко 2003: Можейко, М.А. Виртуальная реальность [Текст] / М. А. Можейко // Новейший философский словарь. – Минск : Кн. дом, 2003. – С. 171-173.

Николаева 2002: Николаева, А.Н. О волшебной истории [Текст] / А. Н. Николаева // Наука и жизнь. – 2002. – № 5. – С. 78-84.

Расторгуева 1983: Расторгуева, Т.А. История английского языка [Текст] / Т. А. Расторгуева. – М. : Высш. шк., 1983. – 347 с.

Руднев 2003: Руднев, В.П. Энциклопедический словарь культуры XX века : Ключевые понятия и тексты [Текст] / В. П. Руднев. – М. : Аграф, 2003. – 608 с.

САЯ 1991: Стилистика английского языка [Текст] : Учебник / А. Н. Мороховский, О. П. Воробьёва, Н. И. Лихошерст, З. В. Тимошенко. – К. : Вища шк., 1991. – 272 с.

Джерело ілюстративного матеріалу

Tolkien 2008: Tolkien, J.R.R. The Return of the King (being the third part of The Lord of the Rings) [Text] / J. R. R. Tolkien. – London : Harper Collins Publishers, 2008. – 1567 pp.

Просліджено використання фонетических, графіческих і граматических засобів стилістики в трилогії «Властелин колець» Дж.Р.Р. Толкіна. Визначено їх роль в створенні вторинної реальності. Виявлено основні функції, проаналізовано психологічний і естетичний ефект.

Ключевые слова: стилизация, архаизация, архетип, возможные миры, фидеистичность, диакритический знак, стилистическая окраска.

The use of phonetic, graphic and grammatical stylistic means in the trilogy «The Lord of the Rings» by J.R.R. Tolkien is viewed upon. Their contribution to the formation of secondary reality is commented on. Their main functions are determined. The achieved psychological and aesthetical effect is pointed at.

Keywords: stylization, archaization, archetype, possible worlds, fidelity, diacritic, stylistic tinge.

Надійшла до редакції 24 листопада 2011 року.

Марина Михальченко

ББК Ш12=411.4

УДК 811.161.2'42

НЕЙТРАЛЬНЕ ДЛЯ ОЦІНКИ В АКсіОЛОГІЧНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто специфіку категорії оцінки в українській мові. Проаналізовано особливості нейтральної оцінки, з'ясовано її функції та сферу поширення. Висвітлено питання кореляції норми та нейтральної оцінки. Особливу увагу приділено градації оцінки.

Ключові слова: градація оцінки, нейтральне для оцінки, норма, негативна оцінка, позитивна оцінка, шкала оцінки.

Пізнання людиною світу неминуче спричиняє формування певного ставлення до нього – як позитивного, так і негативного. Лінгвістична категорія оцінки постає всеохопною, поширюючись на всі сфери життя й діяльності мовців. Однак існують об'єкти, що залишаються поза аксіологічною сферою індивіда. Такі об'єкти і складають спектр нейтрального для оцінки. Якщо проблеми мовної реалізації позитивної та негативної оцінок певною мірою висвітлені в мовознавчих студіях (праці Н. Арутюнової, О. Бессонової, О. Вольф, Т. Космеди, Т. Маркелової та ін.), то питання статусу нейтральної оцінки, її співвідношення з нормою опрацьовані недостатньо.

Мета статті – схарактеризувати специфіку нейтрального для оцінки в українській мові. Мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) визначити місце нейтрального для оцінки в аксіологічному просторі мовця; 2) дослідити засоби вираження нейтрального для оцінки в українській мові; 3) проаналізувати співвідношення нейтральної оцінки з позитивною та негативною оцінками в українській мові.

Оцінка допомагає втілити у мові ставлення до дійсності. На лексичному рівні з-поміж реалізаторів категорії оцінки домінують слова, до поняттєвого обсягу яких входить семантика схвалення / несхвалення (*добрий / поганий, любити / ненавидіти, схвалювати / не схвалювати, легко / важко* тощо). Проте, як слушно зауважує А. Папіна, категорія оцінки “формується на широкому тлі нейтральної лексики. При цьому слова називають предмет, його дії, стани й ознаки, не визначаючи цінності названого явища, не ставлячи питання: добре це чи погано?” [Папіна 2002: 267]. Наприклад, такі слова, як *дощ, будинок, березень*, не несуть інформації про якісні чи кількісні параметри об'єкта, а отже, не мають конкретного аксіологічного забарвлення. Однак у відповідному контексті (протиставлення, зіставлення, поєднання з іншими мовними одиницями) подібні лексеми здатні набувати оцінного значення: (1) *Лишилося зняти фінальну битву. І – на тобі: дощі. Фільм зупинився, хоч вий* (М. Вінграновський. У глибині дощів). У цьому разі оцінка актуалізується за допомогою повідомлення мотивів або конкретизації аспекту оцінки (дощ оцінений негативно, оскільки такі умови не дозволяють продовжити зйомки).

О. Селіванова визначає оцінку як “складник конотативного компонента семантичної структури мовної одиниці, який репрезентує ставлення носіїв мови до позначеного за абсолютною шкалою “добре – нейтрально (байдуже) – погано” та відносною шкалою “краще – так само добре – так само нейтрально – так само погано – гірше”” [Селіванова 2004: 438-439]. Отже, і абсолютна, і відносна шкали оцінки поділяються на певні зони відповідно до знаку оцінки.

На шкалі оцінки, репрезентованій на рисунку, розташовано чотири зони: зона позитивного (добре, “+”), зона норми (добре, “+”), зона негативного (погано, “-”) і зона нейтрального (не має значення для оцінки, “0”).

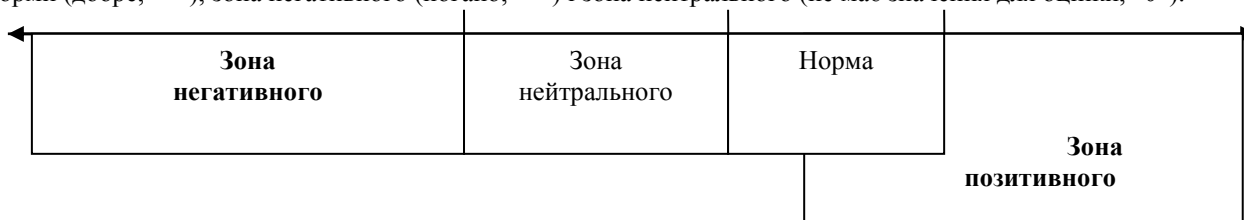

Рисунок. Шкала оцінки

© Михальченко М.М., 2012

Варто зазначити, що нейтральна зона на шкалі оцінки відповідає поняттю “ні добре, ні погано”, до неї потенційно входять об’єкти, що не співвідносяться з ознаками “добре” / “погано”: (2) *Гасне світло. Мені це байдуже, але люди люблять яскраве світло і телевізор* (Г. Пагутяк. Кіт з потонулого будинку). Загальновідомо, що оцінка має суб’єктивно-об’єктивний характер, однак нейтральна оцінка завжди залежить від суб’єкта: у прикладі (2) наявність світла не постає актуальною для героїні оповідання.

Аналізуючи модуси із загальнооцінним значенням, В. Шинкарук виокремлює позитивну (*добре*), негативну (*погано*) та нейтральну (*норма*) оцінки [Шинкарук 2002: 69]. Слід наголосити, що поняття нейтрального для оцінки не є ідентичним нормі: (3) *Нормальна людина завжди живе якщо й не майбутнім, то тільки теперішнім* (М. Матіос. Щоденник страченої). Оцінку *нормально* ((4) *Поки що все нормально, до зв’язку* (А. Кокотюха. Шукачі скарбів)) не можна отожднювати нейтральною (2), адже система оцінки не зовсім симетрична. Шкала оцінок також характеризується несиметричністю. У свідомості людини існує певне уявлення про норму, еталон, тобто ідеальний зразок, з яким індивід порівнює об’єкт оцінки. На думку В. Ткачука, “в порівнюваному шукаються ознаки, співвідносні з тими, що вже входять у семантику аксіологічного оператора” [Ткачук 2003: 53]. У результаті цього процесу об’єкт посідає місце на оцінній шкалі, а потім оцінка знаходить вербальне вираження.

Під час оцінювання обов’язковим є врахування норми оцінок, яка, за Т. Космедою, “існує у всіх сферах людської діяльності і виробляється соціально” [Космеда 2000: 89]. Те, що відповідає нормі, отримує позитивну оцінку, розташоване на шкалі в зоні позитивного та співвіднесене з оцінним стереотипом: (5) *Так, але в нормальних державах платник податків має право вимагати від тих, хто за рахунок їхніх податків живе, нормальної роботи. А в державах колишнього Союзу ця практика поки що не прижилася* (А. Кокотюха. Шукачі скарбів). Відхилення від норми, що відбивають як зменшення, так і збільшення ознаки, належать до зони негативного: (6) *(Влада:) – Сергійку, знаєш, якщо раніше я сумнівалася, то тепер просто впевнена – ти ненормальний! Ти зовсім божевільний...* (І. Потаніна. Amore).

На думку О. Івіна, усі оцінки можна поділити на дві групи:

- 1) абсолютні оцінки (виражені за допомогою понять “добре”, “погано”, “добро”, “зло”, “байдуже”);
- 2) порівняльні оцінки (виражені поняттями “краще”, “гірше”, “рівноцінно”).

Поняття “байдуже” видається не зовсім коректним для лінгвістичного визначення нейтральної оцінки, зважаючи на те, що в українській мові прикметник “байдужий” у певному контексті набуває негативної семантики (який не звертає уваги на кого-, що-небудь, не виявляє зацікавлення, який виражає незацікавленість, безсторонність; не виявляє співчуття, неспівчутливий, нечуйний; який не викликає до себе інтересу, нецікавий, неважливий).

Сприйняття навколишнього світу не можна розглядати у вигляді пасивно-дзеркального відбиття, сприйняття передбачає наявність виборчої “зацікавленості” [Азнаурова 1973: 135], у мові людина реалізує активну позицію щодо об’єктів навколишнього світу, оцінюючи їх – позитивно або негативно. Водночас наявність зацікавлення об’єктом часто вказує на його позитивну оцінку. Наприклад: (7) *Прекрасно, коли маєш справу з людьми обов’язковими і акуратними, совісними і не байдужими* (М. Вінграновський. У глибині дощів); (8) *Зал небайдужий до вистави. Глядачі сміються, аплодують* (Є. Кононенко. Зрада). Яскравим прикладом реалізації інтенсивної негативної оцінки є словосполучення “злочинна байдужість”: (9) *Запросив на розмову, хоче запропонувати роботу, а сам замість предметної бесіди розвалився на м’якому шкіряному стільці й верзе про якийсь туризм, до перспектив розвитку якого він, Віталік Мельник, ставився зі злочинною байдужістю. Мабуть, це дуже важливо – розвивати туризм в Україні. Тільки колишній офіцер міліції, колишній опер Деснянського райвідділу міста Чернігова від цього далекий* (А. Кокотюха. Темна вода).

Мовознавці наголошують, що поняття “байдуже”, вживане для позначення нейтральної оцінки, досить умовне [Ивин 1970; Тимошенкова 1994]. Справді, іноді слово *байдуже* означає відсутність оцінки, засвідчує перебування об’єкта поза аксіологічною сферою мовця. Наприклад, герой повісті В. Шевчука “Сповідь” вперше байдужий до настання зими, оскільки втомлений хворобою. Зміна пори року не має для нього жодного значення: (10) *Вперше мені було байдуже, що десь там, за горами, їде зима, що в неї тіло – людський кістяк, що тримає вона на плечі голу шаблю, що дише вона крижаним духом, її дихання долинає вже сюди, сонце сипле стільки проміння, скільки має, а земля не може витримати цього натиску тепла й холоду, через те й плаче білим павутинням, що осідає на дерева, бур’яни і траву...* Проте в наведених нижче прикладах (11, 12) виникнення байдужості як емоційного стану людини зумовлене саме негативними чинниками, таку оцінку не можна кваліфікувати як нейтральну:

(11) *Він сам не знав, чому вижив. Від такого грипу не виживають. До нього приходили різдвяні колядники і лікар з району. Йому вже все було байдуже. Хотілося тільки спокою. І не спокою, а забуття. Другий рік без відпустки. Другий рік душевної безпритульності. Зникла дружина. Померла мати. І він не вмів оцінити ці події. Він не знає, чому вижив* (Є. Кононенко. Зрада);

(12) *Колі все почалося, навіть важко сказати. Ворожі холодні погляди Марії і її матері, коли він став до них на квартиру. Йому було байдуже. До всього байдуже. Постійне розуміння безглуздя всього, що відбувається навколо, і жахливе відчуття власної неспроможності хоч чимось зарадити, якимось зупинити, відняло у нього, здавалось, усі почуття. Ні, таки не цілком було йому байдуже, але погляди Марії і її матері ставали у ряд зі всім, що спричинилось до його апатії. Скільки бачив він таких поглядів, сповнених ненавистю,*

спрямованих на нього, чужинця, загарбника, сіяча розрухи і смерті. Хіба це він? Але як частка, таки він теж. *Фатум* (Ю. Покальчук. Август). Тут звертає на себе увагу градація негативної оцінки дійсності, що спричиняє апатію героя оповідання (*байдуже – до всього байдуже – апатія*).

На нашу думку, оптимальними для опису виключення об'єкта зі сфери зацікавлень суб'єкта оцінки постають поняття нейтрального для оцінки, безвідносного до оцінки.

Варто зауважити, що до зони нейтрального суб'єкт може відносити й об'єкти, для яких характерна оцінка. У мові існують певні показники того, що об'єкт перебуває поза сферою оцінки мовця взагалі або в конкретній ситуації. Це мовні одиниці із семантикою байдужості, відсутності зацікавлення: (13) *(Сергій:) – Повторюю, нас не цікавить, чи лікуєте ви від розсіяного склерозу. У моєї дівчини нема цієї хвороби* (І. Потаніна. Амоге); (14) *Якими б вони там не були, люди перестали викликати в мене цікавість* (Л. Дереш. Намір); (15) *Діти плакали за телевізором, дівки й хлопці – за дискотекою, жінки – за пральними машинами; чоловіки могли сидіти й при газовій лампі, аби лиш були карти й горілка, а старим – байдуже: їм вік зійшов у темряві* (Г. Пагутяк. Пан у чорному костюмі з блискучими гудзиками).

У художніх текстах сучасної української літератури нами зібрано та проаналізовано 6105 текстових фрагментів із реалізацією оцінки, що дозволило виявити кількісне співвідношення семантичних типів оцінки. Фрагменти зі значенням нейтрального для оцінки складають 0,5 % від загальної кількості прикладів (31 фрагмент). Результати дослідження засвідчують тотальність оцінки, адже оцінка наявна всюди, де «відбувається будь-яке зіткнення суб'єкта пізнання з об'єктивним світом» [Колшанский 1975: 142].

Знижує частотність нейтрального для оцінки і той факт, що суб'єкт здатний змінювати свою позицію з часом. У такий спосіб, предмети, події та факти, що не були в сфері зацікавлень людини, можуть отримати певну оцінку: (16) *Можу тільки тепер оцінити, якого зніту мені вдалось уникнути в дитинстві й ранній юності: я ніколи не була під владою авторитету* (Г. Пагутяк. Книга снів і пробуджень). Якщо раніше влада авторитету не входила до оцінної сфери героїні, то тепер з'явилася негативна оцінка.

Градація в межах зони нейтрального демонструє ступінь байдужості суб'єкта, а також імовірність наближення оцінки до зони “+” або “-”: *зовсім байдуже, байдужісінький, взагалі не цікавить*. Варто зауважити, що зона норми позбавлена градації: можна сказати *не зовсім добрий / позаний*, однак не вживають словосполучення *дуже нормальний*. Ознака, що перебуває в зоні норми, має чіткі межі, тому норма являє собою мінімальне шкальне значення позитивної оцінки. Проте в художніх текстах трапляються сполучення інтенсифікаторів оцінки зі словами *нормальний, нормально*: (17) *Йди-йди, а я подивлюсь на тебе ще ззаду... Нормально. Навіть дуже нормально* (М. Вінграновський. У глибині дощів). Тут градація оцінки в межах норми зумовлює її перехід до сфери позитивної оцінки.

Динамічність шкали уможливорює зміну зони, у якій перебуває об'єкт, у такому разі знак оцінки змінюється – відбувається інтерзональна градація оцінки. Нами проаналізовано 488 текстових фрагментів, що демонструють зміну зони на шкалі оцінки. Цікаво, що із зафіксованих прикладів нейтральної оцінки 14 репрезентують зміну зони нейтрального на позитивну та негативну – по 7 прикладів, що складає 45,2 % від загальної кількості прикладів нейтрального для оцінки. У результаті підрахунків виявлено, що цей показник для позитивної оцінки складає 12,4 % (308 з 2475 фрагментів демонструють зміну оцінки), для негативної – 4,6 % (166 з 3599 фрагментів демонструють зміну оцінки). Отже, інтерзональна градація найбільше властива зоні нейтрального для оцінки. Така трансформація зумовлена актуалізацією функційної значущості об'єкта оцінки, його входженням до кола зацікавлень суб'єкта: (18) *Сонце ще не пригріло настільки, щоб можна було відчутти, як пахнуть сади. Михайло Басараб ніколи не мав саду і не міг оцінити, яке то багатство, коли біля твоєї хати цвітуть вишні* (Г. Пагутяк. Гірчичне зерно).

Найменш частотним постає перехід об'єкта із зони позитивного / негативного до зони нейтрального. В аналізованому матеріалі зафіксовано лише один приклад (0,2 %) переходу в зону нейтрального оцінки зі знаком “+”: (19) *Та люди були байдужі до яблуневого цвіту, до краси земної. Байдужими були до неї нині і Надія та Вадим* (С. Завгородній. Краса дівоча). Позитивні цінності важливі для людини, тільки надзвичайні обставини (у цьому прикладі *війна*) можуть змусити не зважати на них. Перехід до зони нейтрального негативної оцінки є природним, людина прагне позбавитись негативних думок: (20) *Потолок! Недомки! Навіженці!* – *зукав Гаян, гупаючи кулаками у двері, аж поки лють його не вляглася, обернувшись байдужою виснагою* (М. Соколян. Ковдра сновиди).

Аналіз мовного матеріалу дозволяє виділити чинники, що впливають на інтерзональну градацію нейтральної оцінки: життєвий досвід мовця, зміна системи цінностей, повідомлення додаткової інформації про об'єкт, зміна аспекту оцінки (так, загальна оцінка може залишатися нейтральною, а часткова змінитися на + чи –).

Цікава градація оцінки представлена у фрагменті з роману І. Карпи «Перламутрове порно». Градація оцінки, сконцентрована в текстовому фрагменті, експресивно виражає ставлення жінки до героїні роману:

- (21) *Сінта зневажливо дивиться на мене. Власне я вже вивчила порядок чергування її поглядів у мій бік:*
 -зневага
 -томність
 -ненависть
 -тріумф

-виклик
 -гіпер-демонстративна байдужість
 -гіпер-демонстративна небайдужість
 -зневага.

І так по колу. В мене вже виробився умовний рефлекс – під час таких експресивних інспекцій мого хряцала я солодко й широко позіхаю (І. Карпа. Перламутрове порно).

До поняттєвого обсягу нейтрального для оцінки належить нечисленний клас об'єктів, що не співвідносяться з ознаками “добре” / “погано”. Зона нейтрального для оцінки нестабільна та контекстуально залежна. Універсальність мовної категорії оцінки актуалізує подальше дослідження сфери нейтрального для оцінки з послідовним окресленням засобів вираження нейтральної оцінки на різних рівнях сучасної української мови.

Література

- Азнаурова 1973: Азнаурова, Э.С. Очерки по стилистике слова [Текст] / Э. С. Азнаурова / [ответ. ред. доктор филол. наук И. Р. Гальперин]. – Ташкент : Изд-во “ФАН” Узбекской ССР, 1973. – 406 с.
- Арутюнова 1988: Арутюнова, Н.Д. Типы языковых значений : Оценка. Событие. Факт [Текст] / Н. Д. Арутюнова – М. : Наука, 1988. – 341 с.
- Бессонова 2002: Бессонова, О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови : когнітивно-гендерні аспекти [Текст] / О. Л. Бессонова. – Донецьк : ДонНУ, 2002. – 362 с.
- Вольф 2006: Вольф, Е.М. Функциональная семантика оценки [Текст] / Е. М. Вольф. – [изд. 2-е, доп.]. – М. : Едиториал УРСС, 2006. – 280 с.
- Горский 1991: Горский, Д.П. Краткий словарь по логике [Текст] / Д. П. Горский, А. А. Ивин, А. Л. Никифоров. – М. : Просвещение, 1991. – 208 с.
- Дробницкий 1974: Дробницкий, О.Г. Понятие морали [Текст] / О. Г. Дробницкий. – М. : Наука, 1974. – 388 с.
- Ивин 1970: Ивин, А.А. Основания логики оценок [Текст] / А. А. Ивин – М. : МГУ, 1970. – 230 с.
- Космеда 2000: Космеда, Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики : формування і розвиток категорії оцінки [Текст] / Т. Космеда. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 350 с.
- Папина 2002: Папина, А.Ф. Текст : его единицы и глобальные категории : [учебник для студентов-журналистов и филологов] [Текст] / А.Ф. Папина – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 368 с.
- Селіванова 2006: Селіванова, О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія [Текст] / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
- Тимошенкова 1994: Тимошенкова, Т.М. К вопросу о качественной оценке как лингвистической категории [Текст] / Т. М. Тимошенкова // Вісник Харківського університету : [зб. наук. праць / редкол. : А. Г. Дородних (відп. ред.) та ін.]. – Харків : Основа, 1994. – N 382 : Теоретичні і прикладні аспекти комунікативної діяльності. – С. 127-133.
- Тишнер 2005: Тишнер, Ю. Избранное [Текст] / Ю. Тишнер. – М. : РОССПЭН, 2005. – Т. 1 : Мышление в категориях ценности [пер. с польск.]. – 432 с.
- Ткачук 2003: Ткачук, В. Категорія суб'єктивної модальності [Текст] / В. Ткачук – Тернопіль : Підручники й посібники, 2003. – 232 с.
- Хидекель 1983: Хидекель, С.С. Природа и характер языковых оценок [Текст] / С. С. Хидекель, Г. Г. Кошель // Лексические и грамматические компоненты в семантике языкового знака : [сб. науч. трудов]. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1983. – С. 11-15.
- Шинкарук 2002: Шинкарук, В.Д. Категорії модусу і диктуму у структурі речення : [монографія] [Текст] / В. Д. Шинкарук – Чернівці : Рута, 2002. – 272 с.

В статтє рассмотрена специфика категории оценки в украинском языке. Проанализированы особенности нейтральной оценки, выявлены её функции и сфера распространения. Освещены вопросы корреляции нормы и нейтральной оценки. Отдельное внимание уделено градуации оценки.

Ключевые слова: градуация оценки, нейтральное для оценки, норма, негативная оценка, позитивная оценка, шкала оценки.

In the article the specific of category of estimation is considered in the Ukrainian languages. The features of neutral estimation are analyzed; her functions and sphere of distribution are educed. The questions of correlation of norm and neutral estimation are lighted up. Separate attention is spared to gradation of estimation.

Keywords: gradation of estimation, neutral for an estimation, norm, negative estimation, positive estimation, scales of estimation.

Надійшла до редакції 8 листопада 2011 року.

ББК Ш 44 81.471.1

УДК 81.133.

**ВЕРБАЛЬНЕ МАРКУВАННЯ МОЖЛИВИХ СВІТІВ
У ХУДОЖНЬОМУ ПРОСТОРІ ПСЕВДОАВТОБІОГРАФІЧНОЇ
ПРОЗИ П. МОДІАНО**

У статті здійснена спроба дослідити художній простір псевдоавтобіографічної прози П. Модіано крізь призму теорії можливих світів, зосереджуючи увагу на ретроспективному світі. Дослідження останнього здійснено шляхом виокремлення його основних вербальних маркерів за допомогою когнітивного аналізу.

Ключові слова: можливий світ, ретроспективний світ, ретроспекція, вербальне маркування, світопоряджувальні оператори.

Псевдоавтобіографічна проза (autofiction) як вид автобіографічної літератури, в межах якої працює П. Модіано, залишається однією із найменш досліджених. Відомо, що термін «l'autofiction» («auto» – "я-сам" + «fiction» – "вигадка", "видумка") був уведений у 1977 році С. Дубровські [Dubrovsky 1977: 58] для позначення свого роману « Fils » і нового напрямку автобіографічного письма, в якому фіктивно зображуються реальні події із життя оповідача. Псевдоавтобіографія як вдале поєднання фактичних (автобіографічних) даних із елементами художнього вимислу – є універсумом, що наповнюється просторами реального й фіктивного. Останній є місцем породження вигаданих світів (mondes fictionnels) [M.-L. Ryan 2005]. Вважаємо, що для аналізу такої прози вдалими є залучення теорії "можливих світів".

Попри те, що термін "можливі світи" уперше було використано близько трьохсот років тому в теологічній праці Г. Лейбніца "Теодицея", у науковий обіг він входить у середині – другій половині ХХ століття, спочатку в модальній логіці (С. Кріпке, Я. Хінтікка, R. Carnap, D. Lewis), а згодом, із поширенням ідей теорії дискурсу, наратології, когнітивної поетики, – у філологічному вжитку (А. П. Бабушкін, Ж. Вардзелашвілі, О. М. Кагановська, Ю. С. Степанов, Ю. А. Обелець, U. Eco, G. Fauconnier, T. Pavel, M.-L. Ryan, E. Semino тощо). Пильна увага вітчизняних і зарубіжних лінгвістів щодо питання мовних засобів побудови і презентації можливих світів у художньому тексті свідчить про популярність теорії "можливих світів" і визначає **актуальність** наукової проблеми.

Під можливим світом ми розуміємо можливий стан речей, можливий напрямок розвитку подій по відношенню до суб'єкта, що знаходиться в реальному світі і проектує своє "я" в інші розумові простори [Бабушкін 2001: 15]. Оскільки між цим світом і просторами є певна межа, то "вхід" до них маркується спеціальними мовними засобами або знаками. Як переконаємось, феномен можливих світів пов'язаний із поняттям текстового простору.

Отже, **об'єктом** дослідження в поданій статті є художній простір псевдоавтобіографічної романів П. Модіано «Accident nocturne», «Chien de printemps», «Dora Bruder», «Une jeunesse» як континуум, у якому розміщені персонажі й відбувається дія [Лотман 1970: 24], **предметом** – можливі світи, зокрема ретроспективний світ і його мовні прояви. Розвідка має на меті висвітлити певні тенденції розгортання й особливості вербального маркування ретроспективного світу, яке стає своєрідним сигналом його "кордонів" [Вардзелашвілі 2003: 38], "вікном" [Бабушкін 2001: 21]. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: дослідити художній простір псевдоавтобіографічної прози П. Модіано крізь призму теорії "можливих світів", виділяючи можливий ретроспективний світ і проаналізувати його вербальне маркування.

Ретроспективний світ як один із можливих світів художнього простору псевдоавтобіографічної прози П. Модіано, наповнений минулим досвідом оповідача у вигляді подій, спогадів, рефлексій, переживань, вражень корелює з поняттям ретроспекції. Ретроспекція або *flash-back* n.m. – «retour en arrière dans un récit» [Dictionnaire français] (повернення в минуле в оповіді) є багатофункціональним явищем, що характеризується варіативністю обсягу й частотою відтворення. У текстовій структурі ретроспекція відіграє важливу роль і по-різному вводиться в текст. Враховуючи специфіку й особливості її функціонування у псевдоавтобіографічній прозі П. Модіано, ми визначаємо основні типи (згідно із запропонованою Ю.А. Обелець типологією ретроспекції [Обелець 2006: 11–13]), до яких відносимо:

1) *ремінісцентну ретроспекцію*, що є доволі характерною для мовлення оповідача/персонажів письменника. Цей тип є домінуючим серед інших, оскільки він завжди асоціативно пов'язаний з теперішнім мовця і забезпечує каузальні зв'язки з його минулим. Прикладами можуть слугувати романи, оповідачі яких поринають у спогади про минуле, у зв'язку з якоюсь асоціацією з теперішнього – натрапив на оголошення в старій газеті про розшук зниклої 15-річної дівчини Дори Брюдер («Dora Bruder»), знайшов фотографію, на якій зображений оповідач із подругою в одному з паризьких кафе навесні 1964 року («Chien de printemps»), повернувся до давно покинутого Парижу («Quartier perdu»), дощова погода й вокзал («Une jeunesse») тощо;

2) *кумулятивну ретроспекцію*, яка хронологічно непослідовно розкриває окремі минулі події життя оповідача/персонажа. У процесі розгортання тексту, складається ланцюг ситуацій, що прояснюють поведінку оповідача/персонажа в сюжетно-теперішньому світі і встановлюються причинно-наслідкові зв'язки між минулим і теперішнім. Оскільки ретроспективна інформація подається хронологічно невпорядковано, то спів-

творча функція читача різко активізується. Наприклад, у романах «Voyage de nocces», «Dimanches d'août», «Vestiaire de l'enfance», «Rue des boutiques obscures» факти минулого різної віддаленості від сюжетного теперішнього уводять у текст передісторію оповідача/персонажа, що сприяє кращому розумінню останніх читачем;

3) *метанаративну (інклюзивну) ретроспекцію*, що вводить світ, чужий для художнього світу, як правило, псевдодокументальний, який іррадіює на вигаданий світ, надаючи йому достовірності. Наприклад, рух сюжетного теперішнього в романах «Place de l'Etoile», «Dora Bruder», «Ronde de nuit», «Les boulevards de ceinture» переривається ретроспективними включеннями газетних текстів, пісень, особистих щоденників, листів тощо;

4) *відновлювальну ретроспекцію*, яка відновлює істинний хід подій, повертаючись до критичної точки, від якої їх розвиток був помилково/хибно витлумачений персонажами. У такий спосіб читач може зв'язати і переосмислити різночасові епізоди. Прикладом слугують романи «Dimanches d'août», «Dora Bruder», «Quartier perdu», де події, що відбулися з персонажами подано пізніше, через десятки сторінок, з відповідними лексичними сигналами (*il y a trente ans, à cet époque-là, deux mois avant*). Слід зазначити, що ці типи ретроспекції можуть як окремо функціонувати так і взаємодіяти й переплітатися в одному романі.

Ретроспективний світ П. Модіано – це світ можливий, оскільки існує виключно у сфері ментальності. Можливі світи стають об'єктом лінгвістичного дослідження лише тоді, коли вони вербально репрезентуються тобто тоді, коли їх ідеальна сутність схоплена мовним знаком [Бабушкін 2001: 79]. Нами виявлено, що мова псевдоавтобіографічної прози П. Модіано володіє набором засобів зі світопороджувальною потенцією, за допомогою яких ретроспективний світ влітається у художній простір тексту. До таких ми відносимо одиниці лексико-семантичної групи "пам'ять" – *la mémoire / se remémorer, le souvenir / se souvenir, se rappeler, revoir, évoquer, penser* тощо: *A partir de neuf heures du soir, le boulevard était désert. Je revois encore la lumière de la bouche du métro Simplon, et, presque en face, celle de l'entrée du cinéma Ornano* 43 (Modiano, DB, 9); *Jansen se souvenait très bien des circonstances dans lesquelles il avait fait cette photo. Il n'avait plus un sou et Robert Capa, qui connaissait toutes sortes de gens, lui avait trouvé un travail très facile et très bien rémunéré* (Modiano, ChP, 38). Слід зазначити, що введення світу минулих подій саме у вищезазначений спосіб є найхарактернішим для поезики П. Модіано. Не менш важливими є світопороджувальні темпоральні обставинні лексичні одиниці й контексти, які вказують на віддаленість подій: *il y a longtemps, dans son enfance, à cet époque-là* тощо: *Dans mon enfance, j'accompagnais ma mère au marché aux Puces de Saint-Ouen. Nous descendions de l'autobus à la porté de Clignancourt [...]. C'était toujours le samedi ou le dimanche après-midi* (Modiano, DB, 7); *Il pleuvait des jours entiers à Saint-Lô, cet automne d'il y a quinze ans, et cela faisait de grandes flaques dans la cour de la caserne* (Modiano, J, 18). Перехід оповідача до ретроспективного світу маркується граматичними сигналами, які представлені граматичними часами, що виражають минулу дію: *Passé composé, Imparfait, Plus-que-parfait* тощо (окрім випадків, які вимагають правила узгодження часів): *Plus tard, quand Roland de Bejardy lui parla de son père, il se rappelait le pincement au cœur chaque fois qu'il passait devant les escaliers de la station de métro avant de déboucher sur le quai* (ibid., 36). Зазначимо, що вищепредставлені вербальні маркери переміщення оповідача/персонажа до світу минулого мають експліцитний характер, відтак, не представляють жодних труднощів для їх виокремлення.

Досить звичним для художньої прози П. Модіано є імпліцитне введення ретроспективного світу. Розглянемо такий приклад із ілюстративного матеріалу: *De nouveau, j'entendais l'autre me poser la question : « Connaissez-vous cette personne ? » et sa voix était de plus en plus douce, elle devenait un chuchotement, comme s'il me parlait à l'oreille. Je continuais à faire la planche, je me laissais dériver dans le courant d'une rivière qui était peut-être celle le long de laquelle nous allions nous promener avec le chien. Des visages m'apparaissaient au fur et à mesure, et je les comparais avec la photo anthropométrique* (Modiano, AN, 18–19). Фрагмент представляє імпліцитні "вхід" і "вихід" ретроспективного світу, поданого у виділеному реченні – *Je continuais à faire la planche, je me laissais dériver dans le courant d'une rivière qui était peut-être celle le long de laquelle nous allions nous promener avec le chien* ("Я продовжував лежати на спині, я дозволив собі плисти за течією річки, яка напевно була тією, вздовж якої ми із собакою ходили гуляти"). Сюжетно-теперішній (*j'entendais, sa voix était, elle devenait, des visages m'apparaissaient*) і ретроспективний (*je continuais, je me laissais dériver, nous allions*) світи граматично оформлені одним минулим часом – *Imparfait*. Світопороджувальні оператори є відсутніми. У зв'язку з цим перенесення читача до ретроспективного світу є несподіваним і навіть спочатку не зовсім зрозумілим. Лише усвідомлюючи шоковий стан, в якому перебуває оповідач після нещасного випадку, можна припустити, що ретроспективний світ включається у світ його марень.

Слід зазначити, що роль сигналу і своєрідного маркеру "входу" до світу минулих подій життя може відігравати художня деталь-символ як текстовий актуалізатор [Буцикіна: 59]. У романі «Chien de printemps» такою деталлю є фотографія із зазначенням на звороті автором Francis Jansen, яка породжує переміщення оповідача до світу спогадів і надає можливість провести паралель між людською пам'яттю і фотоапаратом Поляріод, у кінцевому результаті роботи яких ми отримуємо спогад – фотографію: *Il faut croire que parfois notre mémoire connaît un processus analogue à celui des photos Polaroid. Pendant près de trente ans, je n'ai guère pensé à Jansen. Nos rencontres avaient eu lieu dans un laps de temps très court. Il a quitté la France au mois de juin 1964, et j'écris ces lignes en avril 1992 [...]. Son souvenir était resté en hibernation et voilà qu'il resurgit au début de ce*

printemps de 1992. Est-ce parce que j'ai retrouvé la photo de mon amie et moi, au dos de laquelle un tampon aux lettres bleus indique : Photo Jansen. Reproduction interdite ? (Modiano, ChP, 17). Ця знайдена фотографія стає провідником оповідача до ретроспективного світу. Випадково знайшовши її, він пригадав ті часи, коли із подругою сидів у кафе і познайомився з цим фотографом. Цей чоловік тридцять років тому видавався дещо дивним. Але тепер у сюжетно-реальному часі оповідач емоційно переживає той короткий період і знаходить пояснення тодішній поведінці і душевному стану Жансена. Додатковий інтерес у цьому фрагменті викликають словосполучення *j'écris ces lignes* ("пишу ці рядки"), які свідчать про те, що світ минулого оповідача свідомо отримує вербалізацію у згаданому романі як окрема історія, а питальне речення *Est-ce parce que j'ai retrouvé la photo de mon amie et moi, au dos de laquelle un tampon aux lettres bleus indique : Photo Jansen. Reproduction interdite ?* ("Чи це не через те, що я віднайшов фотографію зі мною і моєю подругою, на звороті якої штампель з блакитними літерами повідомляє: *Photo Jansen. Reproduction interdite?*") демонструє імпліцитне розгортання сценарію можливих подій у ретроспективному світі.

Заголовок роману «*Accident nocturne*» («Нічний нещасний випадок») не лише несе в собі сильну концептуальну інформацію, а є зав'язкою роману і основою розгортання сюжетних подій, а також відіграє функцію "входу", "вікна" до можливого ретроспективного світу. Перші рядки роману описують нічний нещасний випадок, що трапився з оповідачем. Шоковий стан, спричинений цією аварією, активізує роботу його пам'яті й переривчасто воскрешає скупі, нечіткі спогади дитинства, юності. Оскільки відбуваються варіації переміщення головного персонажа у можливий ретроспективний світ, то існують підстави вважати нічний нещасний випадок, а відтак заголовок роману художньою деталлю-символом, яка є сигналом ретроспективного світу і провідником до нього.

Додамо, що у художньому просторі псевдоавтобіографічної прози П. Модіано нами були відмічені також випадки множинного маркування ретроспективного світу. Продемонструємо це на такому прикладі: *Je me souviens du boulevard Barbès et du boulevard Ornano déserts, un dimanche après-midi de soleil, en mai 1958. A chaque carrefour, des groupes de gardes mobiles, à cause des événements d'Algerie.*

J'étais dans ce quartier l'hiver 1965. J'avais une amie qui habitais rue Championnet. Ornano 49-20.

Déjà à l'époque, le flot des passants du dimanche, le long de la caserne, avait dû emporter le gros photographe, mais je ne suis jamais allé vérifié. A quoi avait-elle servi, cette caserne ? (Modiano, DB, 8).

Текстовий матеріал запропонованого фрагменту пронизаний узуальними операторами, що імплікують світопороджувальний потенціал, серед яких виділяємо: граматичні сигнали, відображені у минулих часах *Imparfait (étais, avais, habitais)*, *Plus-que-parfait (avait dû, avait-elle servi)*; лексичну одиницю *se souvenir* v.pron. – «avoir de nouveau présent à l'esprit qch qui appartient à une expérience passée» [Le Robert quotidien 1996: 1808]; темпоральні обставинні лексеми (*à l'époque, en mai 1958, l'hiver 1965*). Включений у текст ілюстративного фрагменту темпоральний іменник, якому передую неозначений артикль (*un dimanche*), вказує на те, що події саме цього періоду мають вагоме значення для оповідача і залишаються для нього чіткою картинкою минулого. Згаданий квартал, бульвари, перехрестя і будівлі якого детально описуються у різні роки (*en mai 1958, l'hiver 1965*), стає сигналом і провідником у різні можливі світи. Слід зазначити, що деталізований опис місцевості свідчить про емоційний вплив ретроспективного світу на оповідача.

Таким чином, проведений аналіз дає підстави стверджувати, що ретроспективний світ є можливим світом у художньому просторі псевдоавтобіографічної прози П. Модіано. У результаті розвідки було встановлено, що вербальні маркери – світопороджувальні оператори мають експліцитну й імпліцитну природу і є яскравими особливостями мовотворчості письменника. **Перспективним напрямком** у наших подальших розвідках виступає дослідження інших можливих світів, що розгортаються у межах ретроспективного світу, а саме світу аналогій, світу сумнівів, світу пошуку та ін.

Література

- Бабушкин 2001: Бабушкин, А.П. "Возможные миры" в семантическом пространстве языка : [монография] [Текст] / А. П. Бабушкин. – Воронеж : Воронежск. гос. ун-т, 2001. – 86 с.
- Буцикіна 2010: Буцикіна, Н.С. Можливі світи в художньому просторі роману М Леві «Et si c'était vrai...» [Текст] / Н. С. Буцикіна // Записки з романо-германської філології : зб. наук. пр. / Ред. І. М. Колегаєва. – Одеса : Фенікс, 2010. – Вип. 25. – С. 54-61.
- Вардзелашвили 2003: Вардзелашвили, Ж. "Возможные миры" текстуального пространства [Текст] / Ж. Вардзелашвили // Научные труды. Серия : филология.– СПб.-Тб., 2003. – Вып. VII. – С. 37-45.
- Лотман 1970: Лотман, Ю.М. Структура художественного текста [Текст] / Ю. М. Лотман. – М. : Искусство, 1970. – 384 с.
- Обелець 2006: Обелець, Ю.А. Темпоральна структура можливих світів художнього тексту (на матеріалі англійської прози) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 "Германські мови" [Текст] / Ю. А. Обелець. – Одеса, 2006. – 21 с.
- Dictionnaire : Dictionnaire français LEXILOGOS [Electronic resource]. – Access mode : http://www.lexilogos.com/francais_langue_dictionnaires.htm. – Title on the screen.
- Doubrovsky 1977 : Doubrovsky, S. Fils [Texte] / S. Doubrovsky. – P. : Galilée, 1977. – 469 pp.

Ryan : Ryan, M.-L. Des mondes possibles aux univers parallèles [Ressource électronique] / M.-L. Ryan // Atelier de théorie littéraire – Mode d'accès: http://www.fabula.org/atelier.php?Des_mondes_possibles_aux_univers_parall%26egrave%3Bles. – Titre sur l'écran.

Le Robert quotidien: Le Robert quotidien. Dictionnaire pratique de la langue française [Texte] / [sous la direction de J. Rey-Debove]. – P. : Dictionnaire Le Robert, 1996. – 2181 pp.

Джерела ілюстративного матеріалу

Modiano, AN : Modiano P. Accident nocturne. – P. : Gallimard, 2003. – 180 pp.

Modiano, ChP : Modiano P. Chien de printemps. – P. : Seuil, 1993. – 128 pp.

Modiano, DB : Modiano P. Dora Bruder. – P. : Gallimard, 1997. – 144 pp.

Modiano, J : Modiano P. Une jeunesse. – P. : Gallimard, 1981. – 193 pp.

В статті здійснено спробу вивчити художественне просторове псевдоавтобіографічне проза П. Модіано крізь призму теорії можливих світів, акцентуючи увагу на ретроспективному світі. Вивчення останнього здійснено шляхом виявлення його основних вербальних маркерів з допомогою когнітивного аналізу.

Ключові слова: можливий світ, ретроспективний світ, ретроспекція, вербальне маркування, світотворюючі оператори.

The article presents an attempt to study fictional space of P. Modiano's autofiction in the light of possible worlds theory, focusing on retrospective world. The research of the latter is carried out by revealing its main verbal markers by means of cognitive analysis.

Keywords: possible world, retrospective world, flash-back, verbal marking, worldraising operators.

Надійшла до редакції 23 листопада 2011 року.

Роман Назар

ББК: 81-2(4Укр)

УДК 81'367.4

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ РЕПОРТАЖУ В ПУБЛІЦИСТИЦІ: ОСОБЛИВОСТІ Й ЗАКОНОМІРНОСТІ

Розглянуто етапи становлення репортажу у вітчизняній публіцистиці, простежено особливості, закономірності та критерії жанру, визначено функції, цілі, предмет і об'єкт репортажу.

Ключові слова: репортаж, публіцистика, теорія жанру, інформаційний жанр.

У системі типології жанрів сучасної публіцистики провідне місце займає репортаж. Вивчення історії та традицій цього жанру в українській лінгвістиці зумовлює актуальність дослідження. Метою дослідження є встановлення залежності розвитку теоретичної думки від політичної ситуації в країні, з'ясування місця репортажу в сучасній жанровій системі, окреслення його перспектив.

У науковій літературі й досі відсутнє загальноприйняте визначення жанру репортажу в публіцистиці. Так, зокрема, О.О. Тертичний констатує, що проблема визначення жанрової структури періодичної преси є однією з найбільш „давніх хвороб” відповідної теорії [Тертичний 2000: 171]. Отже, передусім треба порівняти й структурувати спроби дефініції жанру репортажу, запропонувавши найбільш коректне визначення. Науковці наголошують на врахуванні самої практики написання репортажів, оскільки вона також має відіграти роль і слугує ілюстрацією до змін у теоретичних поглядах на жанр.

Проблемі розвитку такого жанру, як репортаж, приділено недостатньо уваги. Існує небагато досліджень, присвячених цій проблематиці. Також слід звернути увагу, що поняття „репортажу” у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці дуже близьке, проте не ідентичне. Зокрема, О.О. Тертичний зазначає, що в європейській лінгвістиці під репортажем найчастіше мають на увазі те, що у вітчизняній називають нарисом. Саме західні нариси є генетичними попередниками й найближчими „родичами” сучасного репортажу [Тертичний 2000: 173]. М. Халер здійснив огляд видів текстів, трансформація яких спричинила виникнення репортажу. Науковець зіставляє описи й визначення жанру в сучасних німецьких підручниках і лексиконах, порівнює репортаж з іншими жанрами публіцистики й робить висновки про традиції, функції і своєрідність жанру.

У вітчизняній лінгвістиці проблемі дослідження репортажу присвячена дисертація М.О. Педашенко „Становлення і розвиток радянського газетного репортажу. Жанрові особливості його на сучасному етапі”, в якій подано огляд робіт радянського періоду з теорії репортажу за період з 1924 р. по 1971 р., тобто наукову розвідку присвячено історичним змінам репортажу. Цінними для ґрунтовного й комплексного вивчення жанру є публікації Л.В. Шибаєвої, Інтернет-порталу „Медіаспрут” та ін.

© Назар Р.М., 2012

У лінгвістичній літературі неоднозначно подаються ознаки досліджуваного жанру. Більшість дослідників (О.О. Тертичний, А.І. Апокопов, В.В. Ученова, М.О. Педашенко та ін.) до визначальних критеріїв жанру зараховують такі: *дефініція репортажу; мета репортажу; його предмет; прийоми створення тексту в жанрі репортажу; особливості роботи над репортажем*. Інші науковці до перерахованих критеріїв додають функцію репортажу.

Формування теорії жанру репортажу починається на межі XIX-XX ст., перші публікації про жанр датуються початком 20-х рр. XX ст. Метою репортажу було повідомлення про сенсації, відволікання свідомості мас або правдиве висвітлення економічних і соціальних процесів у суспільстві. У перші роки радянського періоду об'єктом зображення в репортажі стають важливі події суспільно-політичного життя. Проте репортаж не відразу став самостійним жанром, окремі його елементи можна зустріти в інших жанрах публіцистики. Як зазначають історіографи жанру, на початку 20-х років репортаж стає способом отримання, пошуку фактів, боротьби за факти, причому цілком було проігноровано особистість репортера. У цей період жанр трактують у більшості випадків як непотрібний, що не відповідає потребам вітчизняного читача. Л.Н. Федотова констатує, що слово „репортаж” на сторінках спеціальної преси у той час можна зустріти, але зміст поняття був іншим [Федотова 1967: 128]. На думку дослідниці, 1920-30-і рр. в СРСР стали періодом, коли репортаж набуває формальних ознак. Агітаційно-пропагандистські та організаторські завдання радянської публіцистики зумовили предмет і функції цих матеріалів. Отже, об'єктом радянських репортажів були події суспільно-політичної значущості: бої на фронтах, мітинги солдатів і робітників, проводи добровольців на фронт, відновлення народного господарства тощо. Водночас виявляється тенденція до аналізу морально-психічних мотивів поведінки учасників описаної в репортажі події. Уся вітчизняна журналістика цього періоду спрямована на популяризацію досягнень соціалістичного будівництва. Теорія репортажу в навчальних посібниках і дослідницьких працях формується тільки в 50-ті рр. Радянський репортаж набуває формальних ознак, що пізніше будуть узагальнені теоретиками.

У період Великої Вітчизняної війни жанр репортажу набуває значного розвитку. У цьому жанрі писали К. Симонов, Б. Полевой та ін. Репортаж, як усі інші жанри радянської публіцистики, був спрямований на підняття народного духу, працездатності, зміцнення віри в перемогу. Основною метою репортажу стало висвітлення в конкретних подіях того, що було запорукою перемоги радянського народу.

У період з 1920 р. по 1950 р. розвиток репортажу був неможливий, оскільки журналісти стали своєрідними інструментами тоталітарної системи, які тільки передавали інформацію. Отже, журналіст був обмежений у вираженні своїх вражень. Репортаж як жанр був заідеологізований. У цей період не було створено сприятливих умов для розвитку репортажу. Власні оцінки і враження журналіста були неможливі на сторінках преси. Дослідники жанру зазначають, що переламним моментом у розвитку репортажу став 1955 рік. Після однієї з публікацій у газетах масово почали з'являтися рубрики на зразок „репортаж дня”. У цей період започатковано розробку вітчизняної теорії репортажу. У наукових колах тривають дискусії щодо жанрової структури публіцистики загалом і репортажу зокрема. Практика підказує правила створення побутового, спортивного, судового репортажів, проте відсутні фундаментальні праці щодо теорії і практики періодичної радянської преси. На сьогодні в літературі про жанри ще нема єдиних критеріїв, а багато суджень довільні. Розглядуваний період характеризується першими інтуїтивними спробами визначення жанру. У кінці 50-х рр. репортаж позиціонує з інформаційним жанром. Інформація є важливим газетним жанром, який поділяється на багато інших жанрів, що відрізняються формою подання матеріалу та способом висвітлення новин. Репортаж названо „суперчленим” жанром інформації, оскільки для нього характерні елементи нарису, замальовки, бесіди тощо. В інших тогочасних джерелах репортаж трактують як жанр, який дає змогу в живій формі розповісти про події, нові факти. У 50-і роки в теорії репортажу виокремилася його основна жанроутворювальна ознака, яка поступово для журналістів-практиків стає своєрідною вимогою: автор обов'язково повинен бути свідком або учасником події.

У 1960-ті рр. С. М. Гуревич запропонував одне з перших визначень репортажу: „Оперативна, динамічна, емоційна розповідь про події, для якої характерна активна роль автора, який є свідком або учасником події” [Гуревич 1963: 27]. Важлива роль у становленні жанрів публіцистики загалом і репортажу зокрема, належить „Віснику Московського державного університету”. На сторінках видання запропоновано тлумачення репортажу: „Репортаж – жанр газетної інформації, в якому динамічно й документально точно, у виразній публіцистичній формі відображено картини дійсності через безпосереднє сприйняття автора, що створює у читача враження його присутності на місці події” [Вартанов 1967: 9]. У визначенні поняття автори керуються певними критеріями: соціальна сутність жанру, його службова роль, літературні можливості відображення дійсності й специфічних рис. Проте в 60-ті роки не з'явилося жодного дослідження, в якому б простежувався процес становлення і розвитку жанру, його характерних особливостей.

У 70-ті роки були надруковані теоретичні праці про репортаж. У деяких із них не запропоновано структурованої схеми аналізу жанрів, дефініцій тощо. Наукове визначення репортажу подає М.О. Педашенко. На її думку, репортаж – це публіцистичний жанр, який відбиває соціально важливі події; його мета полягає в „показі” читачеві динаміки життя, практичного досвіду, конкретних подій загального процесу розвитку соціалістичного суспільства на шляху до комунізму. Відбиття дійсності створюється за допомогою ілюзії візуального сприйняття події.

У роботі М.К. Барманкулова об'єктом порівняння є репортаж у пресі, на радіо й телебаченні. Для всіх трьох видів жанру запропоноване спільне визначення: „Репортаж – це об'єктивне, оперативне й наочне викладення очевидцем своїх вражень про події” [Барманкулов 1975: 14]. В.В. Ученова в статті „Сучасні тенденції розвитку журналістських жанрів” вказує на поглиблення і розширення аналітичного характеру публікацій, інтенсивний „прорив” аналітичних методів відображення дійсності у сферу традиційних інформаційних жанрів, зокрема репортажу, інтерв'ю, звіту [Ученова 1976: 66].

Отже, у вітчизняній теорії публіцистики репортаж активно використовують як інформаційний жанр. Перед репортерами ставиться вирішення таких завдань: *відтворюючи події, розкрити процес розвитку суспільства; чітко оцінити факти, поміркувати над ними, розкрити їх соціальний зміст; розповісти про одну подію; розкрити незвичайне у звичайному; залучити читача до узагальнення окремих фактів тощо.*

Залежно від ситуації репортаж виконує різні функції, зокрема пропагандистські та управлінські (переконати в чомусь читача, довести йому щось, спрямувати його думки й под.). Крім того, метою репортажу є конкретний аналіз осмислення окремих питань, критика, формування суспільної думки тощо. На думку М.О. Педашенко, необхідність відображення дійсності у формі репортажу спричинена трьома умовами: потребою в знаннях про процеси розвитку нашого суспільства; намаганням зробити читача свідком, який може оцінювати прочитане; особливістю сприйняття, що визначає необхідність ілюзії фізичних відчуттів як основи для відтворення у свідомості читача картини дійсності [Педашенко 1972: 5].

Науковці того часу неоднаково витлумачують предмет і об'єкт репортажу: факти, події, явища дійсності, події, обмежені в часі, місткі за змістом, негативні факти дійсності, етичні, моральні картини, привід події із суспільною значущістю, інформація про значення зображуваного тощо. Теоретики, визначаючи предмет і об'єкт репортажу, просто узагальнюють практику, вловлюють тенденції, а не визначають їх, що, очевидно, зумовлено особливостями авторитарної системи, яка не сприймала інакодумства.

Розходяться думки науковців щодо методу, який використовує автор для відображення дійсності. Одні дослідники наголошують на необхідності попереднього збору матеріалу з теми, без чого репортер не зможе вийти на рівень узагальнення, інші стверджують, що автор має право на існування різних за оперативністю видів репортажу та способів досягнення аналітичності й публіцистичності (спогади, документи, вивчення статистики та ін.). Відомі спроби виділення різних видів репортажу, зокрема критичний, героїчний, інформаційний, колективний, репортаж-роздум, репортаж із майбутнього, аналітичний, проблемний та ін. Тенденцію розмежування різновидів репортажу продовжено в навчальному посібнику „Теорія і практика радянської періодичної преси” (1980 р.). Його автори поділяють репортаж на три види залежно від інформаційного приводу й методу відображення дійсності: подієвий, пізнавальний і проблемний. Причому подієвий вид ґрунтується на суспільно значущій події і дуже оперативний; у пізнавальному автор повинен розповісти про виробничий або творчий процес; проблемний репортаж – це майже аналітичний жанр за метою і масштабом узагальнення.

Науковці починають звертати увагу на композицію, мову і стиль жанру. Зокрема, М.К. Барманкулов визначає стильові особливості газетного репортажу: розповідь не подається в минулому часі; може бути змінено послідовність подій; динамічність; показ історії події; рух у просторі й часі [Барманкулов 1975: 10]. Також науковці вказують на тенденції щодо тематичної спеціалізації репортерів, ведуть мову про актуальність точного визначення меж жанру, роздумують над проблемою об'єктивності репортера тощо.

Отже, на підставі аналізу можна стверджувати, що у 1980-ті рр. спостерігається розвиток репортажу як із практичного, так і з теоретичного аспектів.

Проблема жанрових особливостей публіцистики залишається актуальною для сучасної лінгвістики. У новітній період розвитку мовознавства питанню велику увагу приділяють О.О. Тертичний, Л.В. Шибасєва, С.Г. Корконосенко, А.І. Акопов та ін. Зокрема описано нові тенденції в теорії репортажу, запропоновано авторські концепції репортажу, проаналізовано дискусію про жанри тощо.

О.О. Тертичний вважає, що поняття „жанр” постійно змінюється й ускладнюється, тому дослідники пропонують свій набір жанрів. Автор називає три головні жанротвірні чинники: предмет, мета й метод відображення, які свідомо чи несвідомо реалізуються конкретним автором у процесі створення тексту. Названі ознаки утворюють „типи відображення дійсності”, зокрема фактографічний, дослідницький і художньо-публіцистичний, яким відповідають три типи публіцистичних текстів, тобто інформаційні, аналітичні й художньо-публіцистичні. Як слушно зазначає науковець, інформаційні жанри виступають основними носіями оперативної інформації, що дозволяє аудиторії здійснювати постійний моніторинг найбільш значущих, цікавих подій у тій чи іншій сфері дійсності [Тертичний 2002: 36]. Своєрідність репортажу полягає в „розгорнутому” застосуванні методу спостереження і фіксації; завдання репортера – створити „ефект присутності”, викликати в читача співпереживання. Серед способів досягнення потрібного ефекту науковець називає показ зовнішньої динаміки події, опис внутрішньої динаміки та своїх переживань. О.О. Тертичний зараховує репортаж до художньо-публіцистичних жанрів.

Іншої думки дотримується професор Л. С. Кройчик, який вважає репортаж, звіт та інтерв'ю оперативно-дослідницькими текстами, в яких на першому плані постає тлумачення інформації. Дослідник подає дефініцію репортажу (публіцистичний жанр, який дає наочне уявлення про події через безпосереднє сприйняття автора, очевидця або учасника події) та визначає жанротвірні елементи репортажу. Крім наочності й граничної

документальності, називає також послідовне відтворення події; образну аналітичність (відповідаючи на запитання, як це відбувалось, публіцист виступає як дослідник); емоційний стиль розповіді, що надає їй додаткової переконливості; активну роль особистості репортера, оскільки він не тільки дозволяє побачити події очима оповідача, але й спонукає аудиторію до самостійної роботи уяви [Кройчик 1999: 18-19]. На думку Л.С. Кройчика, репортаж належить до найбільш ефективних жанрів публіцистики, поєднуючи в собі переваги оперативної передачі інформації з аналізом. Стрижневим жанровим елементом є правдиве, достовірне відображення події. Крім того, для репортажу характерне специфічне відтворення часу й простору (час умовний, не відповідає за тривалістю реальному часу описуваної події та рухається від початку події до її завершення, що в поєднанні з наочністю створює ефект присутності репортера на місці події). Останнє твердження деякі вчені піддають критиці. Так, М.І. Шостак, спростовуючи думку Л.С. Кройчика, наголошує, що репортажу не завжди потрібна послідовна констатація хронологічних моментів [Шостак 1998: 57].

Для характеристики жанрів публіцистики А. І. Акопов пропонує схему-матрицю, яка вміщує чотири основні типові ознаки: завдання публікації, метод відображення дійсності, масштаб відображення дійсності й засоби зображення. Проте науковець розуміє, що його схема-матриця повною мірою не може претендувати на повноту й універсальність. Пояснюючи схему на прикладі репортажу, автор пише: „Завдання – інформування суспільства про найбільш значущі події дійсності; метод – на основі фактів опис безпосередніх фактів; масштаб репортажу – група, ланцюг пов’язаних між собою фактів або всебічне висвітлення локальної ділянки дійсності; серед засобів зображення найчастіше використовують яскраві зображувальні засоби” [Акопов 1985: 36].

Більшість і теоретиків, і практиків публіцистики сходиться на тому, що репортаж є одним із найбільш улюблених жанрів вітчизняних журналістів. Дослідники, зокрема В.В. Ученова, Л.В. Шибаєва та ін., вказують на проблеми функціонування репортажу, трансформацію жанру й появу нових видів і „гібридів” репортажу тощо. У 90-х рр. ХХ ст. спостерігався бурхливий розвиток пізнавального репортажу, аналітичний трансформувався в розслідування-кореспонденцію, розслідування-статтю. Це пояснюється тим, що час дуже швидко плине, події відбуваються стрімко, не даючи можливості глибоко продумати їх. На перший план постало те, чого раніше не помічали, репортери почали висвітлювати темні сторінки буття (влаштовувати екскурсії по салонах хіромантів, ринках живого товару, місцях збору наркоманів тощо). Проте саме це, на думку А.А. Кобякова, шкодить якості продукту, оскільки для сучасної преси основною є оперативність, тому спостерігаємо плутанину фактів, назв посад і под. Яскравим прикладом можуть слугувати події „Норд-Оста”, катастрофи літака з польською делегацією поблизу м. Смоленська та ін.

Багато сучасних українських, російських, польських періодичних видань регулярно публікують репортажі. Зокрема газети „Дзеркало тижня”, „День”, „Високий замок”, „Українська правда”, „Комсомольська правда”, „Аргументи і факти”, „Московський комсомолец”, „Gazeta wyborcza” тощо.

Отже, у сучасному мовознавстві простежується неоднорідність поглядів на термінологічне тлумачення жанрових особливостей публіцистики, що зумовлено кількома причинами. По-перше, жанрова система на практиці змінюється швидше, ніж науковці встигають пропонувати визначення та класифікації. По-друге, ситуацію можна пояснити й авторськими концепціями, які завжди мають місце в науці. По-третє, в основі загальних уявлень про жанри покладено теоретичні наробки, а частково – сама практика, досвід колег та очікування читачів.

Вивчення наукової літератури дає можливість стверджувати, що виникнення теорії репортажу відстає на десятки років від практичного використання жанру. Політичні, економічні й суспільні зміни, які відбувались у країнах колишнього СРСР ХХ ст., не сприяли послідовному розвитку цього жанру. Розвиток теорії репортажу у вітчизняній лінгвістиці припадає на другу половину ХХ ст. Перспективним для подальшого дослідження є з’ясування типології, структурно-композиційної схеми та мовних рис репортажу у сучасній публіцистиці.

Література

- Акопов 1985: Акопов, А.И. Методика типологического исследования периодических изданий [Текст] / А. И. Акопов. – Иркутск : Иркутск. ун-т, 1985. – 96 с.
- Барманкулов 1975: Барманкулов, М.К. Сравнительный анализ жанров (репортаж, развитие документализма) [Текст] / М. К. Барманкулов. – Алма-Ата : КазГИ, 1975. – 115 с.
- Вартанов 1967: Вартанов, Г.И. Проблемы теории публицистики ждуть решения [Текст] / Г. И. Вартанов // Вестник МГУ. – Сер. „Журналистика”. – 1967. – № 4. – С. 9-11.
- Гуревич 1963: Гуревич, С.М. Репортаж в газете [Текст] / С. М. Гуревич. – М., 1963. – 126 с.
- Кройчик 1999: Кройчик, Л.Е. Трансформация жанров : опасность утраты публицистичности [Текст] / Л. Е. Кройчик // Журналистика в 1998 году : тезисы научно-практ. конференции. Часть VI. – М. : МГУ, 1999. – С. 18-19.
- Педашенко 1972: Педашенко, Н.А. Становление и развитие советского газетного репортажу. Жанровые особенности его на современном этапе [Текст] : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Н. А. Педашенко. – М., 1972. – 18 с.
- Тертычный 2000: Тертычный, А.А. Жанры периодической печати : уч. пособ. [Текст] / А. А. Тертычный. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 312 с.

Тертычный 2002: Тертычный, А.А. Трансформация жанровой структуры современной периодической печати [Текст] / А. А. Тертычный // Вестник Московского гос. ун-та. – Серия „Журналистика”. – 2002. – № 2. – С. 36.

Ученова 1976: Ученова, В.В. Современные тенденции развития журналистских жанров [Текст] / В. В. Ученова // Вестник Московского гос. ун-та. – Серия 10. Журналистика. – 1976. – № 4. – С. 66-73.

Федотова 1967: Федотова, Л.Н. Становление репортажа на радио [Текст] / Л. Н. Федотова // Вестник Моск. гос. ун-та. – Серия „Журналистика”. – 1967. – № 6. – С. 128-131.

Шостак 1998: Шостак, М.И. Журналист и его произведение [Текст] / М. И. Шостак. – М.: Прогресс, 1998. – 285 с.

Рассмотрены этапы становления репортажа в отечественной публицистике, прослежены особенности, закономерности и критерии жанра, определены функции, цели, предмет и объект репортажа.

Ключевые слова: репортаж, публицистика, теория жанра, информационный жанр.

Stages of formation of the reporting in domestic publicism are considered, features, laws and criteria of a genre are tracked, and the functions, the purposes, the subject and the object of the reporting are defined.

Keywords: the reporting, publicism, the genre theory, an informative genre.

Надійшла до редакції 16 листопада 2011 року.

Ольга Павлович

ББК Ш111
УДК 811.161.2*33

ПОНЯТТЯ СТРУКТИВУ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ: КВАЛІФІКАЦІЯ І КЛАСИФІКАЦІЯ

Визначено поняття структивів. Виявлено статус структуривних конструкцій щодо мовленнєвого акту. З'ясовано функціонування структуривних конструкцій на рівні дискурсу. Охарактеризовано кваліфікаційні ознаки та типологічні вияви структивів.

Ключові слова: дискурс, комунікація, мовленнєвий жанр, мовленнєвий акт, структив.

Щоденно ми стаємо учасниками процесів комунікації, у якій продукуємо та кодуємо, розшифровуємо й пояснюємо, спростовуємо або маркуємо мовну інформацію, аби досягти єдиної мети – ефективного спілкування. Основним кодом тут постає жива природна мова. Процесам комунікації присвячено багато досліджень, зокрема в теорії мовної комунікації, де і сьогодні відкритою залишається низка невирішених питань. Комунікативний підхід до аналізу дискурсу, який поновив погляд на мову як на комунікативну діяльність, постав перш за все в теорії мовленнєвих актів.

Саме мовленнєвий акт останнім часом вважають найменшою одиницею мовленнєвого спілкування, що здійснюється згідно з принципами і правилами мовленнєвої поведінки, усталеними у відповідному суспільстві, і як мінімальну одиницю нормативної соціомовленнєвої поведінки в межах прагматичної ситуації.

У статті зrealізовано спробу виокремлення з-поміж різновидів мовленнєвих актів – структуривних конструкцій, що функціонують у межах соціально-ритуального дискурсу.

Актуальність заявленої проблеми зумовлена тим, що дискурс як один з напрямів розвитку сучасної лінгвістики займає центральне місце серед сучасних типів спілкування і залишає за собою недостатньо вивчених питань, зокрема відсутність однастих поглядів на класифікацію мовленнєвих актів.

Метою аналізу постає розгляд наявних типологій дискурсу, особливостей дискурсивно-структурних форм, однією з яких є метакомунікативний мовленнєвий акт. Поставлена мета зумовила реалізацію таких завдань:

- 1) з'ясувати статус структивів у системі теорії мовленнєвих актів;
- 2) схарактеризувати основні класифікаційні ознаки структивів;
- 3) виділити типи структуривних висловлень унаслідок узагальнення розглянутих класифікацій.

Об'єкт і предмет дослідження відповідно – дискурс як діалогічний процес у межах когнітивно-комунікативного аналізу та його складники – структуривні висловлення.

Теоретичне значення полягає у загальній спробі виділити структиви як лінгвістичні конструкції в межах мовленнєвих актів.

Практичне значення визначається тим, що результати дослідження можуть бути використані у викладанні дисципліни «Основи дискурсології».

Типологія дискурсу та види мовленнєвого спілкування. На сьогодні класифікація дискурсів постає досить різноманітною. Основу типології повинні становити такі рівні: когнітивно-інтерпретувальний (І.П. Сусов), тезаурусний (Ю.Н. Караулов), позиційно-рольова структура та відповідний їй рівень

формальності, конвенційності, ритуальності, кооперації, конфлікту (М.Л. Макаров). Відповідно до цього в основу класифікації дискурсів можуть бути покладені: типологія мовної особистості, яка в свою чергу зумовлює використання нею певних способів мовленнєвої діяльності; фонд знань про навколишній світ авторів; фрейми та сценарії спілкування; соціальні ролі комунікантів; види сфер комунікації; характер відношень між комунікантами; мета та наміри учасників спілкування [Григор'єва 2007: 52].

Навіть цей неповний перелік ознак зумовлює значну складність класифікацій дискурсів, серед яких на сьогодні виділяють: побутовий, що поділяється на прямий та опосередкований; інституційний (політичний, дипломатичний, адміністративний, юридичний, військовий, педагогічний, релігійний, містичний, медичний, діловий, рекламний, спортивний, науковий, сценічний, масово-інформаційний) [Карисик 2000a]. Н.Н. Миронова розмежовує: педагогічний, політичний, науковий, критичний, етичний, юридичний, військовий, батьківський дискурси [Миронова 1997: 14-15].

Для оптимального упорядкування дискурсивних типів Т.В. Анісімова пропонує укласти модель дискурсу, що міститиме стільки ознак, скільки необхідно для всебічної характеристики дискурсу. Ці ознаки пропонують об'єднати в три рівні: *системний* (глобальні ознаки дискурсу, співвіднесення типів мовлення за метою: пізнавальна, евристична, регулятивна, експресивна, фатична комунікації), *стратегічний* (укладання моделі дискурсу: інформаційна, аргументаційна, соціально-ритуальна, експресивна комунікації) і *тактичний* (розглядається типова для певного жанру аргументація та композиція, мовні та стилістичні особливості) [Анісімова 2000].

Інституційний дискурс характеризується наявністю громадянських інститутів, де визначальним чинником постає співвідношення типу мовлення за метою. На системному рівні різновидами мовленнєвого спілкування в сучасному житті визнаються пізнавальна або інформаційна, аргументативна, соціально-ритуальна, експресивна комунікації [Григор'єва 2007: 71]. Суттєвою тут постає соціально-ритуальна комунікація інституційного дискурсу.

На думку Ф.С. Бацевича, важливими категоріями для комунікації постають не тільки дискурси, але й мовленнєві жанри (МЖ) та мовленнєві акти (МА) [Бацевич 2003]. Дослідник стверджує, що у межах дискурсу (його реалізації – реєстрі) здійснюється інтеракція учасників спілкування, де реалізуються їхні інтенційні впливи, тобто виформовуються конкретні МЖ, які закріплені у суспільному обігу як схеми мовленнєвих дій, прийняті в певних ситуаціях. МА – це комунікативне осереддя формальних складників МЖ, тобто тих фраз та їхніх частин, що виявляють МЖ у межах дискурсу.

МЖ об'єднує мовленнєві акти в системи зі їхнім комунікативним смислом, реєстровими, стильовими і тональними характеристиками, комунікативною метою, соціо-психо-когнітивними моделями адресанта і адресата, подібним змістом, комунікативним минулим і майбутнім, особливостями мовного втілення [Бацевич 2003: 127-138].

У свою чергу В.С. Григор'єва виділяє тип соціально-ритуального дискурсу, що тісно пов'язаний з конвенційним характером комунікативних актів. Під конвенцією розуміють усталену у певному суспільстві форму взаємодії, у тому числі – й мовленнєву. Важливими ознаками соціально-ритуального дискурсу є: змістовна рекурсивність, або повторюваність, жорстка формальна фіксація, символічна навантаженість. Але чи всі комунікативні акти мають конвенційну природу? У своїй більшості вони регламентовані для мовців. Значна кількість МА стереотипні і повторюють те, що багато разів було повторено членами того самого мовного колективу лише з певними модифікаціями. У пам'яті вони зберігаються подібно до окремих слів, фразеологізмів. У мовленні у вигляді готових шаблонів відтворюються, а не конструюються, не тільки сталі сполуки, але й цілі висловлення [Кубрякова 1986: 101].

Поза усяким сумнівом, комуніканти у процесі спілкування користуються формальними конверсаційними мовленнєвими моделями, що функціонують як звичні, випробувані дії, які полегшують мовленнєву діяльність, наприклад, економія мовних зусиль тощо.

Ритуалізованість передбачає *стандарт, стереотип* певних норм поведінки, у тому числі й мовленнєвої. Суспільство для гармонійної взаємодії своїх членів напрацьовує стандартизовані норми соціальної поведінки, які визначаються уявленнями про зразок, шаблон. Поведінка індивідів, у тому числі й мовленнєва, здійснюється в межах (і поза межами) законів, які виробилися суспільством у результаті багаторазового повтору однакових виявів у стандартних ситуаціях [Формановская 2002: 181]. На думку А.П. Загнітка, первинним носієм стереотипності, стандартності постає свідомість мовця-суб'єкта, що являє одну з позицій мовця, яка співвідноситься з предметом мовлення. Природним є те, що сам головний оператор (рефлектувальна інстанція), від якого походить встановлення будь-яких відповідностей, ніколи не репрезентований у дискурсі окремою формою – він завжди існує тільки у своїх похідних величинах. Між свідомістю мовця та похідною величиною знаходиться посередник суб'єкта мовлення, і тому постає явище «оповідання в оповіданні». Похідні величини тут мають рекурсивний характер [Загнітко 2008: 65-67]. Отже, структуривна комунікація – це також спосіб зображення авторської побудови мовлення (напр.: *Хочу звернути Вашу увагу...; Підкреслю це раз...; Наведу приклади...*).

Так, диспетчер, який дає усну довідку про розклад руху потягів, не замислюється щоразу, щоб відповісти, адже це не тільки щоденні професійні обов'язки, але й певна схема мовленнєвих дій, яку мовець

усвідомлює. Учасники цієї ситуації будуть діяти за задалегідь відомою формою, тобто розмова буде відбуватися шаблононо.

Теорія мовленнєвих актів у системі аналізу дискурсу. Теорія мовленнєвих актів постала актуальною в середині 50-х років ХХ ст. у концепції Дж. Остіна. «Мовленнєвий акт (МА) — цілеспрямована мовленнєва дія, що здійснюється згідно з принципами і правилами мовленнєвої поведінки, прийнятими у певному суспільстві; мінімальна одиниця нормативної соціомовленнєвої поведінки, що розглядається в межах прагматичної ситуації. Основними рисами МА є інтенційність (умисність), цілеспрямованість і конвенційність. МА завжди співвіднесений із особою мовця. Послідовність мовленнєвих актів утворює дискурс» [Арутюнова 1990]. Комунікація супроводжується виконанням певних мовних і когнітивних операцій, зокрема створенням граматично правильного речення із «вкладанням» у нього певного смислу (локуції: *До дівчини підійшов хлопець*), наданням висловленню потрібної комунікативної спрямованості (ілокуції: *Тільки спробуй!*) та впливом на свідомість або поведінку адресата (перлокуції: *Тільки спробуй!* (реакція адресата)). За Дж. Остіном, найважливішими типами МА є: 1) **репрезентативи** (констатації, сумніви, прогнозування тощо); 2) **директиви** (прохання, дозволи, накази тощо); 3) **комісиви** (формулювання різноманітних зобов'язання, обітниць, обіцянок тощо); 4) **експресиви** (подяка, поздоровлення, вибачення, співчуття, привітання та ін.); 5) **декларативи** (різноманітні іменування, призначення на посаду, висунення кандидатами, відкликання кандидатів, оголошення війни тощо).

Однією з найпоширеніших класифікацій МА є класифікація Дж. Сьорля, створена в 60-ті роки ХХ ст., у якій дослідник виокремлює п'ять типів МА: 1) **репрезентативи** / **асертиви** (зобов'язують мовця нести відповідальність за істинність висловлювання); 2) **директиви** (*змушують адресата зробити дещо*); 3) **комісиви** (зобов'язують виконати певні дії у майбутньому або дотримуватися певної лінії поведінки); 4) **експресиви** (виражають психологічний стан мовця, характеризують ступінь його відвертості); 5) **декларативи** (встановлюють відповідність між **пропозиційним** змістом висловлювання та реальністю) [Сєрль 1986].

Теорія МА пояснила багато процесів мовленнєвої взаємодії комунікантів у взаємозв'язку із екстралінгвістичними чинниками. Але й сьогодні вона не є найдосконалішим досягненням у теорії комунікації, адже один МА не може визначити тип і властивості наступного, а лише встановлює умови, за яких наступний акт буде очікуваним, доречним, відповідатиме нормам і правилам спілкування.

Розвиток теорії МА постає перспективним у розробці типології мовленнєвих виявів [Сухих 2004: 41]. Застосування типології мовленнєвих виявів під час аналізу дискурсу дозволяє враховувати міжособистісні відношення партнерів, їхній соціальний статус, внутрішній стан, регулювання предметної поведінки (див. Таблицю 1).

Таблиця 1

Типологія мовленнєвих виявів (за С.А. Сухих)

Клас мовленнєвого вияву	Функції класу	Мовленнєвий вияв
Репрезентативи	Уявлення про стан речей	Висловлення про стан речей; висловлення особистої думки; висловлення переконання; висловлення обґрунтування.
Регулятиви	Пряме і непряме регулювання предметної поведінки і стану партнера	Висловлення наказу; висловлення прохання; висловлення заборони; висловлення докору; висловлення пропозиції; висловлення поради; висловлення застереження; висловлення загрози; висловлення підбадьорення; висловлення заспокоювання; висловлення обіцянки.
Інтеррогативи	Запит інформації	Висловлення питання
Контактиви	Підтримка відношень між партнерами	Висловлення згоди; висловлення відмови; висловлення привітання; висловлення прощання; висловлення формул знайомства.
Експресиви та квазіекспресиви	Вираження внутрішнього стану партнера	Висловлення подиву; висловлення збурювання; висловлення розчарування; висловлення радощів;

		висловлення страху; висловлення роздратування; висловлення вибачення; висловлення подяки.
Структиви	Сегментація дискурсу	Висловлення, які маркують тематичну організацію; висловлення, які маркують функції мовлення; висловлення, які маркують забезпечення розуміння; висловлення, які маркують продукування.

Плокутивними складниками соціально-ритуального дискурсу В.С. Григор'єва вважає контактиви (висловлення привітання, прощання, формули знайомства, висловлення вибачення, подяки, співчуття) та структиви (мовленнєві вияви, що виконують функцію вказівки на тему розмови, уточнення, відхилення від неї, переривання висловлення, збереження права мовлення, його передачу) [Григор'єва 2007: 116].

Структурні компоненти на рівні дискурсу. Граничною одиницею аналізу дискурсу в більшості досліджень визнається висловлення. У результаті сегментації дискурс виступає як послідовність граничних сегментів, що являють собою деякі мінімальні висловлення, що й володіють відносною значеннєвою самостійністю в складі даного.

Центральним у дискурсі є поняття комунікативного акту, що ширше у своєму розумінні за мовленнєвий акт. Комунікативний акт передбачає взаємодію, а не дію, як мовленнєвий акт.

Комунікативний акт у дискурсі поділяється на складові частини: мінімальні – *репліки* (слова одного зі співрозмовників), які членуються на репліку-стимул та репліку-реакцію; мінімальний блок реплік утворює *діалогічну єдність*. Мовні ланцюжки групуються в *дискурсивні фази*. Так, обов'язковими дискурсивними фазами є: встановлення контакту, фаза відкриття комунікації, ядерна фаза й фаза закінчення, завершення бесіди, яка не відбудеться без *інтенції* (або комунікативного наміру). Досягнення комунікативної мети може відбутися за умови необхідної форми функціонування мови, якою виступає *діалог*. У процесі діалогу розглядають рекурсивність правил спілкування, яка дозволяє прогнозувати діалог та керувати ним. Саме це робить його привабливим для його учасників, які прагнуть досягти комунікативної мети за допомогою комунікативного процесу.

Метакомунікативні сигнали → структуривний дискурс → структиви: поняття, класифікаційні ознаки, типологічні вияви. На думку В.В. Богданова, окрім енциклопедичних та лінгвістичних знань, мовець повинен володіти інтерактивними знаннями, які являють собою знання про міжособистісні мовленнєві та текстові взаємодії, що охоплюють правила комунікативного обміну мовленнєвими актами, пов'язані із принципами кооперації, ввічливості, зацікавленості, іронії і які визначають стратегію мовленнєвої поведінки. Мовленнєвий крок може супроводжуватися вимовою висловлень, що підтримують мовленнєвий контакт між співрозмовниками і які ведуть до зміни або збереження мовленнєвого кроку, організують і керують змістовним та формувальним боком розмови. Подібні висловлення називають **метакомунікативними сигналами**. До загального вжитку на їхнє позначення увійшли терміни на кшталт «метатекст у тексті», «метаорганізатори висловлення», «метаоператори висловлення», «слова-оператори», «слова-номінатори», «конектори», «функтори». Ці компоненти позначають зв'язок із попередньою або наступною інформацією, або бажання мовця чи слухача почати, продовжити, змінити чи перервати розмову, напр.: *почнемо з; давай про те, як; далі йдеться про; далі мова йде про; інакше кажучи*.

У процесі комунікації відбувається кореляція повідомлюваної інформації з метакомунікативними елементами. Останні не інформативні у змістовному плані, не вносять нічого нового до змісту спілкування, вони слугують певній комунікативній меті. З оперттям на ці ознаки говорять про поняття «метакомунікації» або «комунікацію в комунікації», яка спрямована сама на себе (напр.: *Інакше кажучи, вона просто не хотіла їхати; інакше кажучи* – метакомунікативний елемент (сигнал), що вказує на зв'язок із попереднім контекстом і підводить підсумки попереднього висловлення, сигналізує про кінець мовленнєвого акту, сегментує дискурсивний фрагмент). Тому доцільно виділити поняття **структивний дискурс** та **метависловлення**.

Структивний дискурс – це мовні елементи, що не слугують основній функції дискурсу, а уточнюють адресату внутрішнє членування й організацію продукованого тексту [Григор'єва 2007: 80]. Поняття «структиви» використовується в термінології С.А. Сухих на позначення класу мовленнєвих виявів (див. Таблицю 1), які постають засобом переривання, підтримки, збереження права, передачі права мовлення, вказівки, формулювання, уточнення теми розмови [Сухих 2004: 42]. Серед різноманітних класифікацій метакомунікативних сигналів можна виділити такі: 1) фатичні комунікативні висловлення (встановлення, підтримка, розмикання мовленнєвого спілкування); 2) перформативні метакомунікативні висловлення (ідентифікація, уточнення комунікативної інтенції висловлення) (за Л.М. Михайловим). Т.Д. Чхетіані, досліджуючи фатичну комунікацію, виділяє три фази спілкування: встановлення, підтримку та розмикання

мовленнєвого контакту, і дає характеристику метакомунікативним сигналам, які беруть участь у кожній з фаз. За стилізованою належністю диференціює їх на урочисто-офіційні, нейтральні та знижені; за професійною належністю (за галуззю) – лінгвістика, навчання мові, мовні контакти, юриспруденція, дипломатія, адміністративно-бюрократична практика, видавнича справа, драматичний театр тощо [Григор'єва 2007: 82].

З урахуванням найважливіших класифікацій, структури можна подати так:

структури – це метакомунікативні лінгвістичні конструкції, які функціонують у межах мовленнєвих актів, що відбуваються згідно з конвенційними мовними правилами, прийнятими у суспільстві;

класифікаційними ознаками є: • апеляція до референції (де референтом є дискурс); • рекурсивність; • діалогічність; • фіксація; • встановлення логічних зв'язків; • усунення перешкод під час комунікації; • продукування структурів як мовцем, так і слухачем;

за будовою можна розмежувати на: структуривні елементи (*почнемо з, мова йде про*) та структуривні висловлення (*Я не буду більше про це говорити* – маркування межі розмови, кінця);

основні типи (за В.С. Григор'євою): 1) структури, що функціонують у тематичній організації дискурсу (*Мова йде про новий проект* – констатація теми розмови); 2) структури, що функціонують в інтенційній організації дискурсу (*Я розповім тобі про щось* – позначення інтенції); 3) структури, що членують дискурс на мовленнєві відрізки (*Ось так ми доїхали до моря* – позначення кінця розмови); 4) структури, що забезпечують рефлексію (– *Ти підеш зі мною сьогодні.* – *Так? Це зрозуміло.* *О котрій?* – можливість обдумування наступного мовленнєвого кроку).

До основних функцій можна віднести: керування змістовним та формальним боком розмови (діалогу): 1) встановлення, підтримка або переривання мовленнєвого контакту; 2) зміна або збереження мовленнєвого кроку; 3) маркування тематичної організації висловлення, функції мовлення; 4) забезпечення розуміння та продукування висловлення; 5) прогнозування наступного мовленнєвого кроку.

Тип комунікації: усна комунікація.

Тип дискурсу: інституційний, соціально-ритуальна комунікація.

Мовленнєві жанри: дискусія, телефонна розмова, захист дисертації, довідка тощо.

Реалізація на дискурсивному рівні: інституційний дискурс → соціально-ритуальний дискурс → реєстр (реалізація дискурсу, «зовнішній контекст») → мовленнєвий жанр (наприклад: дискусія) → мовленнєвий акт (структури).

Структурами виступають різноманітні елементи дискурсу: фонетичні (паузи, мелодії, наголоси); граматичні (особові займенники, прислівники, вигуки, частки); лексичні (звертання та контактні формули привітання і прощання, різноманітні синтаксичні типи речень і самостійні метакомунікативні кроки та обміни).

О.О. Селівнова стверджує, що врахування специфіки кваліфікаційних ознак функціонування структурів передбачає дотримання мовленнєвого етикету – соціально, культурно й етнічно зумовлених стереотипних правил мовленнєвої поведінки, що відображаються в певних мовних висловленнях і сполуках, паравербальних засобах, передбачених комунікативною стратегією ввічливості у прийнятих суспільством ситуаціях настанови, підтримки й завершення контакту комунікантів відповідно до їхніх соціальних і позиційних ролей і відношень в офіційній і неофіційній сферах спілкування [Селіванова 2011: 220].

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Існування розглянутих структур доводить, що вони не постають певним випадковим чи несуттєвим явищем, а навпаки – складають своєрідний механізм, лише за допомогою якого може відбуватися ефективна комунікація.

Знання метакомунікативних мовленнєвих дій та вміння ними користуватися являє собою один з важливих аспектів інтеракції і формує комунікативну компетенцію мовця та слухача, що полегшує мовленнєву взаємодію та усуває комунікативні невдачі.

Важливим, на наш погляд, є подальший ґрунтовний аналіз структуривних конструкцій у межах окремих мовленнєвих жанрів, визначення характерних конструкцій та розмежування їхнього функціонування згідно з правилами мовленнєвого етикету.

Література

- Анисимова 2000: Анисимова, Т.В. Типология жанров деловой речи (риторический аспект) [Текст]: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19 / Т. В. Анисимова. – Краснодарский гос. ун-т. – Краснодар, 2000. – 46 с.
- Арутюнова 1990: Арутюнова, Н.Д. Дискурс [электронный ресурс] // Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990 // Режим доступа: URL: <http://www.tapemark.narod.ru/les/136g.html>. – Название с экрана.
- Бацевич 2003: Бацевич, Ф.С. Нариси з комунікативної лінгвістики: Монографія [Текст] / Ф. С. Бацевич. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 281 с. – ISBN 966-613-169-2.
- Григор'єва 2007: Григор'єва, В.С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмативно-лингвистический и когнитивный аспекты: монография [Текст] / В. С. Григор'єва. – Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. – 288 с. – ISBN 5-8265-0609-1 (978-5-8265-0609-7).
- Загнітко 2008: Загнітко, А.П. Основи дискурсології: науково-навчальне видання [Текст] / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2008. – 194 с. – ISBN 978-966-639-378-7.
- Карасик 2000: Карасик, В.И. О типах дискурса [Текст] / В.И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: сб. науч. тр. – Волгоград, 2000. – С. 5-20.

- Кубрякова 1986: Кубрякова, Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности [Текст] / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1986. – 156 с.
- Миронова 1997: Миронова, Н.Н. Дискурс-анализ оценочной семантики / Н. Н. Миронова. – М. : Тезаурус, 1997. – 158 с.
- Селіванова 2011: Селіванова, О.О. Основы теории мовой комунікації: Підручник [Текст] / О. О. Селіванова. – Черкаси : Видавництво Чабаненко Ю. А., 2011. – 350 с. – ISBN 978-966-493-300-8.
- Сёрль 1986: Сёрль, Дж.Р. Классификация иллокутивных актов : Пер. с англ. [Текст] / Дж. Р. Сёрль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. XVII : Теория речевых актов. – С. 170-195.
- Сухих 2004: Сухих, С.А. Личность в коммуникативном процессе [Текст] / С. А. Сухих. – Краснодар : Изд-во Южного института менеджмента, 2004. – 143 с. – ISBN 5-93926-060-8.
- Формановская 2002: Формановская, Н.И. Речевое общение : коммуникативно-прагматический подход [Текст] / Н. И. Формановская. – М. : Рус. яз., 2002. – 216 с. – ISBN 5-200-03-192-3.

Определено понятие структивов. Обнаружено статус структурных элементов относительно речевого акта. Выяснено функционирование структурных конструкций на уровне дискурса. Охарактеризовано квалификационные признаки и типологические проявления структивов.

Ключевые слова: дискурс, коммуникация, речевой жанр, речевой акт, структив.

The definition of structurives is determined. The structurives' status is identified with reference to speech act. The functioning of the structural constructions at the level of discourse is explained. The qualifying symptoms and typological manifestations of structurives are characterized.

Keywords: discourse, communication, speech genre, speech act, structurive.

Надійшла до редакції 29 листопада 2011 року.

Наталія Пырлик

ББК Ш12=432.4*50

УДК 81'42

РЕЧЬ А. МЕРКЕЛЬ 18 МАРТА 2008 г.: ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

У статті розглядається промова А. Меркель у Кнесеті з нагоди 60-річчя утворення держави Ізраїль. Ця промова канцлера ФРН є знаковим явищем в політичній комунікації як за формою, змістом, місцем виголошення, так і за мовою виступу. У статті описані мовні засоби вираження «минулого» і «теперішнього» у відносинах між країнами в історичній перспективі, а також проаналізовані способи репрезентації власне-адресанта.

Ключові слова: лінгвістичний аналіз, політична комунікація, мовні засоби, стійкі мовленнєві звороти, адресант.

1. В статье анализируется речь канцлера ФРГ А. Меркель, которая была произнесена в израильском Кнессете 18 марта 2008 г. Классическим образцом такого анализа является исследование Г.Г. Стелцнера «Обращение Ф.Д. Рузвельта к Конгрессу 8 декабря 1941 г.: лингвистический анализ», где автор концентрируется на языке указанной речи. Г.Г. Стелцнер исповедует сформировавшийся в США риторический подход к анализу политической коммуникации. В Соединённых Штатах умение произносить публичные речи являлось главным предметом анализа риторических исследований. Эта область анализа получила название “public address” (публичное выступление) и в сферу ее интересов включаются исследования риторики на телевидении, радио, в кино и в межличностной коммуникации. Однако особую значимость в американской риторике получило такое направление, как риторическая критика. Критическая методология исходит из доминанты таких положений: 1) выявление механизма формирования риторическим текстам ожиданий и нормы того, что считать желаемым и нежелательным в определенном обществе; 2) выяснение взаимовлияния риторики и культурных стереотипов [Стелцнер 2008].

К. Берк идет в определенном смысле дальше и рассматривает риторику с позиций ее возможности конструирования реальности. Риторика по К. Берку – это исследование того, «как язык и другие символические системы создают риторические миры, в которых мы живем» (цит. по Э.В. Будаев, Е.Е. Аникин, С.С. Чащина) [Будаев, Аникин, Чащина 2008].

В конечном итоге подобный подход предполагает в первую очередь подробный текстуальный анализ и исследование риторического и культурного контекста собственно текстов.

По мысли Г.Г. Стелцнера, «если использовать космическую метафору, языковые фрагменты не извлекаются из речи и не рассматриваются как главные небесные светила, независимые и автономные. Наше

внимание будет сосредоточено на созвездии, а не на его главных звездах – на порядке, движении, значениях и воздействиях в языке с целью выявить не только то, что именно происходит в языке, но и каким образом это происходит. Нашей целью является изучение объекта во всей его полноте» [Стелцнер 2008].

Указанная речь А. Меркель относится к такому ряду политических выступлений, которые в силу определенных обстоятельств приобретают черты знакового явления в политической коммуникации [Блакар 1987; Богданов 1990; Tannen 1987], что и обуславливает **актуальность** данного исследования. Поэтому **цель** данной статьи состоит в осуществлении лингвистического анализа речи А. Меркель от 18 марта 2008 года, а **задание** заключается в том, чтобы определить и охарактеризовать ее основные языковые особенности.

Особенный характер речи придают место, время (2008 г.) и язык речи. До А. Меркель ни один канцлер ФРГ не выступал на родном языке перед представителями высшего законодательного органа Израиля. Время, а именно 2008 год, является определяющим фактором и собственно официальным поводом для приветственной речи по случаю 60-ой годовщины образования государства Израиль. На эти существенные факты А. Меркель указывает в начале своего выступления:

(1) *Ich danke allen Abgeordneten der Knesset dafür. Ich danke allen, dass ich in meiner Muttersprache heute zu Ihnen sprechen darf. Ich spreche zu Ihnen in einem besonderen Jahr. Denn in diesem Jahr – 2008 – feiern Sie den 60. Jahrestag der Gründung Ihres Staates, des Staates Israel.*

Вместе с тем это выступление носит программный характер, в котором обозначены важнейшие направления внешне- и внутривнутриполитического развития ФРГ.

2. В речи представлены три временные оси: прошлое, настоящее, будущее, где преобладают первые две.

2.1. Прошлое, выраженное в большинстве своем перфектом, а также имперфектом, указывает как на события Второй мировой войны и послевоенного времени, так и на совсем недавние.

Описание событий прошлого представлено в датах, цифрах, именах политических деятелей, реалиях того времени (см. табл. 1).

Таблица 1

Временная ось	Языковые средства
1) дальнее прошлое	<i>Die Shoach, der Nationalsozialismus, der Massnmord an sechs Millionen Juden, über 40 Jahre, die DDR, die ersten 35 Jahre meines Lebens, David Ben Gurion, der erste Premierminister Konrad Adenauer, der erste Bundeskanzler, „Gilt für alle Länder mit Ausnahme Deutschlands“, die Mauer, das Wunder des Mauerfalls und der Wiedervereinigung, die Wunden, die Opfer, die Überlebenden</i>
2) ближнее прошлое	<i>gestern, vor 2 Tagen, die ersten deutschisraelischen Regierungskonsultationen, Yad Vashem, am Sonntag, der Kibbuz Sde Boker, der Grab von David Ben Gurion, die vor wenigen Tagen verabschiedete neue Resolution des UN-Sicherheitsrates</i>

Необходимостью признания ответственности и вины за события прошлого продиктовано использование оценочных лексем, среди которых частотны словосочетания: прилагательное + имя существительное, имя существительное + имя существительное, например: *unbeschreibliches Leid, die moralische Katastrophe, die Verantwortung für die Vergangenheit.*

Прошлое столь значимо для ФРГ и Израиля, что А. Меркель наряду с признанием исторической ответственности Германии демонстрирует стремление не допустить его повторения, например:

(2) *Wie gehen wir zum Beispiel ganz konkret damit um, wenn die Gräueltaten des Nationalsozialismus relativiert werden? Antisemitismus, Rassismus und Fremdenfeindlichkeit dürfen in Deutschland und in Europa nie wieder Fuß fassen.*

2.2. В блоке «настоящее» представлены основные вызовы современного глобального мира, где особо выделены новые угрозы, например:

(3) *Angesichts dieser bahnbrechenden globalen Entwicklung brauchen wir über nationale Grenzen hinweg ein globales, ein gemeinsames Bewusstsein für die zentralen Herausforderungen unserer Welt – den fairen Anteil aller am Wohlstand, den Schutz des Klimas, den Kampf gegen die neuen Bedrohungen durch Terror und Massenvernichtungswaffen.*

В таблице 2 собраны лексические средства, репрезентирующие настоящее.

Таблица 2

Временная ось	Языковые средства
Настоящее	<i>die Lage im Libanon, große Unsicherheit, die Bemühungen der Arabischen Liga, die Krise dort, Konflikt die legitime Regierung des Libanon, Syrien, der iranische Präsident, das iranische Nuklearprogramm, die Mittelmeerkooperation der Europäische Union, Terror der Hamas, die Kassam-Angriffe der Hamas, die Terrorangriffe, die palästinensischen Autonomiegebieten, die Vision von wie Staaten in sicheren grenzen, die Annapolis-Konferenz, Präsident Abbas</i>

Обобщенно представляемое настоящее в речи содержит спектр проблем и конфликтов современного мира, где только обозначены пути решения, однако в большинстве своем они не вполне однозначно позитивно восприняты в Израиле, например:

(4) *Denn wir wissen, dass es zur Umsetzung der Vision von zwei Staaten Kompromisse bedarf, die von allen Seiten akzeptiert werden. Es bedarf der Kraft auch zu schmerzhaften Zugeständnissen.*

2.3. За приветственной частью следует 6 абзацев, основная цель которых состоит в признании исторической вины Германии. Каждый из них содержит предложения, в которых субъектом действия выступают личные местоимения 1 лица единственного и множественного числа: *ich* и *wir*. Местоимение *wir* используется в трех значениях: мы – ФРГ и Израиль, мы – только Германия, и во втором случае А. Меркель уточняет обязательно, когда речь идет о событиях Второй мировой войны, в третьем – европейские политики и жители Европы, например:

(5) *Die Shoach erfüllt uns Deutsche mit Scham.*

(6) *Israelis – wir alle Völker dieser Welt in einer Zeit mit gewaltigen Umbrüchen.*

(7) *Schrecken wir Politiker in Europa dann aus Furcht vor dieser öffentlichen Meinung davor zurück, den Iran mit weiteren und schärferen Sautieren zum Stopp seines Nuklearprogramms zu bewegen?*

2.3.1. Местоимение *wir* в разных частях речи выступает как ингерентное по отношению к различным группам людей. Здесь вариативность в употреблении *wir* продиктована постановкой проблемы и способами ее решения, которые представляет А. Меркель, и собственно это обстоятельство влияет на выбор тех, с кем планирует объединиться канцлер для достижения консенсуса. Как правило, политик обращается к аудитории и солидаризуется с ней.

В примере (5) *wir* – это немцы, которые испытывают стыд за холокост. Здесь всеми немцами, включая А. Меркель, принимается и признается вина за содеянное в годы Второй мировой войны по отношению к еврейскому народу.

В примере (6) А. Меркель употребляет *wir* для объединения немцев и израильтян для решения проблем, которые сегодня стоят перед всеми народами мира. В данном примере канцлер использует указанное местоимение в наиболее прогнозируемом для такого рода политического выступления аспекте.

Пример (7) представляет третье измерение в употреблении местоимения: *wir* – это европейские политики, что не случайно в устах руководителя страны, которая по существу определяет политику Евросоюза.

Важным представляется то, что канцлер ФРГ приводит в своей речи в Кнессете данные о доминирующих настроениях европейской общественности, в которых сформирован образ Израиля как угрозы миру на Ближнем Востоке. Здесь А. Меркель демонстрирует свое политическое влияние на общеевропейские процессы, не уходя от болезненных тем и четко представляя свою точку зрения в предложении *wir*, которое сигнализирует о консолидированном мнении европейского политического истеблишмента. Канцлер указывает на это тревожное смещение акцентов в общественном сознании Европы. Для А. Меркель существенно сделать заявление именно перед этой аудиторией о том, что европейские политики не допустят фатальной ошибки в определении реальной угрозы лишь из страха перед общественным мнением.

Таким образом, канцлер активно использует местоимение *wir*, которое дает ей возможность представить канцлера ФРГ в качестве одной из самых влиятельных фигур в собственной стране, в Евросоюзе и в целом в мире, которые и формируют современную политику.

2.3.2. Тенденция в употреблении местоимения 1 лица единственного числа *ich* ‘я’ определяется в большинстве случаев для выражения собственной убежденности (см. пр. (8)), а также для представления фактов личной биографии (см. пр. (9)), например:

(8) *Ich bin zutiefst davon überzeugt: Nur wenn sich Deutschland zu seiner immerwährenden Verantwortung für die moralische Katastrophe in der deutschen Geschichte bekennt, können wir die Zukunft menschlich gestalten.*

(9) *Umgenehrt habe ich selbst die ersten 35 Jahre meines Lebens in einem Teil Deutschlands – in der DDR – gelebt, der den Nationalsozialismus als westdeutsches Problem betrachtete.*

Наряду с указанным в примере (8) выражением твердой уверенности в речи А. Меркель также представлены устойчивыми речевыми оборотами, где преобладают существительные и причастия «*Überzeugung*»: *es ist meine feste Überzeugung, für mich steht außer Frage, ich weiß sehr wohl, ich bin überzeugt.*

Канцлер использует личное местоимение *ich*, а также притяжательное местоимение *mein*, чтобы сократить дистанцию между собой и аудиторией, создать атмосферу доверительности в коммуникации, например:

(10) *Deshalb war es mir wichtig, am Sonntag in den Kibbuz Sole Boker zu fahren um dort am Grab von Ben Gurion einen Kranz niederzulegen.*

(11) *Heute ist es an uns, an meiner Generation, zusammen mit der jungen Generation das Bewusstsein für eine Erinnerungskultur zu wecken...*

(12) *Ich verneige mich vor den Opfern, ich verneige vor den überlebenden und vor all denen, die ihnen.*

3. Таким образом, в статье осуществлен анализ аспектов в речи А. Меркель, которые являются ключевыми для этого политического выступления. Вполне справедливым представляется суждение Т. Стелцнера о том, что «объективно существующая структура речи ... является набором искусно

сбалансированных значений; все в языке склоняется по направлению к чему-то, а, значит, по направлению от чего-то; за что-то, а, значит против чего-то» [Стелцнер 2008].

Здесь существенно указать на такой феномен в речи, как «время», только оно и служит каркасом выступления и помогает выстроить баланс основных значений.

Перспективным, на наш взгляд, может быть дальнейшее изучение языковых особенностей речи канцлеров ФРГ, в частности А. Меркель в общеевропейском политическом дискурсе.

Литература

Блакар 1987: Блакар, Р.М. Язык как инструмент социальной власти [Текст] / Р. М. Блакар // Язык и моделирование социального взаимодействия. – М. : Прогресс, 1987. – С. 88-120.

Богданов 1990: Богданов В. В. Коммуникативная компетенция и коммуникативное лидерство [Текст] / В. В. Богданов // Язык, дискурс и личность. – Тверь : Изд-во Твер. ун-та, 1990. – С. 26-31

Будаев, Аникин, Чащина 2008: Будаев Э.В., Аникин Е.Е., Чащина С.С. Риторическая критика в американской политической лингвистике [Текст] / [Электронный ресурс] / Э. В. Будаев, Е. Е. Аникин, С. С. Чащина // Политическая лингвистика : научный журнал. – 2008. – № 2 (25). – Режим доступа : <http://journals.uspu.ru/ling5%2825%292008>.

Гаджиев 1997: Гаджиев, К.С. Введение в политическую науку : учеб. для высших учебных заведений [Текст] / К. С. Гаджиев. – [2-е изд., перераб. и допол.]. – М. : Логос, 1999. – 544 с. – ISBN 5-88439-025-4

Канетти 1999: Канетти, Э. Элементы власти [Текст] / Э. Канетти // Психология и психоанализ власти. – Самара : Изд. Дом «Бахрах», 1999. – С. 120-168.

Петлюченко 2009: Петлюченко, Н.В. Харизматика : мовна особистість і дискурс : [монографія] [Текст] / Н. В. Петлюченко. – Одеса : Астропринт, 2009. – 464 с.

Стелцнер 2008: Стелцнер, Г. Обращение Ф.Д. Рузвельта к конгрессу 8 декабря 1941 г. : лингвистический анализ [Текст] / [Электронный ресурс] / Г. Стелцнер // Политическая лингвистика : научный журнал. – 2008. – № 2 (25). – Режим доступа : <http://journals.uspu.ru/ling5%2825%292008>.

Чудинов 2003: Чудинов, А.П. Политическая лингвистика (общие проблемы, метафора) : учеб. пособие [Текст] / А. П. Чудинов. – Екатеринбург, 2003. – 248 с.

Шейгал, Черватюк 2005: Шейгал, Е.И., Черватюк, И.С. Власть и речевая коммуникация [Текст] / Е. И. Шейгал, И. С. Черватюк // Известия РАН. Серия литературы и языка. – М., 2005. – Т. 64. – № 5. – С. 38-45.

Brown, Levinson 1978: Brown, P., Levinson, S. Universals in Language Usage : Politeness Phenomena [Text] / P. Brown, S. Levinson // Questions and Politeness, 1978. – Pp. 56-289.

Tannen 1987: Tannen, D. Remarks on Discourse and Power [Text] / D. Tannen // Power through Discourse. – Norwood, N. J. : Ablex Publishing Corporation, 1987. – Pp. 3-10.

Иллюстративный материал

Rede von Bundeskanzlerin Angela Merkel vor der Knesset (auch englisch und hebräisch) : Di, 18.03.2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Rede/2008/03/2008-03-18-rede-merkel>.

В статье рассматривается речь А. Меркель в Кнессете по случаю 60-летия образования государства Израиль. Данная речь канцлера ФРГ является знаковым явлением в политической коммуникации как по форме, содержанию, месту произнесения, так и по языку выступления.

В статье описаны языковые средства выражения «прошлого» и «настоящего» в отношениях между странами в исторической перспективе, а также проанализированы способы репрезентации собственно адресанта.

Ключевые слова: лингвистический анализ, политическая коммуникация, языковые средства, устойчивые речевые обороты, адресант.

The article focuses on A. Merkel's speech in the Knesset, the Israeli Parliament, on the occasion of the 60th anniversary of the foundation of Israel. The given speech of German chancellor, Angela Merkel, is regarded as a significant phenomenon in political communication from the viewpoint of its form, content, the place of its presentation and the language of performance.

The lingual means of expressing "the past" and "the future" in the relations between the countries from a historical perspective have been described. The ways of representing the addresser proper have also been analyzed.

Keywords: linguistic analysis, political communication, lingual means, set phrases, addresser.

Надійшла до редакції 24 листопада 2011 року.

ББК Ш100.3+Ш141.4-6+Ш141.2-6

УДК : 81'42'272(=161.2=111):32

ПЕРЕДВИБОРЧА ПРОГРАМНА ЗАЯВА ЯК ТИП ТЕКСТУ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Стаття присвячена вивченню передвибірчої програмної заяви кандидатів у президенти як окремого типу тексту політичного дискурсу, що дозволило виявити інваріантні й варіативні текст-типологічні ознаки з метою встановлення інтегральних та диференційних ознак. Доведено залежність прагматичного потенціалу типу тексту від особливостей функціонування лексики з національно-культурним компонентом.

Ключові слова: політична лінгвістика, політичний дискурс, тип тексту, комунікативна ситуація, програмна заява.

В останні десятиліття найбільш перспективні наукові напрямки дослідження народжуються в зоні перетину різних галузей знання. Одним з таких напрямків стала політична лінгвістика, що виникла на перетині лінгвістики з політологією та враховує досягнення етнології і етносемантики, соціальної психології та соціології.

Зростання інтересу до політичної комунікації, тобто «мовної діяльності, орієнтованої на пропаганду тих чи інших ідей, емоційний вплив на громадян країни і спонукання їх до політичних дій, вироблення суспільної злагоди, прийняття та обґрунтування соціально-політичних рішень в умовах множинності точок зору в суспільстві» [Селіванова 2008: 352] пояснюється тією обставиною, що кожна людина, яка хоча б зрідка читає газети, включає радіо або телевізор, є адресатом політичної комунікації. До того ж, на думку В.О. Чудінова, політична комунікація впливає на розподіл і використання влади, адже служить засобом впливу на свідомість людей, які приймають політичні рішення (виборців, депутатів, чиновників та ін.) [Чудінов 2003: 4].

Усе частіше з'являються лінгвополітологічні дослідження, в яких активно аналізуються трансформації у мови, пов'язані з бурхливими політичними подіями в суспільстві. У лінгвістиці ця тематика фактично відповідає проблемі політичного дискурсу, що останнім часом став популярним об'єктом дослідження сучасної дискурсології, когнітології, комунікативної та прагматичної лінгвістики.

Усвідомлення важливої ролі мови сформувався у філософські та лінгвістичні проблеми співвідношення мови та влади (О.А. Семенюк, Г.М. Яворська), агітації, пропаганди і політичної реклами, інформативності та переконливості у політичній комунікації, вивчення мови як інструменту соціальної влади, мовної упаковки соціальних процесів у демократичному та тоталітарному суспільствах (П.Г. Крючкова, К.С. Серажим), використання мови з метою впливу на свідомість широких мас (Л.П. Дядечко, Л.А. Кудрявцева, Є.В. Святчик, І.А. Філатенко, А.А. Черненко та ін.), ролі мови у створенні іміджу політика, індивідуального стилю політика як мовної особистості (І.О. Андрущенко, А.І. Башук, А.В. Белова, І.В. Вольфсон, В.В. Демецька, І.В. Іванова, О.О. Крилова, Д.О. Крячков, О.Л. Славова, R. Friedenberг, C. Smith, B. Voth) та соціального чинника – особливостей аудиторії, на яку зорієнтований текст (Н.П. Вольвак, Л.С. Козуб, І.П. Сусов, І.Ф. Ухванова-Шмигова та інші).

Поле мовознавчих інтерпретацій політичного дискурсу також виступають синонімія, аргументація, синтаксис висловлювання, лексика, нарративні функції, риторика, семіотика, граматики. Дослідження у цих сферах на матеріалі різних мов здійснювали П. Анрі, П. Ашарда, Р. Барт, Є. Верона, К. Гільомен, Ж. Зайдель, Ж. Коммерета, Р. Моро, Р. Муньє, М. Пешо, Ж. Пуату, Т. Трю, Ж.-П. Фейє та інші. Причому важливо зазначити, що при комплексному описі політичних текстів, лінгвісти, відзначаючи тенденцію динамічного розвитку лексичних одиниць, як правило, виходять за рамки структурно-семантичного аналізу: значна частина робіт виконується в традиціях когнітивно-дискурсивного підходу (Ф.С. Бацевич, Л.Є. Бессонова, А.Д. Литовченко та інші), в останнє десятиліття дискурсивні дослідження політичної комунікації доповнилися роботами в галузі гендерної лінгвістики (Л.Ф. Компанцева).

Окрему сферу зацікавлення вчених становлять дослідження прагматичної складової текстів політичного дискурсу (А.Д. Белова, О.Г. Волков, В.В. Демецька, О.Л. Михальова, В.В. Петренко, Т.В. Пешкова, О.О. Романов, І.Н. Черська, J. Cutting, J. Lewis, A. Partington), стратегій і тактик у політичній комунікації (Н.Г. Акінчиць, О. І. Башук, О.В. Даньшина, О.М. Паршина, В.В. Троянов, С.В. Тхоровська, С. Фаєр, І.Є. Фролова), психологічних і лінгвістичних механізмів маніпулятивного впливу на аудиторію (А.М. Баранов, В.В. Богданов, Т.Ю. Ковалевська, Н.О. Кравченко, Г.Г. Почепцов, Ю.Е. Фінклер, P. Brill, R. Denton, D. Sears, A. Simon, M. Pfau, T. Diedrich, K. Larson, K. van Winke).

Аналіз теоретичних розвідок учених-представників різних напрямів дослідження політичного дискурсу дозволив узагальнити деякі категоріальні ознаки, що виокремлюють політичний дискурс з-поміж інших видів дискурсу, й обрати ключове для нашої роботи визначення політичного дискурсу як «сукупності усіх мовленнєвих актів у політичних дискусіях, а також правил публічної політики, які оформилися згідно існуючих традицій та отримали перевірку досвідом» [Баранов, Казакевич 1991: 6].

Політичний дискурс характеризується такими функціональними параметрами, як: 1) граничність і в той же час відсутність суворих структурних обмежень; 2) системність, яка полягає у дотриманні закономірностей продукування дискурсу і його складових регулярними засобами мовленнєвої діяльності (сигматичними,

семантичними, прагматичними, синтаксичними) та 3) функціональна завершеність і комунікативна визначеність дискурсу [Шейгал 2000: 16]. Основним критерієм визначення дискурсу як політичного є не тільки зв'язок учасників комунікації з політичною сферою або її змістовна складова, але, в першу чергу, його цілі і завдання. Семіотичний простір політичного дискурсу формується навколо базового концепту ВЛАДА й виявляється в текстах, чії типологічні ознаки зумовлені специфічними умовами комунікативної ситуації й спрямовані на реалізацію основних функцій – прагматичної, оцінної, фатичної та маніпулятивної.

Актуальність статті визначається загальною спрямованістю сучасних прагмалінгвістичних розвідок на створення методологічних засад для лінгвокультурологічного дослідження прагматичних типів текстів інституціональних дискурсів, а також необхідністю систематизації текст-типологічної диверсифікації політичного дискурсу. **Метою** написання статті є визначення на підставі критеріїв типологізації текстів політичного дискурсу передвиборчої програмної заяви як специфічного прагматексту, який являє собою єдність вербального та невербального, що формується під впливом цілого спектру екстралінгвістичних факторів, передусім, соціальних.

Таким чином, **об'єктом дослідження** у статті є передвиборча політична заява кандидатів у президенти, предмет вивчення – інтегральні (універсальні) / диференційні (національно-специфічні) структурно-семантичні та функціональні ознаки програмної заяви як типу тексту, що забезпечують ефективність політичної комунікації, інформування та переконування адресата.

Однією з актуальних проблем лінгвопрагматики є побудова типології і виявлення критеріїв типологізації текстів політичного дискурсу. Аналіз теоретичних розвідок у цій галузі засвідчує часткове або повне опрацювання окремих типів текстів досліджуваного дискурсу: інавгураційного звернення (Г.Т. Тазміна, О.Й. Шейгал), політичного виступу (М.О. Діденко, Д.О. Петренко), політичної промови (Г.В. Глухова, М.Д. Гулей, М.С. Дорофєєва, Г.С. Соловей, Т.В. Юдіна), політичної програми (О.В. Ткаченко), політичної біографії (Т.В. Іваніна), політичної карикатури (О.О. Артемова), політичної реклами (Н.М. Панченко), політичного фейлетону (В.М. Ваняркін) тощо.

Передвиборча програмна заява як один з найбільш прагматичних типів текстів політичного дискурсу на сьогодні вивчена недостатньо. На думку дослідниці О.В. Ткаченко, на рівні комунікативної ситуації такі критерії, як внутрішньомедійність / позамедійність, мета, умови комунікативної ситуації та місце реалізації, слугують підґрунтям для виявлення диференційних ознак програмної заяви і виділяють досліджуваний тип тексту з-поміж суміжних [Ткаченко 2010], тому саме на підставі цих та інших критеріїв, маніфестованих на гіпертекстовому рівні, буде досліджено інформаційний простір функціонування цього типу тексту політичного дискурсу.

Гіпертекстовий рівень віддзеркалює особливості комунікативної ситуації, у якій реалізується програмна заява, що в цілому визначає інваріантні ознаки досліджуваного типу тексту. Тому у межах гіпертекстового рівня схожість комунікативної ситуації, у якій функціонує досліджуваний тип тексту, зумовлює низку інтегральних ознак, а саме: 1) *умови комунікативної ситуації*, що характеризують програмну заяву як таку, що реалізується у межах обмеженого хронотопу агітаційної кампанії перед виборами; 2) *місце реалізації програмної заяви* – великі відкриті майдани, що передбачають можливість максимального доступу електорату й безпосереднього контакту політичного лідера з аудиторією; 3) *тематика*, що характеризується тенденцією до відтворення у тексті заяви запланованих реформ у галузі внутрішньої та зовнішньої політики; 4) *прагматичні настанови* й 5) *характер адресантно-адресатної взаємодії*.

Передвиборча програмна заява реалізується в умовах безпосереднього контакту учасників комунікативної ситуації – адресанта тексту (політичного лідера) з адресатом (електоратом), що дозволяє віднести її до позамедійних текстів. При чому аудиторія, на яку розрахована передвиборча програмна заява, диференціюється в соціальному, віковому, гендерному та інших аспектах.

Суспільне призначення політичного дискурсу полягає в тому, щоб донести адресатам – громадянам спільноти – необхідність «політично правильних» дій та / або оцінок. Інакше кажучи, мета політичного дискурсу – не описати (тобто, не референція), а дати підґрунтя для переконання і спонукати до дії [Jensen 1981]. Стосовно передвиборчої програмної заяви зауважимо, що незважаючи на те, що її основною метою є інформування аудиторії про ключові аспекти намічених реформ у галузі внутрішньої та зовнішньої політики, домінантною прагматичною функцією залишається формування позитивного образу «своїєї» групи й дискредитації групи «чужі».

Інтегральні ознаки відображають специфіку реалізації текстових категорій у досліджуваному типі тексту, але саме диференційні ознаки віддзеркалюють лінгвокультурні особливості реалізації передвиборчої програмної заяви у певному соціально-історичному контексті відповідно до існуючих у різних лінгвокультурах традицій.

На текстовому рівні інтегральною ознакою у структурно-композиційному контексті є побудова передвиборчої програмної заяви відповідно до схеми «вступ – основна частина – висновки». Сукупність одиниць гіпертекстового рівня, своєю чергою, детермінує лінгвокультурні особливості одиниць текстового та гіпотекстового рівнів, які втілюється певними мовними засобами, тематичним змістом тексту, а домінантна прагматична функція реалізується ієрархією розподілу лексичних одиниць з національно-культурним компонентом на сильних позиціях тексту [Ткаченко 2010].

Вплив на аудиторію зумовлює певну систему відбору та дистрибуції національно-специфічних елементів картини світу в структурно-семантичному й функціональному аспектах, що віддзеркалює лінгвокультурні особливості програмної заяви. Через те використовується особливий набір культурно зорієнтованих, специфічних лексичних, граматичних, синтаксичних засобів, спрямованих на реалізацію прагматичної функції – здійснення максимального впливу на аудиторію в обмежений проміжок часу.

Характер розподілу та лексико-семантичного наповнення інформаційних блоків тексту в структурно-композиційному аспекті встановлюється очікуваннями аудиторії в межах певної лінгвокультури й відображає прагматичні настанови передвиборчої комунікації. Таким чином, для виявлення лінгвокультурної специфіки аналізованого типу тексту як основи його прагматичного потенціалу варто дослідити особливості функціонування одиниць з національно-культурним компонентом (концептів, політичних знаків-символів, реалій) у структурно-композиційному аспекті, а також вивчити особливості реалізації в передвиборчій програмній заяві таких базових категорій лінгвокультурології: мовної особистості, національної мовної картини світу, концепту, концептосфери / концептосистеми.

Мовна особистість як носій національної мовної картини світу розглядатиметься в роботі переважно з огляду на текст-типологічні очікування адресата тексту (аудиторії-електорату), що дозволить побудувати програмну заяву у відповідності до національної мовної картини світу аудиторії та її культурних цінностей і стереотипів. Вивчення адресанта тексту як мовної особистості буде проводитися з урахуванням реалізованих у тексті стратегій і тактик, що віддзеркалюють інтенціональну своєрідність типу тексту, відображену ієрархією його найбільш релевантних функцій.

Діяльність політичних діячів має певне завдання – завоювати підтримку населення, поширюючи в масах переконання і думки, відповідні власним інтересам, проте реалізуючи це таким чином, щоб маси сприймали ці думки та переконання як відповідні інтересам народу. Оскільки ця задача не завжди може бути вирішена за допомогою раціонального переконання, заснованого на логічному доведенні, зацікавлені особи використовують стратегії та засоби мовного впливу на емоційну складову психіки реципієнта [Кунцевич 2005], адже, щоб надихнути людей на дію, слухачі повинні бути емоційно залучені в процес [Курачек 2003].

Саме тому у своїх передвиборчих програмних заявах політики звертаються не тільки до основних загальнолюдських проблем і цінностей, а й до питань повсякденного існування, адже тільки індивід, чимось зацікавлений і принципово згодний з позицією адресанта, схильний до того, щоб бути переконаним посланням.

Мова політика часто оперує символами, а її успіх зумовлюється тим, наскільки ці символи співзвучні масовій свідомості: політичний лідер повинен вміти зачепити потрібну струну в цій свідомості; його вислови повинні вкладатися у «всесвіт» думок і оцінок (тобто, в усю безліч внутрішніх світів) його адресатів, «споживачів» політичного дискурсу.

Прагматичний потенціал політичної заяви визначається прагненням політика в умовах обмеженого хронотопа агітаційної кампанії найповніше представити елементи своєї передвиборчої програми для завоювання аудиторії. Вплив на аудиторію зумовлює певну систему відбору та дистрибуції національно-специфічних елементів картини світу в структурно-семантичному й функціональному аспектах, що віддзеркалює лінгвокультурні особливості політичної програмної заяви.

Навіть короткий огляд дозволяє зробити висновок про те, що вивчення політичної комунікації з використанням евристик різних наукових напрямів (когнітивного, семантичного, лінгвокультурологічного, стилістичного, комунікативного, соціолінгвістичного тощо) є надзвичайно перспективним напрямом дослідження. Інтенсивність політичного життя веде до постійного розвитку лексики, фразеології та інших систем національної мови, до пошуку все нових і нових засобів, тактик та прийомів прагматичного впливу на масову аудиторію.

У **перспективі** дослідження – проведення лінгвокультурологічного аналізу політичних програмних заяв українських, російських і американських політиків-кандидатів у президенти та здійснення компаративного лінгвостилістичного аналізу функціонування одиниць з національно-культурним компонентом, що дозволило б виявити їх універсальні (інтегральні) й культурно-зумовлені (диференційні) ознаки у зіставлених лінгвокультурних традиціях.

Література

Баранов, Казакевич 1991: Баранов, А.Н., Казакевич, Е.Г. Парламентские дебаты: традиции и новации: советский политический язык (от ритуала к метафоре) [Текст]. – М. : Знание, 1991. – 64с. : рис. ; 20 см. – (Новое в жизни, науке, технике : сер. "Наука убеждать : риторика" ; № 10). – ISBN 5-07-001699-7.

Кунцевич 2005: Кунцевич, С.Е. Психологические аспекты политического дискурса [Текст] / С. Е. Кунцевич // Вестник Минского гос. лингвист. ун-та. Сер. 1, Филология. – 2005. – № 4 (20). – С. 37-50. – Бібліогр. : с. 50.

Курачек 2003: Курачек, О.Ф. Логические и экстралингвистические средства убеждения на материале английского языка [Текст] / О. Ф. Курачек // Коммуникативные стратегии : материалы докладов Междунар. науч. конф., Минск, 28-29 мая 2003 г. : в 2 ч. / Минский гос. лингвист. ун-т ; редкол. : Т. В. Поплавская (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2003. – Ч. 2. – С. 182-186.

Селіванова 2008: Селіванова, О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля. – К, 2008. – 712 с.

Ткаченко 2010: Ткаченко, О.В. Політична програмна заява як тип тексту: крос-культурний аспект (на матеріалі американської та британської лінгвокультурних традицій) [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Херсон. держ. ун-т. – Херсон, 2010. – 20 с.

Чудинов 2003: Чудинов, А.П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации [Текст]: монографія / А. П. Чудинов. – Екатеринбург, 2003. – 248 с.

Шейгал 2000: Шейгал, Е.И. Семиотика политического дискурса [Текст]: диссертация доктора филологических наук: 10.02.01 / Волгоградский государственный педагогический университет. – Волгоград, 2000. – 175 с.

Jensen 1981: Jensen, J.V. Argumentation: Reasoning in Communication [Text] / J. V. Jensen. – New York: Van Nostrand, 1981. – 311 pp.

Статья посвящена изучению политического программного заявления как отдельного типа текста политического дискурса, что позволило установить его инвариантные/вариативные текст-типологические признаки и установить интегральные и дифференциальные признаки изучаемого типа текста. Доказано, что прагматический потенциал типа текста зависит от особенностей функционирования в тексте лексики с национально-культурным компонентом.

Ключевые слова: политическая лингвистика, политический дискурс, тип текста, коммуникативная ситуация, программное заявление.

This article presents a comprehensive study of political program statement as a type of a text for revealing the typological structural and functional characteristics of political program statement, eventually presenting the model of analysis for pragmatic texts. Variations in arrangement of informative sets as well as the distribution of culture bearing elements in structural and semantic aspect reflect functional, linguistic and cultural specifics of political program statement.

Keywords: political linguistics, political discourse, type of a text, communicative situation, program statement.

Надійшла до редакції 17 листопад 2011 року.

Антоніна Самковська

ББК С17=81.432.1 – 1

УДК 811.111'342

ПРОСОДИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВПЕВНЕНОГО ПУБЛІЧНОГО МОВЛЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Дослідження присвячено виокремленню та опису просодичних характеристик впевненого публічного мовлення політиків. Запропоновано дефініцію поняття “просодія”, підкреслено її тісний взаємозв'язок з іншими мовними рівнями у передачі смислового потенціалу впевненого висловлення, описано ключові функції просодії. Визначено арсенал релевантних просодичних компонентів, що притаманні впевненому публічному мовленню.

Ключові слова: просодія, публічне мовлення, категорія суб'єктивної модальності, емоційна маркованість, синтагма.

Відомо, що головна роль у передачі основного інформаційного змісту повідомлення належить лексико-граматичним засобам. Водночас, саме просодичні, а також невербальні засоби здатні доповнити недостатню виразність мовлення. Особливо ефективним є вирішення багатьох дискусійних питань, якщо просодія розглядається не як ізольований феномен, а як рівноправний мовний засіб, що бере участь у формуванні і передачі смислової сторони висловлення.

Мета статті полягає у виокремленні та систематизації просодичних характеристик впевненого публічного англійського мовлення. Для цього необхідно розв'язати такі **завдання**: 1) визначити місце та роль просодії у передачі смислового потенціалу впевненого висловлення; 2) обґрунтувати важливість впевненого мовлення у сфері політичної комунікації; 3) систематизувати просодичні засоби, що є характерними для впевненого публічного мовлення. **Об'єктом** дослідження є процес вираження впевненості в англійському дискурсі. **Предметом** – номінація просодичних засобів на позначення впевненого мовлення в англійському політичному дискурсі. Детальний аналіз просодичних маркерів впевненого мовлення є надзвичайно **актуальним** і становить значний інтерес для спеціалістів з політичної риторики, оскільки саме впевненість мовця є запорукою успішної політичної промови.

Просодія, як засіб звукового оформлення публічного повідомлення, як система передачі індивідуальної манери мовлення, як важливий інструмент досягнення комунікативної мети оратором, є невід'ємним компонентом впевненого і успішного публічного мовлення. При вивченні закономірностей інтонаційного вираження модальних значень в англійському дискурсі необхідно усвідомлювати, що просодична варіативність висловлення пов'язана і з предметно-логічним змістом, і з суб'єктивно-модальними конотаціями фрази. Варто зазначити, що за своїм характером інтонація не є суб'єктивною, що пояснює наявність у неї лінгвістичного значення і її соціальну обумовленість [Зиндер 1979: 268]. Саме завдяки об'єктивному характеру інтонації, можна, узагальнивши характеристики інтонаційних компонентів, створити інваріант впевненого мовлення у сфері політичної комунікації. Проте, досліджуючи інтонацію, варто послуговуватись суб'єктивним методом в інтерпретації результатів дослідження, оскільки саме звернення до свідомості мовця дає пояснення його психоемоційного стану та вибору фонетичних засобів.

Поліфункціональність компонентів просодії, її надзвичайна варіативність призводять до змішування екстралінгвістичних та лінгвістичних факторів в аналізі просодичних функцій, відносячи інтонацію по чергово до вербальних [Корлыханова 2000: 38] та невербальних [Kendon 1997] мовних засобів. Ми вважаємо, що інтонація є лінгвістичним утворенням, проте такі просодичні маркери, як кашель, сміх, хихотіння і т.д., ми відносимо до паралінгвістичних. Науковці, які досліджують відображення емоційних станів у публічному мовленні, підкреслюють пріоритетність вивчення просодичних засобів, оскільки, у порівнянні з іншими мовними засобами, саме вони відіграють головну роль у відображенні емоцій оратора. Ми визначаємо просодію як систему супrasegmentних компонентів звукового складу мови, що виражається у темпі, паузації, тембрі голосу, ритмі, гучності, мелодиці, які розглядаються в аспекті фізичних і перцептивних ознак. Компоненти просодії існують у межах інтонаційної групи або синтагми, яка має певну структуру: передтакт, шкала, ядро, затакт.

Як звуковий засіб мови зі значеннєвим компонентом, просодія може змінювати значення висловлення, характер синтагматичного членування, оформлення комунікативного типу висловлення, може передавати модальну спрямованість та емоційну насиченість висловлень [Руденко 2010: 7; Pon-Barry (б) 2009: 105]. Смыслорозрізнявальні можливості мелодичного контуру реалізуються не через просодичне оформлення якогось одного сегмента синтагми (передшкали, шкали, ядра, зядра), а в результаті взаємодії інтонаційних конструкцій усіх функціонально зв'язаних у мовленні синтагм. Деякі просодичні характеристики є релевантними для диференціації впевненого і невпевненого мовлення, тобто домінуючими для розрізнення модально-емоційного забарвлення мовлення політиків, а деякі – нерелевантними (другорядними).

Хоча інтонація як фонетичне явище є багатофункціональною за своєю природою, лише частина її функцій є лінгвістичними: емотивна [Златоустова 1997: 321; Jassem 1983: 681], дискурсивна [Roach 2009: 148], текстувальна [Crystal 1997: 173], граматична [Crystal 1997: 173], логіко-семантична [Бровченко 2006: 241]. Вивчаючи явище інтонації, лінгвіст А.М. Антипова виділила дві основні лінгвістичні функції інтонації – логічну (полягає у передачі головних цілей висловлення) та емоційно-модальну (передає емоційно-модальне відношення мовця до висловлення) [Антипова 1985: 23]. На підставі проведених досліджень, А.А. Калита стверджує, що інтонація, як невід'ємний компонент мовлення, виконує такі основні функції: конститутивну (для організації висловлень: текстів – текстоформуючу, стилів – стилеформуючу), яка водночас виконує і делімітативну функцію; дистинктивну (полягає у диференціації комунікативних типів висловлень, текстів різних стилів і жанрів, ставлення мовця, його намірів та емоційного стану); ідентифікуючу (для визначення слухачем комунікативних, модально-прагматичних та емоційних типів висловлень, їх семантичної й синтаксичної структури) [Калита 2001: 86]. Отже, інтонація є об'єктивною мовною сутністю, яка організовує логічний і модальний плани вираження смислу в структурі тексту.

Емотивна функція інтонації є однією із ключових, оскільки вона, зокрема, відображає роль емоцій у формуванні фонетичного інваріанту впевненого мовлення [Бровченко 2006: 251; Crystal 1997: 173]. Переважно у зарубіжній лінгвістичній традиції, емотивна функція інтонації часто носить назву модальної (*attitudinal function*) [Roach 2009: 148]. А от В. Джассем, у свою чергу, розмежовує поняття *emotional* і *attitudinal*, стверджуючи, що перше поняття описує неконтрольовані почуття та емоції, а друге – контрольовані [Jassem 1983: 451]. Існує також думка, що поняття *attitudinal* включає поняття *emotional*, яке є однією із чотирьох функцій суб'єктивної модальності [Королева 1989: 64]. Ми згодні з такою думкою, що ці поняття не є тотожними, і поняття *attitudinal* є ширшим за своєю лінгвістичною природою. Деякі вчені вважають, що, незважаючи на ключову роль емоцій та психоемоційних станів у функціонуванні інтонації мови, емотивна функція належить до екстралінгвістичних, оскільки вона не формує певних одиниць інтонації. Хоча такий погляд має право на існування, ми, все ж, відносимо емотивну функцію до ключових лінгвістичних функцій інтонації, бо вона, безпосередньо, впливає на вибір арсеналу вербальних засобів на інших мовних рівнях на позначення психоемоційного стану впевненості. Саме тому арсенал просодичних засобів вираження впевненості є набагато різноманітнішим, ніж лексико-граматичних. Лінгвіст Ю.В. Ковальов пропонує розмежувати емоційну і модальну функцію інтонації, наголошуючи, що впевненість не належить до сфери емоційних значень, оскільки її просодичні характеристики не є емоційно забарвленими [Ковалев 2008: 136]. Ми згодні з цим твердженням лише до певної міри, тому що впевнений політик може бути одночасно й емоційним, оскільки впевненість є психоемоційним станом.

Із викладеного вище очевидним стає той факт, що припущення про присутність афективно-когнітивної природи у бінарній опозиції “впевненість/невпевненість” є істинним і для просодичної організації впевненого мовлення. Так, лінгвіст О.Б. Карневська, вивчаючи семантику просодичних одиниць суб’єктивної модальності, розмежувала значення, які передають ці одиниці, на денотативне (інтелектуальне, логіко-семантичне) та конотативне (емотивне, модально-семантичне), що є ще одним підтвердженням афективно-когнітивного характеру впевненості [Карневська 1985: 37]. Денотативне значення відображає відношення мовця до змісту висловлення (впевненість/невпевненість), а конотативне значення – відношення мовця до слухача (категоричність/некатегоричність). Підкреслюючи ключовий характер категорії модальності в емоційно забарвленому повідомленні, вчений Л.Р. Зіндер, у свою чергу, виокремлює у кожному комунікативному акті денотативний (те, про що йде мова) та конотативний (відношення “мовець-повідомлення”) аспекти, не вивчаючи їх у світлі дихотомії впевненості/невпевненості та категоричності/некатегоричності [Зіндер 1979: 269]. Потрібно відзначити ведучу роль просодії в організації усного мовлення з модально-емоційним забарвленням. Власне просодичні значення, які виділяють у сфері модальності, представлені логіко-модальними (інтелективними) і експресивно-оцінними значеннями [Ковалев 2008: 128]. Лінгвіст Р.К. Потапова провела експеримент, у результаті якого аудиторі номінували кожен емоційно забарвлену фразу суто з опорою на просодію. Було виокремлено такі характеристики усних зразків впевненого мовлення: категоричність, емоційний підйом, хороший настрій, спокій [Потапова 1998].

Враховуючи тісний зв’язок категорій впевненості та категоричності (категорична впевненість, некатегорична впевненість), варто детальніше зупинитися на аналізі просодичних засобів вираження суб’єктивно-модальних значень категоричності / некатегоричності. Після проведення дослідження на матеріалі наукових текстів філологічного характеру, було виявлено, що фрази з достатнім рівнем впевненості (суб’єктивно-модальне значення категоричності) характеризуються середніми показниками діапазону, гучності, темпу мовлення. У фразах такого типу ненаголошені ініціальні склади вимовляються рівним або висхідним тоном на середньому тональному рівні, передтермінальна, термінальна та заядерна ділянки – низхідним тоном середнього діапазону [Бровченко 2006: 189]. Низхідний рух термінального тону, відзначеного низьким та високим тональним початком, є характерним для категоричних висловлень [Антипова 1985: 9]. А от у драматичних творах модальне значення категоричності передається таким комплексом просодичних засобів: середнім / високим тональним рівнем, середнім діапазоном, низхідним/висхідно-низхідним рухом тону в термінальній частині, середньою/підвищеною гучністю, середнім/швидким темпом мовлення. У політичній риторичній концепції категоричності та впевненості також, інколи, є синонімічними. Так, синтагма *Yes, he is a nice president – the very best politician in the country* оформлена рівною високою шкалою вузького діапазону, яка надає висловленню категоричного впевненого характеру.

Поняття впевненості вивчається у контексті суб’єктивної модальності. Нижче наведено ряд конститuentів мікрополя “ступінь впевненості”, розташованих у порядку зниження інтенсивності ознаки, на основі якого Т.М. Корольовою був проведений акустичний аналіз: *непохитно, переконано, твердо, категорично, впевнено, оцінююче, ймовірно, сумніваючись, коливаючись* [Королева 1989: 67]. Проаналізувавши кількість релевантних ознак, які співпадали, авторка зробила висновок, що власне оцінне значення “ступінь впевненості” характеризується стабільністю інтонаційних маркерів, що є гарною передумовою для створення інваріанту впевненого мовлення. Варто зазначити, що хоча в англійській мові нетиповим є використання ізольованих мовних або немовних засобів репрезентації модальних значень, досить часто саме інтонаційні характеристики компенсують відсутність актуалізаторів на інших мовних рівнях у певному відрізку політичного дискурсу. Так, при вираженні суб’єктивної модальності питома частка ізольованих інтонаційних засобів становить 14,3%, лексико-граматичних – 25%, а комплексне використання інтонаційних та лексико-граматичних – 42,8% від загальної кількості засобів, що є найвищими показниками відповідно [Королева 1989: 129]. Якщо лексико-граматичні та просодичні засоби, що передають значення суб’єктивної модальності, є протилежно направлені, головна роль у декодуванні інформації належатиме інтонаційним засобам, а отже, саме вони ідентифікуватимуть оратора як впевненого/невпевненого. З іншого боку, інтонаційні кореляти схильні до обернено пропорційної трансформації за умови поступової зміни семантичних одиниць функціонально-семантичного поля: чим більшою кількістю диференційних сем відрізняються компоненти градуального ряду “ступінь впевненості”, тим менше співпадінь релевантних акустичних ознак буде у них виявлено. Отже, модальність висловлювання може забезпечуватися або завдяки автономній реалізації одного мовного засобу, або – комплексної дії різнорівневих мовних засобів, що й притаманно політичному дискурсу. Для успішної реалізації політичного дискурсу, фонетичні засоби, які є притаманними для впевненого мовлення, є невід’ємною частиною його просодичної організації.

Зупинимось у цьому контексті на значенні окремих просодичних засобів на позначення впевненості. Такі компоненти інтонації, як напрям мелодики, мелодійний рівень та мелодійний діапазон, є, на думку П. Ладефогед, ключовими у експлікації психоемоційного стану мовця [Ladefoged 1982: 231]. Для вираження впевненості / неувпевненості у собі та у істинності своїх суджень політики послуговуються простими (низхідна, висхідна) та складними (низхідно-висхідна, висхідно-низхідна) тональними конфігураціями. У висловленні *He’s not a coward. // (1) He is a hero!* мовець впевнений у правильності висловленого ним захоплення своїм політичним соратником, що підкреслюється висхідно-спадною конфігурацією термінального тону. А оскільки

впевненість, зокрема, вивчається у сфері модальності, то особливості руху тону у промові політика відіграють неабияку роль у визначенні впевненого/невпевненого характеру промови. Впевненість мовця в правильності своєї оцінки певної ситуації декодується завдяки середньо-зниженому тональному рівневі початку спадного термінального тону [Красовська 2009: 158]. Рішучість та переконаність мовця у своїй правоті відображається у мовленні низьким спадним термінальним тоном [Бровченко 2006: 189; Ковалев 2008: 128; Jassem 1983: 462]. Наказове речення, сказане низьким висхідним тоном, звучатиме впевнено та переконливо. Тональний інтервал у взаємодії зі спадним ядерним тоном, завершення якого реалізується в середньо-зниженій зоні, підкреслює впевнений характер висловлення. Впевненість й усвідомлення мовцем своєї винятковості декодується саме завдяки середньо-зниженому тональному рівневі початку висловлення на позначення тріумфу [Красовська 2009: 106]. У свою чергу, у висловленні *I'll be 'quite 'ready by to'morrow 'morning//*, ступінчаста висхідна шкала з низькою передшкалою є виразником стану самовпевненості мовця. Висота тону корелює з висотою жестів: чим вищий рівень тону, тим вище підніматимуться руки оратора при жестикуляції.

Варто зазначити, що для просодії невпевненого мовлення є притаманним зниження тонального рівня, звуження тонального діапазону, сповільнення темпу мовлення [Поплавская 1995: 29; Jones 2008: 19]. Разом з тим, невпевненість мовця, який радіє й водночас розмірковує над перевагами і недоліками майбутньої цікавої справи, *That would be 'wonderful!* декодується саме за рахунок низького висхідного передтакту, низького (інколи, високого) спадного ядерного тону на фоні зниженої гучності й сповільненого темпу [Красовська 2009: 118]. Інтонційно, суб'єктивно-модальне значення невпевненості передається низхідно-висхідним, рівним ядерним тоном низького тонального регістру або висхідним тоном високого/низького тонального регістру [Антипова 1985: 39, 137; Бровченко 2006: 189; Королева 1989: 109; Jassem 1983: 463]. Диз'юнктивні запитання, типу *He is a knowledgeable politician, is he not?*, які вимовляються з низхідно-висхідною тональною конфігурацією, можуть виражати сумнів та невпевненість мовця у сказаному. Повільний темп у взаємодії з пролонгацією наголошених голосних у семантично найважливіших словах та паузацією надають фразі дещо невпевненого звучання. Наприклад, у висловленні *Our 'President is a 'smart person!//*, внутрішньосинтагматична пауза на стику передтакту й такту сигналізує про невпевненість мовця у доречності висловлення.

У своїх багаточисленних працях з просодії впевненості у спонтанному мовленні, дослідниця Х. Пон-Беррі зробила спробу звузати межі пошуків, визначаючи невпевненість не цілого висловлення, а конкретного елемента (слова, фрази), який надає усьому реченню невпевненого звучання. Комп'ютерна програма (Linear Regression Model), проаналізувавши аудіо запис рандомних висловлень англійською мовою, з точністю до 91% виявляє конкретну фразу, яка знижує рівень впевненості висловлення, за умови якщо аналізувалися лексико-граматичні та просодичні компоненти фрази, і з точністю 67%, якщо предметом аналізу була лише просодія висловлень [Pon-Barry (a) 2009: 1581]. Такі результати досліду ще раз доводять, що просодія відіграє ключову роль у визначенні впевненості/невпевненості у мовленні, оскільки на її долю припадає близько 2/3 усіх вербальних маркерів, які визначають характер мовлення як впевнений.

Емоції гніву та страху, які є представниками найвищого та найнижчого рівнів негативної впевненості відповідно, є крайніми точками градуальної опозиції, яка відображає флуктуації руху основного тону. Для емоції страху з позитивною модально-емоційною конотацією притаманний швидкий темп мовлення, високий ступінь гучності та високий рівень вузького тонального діапазону (з тенденцією до розширення), а з негативною конотацією – повільний темп, низький рівень гучності та високий рівень вузького тонального діапазону [Копсов 2004: 130]. Емоція страху з негативною модально-емоційною конотацією за своєю природою є наближеною до психоемоційного стану невпевненості.

Роль наголосу у впевненому характері політичної промови не може бути применшена. Так, фразовий наголос висвітлює фокуси експресії мовця, що дозволяє слухачеві виявити суб'єктивно-модальну установку оратора, який передає повідомлення, а виділяючий наголос (акцент) здатний виражати суб'єктивно-модальні відтінки смислу промови [Алексієвцев 2002: 39]. Емфатичний наголос, у свою чергу, дозволяє мовцеві показати своє відношення до змісту повідомлення, а його розташування обумовлюється контекстом і не є конкретно визначеним [Бровченко 2006: 21]. Емфатична маркованість смислового центру фрази, який промовляється з максимальною гучністю, є ознакою переконаності автора в істинності та необхідності висловлення, і може супроводжуватися специфічними невербальними сигналами [Корлыханова 2000: 34; Красовська 2009: 47]. Так, у висловленні *I didn't 'expect 'you will be 'so 'happy//* емфатичний наголос на інтенсифікаторі *'so* є інформативно значущим, оскільки підкреслює впевненість мовця в істинності сказаного.

Підвищення та пониження гучності мовлення політиками є семантично релевантним явищем. Варто зазначити, що для передачі позитивних емоцій та психоемоційних станів характерним є підвищення гучності мовлення [Jones 2008: 20]. Гучніше вимовляння певної частини дискурсу, зокрема, може свідчити про високий рівень впевненості мовця у собі та у істинності своїх слів [Алексієвцев 2002: 40; Crystal 1997: 169]. Численні експериментальні дослідження підтверджують той факт, що зміни гучності у бік збільшення передають рішучість і впевненість політичних ораторів у правдивості та необхідності сказаного [Калита 2001: 124]. Для професійних політиків характерною є підвищена гучність мовлення.

Вивчення темпу та особливостей його функціонального навантаження є однією з актуальних проблем сучасної лінгвістики. Темпові контрасти, як відмінність у швидкості протікання мовлення у часі, експлікують

різноманітні функції усного висловлення. Саме темпоральні характеристики мовлення (паузація, тривалість мовлення, темп) є найхарактернішими ознаками впевненості / невпевненості для цільової аудиторії (перцептивна впевненість) [Pop-Barry 2008: 76]. Зростання темпу мовлення відбувається, в основному, завдяки скороченню довжини ненаголошених складів, у той час як тривалість вимовляння наголошених складів залишається незмінною. Уповільнення темпу вимовляння інформативних центрів висловлення *It's a war fought with diplomacy, by the investigations of law enforcement, by gathering intelligence and by cutting of the terrorist's money* (3,1 сл/сек при середньому темпі 2,7 сл/сек) дозволяє не лише привернути увагу слухачів, а й передати певний ступінь впевненості і підкреслити раціональність дій уряду [Красильникова 2005: 111]. Класифікуючи темпові контрасти, вчені вирізняють дуже повільний (*lentissimo*), повільний (*lento*), нормальний (*moderato*), швидкий (*allegro*) та дуже швидкий (*allegro*) темп [Златоустова 1997: 334]. Існує точка зору, що невпевнені у собі люди прагнуть озвучити свою думку швидше, щоб не займати багато часу, оскільки вони не зовсім переконані у її правильності і важливості [Красильникова 2005: 111]. Проте уповільнений темп (*lento*) мовлення теж може сигналізувати про невпевненість мовця у собі [Алексієвць 2002: 41]. Темп мовлення політиків корелює з невербальними рухами: повільним рухам голови відповідатимуть фрази, а швидким рухам зап'ястя – склади або, навіть, окремі звуки.

Для вираження емоційних відтінків мовлення особливе значення має тембр. Тембр, як специфічне забарвлення голосу, традиційно асоціюється з проявами психо-емоційного стану комунікантів і тісно пов'язаний з мімікою. Акустичним корелятом тембру є спектральна характеристика звуків [Зиндер 1979: 278]. Відомо, що для вираження позитивних емоцій звуки вимовляються у високочастотному спектрі, а для вираження негативних – у низькочастотному [Светозарова 1982: 55]. Оскільки впевненість належить до позитивних психоемоційних станів, то промова впевненого політика, ймовірно, звучатиме у високочастотному спектрі. Намагаючись описати тембр у рамках лінгвістики і створити класифікацію його типів, дослідник Л.К. Цеплітіс виділяє емоційно-вольовий тембр, який ми відносимо до характеристик впевненого мовлення [Цеплітіс 1974: 144]. Політикові, який має непримний тембр голосу, складніше отримати прихильність аудиторії.

При порівнянні комплексу просодичних характеристик впевненого та невпевненого мовлення, одні параметри будуть ведучими для його диференціації (релевантними), а інші – неведучими (нерелевантними). Підсумовуючи усе вищесказане, можна зробити висновок, що такі просодичні компоненти, як мелодика (напрямок мелодики, мелодійний рівень, мелодійний діапазон), наголос, гучність та темп мовлення, є ведучими для розрізнення впевненого та невпевненого мовлення. При глибшому аналізі розглянутих аспектів неважко усвідомити той факт, що їх сукупність і становить, у кінцевому результаті, всебічний опис явищ та засобів, які маркують впевнене мовлення політиків.

Висновки та перспективи. Розглянуті та проаналізовані вище основні теоретичні положення і результати експериментальних праць з проблем опису дихотомії “впевненість/невпевненість” у сучасному англійському політичному дискурсі підтверджують необхідність глибшого експериментального дослідження специфіки їх інтонаційної організації, а також доцільність обґрунтування теоретичних передумов шкали оцінок рівня впевненості конкретних політичних промов, які ми вивчаємо. Наведений вище огляд стану проблеми просодичної організації впевнених висловлень підтверджує той факт, що лінгвістичною наукою накопичено достатньо знання, яке, в обсязі започаткованої нами праці, дозволяє, відповідно до її мети, здійснити перехід до комплексного дослідження просодичних характеристик впевненого мовлення американських політиків.

Література

Алексієвць 2002: Алексієвць, О.М. Просодичні засоби інтенсифікації висловлень сучасного англійського мовлення : монографія [Текст] / Оксана Миколаївна Алексієвць. – Тернопіль : Економічна думка, 2002. – 200 с.

Антипова, Каневская 1985: Антипова, Е.Я. Пособие по англ. интонации : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов и фак. иностр. яз. [на англ. яз.] [Текст] / Е. Я. Антипова, С. Л. Каневская, Г. А. Пигулевская. – [2-е изд., дораб.]. – М. : Просвещение, 1985. – 224 с.

Бровченко, Корольова 2006: Бровченко, Т.О. Фонетика англійської мови (контрастивний аналіз англійської та української вимови) : підручник [Текст] / Т. О. Бровченко, Т. М. Корольова. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – 300 с.

Зиндер 1979: Зиндер, Л.Р. Общая фонетика : учеб. пособие [Текст] / Л. Р. Зиндер. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Высш. школа, 1979. – 312 с.

Златоустова 1997: Златоустова, Л.В. Общая и прикладная фонетика : учеб. пособие [Текст] / Л. В. Златоустова, Р. К. Потапова, В. В. Потапов, В. Н. Трунин-Донской. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Изд-во МГУ, 1997 – 416 с.

Калита 2001: Калита, А.А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання : монографія [Текст] / А. А. Калита. – К. : Видавничий центр КДЛУ, 2001. – 351 с.

Ковалев 2008: Ковалев, Ю.В. Прагматическая функция интонации в публичной политической речи : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.01 [Текст] / Юрий Владимирович Ковалев. – М., 2008. – 271 с.

Копосов 2004: Копосов, Я.В. Лингвистические корреляты эмоционального состояния "страх" в русской и английской речи: формирование базы данных : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.21 [Текст] / Ян Владимирович Копосов. – М., 2004. – 214 с.

Корлыханова 2000: Корлыханова, Е.Л. Взаимодействие просодических и кинесических средств в выражении эмоциональных значений радости, гнева, удивления в сценической речи (на материале английского языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 [Текст] / Елена Леонидовна Корлыханова. – М., 2000. – 172 с.

Королева 1989: Королева, Т.М. Интонация модальности в звучащей речи [Текст] / Т. М. Королева. – К., Одесса : Высшая школа, 1989. – 147 с.

Красильникова 2005: Красильникова, Е.М. Просодическая реализация функции воздействия в текстах информационного и ораторского стилей : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 [Текст] / Елена Михайловна Красильникова. – Волгоград, 2005. – 182 с.

Красовська 2009: Красовська, І.В. Лінгвокогнітивні особливості просодичного оформлення англійських висловлень на позначення позитивних емоцій (експериментально-фонетичне дослідження) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 [Текст] / Інна Валеріївна Красовська. – К., 2009. – 262 с.

Поплавская 1995: Поплавская, Т.В. Речевой ритм в синхронии и диахронии [Текст] / Т. В. Поплавская. – Мн. : МГЛУ, 1995. – 49 с.

Потапова 1998: Потапова, Р.К. Коннотативная паралингвистика [Текст] / Р. К. Потапова. – М. : Триада, 1998. – 70 с.

Руденко 2010: Руденко, О.В. Просодичні засоби вираження суб'єктивної модальності в американському та українському телеінтерв'ю : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 "Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство" [Текст] / О. В. Руденко. – К., 2010. – 19 с.

Светозарова 1982: Светозарова, Н.Д. Интонационная система русского языка [Текст] / Н. Д. Светозарова. – Л. : Изд-во Ленинград. гос. ун-та, 1982. – 175 с.

Системные характеристики 1985: Системные характеристики устной и письменной речи : сб. научных статей [Текст] / Отв. ред. А. В. Зубов. – Минск : Минский гос. пед. ин-т иностр. яз., 1985. – 236 с.

Цеплитис 1974: Цеплитис, Л.К. Анализ речевой интонации [Текст] / Л. К. Цеплитис. – Рига : Изд-во "Зинатне", 1974. – 270 с.

Crystal 1997: Crystal, D. The Cambridge Encyclopedia of Language [Text] / David Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 480 pp.

Jassem 1983: Jassem, W. The Phonology of Modern English [Text] / Wiktor Jassem. – Warszawa : Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1983. – 768 pp.

Jones 2008: Jones, B. The Prosody of Uncertainty for Spoken Dialogue Intelligent Tutoring System : Master's Project [Electron resource] / B. Jones. – 2008. – Paper 95. – Address of access : scholarworks.sjsu.edu/etd_projects/95.

Kendon 1997: Kendon, A. Gesture [Text] / Adam Kendon // Annual Review of Anthropology. – 1997. – № 26. – Pp. 109-128.

Ladefoged 1982: Ladefoged, P. A Course in Phonetics [Text] / Peter Ladefoged. – New York, Chicago, San Francisco, Atlanta : Harcourt Brace Jovanovich, Inc., 1982. – 300 pp.

Pon-Barry 2009 (a): Pon-Barry, H. Identifying uncertain words within an utterance via prosodic features [Text] / H. Pon-Barry, S. Shieber // Proceedings of Interspeech. – 2009. – Pp. 1579-1582.

Pon-Barry 2008: Pon-Barry, H. Prosodic manifestations of confidence and uncertainty in spoken language [Text] / H. Pon-Barry // Proceedings of Interspeech. – 2008. – Pp. 74-77.

Pon-Barry 2009 (b): Pon-Barry, H. The importance of sub-utterance prosody in predicting level of certainty [Text] / H. Pon-Barry, S. Shieber // Proceedings of NAACL HLT. – 2009. – Pp. 105-108.

Roach 2009: Roach, P. English Phonetics and Phonology: Practical Course [Text] / Peter Roach. – 4-th ed. – Cambridge : Cambridge University Press, 2009. – 244 pp.

Исследование посвящено выделению и описанию просодических характеристик уверенной публичной речи политиков. Предложено определение понятия "просодия", подчеркнута ее тесная взаимосвязь с другими языковыми уровнями при передаче смыслового потенциала уверенного высказывания, описано ключевые функции просодии. Определен арсенал релевантных просодических компонентов, которые присущи уверенной публичной речи.

Ключевые слова: просодия, публичная речь, категория субъективной модальности, эмфатическая маркированность, синтагма.

The article focuses on the outline and description of prosodic characteristics of public political speech that is qualified as confident. The definition of the notion "prosody" is provided, its close connection with other language levels in the transfer of confident speech is underlined, and key prosody functions are described. A set of relevant prosodic components that characterize confident public speech is defined.

Keywords: prosody, public speech, subjective modality category, emphatic characteristic, syntagm.

Надійшла до редакції 11 листопада 2011 року.

ББК Ш10*000.22

УДК 81'373.4 : 811.111. = 161.2 = 14

ЛЕКСИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ ЗАДОВОЛЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВАХ

Робота присвячена вивченню мовної об'єктивації емоційного концепту ЗАДОВОЛЕННЯ. Подається порівняльний аналіз лексичних засобів вербалізації досліджуваного концепту в трьох різноструктурних мовах – англійській, українській та новогрецькій, що дозволяє визначити та описати національно-культурну специфіку його представлення у лінгвокультурі кожного з етносів.

Ключові слова: концепт, емоція, емоційний концепт, концептосфера емоцій, номінативний простір концепту.

1. Вступні зауваження. Пропоноване дослідження виконується у межах антропоцентричного напрямку лінгвістичної науки та є інтегрованим до когнітивної та лінгвокультурологічної проблематики.

Об'єктом дослідження є емоційні концептосфери англійської, української та грецької лінгвокультур, предметом вивчення постають вербальні репрезентації емоційного концепту ЗАДОВОЛЕННЯ у різноетносних картинах світу як втілення національного світогляду.

Актуальність роботи визначається перш за все необхідністю поглибленого вивчення способів концептуалізації емоцій в національних картинах світу, оскільки емоційні концепти, як складові національних менталітетів, є важливим джерелом пізнання внутрішнього світу людини тієї чи іншої національної належності.

Реалізуючи досвід реагування на різноманітні життєві ситуації, емоції здатні узагальнюватись, зберігатись та передаватись засобами природної мови [БПС 2009], що дозволяє розглядати їх як предмет вивчення лінгвістики. Цей факт зумовив формування окремого напрямку лінгвістичної науки – емотіології, яка розглядає питання вербалізації, акумуляції, структурування та передачі знань про емоції [Апресян 1995; Бабенко 1989; Красавський 2001; Мягкова 2000; Фомина 1995; Шаховський 2001: 13 та ін.].

У межах когнітивної лінгвістики емоції розглядаються як певні структури знань про емоції. Вивчення емоцій із позиції структур представлення знань дозволяє вирішити питання які саме знання репрезентуються мовними одиницями. У процесі емотіологічних досліджень була встановлена здатність психологічних переживань відображати «усі соціальні, у тому числі й культурні, конвенції» [Шаховський 2001: 13], а також доведено наявність концептуального каркасу емоцій можливість його представлення мовними засобами. Це дозволило ученим розробити нову галузь лінгвістичного аналізу – концептологію емоцій, що спрямовано на виявлення специфіки їхнього освоєння та матеріалізації у мовній свідомості.

Метою цієї роботи є на основі аналізу лексичних засобів вербалізації досліджуваного концепту в трьох різноструктурних мовах – англійській, українській та новогрецькій – визначити та описати національно-культурну специфіку представлення досліджуваного концепту у лінгвокультурі кожного із етносів. Завданнями роботи є аналіз семантичної структури лексичних одиниць, що об'єктивують концепт ЗАДОВОЛЕННЯ у досліджуваних мовах, та встановлення спільних і відмінних рис у їх семантиці.

Приймаючи концепти емоцій як зіставну категорію або еталон для етнокультурного зіставлення, ми розглядаємо лексичні засоби об'єктивації концепту ЗАДОВОЛЕННЯ як однієї з найважливіших складових концептосфери емоцій в англійській українській та новогрецькій мовах для етнокультурного зіставлення у єдності їх мовного вираження та змісту.

Матеріалом дослідження слугують 1470 лексичних одиниць вербалізації концепту ЗАДОВОЛЕННЯ (490 в англійській мові, 514 – в українській та 466 – у новогрецькій), дібраних методом суцільної вибірки із авторитетних лексикографічних джерел у кожній із мов.

2. Концепт ЗАДОВОЛЕННЯ в номінативному просторі концептосфери емоцій. Основою для побудови номінативного простору концептосфери позитивних емоцій постають лексичні одиниці-назви базових позитивних емоційних концептів. Для визначення обсягу семантичного простору, в якому реалізується кожен з базових концептів позитивних емоцій, застосовувався метод дефініційного аналізу. Для того щоб визначити, яким чином здійснюється подальша структурація цього простору, за допомогою компонентного аналізу здійснюється опис семантичної структури одиниць, що вербалізують позитивні емоційні концепти, виділяються спільні компоненти, які поєднують одиниці у межах концепту, та диференційні смисли, які зумовлюють структурування.

Одиниці, що утворюють семантичний простір концепту ЗАДОВОЛЕННЯ, групуються навколо базових номінацій концепту: *pleasure* 'задоволення' в англійській мові, *ευχαρίστηση* 'задоволення' в новогрецькій та *задоволення* в українській мові, які фіксують прототипні уявлення про задоволення. У семантиці базових номінацій міститься родова сема "емоція" та видові семи "характер емоції" (позитивна), сема "причина емоції", що взаємодіє із семою "позитивна оцінка". (1) англ. *pleasure* 'задоволення' – *the condition or sensation induced by the experience or anticipation of what is felt or viewed as good or desirable; enjoyment, delight* 'стан або почуття, викликане переживанням або очікуванням чогось, що розглядається як хороше або бажане' [SOED];

(2) укр. *удоволення* – *почуття і стан приємності, втіхи від чого-небудь* [ВТССУМ];

(3) новогр. *ευχαρίστηση* ‘задоволення’ – *ευχάριστο συναίσθημα που προξενούν σε κπ. οι ενέργειες ή οι καταστάσεις που είναι σύμφωνες με με τις επιθυμίες του ή με τις αντιλήψεις του* ‘приємне почуття, що викликане діями або станами, які відповідають бажанням або сподіванням’ [ΛΚΝ].

На основі аналізу дефініцій базових номінацій концепту *ЗАДОВОЛЕННЯ* в англійській, новогрецькій та українській мовах можна визначити прототипне уявлення про задоволення як **приємне почуття, що виникає в результаті позитивної оцінки теперішньої (реальної) або майбутньої (вірогідної) ситуації**.

Поняття, репрезентоване в базових одиницях, тією чи іншою мірою зафіксоване в семантиці усіх інших номінацій концепту. Базові номінації концепту *ЗАДОВОЛЕННЯ* вказують на денотативну належність аналізованих одиниць та мають лінгвістичний статус гіперонімів щодо інших номінацій емоцій тієї ж онтології, які виступають як гіпоніми [Красавский 2001: 244]. Гіпонімічні одиниці включають смисловий зміст гіпероніма та розрізняються між собою диференційними ознаками.

3. Семантичний простір концепту *ЗАДОВОЛЕННЯ* в англійській, українській та новогрецькій мовах. Аналіз семантики номінацій концепту *ЗАДОВОЛЕННЯ* дозволив встановити, що його структура має комплексний характер. Семантична структура одиниць, які репрезентують концепт *ЗАДОВОЛЕННЯ*, містить компоненти, сформовані навколо його поняттєвого ядра, що визначаються безпосередньо через сему «задоволення» і є синонімічними домінантами відповідних синонімічних рядів. Це дозволило встановити основні емотивні смисли, представлені в семантичному просторі *ЗАДОВОЛЕННЯ*. Таких емотивних смислів було виявлено чотири.

3.1. Основу логічної структури номінативного простору задоволення становить концепт *ЗАДОВОЛЕННЯ*, який найбільш адекватно відображає уявлення про позитивні емоційні переживання, не спрямовані на об’єкт. Його семантичний простір репрезентований одиницями синонімічного ряду із домінантою – базовим номінантом концепту: англ. *delectation* ‘насолода’, *delight* ‘захват’, *comfort* ‘спокій’, *content* ‘вдоволення’, *gratification* ‘задоволення’, *rapture* ‘захват’, *satisfaction* ‘задоволення’, *enchantment* ‘захоплення’; укр. *удоволення*, *утіха*, *насолода*, *заласся*, *раювання*, *розкошування*; новогр. *απόλαση* ‘насолода’, *ικανοποίηση* ‘задоволення’, *ευφροσύνη* ‘велике задоволення’, *τέρψη* ‘задоволення’, *τρόφη* ‘насолода’, *ἡδονή* ‘захват’, *φρενίτιδα* ‘захоплення’, *γλύκα* ‘насолода’, *μέθη* ‘захват’, *μέθυσι* ‘захват’.

3.2. Всередині базового концепту були виокремлені одиниці, що утворюють синонімічні ряди із домінантною одиницею ‘радість’: англ. *joy* ‘радість’; новогр. *χαρά* ‘радість’, укр. *радість*. Семантика одиниць цього синонімічного ряду диференціюється семою ‘інтенсивність’, а також семою ‘причина’, яка конкретизується як ‘приємна подія’.

(4) англ. *joy* ‘радість’ – *vivid pleasure arising from a sense of well-being or satisfaction; exultation; gladness, delight; an instance of this* ‘палке задоволення, що виникає з почуття благополуччя; торжество, радість, захват; окремий випадок цього’ [SOED].

(5) укр. *радість* – *почуття задоволення, втіха, приємність* [ВТССУМ].

(6) новогр. *χαρά* ‘радість’ – *δυνατό, ευχάριστο συναίσθημα που το δημιουργεί η ικανοποίηση επιθυμιών, στόχων ή η προσδοκία για την ικανοποίησή τους* ‘сильне, приємне почуття, що викликане задоволенням бажань, цілей або сподіванням на їх задоволення’ [ΛΚΝ].

Синонімічні ряди із компонентом ‘радість’ утворені такими одиницями: англ. *exultation* ‘торжество’, *ecstasy* ‘екстаз’, *enjoyment* ‘втіха’, *jubilee* ‘святкування’, *glee* ‘радість’, *rejoicing* ‘радість’, *triumph* ‘тріумф’, *gladness* ‘радість’; укр. *торжество*, *тріумф*, *просвіток*; новогр. *αγαλίαση* ‘велика радість’, *αναγάλλια* ‘радість’, *ἠθοσύνη* ‘радість’, *γούστο* ‘радість’, *εορτή* ‘торжество’.

3.3. Також у структурі базового концепту задоволення були виділені номінації із загальним компонентом ‘щастя’, що репрезентований у досліджуваних мовах одиницями типу англ. *happiness*, новогр. *ευδαιμονία*, укр. *щастя*. Диференціація основного емотивного смислу задоволення в одиницях із компонентом ‘щастя’ виявляється у семі ‘характер емоції’, яка реалізується СК ‘глибокий’, ‘повний’, ‘цілковитий’, а також у семі ‘причина емоції’. Причина щастя визначається як рефлексія індивіда та позитивна оцінка власного життя та діяльності.

(7) англ. *happy* ‘щасливий’ – *feeling deep pleasure in, or contentment with, one's circumstances* ‘той, що відчуває глибоке вдоволення обставинами свого життя’ [SOED].

(8) укр. *щастя* – *стан цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення та безмежної радості, яких зазнає хто-небудь* [ВТССУМ].

(9) новогр. *ευδαιμονία* ‘щастя’ – *η ευχάριστη και ήρεμη ψυχική διάθεση ανθρώπου (ιδίως του ενάρετου) ικανοποιημένου με από τις πράξεις του* ‘приємний та спокійний психічний стан людини (особливо чеснотливої), яка задоволена своїми діями’ [ΝΕΛ]; *ευδαιμονία* ‘щастя’ – *το να αισθάνεται κάποιος ευχαρίστηση για την επιτυχία των δραστηριοτήτων του ή η ικανοποίηση από τη ζωή του* ‘задоволення, яке хтось відчуває від успіху своєї діяльності або від задоволення життям’ [ΜΕΛ].

Синонімічні одиниці представлені такими номінаціями: англ. *beatitude* ‘щастя, блаженство’, *bliss* ‘щастя’, *blessedness* ‘щастя, блаженство’, *felicity* ‘щастя’; укр. *блаженство*, *благодать*; новогр. *ευτυχία* ‘щастя’, *μακαριότητα* ‘щастя’.

Аналіз семантики одиниць із компонентом ‘щастя’ виявив зв’язок цього почуття зі спокоем, свободою від переживань: англ. *blessed* ‘блаженний, щасливий’ – *enjoyable in a way that gives you a sense of peace or relief*

from anxiety or pain ‘приємний у тому відношенні, яке дає почуття спокою або звільнення від турбот, заспокоєння болю’ [LDCE]; укр. *благодать* – 2. *усяке багатство, добро, достаток; джерела багатств, добра, достатків*. // *спокій, щастя* [ВТССУМ]; новогр. *μακάριος* ‘щасливий’ – *ευτυχισμένος, ήρεμος, γαλήνιος* ‘щасливий, спокійний, безтурботний’ [ΛΚΝ].

У новогрецькій та українській мовах відображено також зв'язок щастя із матеріальним достатком: укр. *благополуччя – життя в багатстві й спокої, добробут, щастя* [ВТССУМ]; новогр. *ευτυχία* ‘щастя’ – *κατάσταση βαθιάς και διαρκούς ικανοποίησης, που δημιουργείται από την εκπλήρωση ψυχικών και υλικών αναγκών και επιθυμιών* ‘стан глибокого та тривалого задоволення від задоволення душевних та матеріальних потреб та бажань’ [ΛΚΝ].

3.4. Окремі одиниці базового концепту містять у семантиці компонент “веселість”, репрезентований такими одиницями: англ. *merriment*, укр. *веселість*, новогр. *ευθυμία*.

(10) англ. *merry* ‘веселий’ – *full of animated enjoyment; full of laughter or gaiety; joyous, mirthful* ‘сповнений пожвавленого задоволення, повний сміху та веселощів’ [SOED].

(11) укр. *веселощі* – *стан внутрішнього задоволення, радісного настрою, безтурботності, схильності до розваг, жартів і т. ін.* [ВТССУМ].

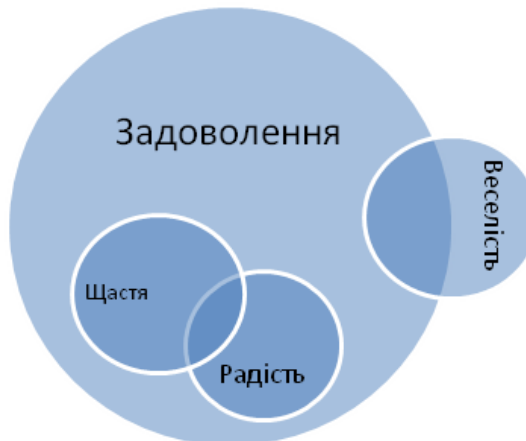
(12) новогр. *ευθυμία* ‘веселість’ – *καλή, ιδίως χαρούμενη ψυχική διάθεση, κέφι* ‘добрий, веселий психічний стан, веселощі’ [ΜΕΛ].

Також представлені такі номінації: англ. *cheerfulness* ‘веселість’, *lightheartedness* ‘безтурботність’, *jollity* ‘веселощі’, *joyiality* ‘веселість’, *jocundity* ‘веселість’, *liveliness* ‘жвавість, веселість’, *animation* ‘пожвавлення, веселість’, *vivacity* ‘жвавість, веселість’, *exhilaration* ‘веселість, пожвавлення’, *gaiety* ‘веселість’, *fun* ‘веселощі’, *festivity* ‘торжества’, *hilarity* ‘веселість’; укр. *жартівливість, життєрадісність*; новогр. *φαιδρότητα* ‘веселощі’, *ίλαρότητα* ‘веселість’, *κέφι* ‘веселий настрій’, *μπρίο* ‘веселий настрій’, *χάζι* ‘забава’, *ψυχαγωγία* ‘звеселяння’.

3.5. Встановивши межі семантичного простору концепту ЗАДОВОЛЕННЯ та визначивши основні емотивні смисли, що його утворюють, та компоненти, які зумовлюють диференціацію смислів у межах єдиного простору, можна представити семантичний простір задоволення таким чином (див. схему 1).

Схема 1.

Семантичний простір концепту ЗАДОВОЛЕННЯ

Як видно із наведеної схеми, ЕС “задоволення” знаходиться у відношеннях включення із ЕС “радість” та “щастя” і у відношеннях перетину із ЕС “веселість”. ЕС “радість”, “щастя”, “веселість” знаходяться між собою у відношеннях перетину. Кількісне співвідношення виділених емотивних смислів у досліджуваних мовах відображено у таблиці 1.

Таблиця 1.

Кількісне співвідношення емотивних смислів концепту ЗАДОВОЛЕННЯ

Емотивний смисл	англійська мова		українська мова		новогрецька мова	
	одиниць	%	одиниць	%	одиниць	%
Задовolenня	185	38	161	31	156	33
Радість	130	26	117	23	148	32
Щастя	62	13	122	24	79	17
Веселість	113	23	114	22	83	18
Разом	490	100	514	100	466	100

Відношення мовних одиниць, що позначають позитивні емоції, є настільки ж складними, як і відповідна екстралінгвістична сфера. Тому іноді виникають складнощі при спробі однозначно визначити місце окремої одиниці в семантичному просторі. Існує думка, що компонентний аналіз емотивних одиниць можна провести лише із відносною долею точності [Набирухіна 1990]. Значення, що подане таким чином, є більш схематичним, спрощеним порівняно із реальним значенням. Але саме таке представлення семантичної структури надає

можливість встановити особливості одиниць, які вербалізують різні емотивні смисли, та диференціювати одиниці у межах одного ЕС.

На основі проведеного аналізу будемо загальну модель значення позитивних номінативно-емотивних лексичних одиниць із значенням задоволення. Така модель включає комплекс сем:

I. Архісема “позитивна емоція”: СК “позитивний емоційний стан”.

II. Диференційні семи I рівня: СК “задоволення” / СК “радість” / СК “щастя” / СК “веселість”.

III. Диференційні семи II рівня:

1) “причина”: СК “конкретна причина”;

2) “інтенсивність”: СК “висока інтенсивність” / СК “низька інтенсивність”;

3) “зовнішній вияв”: СК “наявність зовнішнього вияву” / СК “відсутність зовнішнього вияву”;

4) “тривалість перебігу”: СК “тривалість” / СК “короткочасність”;

5) “глибина емоції”: СК “глибока емоція” / СК “поверхнева емоція”.

Найбільш послідовно на лексичному рівні відображаються такі показники емоції, як інтенсивність та причина.

Семантичні відношення одиниць, що утворюють номінативний простір задоволення, можна описати у вигляді семантичних опозицій:

– привативних, що ілюструють відношення включення і встановлюються між членом семантичної групи та її центральним словом, наприклад: англ. *pleasure* : *delight*; укр. *радість* : *триумф*; новогр. *χαρά* : *ἠθοσίγη*. Значення кожної номінативної одиниці входить до більш загального значення базового номінанта;

– еквіполентних, що утворюються членами однієї групи, які знаходяться у відношеннях перетину: англ. *comfort* : *content*; укр. *блаженство* : *благодать*; новогр. *τέρψη* : *ἡδονή*. Номінації кожного із виділених емотивних смислів, що формують концепт **ЗАДОВОЛЕННЯ**, містять загальний компонент – домінанта відповідного синонімічного ряду, що є для них інтегральним, при цьому в значенні цих одиниць виділяються диференційні семи, що формують своєрідність їх семантики.

– градуальних, утворених за ознакою “інтенсивність емоції”: англ. *gladness* : *joy* : *glee*.

4. Висновки. У кожній мовній системі існують позначення емоцій, що об’єктивують наявні в певному соціумі уявлення про характер емоції, її місце у ряді інших емоцій, причинах, що її викликають. Концепт задоволення має спільну когнітивну базу для всіх трьох лінгвокультур і сприймається як позитивна емоція.

Концепт **ЗАДОВОЛЕННЯ** є складним ментальним утворенням, яке виступає прототипом щодо його складників **ЩАСТЯ**, **РАДІСТЬ**, **ВЕСЕЛИСТЬ**.

Особливістю організації семантичного простору концепту **ЗАДОВОЛЕННЯ** в англійській, новогрецькій та українській мовах є наявність у його межах чотирьох емотивних смислів: “задоволення”, “радість”, “щастя” та “веселість”, кожен з яких представлений в мовах набору рядом синонімічних номінацій, які знаходяться у відношеннях включення та перетину.

Різниця між мовами спостерігається в кількісному вияві виділених емотивних смислів. В англійській і новогрецькій мовах найменш кількісно представленим є емотивний смисл “щастя”, а в українській мові – емотивний смисл – “веселість”.

Подальшою **перспективою** дослідження є вивчення асоціативного та образного складників позитивних емоційних концептів, функціонування позитивної емотивної лексики в тексті, а також зіставлення невербального вияву позитивних емоцій.

Література

- Апресян 1995: Апресян, Ю.Д. Избранные труды. Т. 2 : Интегральное описание языка и системная лексикография [Текст] / Ю. Д. Апресян. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1995. – 768 с.
- Бабенко 1989: Бабенко, Л. Г. Лексические средства обозначения эмоций в русском языке [Текст] / Л. Г. Бабенко. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1989. – 184 с.
- Бабушкин 1996: Бабушкин, А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка [Текст] / А. П. Бабушкин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1996. – 104 с.
- БПС 2009: Большой психологический словарь [Текст] / Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко (ред.). – М. : Изд-во АСТ, 2009. – 816 с.
- Красавский 2001: Красавский, Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах [Текст] / Н. А. Красавский. – Волгоград : Перемена, 2001. – 495 с.
- Мягкова 2000: Мягкова, Е. Ю. Эмоционально-чувственный компонент значения слова [Текст] / Е. Ю. Мягкова. – Курск : Изд-во Курск. гос. пед. ун-та, 2000. – 110 с.
- Набирухина 1990: Набирухина, А. В. Лексико-семантическое поле “Pleasure” в современном английском языке [Текст] : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / А. В. Набирухина ; ЛГУ. – Л., 1990. – 16 с.
- Фомина 1995: Фомина, З. Е. Эмоционально-оценочная лексика современного немецкого языка [Текст] : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.04 / З. Е. Фомина; Институт языкознания РАН. – М., 1995. – 399 с.
- Шаховский 2001: Шаховский, В.И. Эмоции и их концептуализация в различных лингвокультурных концептах [Текст] / В. И. Шаховский // Междунар. журнал славистов : "Русистика". – Киев, 2001. – Вып. 1. – С. 13-19.

Шаховский 2008: Шаховский, В.И. Лингвистическая теория эмоций [Текст] / В. И. Шаховский. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с.

Лексикографічні джерела

ВТССУМ 2002: Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.

LDCE 2006: Longman Dictionary of Contemporary English. – Pearson ESL, 2006. – 1949 pp.

SOED 1993: The Shorter Oxford Dictionary in Historical Principles / 5th edition. – Oxford : Oxford University Press, 1993. – V. I-II. – 3828 pp.

AKN 2002: Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής / 3η εναντίωση. Θεσσαλονίκη : Αριστοτελείο Παωεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2002. – 1532 ζ.

NEA 2002: Νέο Ελληνικό Λεξικό της Συγχρονής Δημοτικής Γλώσσας / Ε. Κρυαράς – Αθήνα : Εκδοτικής Αθηνών, 2002. – 1587ζ.

MEA 2002: MEIZON Ελληνικό Λεξικό. – Τεγόπουλος Φυτράκης, 2002. – 1463 ζ.

Робота посвячена изучению языковой объективации концепта УДОВОЛЬСТВИЕ. В статье представлен сравнительный анализ лексических средств вербализации исследуемого концепта в трех разноструктурных языках – английском, украинском и новогреческом. Проведенное исследование позволяет определить и описать национально-культурную специфику удовольствия представления удовольствия в лингвокультуре каждого из этносов.

Ключевые слова: концепт, эмоция, эмоциональный концепт, концептосфера эмоций, номинативное пространство концепта.

The article deals with the study of concept Pleasure representation means in the three languages – English, Ukrainian and Modern Greek. Comparative research of the semantic structure of the lexical units forming the concept under study makes it possible to distinguish and describe national and cultural specific character in the three lingual cultures.

Keywords: concept, emotion, emotional concept, conceptual sphere of emotions, concept nominative space.

Надійшла до редакції 25 листопада 2011 року.

Інна Сахарук

ББК Ш12=411.4*50

УДК 81'42(=11/8)

СФЕРИ-ДЖЕРЕЛА ПРЕЦЕДЕНТНОСТІ В ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ ДРУКОВАНИХ ЗМІ

Статтю присвячено особливостям функціонування прецедентних феноменів в текстах друкованих українських ЗМІ та визначенню основних сфер-джерел виникнення прецедентності. Виділено джерела прецедентності за національною ознакою.

Ключові слова: прецедентний феномен, сфера-джерело, логоеністема.

Прецедентність є складним і багатовимірним поняттям, яке однаковою мірою стосується як лінгвістики, так і культурології. Значне зацікавлення, що на сьогодні викликає дослідження явищ, які знаходяться на межі мови і культури, пояснює актуальність цієї статті.

Проблема прецедентних феноменів неодноразово досліджувалася в роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників: Р.С. Черновола-Ткаченка, О.В. Найдюк, Ю.А. Мельник, С.Б. Серебрової, О.С. Боярських, О.А. Нахімової, Д.Б. Гудкова, С.Л. Кушнерук, О. П. Семенець та інших, але поза увагою дослідників залишилося питання про сфери-джерела прецедентності в українських текстах друкованих ЗМІ. Дослідження цього питання дасть об'єктивні дані про образ мислення членів української лінгвокультурної спільноти, їхні головні цінності і проблеми і, як висновок, про механізми впливу на свідомість її представників, оскільки саме таку мету переслідує медійний дискурс.

У цій статті ми досліджуємо прецедентні феномени та джерела їх виникнення. Метою роботи є класифікація прецедентних явищ за сферами-джерелами. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: 1) тлумачення поняття прецедентного феномену та виділення його основних ознак; 2) аналіз прецедентних феноменів, що зустрічаються в українських друкованих ЗМІ; 3) аналіз сфер-джерел прецедентних феноменів.

Поняття прецедентності ввів до наукового обігу Ю.М. Караулов у роботі «Російська мова та мовна особистість» [Караулов 2010]. Пізніше виникли поняття прецедентного висловлення, прецедентного імені, прецедентного феномену (саме поняття прецедентного феномену було введено пізніше, ніж прецедентного

тексту, хоча перше є значно ширшим за обсягом) та прецедентної ситуації (докладно про це див. [Захаренко, Красных та ін. 1997]).

Проблема прецедентності активно досліджується лінгвістами, але досі не існує єдиного й однозначного тлумачення цього поняття. О.А. Нахімова, О.О. Ворожцова, Ю.А. Мельник та С.Л. Кушнерук спираються на дефініцію прецедентних феноменів, запроповану В.В. Красних у праці «Етнопсихолінгвістика та лінгвокультурологія», яка визначає їх як 1) добре відомі всім представникам національно-лінгвокультурної спільноти; 2) актуальні в когнітивному (пізнавальному та емоційному) плані (за прецедентним феноменом завжди стоїть певне уявлення про нього, спільне для всіх носіїв того чи іншого менталітету, яке і робить усі апеляції до прецедентного феномену «прозорими» та зрозумілими); 3) апеляція до яких постійно відновлюється в мовленні представників тієї чи іншої національно-лінгвокультурної спільноти (тобто апеляція може не бути частотною, але зрозумілою співрозмовнику без додаткового коментаря) [Красных 2002: 44-45]. Наприклад, *Шагренева шкіра*, «Хто винен? Що робити?» тощо.

Існують й інші розуміння явища прецедентності. Деякі вчені розуміють прецедентні феномени як ептоніми (Л. П. Дядечко [Дядечко 2003]), логоепістеми (В.Г. Костомаров та Н.Д. Бурвікова (за [Мельник 2011])) або інтертекстеми (К.П. Сидоренко та В.М. Мокієнко (за [Мельник 2011])).

Поняття логоепістеми є найближчим до поняття прецедентного феномену, адже воно позначає «мовне вираження закріпленого суспільною пам'яттю відбитка дійсності у свідомості носіїв мови в результаті осягнення ними духовних цінностей вітчизняної та світової культури» [Костомаров 2001: 39].

У статті під поняттям прецедентного феномену ми будемо розуміти логоепістему, що має свій стійкий набір диференційних ознак, назву або атрибути, які дозволяють розуміти феномен правильно та однозначно; яка є відомою для більшості носіїв певної лінгвокультури (але є прецедентні феномени, які відомі представникам абсолютно різних лінгвокультур); яка є впізнаваною навіть за наявності певних трансформацій та містить у собі відсилання до певного тексту або ситуації, що становлять культурний або історичний феномен.

У науковій літературі склалося кілька підходів до класифікації прецедентних феноменів, що враховують різні параметри. Аналіз поглядів дослідників на типи прецедентних феноменів викладено у нашій попередній статті [Сахарук 2011: 197].

Прецедентні феномени становлять важливу частину національно-мовної картини світу, є ефективним засобом емоційної оцінки явищ чи персоналій. Такі феномени дозволяють стисло передати інформацію про текст-джерело або про певну значущу ситуацію.

У публіцистиці прецедентні феномени використовуються для залучення читача до сприйняття проблеми, формування суспільної думки, причому акцент переміщується з власне інформації на її оцінку, коментар або емоційне відтворення. Особливо яскраво таке явище можна простежити у виданнях проблемно-аналітичного характеру.

Частотним є вживання прецедентних феноменів у заголовках, адже саме його головною функцією є залучення уваги читачів. Наприклад, *Сокуров і філософський камінь* (Український тиждень. – № 38. – 15.09.2011).

Прецедентний феномен «акумулює в собі прецедентність тексту-джерела, згортаючись до певної сильної позиції: заголовка, етапного або кінцевого речення» [Костомаров, Бурвікова 1994]: *Що важить його голос і сльози розпачу в очах учорашніх героїв? Москва сльозам не вірить! На кону – влада* (Українська правда. – 13.05.2011).

Нами було проаналізовано тексти таких українських аналітичних видань, як «Дзеркало тижня», «Український тиждень», та інтернет-видання «Українська правда» (<http://www.pravda.com.ua>) за 2010-2011 роки. У результаті дослідження було виділено такі групи сфер-джерел прецедентних феноменів:

- 1) суспільна сфера, у межах якої продуктивними виявилися такі джерела, як політика, кримінал, значущі суспільні події, суспільні діячі та об'єднання, суспільні нагороди;
- 2) сфера науки і мистецтва, до якої належать різні галузі знань, література і фольклор, міфологія, естрадне мистецтво, кінематограф та інші види мистецтва;
- 3) сфера релігії, куди зараховуємо всі існуючі конфесії та вірування.

Подана класифікація може бути уточнена і розширена за рахунок деталізації кожної із визначених сфер. Узагальнено отримані дані наведено у Таблиці 1.

Таблиця 1. Сфери-джерела прецедентних феноменів в українських друкованих ЗМІ

Сфера-джерело		Кількість прецедентних феноменів, %
Суспільна сфера	Політика	18,85
	Кримінал	2,6
	Значущі суспільні події	8,9
	Суспільні діячі та об'єднання	5,2
	Суспільні нагороди	2,6
Наука і мистецтво	Наука	10,1

	Література	19,1
	Міфологія	1,3
	Фольклор	7,5
	Естрадне мистецтво	1,25
	Кінематограф	12,5
Релігія	Християнство	6,35
	Інші релігії	3,75
Всього:		100

За нашими спостереженнями, основними складниками суспільної сфери-джерела виявилися «Політика», «Кримінал», «Значущі суспільні події», «Суспільні діячі та об'єднання», «Суспільне визнання».

Сфера політики є однією з найбільш продуктивних сфер виникнення прецедентних феноменів (18,85% від усього числа). До складника «Політика» ми зараховуємо цитати з промов політиків різного рівня та географічні назви, що вказують на певних політичних діячів (місця їхнього проживання або роботи): *А Юлія Тимошенко традиційно позбитувалася з Януковича, порівнявши його з Брежнєвим на з'їзді КПРС тридцятирічної давнини – "Обіцяли якусь стратегію, а вийшла, як завжди, "йолка"* (Українська правда. – 11.04.2011).

У наведеній цитаті слово «йолка» використовується у значенні синоніма до помилки, невдалого висловлення Президента (Президент Янукович використав слово «йолка» замість «ялинка» під час свого виступу 3 грудня 2010 року, що стало вже не першою його мовленнєвою помилкою). Отже, цитата з висловлення політика стала прецедентним висловленням, що відсилає нас як до самої постаті посадовця, так і до політики, яку він проводить.

Із заголовка статті *«Банкова обіцяє скоро домовитися з МВФ»* (Українська правда. – 09.08.2011) ми розуміємо, що мова йде, звичайно, не про київську вулицю, а про Адміністрацію Президента, яка знаходиться за цією адресою, і самого керманіча, тобто назва *Банкова* є прецедентним ім'ям.

У прикладі *Свій виступ, на відміну від нещодавньої резонансної промови у Берліні, Янукович читав з паперу* (Українська правда. – 03.10.2010) висловлення *промова у Берліні* є прецедентним, оскільки апелює до прецедентної ситуації, що відбулася 30 серпня 2010 року під час офіційного візиту Президента до Німеччини. Промова В. Януковича не зовсім відповідала темі та формату зустрічі.

Сфера-джерело «Наука і мистецтво» містить такі підгрупи: «Література», «Міфологія», «Наука», «Фольклор», «Естрадне мистецтво», «Кінематограф».

Найбільша кількість проаналізованих прецедентних феноменів стосується сфери-джерела «Література», а отже, ця підгрупа є найбільш актуальною і продуктивною на сьогодні. До неї зараховуємо назви літературних творів, імена авторів та героїв літературних творів, цитати з літературних творів, які стали прецедентними: *Його більше турбує баланс бюджету, тому готовий урізати все, що ріжеться, не зважаючи на норми Конституції або законів і особливо не задумуючись про далекосяжні наслідки. Вистояти б день, та ніч протриматися...* (Дзеркало тижня. – № 33. – 16.09.2011). Прецедентне висловлення *«вистояти б день, та ніч протриматися»* є цитатою з твору А. Гайдара «Казка про Військову Таємницю». У цьому випадку воно вживається для характеристики ситуації, за якої наслідки та подальші дії не мають значення, а важливим постає лише «перечекати» певну подію.

У прикладі *Через політичний неспокій після здобуття незалежності після Другої світової війни велика частина сирійців пішла на своєрідну угоду Фауста з Мефістофелем, яку було втілено в часи батька нинішнього президента Хафіза Асада: зменшення рівня свободи в обмін на більшу політичну стабільність* (Дзеркало тижня. – № 12. – 01.04.2011) прецедентні імена *Фауст* і *Мефістофель* відсилають читача до ситуації, що описана у творі Й. В. Гете «Фауст», коли Фауст і Мефістофель укладають угоду, згідно з якою Фауст стане слугою диявола, якщо після виконання своїх бажань доктор більше нічого не хотітиме і попросить спокою.

Наведемо приклад вживання в тексті назв і авторів літературних творів, що стали прецедентними: *І от у недавній розмові один експерт відкарбував формулу — візії Пелевіна часів «Generation Пи» втілюються в Україні, піарники прийшли до влади* (Дзеркало тижня. – № 7. – 25.02.2011). Прецедентні імена *Пелевін* та *«Generation Пи»* відсилають читача до однойменного твору Віктора Пелевіна, який присвячено сутності політичної влади та механізмам маніпулювання свідомістю мас.

До підгрупи прецедентних феноменів із сферою-джерелом «Наука» належать радянські гасла та реалії, оскільки вони стосуються історії, що входить до складу науки. Наприклад, *"Червоні комісари", вчергове виставивши на амбразури сивочолих ветеранів з орденськими планками, за їхніми спинами перед телевізійними камерами таки витягнули червоні прапори!* (Українська правда. – 13.05.2011). Прецедентне висловлення *«червоні комісари»* вживається у для позначення представників Комуністичної партії і використовується з негативною конотацією як синонім агресії.

У висловленні *Тому в чергову обмовку "по Фройдю" від Януковича – "прикриття корупційних схем – це моя категорична вимога" – віриться знову більше, ніж в те, що було справді написано в папірці перед його*

Розділ VII. ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ, ДИСКУРСОЛОГІЇ, ДИСКУРС-АНАЛІЗУ

очима (Українська правда. – 11.04.2011) прецедентне ім'я Фройд стосується галузі психології і використовується для позначення мовленнєвої помилки, що не є випадковою, а «диктується» підсвідомістю.

У сфері-джерелі «Релігія» найбільш численною виявилася підгрупа «Християнство». Дуже частотними є прецедентні феномени, що мають своїм джерелом Біблію: *Усі наймасовіші конфесії засуджують те, що вони називають "содомським гріхом"* (Українська правда. – 04.08.2011). Прецедентне висловлення *содомський гріх* вживається в тексті на позначення гомосексуальності і походить з біблійної притчі про міста Содом і Гоморру, що були зруйновані Господом за гріхи мешканців.

Прецедентні феномени, що походять з інших релігій, вживаються у досліджуваних текстах значно рідше, що пояснюється меншою популярністю інших релігій на території України: *На жаль, територією Аллаха, вільною від алкогольної залежності, наша держава не буде: сучасне керівництво кримців секуляризоване* (Український тиждень. – № 5. – 08.02.2010).

Нижче наведемо приклади прецедентних феноменів для кожної зі сфер-джерел у зведеній таблиці (див. Таблицю 2).

Таблиця 2. Уживання прецедентних феноменів в українських друкованих ЗМІ відповідно до сфер-джерел походження (прецедентні феномени виділено напівжирним – І. С.)

Сфера-джерело	Підгрупа	Приклад вживання
Суспільна сфера	Політика	<i>Це Україна позбавляється спадку можновладців, чії руки, за їхніми словами, ніколи не крали</i> (Українська правда. – 31.08.2010).
	Кримінал	<i>Соціальні проблеми потрібно вирішувати відповідально, а не нахрапом, у режимі «гон-стоп», як із проектом 9127</i> (Дзеркало тижня. – № 33. – 16.09.2011).
	Значущі суспільні події	<i>Після легкої роззубленості Гліб тихо, але досить твердо сказав: «Тату, а хто ж захищатиме нашу країну, коли трапиться лихо, не дай Боже, другий Чорнобиль або війна, якщо вона так б'є по своїх?!»</i> (Дзеркало тижня. – № 33. – 16.09.2011)
	Суспільні діячі та об'єднання	<i>У результаті знайшли дотепний вихід — винні у всьому «розумники» в особі «молодших наукових працівників» (гайдари, чубайси, явлінські й пинзеники)</i> (Дзеркало тижня. – № 29. – 19.08.2011).
	Суспільні нагороди	<i>Потрапити до цього каталогу — звісно не Нобелівську премію отримати, навіть не Андерсенівську, — але вельми почесно</i> (Дзеркало тижня. – № 12. – 01.04.2011).
Наука і мистецтво	Наука	<i>Адже достатньо один раз «відкоригувати» соціологічні дані, щоби згідно з ними реальна опозиція не мала жодних шансів на успіх, і почнеться своєрідна ланцюгова реакція, посилена підконтрольними владі ЗМІ (передусім телебаченням): наступне опитування покаже нижчий рейтинг опозиціонерів, потім ще нижчий...</i> (Український тиждень. – № 12. – 26.03.2011)
	Література	<i>Але відповіді на запитання «Що робити?» немає. Притому що на друге запитання «Хто винен?» — відповідей більш ніж достатньо...</i> (Дзеркало тижня. – № 33. – 16.09.2011)
	Міфологія	<i>Незаперечне досягнення сьгоднішньої влади — припинення чвар і публічних сварок на державному олімпі, всупереч сподіванням, не зупинило депрофесіоналізації чиновництва і зростання корупції чи її сприйняття збоку, що, на жаль, багато в чому одне й те саме</i> (Дзеркало тижня. – № 7. – 25.02.2011).
	Фольклор	<i>Склалося враження, що президент, вирішуючи питання "куди податися — до розумних чи до красивих?", вирішив поки що застигнути в напівпозиції, яку Віктор Черномірдин колись називав "растопиркою"</i> (Українська правда. – 11.04.2011).
	Естрадне мистецтво	<i>Проте авторитет цього різновиду теж не аж який високий — навіть якщо вони у перервах старанно танцюють дикі танці</i> (Українська правда. – 13.05.2011).
	Кінематограф	<i>Коли слідом за Льоліком неодмінно хочеться сказати черговому бондарчуку: «Шоб ты жил на одну зарплату! Шоб я видел</i>

		<i>тебя...» (Далі — неперекладна гра слів із використанням місцевих ідіоматичних висловів.) (Дзеркало тижня. – № 33. – 16.09.2011)</i>
Релігія	Християнство	<i>Тим із людей, хто не уявляє, як можна протиснутися крізь вушко голки, сидючи, приміром, в автомобілі марки Lexus, і в'їхати в Царство Боже, вони популярно пояснюють: це й як можна! (Українська правда. – 14.09.2011)</i>
	Інші релігії	<i>Тобто не треба сприймати Україну як Мекку для сурогатного материнства (Український тиждень. – № 13. – 07.04.2011).</i>

У результаті дослідження масиву прецедентних феноменів доцільним також вважаємо поділ їх за національною ознакою на:

- власне-українські, у яких джерелом прецедентності є саме українські реалії (*Здавалося б, пенсія за два місяця – яка дрібничка. Можливо, для мешканців Міжгір'я і Кончі-Заспи – так. Але для тих, хто отримує копійки – напевне, не дуже (Українська правда. – 25.02.2011)*);

- запозичені, де джерелом прецедентності є відповідно іноземні реалії (*Там йшлося, якщо я не помиляюся, про захист громадян в умовах ринку, про відновлення справедливості (зокрема, гендерної) й, головне, про диверсифікацію механізмів пенсійного забезпечення, баланс інтересів пенсіонерів і працюючих... А прийняли якесь непорозуміння: підвищення віку для жінок, обмеження максимального розміру, з тих клаптик, з тих клаптик... Якщо це реформа, то я Конрад Аденауер (Український тиждень – № 29. – 15.07.2011)*).

Окрему групу утворюють радянські прецедентні феномени, джерелами яких є реалії часів СРСР, тією чи іншою мірою успадковані нашим суспільством (*Міф про «сильну державу» з «кордоном на замку» це так-сяк діє на уми телеглядачів (Дзеркало тижня. – № 33. – 16.09.2011)*).

Найбільша кількість виділених прецедентних феноменів (69,1%) мала своїм джерелом іноземні реалії, що можна пояснити прагненням авторів до вживання феноменів, що є прецедентними для всіх національностей. Власне-українські реалії стали джерелом для 30,9% знайдених виявів прецедентності. До радянських прецедентних феноменів зараховуємо 16,6% прикладів.

Отже, прецедентний феномен розуміємо як логоепістему, що має свій стійкий набір диференційних ознак; яка є відомою для більшості носіїв певної лінгвокультури; яка є впізнаваною навіть за наявності певних трансформацій та містить у собі відсилання до певного тексту або ситуації, що становлять культурний або історичний феномен.

У публіцистиці роль прецедентних феноменів передусім полягає у формуванні у читача певного ставлення до проблеми, нав'язуванні оцінки, залученні емоційного фактора до сприйняття матеріалу.

Нами були досліджені тексти видань проблемно-аналітичного характеру, таких як «Українська правда», «Дзеркало тижня», «Український тиждень». У процесі аналізу було виділено такі групи сфер-джерел прецедентних феноменів: 1) суспільна сфера (політика, кримінал, значущі суспільні події, суспільні діячі та об'єднання, суспільні нагороди); 2) сфера науки і мистецтва (наука, література, фольклор, міфологія, естрадне мистецтво, кінематограф); 3) сфера релігії (всі існуючі конфесії та вірування).

Найбільш частотними виявилися прецедентні феномени із сферою-джерелом «Політика» та «Література». Отримані результати можна пояснити значною зацікавленістю нашого суспільства політичними подіями у країні та світі, а також тим, що саме літературні образи є найбільш емоційними та яскравими для людей середнього віку, оскільки передусім на таку аудиторію розраховано досліджувані нами видання.

За національною ознакою прецедентні феномени поділено на власне-українські та іноземні. Окремо виділяємо радянські прецедентні феномени, які є досить часто використовуваними в періодиці. Причиною цього можна вважати те, що значна частина читачів досліджуваних видань народилася в часи СРСР і радянські реалії є знайомими й актуальними для них.

У перспективі нашої роботи плануємо дослідити особливості трансформації прецедентних феноменів та способи їх функціонування у текстах українських друкованих ЗМІ.

Література

Дядечко 2003: Дядечко, Л.П. Крилаті слова в російській мові : системно-функціональний та лексикографічний аспекти [Текст] : автореф. дис... д-ра філол. наук : 10.02.02 / Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. Інститут філології. – Київ, 2003. – 34 с.

Захаренко, Красных та ін. 1997: Захаренко, И.В., Красных, В.В., Гудков, Д.Б., Багаева, Д.В. Прецедентное высказывание и прецедентное имя как символы прецедентных феноменов [Текст] / И. В. Захаренко, В. В. Красных, Д. Б. Гудков, Д. В. Багаева // Язык, сознание, коммуникация. – Москва, 1997. – Вып. 1. – С. 82-103. – Библиогр. : с. 103.

Караулов 2010: Караулов, Ю.Н. Русский язык и языковая личность [Текст]. – М.: Издательство ЛКИ, 2010. – 264 с. – ISBN 978-5-382-01071-7.

Костомаров, Бурвикова 1994: Костомаров, В.Г., Бурвикова, Н.Д. Как тексты становятся прецедентными [Текст] / В. Г. Костомаров, Н. Д. Бурвикова // Русский язык за рубежом. – Москва, 1994. – № 1. – С. 73-76. – Библиогр. : с. 76.

Костомаров 2001: Костомаров, В.Г., Бурвикова, Н.Д. Старые мехи и молодое вино. Из наблюдений над русским словоупотреблением конца XX века [Текст] / В. Г. Костомаров, Н. Д. Бурвикова. – Краснодар: Златоуст, 2001. – 72 с. – Библиогр. : с. 68-71. – ISBN 5-86547-087-6.

Красных 2002: Красных, В.В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультуро́логія: Курс лекцій [Текст]. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284 с. – Библиогр. : с. 282-284. – ISBN 5-94244-009-3.

Мельник 2011: Мельник, Ю.А. Прецедентні висловлення пісенного походження у сучасному російськомовному публіцистичному дискурсі [Текст]: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.02 / Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського. – Сімферополь, 2011. – 19 с.

Сахарук 2011: Сахарук, І. Типологія прецедентних феноменів у сучасному українському дискурсі [Текст] / І. Сахарук // Лінгвістичні студії. – Донецьк, 2011. – Вип. 23. – С. 197-203. – Бібліогр. : с. 202-203.

Статья посвящена особенностям функционирования прецедентных феноменов в текстах печатных украинских СМИ и определению основных сфер-источников возникновения прецедентности. Выделены источники прецедентности по национальному признаку.

Ключевые слова: прецедентный феномен, сфера-источник, логоэпистема.

Article is devoted to the peculiarities of the functioning of precedent phenomena in the texts of Ukrainian printed media and identifying the main sources of precedent. There were identified sources of precedent on a national basis.

Keywords: precedent phenomenon, source, logoevisteme.

Надійшла до редакції 21 листопада 2011 року.

Татьяна Теличко

ББК Ш43(4РОС)(=411.2)52*8

УДК 821.111

«СЛОВО» ДОСТОЕВСКОГО В «РУССКОЙ» ДИЛОГИИ Х. УОЛПОЛА «ТЕМНЫЙ ЛЕС» И «ТАИНСТВЕННЫЙ ГОРОД»

У статті здійснено спробу проаналізувати інтертекстуальні зв'язки «російських» романів Х. Уолпола «Темний ліс» і «Темніче місто» з поетикою Достоевського. Виявлено функцію «текстуальної інтеракції» уолполівських романів, яка в цьому випадку уможливорює діалог Англії і Росії. «Слово» Достоевського, до якого вдається англійський письменник, одночасно стає «мовою» діалогу, додатковим комунікативним кодом, що забезпечує цей діалог.

Ключові слова: інтертекстуальність, діалог, «достоевський характер», герой-мрійник, «підпільний парадоксалист».

Проблема интертекстуальности относится к числу **актуальных** проблем современного литературоведения и рассматривается, как правило, в связи с эстетикой постмодернистского романа. Между тем, более общий подход к проблеме позволяет выделить «текстуальную интеракцию» как свойство любого текста. В данной статье анализ интертекстуальности предпринят на материале «русских» романов Х. Уолпола¹: «Темный лес» (1916) и «Таинственный город» (1919). Объединенные историей России, общей фигурой рассказчика (писатель Деворд) и переходным персонажем (Семенов), романы целесообразно рассматривать как дилогию о России. В первом романе, действие которого происходит в Галиции во время отступления русской армии в 1915 году, рассказчик повествует о трагедии, которая разворачивается внутри треугольника: Джон Тренчад – Мария – Семенов. События второго связаны с февральской (для европейцев – мартовской) революцией 1917 года в Петрограде, когда рассказчик оказывается свидетелем драмы в семье Марковичей. Образ Семенова в обоих романах связан с разрушительным началом, приводящим к трагическому финалу.

Проблематический пласт анализируемых романов безусловно отвечает нашей **цели**: это восприятие англичанином русской действительности. Энергия восприятия, направленная на постижение другой культуры,

¹ Хью Уолпол (1884-1941), английский писатель, увлеченный русской литературой, в годы Первой мировой войны едет в Россию, в составе Красного Креста русской армии воюет в карпатских лесах. За участие в боях награжден крестом Св. Георгия. Испытанием войной русский опыт Уолпола не заканчивается: в марте 1917 года (феврале, по православному календарю) он становится свидетелем революции в Петрограде.

другой психологии обостряет проблему необходимости диалога, реализуемого в романах в том числе и на уровне языка. Говоря о России, писатель переходит на язык русской культуры. Не случайно, Уолпол в качестве героя-рассказчика выбирает писателя, который хорошо знаком с русской литературой.

Из всего значительного литературного фундамента, на котором выстроен уолполовский художественный мир в романах, выделим «интертекстуальные» связи с поэтикой Достоевского.

Влияние «языка» Достоевского особенно отчетливо проявляется в романе о Петрограде-Петербурге «Таинственный город». При всей суггестивности атмосферы Петербурга очевидно, что «петербургский словарь» Уолпола формируется под влиянием русского писателя².

Эмоциональное состояние героев, постигающих город, передается в романах с помощью приемов хорошо известных по творчеству Достоевского. Это бесконечное блуждание, кружение героев по Петрограду под дождем (*rain – jumping, spurting, thick, dark*), под порывами ветра (*horrible winds* [Walpole 1997: 54]), в тумане (*the town was veiled in thin mist* [Walpole 1997: 17]). Часто употребляемый Уолполом желтый цвет передает как болезненное состояние героя (“*I was that dull sickly yellow colour that offends the taste of all healthy vigorous people*” [Walpole 1997: 325]), так и болезненную атмосферу города – *желтое* часто в сочетании с *мертвым* – в описании солнца (“*the sun rose, a dead yellow*” [Walpole 1997: 440])³.

Мотивы болезни, бреда, кошмара усиливаются нездоровой атмосферой квартиры Деворда, которая во многом перекликается с описанием комнаты Свидригайлова («Преступление и наказание»). Болезнь настигает Деворда, как правило, на фоне невероятного психологического напряжения: после внезапного приезда Семенова в рождественскую ночь; накануне финальной трагедии (убийство Семенова и самоубийство Марковича). В этом приеме вновь угадывается влияние Достоевского (приступы Раскольникова, Мышкина)⁴, равно как и в попытке наделить сон «познавательной» (по Г.К. Щенникову) функцией. Многочисленные сны, видения в «русской» диалогии Уолпола носят либо рефлексивный, либо пророческий характер. При этом лейтмотивный сон о лесе совмещает обе функции. В романе «Темный лес» этот сон становится результатом рефлексий Джона Тренчада (повторяющийся ночной кошмар Джона, в котором он во время охоты в дремучем лесу превращается из охотника в жертву). В «Таинственном городе» сон Джона, повторяясь в петербургских снах рассказчика, начинает выполнять пророческую функцию: Деворд в темном лесу видит Марковича, преследуемого каким-то зверем. В последующих снах, накануне трагедии, он ясно видит, что за Марковичем охотится Семенов.

Болезненность, лихорадочность состояния героев отражается в «лихорадочности» повествования. По наблюдению В.Н. Топорова, в романе Достоевского «Преступление и наказание» на 417 страницах слово *вдруг* встречается 560 раз. Уолпол в романе «Таинственный город» на 446 страницах текста употребляет *sudden/suddenly* порядка 223 раз. Как и у Достоевского, в романе Уолпола *sudden/suddenly* чаще всего используется для передачи смены душевного состояния.

Влияние Достоевского явно ощущается в созданных Уолполом русских характерах и прежде всего – в образах Семенова и Марковича.

Даже во внешнем облике Семенова легко узнаваемы черты одного из героев Достоевского – Свидригайлова. Герой Достоевского – «человек лет *пятидесяти*, росту повыше *среднего*, дородный, с *широкими* крутыми плечами... Широкое, скулистое лицо его было довольно приятно, и цвет лица был свежий, не петербургский. Волосы его, очень еще *густые*, были совсем *белокурые* и чуть-чуть разве с проседью, а *широкая, густая* борода, спускавшаяся *лопатой*, была еще *светлее* головных волос. Глаза его были голубые и смотрели *холодно*, пристально и вдумчиво; губы *алые*...» [Достоевский 1989: 230-231]. Семенов изображен «*крупным* мужчиной, росту *среднего*, с *широкой* спиной и *крепкой мускулистой* фигурой. У него была *густая, окладистая* борода, настолько *светлая*, что казалась почти *белой*. Весь вид его был какой-то бледный, и, в то же время, выражал недоужинное здоровье и жизненную силу. Губы сквозь бороду и усы казались *красными* и очень полными. Каждое его движение выдавало самообладание и уверенность в себе... Было ему лет *пятьдесят*...» (He “*appeared a large man; he was, in reality, of middle height but his back was broad, his whole figure thickly set and muscular. He wore a thick square-cut beard of so fair a shade that it was almost white. His whole colour was pale and yet, in some way, expressive of immense health and vitality. His lips showed through his beard and*

² Об этом более подробно: см. статью автора «Роль «языка Петербурга» в диалоге Англии и России (роман Х. Уолпола «Таинственный город») в сб. *Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання: [науковий журнал]*. – Донецьк: ДонНУ, 2009. – Т.6. – № 2 (17). – С.130-140.

³ О желтом цвете в слове Достоевского см. Топоров В.Н. «О структуре романа Достоевского в связи с архаичными схемами мифологического мышления» [Топоров 1995: 203].

⁴ Сцены бреда, лихорадки героя – Деворда у Уолпола предстают в несколько «облегченной», по сравнению с Достоевским, форме. У Достоевского часто весь мир, все события «прокинуты» в бред героя. Сюжетная линия при этом часто не прерывается. Уолпол сокращает сцены бреда до описания состояния героя, прерывая при этом цепь событий. Герой действительно «выпадает» из реальности. Он даже фиксирует точные даты: 15 марта герой впадает в забытие и «возвращается» 1 апреля [Walpole 1997: 320]. Полмесяца бреда переданы одной небольшой главой (с. 319-321). Это можно объяснить функцией героя: Деворд выступает в романе в роли рассказчика. Но необходимо учитывать и различный масштаб дарования писателей.

moustache red and very thick. His every movement betrayed self-possession and confidence...He was a man now of fifty...” [Walpole 1916: 49]).

Как и Свидригайлов, Семенов не признает никаких норм и ограничений. Он восхищает жизненной энергией, смелостью и независимостью, но одновременно вызывает страх. Рассказчик признается: “*We were all of us perhaps a little afraid of him. He cared, so obviously, for none of us. But we admired his vitality, his courage, his independence. I myself was assured that he allowed us to see him only with a most casual superficiality*” [Walpole 1916: 50]. *Superficiality* – поверхностность восприятия – становится принципиальным приемом создания образа Семенова в романе «Темный лес». Уолпол, в отличие от Достоевского, лишает своего героя слова. И делает это, по-видимому, намеренно. Он использует форму «достоевского характера», но психологически (по крайней мере, в этом романе) его не разрабатывает.

Не получает развития и только обозначенная в романе концепция любви Достоевского, выраженная антиномией любви-эроса и любви-жалости. Влияние философии любви Достоевского на Уолпола, безусловно, ощущается – более того, оно усилено, по-видимому, атмосферой Серебряного века. В Шестаков в своем исследовании «Эрос и культура», отмечая, что темой любви пронизано все творчество русского писателя (любовь Мышкина и Рогожина к Настасье Филипповне, Мити Карамазова – к Грушеньке, Версилова – к Катерине Николаевне Ахмаковой), пишет, что «образы Достоевского как бы предсказывают всю тематику и лексику последующих русских трактатов о любви. Не случайно творчество Достоевского стало чуть ли не обязательным предметом исследования для многих авторов. О любви в творчестве Достоевского писали Д.С. Мережковский, Н.А. Бердяев, Л.П. Карсавин, Б.П. Вышеславцев» [Шестаков 1999: 145]. Уолпол, находясь под несомненным влиянием Достоевского и культуры Серебряного века, делает попытку воплотить характерную для поэтики Достоевского идею противостояния любви-эроса и любви-каритас, или агапе в любовном треугольнике Семенов – Мария – Джон. Однако, как нам кажется, в романе «Темный лес» четче реализована тема любви-каритас, связанная с линией Марии – Джон.

Реализации темы духовной любви в романе способствует мотив белых ночей. Именно в этот период (в белые ночи) Джон Тренчад знакомится с Марией. Схема узнаваема и вызывает в памяти сентиментальный роман Достоевского «Белые ночи» и образ Мечтателя. В образе Джона можно обнаружить некоторые черты одного из самых главных типов во всем творчестве Достоевского, характеризуемого им самим следующим образом: «В характерах, жадных деятельности, но слабых, женственных, нежных, мало-помалу зарождается то, что называют мечтательностью, и человек делается не человеком, а каким-то странным существом среднего рода – мечтателем» (цит. по [Наседкин 2003: 17]). Хотя английскость Джона проявляется, в целом, он подпадает под эту характеристику. В плену петроградских иллюзий, видимо, навеянных очарованием белых ночей, Джон видит в Марии тургеневскую Лизу, а Мария воспринимает Джона как прекрасного сэра Галлахада. Белая ночь в рассуждениях Г. Гачева символизирует отнятое у Эроса его «собственное царство» [Гачев 2004: 36]. В романе «Темный лес» образ «белых ночей», как нам кажется, становится знаком любви-каритас, отсюда – образы рыцаря и тургеневской Лизы.

Когда Джон и Мария из атмосферы Петербурга-Петрограда попадают на фронт, их иллюзии рушатся. Война актуализирует в романе тему любви-эроса. В мировой культурной, философской мысли, начиная с античного мифа о любви Афродиты к Аресу, неоднократно прослеживалась связь между войной, несущей смерть, и любовью, олицетворяющей возрождение жизни. Эрос, сын Афродиты и Ареса, всегда сопровождающий свою мать, служит воплощением влечения богини любви к богу войны, несущего смерть. С точки зрения Фрейда, Эрос и Танатос, эти два противоборствующих начала, определяют всю структуру человеческой психики, а в более широком смысле – всю человеческую культуру. Если принять во внимание восходящее к античности представление о войне как квинтэссенции и кульминации бытия, логично предположить, что связь этих двух первичных инстинктов проявляется здесь особенно отчетливо. Поэтому закономерным кажется в романе разрыв отношений Марии и Джона и, пусть относительная, победа Семенова. Любовь *завоевывается* им; Мария, как *трофей*, добывается в бою: “*Now she was his ‘spoils’ – won by his own strong practical hand from the good but rather feeble bark Trenchard*” [Walpole 1916: 205]. Тем не менее, тема любви-эроса в романе остается лишь заявленной. Автор оставляет рассказчика непосвященным в отношения Семенов – Мария. Возможно, причина в известных для англичан табу в вопросах пола; возможно, Уолпол просто избегает непосильной для него задачи развить схему Достоевского «любовь-сладострастие». Но даже поверхностного взгляда достаточно, чтобы почувствовать стихийность и разрушительность страсти Семенова: “*He showed fiercely and openly enough his love for Marie Ivanovna. He behaved to her with the vulgarest ostentation, as a rich merchant behaves when he has snatched some priceless picture from a defeated rival*” [Walpole 1916: 208].

Связь с поэтикой Достоевского уловима и в образе главной героини романа «Темный лес»: двойственность Марии, ее устремленность одновременно вверх, к идеалу духовному и вниз, во власть чувственного, материального. А поэтому ей нужны и возвышенный мечтатель Джон, и “*beastly man*” Семенов. Героиня Уолпола, безусловно, уступает по силе и яркости характера «инферальной» Настасье Филипповне или «вакханке» Грушеньке (по сравнению Гачева), которые играют «мужским множеством» [Гачев 2004: 14]. Это закономерно, поскольку несопоставим масштаб создателей – Достоевского и Уолпола. Но логика «достоевского характера» узнаваема в образе Марии. Семенов понимает, что не владеет Марией безраздельно,

и это вызывает унижительную для него ревность. После смерти Марии и Джона он становится одержим идеей смерти. Навязчивая идея Семенова приводит к трагедии в «Таинственном городе».

В романе «Таинственный город» автор предоставляет Семенову слово, что облегчает понимание этого образа, полное раскрытие которого происходит только в связи с образом Николая Марковича. Образная пара Семенов – Маркович может быть проанализирована по схеме, предложенной английским ученым М. Джоунсом в связи с анализом романа Достоевского «Преступление и наказание». Опираясь на Г.Ф. Серля, он приводит несколько способов свести с ума другого человека, каждый из которых «направлен на то, чтобы подорвать уверенность другой личности в ее собственных эмоциональных реакциях и восприятии реальности» [Джоунс 1998: 108]. В отличие от Серля, Джоунс настаивает на возможности сознательно применять эту стратегию и в качестве образца приводит поведение Порфирия Петровича. Семенов в романе Уолпола отчасти прибегает в отношении Марковича к подобной стратегии. Он постоянно привлекает внимание Марковича к тем «сферам его личности, которые не совпадают с его представлениями о себе самом», «одновременно возбуждает его и подвергает фрустрации» [Джоунс 1998: 109]. Используя три «болевые точки» Марковича – Россию (на грани краха), Веру (ничего кроме жалости к нему не испытывающую) и изобретения (бездарные и бесполезные) – Семенов, говоря языком Джоунса, «переходит с одной эмоциональной волны на другую, оставаясь при этом в границах той же самой темы (будучи «серьезным», а потом «забавляясь» по поводу одного и того же)» [Джоунс 1998: 109]. С точки зрения психоанализа, подобная стратегия используется и в целях лечения. Порфирий Петрович, по мысли Джоунса, прибегает к ней именно в психотерапевтических целях: «Он хочет участвовать в реабилитации Раскольникова и надеется, что вытасчит на поверхность те стороны личности Раскольникова, которые не совпадают с его представлениями о себе самом и которые, в то же время, обеспечат основание для его устойчивой эмоциональной жизни в будущем» [Джоунс 1998: 110]. В отличие от Порфирия Петровича, Семенов использует эту стратегию не для того, чтобы «прояснить», но окончательно все «запутать» в сознании Марковича и действительно свести его с ума. Ситуация, когда Семенов режиссирует свою смерть, напоминает не только сцену Свидригайлов – Дунечка («Преступление и наказание»), но и схему из романа Достоевского «Идиот»: Настасья Филипповна сама «обрекает себя» на нож Рогожина. Сходство тем отчетливее, что в обоих романах значительную роль играют такие сюжетные детали, как орудия убийства – нож Рогожина и револьвер Марковича, появляющиеся время от времени как предзнаменование беды.

В свою очередь, в характере Марковича угадываются отдельные черты «подпольного парадоксалиста» Достоевского: «безмерная гордость, и безмерное самопрезирање»; стремление к идеалу, потребность в вере и, одновременно, отсутствие всякой веры; вечный антагонизм с действительностью, при столкновении с которой он в собственных глазах оказывается «смешным, мелочным и ничтожным».

Уолпол, как нам кажется, уловил идею «подпольного парадоксалиста» и «констатирует» ее в образе Марковича, не достигая при этом окончательной формы исповеди героя, используя лишь элементы поэтики «подполья».

При этом в сюжетной схеме Семенов-Маркович нашли отражение и приметы готики – исконно английской литературной традиции. В этой образной паре центральный для обоих романов Уолпола психологический мотив охотник – жертва получает реализацию на уровне персонажей. Как и любая оппозиция в уолполовском мире романов, оппозиция «охотник – жертва» отличается внутренней амбивалентностью. «Одержимый» Семенов принимает на себя роль «охотника» (*haunted – hunter*), играя с Марковичем, как «кошка с мышью» [Walpole 1997: 143]. Он превращает Марковича в свою жертву (*hunted*), но тот, в свою очередь, принимает на себя роль «охотника» и убивает Семенова. Понятия *hunted* и *haunted*, сливаясь, способствуют, с одной стороны, передаче крайнего эмоционального напряжения героев, а с другой стороны – созданию готической обстановки. Образ Семенова при этом приближается к схеме демонического злодея, по крайней мере, к образу, в которой эта схема отчасти реализована – к образу Хитклифа (роман Э. Бронте «Грозовой перевал»). Нагнетанию готической обстановки в романе способствуют сопровождающие Семенова мотивы холода, льда, темноты и ужаса. Рассказчик передает эффект первого появления Семенова (после его возвращения с фронта) в рождественский вечер в романе «Таинственный город»: “*It was as though a cold wind had suddenly burst through the windows, blown out all the candles upon the tree and plunged the place into darkness. Those who did not know him felt that, with his entrance, the gaiety was gone*” [Walpole 1997: 90]. Все последующие встречи рассказчика с Семеновым наедине сопровождаются «ужасными» элементами: Семенов всегда появляется внезапно из темноты, перед появлением его в воздухе всегда ощущается тревога (“*it was the sun that seemed to me then so evil and secret and cunning*”; “*the air was cruel*” [Walpole 1997: 137]).

Образ Семенова, таким образом, как центральный русский характер в романах Уолпола, при безусловной связи с поэтикой Достоевского, отмечен и признаками английской литературной традиции. Это в какой-то мере компенсирует сложности, с которыми, по-видимому, столкнулся автор, прибегая к «языку» Достоевского, который, тем не менее, приблизил его к пониманию России.

Таким образом, русская литература, и, прежде всего, Достоевский становятся для Уолпола, делающего ставку на единство именно в духовной сфере, своеобразным коммуникативным кодом, обеспечивающим диалог Англии и России. Подобная постановка проблемы, как нам кажется, открывает дополнительные **перспективы** для исследования интертекстуальности в английском романе начала XX века, поскольку позволяет рассматривать «текстуальную интеракцию» в контексте русско-английских литературных связей.

Література

- Гачев 2004: Гачев, Г. Русский Эрос («роман» Мысли с Жизнью) [Текст] / Г. Гачев. – М. : Изд-во Эксмо, Изд-во Алгоритм, 2004. – 2004. – 640 с.
- Джоунс 1998: Джоунс, М.В. Достоевский после Бахтина. Исследования фантастического реализма Достоевского [Текст] / М. В. Джоунс. – СПб. : «Академический проект», 1998. – 256 с.
- Достоевский 1989: Достоевский, Ф.М. Преступление и наказание [Текст] / Ф. М. Достоевский // Собр. соч. в 15-ти т. Т. 5. – Л. : Наука, 1989. – 574 с.
- Наседкин 2003: Наседкин, Н.Н. Достоевский. Энциклопедия [Текст] / Н. Н. Наседкин (Серия : Русские писатели). – М. : «Алгоритм», 2003. – 800 с.
- Топоров 1995: Топоров, В.Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ : исследования в области мифопоэтического : Избранное [Текст] / В. Н. Топоров. – М. : «Прогресс»-«Культура», 1995. – 624 с.
- Шестаков 1999: Шестаков, В.П. Эрос и культура : Философия любви и европейское искусство [Текст] / В. П. Шестаков. – М., 1999. – 464 с.
- Walpole 1916: Walpole, H. The Dark Forest [Text]. – Lnd., 1916. – 317 pp.
- Walpole 1997: Walpole. H. The Secret City [Text]. – Sutton Publishing, 1997. – 446 pp.

В статье предпринята попытка проанализировать интертекстуальные связи «русских» романов Х. Уолпола «Темный лес» и «Таинственный город» с поэтикой Достоевского. Выявлена функция «текстуальной интеракции» уолполовских романов, которая в данном случае заключается в достижении диалога Англии и России. «Слово» Достоевского, к которому прибегает английский писатель, одновременно становится «языком» диалога, дополнительным коммуникативным кодом, обеспечивающим этот диалог.

Ключевые слова: интертекстуальность, диалог, «достоевский характер», мечтатель, «подпольный парадоксалист».

The given article presents an undertaken analysis of intertextual relations of Walpole's "Russian" novels "The Dark Forest" and "The Secret City" to Dostoyevsky's poetics. As a part of the analysis, it was determined that "textual interaction" within Walpole's novels implies establishing a concept of dialogue between England and Russia. Dostoyevsky's "word", which the English author uses to depict the plot, is simultaneously to be regarded as the "language" of this dialogue, complementary communicational code, which ensures this dialogue.

Keywords: intertextuality, dialogue, "Dostoyevsky's character", "dreamer", "underground man".

Надійшла до редакції 15 листопада 2011 року.

Ярина Швець

ББК 81.031.4

УДК 81'42

КОНЦЕПТУАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ОСОБИСТОСТЕЙ У ДИСКУРСІ АРТУРІАНИ

У статті виділено чоловічі та жіночі прецедентні особистості KING ARTHUR, MERLIN, MORDRED, GUINEVERE, MORGANA та LADY OF THE LAKE легенди про короля Артура, проаналізовано лінгвістичні особливості їх актуалізації. У процесі вивчення трьох складових: поняттєвого, образно-оцінного та актуально-оцінного шарів цих ПО досліджуються процеси їх первинної та вторинної номінації.

Ключові слова: прецедентна особистість, легенди про короля Артура, дискурс Артуріани, номінація.

Дискурс Артуріани розглядаємо як особливий тип літературно-художньої комунікації, що конституюється низкою текстів легенд про короля Артура, створених відповідно до канонів британської ментальності відповідного історичного періоду, і характеризується системою ціннісних домінант, об'єктивованих специфічними мовними засобами. До таких ціннісних домінант дискурсу Артуріани можна віднести прецедентні особистості артурівських легенд. **Об'єктом** цієї роботи є чоловічі та жіночі прецедентні особистості (ПО), **предметом** – їхня концептуальна репрезентація в дискурсі Артуріани, що разом зумовлюють й основну **мету** розвідки. Відповідно, постають і такі конкретні **завдання**: з'ясувати концептуальне вираження чоловічих прецедентних особистостей KING ARTHUR, MERLIN, MORDRED та жіночих ПО – GUINEVERE, MORGANA та LADY OF THE LAKE.

Прецедентні особистості (ПО) являють собою певні соціокультурні типи / "модельні особистості", головною ознакою яких є відображення ціннісних орієнтирів поведінки [Карасик 2007: 87]. Вербальну репрезентацію прецедентних особистостей дискурсу Артуріани можна простежити на основі ряду концептів.

Концептуалізація ПО KING ARTHUR. ARTHUR, що є легендарним та першочерговим образом артурівських легенд, відомий своїми подвигами в цілому світі, переважно вербалізується у поєднанні з лексемою KING. Номінація ARTHUR походить від валлійського *Ar(c)turus / Artorius* – 'ведмідь', 'воїн', 'герой'. Для

встановлення поняттєвих ознак ПО KING ARTHUR можна звернутися до визначення KING ARTHUR у фахових джерелах, визначення в яких зводяться до наступного: король Британії, відважний та мудрий лицар, володар Круглого Столу та непереможного меча Екскалібура, чоловік Гвіневіри [Green 2007: 177].

Поняттєвий базис ПО KING ARTHUR можна виявити на основі прецедентного тексту (ПТ) Т. Мелорі „Le Morte d'Arthur” / „Смерть Артура”. Концептуальний зміст досліджуваного ПО складається з двох частин: короля-правителя та лицаря Круглого Столу. Така двоїстість формується й своєрідним набором концептів британського дискурсу Артуріани XVI – XVIII ст., що складають асоціативно-образний шар ПО KING ARTHUR: „войовничість” (*conquests gain'd with blood*), „відважність” (*valiant Arthur, victorious Arthur*), „безстрашність” (*ne'er had felt the power of fear*), „лідерство” (*his valorous Knights, the head of his army*), „гостинність” (*received at court with all the distinction her superior merit*), „шляхетність” (*nobil King Arthure*), „красномовність” (*beautiful speech of King Arthur, beautiful phrases are all to be found in one single speech of King Arthur*), „авторитетність” (*King Arthur could hardly persuade her to follow him to England*), „слава” (*Arthur's Glory, Arthur's fame*).

Перелічені концепти образно-оцінного шару в структурі аналізованого ПО свідчать про емоційно-оцінне розширення вихідного значення KING ARTHUR. Зазначені концепти є вихідними й фундаментальними для сучасної англійської лінгвокультури. Про це свідчать, зокрема, дані Британського Національного Корпусу / BNC, де зафіксовано 78 випадків використання ARTHUR -номінацій, 66 з яких є результатом первинної і лише дванадцять – вторинної. Внаслідок утворення лексем способом вторинної номінації в сучасному дискурсі відбувається не просто збагачення лексеми „ARTHUR”, а навантаження її зовсім новими лексичними значеннями, які вона до цього часу не мала. Про це свідчить BNC, який фіксує використання досліджуваної лексеми в 12 позиціях – у назвах готелю, пабу, фільмів, п'єси, драми, книг, коміксів, комп'ютерної гри, музичного гурту, авто та ін.

Концептуалізація ПО MERLIN. Етимон особистості Merlin фіксується фаховими виданнями як мудрець та правитель, напівдемон, напівсвятий, який володів мудрістю Соломона та хитрістю Мефістофеля [Day 1995: 51-61]. Поняттєвий шар ПО MERLIN, який можна виявити також на основі ПТ Т. Мелорі „Смерть Артура”, має ніби дві іпостасі: перша традиційно апелює до таких „надземних” концептів, як „магічність”, „пророцтво”, „зцілення”, а другу можна констатувати на основі концептів „допомога”, „справедливість”, „довіра”, що разом сприяють валоризації ПО MERLIN в лінгвокультурній свідомості британського етносу.

Асоціативно-образний шар досліджуваного ПО формується у британському дискурсі Артуріани XVI – XVIII ст. на основі концептів: „магічність” (*Sorc'rer Merlin, fam'd Magician, with his Charms*), „пророцтво” (*Foretould that he should come to life againe...*), „мудрість” (*learned Merlin*), „довірливість” (*Merlin was spell-bound by the enchantments of the fairy Viviana*), „справедливість” (*Heav'nly Fair Merlin*), „величність” (*great Merlin, mighty Merlin, gracious Merlin, Merlin's potent spell*).

З огляду на валоративний чинник, концептуальна структура ПО MERLIN постає у діаді: позитивно-оцінного (магічність, довірливість, справедливість, величність) і нейтрально-оцінного (пророцтво) факторів конституювання. Ці ознаки є вихідними й засадничими для сучасної англійської лінгвокультури. Про це свідчать, зокрема, дані BNC, де зафіксовано 152 випадки використання Merlin-номінацій, 91 з яких є результатом вторинної і 61 – первинної. При цьому актуалізаційна активність первинних і вторинних номінантів ПО MERLIN розподіляється по жанрах і дискурсах нерівномірно. Вторинні номінації, побудовані за мотивами концептуальної насиченості ПО MERLIN, зафіксовані у BNC і трапляються в сучасному англійському художньому, публіцистичному, офіційно-діловому та науковому дискурсах.

Полюсно протилежною чоловічою прецедентною особистістю до ПО MERLIN у дискурсі Артуріани виявилася ПО MORDRED, що виступає символом зради не лише королівської влади, але й родинних стосунків з батьком.

Концептуалізація прецедентної особистості MORDRED. Номінація MORDRED походить від валлійського *Medraut* або *Medrod*, форма якого пізніше трансформувалася у *Mordred* і фігурує в сучасній британській художній літературі. Поняттєвий шар ПО MORDRED представлений у фахових джерелах як лицар при Дворі короля Артура, який завдав смертельного удару Артуру під час їх сутички під Камланом та помер від рук короля; позашлюбний син короля, який у битві під Камланом смертельно поранив батька Артура, і сам помер від його рук [Кокс 2008: 174-177].

Образно-оцінний субстрат ПО MORDRED в основному представлений негативно-оцінними концептами: „войовничість” (*Mordred warred upon King Arthur with wrong*), „підступність” (*rode hastily to tell, made them to choose him king, he would wed her*), „зневага” (*by fair means and foul means*), „зрадливість” (*traitor Sir Mordred*), „гнів” (*passing wroth out of*), „заздрість” (*passing envious*) та єдиним позитивно-оцінним концептом: „побожність” (*God me help*).

Отже, образно-оцінний шар ПО MORDRED осмислюється в Артуріані як лицар Круглого Столу, позашлюбний син короля Артура, який в певний момент зрадив Камелот і Орден лицарів, вирішивши захопити владу і насильно одружитися з королевою Гвіневірою. У сучасному британському дискурсі Артуріани зафіксовано 5 випадків використання MORDRED-номінацій, і всі є результатом первинної номінації. Первинні номінації, зафіксовані в BNC, трапляються в сучасному англійському художньому та публіцистичному мовленні. Вони базуються на традиційних концептах „войовничість” та „підступність”.

Концептуалізація окремих артурівських жіночих прецедентних особистостей теж представляє особливий інтерес, оскільки виявлення тих параметрів, відповідно до яких ці ПО були категоризовані в культурі Англії XVI – XX ст., та з'ясування процедури їхнього реконструювання є питаннями актуальними і не достатньо дослідженими.

Концептуалізація прецедентної особистості GUINEVERE. Номінація GUINEVERE походить від валлійського *Gwenhwyfar* (*Gwenh* – 'примара', *wyfar* – 'білий') [Green 2007: 177-227]. В історії монаха Джеффри Монмутського „*Historia Regum Britanniae*” / „Історія королів Британії” (1135-1137) ім'я Гвіневєри транслітерувалося як *Guanhumaga*, а вже у творах Середньовіччя зустрічаються форми *Guinevere*, *Guenevere* та *Genievre* на позначення дружини короля Артура. Ці форми фігурують зараз в британській художній літературі [Green 2007: 177-227].

Образно-оцінний субстрат ПО GUINEVERE у британській літературі XVI – XVIII ст. вказує на дві іпостасі: перша традиційно апелює до таких концептів, як „жінка”, „дружина”, „королева”, друга виявляється пов'язаною з похитливими концептами ПО GUINEVERE, а саме: „коханка”, „зрадниця”, „руйнівниця Камелоту”. Крім того, концептуальний зміст ПО GUINEVERE представлений як позитивно-оцінними (краса (*faire queene dame Guenever, beauteous consort, exquisite beauty, beautiful Queen*), могутність (*they were received by the Queen in the most affectionate manner*)), шляхетність (*gracious Queen*), величність (*Your Majesty*), доброта (*goodly Queene Guenever*)), так і негативно-оцінними (чужоложство („*This Queen of England was in love with Lancelot of the Lake*”; „...*when Lancelot of the Lake, the favourite of Queen Genievre*”)) факторами конститування.

Зазначені оцінно-образні складники ПО GUINEVERE є базисними для сучасного англomовного дискурсу. Про це свідчать, зокрема, дані BNC, де зафіксовано одинадцять випадків використання GUINEVERE -номінацій, п'ять з яких є результатом вторинної і шість – первинної. Внаслідок утворення лексем способом вторинної номінації в сучасному дискурсі відбувається збагачення лексеми „*Guinevere*” та навантаження її новими лексичними значеннями, зокрема у двох формах, що були виявлені у творах XXI ст. – жіноче ім'я та назва сорту троянд.

Отже, ПО GUINEVERE профілізує королеву Камелоту, кохану жінку Ланселота, основними характеристиками якої є мудрість, краса та могутність. Це ПО внутрішньо суперечливе і багатозначне. З огляду на валоративний чинник, концептуальна структура ПО GUINEVERE постає у діаді: позитивно-оцінного (шляхетність, краса, величність, доброта), негативного (чужоложство) факторів свого конститування. Співвідношення полюсно протилежних концептів ПО є різним.

ПО GUINEVERE виступає цікавим об'єктом дослідження в артурівських легендах, що зумовлено тим фактом, що жінка в епоху правління Артура займала особливе місце в лицарському товаристві, а це, відповідно, знайшло своє вираження й у мові.

Не менш цікавим для лінгвістичного аналізу є прецедентні особистості фейрі, що символізують напівжінку-напівфей, які причаровували лицарів Круглого Столу, володіли вмінням зцілення та чаклунства. Артурівські фейрі – це, безумовно, *FATA MORGANA* та *LADY OF THE LAKE*.

Концептуалізація прецедентної особистості *FATA MORGANA*. Досліджувана номінація виступає в різних іпостасях: як цілителька, як чарівниця, як фейрі та навіть як богиня. Образно-оцінну складову досліджуваної ПО можна встановити на основі фахових джерел, де вона постає в двох іпостасях: як зведена сестра Артура по матері, яка проживала на острові Авалон, та як цілителька, ворожка, богиня і навіть фетрі [Green 2007: 177-227].

Образно-оцінний субстрат ПО *MORGANA* в британській літературі XVI – XVII ст. представлений двома іпостасями: позитивною – чесність (*fair a lady*), могутність її чар (*by enchantment*) та негативною – підступність (*cunning Morgan le Fay*).

З огляду на валоративний чинник, концептуальна структура цього ПО постає в діаді: позитивного (магічність (*dazzling witch*), добродієність (*virtuous Morgana*), витонченість (*a ladye subtle, proud, and wise*)) та негативного (підступність (*coward Morgan*), ворожість (*winding her fingers into the woman's hair, gave her a cuff that would have set*), чорна магія (*Morgan, Lady of Shadowland*), злість (*lute Morgan, despicable Morgana*)) факторів конститування. Кількісне співвідношення цих полюсно протилежних рубрик оцінки майже однакове.

У BNC зафіксовано 6 випадків використання *Morgana*-номінацій, і лише одна з них є результатом первинної номінації. Вторинні номінації, побудовані за мотивами оцінної образності ПО *MORGANA*, трапляються в сучасному англійському публіцистичному та офіційно-діловому мовленні.

Отже, ПО *MORGANA* конститує чаклунку-фею Моргану, основними характеристиками якої є магічні вміння, ворожість та краса.

Концептуалізація прецедентної особистості LADY OF THE LAKE. Досліджувана особистість асоціюється в легендах про короля Артура з мечем *Excalibur*, який Володарка Озера подарувала Артуру, коли він зійшов на престол. Однак, в артурівському дискурсі *LADY OF THE LAKE* не належить до якогось певного індивідуума, а є почесним титулом хранительки-чаклунки, який може переходити від однієї жінки до іншої. Саме магічність та містичність образу відносить *LADY OF THE LAKE* до прецедентних особистостей, що представлені жіночими прецедентними іменами *Nimue* та *Viviane*. На основі дефініцій, взятих із фахових джерел, можна виділити такі три ознаки ПО *LADY OF THE LAKE*: титул володарки озера, яким володіла чаклунка Вівіан; кохана Мерліна, який, піддавшись її чарам, навчив її магії та згубив своє життя; жінка, яка виховувала маленького Ланселота, а потім

зробила його одним з лицарів Круглого Столу [Green 2007: 177-227]. Саме на основі цих характеристик формується образно-оцінна структура аналізованого ПО.

Концепти „загадковість”, „могутність”, „привітність”, „підступність” та „жорстокість”, встановлені на основі прецедентного твору Т. Мелорі „Смерть Артура”, формують поняттєвий каркас ПО LADY OF THE LAKE. Дискурс Артуріани XVI – XVIII ст. фіксує використання ПО LADY OF THE LAKE у трьох творах цього періоду. Образний каркас досліджуваного ПО складають три концепти: „могутність” (*vigorous Lady of the Lake*), „підступність” (*had seized the sage in his sleep, enchanted and confined him in a tomb*) та „зрадливість” (*perfidious Lady of the Lake*).

Для сучасної англійської лінгвокультури вербалізація досліджуваного ПО є також актуальною проблемою. Контексти BNC фіксують 8 випадків використання Lady of the Lake-номінацій, три з яких є результатом вторинної і лише п'ять – первинної. Вторинні номінації, побудовані за мотивами оцінної образності ПО LADY OF THE LAKE і зафіксовані в BNC, трапляються в сучасному англійському публіцистичному та неакадемічному мовленні: у назві квітів, художніх творів, п'єси, кафе/ресторану.

Отже, ПО LADY OF THE LAKE являє собою титул Володарки Озера, що вербалізується поряд із іншими прецедентними особистостями. Цей ПО внутрішньо суперечливий і багатозначний. З огляду на валоративний чинник, концептуальна структура ПО LADY OF THE LAKE постає у триєдності позитивно-оцінного (загадковість, могутність, привітність), негативно-оцінного (жорстокість, підступність) та нейтрально-оцінного (історичність) факторів свого конституювання. Співвідношення полюсно протилежних ознак ПО є майже однаковими.

Отже, аналіз ПО LADY OF THE LAKE вказує на той факт, що як і інші прецедентні особистості дискурсу Артуріани, ця лексема міцно закріпилася в британській літературі, актуалізуючи первинно закладені ознаки у творах XVI – XX ст., та виражена в сучасному британському дискурсі іншими концептами, що призводять до появи вторинної номінації LADY OF THE LAKE-лексеми.

Підводячи підсумок, зазначимо, що: 1) прецедентні особистості ARTHUR, MERLIN, MORDRED, GUINEVERE, MORGANA та LADY OF THE LAKE є постаттями легендарного світу, головною ознакою яких є відображення ціннісних ознак чоловічих та жіночих постатей британського лінгвокультурного простору. Досліджувані ПО виступають показниками етнічних та лінгвокультурних знань та знаходять своє мовне вираження в контекстах британської культури XVI – XXI ст.; 2) зміст та структура цих ПО актуалізується через значення мовних одиниць, що їх репрезентують, а також словникові дефініції і мовленнєві контексти. Дані лексикографічних джерел, праці британських і американських вчених, присвячені вивченню артурівської символіки, вказують на культурну активність та значеннєвість досліджуваних прецедентних особистостей. Первинне значення, закладене ПТ Т. Мелорі „Смерть Артура”, а також концепти, виділені на його основі, актуалізуються протягом XVI – XX ст. і є незмінними, обростаючи однак у XXI ст. новими оцінними ознаками, що призводить додаткове концептуальне представлення; 3) ціннісна складова досліджуваних ПО постає в триєдності: позитивно-оцінних, нейтрально-оцінних та іноді негативно-оцінних факторів конституювання. Співвідношення полюсно протилежних ознак у відсотковому відношенні є майже однаковим; 4) ПО ARTHUR, MERLIN, MORDRED формують 5 гендерних стереотипів, що характеризують лицарів при Дворі короля Артура: 1) лицар-воїн (концепти „мужність”, „непереможність”, „шляхетність” vs „войовничість”, „жорстокість”, „ворожість”, „гнів”); 2) лицар-друг (концепти „повага”, „відданість” (Ордену) vs „ворожість”, „зрадництво”); 3) лицар-володар (концепти „магічність”, „лідерство” vs „узурпаторство”); 4) лицар-коханець (ознаки „любов до Дами” vs „чужоложство”, „зрадництво”); 5) лицар-хранитель Святого Граалю (ознаки „побожність”, „милосердя” vs „чесність”);

5) ПО GUINEVERE, MORGANA та LADY OF THE LAKE формують 5 гендерних бінарних жіночих стереотипів, тобто судженню з негативною оцінкою протиставляється судження з позитивною: „доброта” vs „злість”, „відьмарство”, „підступність” vs „привітність”, „ніжність”; „чужоложство”, „спокусливість”, „загадковість” vs „закоханість”; „злість” vs „благородність”; „підступність” vs „чесність”; „могутність” vs „жіночість”; 6) BNC фіксує використання досліджуваних ПО у 6 типах дискурсу: розмовному, художньому, офіційно-діловому, науковому, публіцистичному та секції „різне”.

Перспективно подальших розвідок стане поглиблене дослідження вербальної об'єктивації прецедентних особистостей в концептуальних доменах „артурівський чоловік” і „артурівська жінка” на основі легенд про короля Артура та лицарів Круглого столу.

Література

Карасик 2007: Карасик, В.И. Лингвокультурный типаж [Текст] / В.И. Карасик // Язык. Текст. Дискурс : Научный альманах Ставропольского отделения РАЛК ; под ред. Г. Н. Манаенко. – Вып. 5. – Ставрополь : ПГЛУ, 2007. – С. 86-89.

Кокс 2008: Кокс, С. Король Артур и Святой крааль от А до Я [Текст] / Саймон Кокс, Марк Оксбрау ; пер. с англ. И. В. Лобанова. – М. : АСТ : АСТ МОСКВА, 2008. – 286 с.

Красных 2002: Красных, В.В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія як конститuentи нової наукової парадигми [Текст] / В. В. Красных // Сфера мови і прагматика мовного спілкування. Міжнарод. сб. науч. трудов. к 65-летию фак-та РГФ Кубанского государственного университета. – Книга 1. – Краснодар, 2002. – 284 с.

Приходько 2008: Приходько, А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики [Текст] / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.

Сапковский 1995: Сапковский, А. Мир короля Артура [Електронний ресурс] / А. Сапковский. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/zveg/01.php/.

BNC: British National Corpus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://corpus.byu.edu/bnc/x.asp>.

Day 1995: Day, David. The Quest for King Arthur [Text] / David Day. – London & New York : BCA, 1995. – 175 pp.

Green 2007: Green, Thomas. Concepts of Arthur [Text] / Thomas Green. – Stroud : Tempus, 2007. – 282 pp.

В статье выделены мужские и женские прецедентные личности KING ARTHUR, MERLIN, MORDRED, GUINEVERE, MORGANA и LADY OF THE LAKE в легендах о короле Артуре, проанализированы лингвистические особенности их актуализации. В процессе изучения трех составляющих: понятийного, образно-оценочного и актуально-оценочного слоев исследуются процессы первичной и вторичной номинаций исследуемых объектов.

Ключевые слова: прецедентная личность, легенды о короле Артуре, дискурс Артурианы, номинация.

The article highlights male and female precedent personalities of KING ARTHUR, MERLIN, MORDRED, GUINEVERE, MORGANA and LADY OF THE LAKE in the legends of King Arthur, analyzes linguistic features of their actualization. While researching the three components: conceptual, figurative and evaluative layers, the processes of primary and secondary nominations of researched objects are viewed.

Keywords: precedent personality, the legends of King Arthur, Arthurian discourse, nomination.

Надійшла до редакції 23 листопада 2011 року.

Інна Юшкова

ББК Ш12=432.4*50

УДК 81'42

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТАКТИКИ ЕКСПРЕСИВНОСТІ МОВЛЕННЯ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ФРН

У статті розглянута тактика експресивності мовлення, яка дозволяє політику вияв емоцій, власне самовираження. Залежно від обставин і емоційного стану, в якому він перебуває, це можуть бути раціональні та емоційні оцінки. Особливістю цієї тактики є її реалізація на рівні стилістичних і синтаксичних засобів.

Ключові слова: політичний дискурс, комунікативна тактика, мовна особистість, експресивність мовлення, стилістичні засоби, синтаксичні засоби.

У сучасній дискурсології однією з центральних проблем є дискурс носія влади. А науково-дослідні орієнтири (професійна діяльність – фахова мова – мовна особистість) стають не даниною моди, а ракурсом дослідження мовних феноменів у межах антропоцентричної парадигми. У цьому контексті прагмалінгвістичні дослідження комунікативних стратегій і тактик є не тільки формальними інструментами впливу на свідомість, а й способами породження нових смислів і механізмів розкриття регулятивної природи мовленнєвої природи носіїв влади. Саме вищезазначений підхід до вивчення мовної дійсності представлено у роботах відомих лінгвістів (Н. Арутюнова, Ф. Бацевич, Т.А. ван Дейк, Й. Клайн, Г. Почепцов).

Проте, незважаючи на значний інтерес учених до вказаної проблематики, ще недостатньо вивчені комунікативні стратегії і тактики кооперативного політичного дискурсу вищої державної особи, зокрема канцлера ФРН, протягом певного історичного періоду.

Актуальність дослідження зумовлена притаманним сучасній лінгвістиці цілісним антропоцентричним підходом до процесу комунікації загалом і політичної комунікації зокрема; відсутністю комплексного аналізу кооперативної мовленнєвої діяльності канцлерів ФРН, яка зафіксована в їхніх урядових заявах і політичних виступах. Із цього погляду мовна особистість канцлерів Німеччини викликає особливий інтерес як суттєвий чинник впливу на формування і розвиток політичної мови – визначеної підсистеми сучасної німецької мови.

Мета пропонованого дослідження полягає у виявленні та описі комунікативних стратегій і тактик у політичному дискурсі канцлерів ФРН, а також у встановленні та аналізі лексичних, синтаксичних і стилістичних засобів вираження цих стратегій і тактик.

Матеріалом дослідження слугували 488 текстів політичних виступів і 324 урядові заяви канцлерів Німеччини післявоєнного періоду (загальний обсяг більше 5000 сторінок), отриманих з 8 зібрань політичних виступів і промов та 8 збірників урядових заяв, опублікованих і наданих прес-службою федерального уряду в друкованому органі – газеті «*Das Parlament*» і на відповідних веб-сторінках у мережі Інтернет. Також було проаналізовано 32 відеосюжети (загальною тривалістю 320 хвилин) із наявних в архіві та відкритому доступі відеоматеріалів музею німецької історії (м. Бонн, ФРН).

Мовна особистість реалізується у певному, властивому їй стратегічному й тактичному комплексі, який передбачає наявність набору різнорівневих мовних засобів, необхідних для створення текстів.

У роботі під стратегією в політичному дискурсі розуміється оптимальна реалізація інтенцій мовця, спрямована на досягнення конкретної мети спілкування, узгоджена з особистісними (статусно-рольовими) і психологічними характеристиками учасників комунікаційного процесу, що зумовлене комунікативним досвідом, який передбачає підкорення законам і нормам у відповідній сфері комунікації та конкретно змодельованій ситуації спілкування [Иссерс 1999: 724; Караулов 1996; Grünert, Kalivoda 1983; Cumperz 1982]. Якщо стратегія є контролюючою комунікативну поведінку з пролонгованим характером, то тактики являють собою систему дій з підготовки ефективної реалізації стратегії, що описують сукупність прийомів проведення бесіди і лінію поведінки на певному етапі. Тактика описує конкретні мовленнєві дії, що мають на меті досягнення впливу на певному (короткотривалому) етапі комунікації [Иссерс 1999: 73].

У результаті аналізу урядових заяв і політичних виступів канцлерів ФРН встановлено, що для К. Аденауера, Л. Ерхарда, К.Г. Кізінгера, В. Брандта, Г. Шмідта, Г. Коля, Г. Шредера й А. Меркель інтегральними є шість основних стратегій: 1) державності; 2) позиціонування Німеччини; 3) єдності; 4) визнання провини; 5) спадкоємності влади; 6) позитивної самопрезентації.

Особливу увагу буде приділено стратегії позитивної самопрезентації. Ця стратегія може бути репрезентована тактиками «зміщення акцентів з поганого на хороше», «за себе», тактикою «внесення елемента неформальності» і тактикою «експресивності мовлення». У статті буде розглянуто особливості мовної реалізації комунікативної тактики «експресивності мовлення». Ця тактика дозволяє політику вияви емоцій, самовираження, що детерміноване його психологічною індивідуальністю.

Більшість дослідників неодноразово наголошувала на тому факті, що в оцінній діяльності мовна особистість експлікує специфіку своєї ціннісно-орієнтованої картини світу, комунікативної та мовної компетенції, свій мовний смак, а також свою емоційну структуру [Баженова 2003: 224; Береговская 2004; Каменская 1997: 12; Лук 1982: 94; Маслова 1991]. Найважливішими для мовної особистості є такі аспекти людської діяльності: 1) оцінка людей, подій, фактів; 2) дійсності і 3) самооцінка. Залежно від обставин і наявного емоційного стану це можуть бути раціональні й емоційні оцінки.

Висловлення, що містить оцінку, поєднує раціональний (точно вивірене підґрунтя оцінки, експліцитно заявлені в тексті певні ціннісні орієнтири мовної особистості, прагнення до характеристики об'єкта з різних боків і об'єктивності) та емоційний моменти. При цьому слід зауважити, що компонент «емотивність» аж ніяк не гіперболізує оцінку, не розмиває її основу, не «форсує» інтенсивність і категорійність оцінного змісту, але додає емоційного забарвлення подіям. Він сполучається, будучи в багатьох випадках похідним, з компонентами «інтенсивність», «надмірність ознаки, якості» і «образність».

Тактика експресивності актуалізується, перш за все, лексичними емотивами і так званими риторичними фігурами, тобто зафіксованими мовленнєвими зворотами, словами і висловленнями в непрямих значеннях, що збагачують й урізноманітнюють повідомлення. У риторичі традиційно розрізнялися фігури думки, засоби, призначенням яких було виділити саме цю думку, що не змінювалися від переказування іншими словами, і фігури слова, способи залучення уваги до певного місця мовлення. Фігури слова, у свою чергу, поділяються на фігури додавання, зменшення, переміщення, переосмислення слів – останні називають тропами. Слід вказати на те, що експресію створюють також порівняння, епітети (художні висловлення), цитати, фразеологізми, прислів'я, крилаті вислови, на рівні синтаксису – окличні й питальні речення, наприклад:

(1) *Ich darf Sie zu Beginn fragen: Für wen mag das heute wohl die größte Überraschung sein? Wer hätte gedacht, dass heute eine große Koalition antritt, um unser Land gemeinsam in die Zukunft zu führen? Wer hätte gedacht, das SPD und Union so viel Verbindendes entdecken, dass sie ein dichtes Programm für vier Jahre vorlegen können? Wer hätte gedacht, dass mein Koalitionspartner von einem Parteivorsitzenden aus Brandenburg angeführt wird? Wer hätte gedacht, dass das höchste Regierungsamt schon in diesem Jahr einer Frau übertragen wird – meine Damen und meine Herren? (A. Merkel)*

У прикладі (1) А. Меркель, використовуючи вставне речення *Ich darf Sie zu Beginn fragen*, ставить 5 риторичних запитань, чотири з яких містять однаковий початок *Wer hätte gedacht*, тобто анафору. Вживання форми минулого часу *Konjunktiv II* підкреслює складність і неординарність процесу великої коаліції для політичному ФРН. Разом з *Konjunktiv II* цьому сприяє також використання модальних часток *wohl*, найвищого ступеня порівняння прикметника *größte*, *höchste* і власне-іменник *Überraschung*. Крім іменників на позначення політичних реалій ФРН: *Koalition*, *SPD*, *Parteivorsitzender*, *Regierungsamt*, А. Меркель вживає на початку постановки риторичних запитань іменник *Zukunft*, наприкінці – *Frau*, встановлюючи тим самим логічний зв'язок у формі відповіді на запитання, хто поведе країну у майбутнє, – жінка, яка обіймає найвищу державну посаду. Усі вказані мовні засоби сприяють створенню позитивного емоційного тла – досягнення мети, що видавалася недосяжною.

В окличному реченні Г. Шредер зосереджує увагу на подіях, хронологія яких подана конкретно, наприклад:

(2) *... November dieses Jahres deutlich gemacht hat, dass es ein einfaches Weiter so! Nicht geben kann (G. Schröder)*

Друга частина речення не містить дієслова-присудка, головна інформація подана в субстантивованому

прислівнику *weiter* у поєднанні з прикметником *einfach*, де подана емоційна позитивна оцінка.

Слід зазначити, що така стилістична фігура, як анафора, використовується усіма канцлерами, виконуючи, зазвичай, 2 функції: 1) виділення певних чинників і 2) зосередження уваги на повторювальному компоненті, наприклад:

(3) *Wir brauchen wieder das Vertrauen der Wirtschaft. Wir brauchen Investitionen. Wir brauchen Produktivität. Wir brauchen eine hohe Beschäftigung...* (H. Kohl).

У прикладі (3) Г. Коль концентрується на важливих економічних термінах, виділяючи, насамперед, такі, як: *Wirtschaft, Investitionen, Produktivität, Beschäftigung*, позначаючи це інтегральним поняттям *das Vertrauen der Wirtschaft*.

Г. Шмідт використовує цей троп для демонстрації негативної оцінки, наприклад:

(4) *Wer allzulange die notwendigen Reformen verhindert, wer allzulange darüber redet, ohne etwas zu tun...* (H. Schmidt)

Для Г. Шмідта важливим постає суб'єкт дії, який виражений відносним займенником *wer* і є збірним. Разом з прислівником *allzulange* і дієсловами *verhindern* з негативною конотацією і *reden*, що протиставлений дієслову *tun* в інфінітивному звороті *ohne zu*, створює заперечне ставлення канцлера до людей, які гальмують реформи.

Як показав аналіз політичних виступів і урядових заяв, найпоширенішими тропами є асиндетон (послідовність співвідпорядкованих слів або речень без з'єднання сполучниками), полісиндетон (багатосполучниковість або поєднання усіх членів такого ряду сполучниками), анаколут, паралелізм, де використовуються різноманітні можливості зміни структури синтаксичних конструкцій для створення експресивності мовлення, наприклад:

(5) *„... und ich appelliere an die Nachbarn, an die Kollegen, und an die Kirchen und Verbände und Gewerkschaften, dazu nach besten Kräften beizutragen“* (H. Schmidt)

У прикладі (5) полісиндетон дозволяє Г. Шмідту об'єднати усіх, кого канцлер вважає своїми однодумцями і потенційними союзниками в німецькому суспільстві. Приклад (6) демонструє можливості асиндетону.

(6) *Es gibt Gewalttätigkeit durch Duldung, Einschüchterung durch Indolenz (Gleichgültigkeit), Bedrohung durch Passivität – Totschlag durch Bewegungslosigkeit.* (W. Brandt)

В. Брандт звертає увагу німців на негативні явища в міжнародному житті *Cewalttätigkeit, Bedrohung, Totschlag*, при цьому канцлеру необхідно подати інформацію про те, унаслідок чого вони можуть виявитися, використовуючи прийменниково-субстантивні сполуки з прийменником *durch*.

Анаколут, троп, пов'язаний із цілеспрямованим і нецілеспрямованим збоєм у структурі речення, також сприяє створенню експресивності в політичних виступах, наприклад:

(7) *Aber wenn wir einerseits keine angepassten Nilche wollen – andererseits sollte ihr gefälligst auch nicht jammern...* (H. Schmidt)

Для паралелізму як одного із засобів експресивного синтаксису характерним є повтор синтаксичних конструкцій у реченнях, що йдуть одне за одним, або в їхніх частинах, наприклад:

(8) *Er träumt vom Recht in den Sternen und verliert den Boden auf der Erde* (K.G. Kiesinger)

У прикладі (8) повторюваною є конструкція – *Verb + Objekt + präpos. Attribut*, що дає можливість К.Г. Кізінгеру сформулювати речення, схоже за своєю лаконічністю, ємністю, місткістю на висловлення стародавніх філософів і мислителів. Відповідна формула зі змінними дозволяє продукувати глибокий смисл.

Поряд із вказаними вище засобами експресивного синтаксису в політичних виступах і урядових заявах для створення експресивності мовлення використовуються епітети, метафори, персоніфікації, а також гра слів та оксюморон.

Найчастотнішим засобом для всіх канцлерів ФРН є епітети, наприклад:

(9) *Was in Deutschland zwölf Jahre lang in extremer Zuspitzung Realpolitik genannt wurde, hat sich als höllische Chimäre erwiesen.* (W. Brandt)

(10) *Leidenschaftliche Proteste waren berechtigt, auch notwendig, aber sie änderten nichts an der Lage.* (H. Schmidt)

(11) *Der kalte Krieg mit seiner sterilen Paradoxie, die Grenzen erstarren zu lassen, ohne die Gefahren des Zusammenstoßes zu verhindern, zeigte keinen Ausweg ... nur scheinbare Paradoxie geben kann.* (H. Kohl)

У прикладі (9) В. Брандт дає оцінку сили загострення політичної ситуації, використовуючи досить сильний негативний образ, *höllische Chimäre*. У цьому словосполученні обидва елементи презентовані міфічними (міфологічними) поняттями: пекло і химера, що потенціюють одне одного, даючи, зрештою, бажаний для канцлера ефект образного мовлення.

Приклад (10) визначає протестні настрої і дії, які Г. Шмідт виражає прикметником *leidenschaftlich*.

У прикладі (11) Г. Коль характеризує таке явище реалії політичного життя *der kalte Krieg* за допомогою прийменниково-субстантивної сполуки і двох інфінітивних конструкцій, де мовні засоби мають негативну конотацію. Використання названих синтаксичних засобів сприяє реалізації негативної оцінки.

Метафора і персоніфікація призначені в політичних виступах й урядових заявах для створення експресивності мовлення і дають можливість за допомогою простих символів дати визначення складнішим

явищам, наприклад:

(12) *Europa das ist wie ein Baum, der wächst, aber nicht konstruiert werden kann* (K. Adenauer)

(13) *Es gab noch einen anderen Aspekt, den der verbal überspielten Ohnmacht.* (W. Brandt)

У прикладі (12) К. Аденауер використовує персоніфікацію для демонстрації того факту, що Європа може і повинна розвиватися природним шляхом, як дерево. Дієслову *wachsen* в *Aktiv* протиставлене за семантикою і станом (*Passiv*) дієслово *konstruieren*. Модальне дієслово *können* відсилає до того, що процес може бути контрольованим зовні.

В. Брандт у прикладі (13) характеризує певний аспект політичної діяльності як “зомління”. Поширене означення містить компонент *verbal überspielt*, що несе негативну конотацію з іменником *Ohnmacht* (тобто “приховати неспроможність словами”).

Гра слів і оксюморон надають широкі можливості для вираження особистого ставлення й емоційної оцінки як до подій, так і до людей, наприклад:

(14) *Die Abgeordneten sind Durchschnitt, Herr Kollege. Die Unternehmer sind übrigens auch im Durchschnitt Durchschnitt* (H. Schmidt).

(15) *Das Wort ist vorbelastet. Und es lässt die Fehlerdeutung zu, als sei mit der Auswärtigen Politik wie mit einer Kommode, bei der man mal die eine, mal die andere Schublade aufzieht* (W. Brandt).

(16) *Manche Kritik an den Vereinten Nationen klingt bitter, zynisch, ist von fast jubilierendem Pessimismus...* (W. Brandt)

Характерною рисою політичних виступів й урядових заяв є використання ідіоматичних висловів, що містять оцінний компонент, наприклад:

(17) *Die Partei ist in ihrem Kern gesund* (W. Brandt).

(18) *In den Briefen hat, wie ich hinzufügen darf, der Anlass zum vorgezogenen Wechsel im Parteisitz ein wesentlich positiveres Echo gefunden, als mancher vermutet haben mag* (G. Schröder).

(19) *In der Zwischenzeit aber dürfen wir die Hände nicht in den Schoß legen* (L. Erhard).

(20) *Vor zwei Fallen muss man jedenfalls auf der Hut sein: Es kann nicht das Ziel von der Abrüstung sein, Waffen in einem Bereich zu vernichten und dies durch Aufrüstung in einem anderen „auszugleichen“.* (W. Brandt).

Таким чином, тактика експресивності мовлення реалізується певним набором тропів, що дозволяє канцлерам керувати тим враженням, яке вони справляють на аудиторію, позиціонуючи себе емоційними, іронічними, з почуттям гумору, здатними викликати симпатію.

Перспективним видається вивчення комунікативних стратегій і тактик політичного дискурсу політичних діячів загальнонаціонального та регіонального рівнів у країнах з різними формами правління.

Література

Баженова 2003: Баженова, И.С. Эмоции, прагматика, текст [Текст] / И. С. Баженова. – М. : Менеджер, 2003. – 391 с.

Береговская 2004: Береговская, Э.М. Очерки по экспрессивному синтаксису [Текст] / Э. М. Береговская. – М. : Рохос, 2004. – 208 с.

Бессонова 2004: Бессонова, Л.Е. Коммуникативные аспекты политического дискурса [Текст] / Л. Е. Бессонова // Ученые записки ТНУ им. В.И. Вернадского. Филологические науки. – Симферополь, 2004. – Т. 16 (55). – № 1. – С. 22-27.

Водак 1997: Водак, Р. Язык. Дискурс. Политика [Текст] / Р. Водак; пер. с англ. и нем. – Волгоград : Перемена, 1997. – 138 с.

Желтухина 2000: Желтухина, М.Р. Комическое в политическом дискурсе конца XX века. Русские и немецкие политики [Текст] / М. Р. Желтухина // Ин-т языкознания РАН. – Волгоград, 2000. – 264 с.

Иссерс 1999: Иссерс, О.С. Что говорят политики, чтобы нравиться своему народу [Текст] / О. С. Иссерс // Вестник Омского университета. – 1999. – Вып. 1. – С. 71-74.

Каменская 1997: Каменская, О.Л. Эмоциональный уровень языковой личности [Текст] / О. Л. Каменская // Актуальные проблемы теории референции : сб. науч. тр. – М. : Изд-во МГЛУ. – 1997. – Вып. 435. – С. 9-19.

Караулов 1996: Караулов, Ю.Н. Типы коммуникативного поведения носителя языка в ситуации лингвистического эксперимента [Текст] / Ю. Н. Караулов // Этнокультурная специфика языкового сознания. – М., 1996. – С. 67-96.

Лук 1982: Лук, А.Н. Эмоции и личность [Текст] / А. Н. Лук. – М. : Знание, 1982. – 176 с.

Маслова 1991: Маслова, В.А. Параметры экспрессивности текста [Текст] / В. А. Маслова // Человеческий фактор в языке. Языковые моменты экспрессивности. – М. : Наука, 1991. – С. 179-204.

Becker-Mrotzek 2004: Becker-Mrotzek, M. Analyse und Gesprächskompetenz [Text] / M. Becker-Mrotzek, G. Brünner. – Frankfurt am Main : Peter Lang Verlag, 2004. – 227 S.

Brown 1983: Brown, G. Discourse Analysis [Text] / G. Brown, G. Yule. – Cambridge : Cambridge University Press, 1983. – 288 pp.

Grünert 1983: Grünert, H. Politisches Sprechen als oppositiver Diskurs : Analyse theoretisch-argumentativer Strukturen im parlamentarischen Sprachgebrauch [Text] / H. Grünert, G. Kalivoda // E.W. Hess-Lüttich ed. Textproduktion – Tübingen: Narr, 1983. – S. 73-79.

Gumperz 1982: Gumperz, J.J. Discourse Strategies [Text] / J. J. Gumperz. – Cambridge, 1982. – S. 4-40.

Habermass 1971: Habermass, J. Vorbereitende Bemerkungen zu einer Theorie der kommunikativen Kompetenz [Text] / J. Habermass // Habermass J., Lukmann N. Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie. – Frankfurt / M. : Suhrkamp, 1971. – S. 101-141.

Holly 1990: Holly, W. Politikersprache. Inszenierungen und Rollenkonflikte im informellen Sprachhandeln eines Bundestagsabgeordneten [Text] / W. Holly. – Berlin: W. de Gruyter, 1990. – 406 S.

Джерела

Adenauer 1971 – 1967: Adenauer, K. Reden 1917 – 1967 [Text] / K. Adenauer // Eine Auswahl. Hg. H.-P. Schwarz, 1975. – 450 S.

Bundeskamzler W. Brandt. Reden und Interviews [Text] / Bundeskamzler. – Hamburg : Verlag Hoffmann und Campe, 1971. – 480 S.

Bundeskamzler H. Kohl. Reden zur Sozial Marktwirtschaft [Text]. – Obrigheim, 1989. – 315 S.

Die Deutsche Einheit 1992: Die Deutsche Einheit. Reden und Gespräche [Text]. – Lübbe : Bergisch Gladbach, 1992. – 512 S.

Die Formierte Gesellschaft 1966: Die Formierte Gesellschaft. Ludwig Erhards Gedanken zur politischen Ordnung Deutschlands. Reden und Interviews des Bundeskamzlers und bemerkungswerte Stellungnahmen [Text] / Hrsg. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, 1966. – 380 S.

Stüve 2001: Stüve, K. Die großen Regierungserklärungen der deutschen Bundeskamzler von Adenauer bis Schröder [Text]. – VS Verlag, 2001. – 406 S.

Stüve 2005: Stüve, K. Die Rede des Kamzlers [Text]. – VS Verlag, 2005. – 401 S.

В статье рассмотрена тактика экспрессивности речи, которая позволяет политику проявление эмоций, собственное самовыражение. В зависимости от обстоятельств и испытываемого эмоционального состояния это могут быть рациональные и эмоциональные оценки. Особенностью данной тактики является ее реализация на уровне стилистических и синтаксических средств.

Ключевые слова: политический дискурс, коммуникативная тактика, языковая личность, экспрессивность речи, стилистические средства, синтаксические средства.

The paper studies the speech expressivity tactic, which lets the politician express emotions and allows his self-expression. Depending on circumstances and emotional condition experienced, there can be rational and emotional evaluations. The specific feature of this tactic is its realization on the level of stylistic and syntactic means.

Keywords: political discourse, communicative tactic, language personality, speech expressivity, stylistic means, syntactic means.

Надійшла до редакції 14 листопада 2011 року.

РОЗДІЛ VIII. ПРОБЛЕМИ СОЦІОЛІНГВІСТИКИ

Анатолій Загнітко

ББК Ш12=411.4*000

УДК 81'272

МОВНА СИТУАЦІЯ ↔ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОРТРЕТ:
 СТРУКТУРНО- І ФУНКЦІЙНО-ТИПОЛОГІЙНІ ВИЯВИ

Проаналізовано основні диференційні ознаки поняття 'мовна ситуація' і поняття 'соціолінгвістичний портрет', розкрито особливості співвідношення цих понять та визначено їхній статус у соціолінгвістичній системі. Схарактеризовано основні типологічні вияви мовної ситуації в Україні і з'ясовано напрями її універсалізації, встановлено специфіку варіативності мовної ситуації в Україні з опертям на усталене розмежування північного, південно-західного та південно-східного наріч.

Ключові слова: мовна ситуація, соціолінгвістичний портрет, ідіом, суржик, мезолект, базилект.

У сучасній лінгвістиці статус соціолінгвістики, що протягом ХХ століття і початку ХХІ століття набула особливого розвою, її значущість у студіюваннях про мову і суспільство, напрями встановлення їхнього співвідношення важко переоцінити. Останнє мотивоване, поза всяким сумнівом, особливим навантаженням мови у формуванні суспільства, його структурації (пор. тезу про соціальну диференціацію мови [Орлов 1969б; Попок, Лагутов 1998]), постанні умовних соціальних груп (за віком, рівнем освіти, територією, фахом тощо) та послідовному існуванні цих відносно стійких соціальних угруповань. Усі такі і подібні студіювання, їхнє активне поглиблення зумовили необхідність витворення й усталення нового дослідницького апарату (див.: [Загнітко 2008: 139-155]), застосування інтегрованих методів, прийомів і методик соціальних, суспільних і лінгвістичних досліджень для розгляду і вивчення типових ситуацій мовленнєвого спілкування (особливо активно напрацьовуваних у періоди видозміни мапи державно-територіальних утворень), що уможливить напрацювання особливого типу граматики – ситуативних.

Мета аналізу – встановити диференційні, кваліфікативні і класифікаційні ознаки мовної ситуації і соціолінгвістичного портрета, схарактеризувати типологічні вияви мовної ситуації в сучасній Україні. Мета зумовлює розв'язання таких **завдань**: 1) встановити диференційні, кваліфікативні і класифікаційні ознаки мовної ситуації і соціолінгвістичного портрета з окресленням їхньої закріпленості; 2) з'ясувати співвідносність / неспіввідносність понять 'мовна ситуація' і 'соціолінгвістичний портрет'; 3) виявити основні типи мовних ситуацій і подати їхній розгляд в сучасній Україні. **Новизна** дослідження мотивована тим, що вперше розкривається корелятивність понять '*мовна ситуація*' і '*соціолінгвістичний портрет*', а теоретичне підґрунтя мотивоване поглибленням поняття '*мовна ситуація*' і '*соціолінгвістичний портрет*' та розкриттям їхніх диференційних, кваліфікативних і класифікаційних ознак. **Практичне значення**, запропоноване аналізом, мотивоване можливістю застосування його результатів у поглибленому вивченні мовної ситуації в різних регіонах України із використанням методу соціолінгвістичного портрета, а також використанням напрацьованих у вишівській практиці у межах курсу із соціолінгвістики.

Поширеними й активно застосовуваними в соціолінгвістичних студіюваннях постають поняття '*мовної ситуації*' і поняття '*соціолінгвістичного портрета*'. Їхнє застосування не можна вважати повністю унормованим, тому що в низці досліджень можна зустріти і їхнє синонімічне тлумачення (див., наприклад, відомий науково-дослідний проект Інституту мовознавства РАН «Мови Росії : соціолінгвістичний портрет (кер. В. Михальченко), виконуваних у рамках Науково-дослідницького центру з національно-мовних відношень; «Соціолінгвістичний портрет регіону : програма і методика (на прикладі прикордонного північного регіону (тут мається на оці, насамперед, Баренцевий регіон – А.З.)) (кер. О. Іванищева), опрацьовуваного в Мурманському державному педагогічному університеті, де основними (ключовими) словами постають: соціолінгвістичний портрет, соціолінгвістичне розмаїття, комунікативна ситуація, мовна ситуація); і мовна ситуація в сучасній Європі, мовна ситуація в Білорусі (Ю. Коряков), мовна ситуація в Норвегії (Д. Ловерманн), мовна ситуація в Індії, мовна ситуація у Франції (Жак Ланг)); інколи до поняття '*мовна ситуація*' додають атрибути-кваліфікатори типу *унікальна, оригінальна, багатомірна (унікальна мовна ситуація в Україні (В. Алексєєв) та ін.); і їхню послідовну диференціацію, де соціолінгвістичний портрет витлумачують як сукупність мовних ситуацій (Д. Ловерманн та ін.) або ж мовну ситуацію визначають як сукупність соціолінгвістичних портретів (Ю. Коряков та ін.). За особливостями сучасного вжитку і поняттєво-термінологічного навантаження поняття '*мовної ситуації*' і поняття '*соціолінгвістичного портрета*' і наближені і водночас мають власні функційні площини вияву і науково-дослідницького навантаження, тобто вони є різними.*

Соціолінгвістичний портрет прямо й опосередковано співвідноситься з мовною ситуацією. Для розуміння соціолінгвістичного портрета, його дефінітивно-поняттєвої ємності слід враховувати його макро- і мікрояви (пор.: [Орлов 1969а; Орлов 1969б]). Під першим можна розуміти мовний та соціальний ландшафт у їхній цілісності, швидше амальгамності тієї чи тієї держави, пор.: *соціолінгвістичний портрет Аргентини, соціолінгвістичний портрет Франції* та ін. Під останнім мається на оці соціолінгвістичний портрет певного

індивідуума, тієї чи тієї корпоративної групи, де простежуваними й очевидними постають чітко окреслювані домінанти, пріоритети тощо (*соціолінгвістичний портрет сільського учителя (с. Новоукраїнка Мар'їнського району)*, *соціолінгвістичний портрет футболіста (команда «Шахтар»)*; *соціолінгвістичний портрет шостого класу ЗОШ № 17 м. Донецька*; *соціолінгвістичний портрет студентської групи спеціальності «Прикладна математика» (3 курс) математичного факультету Донецького національного університету* і под.).

Макровияв соціолінгвістичного портрета, певною мірою, корелює з поняттям мовної ситуації, але не тотожний їй. Поняття **‘мовної ситуації’** у своїй площині відбиває сукупність соціолінгвістичних портретів і власним дефінітивним опертям має: 1) наявність того чи того наддіалектного ідіома; 2) ступінь, інтенсивність і поле поширення самоідентифікації носіїв ідіома; 3) вияв єдиної етнічної спільноти, до якої належать носії певних ідіомів; 4) цілісність мовного континууму, де реалізовані акролект (найбільш наближений до літературної традиції різновид національної мови – усно-розмовна стихія тощо), мезолект (ті чи ті різновиди змішування, в українській традиції називають суржиком, в білоруській – трясанкою і под.), базілект (найбільш віддалені від літературно-нормативної стихії – територіальні, соціальні діалекти), тобто вертикального континууму (верхню позицію займає літературна / офіційна, середню – мови міжгрупового неофіційного спілкування, а найнижчу – мови спілкування в сім'ї, з-поміж колег, друзів); 5) співвідношення першої (материнської) мови (first language), етнічної мови (наприклад, для мордвина мокшанської або ерзянської тощо), основної (домінувальної (primary language), якою найчастіше мовець спілкується) і додаткової (secondary language); 6) функційна повнота ідіом; 7) взаємозрозумілість ідіом тощо.

Для мовної ситуації характерною постає пряма і відносна кореляція з територією, оскільки її відповідні диференційні ознаки і напрями вияву можуть з різним ступенем інтенсивності виявлятися і за суто державними межами. Пряма кореляція мовної ситуації та державної території наявна в тому разі, коли певний різновид мовної ситуації чітко співвіднесений з державно-територіальним простором, а відносна зреалізована в тому разі, коли мовна ситуація тими чи тими ареалами, ізгласами продовжує свій вияв у просторі інших держав, пор. вияв українського літературно-нормативного і діалектного компонента на території сучасних Словаччини, Угорщини, Польщі, Росії, Білорусі та ін. (див., наприклад [Орлов 1969а; Орлов 1969б]).

Аналіз мовної ситуації / мовних ситуацій повинен ґрунтуватися на відповідних даних, їхньому глибинному опрацюванні з урахуванням наявності / відсутності в анкетах відбиття усіх диференційних ознак мовної ситуації. Чим повніша, ємніша анкета, тим легше встановити диференційні, класифікаційні і кваліфікаційні параметри мовної ситуації, виявити її тип, тобто схарактеризувати «горизонтальний» і «вертикальний» різновиди мовної ситуації. Ґрунтовний розгляд функційного навантаження мови, її максимально силового простору на основі опитування уможливує встановлення функційно тотожних / функційно нетотожних типів мовних ситуацій, більше того, визначення загальнодержавного мовного тла – одномовного, двомовного і більше мовного. Підтвердженням цього постає зреалізоване опитування в країнах Європейського Союзу. Так, за даними дослідження Eurobarometer «Europeans and their languages» (2005), здійсненого для вияву навантаження рідної мови як визначальної ознаки самоідентифікації мовців на основі опитування 28 694 осіб у 29 європейських країнах, встановлено, що більшість країн Європи є мономовними і мононаціональними, де мова титульної нації є рідною для більшості населення:

Угорщина – 100%

Португалія – 100%

Греція – 99%

Кіпр – 98% (грецька)

Польща – 98%

Хорватія – 98%

Чехія – 98%

Данія – 97%

Мальта – 97% (мальтійська, англійська – 2%)

Австрія – 96%

Нідерланди – 96%

Італія – 95%

Румунія – 95%

Словенія – 95%

Швеція – 95% (хоча шведи складають тільки 80% населення, 15% – іммігранти та їхні нащадки)

Фінляндія – 94% (шведська – 5%)

Турція – 93%

Франція – 93%

Великобританія – 92%

Болгарія – 90%

Німеччина – 90%

Іспанія – 89% (каталонська рідна для 9%, галісійська – 5%, баскський – 1%)

Литва – 88% (литовці складають лише 82% населення)

Словаччина – 88%

Естонія – 82% (естонців лише 69% населення)

Люксембург – 77%

Латвія – 73% (латишів – 60% населення)

В усій панорамі сучасної Європи вирізняються тільки Ірландія (англійську рідною вважає 94% населення, ірландську – 11%) і Бельгія (голландську вважають рідною 56%, а французьку – 38%). Така мовна ситуація постає потенційно і сильною (у тривалій перспективі), і слабкою (у середньо- і короткотерміновій перспективі). Це мотивовано кількома чинниками, з-поміж яких показовим постає поширення тієї чи тієї мови

на загальноєвропейському просторі. Так, найпоширенішою рідною мовою в Європейському Союзі є німецька (18%), менш поширеними постають англійська й італійська – по 13%, а 12% – охоплює французька. Як надалі розвиватиметься мовна ситуація в Європі досить важко сказати, але очевидно найпотужніша сила властива саме цим мовам.

Не менш суттєвим постає усталення принципів і закономірностей опису *мовних ситуацій* ↔ *мовленнєвих ситуацій*. Мовленнєва ситуація виявляє рівень одно- / дво- / більше мовного насичення мовної ситуації. Так, наприклад, у Білорусі «в основній мовній ситуації беруть участь дві мови: російська і білоруська зі своїми діалектами і мішане мовлення, або трясянка» [Коряков 2002: 48]. Активною постає участь двох мов і в Україні (на загальному тлі) – української та російської. Отже, можна розмежовувати основну мовну ситуацію і неосновну мовну ситуацію, що очевидно корелює з основним типом спілкування / неосновним типом спілкування.

Мовленнєва ситуація виявляє сильні і слабкі позиції загальної мовної ситуації та наявні перехідні площини. Єдність принципів опису, наприклад, мовленнєвих ситуацій можна забезпечити за умови, коли мовленнєву ситуацію розглядають як певним чином структурований об'єкт, що складається з кількох змінних: (1) мовець (відправник мовлення, адресант) та його соціальна роль; (2) слухач (адресат, отримувач мовлення); (3) відношення між адресантом та адресатом (офіційні ↔ нейтральні ↔ дружні); (4) тональність; (5) мета; (6) засіб (літературна мова, місцевий діалект, професійна «мова», соціально-груповий жаргон); (7) спосіб (контактний / дистантний, усний / писемний) [Крысин 1992: 96-106]. Аналіз мовленнєвої ситуації повинен враховувати соціолінгвістичний портрет кожного комуніканта з відповідними силовими мовними параметрами, участь / співучасть мовних кодів та витворення спільного мовно-інформативного і комунікативно навантаженого фонду.

Застосування заявленого поняттєво-термінологічного апарату уможливило встановлення класифікаційних, кваліфікаційних і диференційних параметрів мовної ситуації дозволяє вияв особливостей мовної ситуації в сучасній Україні. Соціолінгвістична ситуація в сучасній Україні, поза усяким сумнівом, неоднорідна і нерівнозначна. Типологічні вияви мовної / соціолінгвістичної ситуації в сучасній Україні слід розглядати з простеженням її ретроспективи і перспективи, враховуючи низку а) лінгвістичних (генетичної близькості, походження тощо), б) функційної (внутрішньо- і зовнішньодержавного, внутрішньо- і зовнішньосупільного навантаження), в) соціолінгвістичних (освітньо-культурних, гендерно-соціальних, сукупно територіального навантаження та інших вимірів), г) нормативних (генералізації норми, доступності, прийнятності, валідності і под., співвідношення усної і писемної норми, літературно-писемної традиції, значущості літератури на ідіомі у внутрішньо- і зовнішньомовному навантаженні).

У кваліфікаційних вимірах мовної ситуації суттєвим постає встановлення класифікаційних і диференційно-конститутивних ознак соціолінгвістичного портрета. З оперттям на кваліфікаційні ознаки мовної ситуації можна напрацювати класифікаційну модель певних мовних ситуацій. Соціолінгвістичний портрет завжди має характер певного хронологічного зрізу і виявлюваний у трьох найбільш детермінованих параметрах – часовому, просторовому і подієво-особистісному. Для першого найсуттєвішим постає мовна характеристика корпоративної групи, окремого мовця, певної території та інше в тому чи тому часовому зрізі, для просторового параметру важливою є наявність окресленої території з відповідним навантаженням певної аналізованої мови (з урахуванням діалектного членування) / аналізованих мов, третій вимір соціолінгвістичного портрета охоплює параметризацію особистості щодо мовного вияву в тих чи тих для неї суттєвих / мало суттєвих / несуттєвих подіях. Це дозволяє схарактеризувати соціолінгвістичний портрет як цілісність, у межах якої легко з'ясувати соціальні (освіта, вік, культура, стать тощо) і лінгвальні (мова, вияв мовної норми, її генералізація, прийнятність мовної самоідентифікації тощо) виміри як окремої особистості, так і макро- / мікрогрупи, певного соціального / територіального угруповання (пор. навантаження гірничих професіоналізмів на Донеччині в різних соціально-вікових групах тощо; диференціювання соціальних груп на підставі спільності функційного навантаження загальномовної та вузько професійної лексики; розмежування говірок за територіальними та лінгвальними особливостями – українські східностепові слобожанські говірки, українські причорноморські степові говірки і под.). Це все буде синхронний зріз мовної ситуації, основу визначення якої складає соціолінгвістичний портрет.

Ретроспекція лінгвістичних чинників встановлення мовної ситуації, її кваліфікаційних і класифікаційних ознак умотивована спектром активно опрацьовуваних у минулому і сьогодні проблем, зорієнтованих на встановлення генетичної спорідненості певних мов, наприклад, української і російської мов і навантаження української мови у формуванні цілісної території етносу, корелятивної з державно-територіальним виміром. Для з'ясування функційного навантаження української мови сьогодні особливо важливо врахувати множинність чинників, що в минулому впливали на статус української мови. Суттєвим постає і встановлення самоупності ідеологем, що впливають на свідомість мовців і зумовлюють / активізацію / пасивізацію мовної самоідентифікації, враховуючи не тільки загальнонаціональну самоідентифікацію, але й діалектно-територіальну / діалектно-соціальну (належність до подільських / південно-поліських та інших говірок і под.). Особливе навантаження в цьому вимірі мають планомірно утворені стійкі ідеологеми 1) про малопотужність української мови в інформаційному та науковому вимірах; 2) про сюрреалістичну насильницьку українізацію; 3) про гармонійний розвиток двох мов, що постають рідними, та багато інших. Більшість з цих ідеологем є

такими, що постійно нав'язувані як аксіоматичні. Водночас слід наголосити, що вони позбавлені опертя на факти. Якщо поглянути на культурно-національний простір загалом, і освітній Україні зокрема, то легко в ньому виявити особливості навантаження двох найбільш функційно навантажених мов – української та російської. Так, наприклад, культурно-мистецькі запити російськомовних мовців задовольняють 30 російських, 36 двомовних (українсько-російських) та один українсько-російсько-єврейський театр, а з-поміж бібліотек – більш як 24 тис. масових та універсальних, сукупний фонд яких налічує понад 387 млн. примірників книг і журналів, зокрема російською мовою – понад 240 млн. примірників (62%).

Станом на 1 січня 1997 року в Україні видавалося понад 1,3 тис. російськомовних газет і журналів, у тому числі 10 видань, засновниками яких є російські общини. Значна частина з них постійно отримують державну підтримку. Майже дві третини загального обсягу ефірного часу на теле- та радіоканалах зайняті передачами і фільмами, що транслюються російською мовою (усі дані почерпнуто з [Попок, Лагутов 1998: 6-9]). Якщо поглянути на загальну тенденцію задоволення освітніх потреб в Україні у співвідношенні з національним складом населення відповідної території, то легко виявити навантаження української та російської мов в освітньому просторі. Освітні потреби російськомовних мовців в Україні сьогодні забезпечують 2940 російськомовних шкіл (див.: Табл. 1). За даними ж 1996 року школи з російською мовою навчання склали 42,7% усіх шкіл України, не враховуючи двомовних, у вишах російською мовою навчалася 55,6% молоді.

Таблиця 1.

Українська і російська мова в українському освітньому просторі (1994 – 1996 рр.)

Мова навчання роки регіони	Українська			Російська		
	1994	1995	1996	1994	1995	1996
Автономна Республіка Крим	0	0	0	536	546	561
Вінницька обл.	1048	1041	1032	3	3	3
Волинська обл.	831	835	824	1	1	1
Дніпропетровська обл.	567	573	575	102	108	119
Донецька обл.	117	118	128	832	827	767
Житомирська обл.	894	892	885	5	3	3
Закарпатська обл.	579	581	581	4	3	3
Запорізька обл.	311	310	312	203	205	215
Івано-Франківська обл.	717	723	727	1	1	1
Київська обл.	748	750	752	1	1	1
Кіровоградська обл.	561	560	556	20	20	19
Луганська обл.	181	183	179	490	501	511
Львівська обл.	1354	1363	1375	8	6	6
Миколаївська обл.	514	506	503	55	55	37
Одеська обл.	462	464	464	238	234	237
Полтавська обл.	932	918	905	10	11	9
Рівненська обл.	756	759	762	0	0	0
Сумська обл.	510	505	500	99	97	75
Тернопільська обл.	886	890	900	0	0	0
Харківська обл.	573	570	576	191	200	204
Херсонська обл.	418	417	418	45	45	48
Хмельницька обл.	1025	1024	1021	1	1	1
Черкаська обл.	656	658	658	1	1	1
Чернівецька обл.	312	319	372	4	4	4
Чернігівська обл.	764	768	767	6	5	5
м. Київ	107	139	164	23	23	25
м. Севастополь	0	0	0	63	64	64
Всього	15823	15867	15891	2942	2965	2940

Цікавим є порівняння загальнодержавного рівня навантаження української мови в культурному просторі та її силове поле в окремо визначеній території. Для цього можна проаналізувати динаміку щодо задоволення українськомовних потреб у Донеччині, наприклад, у книговидавничій протягом 2006 – 2009 років (див.: Табл. 2), то очевидним постає збільшення обсягів друкованої російськомовної продукції.

Динаміка українськомовних видань у Донецькій області

Видано	Роки			
	2006	2007	2008	2009
Усього назв, примірників	1500	925	1297	1182
Накладом, тис. прим.	300	3858	5238	6911
У т.ч. укр. м., назв	450	245	334	457
Накладом	1300	1562	1216	1802

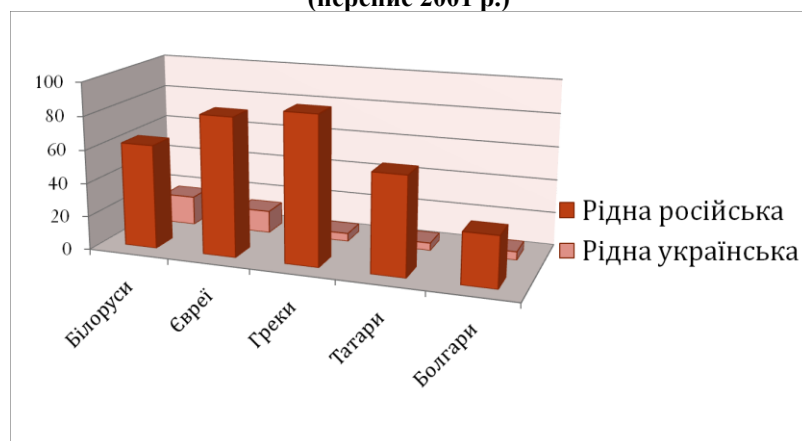
У 2009 році книговидавничими підприємствами області підготовлено і видано 1182 найменування книг загальним накладом 6,9 млн. примірників, з них українською мовою – 457 найменувань (38,7% від загальної кількості видань книг) загальним накладом 1,8 млн. примірників, що дорівнює 26,1% від усього накладу виданих книг. Відповідно, російською мовою видано 701 найменування книг (59,3%) загальним накладом 5,1 млн. примірників, що охоплює 73,8% від усього накладу виданих книг. Іншими мовами – грецькою, англійською – 24 найменування (2,0%) загальним накладом 0,004 млн. примірників (0,1%).

Такі спостереження є показовими і легко викривають безпідставність тверджень численних публікацій типу «багато наших співвітчизників – росіян, українців, представників інших національностей... багато з тих, хто є носієм російської духовності і культури, відчувають себе у своїй державі не зовсім впевнено – і лише тому, що в них рідна мова – російська, тому що країна ... називається Україна» (Филатов В. Забытый отец украинского языка / В. Филатов // Комерсантъ. – 2011. – март). Якщо треба щось гіперболізувати, а то й перекрутити, то в цьому разі це вчинено своєрідним чином: розхитаймо маятник, бо щось спокійно. У світовій практиці завжди визначальним постає адекватне задоволення національно-мовних потреб відповідно до запитів населення з урахуванням кількісних показників носіїв певної мови. Основу основ кожної держави, її мовної політики складає встановлення мовних пріоритетів: держава утверджується в цивілізаційному просторі через вияв особливостей мовної ситуації і функційного навантаження мовного компонента як державотвірного чинника. Без таких пріоритетів неможлива побудова цілісної держави без витворення активних / пасивних відцентрових площин. Кількісні показники книговидання російської книги (див.: Табл. 2), кількості російськомовних театрів, кількості навчальних закладів для задоволення потреб російськомовних мовців (див.: Табл. 1) відбивають іншу тенденцію – неадекватне задоволення потреб українськомовного населення.

Інколи виникає питання щодо умотивованості, значущості та й загалом потреби використання історичного дискурсу в характеристиці мовної ситуації. Такі сумніви є некоректними, оскільки для з'ясування сучасного силового поля української мови необхідно розкрити сукупність тих чинників, що зумовили такий сучасний стан української мови, її функційне навантаження та ін. Такий ретроспективний аналіз мовної ситуації, коли шар за шаром фіксуються відповідні навантаження української мови та межі її поширення (пор. навантаження української / староукраїнської мов в Українській Народній Республіці та ін.), розкриває етапи формування тих чи тих ідеологем, їхнє поширення, накопичування ними оцінної шкали, проникнення таких ідеологем у свідомість мовців та посилення / послаблення самоідентифікації мовців. Для мовної ситуації в сучасній Україні останнє вкрай необхідно, тому що умотивовує особливості самоідентифікації національних меншин не з національною мовою, не з українською мовою, а з російською, визначаючи її як рідну (див.: Діаграму 1).

Діаграма 1.

Вияв мовних характеристик національних меншин (перепис 2001 р.)

Такий стан визначуваний не тільки (і не настільки) сучасними пріоритетами, як сформованою ідеологією минулого – «єдиний радянський народ», у сукупності і параметрах цінностей.

На загальному тлі кількісно-репрезентативних показників перепису 2001 року такі параметри є показовими, пор.: із 37 млн. 342 тисяч учасників перепису – це 77,8% (загальна кількість населення України на 5 грудня 2001 року складала 48 млн. 241 тисячу осіб) тільки 85,2 % українців вважають рідною українську, але із цієї кількості опитуваних 14,8% назвали рідною російську (див.: Діаграму 1). Це досить вагомий відсоток, якщо враховувати активну експансію останніми роками цінностей: а) минулої спільноти «єдиний радянський народ» (через усі ЗМІ, особливо телевізійні і комп'ютерно-мережеві); б) спільного інформаційно-технологічного і науково-проблемного простору; в) спільного віросповідання, де повинна бути тільки єдина сакральна слов'янська мова (*lingua sacra*), усі інші не придатні для розмови з Богом; г) спільних історичних періодів, етапів (так званий мотив «спільного пережитого» типу *громадянська війна (1918-1920 рр.)*, *колективізація*, *індустріалізація*, *Велика Вітчизняна війна та інші*, сюди ж належить і *нова інтерпретація Голодомору*, який пройшли усі народи колишнього Радянського Союзу, а не тільки українці); г) спільних культурних здобутків і шедеврів (тому так активно нав'язувана ідея про те, що українською мовою нічого вартісного не створено) та ін.

Інколи дослідники йдуть ще далі і шукають витоки сучасних мовно-активних виявів у далекому минулому (концепція двох просторів в Україні – скіфського і полянського, згодом ця теза була посилена належністю земель до різних цивілізаційних вимірів і культурно-освітніх просторів (див.: Карта 1)). Так, в одному з такого типу досліджень можна знайти твердження: «...наявна чітко виражена лінія, що стійко межує Україну на зони домінування різних світоглядно-культурних переваг... Орест Субтельний наводить дані окремих етнолінгвістичних досліджень, внаслідок чого вперше було встановлено це межування, що ... історично сформувалося дуже давно... У квітні 2000 року Інститут соціології НАН України провів аналіз поширення української та російської мов в українській спільноті. В опитуванні, проведеному авторитетною фірмою «Соціс», взяло участь 1200 респондентів у віці від 18 років і старші.

Вибірка була репрезентативна і «горизонтально», і «вертикально» (тобто за віковою і статеву структурою, за регіонами тощо) для всього населення України (див.: Табл. 3 – А.3.). У результаті проведення цього дослідження було помічено, що, за даними перепису населення 1989 року, в Україні росіян нараховується 21%, а тих, хто рідною назвав для себе російську, – 33%. Соціологічні опитування засвідчили: ...у центрі уваги мовної проблеми в Україні постають, в основному, дві мови – українська та російська, тому що вони постають рідними для 98,6 % населення [Проекты 2001: 76]. ...Російськомовних виявилось більше в містах». Увесь запропонований аналіз зведено до не зовсім коректного констатування наявності лінії межування України за усіма культурно-освітніми і мовними цінностями (див.: Карту 1) і наголошення активної тенденції розширення російськомовного тла без визначення причин такої ситуації. Заявлену тенденцію особливо посилюють останнім часом, на що спрямовані майже усі ЗМІ та ін.

Таблиця 3.

Рідна мова респондентів

Мова	Показник у відсотках
Українська	60,2
Російська	38,4
Інша мова	1,3

Загальнодержавне мовно-силове поле засвідчує більше сукупне навантаження української (пор. вияв українськомовного навантаження в освітньому просторі (див.: Табл. 1)). Цікавими і важливими постають показники за «вертикальним» зрізом, де чітко окреслюваним є співвідношення силового поля мови щодо освітнього рівня і статусу респондента (див.: Табл. 4).

Таблиця 4.

Вибір мови анкет респондентами різних освітніх груп (у відсотках)

Мова анкети/ Освіта	Опитування – квітень 2000 р.					Опитування – січень 2000 р.				
	Початкова/ Неповна середня	Загальна середня	Середня спеціальна	Незакінчена вища/ Вища	Вища	Початкова/ Неповна середня	Загальна середня	Середня спеціальна	Незакінчена вища	Вища
Українська мова	7,4	5,2	6,4	6,5	5,9	0,1	7,2	0,4	1,1	

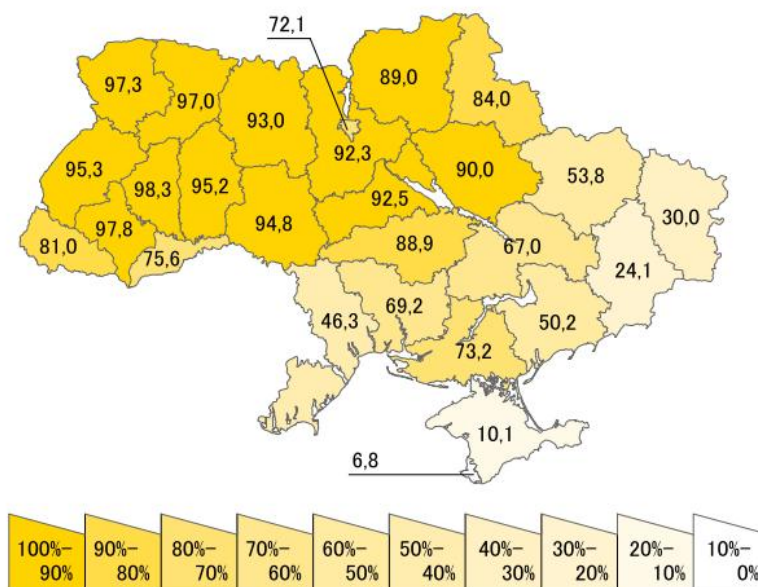
Російська мова	2,6	4,8	3,6	3,5	4,1	9,9	2,8	9,6	8,9
-----------------------	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

Якщо справді говорити про унікальність мовної ситуації в Україні, то насамперед слід мати нерівнопотужний вияв силового тла української та російської мов в усіх сферах сучасного суспільства – в опитуванні мовців, їхній самоідентифікації домінує українська, у книговидаванні, інформаційному просторі та інших – російська. Для вияву тих чи тих сфер «присутності» мови та належного задоволення мовних потреб слід поглянути хоча б на окремі сфери суспільного життя, наприклад, у Донецькій області. Так, за даними Управління освіти і науки Донецької області в 2008 / 2009 навчальному році на території області працювало 1106 навчальних закладів середньої освіти із загальною кількістю учнів 344191. З українською мовою навчання – 741 навчальний заклад (67%), у яких навчалось 138802 учні (40,3% від загальної кількості учнів Донецької області). У 2009/2010 навчальному році на території області працювало 1099 навчальних закладів середньої освіти із загальною кількістю учнів – 340667 осіб. З українською мовою навчання з-поміж 750 навчальних закладів (68,2%), у яких навчається 147570 осіб (43,3% від загальної кількості дітей шкільного віку, що на 3 відсоткові пункти більше, аніж у 2008/2009 навчальному році). Безперечно, в українському мовному просторі чітко визначуваними є модифікації загального вияву мовної ситуації, де наявна активна взаємодія літературно-нормативної стихії з діалектною стихією (південно-західне, північне наріччя (з активнішим виявом у західнополіському (волинсько-поліському), середньополіському (правобережнополіському) менш виявлюваному в східнополіському (лівобережнополіському) (див.: Карта 1)). Тут особливо складна мовна ситуація, тому що, крім активного навантаження української мови в її повнотериторіальному, повногендерному і повносоціальному навантаженні, наявні вкраплення функціонування польської, російської та ін.).

Карта 1.

Українська мова як рідна в Україні за переписом 2001 з відсотками за областями

(Згідно з даними Київського міжнародного інституту соціології)

У південно-західному наріччі, на власне-українській території його вияву (воно також поширене і на землях Молдови, Румунії, Угорщини, Словаччини, Польщі) в межах усіх трьох діалектів: 1) волинсько-подільського (об'єднує волинський говір і подільський говір – поширені на тер. історичних Волині і Поділля); 2) галицько-буковинського (охоплює наддністрянський, покутсько-буковинський (надпрутський), гуцульський (східнокарпатський), надсянський говори (поширені на тер. історичних Галичини і Буковини); 3) карпатського (містить бойківський (північнокарпатський, або північнопідкарпатський), закарпатський (середньозакарпатський, підкарпатський, південнокарпатський), лемківський (західнокарпатський) говори) виявлювані неоднотипні особливості співвідношення літературно-нормативної і діалектної стихій, але основною специфікою постає активний вплив діалектного масиву на мовно-літературну практику, а останнім часом навіть опрацьовувані технології навчання діалектному мовленню, на що зорієнтовані відповідні видання типу *граматика гуцульського говору*. Для південно-західного та північного наріччя, у межах їхнього поширення на власне-українських землях (територія Української Держави) характерним постає повноцінний вияв і максимальне силове навантаження для української мови в офіційній сфері – адміністративно-управлінській та виробничо-професійній відношення, та в неофіційній сфері – у межах сім'ї, побуту тощо. У неофіційній сфері

літературно-нормативна практика може поступатися діалектній стихії в силу її «змонтованості» в тяглість традиції і под.

Південно-східне наріччя, що внутрішньо диференційоване на середньонадніпрянський (первинної формації), слобожанський та степовий (обидва є пізнішого утворення), постає відносно однорідним і в його межах більшої інтенсивності зазнає співвідношення української і російської мов, особливо в рамках двох останніх (див.: Карта 1). У цьому разі мало потужним виступає вплив рівновелика кореляція діалектної стихії і літературно-нормативної практики (на відміну від південно-західного і північного наріччя), оскільки легко простежувана домінація нормативного мовлення. Для південно-східного наріччя властивою є домінування української літературної мови в офіційній сфері з рівновеликим / нерівноважним королюванням російської мови, у неофіційній сфері українська мова здебільшого має значний силовий вияв, що може мотивуватися значним діалектним доккіллям (пор., наприклад, Слов'янський, Амвросіївський, Мар'їнський, Новосілівський райони Донецької області, Кодимський, Балтський, Котовський та інші райони Одеської області або ж околиці міст типу Амвросіївка, Котовськ та ін.).

Стверджувати ж наявність різних світоглядно-культурних переваг / домінацій з чітким межуванням на мапі України є не зовсім коректно. Подібно до поділу українського мовного простору на відповідні наріччя і мовна ситуація не постає однорідною в усій Україні, тому що в ній чітко простежувані силові лінії української мови в її активному співв'язі з діалектним масивом, а також силові лінії російської мови, але без опертя на територіальні діалекти, а тільки з вкрапленнями соціальних діалектів. Світоглядно-культурні стереотипи в усьому просторі України є спільними, але так само їхнє силове поле постає варіативним.

Сучасна мовна ситуація в Україні є складною і в «горизонтальному» зрізі – залежно від території сила активного вияву мови суттєво варіюється – з повним правом виявлювані є асиметричні / симетричні відношення мов – української та російської і у «вертикальному» – залежно від соціально-освітнього і культурного рівня, що знову ж таки відбиває складність витворення усталеної мовної картини. Застосування методу соціолінгвістичного портретування уможливило встановлення площин активної взаємодії і взаємозумовленості мов у межах територій і відповідних груп. Водночас розгляд мовної ситуації окреслює площини активного / напівактивного / пасивного співвідношення літературної мови і територіальних діалектів (див.: Карту 1), що особливо легко простежуване з українськомовним силовим полем. Вирішення будь-яких мовних проблем можливе тільки за умови фронтального вивчення мовної ситуації в Україні з послідовною характеристикою сфер активного / пасивного вияву навантаження мови і встановлення особливостей вияву співіснування мов, їхнього співв'язу та ін. За твердженням Ю. Корякова, більша частина тих, хто розмовляє білоруською є носієм діалектного мовлення, більшість з них тієї чи тією мірою володіє діалектом білоруської мови [Коряков 2002: 51], уміння ж розмовляти літературною білоруською мовою в більшості її носіїв (до 50 років) напрацьовуване не в дитинстві у природному спілкуванні в сім'ї і на вулиці, а шляхом спеціального навчання: здебільшого – у школі, рідше – на відділеннях білорусистики у вишах, у 1990-1995 рр. на спеціальних мовних курсах для студентів, викладачів, службовців [Мечковская 1994: 312]. Для української мовної ситуації це показово для західноукраїнських, центральноукраїнських, північноукраїнських, меншою для східноукраїнських, південноукраїнських. Аж ніяк не можна вважати тезу Н. Б. Мечковської коректною, тому що і російському літературному мовленню навчають, не кажучи уже про французьке – у Франції, англійське – в Англії та ін.

Встановлення типу мовної ситуації з її кваліфікаційно-диференційними і класифікаційними параметрами має опертям застосування методу соціолінгвістичного портретування [Коряков 2002: 84-118], який дозволяє виявити найсуттєвіші часові, просторові і подієво-особистісні параметри окремої мовної особистості, соціальної / корпоративної, територіальної групи, загальнодержавного простору. Соціолінгвістичне портретування з відповідними методиками застосування дає цілісний соціолінгвістичний портрет, сумарна кількість таких соціолінгвістичних портретів уможливило встановлення мовної ситуації, її типу. Метод соціолінгвістичного портрета є ефективним, оскільки сукупність наявних у ньому прийомів, методик і технологій гендерного, освітнього, вікового, статусного, рольового, ситуативно навантаженого / ситуативно нейтрального та ін. уможливило встановлення ступеня насичення тієї чи тієї території, того чи іншого корпоративного угруповання відповідними мовними / мовленнєвими стереотипами, уподобаннями, визначити особливості і закономірності мовного домінування тощо. Перспективним постає опрацювання загальнодержавної мовної ситуації з виявом хронологічних зрізів соціолінгвістичних портретів, встановленням активного / пасивного співвідношення різних мов у певному хронологічному, подієво-ситуативному просторі і визначенням «навантаження» тих чи тих ідеологем у відповідний період для функційного навантаження мови.

Література

Загнітко 2008: Загнітко, А. Соціолінгвістика: предметно-поняттєвий апарат [Текст] / А. Загнітко, І. Кудрейко // Донецький вісник Наукового товариства імені Шевченка. – Т. 22. – Донецьк: Український культурологічний центр, Східний видавничий дім, 2008. – С. 139-155.

Коряков 2002: Коряков, Ю.Б. Языковая ситуация в Белоруссии и типология языковых ситуаций [Текст]: дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Общее языкознание, социолінгвістика, психолінгвістика» / Ю. Б. Коряков. – М., 2002. – 129 с.

- Крысин 1992: Крысин, Л.П. О перспективах социолингвистических исследований в русистике [Текст] / Л. П. Крысин // Русистика. – 1992. – № 2. – С. 96-106.
- Мечковская 1994: Мечковская, Н.Б. Языковая ситуация в Белларуси : Этические коллизии двуязычия [Текст] / Н. Б. Мечковский // Russian Linguistics. – Vol. 18. – 1994. – Рр. 309-321.
- Мовна 2008: Мовна ситуація в Україні : між конфліктом і консенсусом [Текст]. – К. : ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2008. – 398 с.
- Николаева 1991: Николаева, Т.М. «Социолингвистический портрет» и методы его описания [Текст] / Т. М. Николаева // Русский язык и современность. Проблемы и перспективы развития русистики. – Ч. 2. – М. : Наука, 1991.
- Орлов 1969а: Орлов, Л.М. О социальной и стилистической дифференциации территориальных говоров [Текст] / Л. М. Орлов // Ученые записки Волгоградского педагогического института. – Вып. 2. – Волгоград, 1969а. – С. 120-135.
- Орлов 1969б: Орлов, Л.М. Социальная и функционально-стилистическая дифференциация в современных русских территориальных говорах [Текст] : дис. д-ра ... филол. наук. – Волгоград, 1969б. – С. 101-115.
- Попок, Лагутов 1998: Попок, А., Лагутов, Ю. Національно-культурні потреби росіян в Україні та українців в Росії [Текст] / А. Попок, Ю. Лагутов // Розбудова держави. – 1998. – № 9 / 10. – С. 6-11.
- Проекты 2001: Проекты законов о языках – экспертный анализ [Текст]. – Изд. 2-ое, дополненное. – К., 2001. – 312 с.

Проанализированы основные дифференциальные признаки понятия 'языковая ситуация' и 'понятия 'социолингвистический портрет', раскрыты особенности соотношения этих понятий и определён их статус в социолингвистической системе. Представлены главные типологические проявления языковой ситуации в Украине и выяснено направления ее универсализации, установлено специфику вариативности языковой ситуации в Украине с опорой на устоявшееся разграничение северного, северо-западного и юго-восточного наречий.

Ключевые слова: языковая ситуация, социолингвистический портрет, идиома, суржик, мезолект, базилект.

The main differential features of the concept of 'language situation' and the notion of 'sociolinguistic portrait' are analyzed, the ratio of these notions is exposed, and their status in the sociolinguistic system is determined. Author characterized typological manifestations of the language situation in Ukraine and gave directions for its universalization, set specificity variation of the language situation in Ukraine in reliance on the established division of the northern, south-western and south-eastern dialects.

Keywords: language situation, sociolinguistic portrait, idiom, doublespeak, mezolekt, bazilekt.

Надійшла до редакції 21 листопада 2011 року.

Лариса Лисак, Ольга Болкова

ББК 81.0511

УДК 81'276.5.378.18

СОЦІАЛЬНИЙ ДІАЛЕКТ СТУДЕНТСТВА ТЕХНІЧНОГО ВИШУ: КОНЦЕПТОСФЕРИ, СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ФУНКЦІЇ ТА ДЖЕРЕЛА ПОПОВНЕННЯ

Проаналізовано тематично-концептний склад соціолекту студентів технічного ВНЗ, вичленовано основні функції досліджуваних соціолектизмів, з'ясовано джерела та шляхи поповнення, розширення та оновлення студентського соціального діалекту.

Ключові слова: діалект, соціолект, соціолектизм, жаргон, сленг, жаргонізм, сленгізм, соціолінгвістика.

Соціальна ідентифікація сучасного студентства як важливий механізм соціалізації формується під впливом, з одного боку, глобальних тенденцій, що вимагають від фахівця високого рівня освіченості, творчої самореалізації в поєднанні з комп'ютерною грамотністю, іншомовною компетенцією та, з іншого боку, локальних тенденцій, виражених у потребі ототожнення себе з етнокультурним угрупованням. Однією з таких локальних тенденцій є існування й подальший розвиток соціальних діалектів, зокрема студентського жаргону (сленгу).

У сучасному мовознавстві відзначається прагнення відійти від вивчення мови як системи, як особливої лінгвістичної реальності, посилюється інтерес дослідників до мови у зв'язку з її включеністю в суспільно-практичну діяльність людей. Тому студентський соціолект може вивчатися в межах психолінгвістики, предметом якої є співвідношення особистості зі структурою й функціями мовної діяльності та мовою як

головною «твірною» образу світу людини; фоносемантики, що досліджує співвідношення в мовній свідомості звуку й змісту, а також загальної, соціальної й педагогічної психології. Безсумнівно, проблематика студентського жаргону найбільш розроблена в межах мовознавства: вивчені його лексико-понятійна система, механізми й способи словотворення, джерела поповнення [Жирмунський 1936; Стойков 1957; Кротевич, Родзевич 1957; Ганич, Олійник 1985; Дзедзелівський 1996; Ілик 2000; Пиркало 2002; Балабін 2002; Щур 2003; Єрмоленко 2010 та ін.].

Соціальний діалект студентів як один з різновидів корпоративних жаргонів вивчається й у соціальній лінгвістиці, де досліджуються його екстралінгвістичні показники, а саме: соціальні передумови виникнення й поширення, умови й сфери функціонування, соціально-професійна приналежність його носіїв [Горбач 1993; Гриценко 2004; Ставицька 2005; Грабовий 2008; Масенко 2010 та ін.]. Отже, **актуальність** практичних досліджень у цій галузі, зокрема актуальність пропонованої розвідки, зумовлена загальною потребою сучасної лінгвістики вивчати мову з урахуванням як лінгвальних, так і екстралінгвальних чинників, а також необхідністю висвітлення проблем, пов'язаних із функціонуванням сучасного студентського соціолекту.

Студентський соціолект – різновид молодіжного жаргону, носієм якого є досить численна й соціально-активна група. Молодіжний жаргон, у свою чергу, є невід'ємною частиною молодіжної «субкультури», одним зі способів індивідуального й групового самовираження його носіїв. Жаргон студентів – найцікавіший лінгвістичний феномен, що характеризується не тільки певним колом носіїв, але й набором відмінних від загальної мови, у тому числі штучних, іноді умовних слів і виразів, а також особливою стилістичною зниженістю й експресивним забарвленням.

Ми не ставимо перед собою завдання визначення понять «соціальний діалект», «жаргон», «сленг», «арго». Ці терміни означають приблизно одні й ті самі мовні явища: відгалуження загальнонародної мови, уживані в середовищі окремих соціальних, професійних, вікових груп.

Об'єктом нашої роботи є соціальний діалект студентської молоді технічного вишу, зокрема Донбаської державної машинобудівної академії (ДДМА), мова досить активної, мобільної частини суспільства як складова ширшого утворення сучасної української мови – молодіжного сленгу.

Мета цієї розвідки – дослідити соціальний діалект студентів технічних ВНЗ.

Заявлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) визначення концептосфер соціолекту та їх аналіз; 2) виокремлення соціально-психологічних функцій соціолекту студентства у співвідношенні із загальним і професійним сленгом; 3) з'ясування джерел поповнення соціального діалекту студентства.

Емпіричною базою дослідження став матеріал, зібраний у ДДМА. У дослідженні взяло участь 256 осіб різних років навчання (від 1-го до 5-го курсів), різних спеціальностей ДДМА (фінанси, економіка, зварювальне виробництво та ін.). Випробуванням було запропоновано відповісти на питання: чи використовують вони у своєму мовленні жаргонні вирази, а також навести приклади таких лексем і словосполук, пояснити їх значення.

Усі наведені студентами приклади проаналізовані та розподілені на такі концептосфери:

- 1) оточення;
- 2) побут;
- 3) дозвілля й міжособистісні стосунки;
- 4) навчальна, трудова й інші види діяльності.

1. У концептосфері «оточення» у першу чергу представлені слова, що позначають членів референтної групи студентів. Юнаки на позначення молодої особи чоловічої статі вживають переважно слова з кримінального жаргону: *братва, братан, братухи, кореш, чувак*. Дівчата на позначення осіб протилежної статі використовують такі слова досить рідко (*бой, бойфренд, чувак*). Юнаки ж, називаючи осіб протилежної статі, послуговуються лексемами як позитивно-оцінними (*чикса, чувіха, краля*), так і принизливо-образливими (*рогатка, шмара*).

2. Серед слів концептосфери «побут» переважають синоніми до слова «гроші»: *бабки, бабоси, лаве, лавандоси*. Сюди ж належать слова, що позначають досягнення науково-технічного прогресу, які міцно ввійшли до нашого життя: *комп* – комп'ютер, *вінда* – Windows, *клава* – клавіатура, *DVD-шник* – DVD-плеєр, *мобіла, мобільник, трубка* – стільниковий телефон, *сімка* – сім-карта й інші. Істотна частка лексики – це слова на позначення звичних повсякденних дій: *хавати, табачити, базарувати, бухати, гребти*, а також частин людського тіла, часто з елементами іронії й самоіронії: *чайник, вежа, гарбуз* – голова; *копита* – ноги; *бивні* – зуби; *хліборізка* – рот.

3. Численну категорію становлять лексеми, що належать до сфери молодіжного спілкування, способів проведення дозвілля, міжособистісних стосунків. Найуживаніші в цій групі такі лексеми: *тусуватися, ковбаситися, відтягнутися, відірватися (по повній), запалювати, зависнути* тощо.

4. У концептосфері «види діяльності» слід зазначити велику розмаїтість слів, що позначають навчальний заклад (факультети, кафедри, спеціальності), від нейтральних до саркастично-уїдлимих: *в'язниця, заповідник, зоопарк, зона, клітка*. Показовим є також і той факт, що в цій категорії в усіх без винятку групах випробуваних багаторазово були вжиті такі слова: *паритися, ламатися*, а також: *по барабану, забити на що-небудь*.

Таким чином, дослідження свідчить про те, що в студентському жаргоні знаходить своє відбиття соціально-групова приналежність його носіїв, а також особливості їх життя, побуту, міжособистісних стосунків.

Психологічна природа студентського жаргону в першу чергу виявляється, на наш погляд, у його соціально-психологічних функціях.

На основі опитування нами були виділені такі функції студентського соціолекту:

1. Ідентифікаційна. Використання «своїєї» мови дозволяє студентам відчувати спільність. Студентський жаргон – засіб об'єднання студентів і їх ідентифікація в часі й просторі. Ця функція в студентському жаргоні виражена не так яскраво, як у підлітковому, що цілком зрозуміло.

2. Комуникативна. Сленг – це мова молодіжного спілкування. Звідси – багатство вираження досить обмеженого набору смислів, найбільш значущих для молоді, таких як: «людина» і різні її іпостасі (*чужак, братан, кент, перець, мочалка, курка, пацюк, крендель*); «спілкування» (*тусня, клубешник, стрілка, драйв, конектитися, есемеситися, чатитися*); «гроші» (*бабло, лаве, боби, капуста*); «жарт» (*кора, прикол*) і деякі інші. Даючи свої назви поняттям і явищам, яким відповідають стійкі й регулярні відповідники в літературній мові, студентський діалект прагне створити щось своє, нове, більш виразне.

3. Емоційно-експресивна. Основними засобами її реалізації є інтонація, міміка, жестикуляція. За допомогою жаргону мовець може досить вільно й найбільш повно виразити пережиті почуття й емоції. Багато вигуків («*Відпад!*») передають емоційний зміст у загальному, нерозчленованому вигляді, і тому неоднозначні. Соціолектизми можуть виражати різноманітні (аж до протилежних) емоції, наприклад: *зашибись* (дуже добре / дуже погано), *мене корчить, ковбасить, плющить, пре* (мені дуже добре / мені дуже погано). Ця функція реалізується з урахуванням інтонації, міміки, жестикуляції мовця, а також контексту.

4. Оцінна. Уживання жаргонної лексики має за мету, крім іншого, виразити ставлення мовця до предметів і явищ дійсності, а також (найчастіше) до оточення. Ця оцінка може варіюватися від дружньо-іронічної до презирливо-принизливої. У більш узагальненому значенні оцінні вирази, подібно до емоційно-експресивних, розпадаються на загальнопозитивні (*крута чікса, кльовий кент, понтовий перець, прикольний*) і загальнонегативні (*очко, лузер, лохушка, гальмо, добанутий, лівий*).

5. Маніпулятивна. Виявляється в таких спонукальних реченнях, як: «*Забий!*», «*Не заганяй!*», «*Заткнися!*», «*Відвали!*», що мають значення волевиявлення, адресованого співрозмовникові, і вживаються з метою вплинути на нього, спонукати до яких-небудь дій. Вислови типу «*Йди ти в пень!*» скоріше демонструють роздратування мовця співрозмовником і, як правило, бажання припинити спілкування з ним.

6. Твірна. Вона виявляється в тому разі, коли в молодих людей виникає потреба назвати явища або предмети, які не мають назв-еквівалентів у літературній мові. Такі слова й вирази є своєрідним «новотвором» молодіжного жаргону. Наприклад: *на понтах, у падлу, на зрадї, поведеться на щось* та інші.

Студентський соціолект активно поповнюється з різноманітних мовних джерел, у тому числі за рахунок інших соціальних діалектів.

Відсоткова частка запозичень із соціолектів:

комп'ютерного	8,1 %;
кримінального	5,3 %;
загальномолодіжного	6,5 %;
міського	2,2 %;
шкільного	1,8 %;
військового	1,5 %;
професійного	1,2 %;
музичного	0,4 %;
тощо	0,2 %.

Комп'ютерна термінологія стрімко входить до повсякденного мовлення сучасних студентів, що навчаються як за технічними, так і за гуманітарними напрямками. Більша її частина вживається в прямому (професійному) значенні: *комп* – комп'ютер [Ставицька УЖС 2005: 182; ССУС 2006: 166], *оперативка* – оперативна пам'ять [ССУС 2006: 217], *скинути файли* – записати з комп'ютера на зовнішній носій [ССУС 2006: 274], *сідюк* – комп'ютерний диск [ПСУМС 1997: 57; ССУС 2006: 273; Ставицька УЖС 2005: 299] тощо. Однак багато лексичних одиниць із комп'ютерного жаргону метафорично переосмислюються студентами й набувають іншого значення, пов'язаного з навчальним процесом або побутовими ситуаціями, наприклад: *заархівувати* (у комп'ютерників – стиснути обсяг пам'яті, що зайнята інформацією, за допомогою спеціальної програми, у студентів – інше значення: написати невелику шпаргалку). Подібні запозичення семантично мотивовані, хоча можуть бути розцінені і як данина моді на комп'ютерний сленг серед молоді. Мова комп'ютерників є новою, незвичайною, вона дає більшу можливість для словотворчості, образного переосмислення значень термінів, нестандартної сполучуваності звичних слів. Наприклад, звичне слово «мати» (і його форми «мама», «мамка», «мамулька»), що одержало в комп'ютерному жаргоні значення «материнська плата» [ССУС 2006: 190], значно розширило можливість сполучуваності з незвичними до цього епітетами: *навернена* – має безліч функцій [ССУС 2006: 203]; *дохла* – застаріла, пошкоджена; а також: *посилає, запиляна, напхана, убита* й ін. Тому з комп'ютерного до студентського (а через нього – і до загальномолодіжного) жаргону досить швидко ввійшли

слова й вирази з уже «інтерпретованим» значенням: *пиляти диски* – безцільно розмовляти; *пошарити в базі даних* – подумати; *чатитися* – спілкуватися [ССУС 2006: 324]; *смайлик* – особа; *клацати мишкою* – бути неуважним; *веб* – програміст й ін.

Можна припустити, що саме комп'ютерний жаргон найближчим часом значно «потіснить» інші джерела поповнення студентського й загальномолодіжного жаргону, тому що він сам тільки починає реалізовувати свій «словотворчий потенціал» у національній українській мові, оскільки комп'ютерні інформаційні технології активно використовуються в освіті, культурі, зв'язку, спорті, бізнесі тощо.

Жаргонізми, що вживаються в кримінальному середовищі, переходять до студентського соціолекту з двох причин: по-перше, кримінальний жаргон залишається як і раніше «затребуваним» молодіжним середовищем, до якого належить студентство, за сформованою десятиріччями мовною традицією; по-друге, великий вплив на мову молоді чинять сучасні засоби масової інформації [Запесоцький 1990]. Наприклад, шкільний і студентський сленгізм «*ботати*» (сумлінно вчитися) утворений від «необразливих» слів: *ботанік*, *ботанити*, але «стилізований» під жаргон кримінального середовища [Ставицька УЖС 2005: 66; ССУС 2006: 66]; фразеологізм «*виїхати на козі*» – скласти іспит без підготовки, за допомогою шпаргалок, обдуривши викладача – явно перегукується з кримінальним «*закрити козу*» в значенні «вчинити непорядно стосовно когонебудь». Сучасні студенти іноді не підозрюють (судячи з проведеного нами опитування), що саме з кримінального жаргону запозичені такі жаргонізми: *кошара* – гуртожиток (у кримінальному – барак) [ССУС 2006: 171], *пролетіти* – одержати незадовільну оцінку (зазнати поразки в чому-небудь) [Ставицька УЖС 2005: 279; ССУС 2006: 256] тощо.

Вплив загальномолодіжного жаргону й міського просторіччя на студентський жаргон також має об'єктивні причини й полягає найчастіше у звуженні, конкретизації значень соціолектних одиниць. Наприклад, слово «*інтерв'ю*» в молодіжному жаргоні має значення «допит», у студентському – відповідь на іспиті; *намалювати* – зробити, створити → завищити оцінку [ССУС 2006: 206]; *відстрілятися* – закінчити будь-яку роботу → скласти залік, іспит, сесію; *паритися* – завзято працювати, перебувати у важкій ситуації → навчатися, перебувати на заняттях [ССУС 2006: 223; ПСУМС 1997: 46] тощо.

Слова з армійського соціолекту ввійшли до студентського з їх носіями – юнаками, що пройшли термінову службу в армії й стали студентами. Приклади запозичень із цього сленгу нечисленні: *зелений* – «солдат, що прослужив півроку» у військових і «першокурсник» у студентів [Ставицька УЖС 2005: 156; ПСУМС 1997: 25]; *прогнутися* – піти на приниження, лестоці заради особистої вигоди → добре скласти іспит (за допомогою тих самих методів) [ПСУМС 1997: 53] тощо. У цьому разі лексичні значення соціолектів або буквально збігаються, або відрізняються незначними семантичними нюансами.

Розширення значень уже наявних у студентському жаргоні слів може спостерігатися при позначенні нових понять, наприклад: *студік* – студент і член творчої студії у виші [ССУС 2006: 283; ПСУМС 1997: 61]; *курсач*, *курсовик* – курсова робота і слухач підготовчих курсів для вступників до ВНЗ [ССУС 2006: 175]. Деякі слова розширюють своє значення за рахунок нових метафоричних зв'язків, наприклад: *старий* – професор і студент, що вступив до вишу після закінчення технікуму (за віком він старший за тих, хто вступив після закінчення середньої школи) [Ставицька УЖС 2005: 310] тощо.

Інші соціальні діалекти (спортсменів, музикантів, стиляг, сексуальних меншостей) суттєво не впливають на студентський жаргон, і запозичення з них нечисленні (менше від 1 %). Такі соціологізми, як *доза* – домашнє завдання (від абревіатури «дезе») [Ставицька УЖС 2005: 125; ССУС 2006: 113] і *передоз* – об'ємне домашнє завдання (похідне від «доза») – не стільки запозичення з мови наркоманів, скільки жартівлива стилізація. При опитуванні й анкетуванні багато студентів підтвердили, що знають про вживання сленгізмів «*доза*» у значенні «кількість наркотику, уживана ким-небудь» і «*передоз*» – «передозування» у мовленні наркоманів [Ставицька УЖС 2005: 252; ССУС 2006: 226; ПСУМС 1997: 47], але підкреслили, що самі вживають їх в іншому значенні. Деякі сленгізми стиляг перейшли до мовлення студентів, наприклад: *чувак* – парубок [Ставицька УЖС 2005: 367; ССУС 2006: 328; ПСУМС 1997: 71]; *чувіха*, *чувиха* – дівчина [Ставицька УЖС 2005: 367; ССУС 2006: 329; ПСУМС 1997: 71]; *мужик*, *старий* – звертання до парубка [Ставицька УЖС 2005: 224, 310; ССУС 2006: 199, 280; ПСУМС 1997: 41]; *суб'єкт*, *тип*, *предмет*, *піжсон*, *артист*, *дружбан* – назва третьої особи [Ставицька УЖС 2005: 130; ССУС 2006: 289, 117].

Спостерігаються приклади й багатоступеневого запозичення з деякими семантичними змінами. Наприклад, соціолектизм «*глюк*» у мові наркоманів має значення «галюцинація» («*Глюки почалися!*») [ССУС 2006: 96; ПСУМС 1997: 15]. Комп'ютерники вживають його в значенні «збій програми» і частіше в дієслівній формі («*Комп глючить!*») [Ставицька УЖС 2005: 105; ССУС 2006: 97]. У студентському соціолекті, куди слово потрапило з комп'ютерного жаргону, воно має значення «студент, що погано орієнтується в тому або іншому навчальному предметі» («*Він у фізиці – повний глюк!*»). Дієслово «*пре*» в мові наркоманів позначає «стан наркотичного сп'яніння» («*Пре від травички*»; «*Пре від коліс*»). У молодіжному середовищі сленгізм «*пре*» має значення «одержувати задоволення» («*Мене пре цей музон*, *видак*, *стиль*» тощо) [Ставицька УЖС 2005: 255; ССУС 2006: 228]. У студентському середовищі дієслово «*пре*» найчастіше сполучається з іменниками «іспит», «залік» у значенні «щастить з вибором екзаменаційного білета»; може вживатися в займенникових конструкціях: *йому пре*, *пре в усьому* – у значенні «щастить»; може переходити в іменник «*пруха*», набуваючи як специфічного значення «везіння при складанні іспитів» («*У цю сесію у мене суцільна*

пруха!»), так і більш широкого, нейтрального значення «везіння», необов'язково пов'язаного зі студентською тематикою [Ставицька УЖС 2005: 280; ССУС 2006: 258; ПСУМС 1997: 41]. Аналогічні зміни в лексичному значенні спостерігаються при переході до студентського мовлення жаргонних слів і виразів, що вживаються в кримінальному середовищі. Наприклад, сленгізм «*дах*» у мові кримінального середовища має значення «капелюх», «місце проживання», «прикриття від рекету» тощо; у молодіжному сленгу – «голова, мізки, розум»; у студентському соціолекті – «декан факультету, ректор інституту» [Ставицька УЖС 2005: 117; ССУС 2006: 106; ПСУМС 1997: 17] тощо.

Таке лінгвальне явище можна пояснити не тільки з позицій метафоричних зв'язків або «недостатності» власного лексичного матеріалу, але й особливостями стилістичного й семантичного характеру конкретного жаргонізму: запозичуються, як правило, ті лексичні одиниці, які або споконвічно, або в процесі переосмислення їх значення в іншому соціальному діалекті є по-своєму точними, оригінальними, яскравими, нестандартними. Наприклад, жаргонізм «*ксерити*» – один із варіантів скорочення загальноновживаного дієслова ксерокопіювати. Утворені від нього сленгізми «*ксерня, ксереве, ксерачити*» – жартівливі вульгаризації вихідної нейтральної стилістики слова. Жаргонізм «*хвіст*» уживається в армійському, спортивному, кримінальному, міліцейському, загальномолодіжному, студентському соціолектах. Від нього утворено більше ніж двадцять фразеологізмів, тому що в переносному значенні слово викликає багато асоціацій і набуває значень «незакінчена робота», «стеження», «академічна заборгованість» тощо.

Ці й багато інших слів із молодіжних субмов активно ввійшли до мовлення студентів, але, на наш погляд, їх не можна вважати безпосередньо студентськими соціолектизмами, тому що вони не належать до «професійної» студентської тематики, а відбивають вікові особливості цієї соціальної групи. Головним критерієм відбору лексичного матеріалу повинна бути безпосередня співвіднесеність жаргонізмів із процесом навчання і побутом студентів. В іншому разі межі студентського соціолекту будуть занадто стушованими, що може спричинити певну необ'єктивність під час аналізу лексичної підсистеми.

Ще одним джерелом поповнення студентського жаргону є літературна мова. Як лексична база для створення жаргонізмів вона широко використовується в більшості соціальних діалектів. У студентському соціолекті кількість літературних слів, що вживаються в переосмисленому значенні, становить приблизно 25 % від загальної кількості аналізованих лексичних одиниць. Це дає підставу стверджувати, що при розширенні студентського соціолекту загальнолітературним словам і словосполучкам відводиться значне місце.

Так, метафорично переосмислені в студентському жаргоні літературні слова: *комора, загін* – аудиторія; *аяска, гальорка* – задні ряди в аудиторії; *байка* – лекція; *мізки* – підручники; *провалитися* – зазнати невдачі при вступі до вишу; *келія* – кімната в гуртожитку; *плавати* – непевно відповідати на іспиті тощо.

Інколи відбувається переосмислення значення не тільки окремих слів, але й літературних фразеологічних зворотів або стійких виразів: *бойове хрещення* [Олійник 1991: 15] – перша для студента сесія у виші; *божевільний день* – день складання іспиту; *історична людина* – викладач історії; *курільські острови* – місце для паління тощо.

Можна відзначити випадки вживання жаргонних словосполук, при утворенні яких використовуються окремі морфо-фонетичні збіги із загальноновживаними стійкими виразами, фразеологічними зворотами (явище фонетичної мімікрії), наприклад: у *хвостах як у шовках* (від «у боргах як у шовках») – про декілька академічних заборгованостей; *золотий глючик* (від «золотий ключик») – повний збій у роботі комп'ютера; *усе в ім'я чебурека* (від «усе в ім'я людини») – про сильне почуття голоду тощо.

Третім джерелом поповнення сучасного студентського соціолекту є іншомовна лексика. У відсотковому співвідношенні кількість іншомовних запозичень становить приблизно 3 % від словника студентського сленгу. Основна частка запозичень у сучасному студентському жаргоні – з англійської мови. Деякі соціолектизми цього типу є повними фонетичними й семантичними кальками іншомовних слів: наприклад: *ватер* – туалет (від англ. water-closet); *файф* – оцінка «п'ять» (від англ. five); *френч* – французька мова (від англ. french); *гут* – добре, (від нім. gut); *копф* – розум, голова (від нім. Kopf) тощо. Спостерігаються й словотворчі напівкальки, коли до іншомовної основи додаються такі суфікси, як *-ок-, -ик-, ов* тощо. У такий спосіб жаргонізм *файф* набирає додатково форм *файфок, файфушник, файфовий* з тим же значенням; жаргонізм *копф* має форму *копфастий* у значенні «розумний, кмітливий»; від англійського слова *ask* (просити) утворилися жаргонізми: *аскатель* – той, хто часто просить у борг; *аскер* – людина, що живе за чужий рахунок; *аскач* – жебрак; від англійського *speak* (говорити) утворилися жаргонізми: *спікати* – розмовляти; *наспікатися* – наговоритися. Так само утворилися й увійшли до студентського соціолекту слова: *татушка* – шпаргалка, написана на тілі; *адідасовий* – фірмовий, якісний; *шпрехати* – говорити німецькою мовою тощо.

Необхідно зазначити, що багато запозичень у мові комп'ютерників уже є повними кальками іншомовних термінів. До студентського соціолекту вони ввійшли опосередковано через комп'ютерний сленг, комп'ютерну термінологію, тому їх не можна вважати прямими запозиченнями з англійської мови, а переосмисленням уже наявного лексичного значення. Наприклад: *веб* – програміст (від комп'ютерного терміна «веб-сторінка» (англ. web); *конектити* – спілкуватися, розмовляти (у комп'ютерному жаргоні *конектитися* – спілкуватися за допомогою електронної пошти (від англ. connect – спілкування)); *квакер* – дурний, тупий (від назви примітивної комп'ютерної гри «Quake»).

Значна частина досліджуваного соціального діалекту – це власне студентський жаргон, тобто слова й вирази, що споконвічно позначають предмети, поняття, явища, дії, пов'язані з суто «професійною» студентською тематикою й не є запозиченнями з інших субмов або переосмисленням значень літературних лексичних одиниць. До «виробничого» ядра студентського мовлення входять такі слова й вирази: *фак* – факультет; *стипуха, стипеша* – стипендія; *по діагоналі* – квапливе, поверхнєве читання навчального матеріалу; *історичка* – викладач історії (жінка); *німкєня* – викладачка німецької мови (жінка); *шеф* – керівник дипломної або курсової роботи [Ставицька УЖС 2005: 373] тощо.

До загальнопобутової студентської лексики належать слова, не пов'язані безпосередньо з навчальним процесом. Основу її становлять експресивні елементи розмовно-повсякденної лексики, наприклад: *махнутися* – обмінятися чим-небудь [Ставицька УЖС 2005: 215]; *притирити* – сховати; *філон* – ледар [Ставицька УЖС 2005: 340]; *стрельнути* – позичити невелику суму грошей, попросити цигарку [Ставицька УЖС 2005: 312]; *загоряти* – ледарювати, байдкувати тощо.

Таким чином, на основі емпіричного матеріалу нами були визначені тематичні концептосфери, соціально-психологічні функції, джерела поповнення студентського соціолекту. **Перспективними** вбачаються дослідження щодо виявлення наявності або відсутності взаємозв'язку між уживанням студентами соціолектизмів і ціннісними й смисложиттєвими орієнтирами молодих людей, а також рівнем їх загальнокультурного розвитку.

Література

- Балабін 2002: Балабін, В.В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу [Текст] : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Балабін Віктор Володимирович. – К., 2002. – 308 с.
- Бодуэн де Куртене 1963: Бодуэн де Куртене, И.А. Язык и языки [Текст] / И. А. Бодуэн де Куртене // Избранные труды по общему языкознанию. – М. : АН СССР, 1963. – Т. 2. – 392 с.
- Галич 2001: Теорія літератури [Текст] : підручник / за наук. ред. Олександра Галича. – К. : Либідь, 2001. – 488 с.
- Ганич, Олійник 1985: Ганич, Д.І. Словник лінгвістичних термінів [Текст] / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
- Грабовий 2008: Грабовий, П. Молодіжний сленг у системі соціолектів сучасної української мови [Текст] / Петро Грабовий // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / уклад. : Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – Випуск 16. – С. 294-297.
- Гриценко 1984: Гриценко, П.Ю. Моделювання системи діалектної лексики [Текст] / П. Ю. Гриценко. – К. : Наук. думка, 1984. – 228 с.
- Гриценко 2004: Гриценко, П.Ю. Діалектологія [Текст] / П. Ю. Гриценко // Українська мова : енциклопедія. – 2-е вид. – К. : Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. – С. 149.
- Дзензелівський 1996: Дзензелівський, Й.О. Український бурсацько-семінарський жаргон середини ХІХ ст. на матеріалах повісті «Люборацькі» А. Свидницького [Текст] / Й. О. Дзензелівський // Українське і слов'янське мовознавство : збірник праць. – Львів : Наукове тов-во ім. Т.Г. Шевченка, 1996. – С. 353-359.
- Дорда 2008: Дорда, В.О. Американський молодіжний сленг як об'єкт вивчення соціолінгвістики [Текст] / В. О. Дорда // Матеріали VI міжвузівської конференції молодих учених. Том 1. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – С. 77-81.
- Єрмоленко 2010: Єрмоленко, С.Я. Сучасна літературна мова і діалекти [Текст] / С. Я. Єрмоленко // Культура мови на щодень. – К. : Інститут української мови НАН України, 2010. – Режим доступу : <http://www.kulturamovy.org.ua/KM/pdfs/Magazine6-2.pdf>.
- Жирмунский 1936: Жирмунский, В.М. Национальный язык и социальные диалекты [Текст] / В. М. Жирмунский. – Л. : Худ. лит., 1936. – 215 с.
- Запесоцкий 1990: Запесоцкий, А.С. Эта непонятная молодежь : Проблемы неформальных молодежных организаций [Текст] / Александр Запесоцкий, Александр Файн. – М. : Профиздат, 1990. – 224 с.
- Илик 2006: Илик, Т. Соціальні варіанти мови та їх термінологічне окреслення [Текст] / Т. Илик // Мовознавчі дослідження : збірник наукових праць. – Донецьк : ДонДУ, 2000. – С. 67-73.
- ССУС 2006: Словник сучасного українського сленгу [Текст] / упоряд. Т. М. Кондратюк. – Харків : Фоліо, 2006. – 352 с.
- Масенко 2010: Масенко, Л.Т. Нариси з соціолінгвістики [Текст] / Л. Т. Масенко. – К. : Києво-Могилянська академія, 2010. – 242 с.
- Науменко 1994: Науменко, А.М. Варіативність національної специфіки мови [Текст] / А. М. Науменко // Нові підходи до вивчення й викладання філології у вищій школі. – К. : ІСДО, 1994. – С. 40-46.
- Олійник 1991: Олійник, І.С. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник [Текст] / І. С. Олійник, М. М. Сидоренко. – К. : Рад. шк., 1991. – 400 с.
- ПСУМС 1997: Перший словник українського молодіжного сленгу [Текст] / уклад. С. Пиркало. – Режим доступу : http://shron.chtyvo.org.ua/Pyrkalo_Svitlana/Pershyi_slovyk_ukrainskoho_molodizhnoho_slenhu.pdf – Назва з екрана.

Пиркало 2002: Пиркало, С.В. Сленг : ненормативно, але нормально [Текст] / С. В. Пиркало // Урок української. – К. : Наук. думка, 2002. – № 2. – С. 26-28.

Ставицька 2003: Ставицька, Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови [Текст] / Леся Ставицька. – К. : Критика, 2003. – 336 с.

Ставицька 2005: Ставицька, Л. Арго, жаргон, сленг : соц. диференціація української мови [Текст] / Леся Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 464 с.

Ставицька УЖС 2005: Ставицька, Л. Український жаргон [Текст] : словник / Леся Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 496 с.

Стойков 1957: Стойков, С. Социальные диалекты [Текст] / С. Стойков // Вопросы языкознания. – 1957. – № 1. – С. 75-84.

Щур 2003: Щур, І.І. Шляхи поповнення комп'ютерної сленгової лексики [Текст] / І. І. Щур // Вісник. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – Вип. 14. – К. : Київський університет, 2003. – С. 58-60.

Chapman 1987: Chapman, R.L. American Slang [Text] / R. L. Chapman. – New York : Harper & Row, Publishers, Inc., 1987. – 499 pp.

Kratz 1964: Kratz, H. What is college slang? [Text] / H. Kratz // American speech. – 1964. – Vol. 39, № 3. – Pp. 188-195.

Partridge 1970: Partridge, E. Slang To-day and Yesterday [Text] / E. Partridge. – London : Routledge&Kegan Paul Ltd., 1970. – 380 pp.

Проанализирован тематико-концептный состав социолекта студентов технического вуза, вычленены основные функции исследуемых социолектизм, выяснены источники и пути пополнения, расширения и обновления студенческого социального диалекта.

Ключевые слова: диалект, социолект, социолектизм, жаргон, сленг, жаргонизм, сленгизм, социолингвистика.

Subject-conceptual structure of the social dialect of technical study students is analyzed, basic functions of the social dialect under investigation are singled out, the sources and ways of replenishment, expansion and renovation of students' social dialect are clarified.

Keywords: dialect, social dialect, sociolecticism, jargon, slang, slang expression, sociolinguistics.

Надійшла до редакції 18 листопада 2011 року.

РОЗДІЛ IX. ЕТНОЛІНГВІСТИКА ТА ОНОМАСТИКА: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ольга Жвава

ББК Ш12-67

УДК 811.161

ОСОБЛИВОСТІ ЗБИРАННЯ МОВНОГО МАТЕРІАЛУ РОДИННИХ ОБРЯДІВ

Стаття присвячена проблемам збирання мовного матеріалу родинних обрядів Поділля. Описано основні труднощі, що стосуються не тільки фактичного збирання мовного матеріалу, а й встановлення моделі родинних обрядів за допомогою спеціально складеної програми-питальника. У статті зазначається складність обрядового тексту, який ілюструє характер мислення людини, розвиток культури етносу.

Ключові слова: етнолінгвістика, діалект, говір, обряд, обрядова лексика.

Етнолінгвістика – напрям у мовознавстві, що орієнтує дослідника розглядати зв'язки мови і духовної культури, мови і народного менталітету, мови і народної творчості, їх взаємозв'язку і різних видів їх кореспонденції [Толстой 1999: 40-41]. В основі етнолінгвістичного підходу до вивчення культурних явищ є розгляд усякої конкретної реалізації моделі світу як тексту, вивчення мовних елементів культурного явища поряд із співвідносними немовними семіотичними його елементами – акціональними, реалемними, агентивними, локативними, темпоральними та ін. [Толстой 1983: 183-189].

Предметом етнолінгвістики є з'ясування етимології явищ духовної культури [Толстой 1983: 183-189; Гриценко 2000: 164]. Зрозуміло, що у такому плані необхідно вивчати географічне поширення певних культурних явищ, дій, а також те, яким чином ці явища варіюються у просторі. Етимологію явищ духовної культури неможливо вивчати без урахування розвитку психології, філософії, ментальності певного етносу, а також культури і мови. Мова є найважливішою формою спілкування людини. Через мову передається не тільки будь-яка словесна інформація, не тільки „система звукових символів, а й характер мислення, норми поведінки” [Толстой 1999: 42-43]. Тому мова розглядається як модель світу людини [Толстой 1983: 183-189], як цілісний культурний текст, що сформований з вербальних і невербальних одиниць, які мають свої особливості. Вивчення такого культурного тексту дозволяє прослідкувати історію й еволюцію культури народу, віднайти первісні, давні слова, що є важливими при вибудуванні різних рівнів життя людини. Культурний текст можна співвіднести з лінгвістичним. Як і останній, він сформований з масиву невербальних і вербальних знакових одиниць, об'єднаних за законами своєрідного синтаксису смисловими і формальними зв'язками у співвідносні з фразами культурно-інформаційні відрізки, вибудовані в лінійній послідовності і композиційно об'єднані спільною тематичною і сюжетною установкою. Одиницями вищих рівнів культурного тексту (зокрема обряду), вичленовуваними як тематична й структурна цілісність, є: обрядовий акт у сукупності всіх невербальних і вербальних засобів вираження, що може бути співвіднесений з фразою лінгвального тексту, елемент обряду (або звичай чи ритуал), частина (або етап) обряду, які умовно можна співвіднести з абзацами, главами, розділами мовного тексту [Конобродська 2003: 33-34]. Але перед тим, як вивчати текст, його необхідно зібрати, зафіксувати і систематизувати.

Збирання мовного матеріалу з етнолінгвістики досить складна і кропітка справа. Отже, **мета** пропонованої статті – розглянути проблеми, що виникають під час збирання мовного матеріалу, на прикладі лексики родинних обрядів Поділля. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) з'ясувати специфіку налагодження психологічного контакту експлоратора з інформатором; 2) окреслити проблему встановлення моделі обряду – основи для складання програми-питальника; 3) установити значення транскрибованих текстів для дослідження мовних особливостей родинних обрядів Поділля.

Вивчення живої народної мови – говорів – є важливою проблемою сучасного українського мовознавства. На особливу увагу заслуговує спеціальна лексика, що відбиває різноманітні зміни у живому мовленні носіїв говірок. Досі докладно не вивчено в українському мовознавстві лексику родинних обрядів Поділля, лише поодинокі праці етнографів висвітлюють у деякій мірі різні обряди, не беручи до уваги цілісність обрядів як життєвої необхідності (К. Шейковський, Ф. Рибський, Н. Дучинський, С. Долинський та ін.). Цим зумовлена **актуальність** нашого дослідження.

Поділля як ареал – це особливе природно-географічне утворення з яскравими відмінностями у народному мовленні на півночі, півдні, сході й заході. На сьогодні є актуальним у вивченні Поділля дослідження родинних обрядів у нерозривному зв'язку їх із життям, мовою. Дослідження не повинно обмежуватися вивченням текстів у плані мовного багатства, тому що обрядовий текст надзвичайно складний, він охоплює не тільки мовну площину – у створенні інформації беруть участь і немовні засоби, які представлені різними способами: дія, предмет, учасник дії, час дії, місце проведення дії, правила проведення. Важливо й те, що структура обрядів, історія виникнення, розвиток кожного обряду може бути різним у різних регіонах.

Під час збирання лексики родинних обрядів на Поділлі виникало багато проблем, серед яких встановлення психологічного контакту з інформатором – найлегша. Незважаючи на те, що відшукати

інформатора було легко, записати матеріал виявлялося не так просто. Справа в тім, що часто інформатор намагався прикрасити свою розповідь не цікавими давніми розповідями (а в експлоратора на меті пошук дійсно цінних мовних зворотів), а навпаки, деталями, які він вважає „гарними”. У таких випадках губляться цінні слова – замінюються на русизми, або ті, що чуються з телевізорів, радіо. Перед інтерв'ю потрібно попросити інформатора робити акцент під час розмови саме на те, як виконуються ті чи інші обряди, дії саме в їхньому селі, як це робилося раніше, що у теперішній час вважається правильним, а що ні. Важливими у такій ситуації будуть питання про особисте життя інформатора, про що й розповідається краще. Наприклад, у с. Пісочна Городоцького району Хмельницької області на питання „Коли посилають старостів до дівчини? Чому?” була така відповідь: //у чи^ет'вер на'веч'ір чи^е ў 'п'ятни^ец'у // ц'і дн'і шчи^етайуц'а шча'сле^еве^еме^е//. Частіше інформатори мають уявлення, коли і який обряд повинен відбуватися, а от пояснення чому саме так – вловити важко. Так, дійсно, розглядаючи народні повір'я, пов'язані з календарем, зрозуміло, що п'ятниця – день, сприятливий у коханні, цього дня найкраще свататись, справляти заручини тощо. Народжених у п'ятницю чекає щасливе сімейне життя [Ковальчук 1994: 72]. Але цікавою є не просто фіксація факту, а пояснення з давніх-давен: //у цєї ден' 'нав'іт' све^ен'а за'сватайце'а// (9)¹. У цій відповіді простежується людська сутність: бажання робити важливі справи без будь-яких труднощів, перешкод, бажання отримати щось просто так, а не внаслідок великих зусиль.

Проблемою у вивченні родинних обрядів є встановлення моделі обряду. Адже від цього залежить загальне будівництво моделі життя людей певного регіону. На основі моделі обряду формується питальник, за допомогою якого фіксуються мовні дані. Якщо дослідникові вдалося встановити модель обряду, то можна встановити, на основі якої реальності виникло те чи інше поняття. Яке поняття нове у даній культурі, яке є старим, яке нашарування виникло під час адаптації мовних одиниць до будь-якої культури. Також важливим є те, що у моделі обряду фіксуються дії, що є нормою поведінки учасників даного обряду, тобто сутність обряду – це встановлена людська мораль. Наприклад, правила поведінки мають велике значення під час вагітності жінки на території усієї України. На Поділлі зафіксовані такі норми: у с'ва'та не 'можна в'їд'зате / бо йа'зек пре'шейут чи^е шос' з'робец'а де'тен'і (20, 19, 17); у с'ва'та не 'можна в'їд'зате / бо де'тена за'п'лутайце'а (20, 19, 17); у с'ва'та не 'можна 'шити / в'їд'зате / бо йа'зек пре'шейут чи^е шос' з'робец'а де'тен'і (20, 19, 17); у с'ва'та не 'можна 'шете / бо шос' де'тен'і над'р'їжсут (26, 27, 24); не 'можна наст'рашете'а (6-9, 12, 16-20, 1, 3); не 'можна л'ї'пети^е / шпару'вати^е / бо де'тен'і 'оч'і за'л'їне^е (4); не 'можна ст'рашете'а бо знак бу'де (4); не 'можна з'в'ір'їу обра'жати^е (7); не 'можна ко'та ко'пати^е (15); не 'можна з'в'ір'їу мац'кати^е / бо де'тена воло'хатойу 'буде (6-9, 12, 16, 18, 26, 27, 24, 1, 3, 13, 15); не 'можна на 'похорон іте (7); не 'можна в'їдв'їдувати^е по'к'їїни'х 'роди'ч'їу на 'цвентар'і (7); шнур'ке (різні мотузки) не 'можна пере'ходите (18); 'через ш'ворку (мотузку чи ланцюг) не 'можна пере'ступати шо ко'рову при'ї'їаузу'їут (23, 28, 29); у св'а'то не 'можна 'го'лку / 'ножиц'і б'рати (23, 28, 29); не 'можна пере'ступате^е 'через моту'зок чи' лан'цуг бо де'тена 'буде за'путана (26, 27, 24); не 'можна пере'ходети мо'ту'зок чи' лан'цуг (21-23, 28-31), не 'можна іте іак тре в'їд'ра не'сут / бо тре'духова (хворі легені будуть) де'тена бу'де (24-27). Якщо хтось відступає від правильного виконання обряду, то часто така людина (може бути і родина) стає аморальною.

У народі вважають, що після смерті добру людину чекає вічне життя, а злу – довічні муки у пеклі. Таким чином можна зрозуміти, чому про покійника говорять тільки хороше: //шоб гос'под' по'чу'ї і ўз'аў до' себе ў раї / а не^е 'пекло // (9). Усі ці приклади підтверджують те, що на Поділлі існують особливі рівні у культурному житті людини, ставлення до яких надзвичайно важливе, тому що вони відповідають за майбутнє людини, родини, народу.

Після встановлення архітекτονіки обряду, необхідно скласти програму-питальник. Діалектолог повинен усвідомити, що зібраний матеріал цікавий не тільки з погляду лексичного чи фонетичного дослідження, а й з етнографічного. Тому у програмі-питальнику повинні бути питання, що фіксують і лексичний (наприклад: Як називається молода неодружена дівчина? Яку назву має невдале сватання?), і етнографічний матеріал (наприклад: Що означає перерізати хліб на сватанні? Як його ріжуть? Чому? Що символізує випита горілка?). Є питання, що мають декілька відповідей, а є такі, що не мають відповіді. Номінація залишається вибірковою, тільки типологічні назви отримують назву. Наприклад, на питання „Як називається обряд одруження та святкування цієї події за звичаєм?” зафіксовано такі варіанти відповідей: в'іс'їл'а / в'іс'їл':а / в'іс'їл'а / ве^ес'їл':а / в'іс'їл'е / в'іс'їл'е; с'вад'ба / с'ваїба / с'ват'ба (див. к. №2). Лексема *весілля* та її варіанти поширена в усіх українських говорах [АУМ I, 472; 155 I, к. №31; 9 I, 51; 253: 25], та в інших слов'янських мовах [ЕСУМ I, 362-363; 331 I, 394; 322 IV, 181-182]. Назва походить від псл. **veselъje* ‘веселощі’ (<**veselъ* ‘веселий’), але у значенні *весілля як обряд одруження* відомо з II пол. XV ст. [ЕСУМ I, 363]. Лексема *с'вад'ба, с'ваїба* є менш поширеною у досліджуваному регіоні. Етимологи вказують на походження **svatъba* із псл. **svatba* ‘родичання, сватання; домовляння про весілля’ (<псл. **svatiti(se)* **svatati(se)* ‘просити руки’ [ЕСУМ V, 186]).

Враховуючи отримані результати, можна говорити про різні моделі життя кожного індивідуума. Часто інформатор повідомляє про те, що у даному населеному пункті не використовується якийсь обряд. Наприклад, зараз у селах немає баби-повитухи, а є така жінка, що займається знахарством. Для дослідника це є проблемою

¹ Див. карту № 1.

у тому плані, що обряди використовуються нерівномірно. Якщо складається така ситуація, то важко виявити архаїчні слова, які яскраво ілюструють характер мислення носіїв говірки і учасників обрядів. Наприклад, у с. Голенищево перший день весілля проводиться у молодії, а у деяких родинах с. Пісочна – у молодого (*шоб дочка до^вдому не^у пове^рнула^с'а*). Раніше сватання і заручини проводилися як різні обряди, зараз ці обряди об'єднуються в один – сватання. Програма-питальник тоді варіюється в залежності від використання чи невикористання елементів обряду.

Дослідження мовних особливостей родинних обрядів Поділля неможливе тільки на основі матеріалу програми-питальника, тому що ряд лексем буде пропущений. У цьому випадку велике значення має транскрибований текст, що записується під час експедицій. Такі тексти виходять за межі джерела мовної інформації, вони є цінними не лише для філологів, а й для етнолінгвістів, етнографів, істориків та ін. Багато дослідників здавна усвідомлювало особливу евристичну цінність текстів, додаючи до своїх описових діалектологічних праць зразки зв'язних текстів, окремі вирази, фольклор із досліджуваної місцевості (В. Гнатюк, І. Верхратський, І. Панькевич, О. Горбач, В. Ващенко та ін.). Діалектні тексти значною мірою компенсують неповноту свідчень описових та лінгвогеографічних праць. Вони відтворюють не лише окремі звуки, словоформи, а й послідовність розгортання тексту як цілості у мовленнєвому потоці, відбивають такі особливості спонтанного мовлення діалектоносіїв, яких не фіксують (чи засвідчують лише зрідка) писемні (недіалектні) тексти. Важливим є те, що діалектні тексти засвідчують наявність певних універсальних ознак текстотворення, які так само виявляються і в писемних недіалектних текстах. Вони також творять індивідуальне обличчя говірки, хоча в описових працях найчастіше зневиражені, а при лінгвістичному картографуванні практично не враховуються. Тому для відтворення говірки як функціонуючої системи необхідним є залучення до аналізу значних за обсягами діалектних текстів, фіксація максимально інформативних текстів, за допомогою яких можна було б відтворити не лише власне мовний образ говірки, а й життя діалектоносіїв – картини побуту, фрагменти традиційної культури, вірування, обряди, особливості світосприйняття людини [Гриценко 1996: 8-10]. Ось, наприклад, на питання: Як називається процес запрошення гостей на весілля? отримано такі відповіді: *зап'роси^ени^е / зап'росене / зап'росени^е / зап'росини / зап'рошен'а; п'росе на в'іс'іл'а / п'рос'а / п'рос'ам на в'іс'іл'а / в'іс'іл'а / п'рос'ам на в'іс'іл'а / в'іс'іл'а / п'рос'а / п'рос'ам на в'іс'іл'а / п'рос'ам на в'іс'іл'а / п'росе на вес'іл'а; зап'рошуйут' на вес'іл'а / зап'рошуйут на вес'іл'а / зап'рошуйут / зап'рошуйе (молодий чи молода); про'сете^у на в'іс'іл'е / в'іс'іл'е / про'сете^у на в'іс'іл'а / в'іс'іл'а; да'йут' зап'рошен'а / да'йут зап'рошен'а* (див. карту № 3). Цей етап чітко не визначений у часі, бо запрошення гостей може відбуватися за 1-2 тижні до весілля (часто у будь-який день), та упродовж тижня до вінкоплетин. Назва *запросини* (варіанти та похідні) походять від псл. *prosi* „просити” [ЕСУМ IV: 601-602].

Розповіді про народження нового – чи то родини, чи то людини – супроводжуються радістю і піднесеною емоційністю, тоді як про поховальний обряд інформатори говорять тихим голосом, часто пошепки. Це зумовлене тим, що людина точно не знає, що відбувається після смерті, потойбічний світ є загадкою (за свідченням інформаторів). Часто інформатори повідомляли, що про чиюсь смерть вони дізнавалися через різні прикмети, сни. Прикмети виникають на основі незрозумілого та приміченого людиною впродовж життя. Часто їх важко пояснити. Наприклад, незрозуміло, чому саме свербіння носа вказує на появу покійника у селі. У народі більше розповсюджена прикмета, що якщо свербить ніс, то скоро буде нагода випити алкогольних напоїв, або можуть „надавати по носі” (побити). Незрозуміло, як ці прикмети пов'язані у подільських говірках. Прикмета, що пов'язана із совою, пояснюється тим, що люди вважають її дивною істотою, сатанинською, бо літає вночі (а саме вночі, за віруваннями інформаторів, сила злих сил примножується), страшно кричить (звідси поєднання страху перед смертю і криком птаха). Образ хати у снах інформатори пов'язують із родиною, тому цілком прозорі вірування людей у сни, де хата персоналізується і є показником життя роду, сім'ї.

Родинні обряди послідовні, вони будуються у певному порядку. Наприклад, родильні обряди будуються таким чином: передпологові обряди – правила поведінки жінки, що сприяють нормальному розвитку вагітності і нормальному самопочуттю; власне пологові обряди – прихід баби-повитухи, допомога баби-повитухи під час пологів, прийняття дитини, відсікання пуповини, перше купання дитини, проведення охоронних засобів від різних злих сил; післяпологові обряди – відвідування породіллі, вибір імені дитини, вибір кумів, церковне хрещення, гостина з приводу церковного хрещення, калачини (сороковий день після народження дитини – святкується дуже рідко або відбувається на хрестинах), пострижини. В основу складання програми-питальника необхідно брати інваріантний опис обрядів, які є об'єктом дослідження. Питання пропонуються у тому порядку, у якому відбуваються обрядодії. Якщо під час опитування інформатора з'ясувалося, що програмою не зафіксовано якусь дію, ритуал, то такі питання необхідно додати. За допомогою питальника матеріал паспортизується. Наприклад, фрагмент програми, що стосується народження дитини:

1. Як жінка розуміє, що вагітна?
2. Як говорить про вагітність чоловікові та батькам?
3. Як називають вагітну жінку?
4. Як називається безплідна жінка?
5. Як називається багатодітна жінка?
6. Як називають вагітну жінку, яка не має чоловіка?
7. Як називають дитину, яка народжується без батька?

8. Які є прикмети, пов'язані із народженням дитини без батька?
9. Яку роботу забороняється робити вагітній жінці і чому?
10. Яких правил потрібно дотримуватися вагітній жінці?
11. Що заборонялося робити вагітній жінці, щоб пологи не були важкими?
12. Що робили, щоб пологи були легкими?
13. Які приказки і повір'я, пов'язані із вагітною жінкою?
14. Як називають жінку, яка от-от має народити?
15. Як називають жінку під час пологів або відразу після пологів?
16. Як називають процес переймів під час пологів?
17. Як називають процес народження дитини?
18. Як називають час, коли жінка народжує дитину?
19. Хто приймає пологи?
20. Як відбувається запрошування того, хто приймає пологи?
21. Які є прикмети, пов'язані з пологами?
22. Як називають жінку, яка приймає дитину, допомагає при пологах?
23. Яка жінка могла бути повитухою?
24. Коли приходила повитуха?
25. З чим приходила повитуха приймати пологи?
26. Які дії виконувала повитуха в кімнаті, з чим вони пов'язані?
27. Що промовляла повитуха, приймаючи дитину?
28. З чим пов'язані примовляння повитухи?
29. Які обряди виконувалися під час народження дівчинки?
30. Що промовляли, коли народжувалася дівчинка?
31. Що промовляли, коли відсікали пуповину дівчинці?
32. Які обряди виконувалися під час народження хлопчика?
33. Що промовляли, коли народжувався хлопчик?
34. Що промовляли, коли відсікали пуповину хлопчикові?
35. Чим перев'язували пуповину?
36. Які існують прикмети, пов'язані з пуповиною?
37. Як називається немовля, грудна дитина?
38. Як потрібно поводитися з дитиною протягом першого року? Яких правил (оберегів) потрібно дотримуватися?

дотримуватися?

Величезну допомогу під час збирання лексики будь-якого регіону надають зафіксовані фонетичною транскрипцією мовні матеріали різних дослідників. Поділля раніше недостатньо вивчали як регіон, де є багатий матеріал для вивчення культури і життя людини через посередництво мови. Тому, на жаль, у дослідника Поділля не має можливості вивчати тексти, записані фонетичною транскрипцією, які передають особливості мовної культури і поведінки в родинних обрядах. Але є велика кількість етнографічних праць, що становлять теж певну цінність для філолога (М.В. Симашкевич, Ф. Рибський, С. Долинський, Ю.Й. Сіцінський, С. Руданський та ін). У монографіях В. Борисенко аналізуються родинні звичаї та обряди, пропонується класифікація весільних обрядів за територією поширення, а також сценарії весільних обрядів. Такі вчені, як Г. Лозко, М. Глушко, Т. Гонтар вивчають історію сімейних обрядів та звичаїв.

Отже, вивчення обрядової термінології дозволяє прослідкувати історію і еволюцію культури будь-якого ареалу. Складність полягає не тільки у побудованні обрядового тексту, визначенні важливих життєвих позицій, а й у тому, як розрізнити простий текст і систему, за якою живе, без якої не існує той чи інший індивід, соціум.

Залежно від історії розвитку етносу розвивається його культура, свідомість і духовність кожного з представників народу. Все це представлено у мові. Необхідно виявити якнайбільше слів, що зафіксовані на одну реалію, і тільки тоді можна прослідкувати за еволюцією мови у певному регіоні. На сучасному етапі розвитку українського народу основною метою є збереження мовного багатства, традицій, культури, досвіду народу, які відіграють величезну роль у формуванні та зміцненні суспільства, розвитку творчих здібностей людини, гармонізують її життя. **Перспективу** подальших наукових розвідок вбачаємо у складанні програмно-питальника на основі інваріантних описів родинних обрядів, що уможливить створення в майбутньому комплексного етнолінгвістичного портрета Поділля.

Література

АУМ 1984-2001: Атлас української мови : [В 3-х томах] [Текст]. – Т. 1. – К., 1984. – 495 с. ; Т. 2. – К., 1988. – 520 с. ; Т. 3. – К., 2001. – 856 с.

ЕСУМ 1982-2007: Етимологічний словник української мови : [У 7 т.] [Текст] / [ред. О.С. Мельничук] ; НАН України ; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. – Т. 1-5. – К. : Наукова думка, 1982-2007. – (Серія „Словники України”).

Гриценко 1996: Гриценко, П.Ю. Тексти як джерело дослідження чорнобильських говірок [Текст] / П. Ю. Гриценко // Говірки Чорнобильської зони. – К., 1996. – 358 с.

Розділ IX. ЕТНОЛІНГВІСТИКА ТА ОНОМАСТИКА: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

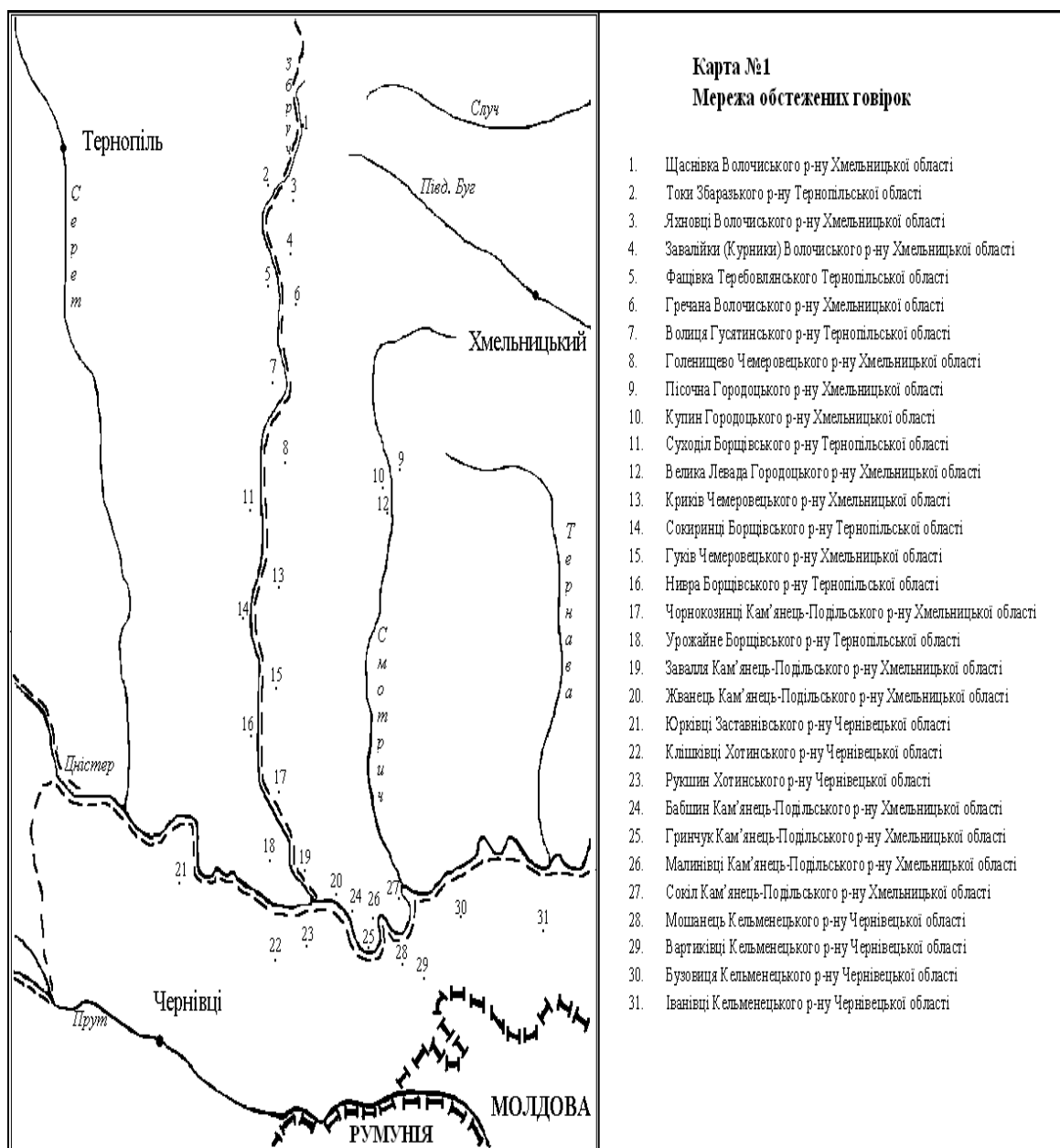
Гриценко 2000: Гриценко, П.Ю. Етнолінгвістика [Текст] / П. Ю.Гриценко // Українська мова. Енциклопедія. – К., 2000. – С. 178-179.

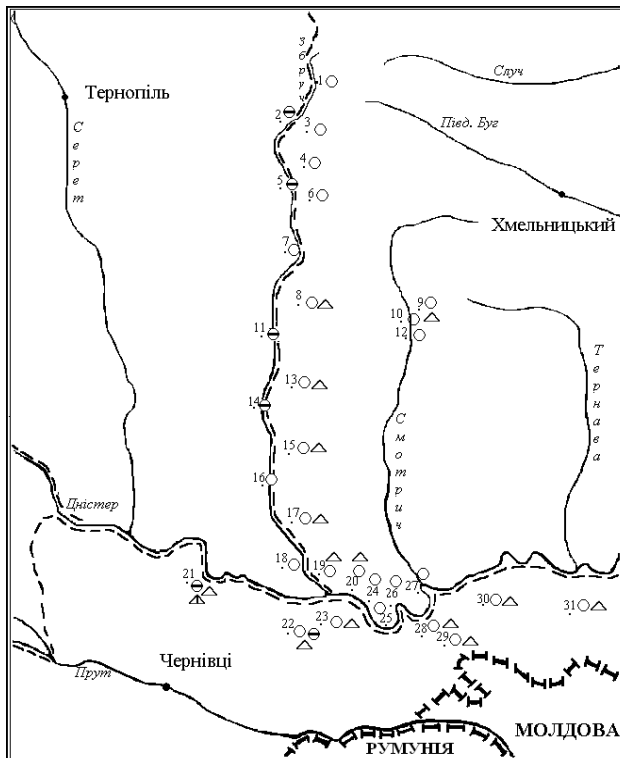
Ковальчук 1994: Ковальчук, О.В. Українське народознавство [Текст] / О. В. Ковальчук. – К., 1994. – 176 с.

Конобродська 2003: Конобродська, В. Курсова і дипломна роботи з етнолінгвістики [Текст] : Навчальний посібник / В. Л. Конобродська. – Житомир, 2003. – С. 33-34.

Толстой 1983: Толстой, Н.И. О предмете этнолингвистики и ее роли в изучении языка и этноса [Текст] / Н. И. Толстой // Ареальные исследования в языкознании и этнографии. Язык и этнос. – Ленинград : Наука, 1983. – С. 181-190. – Библиогр. в конце ст.

Толстой 1999: Толстой, Н.И. Неравномерность развития звеньев языковой и мифологической системы в этнолингвистическом аспекте [Текст] / Н. И. Толстой // Очерки по славянскому языкознанию. – Т. 3. – Москва, 1999. – С. 40-41. – Библиогр. в конце ст.

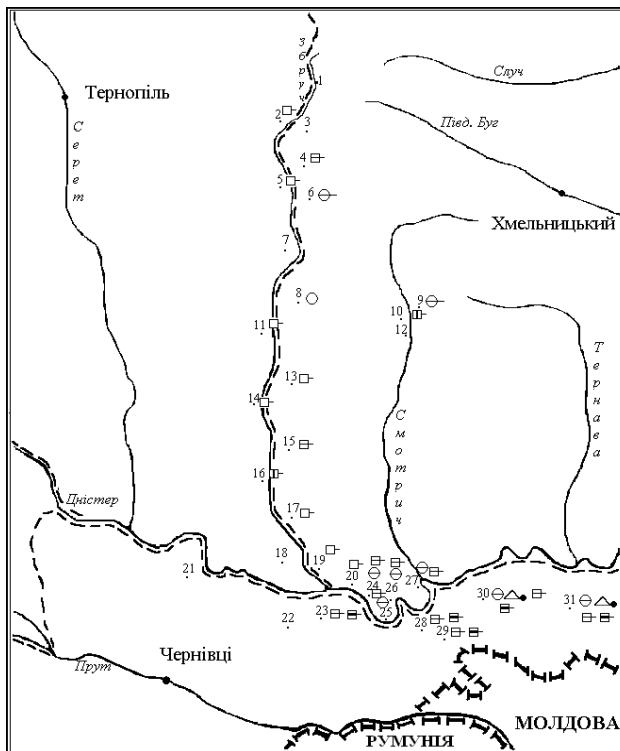

Карта №2

‘весілля, обряд одруження та святкування цієї події за звичаєм’

- в'їс'їн'а / в'їс'їн'а / в'є'с'їн'а
в'їс'їл'а
- ⊙ в'їс'їн'є / в'їс'їл'є
- △ с'вад'ба / с'ват'ба
- ▲ с'ваї'ба

Карта №3

‘запрошувати на весілля’

- запрошуйє
- ⊙ запрошуйут
- ⊖ запрошуйут' на вес'їн'а /
запрошуйут на вес'їн'а
- ▲ да'їут' запрошен'а / да'їут запрошен'а
- про'сете" на в'їс'їн'а /
про'сете" на в'їс'їл'а /
про'сете" на в'їс'їл'є /
про'сете" на в'їс'їл'є
- ⊕ н'рос'ат на в'їс'їл'а /
н'рос'ат на в'їс'їл'а
- ⊞ н'рос'а на в'їс'їл'а / н'рос'а на в'їс'їл'а
- ⊗ н'росе на в'їс'їл'а / н'росе на вес'їл'а

Стаття посвячена проблемам собиранія языкового матеріала сімейних обрядов Подолья. Описані основні труднощі, котріє касаются не тільки фактичного збирання языкового матеріала, но и установленія моделі сімейних обрядов с помощью спеціально складеного опросника. В статтє підчеркується складність обрядового тексту, котрий ілюструє характер мислення человека, розвитіє культури етноса.

Ключевіє слова: етнолінгвістика, діалект, говір, обряд, обрядовая лексика.

The article is devoted to the problems of collection of linguistic material for family ceremonies of Podillya. Basic difficulties, which touch not only actual collection of linguistic material but also establishment of model of family ceremonies by means the specially developed program, are described. In the article the complication of ceremonial text which illustrates the character of thought of man is marked, and development of culture of ethnos.

Keywords: ethno linguistics, dialect, ceremony, ceremonial vocabulary.

Надійшла до редакції 22 листопада 2011 року.

Оксана Усова

ББК Ш 12
УДК 81'373.2

СТРУКТУРА І ФУНКЦІЇ АНТРОПОЕТОНІМІВ МАЛОЇ ПРОЗИ ВАЛЕР'ЯНА ПІДМОГИЛЬНОГО

У статті досліджується одна з актуальних проблем поетонімології – функціонування антропоетонімів у художньому тексті (на матеріалі оповідань і новел В. Підмогильного). Розглянуто і проаналізовано структуру антропоетонімів оповідань і новел, визначено їхні функції, виявлено своєрідність ономастичного письма автора.

Ключові слова: андронім, антропоетонім, безонімна номінація, дериват, патронім, поетонім, поетонімологія.

Дослідження функціонування антропоетонімів у мові художнього тексту (далі ХТ) – дуже велика і складна тема і є однією з актуальних проблем поетонімології. Глибше й детальніше розуміння тексту неможливе без аналізу поетонімів, вивчення яких є складовою частиною дослідження творчості письменника, особливостей його ідіостилю. Багато зі створених авторами власних імен (далі ВІ) перетворюються на своєрідні акумулятори змісту, набувають великої художньої та узагальнюючої сили.

Сьогодні дослідженню піддаються особливості антропоніміконів окремих письменників, проводиться зіставний аналіз антропонімічних полів різних митців (Бартенева В., Жайворонок Н., Крупеньова Т., Мельник М., Шотова-Ніколенко Г. та ін.) [Мельник 1999; Крупеньова 2001; Шотова-Ніколенко 2006], виявляються спільні риси у способах номінації творів певного жанру (Апоненко І., Волоскова С., Волкова Л., Дякова Т., Сторшина Т., Калинюк О., Карпенко О., Петрачкова І. та ін.). Загальні закономірності, багатогранність і вагомість антропоетонімів у ХТ розкрили Альтман М., Белей Л., Калінкін В., Карпенко М., Карпенко Ю., Кухаренко В., Михайлов В., Суперанська О. [Белей 2002; Калінкін 1999; Карпенко М. 1970; Карпенко Ю. 1986; Кухаренко 1984; Суперанська 1973] та інші вчені. Найпоширенішим способом аналізу ВІ є структурний аналіз, оскільки саме через форму та структуру виявляються головні характеристики поетонімів.

Одна з найкolorитніших постатей української літератури не тільки 20-х років, але й усього ХХ ст. – Валер'ян Підмогильний – була повернута в українську літературу на початку 90-х років. Спадщина письменника активно досліджується як українськими авторами, так і літературознавцями з діаспори (Забужко О., Ковальчук О., Мельник В., Мовчан Р., Павличко С., Шерех Ю., Шевчук В. та ін.) [Забужко 2001; Мельник 1999; Мовчан 2000; Павличко 2003; Шевчук 2003; Шерех 2003]. Усі ці розвідки мають виключно літературознавчу спрямованість. Мова творів письменника, а особливо структура й склад антропоетонімів – ядра поетонімосфери ХТ – ще не була об'єктом дослідження, що й обумовило **актуальність** нашої роботи. **Метою** її став аналіз структури й функцій антропоетонімів малої прози Валер'яна Підмогильного.

Матеріалом для нашої статті стали антропоетоніми новел та оповідань «Гайдамаки», «Ваня», «Повстанці», «Комуніст», «Іван Босий», «Історія пані Ївги», «Син», які були написані протягом 1918-1923 років. Номінаційна система цих творів нараховує 66 антропоетонімів.

Антропоетоніми є частиною словника ХТ письменника, тісно пов'язані з концепцією твору і персонажів, манерою розповіді. Автор добирає ці поетоніми відповідно до тематики та ідейної глибини новел та оповідань, відтворюючи реальний антропонімікон Катеринославщини та Київщини початку ХХ ст.

Валер'ян Підмогильний продовжував традиції класичної літератури, яка свою поетику будувала на увазі до людини, а виявлення в людині добра і зла вважала одним із проблемних важелів. Його ваблять переважно буденні ситуації (моменти існування), але не цурається він і прямого опису колізій громадянської війни з усією складністю тогочасної боротьби, часів голодомору. Письменник дивиться на події очима учня гімназії, сільського парубка («Гайдамаки», «Ваня», «Повстанці», «Комуніст», «Син»). Оповідання «Іван Босий» можна назвати класичним зразком екзистенціалізму. А у новелі «Історія пані Ївги» виведено постать інтелігентки, чію душу мучить провина за колись сите життя.

Склад антропоетонімів новел і оповідань В. Підмогильного не відрізняється різноманітністю, але їх структура відповідає усталеній традиції іменування тогочасного мовного простору, уживаються антропоетоніми за законами ХТ, узгоджуються з сюжетом оповідання й концепцією кожного твору. За кількістю антропоетонімів твори неоднорідні, так, в оповіданні «Син» маємо 26 антропоформ, в оповіданнях «Іван Босий» і «Комуніст» тільки по дві.

Обираючи ім'я для персонажа, автор прагне ідентифікувати, а іноді й охарактеризувати його. Серед антропоетонімів кількісно переважають одночленні іменування (52), значно менше використовуються двочленні моделі (14), наявна і безонімна номінація (5). Вибір моделі іменування залежить від віку, соціального статусу, ставлення до персонажа автора та інших дійових осіб. Вживання двочленного антропоетоніма найчастіше несе певну характеристику, тоді як одночленна виконує номінативну, і тільки іноді характеристичну функцію.

Серед антропоетонімів досліджених новел та оповідань ми виявили 7 моделей іменування персонажів:

- одночленні: імена (*Андрій, Василь, Серьога, Ваня, Митька, Юхим, Олесь, Олекса, Степан, Гриць, Пилип, Тимош, Іван, Ївга, Ганна, Настя, Марійка*); прізвища (*Безрукавий, Босий, Васюренко, Владченко, Дудник, Задума, Книш, Левада, Островський, Стельмах*); андроніми (*Васюриха, Кандзюбиха, Павлиха, Петриха*);

- двочленні: ім'я + прізвище (*Олекса Стельмах, Омелько Гарнага, Марк Чмуль, Прокіп Лісовий, Грицько Островський, Тимош Удовенко, Степан Безрукавий, Олекса Корнійчук, Ївга Нарчевська*); ім'я + прізвище (*Іван Босий*); ім'я + по батькові (*Андрій Петрович, Андрій Степанович*); патронім + ім'я (*Грицаєнків Юрко*).

Паралельно з антропоетонімами зустрічається і безонімна номінація (тільки в оповіданнях «Комуніст» та «Іван Босий»): *начміліції, міліціонер, «комсотні», Жид, Сіоніст*. Ці персонажі з'являються наприкінці оповіді і є уособленням смерті («Іван Босий»), або проходять крізь неї для доповнення, підсилення характеристики головного персонажа («Комуніст»).

Називаючи персонажів, письменник прагне дібрати ім'я, яке б однозначно ідентифікувало, характеризувало й оцінювало. Створюючи інтелектуально-психологічну прозу, В. Підмогильний спирається на систему реального сільського іменника, оскільки реалістичний твір вимагає від письменника максимального скорочення відстані між зображуваною і оточуючою дійсністю. Письменник мало уваги приділяє формі та етимології антропоетоніма. Більшість персонажів його оповідань мають тільки одну форму імені (оповідання «Ваня», «Іван Босий», «Повстанці», «Гайдамака») або дві – і найчастіше це ім'я + прізвище та власне ім'я. Як правило, письменник, обираючи дві форми іменування для дійової особи, першою подає двочленну (ім'я та прізвище), ніби знайомить нас з персонажем, а потім постійно називає персонажа на ім'я або прізвище: «*З 1905 року, коли селяни вбили в маєткові її чоловіка, пані Ївга Нарчевська перебралась до міста*»; «*Пані Ївга покинула маєток і оселилась в місті*»; «*Тим часом, як Грицько Островський, «помкомсотні» і секретар «комосередка» щойно розбитого червоного полку, мав виходити...*»; «*Сей спогад здався Островському таким кумедним, що він мало не зареготав*» (В. Підмогильний).

Валер'ян Підмогильний дотримується народної традиції у виборі структури найменування своїх персонажів. Так, для дітей, молоді, селян він обирає традиційні формули: ім'я (як повне, так і гіпокористику чи демінутив): «*Ввійшов Грицько, дванадцятилітній хлопчисько, що був ординарцем у начальника штабу*»; «*Вертаючись додому, Ваня зустрів одного з товаришів – Митьку, котрого він не любив. Митя весело зареготав і підстрибнув на своїй коняці...*»; «*В його заворушилася думка, що сестра Марійка хоч клучочок принесе йому того зерна... Та ні, що там надіялись! Не така вона, не такий Олекса, щоб дати!*» (В. Підмогильний); прізвища: «*Ой, не питай, хлопче! — стонав Безрукавий, розминаючи ноги та руки.*»; «*Васюренко зліз із платформи, заваленої залізнякам, і почав обтрушуватися.*» (В. Підмогильний); ім'я і прізвище: «*Тільки тепер він побачив аж у кутку коло станції свого шуриця, Олексу Корнійчука...*»; «*Он Тимош Удовенко, що пана вигонив був та з червоною хусткою через груди ходив, про свободу кричав — тепер собі до комерції взявся, по хліб їздить...*» (В. Підмогильний). На думку Михайлова В., у VI, які використовуються в ХТ, засобами виразності є, як і в побутовому мовленні, різноманітні суфікси оцінки. Прямим призначенням їх є і вираз різних суб'єктивних моральних і емоційних оцінок персонажа автором або іншими персонажами (*Ваничка, Митька, Марічка, Юрко*) [Михайлов 2008: 41].

В оповіданнях В. Підмогильного зустрічаються андроніми (утворені за допомогою суфікса **-их-**) які позначають заміжніх немолодих жінок (*Кандзюбиха, Васюриха, Петриха, Павлиха*). Суфікс **-их-** є найпоширенішим засобом творення андронімів, загальноукраїнським типом іменування заміжніх жінок. Використовуючись виключно у побутово-розмовному стилі, андроніми сприймаються як стилістично забарвлені, а, отже, є виразниками фольклорного колориту. Підсилює фольклорний колорит і вживання двочленної формули патронім + ім'я, такої ж властивої для народного іменника (*Грицаєнків Юрко*). Термін «патронім» ми вживаємо за «Словарем русской ономастической терминологии» Подольської Н., де автор пише: «ПАТРОНИМ – (патронимическое имя) – Дериват от имени или прозвища отца: прозвище, прозвание, фамилия от прозвища отца...» [Подольська 1988: 108]. Отже, патронім *Грицаєнків* є дериватом від прізвища *Грицаєнко* й утворений патронімічним суфіксом **-ів-**.

Двочленна форма іменування ім'я + по батькові, двічі вжита а оповіданнях В. Підмогильного дозволяє судити про статус персонажа [Михайлов 2008: 42]. З повагою називає автор і гімназисти старого вчителя: «Всі учні підводяться й кажуть гуртом:

— Шанування й поважання глибокої старості дідуневі Андрію Петровичу, що прослужив сорок сім і три роки»; скаржаться на свого поміщика селяни: «Дуже нас Андрій Степанович у шори взяв» (В. Підмогильний).

Головний персонаж однойменного оповідання Іван Босий, поіменованний, як ми вже говорили, за традиційною моделлю: ім'я + прізвище, і протягом оповіді тільки двічі замінюється одночленним антропонімом *Босий*. Оповідання є зразком екзистенціалізму, а отже можна сказати, що ім'я персонажа вибрано не випадково. Іван Босий закинтий у вир ірраціонального, недоступного розумові буття, шукає в ньому свою сутність. Ці шукання викликають жах, відчай, відчуття трагедії буття. Ім'я *Іван* тут можна розглядати як конотонім зі значенням «Вообще русский человек; с собирательным значением – ‘русский народ’» [Отін 2006: 166], а, оскільки, екзистенціалізм був надзвичайно поширений у 20-ті роки ХХ ст., то можна вважати, що ім'я *Іван* може позначати будь-яку людину, яка знаходилася під впливом ідей цієї течії. Підтвердження цьому знаходимо і в тексті: «Часом одного дня його зустрівано в різних місцях, часто на десятки верстов оддалік. Почало здаватися, що він не один, а що їх – багато» (В. Підмогильний). Прізвище *Босий* теж має певне емоційне навантаження як характеристична ознака персонажа, що ніби завершує образ апостола: «Він несподівано з'являвся в степу на шляху, чи вийшовши з-за могили, чи випроставивши в яру, високий, кремезний; без покриття, в лахміттях, що покривали його загрубіле тіло й груди, порослі густим волоссям, босоніж;...» (В. Підмогильний).

У новелі «Пані Ївга» В. Підмогильний змалював постать інтелігентки Ївги Нарчевської, яка мучиться провинною перед простим народом. Конфлікт її душі підкріплюється й іменуванням персонажа, тим протиріччям, у якому знаходиться народний варіант імені Євгенія – Ївга та прізвище з суфіксом *-ськ-ий*, «який до 1917 року вказував на соціальну значущість, шляхетне походження» [Михайлов 2008:40].

Отже, проаналізувавши оповідання і новели Валер'яна Підмогильного можна сказати, що автор використовує ВІ відповідно до свого задуму, творчого методу, до конкретних ідейно-художніх завдань у тому чи іншому творі. На використанні імені лежить печатка певної епохи, літературного напрямку, відбивається вплив світосприйняття, позиції письменника.

Основним джерелом антропонімічної системи творів письменника є реальний іменник українського села, і автор активно використовує його. Типові для сільського середовища найменування передають колорит живої української народної мови і в основному виконують номінативну функцію називання особи, а також характеристичну, яка вказує на авторське ставлення і ставлення до персонажа інших дійових осіб, дає побічну характеристику персонажа.

Комплексне дослідження поетонімосфери художніх творів є ще одним кроком до глибшого розуміння творчості письменника. Наша стаття присвячена вивченню ядра поетонімосфери – антропонімів, але для загального уявлення про особливості ономастичного письма В. Підмогильного цього недостатньо. Поза нашою увагою залишилися топоніми та інші поетоніми, своєрідність їхньої структури, функцій, з'ясування залежності форми поетоніма від жанру твору – цьому ми присвятимо наступні наші розвідки.

Література

- Белей 2002: Белей, Л.О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблема теорії та історії [Текст] / О. Л. Белей. – Ужгород. – 2002. – 176 с. – Бібліогр. : с.170-172.
- Бойко 2003: Бойко, Ю. «Невеличка драма» В. Підмогильного на тлі дійсності 20-х років [Текст] // Досвід кохання і критика чистого розуму: Валер'ян Підмогильний: тексти та конфлікт інтерпретацій / Упоряд. О. Галета. – К.: Факт, 2003. – С. 313-331. – Бібліогр. : с. 331.
- Забужко 2001: Забужко, О. Філософія і культурна притомність нації [Текст] // О. Забужко Хроніки від Фортінбраса. – К.: Факт, 2001. – С.136-148. – Бібліогр. : с. 148.
- Калінкін 1999: Калинин, В.М. Поэтика онима [Текст] / В. М. Калинин. – Донецьк, 1999. – 409 с. – Бібліогр. : с. 395-409.
- Карпенко 1978: Карпенко, М.В. Ономастика в художественной литературе [Текст] / М. В. Карпенко // Ономастика: Проблемы и методы: Сборник обзоров. – М., 1978. – С. 169-188. – Бібліогр. : с. 188.
- Карпенко Ю. 1986: Карпенко, Ю.А. Специфика имени собственного в художественной литературе [Текст] / Ю. А. Карпенко // *Onomastica*. – 1986. – Т. 31. – С. 5-22. – Бібліогр. : с. 22.
- Ковальчук 1997: Ковальчук, О. «Ідеологізоване тіло як фактор буття» [Текст] / О. Ковальчук // Слово і час. – 1997. – № 7-8. – С. 198-200. – Бібліогр. : с. 200.
- Крупеньова 2001: Крупеньова, Т.І. Ономастика драматичних творів Лесі Українки: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 [Текст] / Т. І. Крупеньова. – ОНУ – Одеса, 2001. – 112 с.
- Кухаренко 1984: Кухаренко, В.А. Имя заглавного персонажа в целом художественном тексте [Текст] / В. А. Кухаренко // Русская ономастика. – Одесса: ОГУ, 1984. – С.109-118. – Бібліогр. : с. 118.

Михайлов 2008: Антология поэтонимологической мысли [Текст] / отв. ред. Е. С. Отин ; ост. подгот. текста В. М. Калинин ; коммент., указатели М. В. Бувеская и др. – Донецк : Юго-Восток, 2008. – Т. 1., 418 с. – ISBN 978-966-374-441-4

Мовчан 2000: Мовчан, Р. Проза В. Підмогильного. Доля. Людина. Стиль [Текст] / Р. Мовчан // Дивослово. – 2000. – № 1. – С. 15-24. – Бібліогр. : с. 24.

Отин 2006: Отин, Е.С. Словарь коннотативных собственных имен [Текст] / Е. С. Отин. – М. : ООО «А Темп», 2006. – 440 с. – ISBN5-9900358-3-7

Павличко 2003: Павличко, С. Интеллектуальна проза Петрова й Підмогильного [Текст] // Досвід кохання і критика чистого розуму : Валер'ян Підмогильний : тексти та конфлікт інтерпретацій / Упоряд. О. Галета. – К. : Факт, 2003. – С. 367-383. – Бібліогр. : с. 383.

Подольська 1988: Подольская, Н.В. Словарь русской ономастической терминологии [Текст] / Н. В. Подольская. – М. : «Наука», 1988. – 215 с.

Суперанская 1973: Суперанская, А.В. Общая теория шимени собственного [Текст] / А. В. Суперанская. – Москва : Наука, 1973. – 365 с. – Бібліогр. : с. 356-365.

Шевчук 2003: Шевчук, В. Екзистенціальна проза Валер'яна Підмогильного [Текст] / В. Шевчук // Досвід кохання і критика чистого розуму : Валер'ян Підмогильний : тексти та конфлікт інтерпретацій / Упоряд. О. Галета. – К. : Факт, 2003. – С. 353-367. – Бібліогр. : с. 367.

Шерех 2003: Шерех, Ю. Білок і його забурення [Текст] // Досвід кохання і критика чистого розуму : Валер'ян Підмогильний : тексти та конфлікт інтерпретацій / Упоряд. О. Галета. – К. : Факт, 2003. – С. 331-341. – Бібліогр. : с. 341.

Шотова-Ніколаєнко 2006: Шотова-Ніколаєнко, Г.В. Онімний простір романів Ю. І. Яновського : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 [Текст] / Г. В. Шотова-Ніколаєнко. – ОДУ – Одеса, 2006. – 21 с.

Використані джерела

Підмогильний 1989: Підмогильний, В. Місто : Роман, оповідання [Текст] / Упоряд. Р. Мовчан та В. Шевчука. – К. : Молодь, 1989. – 448 с.

Підмогильний 1991: Підмогильний, В.П. Місто : роман та оповідання [Текст]. – К. : Веселка, 1991. – 351 с.

Підмогильний 2003: Підмогильний, В. Листи з Соловків // Досвід кохання і критика чистого розуму : Валер'ян Підмогильний : тексти та конфлікт інтерпретацій / Упоряд. О. Галета. – К. : Факт 2003. – 427 с.

В статъе исследуется одна из актуальных проблем поэтонимологии – функционирование антропоэтонимов в художественном тексте (на материале рассказов и новелл В. Підмогильного). Рассмотрена и проанализирована структура антропоэтонимов рассказов и новелл, определены их функции, выявлено своеобразие ономастического письма автора.

Ключевые слова: андроним, антропоэтоним, безонимная номинация, дериват, патроним, поэтоним, поэтонимология.

Article explores one of the actual problems of poetonimology, in particular operation of antropoetonims in art text (based on short stories and novels of V. Pidmogyl'nyi). The structure of the antropoetonims in short stories and novels have been reviewed and discussed, their functions have been defined, and identity of onomastic author`s writing has been determined.

Keywords: andronim, antropoetonim, onimless nomination, derivative, patronim, poetonim, poetonimology.

Надійшла до редакції 14 листопада 2011 року.

РОЗДІЛ X. ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА: НАПРЯМИ Й АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ілля Данилюк

ББК Ш10*21
УДК 81'36**ВИКОРИСТАННЯ БУКВЕНОЇ МАСКИ
ДЛЯ ЧАСТИНОМОВНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ СЛОВОФОРМ**

У статті описано метод автоматичного визначення частиномовної приналежності довільної словоформи на основі її буквеної маски, що може бути частиною системи автоматичного аналізу тексту або інструментом автоматичного розмічування корпусу текстів. Пропонований підхід спирається на припущення, що комбінація літер на позначення голосних і приголосних звуків може однозначно або з певним відсотком ймовірності вказувати на граматичний клас словоформи.

Ключові слова: автоматичний морфологічний аналіз, словоформа, частина мови, буквена маска.

У процесі тривалого розвитку ІТ-сфери виокремилася специфічна галузь лінгвістичних інформаційних технологій, що включає автоматичний синтез та аналіз природного мовлення, у тому числі текстів. У вже усталеній схемі систем автоматизованого аналізу тексту [Карпіловська 2008: 127] вихідним є модуль автоматичного морфологічного аналізу, призначення якого – визначити для кожного слова його граматичний клас і підклас, іншими словами, частиномовну приналежність й основні граматичні категорії, що стане підґрунтям аналізу подальших рівнів: синтаксичного, семантичного і т.д.

Поступово сформувалися кілька підходів, або методів виконання АМА, серед них: 1) словникові методи: а) аналіз із словником основ і закінчень; б) аналіз зі словником словоформ; 2) безсловникові методи: а) аналіз методом логічного множення; б) графемний аналіз, або аналіз з використанням таблиць квазіфлексій [Дарчук 2008: 30; Марчук 2000: 45]. Кожен з них має свої переваги та недоліки, сферу застосування й придатність для використання з мовами різного типу, що не є предметом розгляду у цій статті. Натомість ми ставимо собі за мету продемонструвати розробку окремого прийому в межах графемного методу АМА, що спиратиметься на максимально формалізовані дані – буквену маску слова з одиниць тільки двох типів: літер на позначення приголосних і літер на позначення голосних фонем. Також прагнутимо реалізувати конкретні завдання: 1) описати попередні засади прийому АМА з використанням буквеної маски; 2) підготувати базу даних словоформ української мови; 3) на основі побудованої бази створити таблицю буквених масок для виконання одного із завдань АМА – визначення частини мови, до якої належить аналізована словоформа.

Наша робота спирається на припущення, що для частиномовної ідентифікації довільних словоформ в аналізованому тексті з достатнім рівнем вірогідності (правильність має складати не менше 95%, що є прийнятними для систем АМА іншими методами) можна використовувати їхню бінарну буквену маску. У цій масці усі літери на позначення приголосних фонем будуть замінені знаком X, а літери на позначення голосних – знаком Y. Наприклад, словоформа «голосних» матиме маску YXYXXXYX.

До укладання списку квазіфлексій або, у нашому випадку, буквених масок існують два підходи: ручне укладання з елементами автоматизації й повністю автоматичне з використанням процедури «навчання» на корпусі текстів [Jurafsky 2009]. Ми обрали перший підхід, оскільки маємо в розпорядженні базу даних українських лексем зі зразками відмінювання¹ і не маємо розміченого корпусу українських текстів достатнього обсягу. База даних існує у форматі MS Access, який і став інструментом дослідження.

Нарешті, для сучасних систем АМА досяжним є рівень, коли правильно визначається граматичний клас чи підклас для 95% словоформ [Пак 2011]. Саме від цього відсоткового показника ми будемо відштовхуватися, накладаючи обмеження чи обираючи допущення для різних аспектів роботи.

Першим кроком став аналіз лексичного складу БД (Таблиця 1), метою якого було з'ясувати, одиниці яких класів слід включити до подальшої побудови буквених масок, оскільки наперед легко передбачити, що, наприклад, сполучники, прийменники чи частки, які у словнику кількісно поступаються іменникам і дієсловом, не доцільно розпізнавати за буквеною маскою, а простіше задати в системі АМА списком.

Таблиця 1. Кількісний лексичний склад БД з погляду класу слова

Кількість лексем	Номер класу слова	Відсоток від загальної кількості	Клас слова
1	40	0,001%	
2	11	0,001%	

¹ БД створена автором у 2005 році під час роботи над кандидатською дисертацією на основі відкритого на той час проекту «Словники України» УМФ НАН України.

2	12	0,001%	
21	37	0,014%	
31	10	0,021%	числівник (порядковий)
54	4	0,036%	займенник (іменникового типу)
78	9	0,052%	числівник (кількісний)
85	5	0,056%	займенник (прикметникового типу)
85	34	0,056%	
88	33	0,058%	
116	36	0,077%	
117	35	0,077%	
184	41	0,122%	дієприслівник
222	14	0,147%	
261	39	0,173%	
359	32	0,238%	
647	13	0,428%	дієслово двовидове
1855	2	1,228%	
2357	15	1,561%	
5905	31	3,910%	прислівник
8504	7	5,631%	дієприкметник
14935	6	9,890%	дієслово недоконаного виду
18343	8	12,147%	дієслово доконаного виду
31776	3	21,042%	прикметник
64985	1	43,033%	іменник
151013			

Останні шість груп разом складають майже 96%, тому надалі предметом аналізу будуть такі класи слів: іменник, прикметник, дієслово, дієприкметник, прислівник. З огляду на важливість займенника, числівника й дієприслівника до переліку були включені відповідні класи.

Другим, але паралельним кроком була перевірка припущення, що доцільно аналізувати тільки словоформи певної довжини, оскільки діагностична сила буквеної маски зростає зі збільшенням кількості літер у слові. Результати представлено у Таблиці 2.

Таблиця 2. Кількісний лексичний склад БД з погляду довжини слова

Кількість	Довжина у літерах	Відсоток від загальної кількості
15	1	0,01%
126	2	0,08%
931	3	0,62%
2633	4	1,74%
6173	5	4,09%
9512	6	6,30%
13813	7	9,15%
18743	8	12,41%
20467	9	13,55%
20135	10	13,33%
17476	11	11,57%
13621	12	9,02%
9936	13	6,58%

6554	14	4,34%
4238	15	2,81%
2497	16	1,65%
1496	17	0,99%
916	18	0,61%
590	19	0,39%
381	20	0,25%
242	21	0,16%
181	22	0,12%
120	23	0,08%
76	24	0,05%
62	25	0,04%
36	26	0,02%
20	27	0,01%
9	28	0,01%
7	29	0,00%
6	30	0,00%
1	33	0,00%
151013		

На підставі даних таблиці ми з'ясували, що предметом подальшого аналізу мають стати слова, що складаються з 3 і більше, але більше 15 літер, які разом складають понад 95%.

Нарешті, добір матеріалу завершився створенням додаткової БД словоформ, яка включає усі словоформи для лексем класів *іменник*, *прикметник*, *дієслово*, *дієприкметник*, *прислівник*, *числівник*, *займенник*, довжина яких складає від 3 до 15 літер включно. Кількісно це майже 2,5 млн. словоформ, дані щодо розподілу за класами представлено у Таблиці 3.

Таблиця 3. Кількісний склад БД словоформ з погляду класу слова

К-сть	Клас слова
683026	дієслово
743710	іменника
222134	дієприкметник
49388	дієприслівник
1608	займенник
782993	прикметник
4325	прислівник
837	числівник
2488021	

Останнім кроком, що передував власне аналізу гіпотези про діагностичні можливості буквеної маски слова, була побудова цих масок для усіх словоформ. З усіх варіантів побудови бінарної маски ми зупинилися на напівфонематичному: літери *a, o, y, e, i, u, я, ю, є, ї* були закодовані Y, решта – X, апостроф – X, м'який знак у масці не представлено. Разом з тим, можемо припустити, що діагностична точність зросте, якщо апостроф і ь враховувати як окремі символи, однак така маска перестане бути бінарною і не відповідатиме гіпотезі, яку ми намагаємося перевірити.

Безпосередні результати дослідження впливають з аналізу сформованої БД словоформ, кожна з яких отримала певну маску. Було встановлено, що 2,5 млн. словоформ вказаних вище класів мають 21829 різних масок, причому 2411 масок охоплюють понад 95% словоформ. Кількісно це маски, кожна з яких зустрічається у більш ніж 30 словоформ. Обсяг аналізованих даних, отже скоротився до 2411 одиниць і сформував окрему БД. Її фрагмент, що демонструє найбільш частотні маски, представлено у Таблиці 4.

Таблиця 4. Фрагмент БД масок словоформ

К-сть	Маска	Клас слова
13601	XУХУХХУХУ	Іменник
13742	XУХУХХУХУ	Прикметник
14246	XУХУХХУХ	Прикметник
14560	XУХУХУХУ	Дієслово
15014	XУХУХУХ	Іменник
15095	XУХУХУХУХУ	Дієслово
15340	XУХУХУХХУ	Іменник
18302	XУХУХУХУ	Іменник
18330	XУХУХХУ	Іменник
19992	XУХХУХУ	Іменник
21155	XУХУХУ	Іменник

Наприклад, бачимо, що найбільш частотною є маска XУХУХУ, яка дозволяє ідентифікувати 21155 іменникових словоформ.

Для спростування чи підтвердження нашої робочої гіпотези про діагностичні можливості буквеної маски ми побудували зведену таблицю, у якій для кожної маски вказано, словоформи якого класу можуть бути представлені нею, фрагменти цієї таблиці у кількісному й відносному відсотковому представленні наведені у Таблиці 5.

Таблиця 5. Фрагмент зведеної таблиці БД
а) кількісне представлення

Маска	Дієсл.	Імен.	Дієприкм.	Дієприсл.	Займ.	Прикм.	Присл.	Числ.
ХХХУ	60							
ХХХУХ	266	147						
ХХХУХХХУ	32					54		
ХХХУХХХУХ	38					97		
ХХХУХХХУХУ	43					76		
ХХХУХХХУХУХ			31					
ХХХУХХУ	654	469	42	65		282		
ХХХУХХУХ	765	290	76			495		
ХХХУХХУХХ	41	36						
ХХХУХХУХХУ	274	324		118		108		
ХХХУХХУХХУХ	34	84				189		

б) відносне відсоткове представлення

Маска	Дієсл.	Імен.	Дієприкм.	Дієприсл.	Займ.	Прикм.	Присл.	Числ.
ХХХУ	100%							
ХХХУХ	64%	36%						
ХХХУХХХУ	37%					63%		
ХХХУХХХУХ	28%					72%		
ХХХУХХХУХУ	36%					64%		
ХХХУХХХУХУХ			100%					
ХХХУХХУ	43%	31%	3%	4%		19%		
ХХХУХХУХ	47%	18%	5%			30%		
ХХХУХХУХХ	53%	47%						
ХХХУХХУХХУ	33%	39%		14%		13%		
ХХХУХХУХХУХ	11%	27%				62%		

Поверхово дані зведеної таблиці можна читати, наприклад, так: маска ХХХУ однозначно вказує, що аналізована словоформа належить до класу дієслова; маска ХХХУХ – з імовірністю 64% вказує на дієслівний клас словоформи і з імовірністю 36% – на іменниковий; маска ХХХУХХХУХХУХ – з імовірністю 62% вказує на прикметниковий клас словоформи, 27% – іменниковий, 11% – дієслівний і т.д.

Остаточні підсумки дослідження демонструє Таблиця 6, у якій знайдені маски представлено у згрупованому кількісному вигляді на підставі того, які класи слів вони дозволяють ідентифікувати.

Таблиця 6. Результати аналізу комбінацій

К-сть масок	Клас слова
1	числ.
263	дієсл.
27	дієприкм.
173	імен.
725	прикм.
27	дієсл., дієприкм.
132	дієсл., імен.
25	дієсл., прикм.
20	дієсл., дієприсл.
10	дієприкм., прикм.
10	імен., дієприкм.
306	імен., прикм.
1	імен., дієприсл.
24	дієсл., дієприкм., прикм.
1	дієсл., дієприкм., дієприсл.
15	дієсл., імен., дієприкм.
141	дієсл., імен., прикм.
13	дієсл., імен., дієприсл.
1	дієсл., імен., займ.
3	дієсл., дієприсл., прикм.
33	імен., дієприкм., прикм.
13	імен., дієприсл., прикм.
279	дієсл., імен., дієприкм., прикм.
1	дієсл., імен., дієприкм., дієприсл.
95	дієсл., імен., дієприсл., прикм.
1	дієсл., імен., займ., прикм.
1	дієсл., імен., дієприкм., прикм., числ.
1	дієсл., імен., дієприкм., прикм., присл.
35	дієсл., імен., дієприкм., дієприсл., прикм.
3	дієсл., імен., дієприкм., займ., прикм.
8	дієсл., імен., дієприсл., прикм., присл.
2	дієсл., імен., займ., прикм., присл.
15	дієсл., імен., дієприкм., дієприсл., прикм., присл.
4	дієсл., імен., дієприкм., займ., прикм., присл.
3	дієсл., імен., дієприкм., дієприсл., займ., прикм., присл.

Отже, можемо зробити низку висновків:

1) буквена маска словоформи загалом може діагностувати або частинимовну приналежність словоформи. Наприклад, дані Таблиці 6 свідчать, що 1189 масок (а це 49% від загальної кількості) дозволяють однозначно встановити клас словоформи. Загальний перелік масок із вказівкою класу слова, який вона охоплює, що є основним результатом дослідження, можна завантажити зі сторінки https://sites.google.com/site/pldiecl_onnukn1/home;

2) приблизно половина масок є омонімічними, тобто дозволяють встановити клас слова з певною ймовірністю.

У перспективі запропонований прийом можна уточнити інструментом зняття омонімії результатів автоматичного аналізу за допомогою переведення буквеної маски з бінарного вигляду у вигляд із розкритою однією літерою, і така маска вже однозначно вказуватиме на один і тільки один клас.

Література

- Дарчук 2008: Дарчук, Н.П. Комп'ютерна лінгвістика : Автоматичне опрацювання тексту [Текст] / Н. П. Дарчук. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 351 с.
- Карпіловська 2006: Карпіловська, Є.А. Вступ до прикладної лінгвістики : комп'ютерна лінгвістика. Підручник [Текст] / Є. А. Карпіловська. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. – 188 с.
- Марчук 2000: Марчук, Ю.Н. Основы компьютерной лингвистики [Текст] / Ю. Н. Марчук. – М. : Народный учитель, 2000. – 320 с.
- Пак 2011: Пак, Александр. Определение части речи слов в русском тексте (POS-tagging) на Python 3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://habrahabr.ru/blogs/python/125988/> (10.08.2011). – Назва з екрана.
- Jurafsky 2009: Jurafsky, D., Martin, J. H. Speech and Language Processing : An Introduction to Natural Language Processing, Computational Linguistics, and Speech Recognition [Text]. – Prentice Hall, 2009. – 988 pp.

В статтє описан метод автоматического определения частиречной принадлежности произвольной словоформы на основе ее буквенной маски, которая может быть частью системы автоматического анализа текста или инструментом автоматической разметки корпуса текстов. Предлагаемый подход опирается на предположение, что комбинация букв для обозначения гласных и согласных звуков может однозначно или с определенным процентом вероятности указывать на грамматический класс словоформы.

Ключевые слова: автоматический морфологический анализ, словоформа, часть речи, буквенная маска.

The paper describes a method of automatically part-of-speech determining for word-forms based on its character mask that can be part of the automatic text processing tool or automatic laying out a of text corpora. The proposed approach is based on the assumption that a combination of letters to indicate vowels and consonant sounds can indicate the grammatical class of word-forms uniquely or with a certain percentage of probability.

Keywords: automatic morphological processing, word-forms, part of speech, character mask.

Надійшла до редакції 16 листопада 2011 року.

Юлия Силина

ББК 81.2Фр-3

УДК 811.133.1'371

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОЙ ГРУППЫ ЗРИТЕЛЬНОГО ВОСПРИЯТИЯ ВО ФРАНЦУЗСКИХ НАРРАТИВНЫХ ТЕКСТАХ XX ВЕКА

Стаття присвячена динаміці функціонування номінації зорового сприйняття у французьких нарративних текстах ХХ століття. Здійснюється якісний і кількісний аналіз номінацій зорового сприйняття (ЗС) у французькій мові. Порівнюються дані із функційного навантаження на лексико-семантичне поле зорового сприйняття, на лексико-семантичні групи ЗС і на лексико-семантичні одиниці ЗС в першій і другій половині ХХ століття. Аналізуються отримані результати.

Ключові слова: лінгвістична прогностика, зорове сприйняття, нарративних текст, функційне навантаження, лексико-семантичне поле, лексико-семантична група, лексико-семантична одиниця.

На современном этапе развития лингвистики особый интерес и актуальность представляют причины, условия и следствия языковых изменений. И хотя указанные категории являются объектами диахронического языкознания, но появление лингвистической прогностики дало возможность более детального рассмотрения грядущих состояний того или иного уровня языка. В свою очередь, выделение и более активное развитие лексико-семантической прогностики, явилось важным инструментом предсказания будущего состояния лексической сферы как наиболее динамичного слоя языка [Кретов 1995].

Данное исследование выполнено в русле лингвистической прогностики и представляет собой попытку реализации качественного (семиотического) и количественного (функционального) анализа группы глаголов зрительного восприятия французского языка, образующих отдельный класс слов, как в функциональном, так и в лексическом отношении. Во-первых, «согласно вербоцентрической концепции, в основе которой лежит теория Л. Теньера, глагол представляет собой ядро высказывания, содержит ситуацию в свернутом виде» [Чарыкова 1998: 87]. Во-вторых, в лингвистической литературе отмечается, что язык мало пополняется глагольными новообразованиями. Таким образом, мы рассчитываем, что именно материал глагольной лексики даст наиболее достоверные и менее подверженные случайностям результаты. В-третьих, лексико-семантическая группа (ЛСГ) зрительного восприятия (ЗВ) включает высокочастотные глаголы французского языка и, исходя из этого, представляет интерес, как в общетеоретическом отношении, так и в практике обучения французскому языку.

Следует уделить особое внимание развитию данного научного направления, поступательному движению в исследовании лексико-семантической группы зрительного восприятия: вначале изучение данной ЛСГ на

материале русского языка было осуществлено А.А. Кретовым [Кретов 1980]. Впоследствии, опираясь на теоретические основы исследования лексико-семантических систем языка, предложенные А.А. Кретовым, его ученики осуществили анализ ЛСГ зрения в немецком языке – Л.В. Молчанова [Молчанова 2007], в американском варианте английского языка – И.В. Домбровская [Домбровская 2009]. Исходя из того, что рассматриваемая группа глаголов во французском языке до сих пор не была объектом специального лингвистического и тем более прогностического исследования, мы считаем целесообразным посвятить данное исследование именно этой проблематике.

В рамках нашего исследования мы условно разделили литературу XX века на два периода: первая (с 1900 по 1950 гг.) и вторая половина века (с 1951 по 2000 гг.). Мы осуществили функционально-семантический анализ лексико-семантических групп зрительного восприятия сначала для первого периода, а затем для второго, и впоследствии сравнили полученные данные по этим двум временным отрезкам с целью определения характера изменений не только в рамках рассматриваемых нами нарративных текстах, но и в целом в литературной традиции Франции того периода.

В данной статье мы ставим перед собой цель – проанализировать динамику функциональной нагрузки (ФН) на лексико-семантическую группу зрительного восприятия во французской нарративной прозе на протяжении XX века. Для достижения данной цели решались следующие задачи:

1. Определение величины ФН на лексико-семантическое поле зрительного восприятия (ЛСП ЗВ) в 1-ой половине и 2-ой половине XX в.
2. Выявление распределения ФН на ЛСГ ЗВ века в каждом из рассматриваемых временных срезов.
3. Анализ ФН на лексико-семантические единицы (ЛСЕ) внутри каждой ЛСГ ЗВ на протяжении XX века.
4. Сравнение полученных результатов по 1-ой половине и 2-ой половине XX в.

Источниками данного исследования являются тексты французской нарративной прозы, принадлежащие 20-ти разным авторам (каждый хронологический срез представлен 10-ю разными авторами). Текстовые выборки обследовались полностью (до конца предложения, абзаца, главы), хотя и не всегда были одинакового объема. Основным было условие одинакового количества исследуемых единиц – по 250 в каждом тексте (при необходимости привлекалось несколько текстов одного автора). Каждый текст находится во временных рамках определенного хронологического среза и является оригинальным.

Таким образом, мы имеем дело с анализируемым материалом из произведений французской нарративной прозы совокупной длиной более 1 млн. 200 тыс. словоупотреблений. Номинации зрительного восприятия на этом текстовом пространстве дали более 5 100 примеров.

В рамках изучения изменения функциональной нагрузки на номинации зрения в первой половине XX века, нами были проанализированы произведения французской нарративной прозы, принадлежащие десяти авторам. Это – Анри Барбюс, Жорж Бернанос, Коlette, Анатоль Франс, Андре Жид, Морис Леблан, Роже Мартен дю Гар, Марсель Пруст, Ромэн Роллан, Антуан де Сент-Экзюпери. Информация об авторах и текстах представлена в таблице 1.

Таблица 1

Сведения о выборках первой половины XX века

N	Сокращенное обозначение	Автор	Название текста	Размер текста в словоформах (округл.)	Год создания текста	Годы жизни автора
1	Barb	Henri Barbusse	"Le feu"	114 000	1916	1873-1935
2	Bern	Georges Bernanos	"L'imposture", "La joie"	79 000 + 72 000 = 151 000	1927, 1929	1888-1948
3	Cole	Colette	"Claudine à l'école"	77 000	1900	1873-1954
4	Fran	Anatole France	"Le mannequin d'osier", "Monsieur Bergeret à Paris", "Histoire comique"	40 000 + 55 000 + 47 000 = 142 000	1900, 1901, 1903	1844-1924
5	Gide	André Gide	"Les caves du Vatican", "La symphonie pastorale"	19000+64000 = 83000	1914, 1919	1869-1951
6	Lebl	Maurice Leblanc	"Les dents du tigre"	125 000	1921	1864-1941
7	MGar	Roger Martin du Gard	"Les Thibault : Le Cahier gris"; "Les Thibault : Le Pénitencier" (2 chapitres)	35 000 + 10 000 = 45 000	1922	1881-1958
8	Prou	Marcel Proust	A la recherche du temps perdu": tome VIII : "Le temps retrouvé"	141 000	1927	1871-1922
9	Roll	Romain	"Jean-Christophe": tome I	79 000	1904	1866-1944

		Rolland	"L'aube", tome II "Le matin"			
10	StEx	Antoine de Saint-Exupéry	"Vol de nuit", "Terres des hommes", "Le petit prince"	44 000 + 20 000 + 14 000 = 78 000	1931, 1939, 1943	1900-1944

Исследуя изменения ФН на номинации зрения во второй половине XX века, мы рассмотрели произведения следующих французских писателей: Эрве Базен, Альбер Камю, Маргерит Дюрас, Ромен Гари, Андрей Макин, Амели Нотомб, Франсуаза Саган, Марк Сан, Борис Виан, Бернар Вербер. Информация об авторах и текстах представлена в таблице 2.

Таблица 2

Сведения о выборках второй половины XX века

№	Сокращенное обозначение	Автор	Название текста	Размер текста в словоформах (округл.)	Год создания текста	Годы жизни автора
1	Bazi	Hervé Bazin	"Vipère au poing", "L'huile dans le feu"	50000+67000=117000	1948, 1965	1911-1996
2	Camu	Albert Camus	"La peste"	83 000	1951	1913-1960
3	Dura	Margeurite Duras	"L'Amant"	31 000	1984	1914-1996
4	Gary	Romain Gary	"La vie devant soi"	66 000	1975	1914-1980
5	Maki	Andreï Makine	"Le Testament français" (1-ère partie)	28 000	1995	1957
6	Noth	Amélie Nothomb	"Attentat", "Mercure"	34 000+34 000=68 000	1997, 1998	1967
7	Saga	Françoise Sagan	"Un peu de soleil dans l'eau froide"	42 000	1969	1935-2004
8	San	Marc San	"Les insoumis", "La porte intérieure"	69 000+58 000=127 000	1997,1998	1953
9	Vian	Boris Vian	"L'Arrache-cœur"	51 000	1953	1920-1959
10	Werb	Bernard Werber	"Le Père de nos pères" (2 parties)	79 000	1998	1961

Для начала мы проанализировали ФН на лексико-семантическое поле ЗВ у каждого из рассматриваемых авторов, а также вычислили среднюю ФН на ЛСП ЗВ, характерную для данного периода времени. Общая частота может быть представлена, как число употреблений, т.е. реализаций значения участия в зрительном восприятии в качестве субъекта, на миллион слов текста, или ipm (instances per million words). Это общепринятая в мировой практике единица измерения частотности, которая упрощает сравнение частоты слова в разных частотных словарях и в разных корпусах [Шаров 2002]. Мы получили следующие результаты (см. рис. 1 и 2):

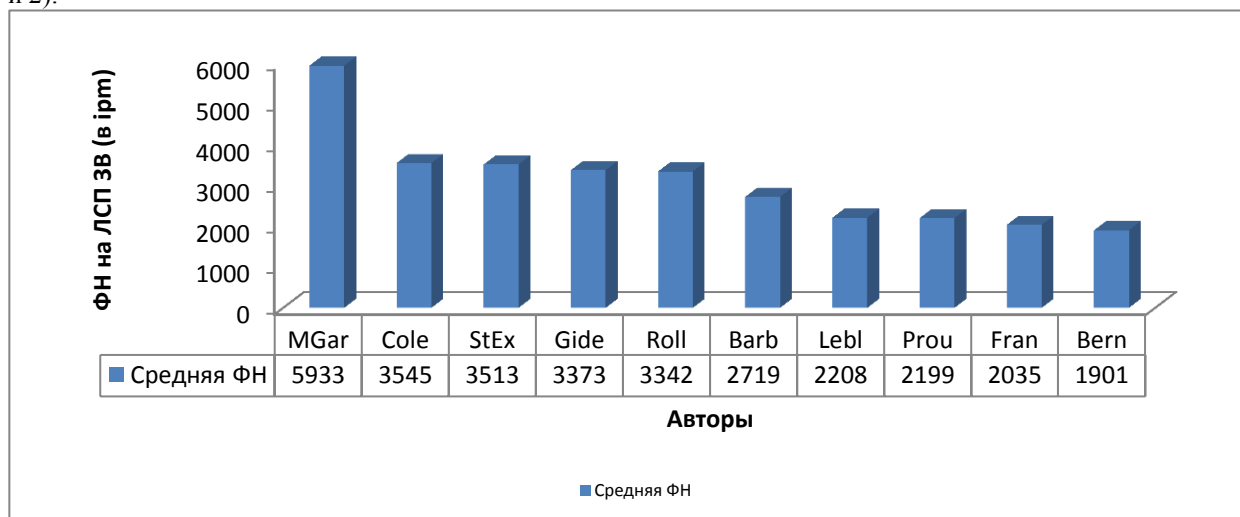

Рис. 1. ФН на ЛСП ЗВ у французских прозаиков 1-ой половины XX века (в ipm)

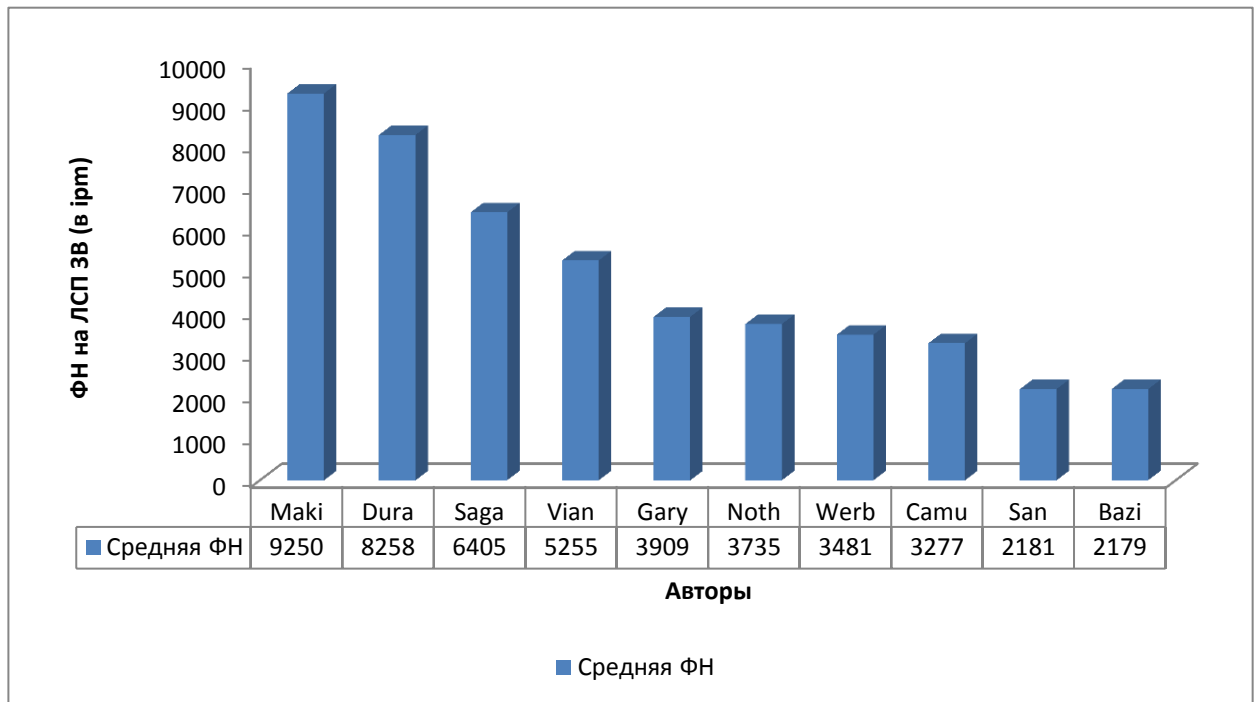

Рис. 2. ФН на ЛСП ЗВ у французских прозаиков 2-ой половины XX века (в ipm)

Из представленных гистограмм видно, что ФН на ЛСП ЗВ в произведениях авторов 2-ой половины XX века значительно выше, чем у авторов 1-ой половины XX века. В первом срезе ФН на поле ЗВ находится в пределах от 1900 ipm до 5900 ipm. Во втором срезе ФН на ЛСП ЗВ от 2179 ipm до 9250 ipm. Максимальная ФН наблюдается в произведении Андрея Макина – 9250 ipm и Эрве Базена 8258 ipm (2-ая пол. XX в.). Минимальная ФН наблюдается в выборке 1-ой половины XX века Жоржа Бернаноса (Bern) – 1901 ipm.

Средняя ФН на ЛСП ЗВ в 1-ой половине XX века – 3077 ipm, а во 2-ой половине XX века – 3820 ipm. Таким образом, рост ФН на поле ЗВ во 2-ой половине XX века может объясняться тем фактом, что в это время в художественной литературе возросла потребность в глаголах зрения.

Анализируя ЛСП зрительного восприятия, разные ученые-лингвисты рассматривают его под разным углом зрения и формулируют разные критерии для выделения подгрупп ЗВ. В нашей работе нас интересуют лишь те языковые единицы, выражающие зрительное восприятие, в которых «активным мыслится субъект зрительного восприятия, а не объект – отсекаются случаи типа *являться* чьему-л. *взору*», и которые выражены глаголами (глагольные ЛСВ) и глагольно-именными фразеосочетаниями (ФС). Опираясь на теоретические положения, разработанные и обоснованные в работах А.А. Кретьова, в данном исследовании мы будем рассматривать три ЛСГ в рамках лексико-семантического класса глаголов зрительного восприятия: ЛСГ *смотрения*, ЛСГ *видения*, ЛСГ *созерцания* [Кретьов 1980].

Теперь выделим различия ЛСГ *смотрения*, *видения* и *созерцания*, позволяющие нам классифицировать подобным образом глаголы ЗВ. В первую очередь подчеркнем, что разделение глаголов зрения на ЛСГ *смотрения* и *видения* зависит от характера направленности ЗВ: если от субъекта (отсубъектная направленность), то мы имеем дело с глаголами *смотрения*, а если направленность к субъекту (отобъектная или субъектностремительная направленность), то это глаголы *видения*. Наглядно эта оппозиция проявляется в противопоставленности ЛСЕ *бросать взгляды* (смотрение) ↔ *ловить взгляды* (видение).

Глаголы *созерцания* отличаются от глаголов *смотрения* и *видения* согласно другому критерию, их специфику составляет природа объекта. Обычно объект глаголов *созерцания* – это «большой (не охватываемый одним взглядом), сложный по форме и окраске, подвижный и изменчивый объект, сливающийся с окружающим фоном». В том случае, когда объект *созерцания* неподвижен, взгляд совершает «активное движение по его поверхности». А.А. Кретьов указывает еще одну отличительную черту глаголов *созерцания* – целенаправленность, направленность процесса на обнаружение объекта или удержание его в поле зрения. Таким образом, можно сделать вывод, что признаками глаголов *созерцания* являются сложность, изменчивость, подвижность объекта, а, следовательно, целенаправленность и активность зрительного процесса [Кретьов 2006].

Поскольку поле глаголов зрения состоит из трех ЛСГ: *смотрения*, *видения* и *созерцания*, то следующей нашей задачей является изучение распределения ФН на данные подгруппы на протяжении 1-ой половины и 2-ой половины XX века. Результаты исследования показаны на графиках (см. рис. 3 и 4).

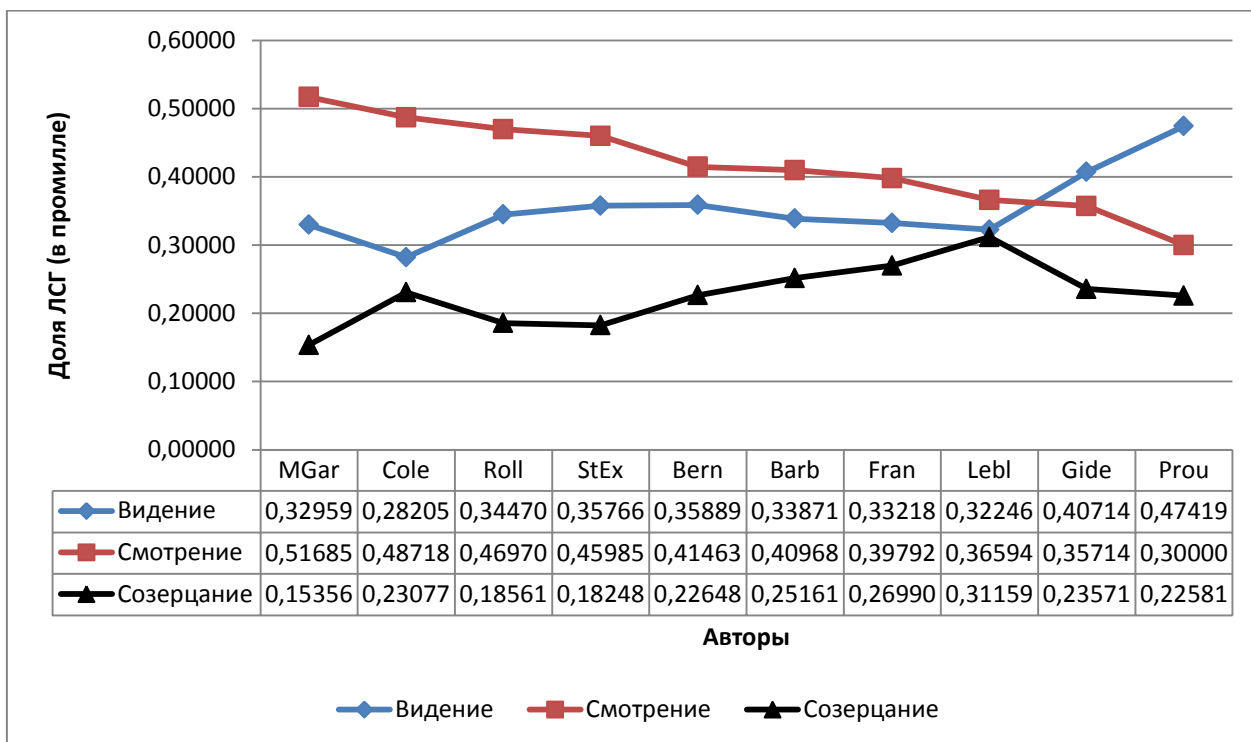

Рис. 3. Распределение ФН между ЛСГ 3В в 1-ой половине XX века

На графике хорошо видно, что у восьми авторов 1-ой половины XX века ФН на ЛСГ *смотрения* выше, чем ФН на ЛСГ *видения* и *созерцания*. Лишь в двух представленных выборках ФН на подгруппу *видения* выше, чем ФН на подгруппу *смотрения*: Андре Жид (Gide) и Марсель Пруст (Prou). Что касается распределения ФН между ЛСГ *видения* и *созерцания*, то в данном случае во всех выборках ФН на подгруппу *видения* выше, чем ФН на подгруппу *созерцания*. Как видно на диаграмме, при увеличении ФН на ЛСГ *видения* уменьшается ФН на ЛСГ *созерцания*, а в том случае, когда ФН на ЛСГ *видения* уменьшается, ФН на ЛСГ *созерцания* растет. Наиболее близка ФН на ЛСГ *созерцания* к ФН на ЛСГ *видения* и *смотрения* в выборке Мориса Леблана, это может быть объяснено тем фактом, что данное произведение является детективом, а этому жанру свойственно преобладание глаголов *созерцания*.

Общая картина распределения ФН на ЛСГ 3В в 1-й половине XX века выглядит следующим образом: ЛСГ *смотрения* – 42 %, ЛСГ *видения* – 35 %, ЛСГ *созерцания* – 23 %.

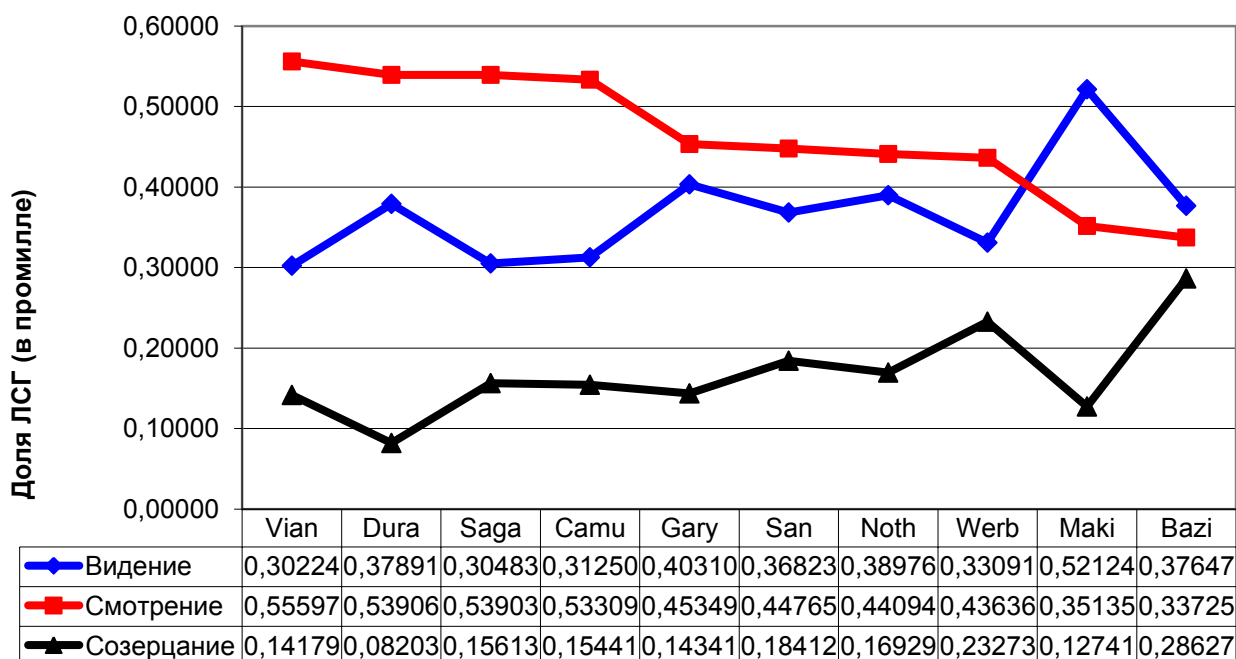

Рис. 4. Распределение ФН между ЛСГ 3В во 2-ой половине XX века

На рис. 4 отчетливо видно, что у восьми из десяти авторов 2-ой половины XX века ФН на ЛСГ *смотрения* выше, чем ФН на ЛСГ *видения*. И лишь в двух выборках – Андрей Макин (Maki) и Эрве Базен (Bazi) – глаголы *видения* преобладают над глаголами *смотрения*. Максимальная ФН на ЛСГ *смотрения* в произведении Виана. ФН на ЛСГ *созерцания* во всех выборках занимает третье место. Максимальная ФН на данную ЛСГ в выборке Базена. Общая картина распределения ФН на ЛСГ ЗВ во 2-й половине XX века выглядит следующим образом: ЛСГ *смотрения* – 46 %, ЛСГ *видения* – 37%, ЛСГ *созерцания* – 17 %.

Кроме того необходимо подчеркнуть зависимость, которая существует между разными ЛСГ и прослеживается в произведениях французской нарративной прозы на протяжении всего XX века. Во-первых, ЛСГ *видения* и *смотрения* находятся в прямой зависимости: при увеличении ФН на одну из этих подгрупп ФН на другую подгруппу уменьшается. Теперь обратим внимание на связь, существующую между ЛСГ *видения* и *созерцания*. Как видно на диаграммах, при увеличении ФН на ЛСГ *видения* уменьшается ФН на ЛСГ *созерцания*, а в том случае, когда ФН на ЛСГ *видения* уменьшается, ФН на ЛСГ *созерцания* растет. При этом если сравнить общую картину распределения ФН между ЛСГ ЗВ в первой и второй половине XX века, то можно заметить, что ФН на группы *смотрения* и *видения* выросла во 2-ом срезе, а ФН на ЛСГ *созерцания* уменьшилась.

В рамках исследования ФН на ЛСГ ЗВ у авторов XX века мы посчитали «коэффициент безбожия» (КБ) для двух рассматриваемых временных срезов, который мы, вслед за Ю.А. Сорокиным и А.А. Кретовым, рассматриваем как разность между относительной употребительностью глаголов *смотрения* и *видения* [Кретов 1995]. Это коэффициент можно также трактовать, как «коэффициент доверия/недоверия» к внешнему миру. Поскольку глаголы *видения* обозначают действие, направленное к субъекту восприятия извне, а глаголы *смотрения* – действие, направленное от субъекта вовне, то можно сказать, что когда человек «доверяет» миру – он впускает в себя визуальный образ объектов (*видит* их), «коэффициент доверия» больше, следовательно, «коэффициент безбожия» ниже. А в том случае, когда субъект «не доверяет» окружающему миру (он не вбирает его в себя, а напротив – направляет свою активность на него, *смотрит*) в данном случае употребляются глаголы *смотрения* и «коэффициент безбожия» выше. Другими словами, чем больше разность между значениями ФН на ЛСГ *смотрения* и ЛСГ *видения*, тем выше «коэффициент безбожия». Результаты, полученные при вычислении «коэффициента безбожия» в произведениях французских прозаиков 1-ой и 2-ой половины XX века изображены на гистограммах (см. рис. 5 и 6).

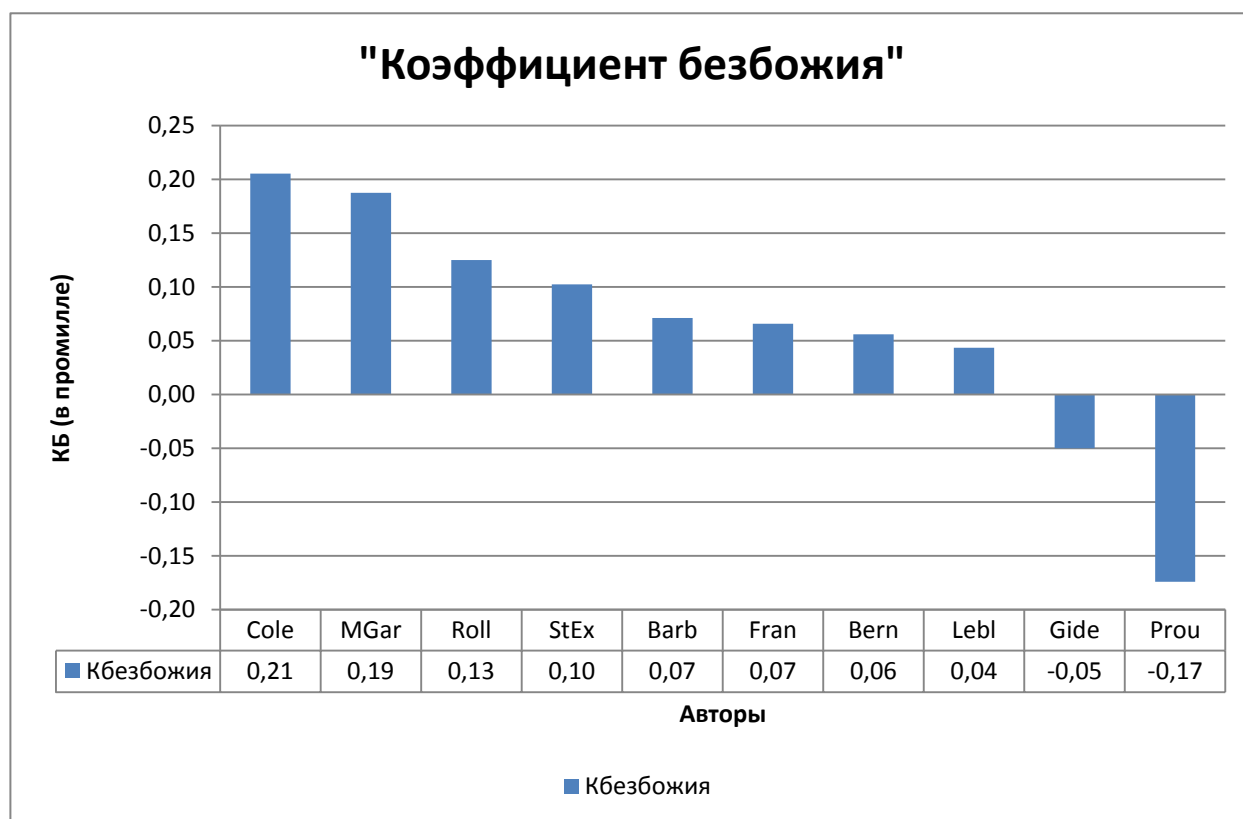

Рис.5. «Коэффициент безбожия» авторов 1-ой половины XX века

Как видно из представленной гистограммы, у двух авторов первой половины XX века – Андре Жид и Марсель Пруст – КБ является отрицательным, поскольку в их выборках глаголы *видения* преобладают над глаголами *смотрения*, т.е. этих писателей можно считать достаточно «набожными» в рамках рассматриваемого временного периода, следовательно, по своему мировоззрению они отличаются от других авторов данного

времени. Следует заметить, что Андре Жид долгое время был «отщепенцем» в современной ему французской культуре: он был одним из очень немногих убеждённых проповедников протестантизма во Франции. Что касается особенностей творчества Марселя Пруста, то в первую очередь, надо подчеркнуть, что в истории французской литературы Пруст известен как родоначальник психологического романа. «Пруст стремится показать недостоверность, относительность представлений человека о себе, о мире и обществе, расшатанность, непрочность самого общества» [Толмачев 1961: 156]. Художественный опыт этих французских авторов разнообразно отозвался в творческих исканиях многих западноевропейских писателей XX века.

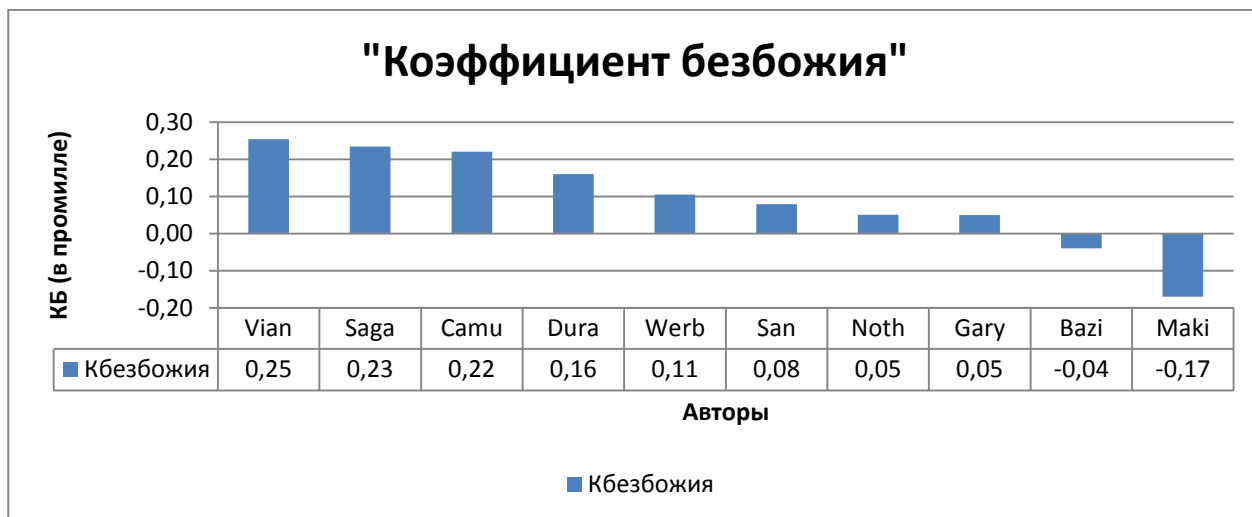

Рис.6. «Коэффициент безбожия» авторов 2-ой половины XX века

Во второй половине XX века мы также видим, что у двух писателей – Андрей Макин и Эрве Базен – КБ отрицательный, и этот факт свидетельствует об отличии мировоззренческих и художественных концепций данных авторов от их современников. Эрве Базен родился в набожной семье (его отец профессор католического университета), учился в закрытом католическом лицее и это, безусловно, оказало влияние на его творчество. А что касается особенностей мировоззрения Андрея Макина, то здесь можно привести его цитату: «...Ведь за всем для меня стоит готовность пренебречь материальным и стремиться к духовному...» [<http://russedina.ru/frontend/library/persons/id=5826>].

Следующим этапом нашего исследования является изучение распределения ФН между ЛСЕ внутри каждой из трех ЛСГ зрения: *смотрения*, *видения* и *созерцания* и сопоставление полученных данных в 1-ой половине и 2-ой половине XX века. Для реализации данной задачи мы определяем среднюю ФН для каждой ЛСЕ в ЛСГ, вычисляем относительную ошибку средней и доверительный интервал.

Для начала проанализируем ФН на ЛСЕ внутри наиболее многочисленной ЛСГ ЗВ – *смотрения*. В результате были получены следующие данные для ЛСГ *смотрения* в 1-ой половине XX века (см. рис.7) и ЛСГ *смотрения* во 2-ой половине XX века (см. рис. 8).

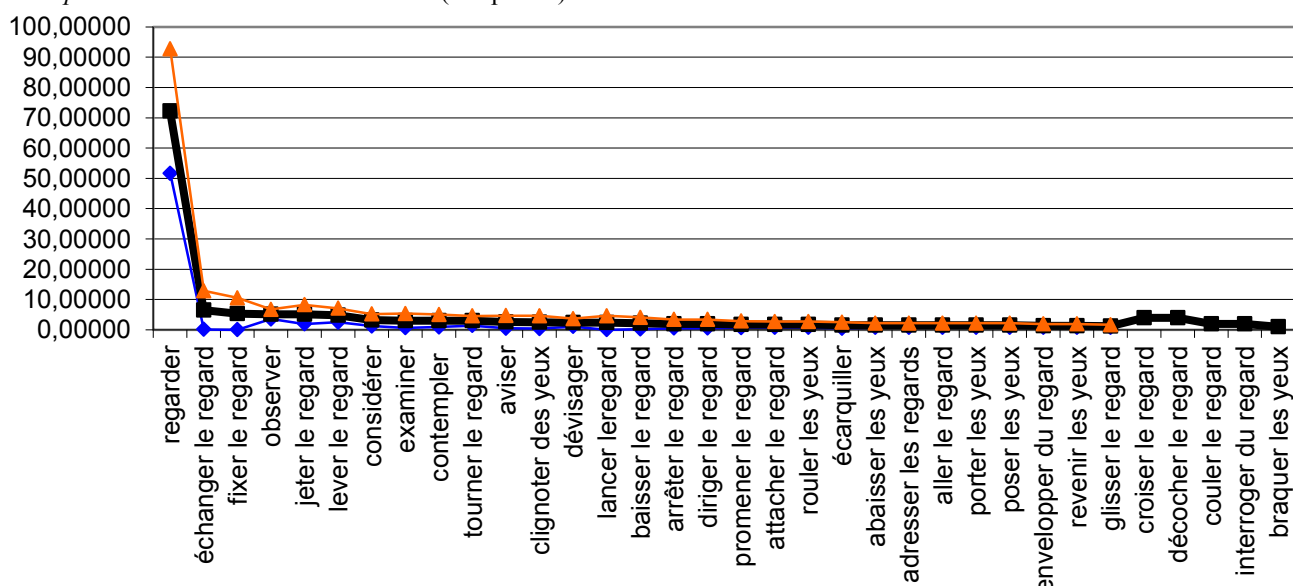

Рис.7. Распределение ФН между ЛСЕ *смотрения* во французской прозе 1-ой половины XX в.

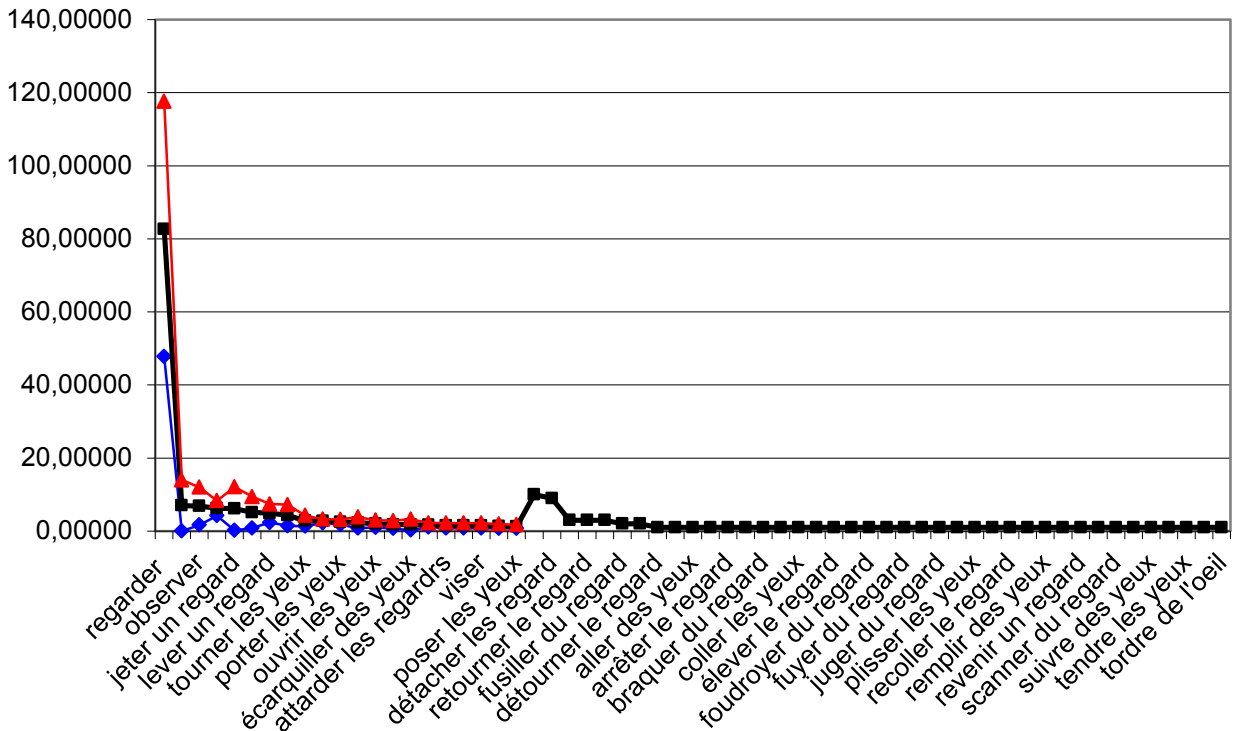

Рис.8. Распределение ФН между ЛСЕ смотрения во французской прозе 2-ой половины XX в.

Проанализировав полученные данные, мы констатируем тот факт, что максимальная ФН между ЛСЕ внутри ЛСГ *смотрения* для двух рассматриваемых временных срезов наблюдается у глагола *regarder*, но с тем замечанием, что во 2-ой половине XX в. ФН на данный глагол выше, чем в 1-ой половине XX в. Минимальная функциональная нагрузка у большой группы фразеосочетаний, которые редко употреблялись авторами в рассмотренных нами выборках.

Следует заметить тот факт, что в 1-ой половине и во 2-ой половине XX века ЛСГ *смотрения* обладает одинаковым количеством ЛСЕ, но при этом состав данной подгруппы изменился на протяжении века.

Перейдем к рассмотрению распределения ФН внутри второй по частоте употребления в рамках данных периодов времени ЛСГ – *видения*. Полученные данные представлены на графиках (см. рис. 9 и 10).

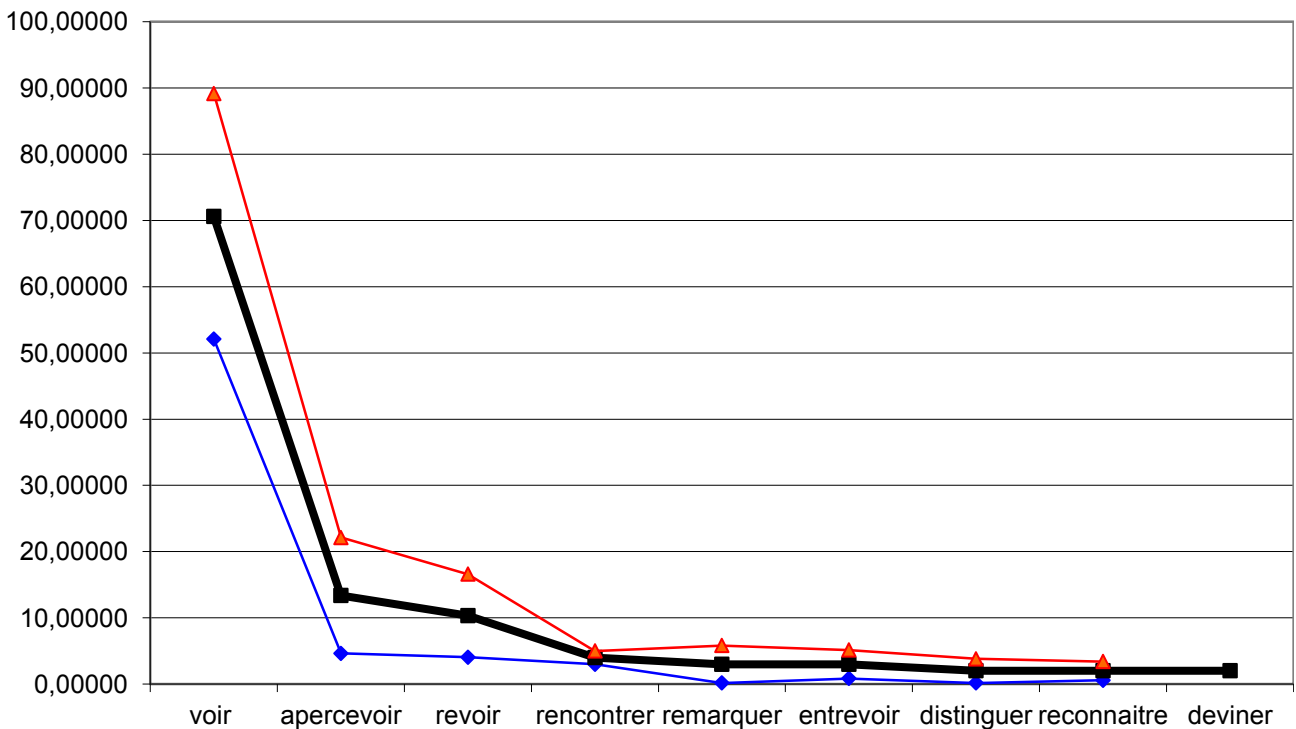

Рис.9. Распределение ФН между ЛСЕ видения во французской прозе 1-ой половины XX в.

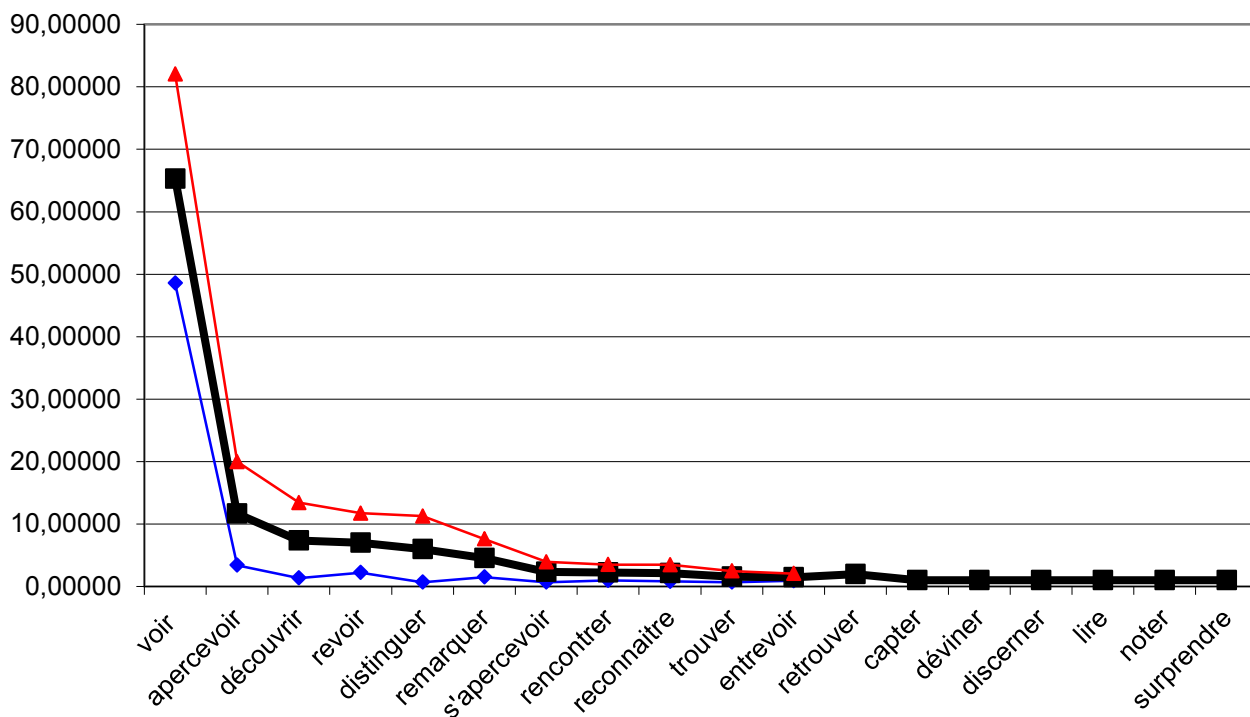

Рис.10. Распределение ФН между ЛСЕ видения во французской прозе 2-ой половины XX в.

Как видно из представленных диаграмм максимальная ФН в рамках ЛСГ видения в рассматриваемых временных срезах наблюдается у глагола *voir*, на втором месте по частоте употребления идет глагол *apercevoir* в значении – «заметить что-то». Минимальная ФН в 1-ой половине XX века у глагола *deviner*. Во 2-ой половине XX века – у нескольких ЛСЕ: *retrouver*, *capter*, *deviner*, *discerner*, *lire*, *noter*, *surprendre*. Подчеркнем, что во втором срезе ЛСГ является более многочисленной, чем в первом.

Теперь проанализируем распределение ФН внутри третьей по частоте употребления ЛСГ созерцания для 1-ой половины XX века (см. рис. 11) и 2-ой половине XX века (см. рис. 12).

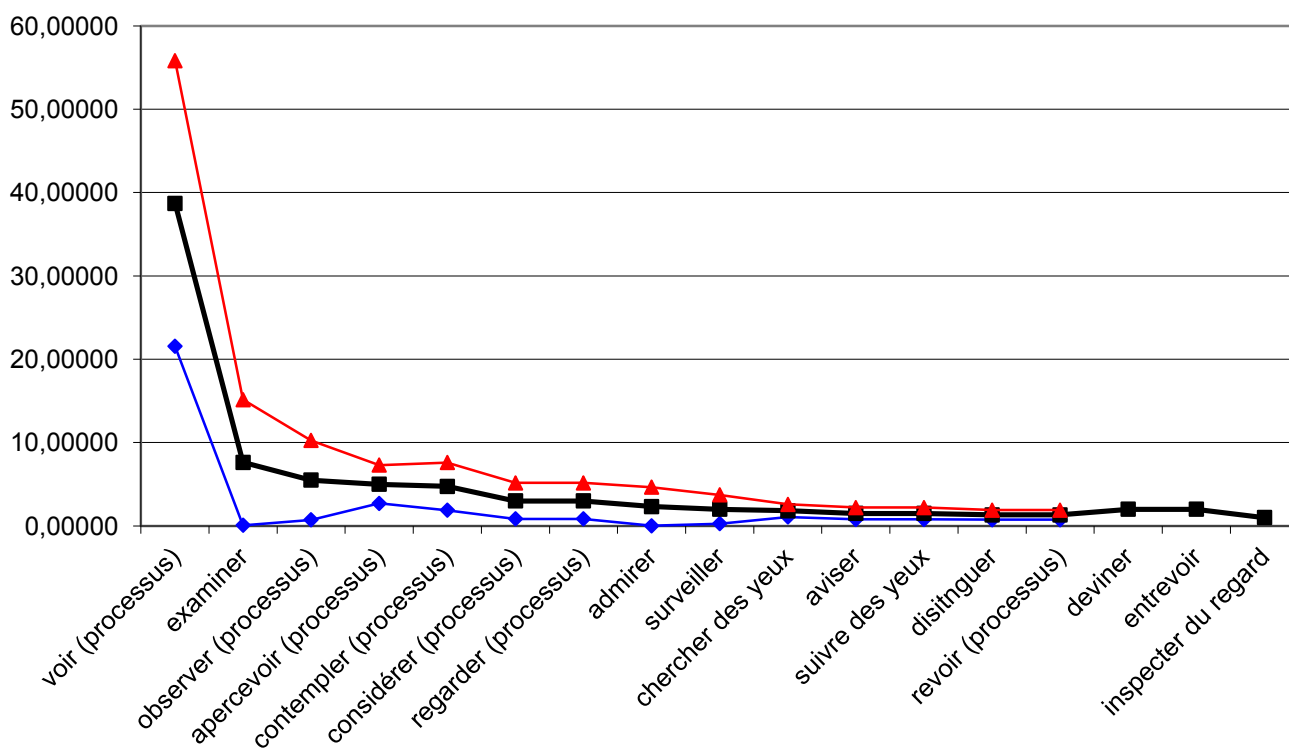

Рис.11. Распределение ФН между ЛСЕ созерцания во французской прозе 1-ой половины XX в.

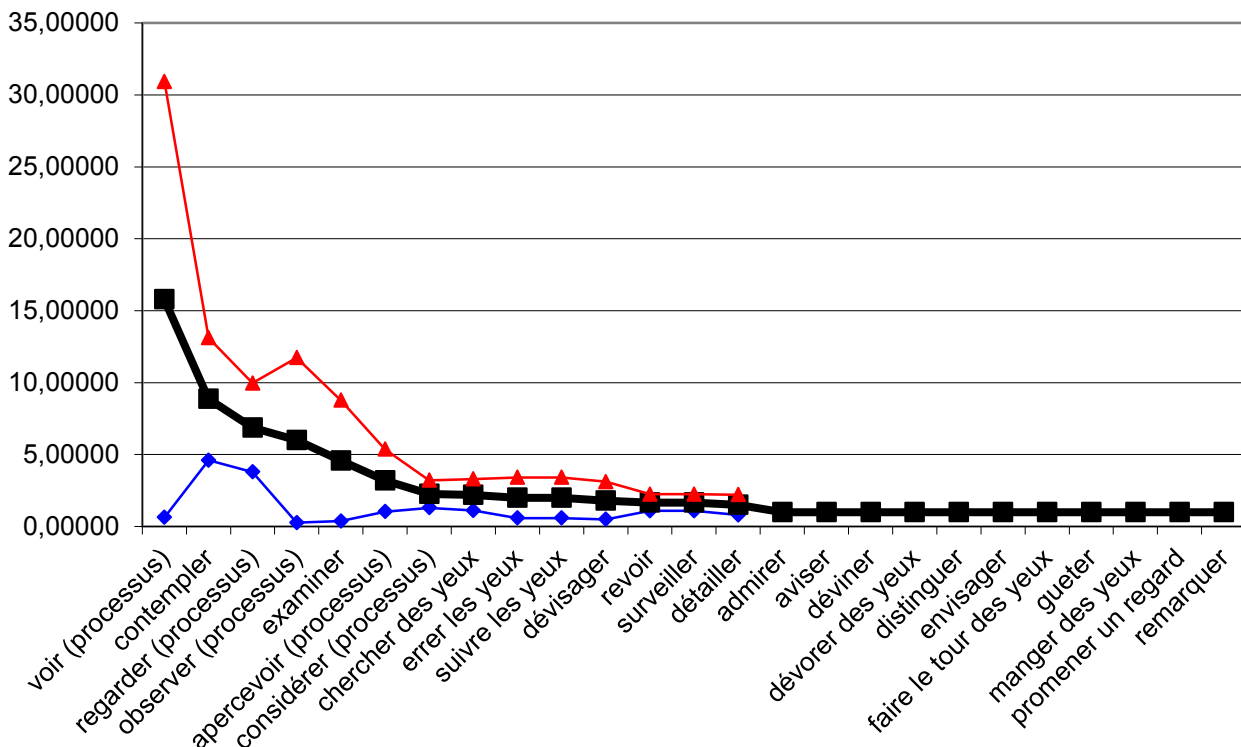

Рис.12. Распределение ФН между ЛСЕ созерцания во французской прозе 2-ой половины XX в.

Как можно заметить, в рамках ЛСГ *созерцания* находятся ряд глаголов, которые уже встречались среди ЛСЕ *видения* и *смотрения*, но следует особенно подчеркнуть тот факт, что в данном случае (в ЛСГ *созерцания*) объект носит процессуальный характер или является сложным, подвижным предметом.

Наибольшая ФН внутри ЛСГ *созерцания* наблюдается у глагола *voir* в значении «наблюдать некий процесс». Затем идут несколько глаголов обладающих приблизительно равной ФН (*examiner*, *apercevoir*, *contempler*, *considérer*, *observer*, *regarder*). И у нескольких ЛСЕ *созерцания* минимальная ФН, поскольку они крайне редко употреблялись авторами в рассмотренных нами выборках.

На данном этапе исследования обратимся к анализу динамики ЛСВ внутри ЛСГ *смотрения*, *видения*, *созерцания*. В функциональной стратификации ЛСЕ большую роль играет понятие «ранг частоты». Этот критерий учитывает равномерность распределения единицы и ее относительную частоту в тексте. Чем меньше сумма рангов ЛСЕ, тем выше ее место в стратификации ЛСГ, и наоборот, если единица обладает наибольшей суммой рангов, то она занимает низшее место в структуре ЛСГ.

Для начала предпримем анализ структурных звеньев ЛСГ *смотрения* у авторов 1 и 2-ой половине XX века. Доминантой ЛСГ *смотрения* для этих двух срезов является глагол *regarder*. Причем следует подчеркнуть тот факт, что данная ЛСЕ является доминантой во всех двадцати выборках. Состав малого ядра данной ЛСГ практически одинаков для этих двух временных срезов, в него входят следующие ЛСЕ: *regarder*, *fixer un regard*, *jeter un regard*, *lever un regard*, *baisser les yeux*, *échanger du regard*.

Теперь обратимся к распределению по рангам частот ЛСВ внутри ЛСГ *видения*. Доминантой ЛСГ *видения* у всех двадцати авторов является глагол *voir*. В малое ядро ЛСГ *видения* входят следующие ЛСЕ: *voir*, *apercevoir*, *revoir*.

Рассмотрим распределение ФН на звенья ЛСГ *созерцания* на протяжении 1-ой и 2-ой половины XX века. В восьми выборках первого среза доминантой является ЛСЕ *voir*, в двух выборках доминанта – *examiner*. Во втором хронологическом срезе бесспорной доминантой во всех десяти выборках является глагол *voir*. Членами малого ядра ЛСГ *созерцания* для первой и второй половины века являются ЛСЕ: *voir*, *examiner*, *apercevoir*, *contempler*, *observer*, но следует заметить, что во втором срезе в состав малого ядра данной группы также входит глагол *regarder*. Мы можем сделать вывод, что ЛСГ *созерцания* представляет собой разнообразную по своему лексическому составу, хотя и не такую многочисленную как ЛСГ *смотрения*, группу глаголов и фразеосочетаний.

Таким образом, функциональный анализ лексико-семантической группы зрительного восприятия во французской нарративной прозе 1-ой половины и 2-ой половины XX века позволил нам определить среднюю ФН на поле ЗВ в целом, а также на отдельные ЛСГ ЗВ (*смотрения*, *видения*, *созерцания*) и ЛСЕ внутри каждой ЛСГ. Проведенный анализ позволяет сделать следующие выводы: во-первых, ФН на поле ЗВ во 2-ом срезе значительно преобладает над ФН в 1-ом срезе, а, следовательно, глаголы, выражающие процесс активного зрительного восприятия, пользовались популярностью у авторов конца XX века. Во-вторых, для данного века

характерна нестабільність в плані розподілення ФН на ЛСГ ЗВ, поскільки у восьми из десяти авторів кожного часового срезі ФН на ЛСГ *смотрения* вище, чем ФН на ЛСГ *видения*, но в двух выборках (каждого полувека) глаголы *видения* преобладают над глаголами *смотрения*; ЛСГ *созерцания* занимает третье место в «рейтинге» ЛСГ впервой и во второй половине XX века, но при этом мы наблюдаем снижение ФН на данную подгруппу на протяжении столетия. В-третьих, внутри ЛСГ ЗВ значительных изменений не происходит, структурные звенья групп остаются достаточно стабильными на протяжении всего века. И, в-четвертых, мы вычислили ФН на ЛСЕ внутри отдельных подгрупп, что позволило нам определить место данной единицы не только в функциональной иерархии анализируемого текста, но и в рамках всего рассматриваемого периода времени. Конечной целью исследования является прогнозирование динамики функциональной нагрузки (ФН) в трех ЛСГ французских глаголов зрительного восприятия (*смотрения*, *видения* и *созерцания*) на 2-ую половину XXI.

Литература

- Домбровская 2009: Домбровская, И.В. Динамика и прогностика лексико-семантической группы зрительного восприятия в американском варианте английского языка [Текст] / И. В. Домбровская. – Воронеж : Изд.-полиграфич. центр Воронеж. гос. ун-та, 2009. – 198 с.
- Кретов 1980: Кретов, А.А. Семантические процессы в лексико-семантической группе глаголов зрительного восприятия современного русского языка [Текст] / А. А. Кретов // Дисс... канд. филол. наук. – Воронеж, 1980. – 228 с.
- Кретов 1994: Кретов, А.А. Основы лексико-семантической прогностики [Текст] : автореф. дисс... докт. филол. наук / А. А. Кретов . – М.: МГУ , 1994. – 35 с.
- Кретов 1995: Кретов, А.А. Лингвистическая прогностика как дезидерата теории языка [Текст] / А. А. Кретов // Лингвистика на исходе XX века : итоги и перспективы. Тезисы международной конференции. Т. I. – М. : Филология, 1995. – С. 267-269.
- Кретов 1995: Кретов, А.А. Употребление глаголов зрения в художественной прозе И.А. Бунина [Текст] / А. А. Кретов // И.А. Бунин и русская культура XIX-XX веков : тез. Междун. науч. конф., посвященной 125-летию со дня рождения писателя. – Воронеж : «Квадрат», 1995. – С. 83-87.
- Кретов 2006: Кретов, А.А. Основы лексико-семантической прогностики [Текст] / А. А. Кретов. – Воронеж : Воронежский государственный университет, 2006. – 390 с.
- Молчанова 2007: Молчанова, Л.В. Качественный и количественный аспекты лексико-семантической прогностики [Текст] / Л. В. Молчанова. – Воронеж : Воронежский государственный университет, 2007. – 173 с.
- Толмачев 1961: Толмачев, М.В. Марсель Пруст : "В поисках утраченного времени" [Текст] / М. В. Толмачев // Вестн. истории мировой культуры. 1961. – N 6. – С. 150-163.
- Чарыкова 1998: Чарыкова, О.И. Глагол как средство организации художественного текста [Текст] / О. И. Чарыкова // Русский язык конца XX века : сб. науч. тр. – Воронеж, 1998. – С. 86-92.
- Шаров: Шаров, С.А. Частотный словарь русского языка [Электронный ресурс] / Режим доступа : URL: <http://www.artint.ru/projects/frqlist.asp>. – Название с экрана.

Статья посвящена динамике функционирования номинации зрительного восприятия во французских нарративных текстах XX века. Проводится качественный и количественный анализ номинаций зрительного восприятия (ЗВ) во французском языке. Сравниваются данные по функциональной нагрузке на лексико-семантическое поле зрительного восприятия, на лексико-семантические группы ЗВ и на лексико-семантические единицы ЗВ в первой и второй половине XX века. Анализируются полученные результаты.

Ключевые слова: лингвистическая прогностика, зрительное восприятие, нарративный текст, функциональная нагрузка, лексико-семантическое поле, лексико-семантическая группа, лексико-семантическая единица.

The paper is dedicated to the dynamics of the functioning of nominations of visual perception in the French texts of the XXth century. The article presents qualitative and quantitative analysis of the nominations of visual perception (VP) in the French language. The purpose of the research is to compare the functional loading on a lexical-semantic field of visual perception (VP), on lexical-semantic groups of (VP) and on lexical-semantic units of VP in the first and the second parts of the XXth century. The results are analyzed.

Keywords: linguistic prognostics, visual perception, narrative text, functional loading, lexical-semantic field, lexical-semantic group, lexica-semantic unit.

Надійшла до редакції 25 листопада 2011 року.

РОЗДІЛ ХІ. ІСТОРІЯ МОВИ

Олександр Білих

ББК 81.2 Укр
УДК 811.161.2=163.1ВІДМІНКОВІ ФОРМИ МНОЖИНИ ІМЕННИКІВ СЕРЕДНЬОГО РОДУ В
ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНСЬКІЙ МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ РЕДАКЦІЇ КІНЦЯ XVI – XVII СТ.

У статті розглянуто особливості творення відмінкових форм множини іменників середн. р. в церковнослов'янській мові української редакції кінця XVI – XVII ст., проведено порівняльний аналіз цих форм із відповідними у старослов'янській мові та українській XVI – XVII ст.

Ключові слова: відмінкова форма, іменники середн. р., давні основи іменників, церковнослов'янська мова.

Система відмінкових форм множини іменників в українській мові (як і в інших слов'янських) протягом свого існування зазнала суттєвих змін, які відбувалися переважно в результаті дії тенденції до уніфікації й витворення єдиної множинної відмінкової парадигми. Основні етапи цих змін уже охарактеризовані в спеціальній науковій літературі [Бевзенко 1960: 75-93; Самійленко 1964: 91-162; ІУМ Морфологія 1978: 74-128 і ін.]. Проте, **актуальною** на сьогодні залишається проблема впливу живої української мови на творення форм множини іменників середнього роду в церковнослов'янській мові, що функціонувала на території України. Адже ця мова використовувалася в Україні протягом століть і взаємодіяла з живою українською мовою. Особливо посилилася така взаємодія в кінці XVI – XVII ст., коли церковнослов'янська мова була не тільки мовою церкви, але й одним із засобів та символів національно-визвольної боротьби [Німчук 1980: 35-44, 90-96; Русанівський 1985: 137; Чепіга 1995: 286]. За спостереженнями дослідників, на цей час «усі рівні української літературної мови позначені зростаючим впливом церковнослов'янської» [Русанівський 1985: 147]. Тому створення повної картини розвитку української літературної мови неможливе без детального вивчення і церковнослов'янської мови української редакції.

У зв'язку зі сказаним **мета** пропонованої розвідки – охарактеризувати особливості творення відмінкових форм множини іменників середн. р. у церковнослов'янській мові української редакції кінця XVI – XVII ст. Поставлена мета передбачає виконання таких **конкретних завдань**: 1) констатувати наявність у церковнослов'янській мові досліджуваного періоду певних форм множини іменників середн. р., 2) з'ясувати спільні та відмінні ознаки зафіксованих форм у порівнянні з відповідними у старослов'янській мові, 3) виявити можливі результати впливу української мови на творення розглянутих форм. Матеріал для дослідження дібрано шляхом суцільної вибірки переважно зі стародруків (список джерел див. наприкінці статті). У великих за обсягом пам'яток обстежених не весь текст, а вибірки розміром у 500 повнозначних слів. Із Острозької Біблії (ОБ) обстежено 100 таких вибірок, із «Книги о постничестві» Василя Великого 1594 р. (ВВ), Тріюді Цвітної 1632 р. (ТрЦв) та Трєбника 1646 р. (Тр) – по 50.

Розглядаючи особливості творення форм множини іменників середн. р., ми враховували, що ці іменники належали до давніх відмін з основами на *-*ǫ*-, *-*jǫ*-, *-*es*-, *-*en* та *-*et*. Це дало можливість виявити характерні риси проаналізованих форм, порівняно з відповідними у старослов'янській мові, а також в українській.

Називний і знахідний відмінки. У наз. та знах. відмінках множини іменники середн. р. мали здебільшого давні закінчення *-a* або *-a*. Зафіксовано також кілька форм на *-ы*. Закінчення *-a* виступало після твердих приголосних, *-a* – після м'яких: **лѣта твоа не оскѣдѣютъ** ОБ 9 нн (2)¹; **бѣ видѣти свѣтила три** ПКП 52 зв.; **в села моавла** ОБ 121 зв.; **вѣ мѣста швитаемаа** Лим 9 зв.; **вѣ(з)двигнѣ чада твоа** ТрЦв 38; **ѿ него же исходатъ вса мора** ОБ 12 нн (2); **Бахѣ и инал ... погрѣшенїа** ТрЦв 8 нн; **сїа вса Крїценїа** ПКП 23 нн; **знаменїа ... Бахѣ** ПКП 89 зв.

Іменники з давньою основою на *-*es*-, характеризуючись у наз. та зн. відмінках традиційним закінченням *-a*, могли мати як стару основу (з *-es-*), так і нову. Загалом в обстеженому матеріалі кількісно переважають старі форми (71 вживання із 103-х цієї групи): **оврѣтоша дрєвєса** ОБ 42 (2); **словєса ... изрече** Лим 13 зв.; **приложена сѣтъ и Похвальноа Гловєса** ПКП 1; **ихъ же телєса вѣ пещєрах ... лежатъ** ПМ 51; **Нѣса да весєлатъса** ТрЦв 379; **очєса из(ъ)бодєна** Лим 45; **чудєса дѣютя** ПМ 60. Рідше трапляються й нові (32 із 103-х уживань): **вса дѣла твоа истин(н)а** ТрЦв 272; **сѣкры(а) єси ... дѣла** ПКП 18 зв.; **да видатъ ваша добраа дѣла** ЄвЛ 1644, 11 зв.; **да разоритъ домъ, и дрєва єго** ОБ 51 зв.; **исполнахѣса єв(г)лскїа слова**

¹ Після скороченої назви джерела подано номер аркуша або сторінки, звідки взятий приклад. Позначка *зв.* вказує на зворот аркуша. Цифра в дужках перед позначенням аркуша в *ОБ* та *ВВ* вказує на номер пагінації. Аркуші першої й другої пагінації спеціально не позначаються. Цифра (2) після номера аркуша в *ОБ* вказує на праву колонку, ліва спеціально не позначається. Виносні літери подані в круглих дужках у рядку, таким же способом подаються **ѣ** і **ь**, позначені в текстах надрядковими знаками. Цитати з перевидань подаються звичайним шрифтом курсивом.

ЛМГ 28. При цьому інколи варіанти з новими і старими основами можуть бути представлені в межах однієї пам'ятки: **вса дѣла и(х) ОБ 61 – Сїа же дѣлеса сновъ кааѳовъ ОБ 61 (2); тѣла ихъ ... поймешн ПКП 14 нн – изволи ... Телеса ихъ прославити ПКП 18 нн.** У граматиках кінця XVI – початку XVII ст. для подібних слів рекомендовані як старі, так і нові форми: **И(м). Нѣа, и Нѣса ЗизГр 30; Име(н): таа древа ... Вин: таа древа СмГр 90; Име(н): таа словеса ... Ви(н): таа словеса СмГр 105.** У граматиці Л. Зизанія у зн. в. подана лише стара форма: **в. нѣса ЗизГр 30.**

Іменники з давніми основами на **-en* і **-et* в наз. та зн. відмінках мали закінчення *-а*: **имѣщимъ ... времена ПКП 49; во оная времена ПМ 59; въ времена своа ЄвЛ 1644, 74 зв.; прозваша ... имена градом(ъ) ОБ 77 (2); составниша ... писмена ПКП 23 нн; Сѣбравътый забавѣдшаа ввчата Тр 139; Сїи втрочата ... варваре ... мечи своими постѣкоша ЛМГ 35.**

Крім того, серед проаналізованих форм зн. в. виявлено три утворення (з 206-ти зафіксованих форм зн. в. з новими основами на тверді приголосні) із закінченням *-ы*, яке в групі іменників середн. р. почало вживатися під впливом іменників чол. р. Це закінчення мають форми з різними типами основ: **сїгъ дѣдѣвъ естъ по(д) лѣтчы ОБ 10 нн; дѣлы сѣдѣа(х) Тр 306; не polegшимъ имъ дѣлесты ОБ 27.** Форми наз. та зн. відмінків на *-ы* дослідники зрідка фіксують і в українській літературній мові XVI ст. [Керницький 1967: 75].

Родовий відмінок. У род. в. мн. іменники середн. р. всіх груп мали в усіх випадках нові нульові закінчення: **масть имъ дамъ ОБ 66; свон(х) чадъ оусрамиса ТрЦв 54; до сѣихъ мѣстѣ ПКП 45 зв.; прозвашася ... поляки – от поль Син 170; волши(х) дарованїи ... сподовиша(с) ОБ 3 нн; сѣдїа ... помышленїи ТрЦв 54; вивалїи много избрѣтохомъ, различныхъ писменъ ОБ 5 нн; отъ древнихъ временъ ПМ 60; ослатъ ... па(т) св(т) ТрЦв 75.**

Іменники з давніми основами на **-es* у род. мн. виступали здебільшого (у 53-х випадках із 85-ти зафіксованих уживань цієї групи) зі старими основами: **паче всѣ(х) древе(с) ПКП 35; ѿ нѣсъ ТрЦв 378; ѿ словесъ его ОБ 96 зв.; ѿ очесъ члѣвѣческихъ ПКП 8 нн; нѣстъ лѣпо ... танти чѣдесъ Бжїихъ ПКП 43 зв.** Нові форми таких іменників у проаналізованому матеріалі представлені меншою кількістю вживань (їх 32 із 85-ти): **дѣла(ъ) свон(х) мзды хоцете лишены вѣгги Лим 11; подражанїемъ дѣлаъ добрыхъ ПКП 42 зв.; ему зло бысть ... наруганїа ради святыхъ тѣль ПМ 50; ѿ древъ негниющихъ ОБ 37 (2); вѣтви ѿ древъ ЄвЛ 1644, 71.** При цьому інколи, як і в наз. в., в межах однієї пам'ятки могли виступати однокореневі варіанти зі старими та новими основами: **Заповѣда же фараонъ приставникимъ дѣлестъ людскихъ ОБ 27 – обрацаета люди моа ѿ дѣла ихъ ОБ 27; славяне от славныхъ дѣлес ... имя себѣ приобрѣтоша Син 169 – славныхъ ради дѣл ... даде ... привилей Син 168; исцѣляюще страсти ... тѣлестъ нашихъ Тр 506 – Какъ ѿ вѣскресенїи тѣлаъ оумершихъ вѣрѣши? Тр 137.** У граматиках Л. Зизанія та М. Смотрицького у род. мн., як і в інших відмінках, для аналізованої групи слів рекомендовані як старі, так і нові форми: **ро(д). нѣъ, и нѣсъ ЗизГр 30; Ро(д): тѣхъ древъ СмГр 90; Ро(д): тѣхъ словесъ СмГр 105.**

Давальний відмінок. Дав. в. мн. іменники середн. р. утворювали за допомогою закінчень *-омъ*, *-емъ* та рідше *-амъ*, *-амъ*. Традиційними для цієї форми були закінчення *-омъ*, *-емъ* (для іменників із давніми основами на **-es*, **-en*, **-et* – *-емъ*) [Вайан 1952: 115, 132; Селищев 1952: 89, 103]. Ці флексії функціонували у старослов'янській мові, переважно вони представлені у дав. мн. у церковнослов'янських пам'ятках східних слов'ян XI – XIII ст. [Нариси 2008: 32, 35, 52]. Збереглися *-омъ*, *-емъ* як показники дав. в. мн. іменників середн. р. і в церковнослов'янській мові української редакції кінця XVI – XVII ст. При цьому *-омъ* виступало після твердих приголосних, *-емъ* – після м'яких: **оврѣчъ колѣномъ матерїномъ ОБ 128; къ ... Ревромъ пристѣпи Гїимъ ТрЦв 346; прїїде кончина лѣто(м) ПКП 2 зв.; къ сѣимъ мѣстом(ъ) ПКП 34 нн; Испросите ... учїищенїе многим(ъ) прегрѣшенїемъ ТрЦв 1; вѣздасть комѣждо по дѣанїемъ его ЄвЛ 1644, 57.**

Однією з особливостей розвитку системи множинних форм іменників (зокрема й середн. р.) в українській та інших східнослов'янських мовах було поширення закінчень *-амъ*, *-амъ*, первісно характерних лише для іменників із давніми **-а*, **-ја*-основами, на іменники інших груп [Самійленко 1964: 137; Хабургаев 1990: 126-127]. Хоча перші випадки використання цього закінчення поза межами давньої відміни зафіксовані ще в східнослов'янських пам'ятках XII – XIII ст. [Самійленко 1964: 137; Хабургаев 1990: 126], остаточне витіснення ним інших показників дав. в. мн. в українській мові дослідники відносять до першої чверті XVIII ст. [Самійленко 1964: 137]. У XVI – XVII ст. форми дав. мн. іменників середн. р. на *-амъ*, *-амъ* в українській мові кількісно не переважали, однак, були достатньо поширеними [Керницький 1967: 77]. Очевидно, не без впливу української мови нові для іменників середн. р. закінчення *-амъ*, *-амъ* почали вживатися і в церковнослов'янській мові української редакції. Про це свідчить розглянутий матеріал, у якому форми іменників середн. р. з *-амъ*, *-амъ*, хоча й представлені невеликою кількістю вживань (11-ма із 43-х виявлених форм дав. мн.), однак, зафіксовані в більшості обстежених пам'яток: **къ инымъ лукавствамъ ПМ 60; не къ оружїямъ, ... устремїшася ПМ 78; якъ придержитса чреслникъ къ чресламъ мѣжа ПКП 36 зв.; измѣющеса сицевымъ ... стр(а)данїамъ Лим 45; Бл҃говоли написатиса Бл҃говѣстїамъ ЄвЛ 1644, 16 нн; Ревнїйте ... житїа(м) ихъ ПКП 32; жертвѣ Бл҃годѣанїамъ С҃на твоегѡ ... приносимъ ПКП 17 нн.**

Іменники з давньою основою на **-es* частіше виступають зі старим закінченням *-емъ* та старою основою: *разумѣи словесемъ гнѣмъ* ОБ 7 нн; *к(ъ) здравы(м) словесе(м)* ВВ 128 зв.; *святѣмъ наругася тѣлесемъ* ПМ 73; *источи чѣдесемъ источникъ* Тр 453. Інколи трапляються форми на *-омъ* з новою основою: *началницѣ ... блѣгѣмъ дѣломъ* ВВ 153 зв.; *къ всѣмъ дѣломъ злымъ* Тр 158; *воздати ... комѣждо по дѣло(м) егѡ* ПКП 30 нн. У *ПКП* зафіксовано утворення на *-амъ* зі старою основою: *собразно ест(ъ) гавѣ телеса(м) нетѣлнны(м)* (бути) ПКП 20 нн.

Іменники з давньою **-en*-основою представлені у проаналізованому матеріалі лише із закінченням *-емъ*: *прозваша по имене(м) свои(м)* ОБ 77 (2); *по племене(м) ваши(м)* ОБ 128; *не прикасаете(с) време(м)* ВВ 130.

У граматиці М. Смотрицького для іменників середн. р. всіх типів рекомендовано лише старі закінчення *-омъ*, *-емъ*: *Да(т): тымъ знаменѣмъ* СмГр 139; *тымъ дров(м)* СмГр 90; *Да(т): тымъ словесемъ* СмГр 105; *Да(т): тымъ имене(м)* СмГр 103; *Да(т): тымъ отрочате(м)* СмГр 102. Нові закінчення, поряд зі старими, представлені в парадигмах іменників у граматиці Л. Зизанія: *Д. мѡрамъ, и море(м) ... спсенѣ(м), и спсенѣ(м)* ЗизГр 35; *Д. нѣсѡ(м), и нѣсам ... отрочатѡ(м), и отрочата(м)* ЗизГр 30; *Дател(ъ). временѡмъ* ЗизГр 30 зв.

Орудний відмінок. В ор. в. мн. іменники середн. р. найчастіше мали давні закінчення *-ы*, *-и*, зрідка *-ми*, окремими вживаннями представлено також *-ами*.

Закінчення *-ы* використовувалося після твердих приголосних, *-и* – після м'яких: *дѣйствы блгоподѡвными* ОБ 14 нн; *многоразличными коварствы оуморнша* Лим 45; *всѣми ... чѣвствы* Тр 507; *тѣло, мѡры благовонными помазавше* ПМ 79; *оумножи мѡки, пакѡ препитатисѡ той (вдовѣ) съ чадѣ своими* ПКП 71; *почтѣ(м) ... пѣнѣи дѣвными просвѣтителѡ* ТрЦв 379; *Сими ... оувѣщанѣи оучаше* ПКП 63; *многими наказанѣи оувѣщеваше* ПКП 51 зв.

Закінчення *-ми* в аналізованій групі представлено невеликою кількістю вживань. У всіх зафіксованих випадках його мають форми ор. в. іменників на зразок *посланѣе, писанѣе*, причому суфікс *-ѣе* у формі дав. в. не представлений: *посланѣми и писанѣми своими ... архиеп(с)па ... дойдѡхъ* ОБ 5 нн; *не писан(ь)ми просвѣщахѡсѡ* ЄвЛ 1644, 15 нн; *своими исправлен(ь)ми оувѣрити* ВВ 130 зв.; *реченми ... Ап(с)лѡвѣ* ТрЦв 378; *кими не растлих(ъ)сѡ съгрѣшен(ъ)ми* Тр 308; *молящесь съ ... въздыханми* ПМ 82; *извѣгчествовати блгодарен(ъ)ми* ПКП 8 нн; *селенми ... распространншасѡ* Син 171. Таке закінчення, поряд із *-и*, рекомендоване для різного типу іменників і тогочасними граматиками: *Т ... спсе(н)ми, и спсенѣи* ЗизГр 35; *Времены. Времен(ъ)ми* ЗизГр 30 зв.; *тѣми знаменми: и знаменѣи* СмГр 140. Засвідчене воно і в старослов'янській мові у формах без скорочення основ [Вайан 1952: 116].

Закінчення *-ами* в ор. в. мн. іменників середн. р., хоча й було рекомендоване в окремих випадках граматиками Л. Зизанія і М. Смотрицького (*т. мѡрамѣи* ЗизГр 35; *Тво(р): тѣми сердцами, и сердцы* СмГр 98), уживалося в церковнослов'янській мові української редакції кінця XVI – XVII ст., очевидно, дуже рідко. У розглянутому матеріалі зафіксовано всього три випадки: *пѣти молебны ... съ слезами и въздыханѣями* ПМ 53 (тут також *въздыханми* ПМ 82); *животъ твой ѡ нихъ ... положенный, житѣями ихъ воздаемъ* ПКП 4 нн; *войсками своими Гору ... окрыше* Син 180.

Іменники з давніми основами на **-es* та **-en* в обстежених пам'ятках в ор. в. мн. мають традиційне закінчення *-ы*. При цьому іменники **-es*-основ виступають здебільшого зі старою основою: *Словесы твоими* Тр 455; *Св(г)ским(и) словесы глат(и)* ПКП 24; *къпно съ телесы своими прѣ(и)мѡ(т) мздѡ* ПКП 30 нн; *Его же ... житѣе ... Несторъ ... аки оукрашенное по(д)виги и чѣдесы, свѣдѣтелствѡет(ъ)* ПКП 42 зв.; *чрѣвленными писменны ... подписа* ТрЦв 170; *славяне ... разными имены прозвашасѡ* Син 169. Нову основу мають лише форми іменника *дѣло*: *болѣзненѡ тѣмъ жизнь творахѡ, ... всѣми дѣлы таже въ полѡх(ъ)* ТрЦв 74; *просвѣтисѡ добрыми дѣлы* ПКП 3.

Місцевий відмінок. У місц. в. мн. іменники серед. р. виступали із закінченнями *-ѣхъ*, *-єхъ*, *-ихъ*, *-ыхъ*, *-ахъ*, *-лахъ*.

В іменників із давніми основами на **-ō*, **-jō* споконвічними були закінчення *-ѣхъ* (для **-ō*-основ) та *-ихъ* (для **-jō*-основ). Із цими закінченнями форми місц. в. іменників аналізованої групи зафіксовані в «класичній» старослов'янській мові [Вайан 1952: 115], а також у старослов'янській мові східнослов'янських пам'яток XI – XII ст. [Нариси 2008: 32, 35-36]. У розглянутому матеріалі іменники середн. р. з давніми основами на **-ō* в місц. в. характеризуються варіантними закінченнями *-ѣхъ* (зафіксовано 8 випадків його використання) та *-єхъ* (15 випадків). Закінчення *-єхъ* почало вживатися в іменниках середн. р., як припускають дослідники, в результаті впливу іменників **-jō*-основ [Бевзенко 1960: 92]: *въ морѣхъ* ОБ 1 (2); *на разлѣчнѣхъ мѣстѣхъ* ТрЦв 308; *в(ъ) селѣхъ ... вѣсть ѡвѣлѣе* ПКП 83 зв.; *по трехъ лѣтѣхъ* ОБ 87(2); *ѡ стѣхъ мѣсте(х)* ПКП 45; *на ребре(х) своихъ* ПКП 73 зв.; *ѡ ... чадехъ ... молѡ(т)сѡ* ПКП 43 зв. Інколи в межах однієї пам'ятки (*ОБ*) трапляються однокореневі форми з обома закінченнями: *въ селѣхъ* ОБ 17 зв. – *въ селехъ* ОБ 121 зв.

Закінченням **-нхъ** характеризуються, насамперед, іменники із суфіксом *-іє (-ніє)*, а також в окремих випадках із новими основами на шиплячі: **в поморінхъ морскихъ** ОБ 11 зв. (2); **въ ... злостраданінхъ** Лим 45 зв.; **в своихъ съгрѣшенінхъ** Тр 505; *не унываемъ ... въ искушенінхъ* ПМ 65; **слнце планетъ совокъплаетъ, въ дѣйствінхъ примираетъ** ПКП 28; **на сонмицихъ** ЄвЛ 1644, 82. Після *ци* та *ц* (у *ВВ* і *ЄвЛ 1644*) виступає також **-ыхъ**: **пре(д)сѣданіа на сонмицихъ и цѣлованѣа на торжицихъ** ВВ 107 зв.; **на сонмицихъ** ЄвЛ 1644, 29; **на съборицихъ** ЄвЛ 1644, 31; **въ ср(д)цахъ** ЄвЛ 1644, 25 зв.

Крім того, в аналізованій групі представлені також нові для іменників середн. р. закінчення **-ахъ, -ахъ** (38 випадків із 92-х виявлених форм місц. в. іменників **-ѡ-, *-јѡ-*основ). Ці закінчення, як і закінчення дав. та ор. відмінків (**-амъ, -амъ, -ами**), почали вживатися в групі іменників середн. р. в результаті впливу іменників **-а-, *-ја-* основ. Найчастіше закінчення **-ахъ** в обстежених пам'ятках мають іменники на зразок **писаніае, нареченіе**: **в писаніахъ** ОБ 8 нн; **в кончаніахъ** ГрЛ 40; **в нареченіахъ** ГрЛ 179; **въ ... размышленіахъ** Тр 255; *въ словопрѣніахъ* ПМ 81; **в(ъ) сихъ ... житіахъ** ПКП 14 нн; *на брачныхъ веселіах* Син 174. Трапляються також форми на **-ахъ** (чи після твердих приголосних на **-ахъ**) і з іншими новими основами: **въ пола(х)** ТрЦв 74; **на ... игрица(х)** Лим 32 зв.; **на ребрахъ** Лим 12 зв.; **в(ъ) ср(д)цахъ** Тр 255; **въ пристанищахъ** ЄвЛ 1644, 8 нн; **на свѣтилахъ** ПКП 28; *на ... соборищах* Син 175; *на сонмищах* Син 174. Таке порівняно широке вживання форм на **-ахъ, -ахъ** пояснюється, очевидно, впливом тогочасної української мови, в якій ці утворення і серед іменників середн. р. були в XVI ст. уже доволі частотними [Керницький 1967: 79]. Звертає на себе увагу у зв'язку з цим те, що в граматиці М. Смотрицького для таких іменників подані форми місц. мн. лише на **-ехъ** та **-ихъ**: **в тѣхъ сердце(х), и сердцихъ** СмГр 98; **в тѣ(х) знаменіе(х): и знаменіи(х)** СмГр 140.

Крім того, серед форм місц. в. мн. іменників **-ѡ-*основ виявлена (у *ВВ*) одна на **-ухъ**: **въ иныхъ ... хждо(з)ствухъ** ВВ 9. Такого типу форми дослідники фіксують також і в українських пам'ятках XVI ст. [Керницький 1967: 79].

Іменники з давніми основами на **-es* частіше (у 47-ми випадках із 54-х виявлених форм місц. в. цієї групи) характеризуються традиційним закінченням **-ехъ** та старою основою: **въ словесеухъ своихъ** ОБ 9 нн; **въ словесеухъ** ПКП 26 зв.; **имамъ храминѣ ... на нѣсеухъ** ПКП 30 нн; **мзда ... на нѣсеухъ** ЄвЛ 1644, 11; **въ чдесеухъ** ПКП 87. Зрідка (4 випадки із 54-х) у такого типу формах трапляється **-ѣхъ**: **радуютса на нѣсеухъ** ОБ 12 нн (у цій же пам'ятці: **прослава(т) ѿца ... иже на нѣсеухъ** ОБ 13 нн (2); **вѣнецъ на небесеухъ пріатъ** ПМ 80. Інколи (в 6-ти випадках із 54-х) іменники цієї групи (переважно **дѣло**) виступають із новою основою: **въ всѣхъ дѣле(х) рѣкѣ твоею** ОБ 91 зв. (тут же: **въ всѣ(х) дѣлесеухъ древодѣланыхъ** ОБ 42 (2); **ѿвѣтъ в дѣлеухъ своихъ** Тр 81; **Прп(д)внѣ въ всѣх(ъ) дѣлеух(ъ) своих(ъ)** ПКП 21 зв.; *въ воинскихъ дѣлех упражняишеся* Син 172. Кількома уживаннями (3-ма із 54-х) тут також представлене закінчення **-ахъ**: **на своихъ си телесах(ъ) пострадаша** ПКП 16 зв.; *повѣдаху ... о нетлѣнныхъ телесахъ* ПМ 68; *повѣдаху о святыхъ тѣлахъ* ПМ 50.

Закінченням **-ахъ** також характеризується іменник із давньою **-et*-основою: **на ослатахъ вѣлныхъ** ОБ 111 зв. (2).

Іменники з давніми основами на **-en* у місц. мн. могли мати як традиційне закінчення **-ехъ**, так і нове **-ахъ**: **по временехъ вѣстѣющихъ** ОБ 10 нн; **в племенехъ йлєвыхъ** ОБ 121; **По многихъ временехъ** ЛМГ 22; **въ ... именахъ** ГрЛ 20; **в ... именахъ** ГрЛ 38.

Кличний відмінок. У кл. в. мн. іменники середн. р. мали ті ж закінчення, що й у наз.: **Порож(д)еніа ех(ъ)нина, како можете добраа глати** ЄвЛ 1644, 39 зв.; **вѣрѣ ми имѣте чада** Лим 49 зв.; **чада, время ... внимати** Лим 44 зв.; **что чада помыслите** ПКП 81 зв.

Таким чином, проведений аналіз свідчить, що при творенні відмінкових форм множини іменники середн. р. в церковнослов'янській мові української редакції кінця XVI – XVII ст. в основному зберігали ті особливості, які були характерні для них ще у старослов'янській мові. Разом із тим, тут спостерігаємо й відмінності (зокрема використання в дав., ор. та місц. відмінках, поряд зі старими, нових закінчень, відповідно **-амъ** (**-амъ**), **-ами** (**-ами**) та **-ахъ** (**-ахъ**), також нові форми іменників **-es*-основ). Ці зміни значною мірою зумовлені впливом української мови.

Зміни в церковнослов'янській мові могли, очевидно, відбуватися й у результаті дії внутрішніх тенденцій, незалежно від сторонніх впливів. Тому **перспективи** подальших наукових розвідок убачаємо в уточненні ролі української мови в розвитку проаналізованих форм (як і церковнослов'янської мови української редакції загалом). Крім того, на увагу в майбутньому заслуговують, на нашу думку, й варіанти різних форм (зокрема й множини іменників середн. р.) у церковнослов'янській мові. Проведений аналіз виявив лише кількісні відмінності між ними. Однак, урахування ширших контекстів, у яких представлені ці варіанти, можливо, виявить їхні різні стилістичні характеристики.

Література

Бевзенко 1960: Бевзенко, С.П. Исторична морфологія української мови (нариси із словозміни та словотвору) [Текст] / С. П. Бевзенко. – Ужгород : Закарпатське обласне видавництво, 1960. – 416 с.

- Вайан 1952: Вайан, А. Руководство по старославянскому языку [Текст] / А. Вайан ; перевод с фр. В. В. Бородич ; под ред. и с предисл. В. Н. Сидорова. – М. : Издательство иностр. литературы, 1952. – 446 с.
- ГУМ Морфологія 1978: Історія української мови. Морфологія [Текст] / С. П. Бевзенко, А. П. Грищенко, Т. В. Лукінова [та ін.]; В. В. Німчук (відп. ред.) – К. : Наукова думка, 1978. – 539 с.
- Керницький 1967: Керницький, І.М. Система словозміни в українській мові. На матеріалах пам'яток XVI ст. [Текст] / І. М. Керницький – К. : Наукова думка, 1967. – 288 с.
- Нариси 2008: Нариси з морфології старослов'янської мови східнослов'янських пам'яток XI – XIII ст. [Текст] / Г. П. Арполенко, З. Г. Козирева, Г. І. Лиса, К. С. Симонова, Г. Х. Щербатюк; В. В. Німчук (відпов. ред.). – К. : Вид-чий Дім Дмитра Бураго, 2008. – 191 с. – ISBN 978-966-489-015-8.
- Німчук 1980: Німчук, В.В. Староукраїнська лексикографія в її зв'язках з російською та білоруською [Текст] / В.В. Німчук – К. : Наукова думка, 1980. – 304 с.
- Русанівський 1985: Русанівський, В.М. Джерела розвитку східнослов'янських літературних мов [Текст] / В.М. Русанівський – К. : Наукова думка, 1985. – 231 с.
- Самійленко 1964: Самійленко, С.П. Нариси з історичної морфології української мови. Ч. 1 [Текст] : навч. посібник для студ. філолог. ф-тів / С. П. Самійленко – К. : Радянська школа, 1964. – 234 с. – Бібліогр. : с. 186-198.
- Селищев 1952: Селищев, А.М. Старославянский язык. В 2 ч. Ч. 2. Тексты. Словарь. Очерки морфологии [Текст] : учеб. пособие для студентов и аспирантов филолог. ф-тов / А. М. Селищев. – М. : Гос. учебно-пед. изд-во Мин-ва просв. РСФСР, 1952 – 206 с.
- Хабургаев 1999: Хабургаев, Г.А. Очерки исторической морфологии русского языка. Имена [Текст] / Г. А. Хабургаев. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 296 с. – Библиогр. : с. 285-291. – ISBN 5-211-00861-8.
- Чепіга 1995: Чепіга, І. Взаємодія української і церковнослов'янської мов XVI століття (на матеріалі перекладів Євангелія) [Текст] / І. Чепіга // НТШ. – т. ССХХІХ. – Праці філологічної секції. – Львів, 1995. – С. 227-288.

Перелік умовних скорочень назв використаних джерел

- ВВ – Василій Великий. Книга о постничестві / Василій Великий – Острог : Друкарня Костянтина Острозького, 1594. – [7], 160, 292, 143, [1] арк.
- ГрЛ – **Грамматика доброглаголиваго еллинословенскаго яззыка. Совершеннаго искѣства осми частей слова.** – Репр. вид. – Львів : друкарня братства, 1591 / О. Горбач. 2-е вид. факс. – Мюнхен : Отто Зангер, 1988. – 816 с. – (Вступ. частина та прим. нім. мовою).
- ЄвЛ 1644 – **Євангеліон сирѣчь: Бѣговѣстіе Бѣдѣхвенныхъ евангелистѣ** – Львів : Друкарня братства, 1644 – [12], 412 арк.
- ЗизГр – Зизаній Л. Граматика словенська / Підгот. факс. вид. та дослідження пам'ятки В.В. Німчука. – К. : Наукова думка, 1980. – 55 с.
- Лим – **Лімонарь. Сирѣчь, цвѣтникъ** – Київ : Друкарня Соболя, 1628 – 183 арк.
- ЛМГ – **Лѣтописецъ в перво(м) зачатїи и созданїи сѣаа свители мн(с)тра гѣсти(н)ского...** // Чтенія въ императорскомъ обществе исторїи и древностей російскихъ при Московскомъ университетѣ – М. : Въ Университетской типографїи, 1848. – Год третїй. – № 8. – С. 1-46.
- ОБ – **Бивліа сирѣч книгы ветхого и новаго завѣта** – Острог : Друкарня Костянтина Острозького, 1581. – 628 арк.
- ПКП – **Патерїкъ или штечникъ печерскїй.** – Київ : Друкарня лаври, 1661. – 314 арк.
- ПМ – Собственноручныя записки Петра Могилы // Архивъ Юго-Западной России, издаваемый комиссією для разбора древнихъ актовъ. – Киевъ : Типографїя Г.Т. Корчак-Новицкаго, 1887. – Часть 1, томъ 7. – С. 49-180.
- Син – Синописіс // Українська література XVII ст.: Синкрет. писемність. Поезія. Драматургія. Белетристика / Упоряд., приміт. і вступ. стаття В. І. Кречотня ; Ред. тому О. В. Мишанич. – К. : Наукова думка, 1987. – С. 167-181.
- СмГр – **Смотрицький М. Грамматїки славенскїа правилное Євн҃та҃҃ма ...** / Підгот. факс. вид. та дослідження пам'ятки В. В. Німчука. – К. : Наукова думка, 1979. – 492 с.
- Тр – **Євхологїонъ albo молитвослов, или тревникъ** – Київ : Друкарня лаври, 1646. – 860 с.
- ТрЦв – **Триодон снестъ Трипеснець свѣтой великой Пѣтїдесѣтницѣ.** – Київ : Друкарня лаври, 1631. – [22], 828 с.

В статъе рассмотрены особенности обрахования надежных форм множественного числа существительных среднего рода в церковнославянском языке украинской редакции конца XVI – XVII ст., проведен сравнительный анализ этих форм с соответствующими в старославянском языке и украинском XVI – XVII ст.

Ключевые слова: надежная форма, существительные средн. р., древние основы существительных, церковнославянский язык.

In the article the peculiarities of formation of case forms of nouns in plural, neutral in the Ukrainian edition of the Church Slavonic language as of XVI – XVII cc are observed, the comparative analysis of these forms with correspondent ones in Old Slavonic and Ukrainian language as of XVI – XVII cc is made up.

Keywords: case form, nouns in neutral, old base morphemes of nouns, Church Slavonic language.

Надійшла до редакції 15 листопада 2011 року.

РОЗДІЛ XII. РЕЦЕНЗІЇ ТА АНОТАЦІЇ

ПІЗНАННЯ ЧЕРЕЗ МОВУ ІНШИХ СВІТІВ

Рец. на кн. :

Жуковський С. *Життя, і сльози, і любов : Художні переклади / Станіслав Віталійович Жуковський. – К. : Український письменник, 2011. – 151 с.*

Переклад належить до тих феноменів творчо-стильового пошуку, коли через власне серце, власну душу і через власний вимір світовідчуттів перекладач пропускає світоглядно-орієнтаційні пошуки інших митців і пропонує їхнє прочитання і звучання, осмислення і бачення, упроваджує цей іншонаціональний світ у мову-реципієнт. У мовний простір Станіслав Жуковський (*Життя, і сльози, і любов : Художні переклади / С.В. Жуковський. – К. : Український письменник, 2011. – 151 с.*) вводить силове поле іншого національно-мовного світосприйняття, і воно стає не тільки прочитуваним, але й активно усвідомлюваним: *Те, що ти присвоїв, те, що хочеш присвоїти, не належить тобі – / оливкове дерево, / жменя пшениці, / миска овочів, / море і земля хорватська...* ((Д. Сречко) – з хорватської). Значення такого силового поля настільки суттєве і значуще, наскільки переклад «умонтований» у рецепцію національно-мовного світовідчуття, не розриваючи його і не порушуючи, насичує повнокровним звучанням: *Коли гілля повисне невагомо / Й чутливий сон на землю упаде, / Крізь бір, де стежка кожному знайома, / Він обережною ходою йде. // До зір дерева тишину підносять, / Зітхне мох. Повзе туман, як дим. / І на рогах царя лісного – лося, Немов корона, місяць молодий* ((С. Законников) – з білоруської).

Станіслав Жуковський виявив неабияку сміливість, зважившись на переклад поезій класиків світового письменства, майстрів вишуканого поетичного малюнку, чії твори перебувають в активному українському перекладацькому полі віддавна, але перекладач (сам автор низки поетичних збірок) по-новому інтерпретує глибинно сприйняте. Автор запропонував власне відтворення і власне розуміння величного білоруського (Я. Колас, П. Бровка, М. Танк та ін.) й азербайджанського (Рубаїл, Б. Абдуллаєв), російського (О. Пушкін, В. Жуковський, М. Лермонтов, Ф. Тютчев, В. Брюсов, С. Єсенін, Б. Пастернак та ін.) та грецького (В. Бахтаріс, Д. Патрича), хорватського (С. Зупичич, М. Маджер, Д. Сіречко, М. Вукович) поетичного слова, охопивши досить широке часове і географічне коло і виявивши максимум витримки та наполегливості для того, щоб слово іншої мови переливалось в українському мовному полі: *Слово! Снів безперестанку! / Хай життя минає в ласках. / Сутінь ночі, промінь ранку – / У твоїх все грає барвах* ((Я. Колас) – з білоруської).

Художньо-мистецький твір у своїй довершеності є феноменальним явищем власної національно-культурної спадщини, постає складником її розбудови і поступу – самим перебігом історії йому визначені місце, статус і роль у пізнанні духу певного народу, його світоглядних орієнтирів, цінностей та ін. Водночас такий твір перекликається з полотнами інших митців у тих чи тих мовно-національних світах, тому так важливо «увести» його мелодіку в іншу мову. Часто творчість митця стає наріжним каменем якісно нового етапу розвитку народу, нації, вивершення самоідентифікаційних, самовизначальних і консолідаційно-концентраційних національно-мовних начал. Підтвердженням цього є, поза всяким сумнівом, епохально-знакова творчість низки митців, зокрема Янки Купали, Якуба Коласа, Олександра Пушкіна, Михайла Лермонтова, Сергія Єсеніна та інших. Перелік славетних імен можна продовжувати, але суттєвим є прагнення не лише доторкнутись до їхньої величі, а донести вагомість їхнього слова до сучасного читача. Спроба із позицій сьогодення **перечитати, перепрочитати** ↔ **осмислити, переосмислити** ↔ **усвідомити, переусвідомити** спадщину цих та інших митців, які притягують до себе і «промовляють» крізь віки або творять в актуальному сьогоденні, є особливо важливою, тому що розкриває образний потенціал української мови в іншому вимірі – переданні світосприйняття іншого народу. Твори таких майстрів не залишають байдужим не тільки в силу довершеності їхніх художніх візерунків, не лише своїм відшліфованим мовленням, але й образною глибиною (образ *дороги* в М. Танка «Освідчення»; *солі* – в Рубаїла («Жменька солі»); *міста* – у М. Маджера («Повертайся, місто»)), розмаїттям метафор (*Держай, щоб рвались струни серця* (В. Черепков), *зрілості полудень* (С. Законников)), узагальнень, переосмислень (*До зір дерева тишину підносять, / Зітхає мох. Повзе туман, як дим. / І на рогах царя лісного – лося, / Немов корона, місяць молодий* (С. Законников) – з білоруської) тощо. Відтворення творчого світу іншонаціонально-мовного майстра українською мовою постає важливою і водночас надзвичайно складною проблемою, оскільки перекладач спирається не лише на сам твір, але й на увесь обшир текстуалітету, тобто сукупність соціальних, історичних, культурних та інших чинників, що зумовили з'яву певного твору, актуальність творчості митця для того часу і для досить нерівнорядного, нерівномірною, постійно мінливого сьогоденні. Тому таким привабливим і водночас актуальним постає прочитання Станіславом Жуковським творчого напрацювання попередників та переклад їхніх творів сьогоденні, уведення їхніх творінь, образної панорами в непросте і мінливе сьогоденні: *Нікому не дано вбивати твою душу, / нікому не дано життя твоє обірвати. / Ти від смети сильніше, від варварів всіх – / сильніше!* ((М. Маджер) – з хорватської).

Кожна епоха має своє власне прочитання, осмислення тих постатей, які стають етапними в її розвитку, або ж творили в ній і були співучасниками усього; водночас таке прочитання, очевидно, у своїй ємності складає відповідну цілісність, стрижнем якої постає той чи той **смысловий – концептуальний інваріант**, а відповідне **прочитання – перечитування ↔ осмислення – переосмислення** є варіантом (у кожному належному епоху – і таких перепрочитань, переосмислень може бути надзвичайно багато, вони складають відкритий ряд, який може бути продовженим у будь-яку мить – чи як підтвердження уже виявленого, або як абсолютне заперечення попереднього осмислення) щодо нього. Крізь розмаїте сьогодення з його мінливими і ледь вловимими перебігами сутнісних величин будь-яке осмислення і пізнання минулого і того, що створене сучасниками (але вже встигло стати не такою далекою історією (можливо, щоправда, до кінця ще не вибродило), постає помноженим на всі смисли прочитаності певного митця, майстра, того чи того літературного періоду, що вже знані або заховані в різноманітних книгозбірнях, книгозбірнях і тільки видобуті на світло стають відновленими – оновленими. Саме цього і прагне Станіслав Жуковський, пропонуючи сучасному читачеві переклад відомих і популярних творів видатних майстрів російської, білоруської, грецької та інших поезій.

Твори Олександра Пушкіна, Василя Жуковського, Сергія Єсеніна, Олександра Блока завжди цінувалися українцями. Закономірно виникає бажання порівнювати, наскільки Станіславу Жуковському вдалося подужати неминучі складнощі інтерпретування класичного тексту й сказати нове слово в українському перекладознавстві. Перекладач майстерно передає образну систему твору-оригіналу й адекватно насичує його звучання, зберігаючи внутрішньотекстове поле метафор, мелодіку звукових переливів, спрямованих на створення ємного малюнку природи: *Подивись, як весною в Місхорі / В хвилях піниться срібна постель. / Безперервно працюючи, море / Розбиває околиці скель* ((М. Заблоцький) – з російської).

Тематика творів, обраних для перекладу, близька і зрозуміла автору: кохання, краса навколишнього світу, проблема митця і под. Тому переклади відзначаються природністю, невимушеністю. Станіслав Жуковський свідомо чи підсвідомо привносить у російські поезії український колорит. Наприклад, назву вірша «Утєс» Михайла Лермонтова він перекладає як «Бескид» замість точнішого «Скеля».

У Станіслава Жуковського легко зауважити намагання триматися якомога ближче до оригіналу: дотримання віршового розміру, принципу римування. Перекладач максимально зберігає символічно-метафоричну тканину творів, лексико-семантичне наповнення, прагне послідовно відтворити рух творчої думки автора оригіналу.

Читаючи переклади Станіслава Жуковського, легко зрозуміти, що митець ставив перед собою нелегке завдання – бути не лише посередником між класиком і читачем, але й охопити всю чуттєво-емоційну тональність поетичного оригіналу, передати тому намагається передати лексику, емоції, тональність якомога краще.

Віддамо належне Станіславу Жуковському, він дійсно зробив колосальну справу, і зробив її з величезною любов'ю до поезії, розширюючи і розпросторюючи силове поле українського художньо-мистецького слова. Завдяки перекладам Станіслава Жуковського можливе пізнання інших національно-мовних картин в українськомовному просторі.

Анатолій Загнітко (Донецьк, Україна)

Надійшла до редакції 23 листопад 2011 року.

ПРЕДИКАТНІСТЬ І ПРЕДИКАТЕМА : КВАЛІФІКАЦІЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Рец. на кн. :

*Кульбаська О. Вторинна предикація у простому реченні : монографія / Олена Валентинівна
Кульбаська. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2011. –*

672 с.

Однією з домінуючих тенденцій сучасної лінгвістики є прагнення осмислити / переосмислити максимальну кількість як нових, так і давно відомих, на перший погляд, але насправді – недостатньо вивчених явищ, що часто провокує появу ще більшої кількості питань, які потребують відповіді. І відповіді не тільки в суто прикладному, але й у науково-теоретичному вимірі. Саме така ситуація спостерігається в різноманітних граматичних студіюваннях формально-описового, функційно-описового, функційно-комунікативного, функційно-когнітивного та інших напрямів. Повною мірою це стосується і сучасних синтаксичних досліджень, у яких всезначущим і вагомо вартісним постає аналіз та опис різних аспектів формального вияву тих чи тих мовних одиниць з простеженням їхнього статусу в системі одно- та різноярусних одиниць на ґрунті відповідних синтаксичних зв'язків та позиційності (формальний), розгляд співвідношення твірних і похідних (дериваційні особливості зі встановленням корелятивності/некорелятивності власне-синтаксичного і семантико-синтаксичного ярусів), визначенням і характеристикою мовних механізмів – корекційних і комунікативних та

ін. Аналізована монографія охоплює одну з актуальних проблем сучасної теорії речення – дослідження вторинної предикації зі встановленням семантичної і морфолого-синтаксичної типології. Ні теоретичне значення, ні новизна і практичне значення не викликають заперечення, тому що в монографії вперше запропоновано фундаментальний розгляд семантичної і морфолого-синтаксичної типології вторинної предикації з урахуванням різноманітних глибинних процесів трансформації і перетворення в системі синтаксичних одиниць

Не деталізуючи розгляд Передмови, слід наголосити, що вона відразу окреслює досліджувану проблему в усіх напрямках і виявах, а також ґрунтовну характеристику актуальності, об'єкта (с. 10-17). Безперечно, заявлена проблема вимагає ширспектрального розгляду з урахуванням різних ярусів реченнєвої структури, тому й услід за О. Кульбаською можна говорити про те, що формально-семантичні співвідношення синтаксичних одиниць із вторинною предикацією ґрунтуються на кореферентності, що зумовлює тотожність означення того самого референта дійсності і передавання суб'єктно-предикатних відношень. За умови внутрішньомовних варіантних видозмін простих ускладнених речень залишаються незмінними кількість предикатом, спільна лексична основа речення і характер семантико-синтаксичних відношень між кореферентними засобами. До цього можна додати, що і модифікації не заторкують спільності лексичного наповнення речення, а тим паче самої типовості внутрішньореченнєвих семантико-синтаксичних відношень. Співвідношення в реченнєвій структурі екзистенційного і номінативного начал забезпечує вторинним предикатам спрямування на їхнє функційне навантаження, прямо / напівпрямо / опосередковано, з обома початками, але суттєве відцентрування від екзистенційного компонента поглиблює внутрішньореченнєву структурованість, що особливо яскраво простежується за інтродукції, опосередкованості тощо.

Загалом аналізована монографія складається з Передмови (с.10-17), п'яти розділів (с. 18-556), Післямови (с. 557-578), Списку літератури (с. 579-663), списку використаних словників і довідників (с. 664-665), списку джерел (с. 666-671), до цього слід додати також Перелік умовних скорочень (с. 7-9).

Перший розділ «Теоретичні засади вивчення вторинної предикації» (с. 18-88) вичерпно окреслює теоретичні основи аналізу предикації у структурі простого неелементарного речення з виявом статусу предикації як маркера формальної та семантико-синтаксичної елементарності / неелементарності простого речення (типологічно – тільки неелементарності), виявляє закономірності асиметричності структури простого речення з вторинною предикацією, і для цього з'ясовано класифікаційні ознаки та семантичні класи базових предикатів (останнє здійснено з опертям на фундаментальні теоретичні напрацювання українських лінгвістів). Водночас прокоментовано вторинні предикатні синтаксеми як засоби вираження семантико-синтаксичних відношень у простому неелементарному реченні. Вимагає певного уточнення, або ж мотивації співвідношення / неспіввідношення семантико-синтаксичних відношень у простому неелементарному реченні з формами синтаксичних зв'язків. Наголошена теза про конкретизацію значень предикатів на підставі виокремлення в межах предиката певних лексико-семантичних груп, чи родів дії, чи аспектів дії загалом мотивована, хоча і могла бути доповнена відповідним графічним зображенням або певною схемою, що виявило б особливо розмаїту диференційованість предикатів дії тощо. Та й цілком аргументовано площину семантичної типології предикатів можна доповнити міркуваннями про реляцію (володіння, наявності, частини і цілого, зумовленості тощо), експлікацію (де легко простежуваними постають різноманітні інтерпретаційні вияви речення, співвідносні з тими чи тими комунікативними завданнями: *Дівчина скромна* → *Дівчині притаманна скромність* → *Для дівчини характерна скромність*) і класифікацію (*У зраї буває до десяти тисяч птахів* → *Число птахів у зраї досягає до десяти тисяч* / *Чисельність зраї сягає десятків тисяч*), що дозволило б дещо по-іншому зінтерпретувати вторинні синтаксеми в реченнях на кшталт *Кожному учаснику конференції треба підготувати доповідь хвилин на п'ятнадцять* (Розм.), адже саме ці механізми розширюють площину вторинних наповнень синтаксичних позицій. Досить вичерпно прокоментовано постання синкретичних виявів синтаксем у реченнях на зразок *Голодній кумі лише хліб на умі* (Нар. тв.) з наголошенням глибинного ускладнення речення та простеженням дериваційних зв'язків. Не менш вагомо прокоментовано ознаки вторинних синтаксем з вирізненням семантико-синтаксичних параметрів (чотири) та функційного призначення (п'ять), що сукупно складають вісім ознак, що вичерпно охоплюють особливості вторинних синтаксем. Завершуючи побіжні зауваги про власне-теоретичний аспект дослідження, слід наголосити на можливості доповнення ознак функційного призначення вторинних синтаксем ознакою *детермінованості таких синтаксем певними дискурсивними практиками* (так, звертання не властиве науковому мовленню, а вставлені елементи – усно-розмовній стихії тощо). У цьому руслі варто було використати окремі праці з функційно-комунікативного синтаксису (напр., Всеволодова М.В. Теорія функціонально-комунікативного синтаксису : фрагмент прикладної моделі мови : учебник [Текст] / Майя Владимировна Всеволодова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2000. – 502 с. та ін.), у яких досить послідовно розкриваються особливості функційного навантаження предикатів різних лексико-семантичних груп.

У другому розділі «Предикатом як репрезентант суб'єктно-предикатних відношень у простому реченні» (с. 89-256) подано кваліфікацію ситуації та схарактеризовано семантичні класи ситуацій у простому реченні, концентровано класифіковано денотативні ситуації реченнєвих пропозицій: 1) ситуації дії / діяльності, 2) ситуації процесу, 3) ситуації ставлення суб'єкта до дійсності, предметів та осіб, 4) ситуації стану, 5) ситуації буття, розташування, існування, наявності / відсутності когось / чогось, 6) ситуації кваліфікації, 7) ситуації

ідентифікації, 8) ситуації характеристики, 9) ситуації власне-локативності, 10) ситуації кількості (с. 89-92), а опертя на дефінування лексикалізованої ситуації (за О. Кибриком) уможливило вирізнення з-поміж макроситуацій: а) макроситуації розгортання події в часі (*За кілька день вернула знов перепелиця до гнізда* (Юрій Федькович)); б) макроситуації каузованої дії, процесу, стану (*Непримиренністю своєю він навіть батька часом дивує* (Олесь Гончар)); в) макроситуації реальної, ірреальної або потенційної зумовленості дії, стану, якості (*Ніхто не годен віці барви вбити, даровані митцю святим чуттям* (Тетяна Севернюк)); г) макроситуації допустової зумовленості дії, процесу, стану (*Попри загальне ослаблення тіла Бовдур підвівся на ноги* (Іван Франко)); ґ) макроситуації цілеспрямування дії (*Бабуся брече полоти город* (Володимир Бабляк)); д) макроситуації результативності дії (*Тканина присохла до рубців, завдаючи йому нестерпного болю* (Зінаїда Тулуб)); е) макроситуації інтенсивного вияву дії, процесу, стану чи ознаки (*Микита ненавидів без міри Васюту* (Борис Грінченко)); є) макроситуації асоціативних відношень між об'єктами дійсності (*Пташка-невільниця б'ється об неблаганні грати клітки-тюрми* (Борис Грінченко)); ж) макроситуації авторизованої оцінки (*Важким видалося Хариті те відро* (Михайло Коцюбинський)); з) макроситуації тотожності предметів, ознак (*Від криниці з а х а т о ю, біля джерела, дзюрчав потічок* (Іван Чендей)); и) макроситуації ідентифікації (*З а х а р к а-п'яниця був собі немолодий чоловік* (Борис Грінченко)); і) макроситуації якісної характеристики об'єкта чи суб'єкта (*Красна б о н д а р и х а дає волю сльозам* (Сергій Яричевський)); ї) макроситуації посесивності (*Єремія вдвлявся у свіччин в о г н и к* (Валерій Шевчук)); й) макроситуації кількісної характеристики об'єктів реальної дійсності (*Троє к о н о в о д і в попадали на землю трохи не під копита коней* (Борис Грінченко)); к) макроситуації модального відношення (*Жаль, прощай не вмієш* (Марія Матіос)); л) макроситуації модально-інформативного доповнення (*При місяці ще й при зорях (Ой, давним-давно) холодило білу руку стремено* (Галина Тарасюк)); м) макроситуації спонукання (*Не плач! Якось-то буде!* (Сергій Яричевський)); н) макроситуації апелятивності (*Дочко, ти б нас похастувала на початок* (Леся Українка)); о) макроситуації модифікувальної характеристики (*А чоловік пішов додому і вже на Бога не нарікав* (Юрій Федькович)). У межах розділу схарактеризовано типи пропозицій простого речення елементарної та неелементарної структури (с. 96-108), дефіновано поняття «предикатема» і «макропредикатема» (с. 109-111), кваліфікуючи предикатему як одиницю семантичної структури речення, що оформляє граматично акт думки та має такі ознаки, як цільність, розчленованість, двочленність, про позиційність у відбитті дійсності (с. 109). Водночас розмежовано основну (мінімальна семантико-синтаксична одиниця, що відбиває мікросистему об'єктивних суб'єктно-предикатних відношень у простому елементарному реченні) та вторинну (елементарна семантико-синтаксична одиниця, що відбиває мікросистему потенційних аналогів суб'єктно-предикатних відношень у модифікованому простому елементарному реченні) зі встановленням засобів вираження предикатної синтаксеми та її ономаціологічного значення, водночас прокоментовано ранжування суб'єкта і предиката в предикатемах, виявлено синтаксичну позиційність вторинних синтаксем у спектрі семантико-синтаксичних внутрішньореченневих відношень та накреслено типологію предикатем у простому реченні. Рецензоване дослідження вражає сміливістю підготовчої праці. Воно легко може бути гарним науково-навчальним посібником з проблеми вторинної предикації. Тут досить доступно викладена основна проблематика і доступно відреферовані численні праці з аналізованого питання, до речі, здебільшого досить складно написані. До переваг аналізованої праці слід зарахувати також і той факт, що авторка використовує не тільки праці загальнознайомих лінгвістів (І. Вихованець, Ю. Степанов, Н. Шведова та ін.), але детально студіює автореферати й окремі статті молодих дослідників, що, на жаль, зовсім не завжди постає загальноприйнятим правилом у сучасному мовознавстві. З'ясування засобів вираження предикатної синтаксеми та її ономаціологічного значення вимагало від О.В. Кульбабської акцентуації тези про нерозривний зв'язок мови і мовлення, а отже, і розкриття особливостей семасіологічної природи значення предикатної синтаксеми. Якщо виходити з концептуального тлумачення системності мови як її іманентної характеристики (складна, нелінійна й еволюційна системність мови постає її властивістю самоорганізації, самоструктурування і саморозвитку), предикатні синтаксеми складають одну з площин її взаємної детермінованості іншими зовнішніми системами середовища (етносу, культури, соціуму). Останнє легко спостережуване в розгляді функційно рівнорядних / функційно однорідних компонентів, виражених типологічно різними синтаксичними засобами: *Я часто пишу колезі та батькам* і *Я частіше пишу колезі, ніж батькам*, де в наведених конструкціях виявлювана та сама ситуація (морфологічне вираження аргументів те саме), але в різній функційній перспективі з опертям на типологію ранжування. Тоді речення можна кваліфікувати як абстрагований відтворюваний зразок, який постає певним інтонаційно-фонетичним комплексом, що містить тотожно усвідомлювану дію в усвідомлюваному комунікативному просторі. Безперечно, актуалізаційні категорії, за умови вираження «основної предикатема», зіставляють потенційний знак із дійсністю за допомогою відповідних актуалізаторів, співвідносячи речення з відповідною ситуацією, аж ніяк не «служуть самому акту утворення речення». Будь-яка вторинна предикація – це розгортання ядерної дії (у цьому в широкому сенсі витлумачувано дію) в кореляванні з іншими, тому лінійність (лінеарність) речення виступає умовною величиною, тому що лінійним виступає словесний ряд, а для розуміння дії необхідним є нелінійний вимір: для генерування й інтерпретації моментальної дії свідомість здійснює нелінійні інтегративні операції. Так, щоб визначити, наприклад, на кому / на чому фіксує увагу співрозмовника (слухача, читача) адресант, промовляючи, – свідомість визначає «денотат» не в уже вимовлених словах, а в осмислюваному

наразі невербальному комунікативному просторі, позбавленому лінійності. І виквафіліковувана вторинна предикація постає ситуативно співмірною / супротною з основною / ядерною.

Наголошування на тому, що кваліфікація вторинної предикації здійснена в аспекті похідності, дозволило у монографії виокремити речення зі стягнутою (с. 117-122), з подвійною (с. 122-125), згорнутою (с. 125-128), потенційною (с. 128-130), додатковою (с. 130-132), імпліцитною (с. 132-140) предикацією, що охоплюють усі інваріантні вияви додаткової предикації. Напевно, доцільніше було запровадити два рівні класифікації вторинної предикації, де на першому розмежувати експліцитну й імпліцитну вторинну предикацію, а на другому – диференціювати уже конкретні різновиди.

Зупиняючись на аргументуванні співвідношення підмета і суб'єкта, їхнього статусу в полірівневій реченнєвій структурі, можна підтримати твердження авторки про полісуб'єктність (двосуб'єктність) речення *Чарджієву подали шапку, наповнену шербетом* (Р. Іваничук). Водночас у цьому руслі виникають міркування щодо подвійного присудка і співмірності / неспівмірності речень на зразок *Матій при йшов з роботи пізно вночі замучений, ледве живий* (І. Франко) – з одного боку і *Стояла верба зажурена* (А. Яна); *Хитала тополя вітами стривожена* (М. Дзюба), на які в монографії не звернуто увагу, – з іншого боку, тому що в першому випадку позицію підмета заповнює назва істоти, а в іншому – неістоти. Та й загалом другий різновид речень цілком прийнятно, за моделлю авторки, кваліфікувати як сповнені трьох предикацій: 1) до першої слід віднести метафоризацію; 2) до другої – власне-предикатність; 3) третя ж задіє перерозподіл комунікативних акцентів. Не можна погодитись з тим, що іменник *хміль Будити будуть хміль і щем, аж доки темінь не розтане* (М. Лазарук) належить до похідних – відприкметникових, віддієприкметникових чи відприслівникових, тому що він непохідний.

Виваженим постає твердження про акт предикації як транспонування фактів мови у факти мовлення, тому без предикації немає мовленнєвого акту, а є лише номінація певних подій, явищ, дій. Очевидним постає вияв вторинної предикації не тільки на суто мовленнєвому рівні, в тих чи тих дискурсивних практиках, але й набуття ними узуальних статусів, що наближає їх до системно відтворюваних величин і водночас їхні вияви не постають такими.

Досить привабливим виступає розгляд засобів вираження предикатної синтаксеми з акцентуванням дієслівних, іменникових та інших, з-поміж яких звернуто увагу і на прислівникові, девербативні тощо. Цей спектр проблеми та її розгляду суттєво доповнює розмежування вільних, зв'язаних і конструктивно зумовлених синтаксем, що почасти знайшло висвітлення в рамках третього розділу «Прості неелементарні речення з вторинними предикатними семантико-синтаксичними відношеннями» (с. 256-385) у розгляді вторинних предикатом предикатно-адвербіального, зокрема з часовим (с. 261-280), порівняльно-асоціативним (с. 323-328), зіставно-викоремлювальним (с. 338-342) та іншими значеннями; предикатно-атрибутивного та предикатно-апозитивного (с. 342-365); предикатно-кількісного (с. 365-370) і предикатно-модального типів. Утрадиційнена схема розгляду вторинних синтаксем як виявів вторинної предикатності через фундаментальні типи – предикатності і субстанційності та відповідно – перехідного (четвертий розділ «Функціональні параметри простих неелементарних речень із вторинними семантико-синтаксичними відношеннями неелементарних синтаксем субстанційального та перехідного типів» (с. 386-475) – у структурі простого неелементарного речення є цілком прийнятною і втілює фундаментально-теоретичні напрацювання в сучасній синтаксичній науці. Такий розгляд суттєво доповнюється діагностуванням регулярності тих чи тих вторинних синтаксем у структурі речення, їхньої сполучуваності з відповідним різновидом предиката, що викінчено схарактеризовано на ґрунті базового предиката каузативної семантики. Заявлений напрям продуктивно міг бути розширений за рахунок встановлення регулярного / нерегулярного вияву вторинних синтаксем у відповідних класах речень на кшталт двоскладних ототожнювально-предметних (релятивно-предметних, вимірювально-предметних), ознакових, процесивних та односкладних (предметних, ознакових, процесивних, дебітивних, функтивних) з диференціюванням пропозитивних / непропозитивних іменників у тих чи тих синтаксичних внутрішньореченнєвих синтаксичних позиціях. Загалом заповнення синтаксичної позиції є тим маркером, через який легко встановити рівень семантичного наповнення речення, його інформативної ємності. Валентність та її формально-граматичний і семантико-синтаксичний рівні уможливають встановлення співвідношення внутрішньореченнєвих синтаксичних зв'язків доцентрової сили й ускладнення загальнореченнєвого тла синтаксичними зв'язками відцентрової сили, нагромадження яких трансформує речення у висловлення з різними прагматичними настановами. У цьому руслі не можна погодитись з тим, що в реченні *За плечима мандрівників наростає гуркіт в о з а* (Володимир Бабляк) відієслівний іменник *гуркіт* виражає вторинну предикатему, оскільки *наростає гуркіт* – це *гуркотить* з відтіком фазовості.

Звернуто увагу на особливості формування вторинної предикатності внаслідок перегрупування синтаксичних залежностей, що особливо поширене в детермінантній залежності від граматичної основи або речення загалом, дуплексивності, вторинного заповнення синтаксичної позиції тощо (с. 109-190). З опертям на концептуальні напрацювання лінгвістичної теорії О. Кульбабська диференціює в межах семантично елементарного речення *предикатні* і *первинні субстанційні* (чомуś послідовно оперує терміном *субстанційальні*). а в межах семантично неелементарного вони розширені вторинними у предикатних та субстанційних виявах, до яких зараховано об'єктні, атрибутивні, апозитивні, подвійні, адвербіальні, модальні, інформативно-доповнювальні, комплетивні, напівпредикативні, сурядні, пояснювальні, контаміновані та ін.

(с. 109-190). Надзвичайно важливими є студіювання статусу вторинних синтаксем через призму актуалізації (с. 190-255 і далі), з'ясування значущості виокремлення вторинних предикатом в ініціальній і фінальній позиціях.

О. Кульбабська ґрунтовно розглядає особливості вияву типового граматичного зразка речення, характеризуючи різноманітні спектри моделей основної предикатами у дво- / односкладному реченнях (с. 256-370), що постає опертям дослідження вторинної предикатами через призму базових реченневих моделей, визначуваних за типологією валентних потенціалів від одно- до шестимісних (щоправда, в українській мові можна говорити і про семивалентні дієслівно-предикатні лексеми на зразок *перевозити*, де елемент *пере-* через вимагає регулярного локатива *траси*).

Розгорнуто схарактеризовано вторинні предикатні семантико-синтаксичні відношення у структурі простих неелементарних речень (третій розділ «Прості неелементарні речення з вторинними предикатними семантико-синтаксичні відношеннями» (с. 256-385)), ґрунтовно опрацьована авторкою семантико-синтаксична та морфолого-синтаксична типологія вторинних предикатом з опертям на типологію внутрішньореченневих семантико-синтаксичних відношень у неелементарному простому реченні. Водночас прискіпливо і викінчено подано основні та неосновні варіанти цілої низки вторинних предикатом з виявом їхніх структурних особливостей, семантичної регулярності, а також із заглибленням в одно- та різноярусні відношення в розгляді шляхів витворення таких вторинних предикатом адвербіального, атрибутивного, апозитивного, квантитативного та модального різновидів. Звернуто увагу й на експресивні варіанти простих речень, що можуть виражати надмірний кількісний вияв суб'єктів дії, процесу або стану з простеженням закономірностей заміни тих чи тих відмінкових форм, запропоновано прийнятну інтерпретацію експлікації та імплікації квантитативного компонента (с. 342-385). У монографії особливе значення надано розкриттю напрямів і шляхів поєднання двох і більше значень в одній вторинній предикатній синтаксемі на кшталт об'єктивно-суб'єктивно-модальної синтаксеми (з відповідними різновидами – шість), суб'єктивно-об'єктивно-модальної синтаксеми (п'ять різновидів) і под. (с. 386-475). Те саме стосується і субстанційних синтаксем, які схарактеризовано у вимірі синкретизму (об'єктно-суб'єктні (с. 411-475), адресатно-суб'єктні (с. 400-407), інструментально-суб'єктні (с. 407-410), локативно-суб'єктні (с. 410-411)). Суто авторською концепцією позначений і розгляд простих поліпропозитивних речень із семантико-синтаксичними відношеннями перехідного типу, де сконцентровано характеристику вторинних предикатом суб'єктно- (с. 412-427), об'єктно- (с. 427-440), інструментально- (с. 453-455), локативно- (с. 440-453), посесивно-суб'єктно-предикатного (с. 455-463) та цілої низки інших типів.

Суттєво доповнює розгляд проблеми вторинної предикації у структурі простого речення п'ятий розділ «Засоби вторинної предикації в позиційній структурі простого неелементарного речення» (с. 476-556), у рамках якого схарактеризовано особливості синтаксичної позиції засобів вторинної предикації як підґрунтя для синтаксемного аналізу з розкриттям засобів вторинної предикації в позиції головних членів речення. Досить ємно розкрито статус формально-синтаксичного дуплексива як маркера подвійного синтаксичного зв'язку та вторинної дуплексивної предикатами (с. 501-504), реченнєві прислівні поширювачі схарактеризовано в розрізі засобів вираження вторинної предикації (с. 504-524), що й зумовило необхідність розмежування формальних особливостей облігаторних (с. 505-511) і факультативних (с. 511-524) прислівних поширювачів з виявом і встановленням їхніх основних / неосновних типологічних моделей. Розгорнуто подано формально-синтаксичні параметри реченневих компонентів у відносно самостійних синтаксичних позиціях (с. 525-556), унаслідок чого охоплено з'ясування синтаксичних особливостей детермінантів як неприслівних поширювачів, що ґрунтуються на підрядному детермінантному синтаксичному зв'язку у формі прилягання (с. 526-532). Поряд з цим визначено статус однорідних членів речення як кількісних модифікаторів реченнєвої структури (с. 532-538) та встановлено інвентар засобів вторинної предикації в позиції відокремлених ускладнювачів формально-синтаксичної структури речення, що ґрунтуються на напівпредикативному синтаксичному зв'язку (с. 538-556), хоча до цієї загальної ємності віднесено і власне-напівпредикативи (5.5.3.1. Формально-синтаксичні параметри напівпредикативних конструкцій (с. 539-543)), і уточнювальних компонентів (5.5.3.2. Синтаксична специфіка опосередкованих членів речення (с. 543-549)), і власне-модальних та інформаційно-об'єктивних (5.5.3.3. Вставні та вставлені конструкції як різновид синтаксичного ускладнення речення (с. 549-556)), що у своєму вияві постають нерівнорядними і у формально-синтаксичному (різні типи синтаксичного зв'язку: для уточнювальних компонентів таким зв'язком постає опосередкований, для вставних – модальний, а для вставлених – інтродуктивний), і у семантико-синтаксичному (виражають різні семантичні відношення: для уточнювальних компонентів таким є різного статусу пояснення, мотивація, для вставних – суб'єктивність, а для вставлених – інформаційність) аспектах, що й умотивовує необхідність їхнього окремішнього розгляду.

Варто заакцентувати на тому, що, розглядаючи структурний (або традиційний, синтаксичний, модульний) тип ускладнення простого речення, пропонувано класифікацію ускладнювачів невалентного характеру, вирізняючи з-поміж зворотів: дієприслівникові, дієприкметникові, ад'єктивні, інфінітивні, субстантивні, а далі – пояснювально-уточнювальні звороти, вставні компоненти, вставлені конструкції, звертання, що в загальному своєму обширі дещо позбавлене одновимірної класифікаційної основи. У цьому разі сукупно застосовано морфологічний і синтаксичний критерії, що не відповідає теоретико-постулатним принципам класифікації. До цього ж у типологічному описі предикатом використано вісім основних чинників,

що може поставати як цілком умотивоване за умови додавання до загального переліку ще однієї ознаки «комунікативне навантаження й актуалізаційна значущість», хоча у своїх основних компонентах не корелює з критеріями (їх також вісім) розмежування основної та вторинної предикатем у простому неелементарному реченні.

Авторка рецензованої праці виявила глибоке й всебічне знання проблематики, предмета її аналізу, історії розгляду, ґрунтовне володіння різноманітними й найсучаснішими процедурами дослідження мовного матеріалу, а також поняттєво-термінологічним апаратом для його теоретичного осмислення. Усе це дозволило О. Кульбабській одержати внаслідок виконаного дослідження важливі й переконливі теоретичні й практичні результати. Аналізована монографія є вагомим внеском у розширення сучасних граматичних студіювань. У цьому плані важливими є не тільки теоретичні міркування О. Кульбабської, а й той цінний різноманітний фактичний матеріал, який вона вводить до наукового обігу. Важливим є те, що значна частина наявних у монографії напрацювань увійшли в активний обіг наукових досліджень, у практику вищої і середньої школи, їх упроваджено в теоретичних і прикладних навчальних посібниках. Монографія Олени Кульбабської виявляє науково-теоретичний зріз сучасних граматичних досліджень, її активне включення в активний обіг сприятиме поглибленню вивчення структури простого і складного речення у формально-граматичному, семантико-синтаксичному, комунікативному й аналоговому аспектах, що особливо необхідно для створення цілісної категорійної граматики української мови.

Анатолій Загнітко (Донецьк, Україна)

Надійшла до редакції 23 листопада 2011 року.

CASE FORMS OF NOUNS OF NEUTRAL IN PLURAL IN THE UKRAINIAN EDITION OF CHURCH SLAVONIC LANGUAGE OF THE END OF THE XVITH – XVIITH CENTURIES

Oleksandr Bilykh

Department of Ukrainian Language, Kirovohrad Vynnychenko State Pedagogical University Kirovohrad, Ukraine

Available 15 November 2011

Abstract

Relevance

The system of plural case forms nouns in Ukrainian (as well as in any other Slavic languages) carried changes during its development, which took place mainly as a result of action of tendency to standardization and creation of only plural case paradigm. The basic stages of these changes are already characterized in the special scientific literature [Bevzenko 1960: 75-93; Samiyenko 1964: 91-162; IUM. Morfolohiya 1978: 74-128 and other]. However, the problem of influence of the living Ukrainian language on creation of plural forms of nouns in neuter in the Church Slavonic language which functioned on the territory of Ukraine doesn't lose its actuality, because this language was used in Ukraine during centuries and interacted with the living Ukrainian language. Such co-operation especially increased in the end of XVIth – XVIIth centuries, when the Church Slavonic speech was not only the language of church but also one of facilities and symbols of National Liberation Fight [Nimchuk 1980: 35-44, 90-96; Rusanivs'kyi 1985: 137; Chepiha 1995: 286]. According to the investigators' observations in this time "all levels of literary Ukrainian language are marked with increasing influence of the Slavic one" [Rusanivs'kyi 1985: 147]. That is why formation of complete picture of development of literary Ukrainian language is impossible without detailed study and the Church Slavonic language in the Ukrainian edition.

Purpose

The purpose of the study is to describe the features of creation of case forms of nouns of neutral in plural in the Ukrainian edition of Church Slavonic language of the end of the XVIth – XVIIth centuries.

Tasks

The purpose provides for accomplishment of such tasks as: 1) to ascertain the presence of some nouns forms of neuter in plural in the Church Slavonic language; 2) to find out common and different features of fixed forms comparing with corresponding forms in the Church Slavonic language; 3) to find out possible results of influence of Ukrainian on observed forms.

Conclusion

During the creation of case forms of great number of nouns of neuter in the Church Slavonic language in the Ukrainian release of the end of XVIth – XVIIth centuries kept those features which were characteristic for them as early as old Church Slavonic language mainly. In addition, there are some differences (in particular, the use in dative, instrumental and locative cases both old and new inflexions, correspondingly *амь* (*АМЬ*), *ами* (*АМИ*) and *ахъ* (*АХЪ*), and new forms of nouns with stem with inflexion **es*). These changes were caused mainly by influence of Ukrainian language, but not excepted, that they could be caused by intrinsic tendencies, independently of irrelevant influences.

Perspective

Prospects of further scientific explorations are in specification of role of Ukrainian language in development of the analyzed forms (as well as in Church Slavonic language of the Ukrainian edition at all). In addition, variants of different forms (in particular, plural of nouns of neuter in Church Slavonic language) deserve our attention in the future.

Research highlights

► The article is devoted to description of features of creating case forms of nouns of neuter in the Church Slavonic language in the Ukrainian edition of the end of the XVIth – XVIIth centuries. ► The conducted analysis educed quantitative differences between the variants of different forms, showed connection between old Slavonic, Church Slavonic and Ukrainian languages.

Keywords: case form, nouns in neutral, old base morphemes of nouns, Church Slavonic language.

References

- Bevzenko, S. P. (1960). *Istorychna morfolohiya ukraïns'koyi movy (narysy iz slovozmyny ta slovotvoru)*. Uzhhorod: Zakarpats'ke oblasne vydavnytstvo.
- Vajan, A. (1952). *Rukovodstvo po staroslavjanskomu jazyku*. Moskva: Izdatel'stvo inostranoj literatury.
- IUM. Morfolohiya, (1978). *Istoriya ukraïns'koyi movy. Morfolohiya*. Kyïv: Naukova dumka.
- Kernyts'kyi, I. M. (1967). *Systema slovozmyny v ukraïns'kij movi. Na materialakh pam'yatok XVI st.* Kyïv: Naukova dumka.
- Narysy, (2008). *Narysy z morfolohiyi staroslov'yans'koyi movy skhidnoslov'yans'kykh pam'yatok XI – XIII st.* Kyïv: Vydavnychyy Dim Dmytra Buraho.

- Nimchuk, V. V. (1980). *Staroukrayins'ka leksykohrafiya v yiyi zv'yazkakh z rosij's'koyu ta bilorus'koyu*. Kyiv: Naukova dumka.
- Rusaniv's'kyi, V. M. (1985). *Dzherela rozvytku shhidnoslov'yans'kykh literaturnykh mov*. Kyiv: Naukova dumka.
- Samiylenko, S. P. (1964). *Narysy z istorychnoyi morfolohiyi ukrayins'koyi movy*, 1. Kyiv: Radyans'ka shkola.
- Selishhev, A. M. (1952). *Staroslavjanskij jazyk (v 2 ch.), 2. Teksty. Slovar'. Ocherki morfolohii*. Moskva: Gos. uchebno-ped. izd-vo Min-va prosv. RSFSR.
- Haburgaev, G. A. (1999). *Ocherki istoricheskoy morfolohii russkogo jazyka. Imena*. Moskva: Izd-vo MGU.
- Chepiha, I. (1995). Vzayemodiya ukrayins'koyi i tserkovnoslov'yans'koyi mov XVI stolittya (na materialy perekladiv Yevanheliya). *NTSh, CCXXIX. – Pratsi filolohichnoyi sektsiyi*, 227-288. L'viv.

Sources and Abbreviations

- VV, Vasyliy Velykyy, (1594). *Knyha o postnychestvi*. Ostroh: Drukarnya Kostyantyna Ostroz'koho.
- ZyzHr, (1980). *Zyzaniy L. Hramatyka slovens'ka*. K.: Naukova dumka.
- PM, (1887). Sobstvennoruchnyya zapysky Petra Mohyly. *Arkhyv Yuho-Zapadnoy Rossyy, yzdavaemyy kommissiyu dlya razbora drevnykh aktov*, 1 (7), 49-180. Kijev: Typohrafiya H.T. Korchak-Novytskaho.
- Syn, (1987). Synopsis. *Ukrayins'ka literatura XVII st.: Synkret. pysemnist'. Poeziya. Dramaturhiya. Beletrystyka*, 167-181. K.: Naukova dumka.

Correspondence: obilyh@inbox.ru

Vitae:

Oleksandr P. Bilykh, Candidate of Philology, Associate Professor at Department of Ukrainian Language in Kirovohrad Vynnychenko State Pedagogical University. A circle of scientific interests is the historical grammar of Ukrainian language.

STRENGTHENING POSITION OF FOREIGN WORDS IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

Luydmila Borodenko

Faculty of Engineering and Language Training, Pryazov State Technical University, Mariupol, Donetsk region, Ukraine

Available 18 November 2011

Abstract

Relevance

An adaptation of foreign words is considered one of the most difficult components of borrowed vocabulary development, and as we know, borrowed vocabulary is one way of updating the vocabulary of the entire history of its existence. Adaptive system adjusts to conditions of operating by enriching its composition and structure changes. It should be noted that the imbalance between the state of the system, its composition and tasks that it performs during its operation, resulted in increased attention to the peculiarities of scientists active attraction of strange tokens. The problem of adaptation always interested linguists (O.S. Ahmanova, M.I. Barannikov, E.M. Byelozerova, Y. Zhluktenko, G.V. Zymovets, I.I. Ohienko, O.O. Potebnya, S. Semchynskyy, Y. Sorokin). In our time outside the scrutiny of scientists remain unadapted lexemes that function in the vocabulary of modern Ukrainian language. However, to this day a question of adaptation remains unsolved, and they require a detailed description and specifications.

Purpose

The purpose of the article is the analysis of stages adaptation of foreign lexemes and the characteristics of these linguistic units in modern linguistics.

Tasks

The main tasks of the study are: 1) to the stages of adaptation of loan words in Ukrainian language; 2) to consider the main types of development of foreign language vocabulary at different levels of language.

Conclusion

Thus, foreign words are one of the important components of the lexical structure of the Ukrainian language, like any language at all. They come with the concepts and adapted in the language, extend, enrich their vocabulary arsenal. In the paper author considers the most pressing classifications of foreign-language lexemes adaptation. Mostly in the above classifications is divided into four stages of adaptation of borrowed vocabulary: phonetic, grammatical, morphological and semantic, but all foreign-language lexemes are adapted, many of them are in the language as blotches, barbarisms.

Perspective

The analysis of unadapted borrowing (author calls them graphically-spelling loans) appears promising in terms of drawing study in the modern Ukrainian language.

Research highlights

► The challenge of adaptation of foreign-language tokens, up to date in the linguistic literature, is analyzed in the article. ► Special attention is paid to the stages of adaptation of loan words. ► The main types of development of foreign language vocabulary at different levels of language are considered.

Keywords: adaptation, token, device, sememe, assimilation, language-recipient.

References

- Aristova, V. M. (1978). *Anglo-russkie jazykovye kontakty*. L.
- Barannikova, L. I. (1972). Sushhnost' interferencii i specifika ejo projavlenija. *Problemy dvujazychija i mnogojazychija*, 88-98. M.: Nauka.
- Belozjorova, E. N. (1961). Ob assimiljaciji latinskih prilagatel'nyh na -ate v anglijskom jazyke v 16-18 vekah. *Sbornik issledovanij po anglijskoj lingvistike*, 56-61. M.: Vysshaja shkola.
- Vajnrajh, U. (1972). Odnorejazychie i mnogojazychie. *Novoe v lingvistike*, 6 (*Jazykovye kontakty*), 25-60. M.: Progress.
- Vajnrajh, U. (1979). *Jazykovye kontakty: Sostojanie i problemy issledovanija*. K.: Vysshaja shkola.
- Grot, Ja. (1898). *Filologicheskie rozyskanija*, 3. SPb.
- Zhluktenko, Yu. O. (1966). *Movni kontakty*. K.: Vyd-vo Kyiv. un-tu.
- Efremov, L. P. (1959). Sushhnost' leksicheskogo zaimstvovanija i osnovnye priznaki osvoenija zaimstvovannyh slov. *Avtoref. dis. ... kand. filol. nauk*. Alma-Ata.
- Krejn, I. M. (1963). Francuzskie zaimstvovanija XIX veka v anglijskom literaturnom jazyke. *Avtoref. dis. ... kand. fil. nauk*. M.: Izd-vo MGU.
- Krysin, L. P. (19968). *Inojazychnye slova v sovremennom russkom jazyke*. M.: Nauka.
- Krysin, L. P. (1991). Jetapy osvoenija inojazychnogo slova. *Russkij jazyk v shkole*, 2, 75-78.
- Reformatskij, A. A. (1967). *Vvedenie v jazykoznanie. Uchebnik dlja filol. fak. ped. in-tov*. M.: Prosveshhenie.
- Sen'ko, V. V. (2000). Konnotativno-pragmaticeskaja dinamika leksicheskogo znachenija. *Kommunikativno-pragmaticeskaja semantika: Sbornik nauchnyh trudov*. Volgograd: Peremena.
- Sorokin, Ju. S. (1965). *Razvitie slovarnogo sostava russkogo literaturnogo jazyka v 30-90-e gody XIX veka*. L.
- Richter, E. (1919). *Fremdwortkunde*, 80-86. Leipzig.

Correspondence: ludborodenko@rambler.ru

Vitae

Luydmila M. Borodenko, Senior Inspector at the Faculty of Engineering and Language Training in Pryazov State Technical University. Her research area includes lexicology of Ukrainian language.

THE CHARACTER MASK AS A WAY TO WORD-FORMS MORPHOLOGICAL IDENTIFICATION

Illya Danyluk

Department of Ukrainian Language and Applied Linguistics, Donetsk National University, Donetsk, Ukraine

Available 16 November 2011

Abstract

Relevance

During the protracted development of IT-sphere the specific industry of linguistic information technologies, which includes an automatic synthesis and analysis of the natural speech, including texts, was selected. In a chart of the systems of the automated analysis of text, which have already become fixed, an initial is the module of automatic morphological analysis, its purpose is to define the grammatical class and subclass of every word, in other words, belonging to the part of speech and basic grammatical categories, that will become subsoil of analysis of subsequent levels: syntactic, semantic et cetera.

A few approaches, or methods of completion of AMA, were gradually formed, among them: 1) the dictionary methods: a) an analysis with the dictionary of stems and flexions; b) an analysis with the dictionary of word-forms; 2) the methods without words: a) an analysis by method of logical multiplication; b) a graphemic analysis, or analysis with using of tables and quasi-flexions. Each of them have the advantages and disadvantages, sphere of application and aptitude, for using them with the languages of different type, which are not the subject of consideration in this article.

Purpose

The purpose of the research is to show the development of separate mode in a boundary of graphemic method of AMA that draw on the most formalized data – character word mask with only two types of units: letters to indicate consonants and letters to indicate vowel phonemes.

Tasks

The main tasks of the study are: 1) to describe the previous principles of mode of AMA with using of the character mask; 2) to prepare the database of the word-forms of Ukrainian language; 3) on the ground of upbuilt database to create the table of the character masks for completion of the tasks of AMA – the determination of the part of speech, which an analyzable word-form belongs to.

Conclusion

The character mask of word-forms generally can diagnose the identification of morphological word-form. For example, Table 6 data show that in 1189 masks (which is 49% of the total) can definitely set the class of word-forms. The total list of masks indicating the class <https://sites.google.com/site/pldiece/>, *onnukn1/home*. Approximately half of the masks are homonymic, ie to set the class of words with a certain probability.

Perspective

In the future, the proposed method can be specified with the tool of removal of results of automatic analysis homonymy by transferring binary character mask from view as a single letter disclosed, and this mask is definitely point to one and only one class.

Research highlights

► The paper describes a method of automatically part-of-speech determining for word-forms based on its character mask that can be part of the automatic text processing tool or automatic laying out a of text corpora. ► The proposed approach is based on the assumption that a combination of letters to indicate vowels and consonant sounds can indicate the grammatical class of word-forms uniquely or with a certain percentage of probability.

Keywords: automatic morphological processing, word-forms, part of speech, character mask.

References

- Darchuk, N. P. (2008). *Avtomatychne opratsyuvannya tekstu*. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr "Kyyivs'kyi universytet".
- Karpilovs'ka, Ye. A. (2006). *Vstup do prykladnoyi linhvistyky: komp'yuterna linhvistyka*. Donetsk: Yuhovostok, Ltd.
- Marchuk, Ju. N. (2000). *Osnovy komp'yuternoj lingvistiki*. Moskva: Narodnyj uchitel'.
- Pak, Aleksandr (2011). *Opreделение chasti rechi slov v russkom tekste (POS-tagging) na Python 3*. *E-portal*: <http://habrahabr.ru/blogs/python/125988/> (10.08.2011).
- Jurafsky, D., & Martin, J. H. (2009). *Speech and Language Processing: An Introduction to Natural Language Processing, Computational Linguistics, and Speech Recognition*. Prentice Hall.

Correspondence: i.g.danyluk@gmail.com

Vitae

Illya G. Danyluk, Candidate of Philology, Associate Professor at Department of Ukrainian Language and Applied Linguistics in Donetsk National University. His research areas include applied linguistics and grammar of Ukrainian language.

LANGUAGE AND SPEECH UNITS AND THEIR RELATION TO THE GENERATION, STRUCTURING AND PERCEPTION OF SPEECH

Olena Filatova

Department of Foreign Languages, Donetsk Institute of Tourist Business, Donetsk, Ukraine

Available 8 November 2011

Abstract**Relevance**

Every expert in the field of linguistics known that in modern Ukrainian and Russian linguistics major position is a concept whereby speech (and especially the sentence) is built of words and phrases. This theory, in the author's opinion, does not consider that the processes of generation of speech in oral and written forms are different with various drafting of its results.

Purpose

The purpose of this work is to pay attention to what is objectively there are two linguistic areas – language and speech and it is natural that each of them their units that do not have to confuse or equate.

Task

The main task of the work is to not only provide an overview of the problem, but also distinguish between language and speech units, paying attention to their peculiar characteristics and real functions.

Conclusion

Word and phrases within the scope of language. Word is a generic unit, the phrase is a purely metalanguage structure.

Syntagma and sentence are the units of speech. Syntagma combines a few words, activating the accidental qualities of the realities designated by them, facilitates the specification of their values and the transformation into the unified speech situational structure. The functions of words are exhausted on the level of syntagmas. Sentences have a syntagmatic structure and they are perceived on this level. They structure the text, arranging its individual and separate opinions.

Perspective

Comprehensive studies of syntagmas as the basic unit of generation and perception of speech, syntagmatic structure, intersyntagmatic relations and division of the text have good prospects, because it caused actual pragmatic goals – namely: the necessity of the formation and development in students the all types of speech skills and abilities in the process of studying them native and foreign languages.

Research highlights

► Being guided by the ideas of I.A. Boduen de Kurtene about the necessity of differentiation of the word in the language system and in the sphere of speech as well as by L.V. Shcherba's last views on syntagmas it is stated in the article that a syntagma is a unit of speech creation and perception. ► Attention is paid to the fact the creation and the perception are characteristic of the speech while the creation, structuring and perception are typical for the written language.

Keywords: language unit, speech unit, word, word combination, syntagma, sentence, speech creation, speech perception, text structuring.

References

- Vinogradov, V. V. (1975). Voprosy izuchenija slovosochetaniy (Na materiale russkogo jazyka). *Izbrannye trudy. Issledovanija po russkoj grammatike*, 231-253. Moskva: Nauka.
- Vinogradov, V. V. (1975). Idealisticheskie osnovy sintaksicheskoj sistemy A.M. Peshkovskogo, ejo jeklektizm i vnutrennie protivorechija. *Izbrannye trudy. Issledovanija po russkoj grammatike*, 441-487. Moskva: Nauka.
- Vinogradov, V. V. (1975). Ponjatie sintagmy v sintaksise russkogo jazyka (Kratkij obzor teorij i zadachi sintagmatscheskogo izuchenija russkogo jazyka). *Izbrannye trudy. Issledovanija po russkoj grammatike*, 88-154. Moskva: Nauka.
- Vykhovanets', I. R. (1992). *Narysy z funkcional'noho syntaksysu ukrajins'koyi movy*. Kyiv: Naukova dumka.
- Dem'jankov, V. Z. Producirovanie, ili porozhdenie rechi. *E-portal*: <http://www.infolex.ru/Cs12.html>
- Zahnitko, A. (2001). *Teoretychna hramatyka ukrajins'koyi movy. Syntaksys*. Donets'k: DonDU.
- Zahnitko, A. P. (2004). *Osnovy ukrajins'koho teoretychnoho syntaksysu (u 2 ch.)*. Horlivka: HDPIIM.
- Norman, B. Ju. (1994). *Grammatika govornjashhego*. Sankt-Peterburg: Izd-vo Sankt-Peterburgskogo universiteta.
- Filatova, E. V. (2010). Sintagma kak osnovnaja edinica porozhdenija i vosprijatija rechi. *Russkij jazyk, literatura, kul'tura v shkole i vuze*, 4, 15-22.
- Filatova, E. V. (2010). Mezhsintagmatscheskie svjazi v strukture predlozhenija. *Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki*, 2, 177-181; *E-portal*: <http://www.gramota.net/materials/2/2010/2/49.html>
- Filatova, E. V. (2010). Syntagmatics of the English sentence as the main way of its adequate perception. *Visnyk DITB*, 14, 335-338.
- Filatova, E. V. (2011). Funkcii sintagmy v strukture predlozhenija i teksta. *Russkij jazyk, literatura, kul'tura v shkole i vuze*, 2, 17-26.
- Filatova, E. V. (2011). Porozhdenie, strukturirovanie i vosprijatie rechi i otnoshenie k nim slova, slovosochetaniya, sintagmy i predlozhenija. *Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki*, 2, 172-177. *E-portal*: <http://www.gramota.net/materials/2/2011/2/51.html>
- Fomenko, Ju. V. (1975). Javljaetsja li slovosochetanie edinicej jazyka? *FN*, 6, 60-64.

Correspondence: taranushchenko@mail.ru

Vitae

Olena V. Filatova, Candidate of Philology, Associate Professor at Department of Foreign Languages in Donetsk Institute of Tourist Business. Area of her scientific interests is function-communicative grammar.

SEMANTIC-SYNTACTICAL PARADIGM OF CASE GRAMMEME "SUBJECT"

Nataliya Kostusyak

Department of Ukrainian language, Institute of Philology and Journalism, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Volyn region, Ukraine

Available 23 November 2011

Abstract

Relevance

In modern philological science a category of case is usually given the status of linguistic value, which is related primarily to morphological level of the language. In accordance with such qualification parameters scientists emphasize the word modifying features of nouns, in other words, they pay attention to their purely formal plan. But the stated aspect does not provide a complete and thorough coverage of the analyzed category. Those linguistic studies, which interpret case as a multi-vector unit that "is an indivisible unity of semantic-syntactical function and a case form", are considered perspective [Vykhovanets' 2004: 57]. Wide interpretation of the case category gives an opportunity to make a clear differentiation of its components and to analyze them within an integrated system. Linguistics knows different approaches to qualification of case grammemes. Among a variety of concepts there is one that deserves attention – its supporters define semantic cases in addition to morphological ones [Chejf 1975: 113-123, 167-191; Vykhovanets' 2004: 59-61]. The scope of the latter is structured by the subject, object, addressee, locative, instrumentals. Semantic cases, indicating the "universal character of the meaning division of components of a sentence with subjective meaning" [Vykhovanets' 2004: 61], form a syntactic paradigm. The manifestation of the syntactic paradigm of a particular grammeme is caused by its semantics and connections with other components of the sentence. This article provides detailed review of semantic case of "subject", its paradigmatic specifics, and description of possible structural schemes of a sentence, which definitely has an indicated grammeme. All of that hasn't been a subject of special linguistic studies previously. This specifically determines the relevance of the proposed work.

Purpose

The purpose of the article resides in comprehensive study of peculiarities of syntactical paradigm of semantic case "subject."

Tasks

To achieve the goal the following tasks are identified: 1) to define and to set the hierarchy of the meaning types of specified grammeme; 2) to characterize its morphological means of implementation by separating central and peripheral manifestations; 3) to submit the definition of the subject, taking into account its differential characteristics.

Conclusion

Thus, a subject is the central semantic grammeme of a case system, which functional-categorical manifestation is associated with the meaning of real subjectivity, particularly active executor of an action or passive carrier of the status. It corresponds to the nearside subjective syntaxeme at semantic-syntactical level; morphologically it is represented by the nominative case as the core for this function and all other case grammemes – as its secondary options. Semantic case of "subject" specializes on the expression of the subject of action, condition, and process, qualitative and quantitative characteristics. Morphological cases identified in secondary subjective surrounding are in the hierarchical relationships. Taking into consideration the frequency of their functioning and specifics of subjective transposition direction, dative is considered half-peripheral method of representation of the semantic subject, because it serves as a specialized morphological variant of the subject of condition, and ablative, accusative, genitive, vocative and prepositional cases – as periphery of syntactic paradigm of the subject's grammeme.

Perspective

Issues raised in the article give a general idea only about the central case; meanwhile the research of other semantic grammemes is considered perspective, facilitating deeper study of interlevel category of case and its paradigmatic specifics, based on morphological-syntactic parameters.

Research highlights

► In the article a semantic case (a subject case) is analyzed, its meaningful variants are distinguished, primary and secondary formal means of expression, which are connected with morphological cases, are proved.

Keywords: paradigm, case, grammeme, locative, subject, semantic-syntactical valence.

References

- Vykhovanets', I. R. (1987). *Systema vidminkiv ukrayins'koyi movy*. Kyiv: Naukova dumka.
- Vykhovanets', I. R. (2004). *Teoretychna morfolohiya ukrayins'koyi movy. Akadem. hramatyka ukrayins'koyi movy*. Kyiv: Universytets'ke vyd-vo "Pul'sary".
- Horodens'ka, K. H. (1991). *Deryvatsiya syntaksychnykh odynyts'*. Kyiv: Naukova dumka.
- Lomtev, T. P. (1972). *Predlozhenye y eho hrammatycheskye katehoryy*. Moskva: Yzd-vo Mosk. un-ta.
- Mezhov, O. H. (2007). *Sub'yektni syntaksemy u strukturi prostoho rechennya*. Luts'k: RVV "Vezha" Volyn. derzh. un-tu im. Lesi Ukrayinky.
- Plyushch, M. Ya. (1986). *Katehoriyi sub'yekta i ob'yekta v strukturi prostoho rechennya*. Kyiv: Vyshcha shk.
- Chejf, U. L. (1975). *Znachenie i struktura jazyka*. Moskva: Progress.
- Shahmatov, A. A. (1941). *Sintaksis russkogo jazyka*. L.: Uchpedgiz.

Correspondence: nat_kostusyak@ukr.net

Vitae

Nataliya M. Kostusyak, Candidate of Philology, Associate Professor at Department of Ukrainian Language in Institute of Philology and Journalism (Lesya Ukrainka Volyn National University). Her research area includes the functional grammar functionality of the Ukrainian language.

SOCIAL DIALECT OF TECHNICAL STUDY STUDENTS: CONCEPTSPHERES, SOCIAL-PSYCHOLOGICAL FUNCTIONS AND SOURCES OF REVENUE

Larisa Lysak, Olga Bolkova

Donbas State Engineering Academy, Donetsk, Ukraine

Available 18 November 2011

Abstract

Relevance

The relevance of practical research in the field, including the relevance of the intelligence, due to the overall needs of modern linguistics to study the language with respect to the lingual and extralinguistic factors and the need to highlight the problems associated with the functioning of the modern student sociolect.

Object

The object of the work is social dialect of technical university students in particular Donbas State Engineering Academy (DSEA), a language of quite active, mobile part of society as part of a broader formation of modern Ukrainian language – youth slang.

Purpose

The purpose of the article is to explore social dialect of students of technical universities.

Tasks

The main tasks of the study are: 1) the determine the conceptspheres of sociolect and their analysis; 2) the separation of social-psychological functions of students' sociolect in the ratio of general and vocational slang; 3) the clarify of the sources of replenishment of social dialect students.

Conclusion

Thus, based on empirical material author has identified thematic conceptspheres, social and psychological functions, sources of replenishment of student sociolect.

Perspective

Prospective are studies to detect the presence or absence of correlation between the use the sociolectisms by students and value and meaning-of-life guides of young people and their level of general-cultural development.

Research highlights

► Subject-conceptual structure of the social dialect of technical study students is analyzed, basic functions of the social dialect under investigation are singled out, the sources and ways of replenishment, expansion and renovation of students' social dialect are clarified.

Keywords: dialect, social dialect, socialecticism, jargon, slang, slang expression, sociolinguistics.

References

- Balabin, V. V. (2002). Suchasnyy amerykans'kyy viys'kovyy slenkh yak problema perekladu. *Dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.16*. K.
- Boduen de Kurtene, I. A. (1963). Jazyk i jazyki. *Izbrannye trudy po obshhemu jazykoznaniju*, 2. M.: AN SSSR.
- Halych, O. (2001). *Teoriya literatury*. K.: Lybid'.
- Hanych, D. I., & Oliynyk, D. I. (1985). *Slovnnyk linhvistychnykh terminiv*. K.: Vyscha shkola.
- Hrabovyy, P. (2008). Molodizhnyy slenkh u systemi sotsiolektiv suchasnoyi ukrayins'koyi movy. *Linhvistychni studiyi: zb. nauk. prats'*, 16, 294-297. Donetsk: DonNU.
- Hrytsenko, P. Yu. (1984). *Modelyuvannya systemy dialektnoyi leksyky*. K.: Nauk. dumka.
- Hrytsenko, P. Yu. (2004). Dialektolohiya. *Ukrayins'ka mova: entsyklopediya*, 149. K.: Vyd-vo "Ukr. entsyklopediya" im. M.P. Bazhana.
- Dzendzelivs'kyy, Y. O. (1996). Ukrayins'kyy bursats'ko-seminars'kyy zharhon seredyny KhIKh st. na materialakh povisti "Lyuborats'ki" A. Svydnyts'koho. *Ukrayins'ke i slov'yans'ke movoznavstvo*, 353-359. L'viv: Naukove tov-vo im. T.H. Shevchenka.
- Dorda, V. O. (2008). Amerykans'kyy molodizhnyy slenkh yak ob'yekt vyvchennya sotsiolinhvistyky. *Materialy VI mizhvuzivs'koyi konferentsiyi molodykh uchenykh*, 1, 77-81. Donetsk: DonNU.
- Yermolenko, S. Ya. (2010). Suchasna literaturna mova i dialekty. Kul'tura movy na shchoden'. K.: Instytut ukrayins'koyi movy NAN Ukrayiny. *E-portal: <http://www.kulturamovy.org.ua/KM/pdfs/Magazine6-2.pdf>*
- Zhirmunskij, V. M. (1936). *Nacional'nyj jazyk i social'nye dialekty*. L.: Hud. lit.

- Zapesockij, A. S. (1990). *Eta neponjatnaja molodezh': Problemy neformal'nyh molodezhnyh organizacij*. M.: Profizdat.
- Ilyk, T. (2000). Sotsial'ni varianty movy ta yikh terminolohichne okreslennya. *Movoznavchi doslidzhennya*, 67-73. Donetsk: DonDU.
- Masenko, L. T. (2010). *Narysy z sotsiolinhvistyky*. K.: Kyievo-Mohylyans'ka akademiya.
- Naumenko, A. M. (1994). Variatyvnist' natsional'noyi spetsyfiky movy. *Novi pidkhody do vyvchennya y vykladannya filolohiyi u vyshchih shkoli*, 40-46. K.: ISDO.
- Oliynyk, I. S. (1991). *Ukrayins'ko-rosiys'kyy i rosiys'ko-ukrayins'kyy frazeolohichnyy tlumachnyy slovnyk*. K.: Rad. shk.
- Pyrkalo, S. V. (2002). Slenh: nenormatyvno, ale normal'no. *Urok ukrayins'koyi*, 2, 26-28. K.: Nauk. dumka.
- PSUMS, (1997). Pershyy slovnyk ukrayins'koho molodizhnoho slenhu. *E-portal*: http://shron.chtyvo.org.ua/Pyrkalo_Svitlana/Pershyi_slovnyk_ukrainskoho_molodizhnoho_slenhu.pdf
- SSUS, (2006). *Slovnyk suchasnoho ukrayins'koho slenhu*. Kharkiv: Folio.
- Stavyts'ka, L. (2003). *Korotky slovnyk zhargonnoi leksyky ukrayins'koyi movy*. K.: Krytyka.
- Stavyts'ka, L. (2005). *Arho, zharhon, sleng: sots. dyferentsiatsiya ukrayins'koyi movy*. K.: Krytyka.
- Stavyts'ka UZhS, (2005). *Ukrayins'kyy zhargon*. K.: Krytyka.
- Stojkov, S. (1957). Social'nye dialekty. *Voprosy jazykoznanija*, 1, 75-84.
- Shchur, I. I. (2003). Shlyakhy popovnennya komp'yuternoyi slenhovoyi leksyky. *Visnyk. Literaturoznavstvo. Movoznavstvo. Fol'klorystyka*, 14, 58-60. K.: Kyivskyy universytet.
- Chapman, R. L. (1987). *American Slang*. New York: Harper & Row, Publishers, Inc.
- Kratz, H. (1964). What is college slang? *American speech*, 39 (3), 188-195.
- Partridge, E. (1970). *Slang To-day and Yesterday*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.

Correspondence: hum@dgma.donetsk.ua, olga.bolkova@dgma.donetsk.ua

Vitae

Larisa K. Lysak, Candidate of Philology, Associate Professor at Department of Ukrainian Studies and Humanitarian Education in Donbas State Engineering Academy. Her area of research interests includes the sociolinguistics.

Olga M. Bolkova, Lead Editor at Editorial and Publishing Department in Donbas State Engineering Academy, Post-Graduate Student at Department of Ukrainian Language and Applied Linguistics in Donetsk National University. Her research area includes sociolinguistics.

CONDITION AND OUTLOOK FOR PREFIXAL MORPHEMES INVESTIGATION: SEMANTIC ASPECT

Anna Matantseva

Department of Ukrainian Language in Ukrainian National University "Kyiv-Mohyla Academy", Kyiv, Ukraine

Available 16 November 2011

Abstract

Relevance

Actuality of the study was that, despite the presence of a number of essays devoted to the semantics of the Ukrainian prefixes we have not produced objective criteria to describe the meanings of these morphemes. The discussion about the principles of distribution of prefixal values from word-formative and aspectual types continues. Features of historical development of the Ukrainian prefixal system require further analysis, as well as the functioning of prefixes in one way or the style.

Purpose

The purpose of the article is to reflect critically on the works of Ukrainian linguists concerning prefixal semantics.

Tasks

The implementation of the purpose provided the solution of such tasks: 1) to identify the advantages and disadvantages of approaches to the study of prefixal morphemes values, 2) to indicate the range of problems that require further processing.

Conclusion

Upon learning of linguists who study the Ukrainian language prefixal system on the semantic level, author defined as the development of scientific thought held in this direction. If V.S. Ilyin only outlines the approach to the study of prefixal values, S.O. Sokolova makes it systemic and adds a number of criteria, which should take into account, describing prefixal semantics, such as morphemic-semantic variation of prefixes and semantic interrelations within groups.

Perspective

Solving these issues in the future will determine the features of prefixal system of Ukrainian language at the present stage and the ways of its development.

Research highlights

- The main methods on investigation of prefixes meanings in Ukrainian linguistics are analyzed critically.
- Author focus the attention on study of word-formative meanings and the grammatical meaning of morphemes.

Keywords: verb, prefix, word-formative meaning of prefix, grammatical meaning of prefix, semantic-structural method.

References

- Avilova, N. S. (1976). *Vid glagola i semantika glagol'nogo slova*. M.: Izd-vo "Nauka".
- Bondarko, A. V. (1976). *Teoriya morfologicheskikh kategorij*. Leningrad: Izd-vo "Nauka".
- Il'yin, V. S. (1953). *Prefiksy v suchasnyy ukrajins'kiy movi*. K.: Vyd-vo Akademiyi Nauk URSR.
- Kal'ko, M. I. (2002). *Aspektual'nist' i diyeslivna polisemiya*. Cherkasy: Brama. Vydavets' Vovchok O.Yu.
- Klymenko, N. F., & Karpilovs'ka, Ye. A. (1998). *Slovotvirna morfemika suchasnoyi ukrajins'koyi literaturnoyi movy*. K.: Instytut movoznavstva im. O.O. Potebni Natsional'noyi Akademiyi nauk Ukrainy.
- Maslov, Ju. S. (1984). Vid i leksicheskoe znachenie glagola v sovremennom russkom literaturnom jazyke. *Ocherki po aspetologii*, 48-65. Leningrad: Izd-vo LGU.
- Rojzenzon, L. I. (1974). *Mnogopristavochnye glagoly v russkom jazyke*. Samarkand: Samarkandskij gosudarstvennyj un-t im. A. Navoi.
- Sokolova, S. O. (2003). *Prefiksals'nyy slovotvir diyesliv u suchasnyy ukrajins'kiy movi*. K.: Naukova dumka.
- SSULM, (1979). *Slovotvir suchasnoyi ukrajins'koyi literaturnoyi movy*. K.: Naukova dumka.
- SUM, (1970). *Slovnyk ukrajins'koyi movy (v 11 t.)*, 1. K.: Vyd-vo "Naukova dumka".
- SUM, (1977). *Slovnyk ukrajins'koyi movy (v 11 t.)*, 8. K.: Vyd-vo "Naukova dumka".

Correspondence: anna_matantseva@ukr.net

Vitae

Anna O. Matantseva, Post-Graduate Student at Department of Ukrainian Language in Ukrainian National University "Kyiv-Mohyla Academy". Her research area includes the word-formation.

PHRASAL SEMANTIC MICROFIELD "TRUTHFULNESS AND UNTRUTHFULNESS" OF THE UTTERANCE IN THE CONTEMPORARY TURKISH LANGUAGE

Elvira Miniakhmetova

Department of International Relations in Mechnikov Odesa National University, Odesa, Ukraine

Available 10 November 2011

Abstract

Relevance

The relevance of the research is caused by insufficient study of phraseological units in the modern Turkish language and by a lack of formed theoretical foundation for studying phraseological units that indicate truthfulness and untruthfulness of the utterance in linguistic science. Determination of the phrasal semantic groups and microgroups that indicate truthfulness and untruthfulness of statements, which is a subject of this study, will allow to define a degree of synonymous relations of phraseological units.

Scientific novelty

The scientific novelty of the paper resides in the fact that it provides the first general classification of phraseological units in Turkish language, which express truthfulness and untruthfulness of the utterance in modern Ukrainian linguistic turcology.

Object

The objects of this study are phraseological units that express truthfulness and untruthfulness of the utterance.

Purpose

The purpose of the study is to describe the phrasal semantic microfield of "truthfulness and untruthfulness of the utterance".

Tasks

The implementation of the purpose provided the solution of such tasks: 1) the determination of microgroups that indicate truthfulness and untruthfulness of maxims mentioned in phraseological units; 2) the analysis of the semantics of phraseological units on stated subject, including phraseological variants; 3) the characteristics of the component structure of phraseological units in the researched group.

Sources of factual material

The material of this study is taken from the index of phraseological units of the "Dictionary of Proverbs and Phraseological Units" edited by Omer Asim Aksoy, "Phraseological Units, Proverbs and Aphorisms for Primary Schools", edited by Hayrettin Parlakyıldız, "Turkish Dictionary with Examples" and "Turkish Dictionary in two volumes".

Conclusion

The truthfulness of speech in phraseological units with clearly differentiated internal form is expressed by such lexical tokens as *açık* ('frankly'), *iyi* ('well'), *ak* (literally 'in white', in a figurative sense – 'fair'). The truthfulness of the phrase is associated with honesty, light, purity (e.g., *kitaba el basmak*, *ekmeğe el basmak*). The untruthfulness of speech is displayed with tokens *kara* (literally 'in black', in a figurative sense – 'untruthfully'), *kötü* ('bad'), *fena* ('bad', 'not good'), *yalan* ('lie'). The internal meaning of untruthfulness is usually combined with groundlessness, fiction, wit, slander, injustice (e.g., *katır atmak*, *faka basturmak*). The conceptual scope of truthfulness and untruthfulness of a statement is represented in Turkish phraseological system by phraseological units, formed with reconsidering the components, metonymization and metaphorization.

Perspective

The perspective for further study of the phraseological units is distinguishing dialect variants of those units.

Research highlights

► In the investigation there are studied the semantics of the inner form, the characteristics of the component structure and detailed classification according to the microgroups of phraseological units with the meaning of truthfulness and untruthfulness of the utterance.

Keywords: phraseological unit, truthfulness and untruthfulness of the utterance, microgroup.

References

- Dubova, M. E. (2001). Strukturno-semanticheskij analiz frazeosemanticheskogo polja "rechevaja dejatel'nost'" v russkom jazyke: v sopostavlenii s anglijskim. *Dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.19*. Kostroma.
- Krymskaja, M. Ja. (2005). Semanticheskij i lingvokul'turologicheskij analiz frazeologizmov so znacheniem processa rechi v russkom i francuzskom jazykah. *Dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.20*. Moskva.
- Kubinova, J. (2002). Rechevaja intencija "lozh', obman" v semanticheskom i kommunikativno-pragmaticheskom aspektah. *Dis. ... kand. filol. nauk: spec. 10.02.01 "Russkij jazyk"*. Moskva.
- Parina, I. S. (2010). Predstavlenie semantiki frazeologizmov v ideograficheskom slovare (na materiale nemeckih idiom semanticheskogo polja "rechevaja dejatel'nost'"). *Dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.04*. M.
- Selivanova, O. O. (2004). *Narysy z ukrajins'koyi frazeolohiyi (psykhokohnityvnyy ta etnokul'turnyy aspekty)*. K.; Cherkasy: Brama.
- Aksoy, A. Ö. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 2, Deyimler Sözlüğü. İstanbul.
- Örnekleriyle Türkçe Sözlük, (2000). *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Örnekleriyle Türkçe Sözlük, (2002). *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Parlakyıldız, H. (2005). *İlköğretim okulları için Deyimler Atasözleri ve Özdeyişler*. İstanbul: Yuva yayınları.
- Türkçe Sözlük, (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım evi.

Correspondence: Melvira@ukr.net

Vitae

Elvira H. Miniakhmetova, Senior Lecturer of Turkish Language at Department of International Relations in Mechnikov Odesa National University. Her research area includes the phraseology of modern Turkish language.

VERBAL MARKING OF POSSIBLE WORLDS IN FICTIONAL SPACE OF P. MODIANO'S AUTOFICTION

Olga Molokova

Department of Romance Philology, Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine

Available 23 November 2011

Abstract

Relevance

High attention of domestic and foreign linguists on the question of linguistic structure and presentation of possible worlds in fictional text testifies to the popularity of the theory of "possible worlds" and determine the relevance of scientific problems.

Object

The object of the work is the fictional space of P. Modiano's autofiction, such as "Accident nocturne", "Chien de printemps", "Dora Bruder", "Une jeunesse", as continuum, which includes the characters and the action occurs.

Subject

The subject of research is the possible worlds, in particular the retrospective world and its linguistic manifestations.

Purpose

The work aims to highlight some trends and deployment features of verbal marking retrospective world, which becomes a kind of signal its "borders" [Vardzelashvily 2003: 38], a "window" [Babushkin 2001: 21].

Tasks

The implementation of the purpose provided the solution of such tasks: to research the fictional space of P. Modiano's autofiction through the prism of the theory of "possible world", highlighting the possible retrospective world and analyze his verbal marking.

Conclusion

Thus, the analysis gives reason to believe that the retrospective world is the possible world in the fictional space of P. Modiano's autofiction. As a result of exploration it was found that verbal markers – create-the-world markers – have explicit and implicit nature, they are vivid writing features of the writer.

Perspective

Promising direction for our further exploration is the investigation of other possible worlds that unfold within a retrospective of the world, namely the world of analogies, the world of doubt, the world of search and others.

Research highlights

► The article presents an attempt to study fictional space of P. Modiano's autofiction in the light of possible worlds theory, focusing on retrospective world. ► The research of the latter is carried out by revealing its main verbal markers by means of cognitive analysis.

Keywords: possible world, retrospective world, flash-back, verbal marking, worldraising operators.

References

- Babushkin, A. P. (2001). *"Vozmozhnye miry" v semanticheskom prostranstve jazyka*. Voronezh: Voronezhsk. gos. un-t.
- Butsykina, N. Ye. (2010). *Mozhlyvi svity v khudozhn'omu prostori romanu M. Levi "Et si c'était vrai..."*. *Zapysky z romano-hermans'koyi filolohiyi: zb. nauk. pr.*, 25, 54-61. Odesa: Feniks.
- Vardzelashvili, Zh. (2003). "Vozmozhnye miry" tekstual'nogo prostranstva. *Nauchnye trudy. Seriya: Filologiya*, VII, 37-45. SPb.-Tb.
- Lotman, Ju. M. (1970). *Struktura hudozhestvennogo teksta*. M.: Iskusstvo.
- Obelets', Yu. A. (2006). *Temporal'na struktura mozhlyvykh svitiv khudozhn'oho tekstu (na materialy anhlomovnoyi prozy)*. *Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.04 "Hermans'ki movy"*. Odesa.
- Dictionnaire: Dictionnaire français LEXILOGOS. *E-portal*: http://www.lexilogos.com/francais_langue_dictionnaires.htm
- Dobrovsky, S. (1977). *Fils*. P.: Galilée.
- Ryan, M.-L. *Des mondes possibles aux univers parallèles*. *Atelier de théorie littéraire. E-portal*: http://www.fabula.org/atelier.php?Des_mondes_possibles_aux_univers_parall%26grave%3Bles
- Le Robert quotidien, (1996). *Dictionnaire pratique de la langue française*. P.: Dictionnaire Le Robert.
- Le Robert quotidien, (1996). *Dictionnaire pratique de la langue française*. P.: Dictionnaire Le Robert.

Sources and Abbreviations

- Modiano, AN (2003). *Modiano P. Accident nocturne*. P.: Gallimard.
- Modiano, ChP (1993). *Modiano P. Chien de printemps*. P.: Seuil.
- Modiano, DB (1997). *Modiano P. Dora Bruder*. P.: Gallimard.
- Modiano, J (1981). *Modiano P. Une jeunesse*. P.: Gallimard.

Correspondence: Turolf@mail.ru

Vitae

Olga F. Molokova, Post-Graduate Student at Department of Romance Philology in Kyiv National Linguistic University. Her research area includes the linguistics of text.

THE MODELING OF JUDICIAL TERMINOLOGICAL SYSTEM (THEORETICAL AND PRACTICAL BACKGROUNDS)

Rymma Monastyrskya

Department of Ukrainian Linguistics, Vernadsky Tauriia National University, Simferopol, AR Crimea, Ukraine

Available 7 November 2011

Abstract

Relevance

The relevance of the legal terminology research is increasing due to the poorly investigated system aspect which provides clarification of terminology items place in a system of concepts of this branch of knowledge, continuous terms review for correspondence of nominated concepts.

Purpose

The aim of the study is the systematization of the legal terminology of the Ukrainian language.

Tasks

Achieving the supplied goal involves the solution of the following tasks: to set an approach on which base author will build the knowledge system for legal industry; to model the scheme of legal terms ideographic paradigm; to define the role of certain terminological units groups in the terms system of the professional field.

Conclusion

Terminological group of units to denote the concepts of state and social system and the most important principles of state policy included in the TS "State relationships". Common semantics of terms to describe the concepts of social relations arising in the field of executive power functioning, local government and administrative justice unites terminological units in thematic field "Administrative relationships". Thematic field "Criminal relationships" contains the terms to describe the concepts of criminal responsibility, crimes and punishment for their commission. The significance of the study of civil and legal terminology involves defining the main directions of systematization and classification terminology units of TS "Civil relationships".

Perspective

The prospects for further researches are seen in the legal terms system analysis within the limits of highlighted groups, establishing the links and relationships of words in their semasiological structure that can serve as the basis for regulation and standardization of legal terminology, and description of coherent Ukrainian terminological system.

Research highlights

► The model of ideographic terminological paradigm of legal sector for systematizing is envisaged. ► The highest hierarchy link such as Archaic sphere of "Appurtenance" is investigated. ► The thematic groupings of legal terms for conceptual description of law sectors is selected.

Keywords: term, legal term, content system, ideographic paradigm.

References

- Artykutsa, N. V. (1997). Problemy i perspektyvy vyvchennya yurydychnoyi terminolohiyi. *Ukrayins'ka terminolohiya i suchasnist': materialy Vseukr. nauk. konf.*, 50-53.
- Vinokur, G. O. (1939). O nekotoryh javlenijah slovoobrazovanija v russkoj tehničeskoj terminologii. *Sbornik statej po jazykovedeniju*. Moskva: Mosk. in-t ist., filos. i lit-ry, 5, 3-54.
- Zhayvoronok, V. V. (2002). Problema kontseptual'noyi kartyny svitu ta movnoho yiyi vidobrazhennya. *Kul'tura narodov Prychernomor'ya*, 32, 51-53.
- Kandelaki, T. L. (1977). *Semantika i motivirovannost' terminov*. Moskva: Nauka.
- Lejchik, V. M. (1986). O jazykovom substrate termina. *Voprosy jazykoznanija*, 5, 87-98.
- Lotte, D. S. (1961). Osnovy postroenija nauchno-tehničeskoj terminologii. *Voprosy teorii i metodiki*. Moskva: Izd-vo AN SSSR.
- Pradid, Yu. F. (1997). *Frazeolohichna ideohrafiya (problematyka doslidzen')*. Simferopol': NAN Ukrayiny, In-t ukrajins'koyi movy.
- FS, (1986). *Filosofs'kyj slovnyk*. Kyyiv: Holov. red. URE.?

Correspondence: monastirska-r@bk.ru

Vitae

Rymma I. Monastyr'ska, Post-Graduate Student at Department of Ukrainian Linguistics in Vernadsky Tauriia National University. Her research areas include the Ukrainian terminology and the legal linguistics.

THE NEUTRAL FOR THE ESTIMATION IN THE AXIOLOGICAL SPACE OF UKRAINIAN LANGUAGE

Maryna Mykhalchenko

Department of Ukrainian Language and Applied Linguistics, Donetsk National University, Donetsk, Ukraine

Available 8 November 2011

Abstract**Relevance**

The knowledge of world by people inevitably is cause of formation of certain attitude to it – both positive and negative. Linguistic category of estimate is arising like all-embracing and spread on all spheres of speaker life and activity. But there are object that remain out of individual axiology sphere. Such objects constitute a spectrum of neutral for the estimation. If problems of linguistic realization of positive and negative estimation are explained in linguistic studies (works of N. Arutyunova, O. Bessonova, O. Volf, T. Cosmeda, T. Markelova etc.), then questions of neutral estimation status are worked up insufficiently.

Purpose

The purpose of this article is to characterize features of neutral for the estimation of Ukrainian language.

Tasks

The purpose provided the solution of such tasks: 1) to determine the place of the neutral for the estimation in the axiology of speaker; 2) to research the expression means of neutral for the estimation of Ukrainian; 3) to analyze the correlation of neutral with positive and negative estimations of Ukrainian.

Conclusion

The analysis of linguistic source allows to allocate factors that influence on the interzonal gradation of neutral estimation: the speaker knowledge of life, the changing of system values, the advice of additional information about object, the changing of estimation aspect (thus, the common estimation can keep as neutral, and partial – to change into + or –).

Not numerous class of objects is a member of neutral notion volume for the estimation that not correlate with estimation “positive”/“negative”. The area of neutral for the estimation is unstable and contextual subordinate.

Perspective

The universality of estimation linguistic category is actualize a next research of neutral for the estimation sphere with successive delineation of expression means of neutral on the different levels of present-day Ukrainian Language.

Research highlights

► The specific of category of estimation is considered in the Ukrainian languages. ► The features of neutral estimation are analyzed. ► Her functions and sphere of distribution are educed. ► The questions of correlation of norm and neutral estimation are lighted up. ► Separate attention is spared to gradation of estimation.

Keywords: gradation of estimation, neutral for an estimation, norm, negative estimation, positive estimation, scales of estimation.

References

- Aznaurova, Je. S. (1973). *Ocherki po stilistike slova*. Tashkent: FAN Uzbekskoj SSR.
- Arutjunova, N. D. (1988). *Tipy jazykovyh znachenij: Ocenka. Sobytie. Fakt*. Moskva: Nauka.
- Byessonova, O. L. (2002). *Otsinnyy tezaurus anhliys'koyi movy: kohnityvno-henderni aspekty*. Donetsk: DonNU.
- Volf, E. M. (2006). *Funkcional'naja semantika ocenki*. Moskva: Editorial URSS.
- Gorskij, D. P. (1991). *Kratkij slovar' po logike*. Moskva: Prosveshhenie.
- Drobnickij, O. G. (1974). *Ponjatje morali*. Moskva: Nauka.
- Ivin, A. A. (1970). *Osnovaniya logiki ocenok*. Moskva: MGU.
- Kosmeda, T. (2000). *Aksiologichni aspekty prahmalinhvistyky: formuvannya i rozvytok katehoriyi otsinky*. L'viv: LNU im. Ivana Franka.
- Papina, A. F. (2002). *Tekst: ego edinicy i global'nye kategorii (uchebnik dlja studentov-zhurnalystov i filologov)*. Moskva: Editorial URSS.
- Selivanova, O. (2006). *Suchasna linhvistyka: terminologichna entsyklopediya*. Poltava: Dovkillya-K.
- Timoshenkova, T. M. (1994). K voprosu o kachestvennoj ocenke kak lingvisticheskoj kategorii. *Visnyk Kharkivs'koho universytetu*, 382, 127-133.
- Tishner, Ju. (2005). *Izbrannoe. T. 1: Myshlenie v kategorijah cennosti*. Moskva: ROSSPJeN.
- Tkachuk, V. (2003). *Katehoriya sub'yektyvnoyi modal'nosti*. Ternopil': Pidruchnyky y posibnyky.
- Hidekel', S. S. (1983). Priroda i harakter jazykovyh ocenok. *Leksicheskie i grammaticheskie komponenty v semantike jazykovogo znaka*. Voronezh: Izd-vo Voronezhskogo un-ta.
- Shynkaruk, V. D. (2002). *Katehoriyi modusu i dyktumu u strukturi rechennya*. Chernivtsi: Ruta

Correspondence: mykhalchenkomm@mail.ru

Vitae

Maryna M. Mykhalchenko, Candidate of Philology, Associate Professor at Department of Ukrainian Language and Applied Linguistics in Donetsk National University. Her research area includes the functional grammar of Ukrainian language.

STAGES OF FORMATION OF THE REPORTING IN PUBLICISM: FEATURES AND LAWS

Roman Nazar

Department “The Applied Linguistics and Ethnology”, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture, Donetsk region, Makiyivka, Ukraine

Available 16 November 2011

Abstract

Relevance

In the system of typology of genres in the contemporary publicism the leading place takes a reportage. Learning the history and the traditions of the genre in a present-day linguistics causes the actuality of this investigation. In the scientific literature the current definition of genre in the publicism hasn't been formed till now. Thus, in particular, O.O. Tertychniy states that the problem of finding the genre's structure of the periodical press is one of the most “old diseases” of the proper theory [Tertychnyj 2000: 171]. So, first of all it is necessary to compare and to structurize the tries of finding genres of the reportage, and to suggest the most concrete definition. Scientists make an accent on taking into account the very practice of writing reportages, because it also plays the role and serves as an illustration to the changes in theoretical views on the genre.

It isn't paid enough heed to the problem of development of such genre as reportage. There are not many investigations dedicated to this problem. Also, it is needed to pay attention that the concept of the reportage in native and foreign linguistics is very close but not the same. In particular, O.O. Tertychniy mentions that in the European linguistics under the reportage usually understand that meaning, which in native linguistics is called an essay. Exactly Western essays are the genetic precursors and the nearest relatives of the present-day reportage [Tertychnyj 2000: 173]. M. Haler made a review of kinds of a text, which transformation was the reason of the rise of reportage. The scientist confronts the descriptions and the definitions of the genre in present-day German textbooks and lexicons, compares the reportage with other genres of publicism, and make conclusions about traditions, functions and the originality of a genre.

In native linguistics the thesis of M.O. Pedashenko “The formation and development of the soviet newspaper reportage. Its genre's peculiarities on the present-day stage” is devoted to the problem of investigation of the reportage. There is presented some reviews about the theory of the reportage of the soviet period (from the year of 1924 to 1971), in other words, the work is dedicated to historical changes of the reportage. For the solid and complex learning of a genre the publications of L.V. Shibaeva, the Internet portal “Mediasprut” and others are valuable.

Purpose

The purpose of investigation is to establish the dependance of a development of the theoretical thought from the political situation of the country, to find out the place of the reportage in the modern genre system, and to trace its perspectives.

Conclusion

So, in the modern linguistics it is traced the heterogeneity of looks on the terminological interpretation of genre's peculiarities of the publicism, that is caused by some reasons. At first, the genre system practically changes faster than the scientists make progress in offering new definitions and classifications. At second, the situation can be explained by the author's conceptions, which always have place in a science. At third, in the basis of general conceptions of a genre is put the theoretical works, and in particular – also the practice itself, the experience of colleagues and waitings of readers.

The learning of the literature gives an opportunity to assert, that the appearance of the theory of reportage is remained behind for tens of years from the practical usage of a genre. The political, economical and social changes, which were happening in countries of ex-USSR in the XXth century, haven't helped the consecutive development of this genre. The development of the theory of reportage in the native linguistics is due to the second part of XXth century.

Perspective

The perspective for the further investigations is finding out the typology, the structural-compositional scheme and language features of reportage in the modern linguistics.

Research highlights

► Stages of formation of the reporting in domestic publicism are considered. ► Features, laws and criteria of a genre are tracked. ► The functions, the purposes, the subject and the object of the reporting are defined.

Keywords: reporting, publicism, the genre theory, an informative genre.

References

- Akopov, A. I. (1985). *Metodika tipologicheskogo issledovaniya periodicheskikh izdaniy*. Irkutsk: Irkutskij universitet.
- Barmankulov, M. K. (1975). *Sravnitel'nyj analiz zhanrov (reportazh, razvitie dokumentalizma)*. Alma-Ata: Kazahskij gosudarstvennyj institut.

- Vartanov, G. I. (1967). Problemy teorii publicistiki zhdut reshenija. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija 10. "Zhurnalistika"*, 4, 9-11.
- Gurevich, S. M. (163). *Reportazh v gazete*. Moskva.
- Krojchik, L. E. (1999). Transformacija zhanrov: opasnost' utraty publicistichnosti. *Zhurnalistika v 1998 godu: tezisy nauchno-prakt. konferencii. Chast' VI*. Moskva: Moskovskij gosudarstvennyj universitet, 18-19.
- Pedashenko, N. A. (1972). Stanovlenie i razvitie sovetskogo gazetnogo reportazha. Zhanrovye osobennosti ego na sovremennom jetape. *Avtoref. dis. ... kand. filol. nauk*. Moskva.
- Tertychnyj, A. A. (2000). *Zhanry periodicheskoy pechati*. Moskva: Aspekt Press.
- Tertychnyj, A. A. (2002). Transformacija zhanrovoy struktury sovremennoj periodicheskoy pechati. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija 10. "Zhurnalistika"*, 2, 36.
- Uchenova, V. V. (1976). Sovremennye tendencii razvitiya zhurnalistskih zhanrov. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija 10. "Zhurnalistika"*, 4, 66-73.
- Fedotova, L. N. (1967). Stanovlenie reportazhu na radio. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija 10. "Zhurnalistika"*, 6, 128-131.
- Shostak, M. I. (1998). *Zhurnalist i ego proizvedenie*. Moskva: Progress.

Correspondence: nazar_roman@mail.ru

Vitae

Roman M. Nasar, Candidate of Philology, Associate Professor at Department of Applied Linguistics and Ethnology at Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. His scientific interests focus on features of forming and functioning a reporting in Ukrainian publicism.

EXPRESSION OF LOCATIVE-SPATIAL SEMANTICS BY ATTRIBUTIVE CONSTRUCTIONS

Lyudmyla Ostrovska

Department of Ukrainian studies, Donetsk State University of Management, Donetsk, Ukraine

Available 9 November 2011

Abstract

Relevance

Investigation of peripheral areas of functional-semantic category of attributiveness is especially actual in modern linguistics. The peripheral areas are able to express complex syncretic relationships – that are a combination (synthesis) of differential components – opposite to each other and connected with a transposition. In peripheral forms of category of attributiveness the wide opportunities to express a condensed thought are reflected.

The particular issues of semantic syncretism in the field of attribute relationships are elucidated in the researching by V.V. Babayceva [Babayceva 1988], I.R. Vyhovanets [Vykhanets' 2004], K.G. Gorodenska [Horodens'ka 1991], A.P. Zagnitko [Zagnitko 2000], U.V. Kubska [Kubskaja 1981], V.M. Nikitin [Nikitin 1969], V.I. Furashov [Furashov 1985].

Purpose

The purpose of the article is elucidation of formal-syntactic peculiarities and semantic manifestations of peripheral area of attributiveness that are attributive constructions expressing a locative-spatial semantics.

Tasks

The main tasks of the study are 1) to define a morphological identity and a lexical meaning of bearing word; 2) to find out a functional-semantic meaning of the dependent element; 3) to characterize a preposition as a formal indicator of a certain attitude expression; 4) to determine a possibility of morphological equivalent of the dependent element; 5) to define the original structure of the investigated construction.

Conclusion

During this investigation author concluded that functioning of semantically various attributive constructions reflects one of the language system patterns that is to reveal the information necessary in a particular speech situation due to thrifty language means. The locative-spatial semantics of studied attribute structures is caused by the valence of the convolute predicate of original structure. The locative-spatial semantics of studied constructions is invariant. This semantics is imposed by the secondary attributive function of the form that appears as a motivated in the internal structure of sentence.

The peculiarity of such attributive constructions is in performing of attributive function even these constructions are not intended to express attributive relations. A significant role is played by the semantic nature of the vehicle of feature which contains a definitive element in its notional structure. This element is revealed by means of dependent component. Besides such attributive usage of studied forms is caused by semantic condensation of the most informative structures, so the predicate folds and consequently combinations of words appear that are uncharacteristic for the properly-phrase.

Perspective

The perspective of investigation of attributive components system in the Ukrainian language is revealing of the full range of formal and semantic variation of each of this system components, determining the specificity of its interaction and mutual influence, and consideration of attributive category in terms of pragmatics, where it serves not only as structural and semantic datum, not only as a function, but as a phenomenon which is based on special selection of language (speech) means for the most precise expression of certain subject feature, different nuances of attributiveness.

Research highlights

► This article focuses on the problems of formal-syntaxes and semantic aspects of expression of locative-spatial semantics by attributive constructions.

Keywords: attributive relations, locative-spatial semantics, attributive constructions, system of attributive elements.

References

- Babayceva, V. V. (1988). *Sistema chlenov predlozhenija v sovremennom russkom jazyke*. Moskva: Prosveshhenie.
- Vykhovanets', I. R. (1988). *Chastyny movy v semantyko-hramatychnomu aspekti*. Kyiv: Naukova dumka.
- Vykhovanets', I. R., & Horodens'ka, K. H. (2004). *Teoretychna morfolohiya ukrajyns'koyi movy*. Kyiv: Universytets'ke vydavnytstvo "Pul'sary".
- Vykhovanets', I. R., & Horodens'ka, K. H., & Rusaniv's'kyy, V. M. (1983). *Semantyko-syntaksychna struktura rechennya*. Kyiv: Naukova dumka.
- Horodens'ka, K. H. (1991). *Deryvatsiya syntaksychnykh odynyts'*. Kyiv: Naukova dumka.
- Zahnitko, A. P. (2000). *Teoretychna hramatyka ukrajyns'koyi movy: Syntaksys*. Donetsk: DonDU.
- Kubskaja, U. V. (1981). Semantiko-sintaksicheskaja struktura substantivnyh slovosochetanj s atributivno-obstojatel'stvennyimi otnoshenijami v russkom jazyke. *Avtoref. dis. ... kand. filol. nauk*. Kiev.
- Nikitin, V. M. (1969). *Voprosy teorii chlenov predlozhenija*. Rjazan': Izdatel'stvo Rjazanskogo pedagogicheskogo instituta.
- Stepanenko, M. I. (2004). *Prostorovi poshyryuvachi v strukturi prostoho rechennya*. Poltava: ASMI.
- Ukrayins'ka mova: Entsyklopediya* (2007). *Ukrayins'ka mova: Entsyklopediya*. Kyiv: "Ukrayins'ka entsyklopediya" im. M.P. Bazhana.
- Furashov, V. I. (1985). Opreделение kak sintaksicheskaja kategorija v sovremennom russkom jazyke. *Avtoref. dis. ... d-ra filol. nauk*. Vladimir.

Correspondence: A.1_@mail.ru

Vitae

Lyudmyla S. Ostrovska, Candidate of Philology, Associate Professor at Department of Ukrainian studies in Donetsk State University of Management. Her research areas include the grammar of the modern Ukrainian language, in particular syntax.

THE DEFINITION OF STRUCTIVE IN THE MODERN LINGUISTICS: THE QUALIFICATION AND THE CLASSIFICATION

Olga Pavlovych

Department of Ukrainian Language and Applied Linguistics, Donetsk National University, Donetsk, Ukraine

Available 29 November 2011

Abstract**Relevance**

Every day we become participants in the process of communication, in which we produce and encode, decode and explain, deny or run linguistic information in order to achieve a common goal – effective communication. The main code in this case is a natural spoken language. Communication process is devoted to many studies, particularly in the theory of linguistic communication, which today remains open a number of unresolved issues. Communicative approach to discourse analysis, which resumed the view of language as a communicative activity, set primarily in the theory of speech acts.

That speech act has recently considered the smallest unit of speech communication, which made in accordance with the principles and rules of linguistic behavior, established in the respective society, and as the minimum unit of normative sociolinguistic behavior within a pragmatic situation.

The article is realized the attempt of highlights the structive constructions among types of speech acts which operate within the social and ritual discourse.

The relevance of the alleged problems caused by the fact that discourse as one of the trends of modern linguistics occupies a central place among the modern types of communication, and it reserves the insufficiently studied issues, including lack of consensus on the classification of speech acts.

Purpose

The purpose of the article is the consideration of existing typologies of discourse, features of discursive-structural forms, one of which is extralinguistic speech act.

Tasks

The declared purpose predetermines the necessity of decision of such tasks: 1) to find out the status of structure in the theory of speech acts system; 2) to describe the main classificative features of structures; 3) to distinguish the types of structure statements as a result of generalization of the considered classifications.

Object

The object of the study is the discourse as dialogic process within the cognitive-communicative analysis and its components – structure utterances.

Subject

The subject of the study is components of discourse – the structure utterances.

Theoretical value

The theoretical value is in general trying to distinguish the structures as the linguistic constructions within the speech acts.

Practical value

The practical significance is determined by the fact that research results can be used in teaching the course of “Fundamentals of Discourse”.

Conclusion

The existence of the considered structures shows that they are facing some accidental or insignificant phenomenon, but rather constitute a unique mechanism by which only can be effective communication.

Knowledge of metacommunicative speech acts and the ability using them is one of the important aspects of interaction and it forms the communicative competence of the speaker and listener that facilitates the interaction of speech and eliminates the communication failure.

Perspective

Important, in author's opinion, is further detailed analysis of structure structures within certain genres of speech, a definition of specific structures and a delineation of their functioning under the rules of speech etiquette.

Research highlights

► The definition of structures is determined. ► The structures' status is identified with reference to speech act. ► The functioning of the structural constructions at the level of discourse is explained. ► The qualifying symptoms and typological manifestations of structures are characterized.

Keywords: discourse, communication, speech genre, speech act, structure.

References

- Anisimova, T. V. (2000). Tipologija zhanrov delovoj rechi (ritoricheskiy aspekt). *Avtoref. dis. ... d-ra filol. nauk: 10.02.19*. Krasnodar.
- Arutjunova, N. D. (1990). Lingvisticheskiy enciklopedicheskiy slovar'. *E-portal*: <http://www.tapemark.narod.ru/les/136g.html>.
- Batsevych, F. S. (2003). *Narysy z komunikativnoyi linhvistyky*. L'viv: Vydavnychyy tsentr LNU im. Ivana Franka.
- Grigor'eva, V. S. (2007). *Diskurs kak element kommunikativnogo processa: pragmalingvisticheskiy i kognitivnyy aspekty*. Tambov: Izd-vo Tamb. gos. tehn. un-ta.
- Zahnitko, A. P. (2008). *Osnovy diskursologii: naukovy navchal'ne vydannya*. Donetsk: DonNU.
- Karasik, V. I. (2000). *Jazykovaja lichnost': institucional'nyj i personal'nyj diskurs: sb. nauch. tr.*, 5-20. Volgograd.
- Kubryakova, E. S. (1986). *Nominativnyy aspekt rechevoj dejatel'nosti*. M.: Nauka.
- Mironova, N. N. (1997). *Diskurs-analiz ocenочноj semantiki*. M.: Tezaurus.
- Selivanova, O. O. (2011). *Osnovy teoriiy movnoyi komunikatsiyi*. Cherkasy: Vydavnytstvo Chabanenko Yu. A.
- Sjorl', Dzh. R. (1986). Klassifikacija illokutivnyh aktov. *Novoe v zarubezhnoj lingvistike*. XVII: Teorija rechevyh aktov, 170-195. M.: Progress.
- Suhij, S. A. (2004). *Lichnost' v kommunikativnom processe*. Krasnodar: Izd-vo Juzhnogo instituta menedzhmenta.
- Formanovskaja, N. I. (2002). *Rechevoe obshhenie: kommunikativno-pragmaticheskiy podhod*. M.: Rus. jaz.

Correspondence: o.pavlovi4@gmail.com

Vitae

Olga S. Pavlovykh, Candidate for a Degree at Department of Ukrainian Language and Applied Linguistics in Donetsk National University. Her research area includes the discourse analysis of modern Ukrainian language.

THE SYNTACTICAL CONSTRUCTIONS WITH A PARTICLE *BU* IN UKRAINIAN LANGUAGE AS THE MOUTHPIECES OF THE EGOCENTRICAL MEANING ‘THERE’

Valeria Pilipak

Department of General Linguistics and History of the Language, Donetsk National University, Donetsk, Ukraine

Available 18 November 2011

Abstract**Relevance**

The tendency of humanization of linguistic science, appeals to the signs of anthropocentrism in speech, trying to reveal a pragmatic nature of language units, where a subject of the speech is the center and creator of the speech act, are causing the relevancy of the study.

Purpose

The purpose of the paper is to identify syntactical constructions with a particle *bu* that are characterized by a deictic meaning “there”.

Tasks

Achieving the supplied goal involves the solution of the following tasks: 1) to reveal the structural types of syntactical constructions with a particle *bu* in Ukrainian language; 2) to classify the statements with a particle *bu* from the viewpoint of their semantic and pragmatic meanings and shades; 3) to analyze and specify the semantic and pragmatic shades of the statements with a particle *bu* caused by general egocentric semantics “there” → “outside my area”.

Conclusion

Thus, the syntactic conjunctive structures in Ukrainian are marked with the deictic meaning “there”. The particle *bu* points to speaker’s, who uses conjunctive statements, being in the irrelevant area removed from reality. The main semantic and pragmatic shades of syntactical constructions with a particle *bu* are the meanings of objection of action or/and condition of its implementation by a speaker (would=not) or the meaning of the absence of the facts expressed by means of a particle *bu* in mental and real space of the speech subject (“no”). These general meanings are specified immediately in the context and, depending on the structure of syntactical constructions and pragmatic motives of the speech subject, acquire additional shades of meaning “there”: desire of the missing, indifference, loss, uncertainty, alienation, negative attitude etc.

Perspective

Investigation of semantic opposition “there” – “here” as the transformation of traditional for the speech act speaker's position “I” – “here” – “now” in the future can be extended to other grammatical categories of the Ukrainian language, in particular category of gender, degrees of adjectives comparison etc.

Research highlights

► The different types of syntactical constructions with a particle *bu* were researched. ► They were investigated from the side of their meaning of the semantic-pragmatic meaning “there”; what is a direction on the existence of the expressing beyond the sphere of influence of the subject speaking. ► The concretization of meaning “there” is showed in the different semantic-pragmatic shades.

Keywords: semantic-pragmatical shade, egocentric meaning, subject of speaking, conditional, particle.

References

- Batsevykh, F. (2008). Prahmatyka pryrodnosti spilkuvannya: komunikatyvni smysly i paradyhmatychni zv'yazky chastky ta v suchasnomu ukrayins'komu movlenni. *Ukrayins'ka mova*, 4, 15-21.
- Batsevykh, F. (2010). Prahmatyka zahal'noho deyksysu (na materialy chastok suchasnoyi ukrayins'koyi movy). *Ukrayins'ka mova*, 2, 15-24.
- Bezpozasko, O. (2003). Chastka na tli movy i movlennya. *Ukrayins'ka mova*, 3-4, 77-82.
- Vykhovanets', I. R., & Horodens'ka, K. H. (2004). *Teoretychna morfolohiya ukrayins'koyi movy*. K.: Universytets'ke vydavnytstvo "Pul'sary".
- Vorkachjov, S. G., & Zhuk, E. A. (1996). Zhelanie kak semanticheskij primitiv i ego jazykovaja realizacija. *Sintaktika. Semantika. Pragmatika: Mezhvuzovskij mezhdunarodnyj sbornik nauchnih trudov*. Krasnodar: Kubanskij gosudarstvennyj universitet, 36-48.
- Zhovtobryukh, M. A. (1972). *Kurs suchasnoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy (1 ch.)*. K.: Vyshcha shkola.

- Zahnitko, A. P. (1994). Ideyi teoretychnoyi i funktsional'no-praktychnoyi hramatyky u pratsyakh Ye. Tymchenka. *Linhvistychni studiyi*, 1, 68-77.
- Zahnitko, A. P. (1996). *Teoretychna hramatyka ukrayins'koyi movy: Morfolohiya*. Donetsk: DonDU.
- Lucenko, N. A. (1996). Sintetizm i analitizm kak aspekty realizatsii rechevoj svobody govornykh. *Linhvistychni studiyi*, 2, 120-124.
- Lutsenko, N. A. (1997). Vzaimodejstvie naklonenija i vremeni (Nekotorye voprosy teorii). *Lingvisticheskie i psihologicheskie osnovy izuchenija sushhnostej*. Krasnodar: Kubanskiy gosudarstvennyy universitet, 181-189.
- Lutsenko, N. A. (2000). Do pytannya pro istoryko-typolohichni rysy ukrayins'koyi movy (IV). *Linhvistychni studiyi*, 6, 62-67.
- Lutsenko, N. A. (2009). *Istorii nashih slov: diahronno-leksikologicheskie jetjudy*. Doneck: Veber.
- Mats'ko, L. I. (2005). *Stylistyka ukrayins'koyi movy*. K.: Vyshcha shkola.
- Piddubs'ka, I. (2000). Realizatsiya peryferiynoho znachennya form umovnoho sposobu. *Linhvistychni studiyi*, 7, 51-56.
- SULM, (1969). *Suchasna ukrayins'ka literaturna mova: Morfolohiya*. K.: Nauk. dumka.
- Tariverdieva, M. A. (1990). Latynskij kon'junktiv v slozhnopodchinnom predlozhenii (tipologija znachenij). *Voprosy jazykoznanija*, 3, 92-103.
- Tkachuk, V. M. (2002). Katehoriya sub'yektyvnoyi modal'nosti. *Dys. ... kand. filol. Nauk: 10.02.01*. Donetsk.
- Ukrayins'ka, (2007). *Ukrayins'ka mova: entsyklopediya*. K.: Ukrayins'ka entsyklopediya im. M.P. Bazhana.
- Yushchuk, I. P. (2006). *Ukrayins'ka mova*. K.: Lybid'.

Correspondence: pilipaklera@mail.ru

Vitae

Valeria P. Pilipak, Post-Graduate Student of the Department of General Linguistics and History of the Language in Donetsk National University. Her research areas include Ukrainian language grammar (syntax and morphology), theory of speech acts, semantic and pragmatic aspects of language units.

ELECTION PROGRAM STATEMENT AS A TYPE OF A TEXT OF POLITICAL DISCOURSE

Yuriy Polyezhaev

Department of Foreign Languages of Professional Direction, Zaporizhzhya National Technical University, Zaporizhzhya, Ukraine

Available 11 November 2011

Abstract

Relevance

The relevance of the study is determined by general direction of contemporary prahmalinguistic intelligences to create the methodological frameworks for linguocultural research of pragmatic types of texts of institutional discourses and the need to organize text typological diversification of political discourse.

Purpose

The purpose of the work is the determination on the basis of criteria of text typology of political discourse of program statement as a specific pragmatext which is influenced by a range of extralinguistic factors, primarily social.

Tasks

The implementation of the purpose provided the solution of such tasks: to study the pre-election policy statement of the presidential candidates as a separate type of text political discourse; to identify invariant and variable text-typological features; to set of integral and differential characteristics; to proof depending pragmatic potential of type text on the functioning of the vocabulary of national-cultural component.

Object

The object of the work is pre-election statement of presidential candidates.

Subject

The subject of the paper is integrated (universal) / differential (national-specific) structural-semantic and functional features of program statement as a type of text to ensure the effectiveness of political communication, information and persuasion.

Practical value

Linguistic identity as the bearer of the national language picture of the world is considered in the work mainly with regard to text-typological expectations recipient text (audience-voters), which will build a policy statement in accordance with the national language picture of the world audience and its cultural values and stereotypes.

Conclusion

The study of political communication by using heuristics of different research areas (cognitive, semantic, linguocultural, stylistic, communicative, sociolinguistic, etc.) is extremely promising area of research. The intensity of

political life leads to the continuous development of vocabulary, phraseology and other systems of the national language, to find more and more new tools, tactics and techniques of pragmatic influence on the mass audience.

Perspective

In future research is the conduction of linguocultural analysis of political program statement of Ukrainian, Russian and American politicians – presidential candidates and the execution of comparative linguostylistic analysis of functioning units with the national-cultural component, which would reveal their universal (integrated) and cultural-conditioned (differential) signs in compared linguocultural traditions.

Research highlights

► The article presents a comprehensive study of political program statement as a type of a text for revealing the typological structural and functional characteristics of political program statement, eventually presenting the model of analysis for pragmatic texts. ► Variations in arrangement of informative sets as well as the distribution of culture bearing elements in structural and semantic aspect reflect functional, linguistic and cultural specifics of political program statement.

Keywords: political linguistics, political discourse, type of a text, communicative situation, program statement.

References

Baranov, A. N., & Kazakevich, E. G. (1991). *Parlamentskie debaty: tradicii i novacii: sovetskij politicheskij jazyk (ot rituala k metafore)*. M.: Znanie. (Novoe v zhizni, nauke, tehnike: ser. "Nauka ubezhdat' ritorika"; № 10).
 Kuncovich, S. E. (2005). Psihologicheskie aspekty politicheskogo diskursa. *Vestnik Minskogo gos. lingvist. un-ta. Ser. 1, Filologija*, 4 (20), 37-50.
 Kurachek, O. F. (2003). Logicheskie i jekstralogicheskie sredstva ubezhdenija na materiale anglijskogo jazyka, 2, 182-186. *Kommunikativnye strategii: materialy dokladov Mezhdunar. nauch. konf., Minsk, 28-29 maja 2003 g. (v 2 ch.)*. Minsk.
 Selivanova, O. O. (2008). *Suchasna linhvistyka: napryamy ta problemy*. Poltava: Dovkillya. K.
 Tkachenko, O. V. (2010). Politychna prohramna zayava yak typ tekstu: kros-kul'turnyy aspekt (na materialy amerykans'koyi ta brytans'koyi linhvokul'turnykh tradytsiy). *Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.04*. Kherson.
 Chudinov, A. P. (2003). *Metaforicheskaja mozaika v sovremennoj politicheskoy kommunikacii*. Ekaterinburg.
 Shejgal, E. I. *Semiotika politicheskogo diskursa. Dissertacija doktora filologicheskikh nauk: 10.02.01*. Volgograd.
 Jensen, J. V. (1981). *Argumentation: Reasoning in Communication*. New York: Van Nostrand.

Correspondence: brikrio@rambler.ru

Vitae

Yuriy G. Polyezhayev, Senior Lecturer at Department of Foreign Languages of Professional Direction in Zaporizhzhya National Technical University. His research areas include comparative linguistics and theory of discourse.

HISTORICAL AND CONTEMPORARY FACTORS OF INNOVATIVE PROCESSES IN THE PRESENT-DAY ENGLISH LANGUAGE IN COMPARISON WITH UKRAINIAN ONE: CONFLICT OR COOPERATION?

Oksana Putilina

Department of Ukrainian Language and Applied Linguistics, Donetsk National University, Donetsk, Ukraine

Available 18 November 2011

Abstract

Relevance

Under the global integration that results in strengthening intercultural relations, development of languages, including English and Ukrainian, is a rapid process, in particular on the lexical level, which is not always predictable. Analysis of examples adjusted by many authors, particularly A. Paunder, L. Bauer, R. Lieber et al., who are concerned about this fact, revealed new structural types of lexical items, such as fragmented elements (*splinters*), a significant number of highly unstable compound nouns with a separate writing, but common unifying accent (*block compounds*) and a creation on their basis of compound words / pseudo-compound words (other parts of speech), whose self-morphological identity usually defined only within a specific context for the fulfillment of their syntactic role, that is, their appearance has a strengthening influence of analogy in the formation of *composites / quasi-composites* that can lead to structural changes of lexical units, including the conversion of compound words in derivatives for potentially unlimited number of new words with unstable and unpredictable grammatically-categorical indicators.

This process is one of the differential features of present-day English, especially British (BE) and American (AmE) variants as competitors that stand out against other variants of English (such as the Australian or Canadian ones)

with multiplicity of media, geographical area due to extralinguistic factors of their spread – as the classic, 'original', 'true' English (as claimed by some supporters of BE) in the status of one of the languages of international communication and as less conservative language with signs of language-cosmopolitan, that absorbed into itself the elements of other languages, which directly contacted, and in the role of the language of the powerful state in the world (AmE), respectively. Lack of substantial research in this area makes the relevance of proposed research.

Purpose

A comprehensive analysis of innovative processes that currently take place in the English language (as opposed to Ukrainian), primarily on the lexical level, not be possible without the differentiation of specific and borrowed items, events, processes, etc. in modern English in comparison with the Ukrainian that is the purpose of the study.

Methods

This article uses comparative and typological methods.

Tasks

The main tasks of the study are a characterization of lexical processes in present-day English (in comparison with Ukrainian) and their historical interpreting, an establishing of the nature and causes of historical changes in the vocabulary of English (compared with the Ukrainian), a separation of literary / colloquial functioning form of English (in comparison with Ukrainian), a classifying types of neologisms in both languages.

Conclusion

Thus, the modern English language, unlike the Ukrainian, is a combination of Germanic and Roman elements is due to historical factors and explains the international character of its vocabulary. Thanks to cultural contact with Rome and the influence of Christianity in the English vocabulary has formed a large group of Latin-Greek words, the number continues to grow (in the Ukrainian language prevalent in this lexical-semantic field of Greek, not Latin borrowing). At the present time in the Ukrainian language such lexemes come mainly through English as a result of sociocultural and psychological factors with loss the origin from classical languages or as partial equivalents. In general, the vocabulary of both languages continue to be updated by borrowings and secondary designation, and the degree of adaptation as the degree of novelty may be different, and lexeme is fixed in a language only in the presence of confounding factors of approbation repeatedly in the media included.

Perspective

Perspective of this study is to analyze the processes that deepen the internal stratification of modern English and Ukrainian vocabularies as a whole system within each of the languages the whole and its individual variants in English (AL) (British, American, Australian, etc.), the latter more deeper trends in the breeding options for English as a relatively independent entities and strengthening of the sociolinguistic factors that determine the formation of vocabulary as well as language forms exist mainly in the Ukrainian language (UL) (literary and spoken forms (UL) and literary / common, colloquial (AL)) taking into account the relationships between regional, social and situational parameters that lead to the selection of specific lexical items by carriers of both compared languages based on communicative situation.

Research highlights

► The paper denoted to a characterization of lexical processes in present-day English (in comparison with Ukrainian). ► The nature and causes of historical changes in the vocabulary of English (compared with the Ukrainian) are established. ► Literary / colloquial functioning form of English (in comparison with Ukrainian) are separated. ► Types of neologisms in both languages are classified.

Keywords: «hard word», neo-classical compound, malapropism, tracing, secondary designation, proper neologism, rename, transnomination, reconsideration, phonetic neologism, onomatopoeia.

References

- Dubenets, Je. M. (2003). *Lingvisticheskie izmenenija v sovremenom anglijskom jazyke*. Moskva: Glossa-Press.
- Jelisejeva, V. V. (2003). *Leksikologija anglijskogo jazyka*. Sankt-Peterburg: Izd-vo SPbGU.
- Klymenko, N. F., Karpilov'ska, Ye. A., & Kyslyuk, L. P. (2008). *Dynamichni protsesy v suchasnomu ukrajins'komu leksykonu*. Kyiv: Vydavnychyy Dim Dmytra Buraho.
- Bauer, L. (2001). *Morphological productivity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Benczes, R. (2006). *Creative compounding in English: the semantics of metaphorical and metonymical noun-noun combinations*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Carter, R. (1998). *Vocabulary: applied linguistic perspectives*. New York: Routledge.
- Jackson, H., & Amvela, E. Zé. (2000). *Words, meaning and vocabulary: an introduction to modern English lexicology*. New York: Continuum International Publishing Group.
- Leisi, E., & Watts, R. J. (1984). *Modes of interpretation: essays presented to Ernst Leisi on the occasion of his 65th birthday*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Lieber, R. (2004). *Morphology and lexical semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lipka, L. (2002). *English lexicology: lexical structure, word semantics & word-formation*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

- McEnery, T., & Xiao, R., & Tono, Y. *Corpus-based language studies: an advanced resource book*. New York: Taylor & Francis.
- Pounder, A. (2000). *Processes and paradigms in word-formation morphology*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Plag, I. (2003). *Word-formation in English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stockwell, R. P., & Minkova, D. (2001). *English words: history and structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Štekauer, P. (2005). *Meaning predictability in word formation: novel, context-free naming units*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Correspondence: o.l.putilina@gmail.com

Vitae

Oksana L. Putilina, Candidate of Philology, Associate Professor at Department of Ukrainian Language and Applied Linguistics in Donetsk National University. Her research areas include comparative-historical and typological linguistics, case grammar, cognitive linguistics, universal linguistics, generative grammar.

A. MERKEL'S SPEECH ON MARCH 18, 2008: A LINGUISTIC ANALYSIS

Natalija Pyrlik

Department of Germanic Philology, Donetsk National University, Donetsk, Ukraine

Available 24 November 2011

Abstract

Relevance

The article focuses on A. Merkel's speech in the Knesset, the Israeli Parliament, on the occasion of the 60th anniversary of the foundation of Israel. The given speech of German chancellor, Angela Merkel, is regarded as a significant phenomenon in political communication from the viewpoint of its form, content, and the place of its presentation and the language of performance. The A. Merkel's speech is one of the political public addresses, which get the features of the considerable phenomenon in the political communication because of some reasons and circumstances, which explains the relevance of the study [Blakar 1987; Bogdanov 1990; Tannen 1987].

Purpose

The purpose of the article is to make the linguistic analysis of the A. Merkel's Speech on March 18, 2008.

Tasks

The task is to definite and to characterize the main features of the A. Merkel's speech on March 18, 2008.

Conclusion

It was found out that: 1) chancellor actively uses the pronoun *wir*, which gives her an opportunity to represent the chancellor of the FRG as one of the most influential figure in her own country, in the European Union and the whole world, which form the modern policy; 2) A. Merkel uses the personal pronoun *ich* and possessive pronoun *mein* in order to cut down the distance between herself and the audience, to create the atmosphere of the mutual confidence.

Perspective

A further study of linguistic features of speech of chancellors of Federal Republic of Germany, in particular A. Merkel, within European political discourse is meant to be perspective.

Research highlights

► The lingual means of expressing "the past" and "the future" in the relations between the countries from a historical perspective have been described. ► The ways of representing the addresser proper have also been analyzed.

Keywords: linguistic analysis, political communication, lingual means, set phrases, addresser.

References

- Blakar, R. M. (1987). Jazyk kak instrument social'noj vlasti. *Jazyk i modelirovanie social'nogo vzaimodejstvija*, 88-120. M.: Progress.
- Bogdanov, V. V. (1990). Kommunikativnaja kompetencija i kommunikativnoe liderstvo. *Jazyk, diskurs i lichnost'*, 26-31. Tver': Izd-vo Tver. un-ta.
- Budaev, Je. V., & Anikin, E. E., & Chashhina, S. S. (2008). Ritoricheskaja kritika v amerikanskoj politicheskoj lingvistike. *Politicheskaja lingvistika*, 2(25). *E-portal*: <http://journals.uspu.ru/ling5%2825%292008>.
- Gadzhiev, K. S. (1997). *Vvedenie v politicheskiju nauku*. M.: Logos.
- Kanetti, Je. (1999). Jelementy vlasti. *Psihologija i psihoanaliz vlasti*, 120-168. Samara: Izd. Dom "Bahrah".
- Petlyuchenko, N. V. (2009). *Kharyzmatyka: movna osobystist' i dyskurs*. Odesa: Astroprynt.

- Stelcner, G. (2008). Obrashhenie F.D. Ruzvel'ta k kongressu 8 dekabrja 1941 g.: lingvisticheskij analiz. *Politicheskaja lingvistika*, 2(25). *E-portal*: <http://journals.uspu.ru/ling5%2825%292008>.
- Chudinov, A. P. (2003). *Politicheskaja lingvistika (obshhie problemy, metafora)*. Ekaterinburg.
- Shejgal, E. I., & Chervatjuk, I. S. (2005). *Vlast' i rechevaja komunikacija*. *Izvestija RAN. Serija literatury i jazyka*, 64 (5), 38-45. M.
- Brown, P., & Levinson, S. (1978). Universals in Language Usage: Politeness Phenomena. *Questions and Politeness*, 56-289.
- Tannen, D. (1987). Remarks on Discourse and Power. *Power through Discourse*, 3-10. Norwood, N. J: Ablex Publishing Corporation.

Sources

Rede von Bundeskanzlerin Angela Merkel vor der Knesset (auch englisch und hebräisch): Di, 18.03.2008. *E-portal*: <http://www.bundestkanzlerin.de/Content/DE/Rede/2008/03/2008-03-18-rede-merkel>.

Correspondence: n.pyrlik@donnu.edu.ua

Vitae

Natalija V. Pyrlik, Candidate of Philology, Associate Professor at Department of Germanic Philology in Donetsk National University. Her research areas include theory of discourse, linguistic pragmatics, communicative linguistics, and political linguistics.

THE SOURCES OF PRECEDENT IN THE UKRAINIAN PRINTED MEDIA

Inna Sakharuk

Department of Ukrainian Language and Applied Linguistics, Donetsk National University, Donetsk, Ukraine

Available 21 November 2011

Abstract

Relevance

Precedent is the complex and multidimensional concept equally concerned both to linguistic and culture studies. The relevance of this article is in the considerable interest to the phenomena that are between language and culture.

The problem of the precedent phenomena was more than once studied in the works of foreign and our researches: R.S. Chornovol-Tkachenko, O.V. Naydyuk, Y.A. Melnyk, S.B. Serebrova, O.S. Boyarskyh, O.A. Nahimova, D.B. Gudkov, S.L. Kushneruk, O.P. Semenets and others, but there was no researches notice to the problem of the precedent phenomena sources in the texts of the Ukrainian printed media. Investigation of this issue will represent the impartial information about the mentality of the Ukrainian linguistic-cultural community members, their core values and problems and, as a conclusion, about the mechanisms of influence on the consciousness of the people, because it is the main goal of the media discourse.

Purpose

The purpose of the investigation is the precedent phenomena classification by sources.

Tasks

To achieve the goal of investigation author has to solve following tasks: 1) definition of the precedent phenomenon concept and singling out its basic features; 2) analysis of the precedent phenomena in the texts of Ukrainian printed media; 3) analysis of the precedent phenomena sources.

Conclusion

During the analysis there were revealed the following groups of the precedent phenomena sources: 1) social sphere (politics, criminal, significant social events, public figures and associations, social rewards); 2) science and art (science, literature, folklore, mythology, pop art, cinema); 3) religion (all the existing religions and beliefs).

The most frequency phenomena were precedent phenomena with the "Politics" and "Literature" sources. The received results can be explained by the considerable interest of our society in the political events in the country and the world, and by that fact that literary images are the most emotional and bright for the middle age people (studied editions are intended exactly on such audience).

According to the ethnic features the precedent phenomena are divided into the self-Ukrainian and the foreign. There were separately distinguished the Soviet precedent phenomena that are often used in periodicals. It can be explained by that fact that significant part of studied editions readers was born in the Soviet Union and Soviet realities are familiar and relevant to them.

Perspective

The perspective of the work is investigation of the features of the precedent phenomena transformations and ways of its functioning in the texts of Ukrainian printed media.

Research highlights

- There was investigated the precedent phenomena functioning in the texts of Ukrainian printed media.
- There were determined the main precedent phenomena sources.
- There were identified the precedent phenomena sources by the ethnic feature.

Keywords: precedent phenomenon, source, logoepisteme.

References

- Dyadechko, L. P. (2003). Krylati slova v rosiys'kiy movi: systemno-funktsional'nyy ta leksykohrafichnyy aspekty. *Avtoref. dys... d-ra filol. nauk: 10.02.02*. Kyiv.
- Zaharenko, I. V., & Krasnyh, V. V., & Gudkov, D. B., & Bagaeva, D. V. (1997). Pretsedentnoe vyskazyvanie i pretsedentnoe imja kak simvolny pretsedentnyh fenomenov. *Jazyk, soznanie, komunikacija*, 1, 82-103.
- Karaulov, Ju. N. (2010). *Russkij jazyk i jazykovaja lichnost'*. Moskva: Izdatel'stvo LKI.
- Kostomarov, V. G., & Burvikova, N. D. (1994). Kak teksty stanovjatsja precedentnymi. *Russkij jazyk za rubezhom*, 1, 73-76.
- Kostomarov, V. G., & Burvikova, N. D. (2001). *Starye mehi i molodoe vino. Iz nabljudenij nad russkim slovopotreblenijem konca XX veka*. Krasnodar: Zlatoust.
- Krasnyh, V. V. (2002). *Etnopsiholingvistika i lingvokul'turologija*. Moskva: ITDGG "Gnozis".
- Mel'nyk, Yu. A. (2011). Pretsedentni vyslovlennja pisennoho pokhodzhennja u suchasnomu rosiys'komovnomu publitsystychnomu dyskursi. *Avtoref. dys... kand. filol. nauk: 10.02.02*. Simferopol'.
- Sakharuk, I. (2011). Typolohiya pretsedentnykh fenomeniv u suchasnomu ukrajins'komu dyskursi. *Linhvistychni studiyi*, 23, 197-203.

Correspondence: inna2828@gmail.com

Vitae

Inna V. Sakharuk, Bachelor of Philology (Applied Linguistics), student of Donetsk National University. Her research areas include linguistic and cultural studies, precedent in particular, Ukrainian media discourse.

PROSODIC CHARACTERISTICS OF CONFIDENT PUBLIC SPEECH (BASED ON THE ENGLISH LANGUAGE)

Antonina Samkovska

Department of Germanic and Finnish Philology, Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine

Available 11 November 2011

Abstract

Relevance

It is known that the primary role in the transmission of basic information content of the message is lexical and grammatical means.

However, only prosodic and nonverbal means of expression can complement the lack of speech. Especially effective is the solution of many controversial issues, if prosody is not seen as an isolated phenomenon, but as an equal language means that participates in the formation and transmission of semantic expression of the parties.

Detailed analysis of prosodic markers confident speech is extremely important and of great interest to specialists in political rhetoric, because the speaker's confidence is the key to a successful political speech.

Purpose

The purpose of the paper is in distilling and organizing public confidence prosodic features of English speech.

Tasks

Purpose requires the following tasks: 1) to determine the place and role of prosody in the transfer of semantic potential confident expression, 2) to substantiate the importance of confident speech in political communication, and 3) to organize prosodic features that are characteristic for confident public speaking.

Object

The object of research is the process of expression of confidence in English discourse.

Subject

Subject of study is the nomination of prosodic speech to indicate confidence in English political discourse.

Conclusion

Considered and analyzed basic theoretical positions and results of experimental works on describing the dichotomy of "certainty / uncertainty" in the modern English-speaking political discourse confirm the need for a more thorough experimental investigation of the specifics of their intonational organization and feasibility study of the theoretical prerequisites of the scale estimates of the level of confidence of specific political speeches that author studies.

Perspective

An overview of the problem of prosodic confident statements confirming the fact that linguistic science has accumulated enough knowledge, which author launched in the volume of work allows, according to its purpose, to make the transition to a comprehensive study of prosodic speech characteristics confident of American politicians.

Research highlights

► The article focuses on the outline and description of prosodic characteristics of public political speech that is qualified as confident. ► The definition of the notion “prosody” is provided. ► Its close connection with other language levels in the transfer of confident speech is underlined. ► Key prosody functions are described. ► A set of relevant prosodic components that characterize confident public speech is defined.

Keywords: prosody, public speech, subjective modality category, emphatic characteristic, syntagm.

References

- Aleksiyevyets', O. M. (2002). *Prosodychni zasoby intensyfikatsiyi vysloven' suchasnoho anhliys'koho movlennya*. Ternopil': Ekonomichna dumka.
- Antipova, E. Ja. (1985). *Posobie po angl. intonacii*. Moskva: Prosveshchenie.
- Brovchenko, T. O. (2006). *Fonetyka anhliys'koyi movy (kontrastyvnyy analiz anhliys'koyi ta ukrayins'koyi vymovy)*. Mykolayiv: Vydavnytstvo MDHU im. Petra Mohyly.
- Zinder, L. R. (1979). *Obshhaja fonetika*. Moskva: Vysshaja shkola.
- Zlatoustova, L. V. (1997). *Obshhaja i prikladnaja fonetika*. Moskva: Izd-vo MGU.
- Kalyta, A. A. (2001). *Fonetychni zasoby aktualizatsiyi smyslu anhliys'koho emotsiynoho vyslovlyuvannya*. Kyiv: Vydavnychyy tsentr KDLU.
- Kovalev, Ju. V. (2008). Pragmatischekaja funkcija intonacii v publichnoj politicheskoy rechi. *Dis. ... doktora filol. nauk: 10.02.01*. Moskva.
- Koposov, Ja. V. (2004). Lingvisticheskie korreljaty jemocional'nogo sostojanija "strah" v russkoj i anglijskoj rechi: formirovanie bazy dannyh. *Dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.21*. Moskva.
- Korlyhanova, E. L. (2000). Vzaimodejstvie prosodicheskikh i kinesicheskikh sredstv v vyrazhenii jemocional'nyh znachenij radosti, gneva, udivlenija v scenicheskoj rechi (na materiale anglijskogo jazyka). *Dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.04*. Moskva.
- Koroleva, T. M. (1989). *Intonacija modal'nosti v zvuchashhej rechi*. K., Odessa: Vysshaja shkola.
- Krasil'nikova, E. M. (2005). Prosodicheskaja realizacija funkcii vozdejstvija v tekstah informacionnogo i oratorskogo stilej. *Dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.04*. Volgograd.
- Krasovs'ka, I. V. (2009). Linhvokohnityvni osoblyvosti prosodychnoho oformlennya anhliys'kykh vysloven' na poznachennya pozytyvnykh emotsiy (eksperymental'no-fonetychne doslidzhennya). *Dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.04*. Kyiv.
- Poplavskaja, T. V. (1995). *Rechevoj ritm v sinhronii i diahronii*. Minsk: MGLU.
- Potapova, R. K. (1998). *Konnotativnaja paralingvistika*. Moskva: Triada.
- Rudenko, O. V. (2010). Prosodychni zasoby vyrazhennya sub'yektyvnoyi modal'nosti v amerykans'komu ta ukrayins'komu teleinterv'yu. *Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: spets. 10.02.17 "Porivnyal'no-istorychne i typolohichne movoznavstvo"*. Kyiv.
- Svetozarova, N. D. (1982). *Intonacionnaja sistema russkogo jazyka*. Leningrad: Izd-vo Leningrad. gos. un-ta.
- Sistemnye harakteristiki, (1985). *Sistemnye harakteristiki ustnoj i pis'mennoj rechi*. Minsk: Minskij gos. ped. in-t inostr. jaz.
- Ceplitis, L. K. (1974). *Analiz rechevoj intonacii*. Riga: Izd-vo "Zinatne".
- Crystal, D. (1997). *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jassem, W. (1983). *The Phonology of Modern English*. Warszawa: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Jones, B. (2008). *The Prosody of Uncertainty for Spoken Dialogue Intelligent Tutoring System: Master's Project*. Paper 95. *E-portal: scholarworks.sjsu.edu/etd_projects/95*
- Kendon, A. (1997). Gesture. *Annual Review of Anthropology*, 26, 109-128.
- Ladefoged, P. A. (1982). *Course in Phonetics*. New York, Chicago, San Francisco, Atlanta: Harcourt Brace Jovanovich, Inc.
- Pon-Barry, H. (2009). Identifying uncertain words within an utterance via prosodic features. *Proceedings of Interspeech*, 1579-1582.
- Pon-Barry, H. (2008). Prosodic manifestations of confidence and uncertainty in spoken language. *Proceedings of Interspeech*, 74-77.
- Pon-Barry, H. (2009). The importance of sub-utterance prosody in predicting level of certainty. *Proceedings of NAACL HLT*, 105-108.
- Roach, P. (2009). *English Phonetics and Phonology: Practical Course*. Cambridge: Cambridge University Press.

Correspondence: tonya_samkovska@mail.ru

Vitae

Antonina S. Samkovska, Post-Graduate Student at Department of Germanic and Finnish Philology in Kyiv National Linguistic University. Her fields of interests are the linguistics of text and the theory of discourse.

LEXICAL REPRESENTATION OF THE CONCEPT PLEASURE IN ENGLISH, UKRAINIAN AND MODERN GREEK

Olena Sarbash

Department of English Philology, Donetsk National University, Donetsk, Ukraine

Available 25 November 2011

Abstract**Relevance**

The relevance of the work is determined above all the need in-depth study of ways of conceptualizing emotions in the national pictures of the word because emotional concepts as elements of national mentality, are the important source of knowledge of man's inner world one or another nationality.

Object

The object of the study is the emotional concept spheres of English, Ukrainian and Greek linguocultures.

Subject

The subject of the study is verbal representations of the emotional concept PLEASURE in different-ethnos pictures of the world as the embodiment of the national outlook.

Purpose

The purpose of the article is to determine and to describe the national-cultural specificity of the representation of this concept in each linguoculture of the ethnic groups on the basis of the analysis of concept lexical means of verbalization in three languages with different structures – English, Ukrainian and Modern Greek.

Tasks

The tasks of the work are to analyze the semantic structure of lexical items that realize the concept pleasure in the studied languages and to establish the common and distinctive features in their semantics.

Conclusion

In each language system there are signs of emotion that realize the available in some society idea of the nature of emotion, its place in a number of other emotional reasons that cause it. The concept PLEASURE has a common cognitive base for all three linguocultures and it is perceived as a positive emotion.

The concept PLEASURE is a complex mental formation, which is the prototype of its components HAPPINESS, JOY and FUN.

The peculiarity of the concept PLEASURE in semantic space of English, Modern Greek and Ukrainian languages is the presence within it four emotional meanings: "pleasure", "joy", "happiness" and "fun", each of which is represented in compared languages with a number of synonymic nominations that are in relations of inclusion and intersection.

The difference between these languages is observed in the quantitative manifestation of assigned emotional meanings. In English and Modern Greek languages emotional meaning "happiness" is quantitatively less represented, and in the Ukrainian language this is emotional meaning "fun."

Perspective

Further perspectives of research are the study of associative and imaginative elements of positive emotional concepts, the operation of positive emotional vocabulary in the text, as well as comparison of non-verbal manifestation of positive emotions.

Research highlights

► The article deals with the study of concept Pleasure representation means in the three languages – English, Ukrainian and Modern Greek. ► Comparative research of the semantic structure of the lexical units forming the concept under study makes it possible to distinguish and describe national and cultural specific character in the three lingual cultures.

Keywords: concept, emotion, emotional concept, conceptual sphere of emotions, concept nominative space.

References

Apresjan, Ju. D. (1995). *Izbrannye trudy, 2: Integral'noe opisanie jazyka i sistemnaja leksikografija*. M.: Shkola "Jazyki russkoj kul'tury".

Babenko, L. G. (1989). *Leksicheskie sredstva oboznachenija jemocij v russkom jazyke*. Sverdlovsk: Izd-vo Ural. un-ta.

- Babushkin, A. P. (1996). *Typy konceptov v leksiko-frazeologičeskoj semantike jazyka*. Voronezh: Izd-vo Voronezh. un-ta.
- BPS, (2009). *Bol'shoj psihologičeskij slovar'*. M.: Izd-vo AST.
- Krasavskij, N. A. (2001). *Emocional'nye koncepty v nemeckoj i russkoj lingvokul'turah*. Volgograd: Peremena.
- Mjagkova, E. Ju. (2000). *Emocional'no-chuvstvennyj komponent znachenija slova*. Kursk: Izd-vo Kursk. gos. ped. un-ta.
- Nabiruhina, A. V. (1990). Leksiko-semanticheskoe pole "Pleasure" v sovremennom anglijskom jazyke. *Avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.04. L.*
- Fomina, Z. E. (1995). Jemocional'no-ocenohnaja leksika sovremennogo nemeckogo jazyka. *Dis. ... d-ra filol. nauk: 10.02.04. M.*
- Shahovskij, V. I. (2001). Jemocii i ih konceptualizacija v razlichnyh lingvokul'turnyh konceptah. *Mezhdunar. zhurnal slavistov: "Rusistika"*, 1, 13-19.
- Shahovskij, V. I. (2008). *Lingvisticheskaja teorija jemocij*. M.: Gnozis.

Sources and Abbreviations

- VTSSUM, (2002). *Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrajins'koyi movy*. K.: Irpin'; VTF "Perun".
- LDCE, (2006). *Longman Dictionary of Contemporary English*. Pearson ESL.
- SOED, (1993). *The Shorter Oxford Dictionary in Historical Principles*, I-II. Oxford University Press, 1993.
- AKN, (2002). *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτελείο Παιδείας Θεσσαλονίκης.
- NEA, (2002). *Νέο Ελληνικό Λεξικό της Σύγχρονης Δημοτικής Γλώσσας*. Αθήνα: Εκδοτικής Αθηνών.
- MEΛ, (2002). *MEIZON Ελληνικό Λεξικό*. Τεγόπουλος Φωτράκης.

Correspondence: sarbash_es@mail.ru

Vitae

Olena S. Sarbash, Candidate of Philology, Associate Professor at Department of English Philology in Donetsk National University. Her research areas include cognitive linguistics and linguistics of emotions.

GRAPHICAL NATURE OF INTERNET NAMES

Evgenia Sazonova

Department of Foreign Languages, Luhansk Taras Shevchenko National University, Luhansk, Ukraine

Available 11 November 2011

Abstract

Relevance

The development of modern information technologies, giving rise to appearance of new means of communication on the Internet, enables the exploration of new linguistic phenomena, among which special attention deserves such a phenomenon as the nickname. After all, anyone who enjoys a global network should introduce ourselves, invent a name for himself (or be called her), that is, write your nickname.

Investigation of Internet names only begins and, in author's opinion, is a key issue in the field of modern linguistics. Nicknames investigate such linguists as A. Nikiforov, A. Balkunova, G. Hodorenko, A. Zhychkyna, O. Horoshko, B. Bashayeva etc.

Purpose

The purpose of the research is to identify different graphic decoration of Internet names, or nickname, on the base of the Ukrainian, English and Italian languages.

The sources of factual material

The material of this research are Ukrainian, English and Italian nicknames that selected from different chat rooms and forums.

Conclusion

Some network names reflect the characteristics of appearance or character of person's emotional state, professional activities and more. Sometimes the nickname can be determined by person's age, gender, hobbies and more. But it should be noted that there are many array of network names that hard to understand and analyze without explanation of the owner of the name, history and explanations of extralinguistic factors that influenced the creation antroponim of Internet user. Analyzed material allows us to conclude the need to study Internet names in the field of modern linguistics, because the name is an integral part of the linguistic expression of personality in the global Internet.

Perspective

The process of formation, existence and operation of the network names in the online discourse and the impact on them extralinguistic environment needs a further investigation from the standpoint of modern linguistic knowledge.

Research highlights

► The article deals with different graphic styles of internet-names. ► The author provides the examples of Ukrainian, English and Italian nicknames. ► She emphasizes the importance of studying the anthroponym system in the Internet.

Keywords: nickname, Internet communication, verbal personality, character.

References

Anikina, T. V. (2010). Imja sobstvennoe v internet-kommunikacii. *Izvestija Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta*, 2 (75), 71-76.

Balkunova, A. S. (2009). Fonetiko-graficheskie osobennosti niknejmov. *V mire nauchnyh otkrytij*, 3.2, 9-10.

Golomidova, M. V. (2005). Russkaja antroponimicheskaja sistema na rubezhe vekov. *Voprosy onomastiki*, 2, 11-22.

Goroshko, E. I. (2008). Psiholingvistika Internet-kommunikacij. *Voprosy psiholingvistiki*, 7, 5-11.

Klimec, Ju. S. (2010). Funkcionirovanie precedentnyh imen v podrozkovoj subkul'ture. *Vestnik Irkutskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta*, 3 (11), 107-112.

Maksimova, T. V. (2006). Funkcional'no-kommunikativnoe prostranstvo imeni sobstvennogo. *Vestnik VolGU. Serija 2: Jazykoznanie*, 5, 93-99.

Nikiforova, E. V. (2009). Sopostavitel'nyj analiz ponjatija «nik» i shodnyh emu jazykovykh javlenij. *Materialy dokladov XVI Mezhdunarodnoj konferencii studentov, aspirantov i molodyh uchenykh «Lomonosov»*. Moskva: MAKS Press. E-portal: <http://www.lomonosov-msu.ru/2009>

Sherbak, A. S., & Burykin, A. A. (2009). K probleme vyjavlenija otlichitel'nyh osobennostej prozvishh ot lichnogo imeni. *Vestnik TGU*, 9 (77), 213-217.

Correspondence: sweetsara1@rambler.ru

Vitae

Evgenia O. Sazonova, Post-Graduate Student at the Department of Ukrainian Language and General Linguistics, lecturer of Department of Foreign Languages in Luhansk Taras Shevchenko National University (specialty "General Linguistics"). The areas of her scientific interests are comparative grammar, Internet discourse.

STRUCTURAL WORDS. CLASSIFIERS AS ONE OF THE CATEGORIES OF STRUCTURAL WORDS, FUNCTIONS OF CLASSIFIERS

Irina Senina

Department of Russian Language, Lomonosov Moscow National University, Moscow, Russia

Available 15 November 2011

Abstract**Relevance**

A studying lexis from the point of view of its syntactical behavior discovers lack of traditional grammar classes. Apart from (independent and auxiliary) parts of speech there is a group of units which exists between them. Existence of such transitional zone mentions in native linguistics («structural elements of language» by L.V. Sherba [Shherba 2007: 328-329], S.D. Kanzelson singles out them in research of categories of «hidden» grammar [Kacnel'son 2002: 85-88, 93]).

By means of functional-communicative approach they managed to reveal a part of such phenomenon, in particular single out indicators semantic relations [Всеволодова 2000: 39-47], describe regular constructions such as predicate [Vsevolodova, Kuz'menkova 2003] (in concept of Y.D. Apresyan they are colicators [Apresjan 2004, 2008]).

The work on this direction has just begun, at this stage it can be pointed out only the line of problematic spheres. Despite of this, the observation of usage some independent words showed that they can take secondary, auxiliary functions losing a part of its semantics. For description of such phenomena the term «structural words» has been used.

Purpose

This article gives a review of classifiers as the class of structural word, its functional possibilities, variety and range of given phenomenon of a language. In this problem there are many questions which should be examined in modern Russian grammar.

Tasks

To achieve the purpose should be solved following tasks: to define lexical structure of classifiers, a center and a periphery of this class; to emphasize the main types of constructions which form the prototypical representatives of this class of structural words; to describe the main types of expression transformation with the help of classifiers according to the speaker's purposes; to point out a specificity of units functioning which compose a periphery of classifiers class; to define relation between classifiers and other classes of structural words.

Conclusion

Classifiers are heterogeneous by their structure, position and functions. The question of difference between classifiers, explicators and relators remains open [Всеволодова 2000: 40-47]. Such nouns as *aim, condition, element, subject, instrument, etc.*, being a part of predicate are strongly attached to relators because they are obligatory elements of the structure, show cause-effect relations or relation between part and the whole. Being a part of description with adjectives (uncharacteristic position for classifiers), names *thing, item, device, establishment, means, etc.*, and *action, position, circumstance, etc.*, are close to explicators: in such kind of descriptions classifier is not noun, but adjective, the structural word appears vacuous, not showing any concrete type of relation. Such kind of indications should characterize explicators if we want to draw a line between classifiers and explicators.

Perspective

The perspective is to introduce the clear operational criteria of classifiers release, the formation of their full list and detailed description of peculiarities of their functioning that let to expand conception of structural words and their functions in a language.

Research highlights

► The idea of structural words combines such categorematic words that can function like syntactic words in some positions. ► These categorematic words have special semantic features: on the one hand, their denotate is indefinite, that's why they are optional in some cases, on the other, they designate deferent types of relations. ► Among structural words we are interested in classifiers, nouns of abstract or genre semantic (event, condition, symptom, feeling, person, animal, object ...). ► They can designate subsumption relation and transform the semantic structure of the sentence in this or that way to achieve the object of the speaker. ► The functional potential of classifiers as transformers is rather wide: speaker's goals can be of semantic, communicative or stylistic type.

Keywords: structural words, classifiers, abstract nouns, sentence levels, functions.

References

- Apresjan, Ju. D. (2004). O semanticheskoy nepustote i motivirovannosti glagol'nyh leksicheskikh funkcij. *Voprosy jazykoznanija*, 4, 3-18.
- Apresjan, Ju. D. (2008). O semanticheskoy motivirovannosti leksicheskikh funkcij-kollokatov. *Voprosy jazykoznanija*, 5, 3-33.
- Vinogradov, V. V. (1960). Vvedenie. *Grammatika russkogo jazyka. Sintaksis*. Moskva: Izdatel'stvo AN SSSR, 1960, 5-111.
- Vol'f, E. M. (1982). Ocenki sostojanij. *Semanticheskie tipy predikatov*. Moskva: Nauka.
- Vol'f, E. M. (1982). K voprosu o klassifikatorah priznakov. *Filologicheskie nauki*, 2, 32-38.
- Vsevolodova, M. V. (2000). *Teorija funkcional'no-kommunikativnogo sintaksisa*. Moskva: Izd-vo MGU.
- Vsevolodova, M. V. (2010). Jazyk i ego mesto v mirozdanii. K voprosu ob aktual'noj grammatike. *IV Mezhdunarodnyj kongress issledovatelej russkogo jazyka "Russkij jazyk: istoricheskie sud'by i sovremennost'": Trudy i materialy*, 12-13. Moskva: Izd-vo MGU.
- Vsevolodova, M. V., & Kuz'menkova, V. A. (2003). Opisatel'nye predikaty kak fragment russkoj sintaksicheskoy sistemy. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Ser. 9. Filologija*, 5, 7-29.
- Vsevolodova, M. V., & Kulikova, E. V. (2009). Grammatika slovosochetanj v kontekste funkcional'no-kommunikativnoj lingvodidakticheskoy modeli jazyka. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Ser. 9. Filologija*, 4, 67-88.
- Kacnel'son, S. D. (1972). *Tipologija jazyka i rechevoe myshlenie*. L.: Nauka.
- Kacnel'son, S. D. (2002). *Tipologija jazyka i rechevoe myshlenie*. M.: URSS.
- Krejdlin, G. E. (1993). Taksonomija i aksiologija v jazyke i tekste (predlozhenija taksonomicheskoy harakterizacii). *Logicheskij analiz jazyka. Mental'nye dejstvija*, 30-40. Moskva: Nauka.
- NKRJa. Nacional'nyj korpus russkogo jazyka. *E-portal*: <http://www.ruscorpora.ru>.
- Russkaja grammatika, (1980). *Russkaja grammatika (I)*. Moskva: Nauka.
- Hovalkina, A. (2001). K voprosu ob opisanii stroevyh edinic (na materiale funkcional'no-semanticheskogo polja ukazatelej maloj velichiny priznaka). *II Mezhdunarodnyj kongress issledovatelej russkogo jazyka "Russkij jazyk: istoricheskie sud'by i sovremennost'". Sbornik tezisov*, 150-151. Moskva: Izd-vo MGU.
- Shherba, L. V. (1974). *Jazykovaja sistema i rechevaja dejatel'nost'*. L.: Nauka.
- Shherba, L. V. (2007). *Jazykovaja sistema i rechevaja dejatel'nost'*. M.: URSS.
- Keith, A. (1977). Classifiers. *Language*, 53 (2), 285-311.

Correspondence: senina_irina@mail.ru

Vitae

Irina S. Senina, Post-Graduate Student, laboratory assistant at Department of Russian Language in Lomonosov Moscow National University. Her research area is functional grammar.

VERBS DENOTING MOTION IN MODERN GERMAN

Mykhailo Seniv

Department of World Literature and Classic Philology, Donetsk National University, Donetsk, Ukraine

Available 21 November 2011

Abstract

Relevance

The article is devoted to the study of structural peculiarities of verbs of motion (VM) in German (compare: *absausen* – ‘to go hastily’, *klotzen* – ‘to wander’, *schlappen* – ‘to move very slowly’, *verschlupfen* – ‘to go secretly’ and so on).

VM make up a lexical-semantic group, like verbs of speech, mental activity, physical impact and so on. VM’s include verbs denoting the change of the location of an object or a subject in relation to some reference point. The motion subject is the main agent of the situation, characterized by Yu.D. Apresyan as a dynamic active creature. The object is something the subject’s action is directed at. Taking into account the fact that the article studies VM’s in the German spoken language, it should be stressed that colloquial speech is actualized orally in a situation of natural conversation.

VM’s have been studied in Indo-European languages of different structure, including German (V. Ibragimova, E. Kuznetsova, V. Plungyan, E. Rakhilina, S. Sokolova, M. Stepanova, V. Fleischer, N. Shamne). However the structural peculiarities of VM’s, as well as their specific features in the colloquial speech have not been thoroughly studied, which makes this subject matter a topical one.

The aim of the article is to reveal structural peculiarities of VM’s in colloquial German.

The case study of the data taken by means of the continuous selection from *Wörterbuch der : deutschen Umgangssprache von H.Küper* (Stuttgart: Ernst Klett Verlag, 1957. – 959 S.) has been performed. 406 VM’s of colloquial German have been selected.

There are different structural types of words: simple (root), derivative (derivation), and compound.

The words of simple or root type are not derived from any other words, they consist of a root and an infinitive suffix, i.e the characteristics of grammatical forms, **-(e)n**, compare: *büxen* – ‘run quickly’; *gratschen* – ‘to walk slowly’ and so on.

The words of the derivative type formed by means of affixes are called affixal. The central position in the system of German word-formation belongs to the affixation. Among the affixal types of word-formation the most widely used are suffixal, prefixal, suffixal-prefixal: *ab-fegen* ‘to dash away’, *ver-duften* – ‘to run away secretly’. If affixes are not used to form new words, the type of word-formation is called non-affixal, for example: *kurven* – ‘to turn’ ← *Kurve* ‘turn’. The word-formation makes it possible for a speaker not to be precise and accurate while expressing the thought, and the statement appears to have many meanings, compare: *hegel-n* – Hegel denken/sprechen/schreiben.

The compound words are frequent in German. To form compound words two (rarely more than two) stems are used: the second (the main) stem (a verb) and the first stem (a verb, a name, indeclinable parts of speech), for example: *autobummeln* ‘to drive slowly’, *flitzengehen* ‘to run away’, *stiftengehen* ‘to run way, to go away secretly’.

Having analyzed VM’s of colloquial German we have classified them into the following groups (table 1).

No	VM’s structural types	Number of VM’s in Germna	%
1	Root VM’s	28	7
2	Derivative VM’s	301	74
3	Compound VM’s	77	19
	Total	406	100

Purpose

The purpose of the article is to analyze verbs of motion in colloquial German and to define structural and semantic peculiarities of verbs of motion.

Tasks

The following objectives have been worked out in the article:

- Main semantic and structural peculiarities of verbs of motion in colloquial German have been studied;
- Verbs of motion have been classified according main semantic and structural peculiarities.

Conclusion

Main structural and semantic peculiarities of verbs of motion in colloquial German have been determined. Structural peculiarities of verbs of motion include different types of word-formation. Three structural types of verbs of motion: simple, derivative and compound have been singled out. Semantic peculiarities of verbs of motion in German include the category of subject and object as well as division of verbs according to the “intensity of motion”.

Perspective

The comparative analysis of verbs denoting motion in Indo-European languages of different structure (particularly the colloquial variants of these languages) is the perspective of this research.

Research highlights

► The paper deals with lexical peculiarities of colloquial German, particularly with the use of verbs denoting motion. ► The structural and semantic peculiarities of verbs denoting motion have been studied. ► The verbs denoting motion have been classified according to their main semantic and structural peculiarities.

Keywords: verbs denoting motion, structure, semantics, types of word-formation, affixation.

References

- Apresian, Yu. D. (1995). *Integralnoie opisaniie yazyka i sistemnaia leksikografiia*. Moskva: Yazyki russkoi kultury.
- Bondarko, A. V. (1983). Kategorialnyie situacii (K teorii funkcional'noj grammatiki). *Voprosy yazykoznanii*, 2, 20-32.
- Vsevolodova, M. V., & Vladimirovskii, E. N. (1982). *Sposoby vyrazheniia prostranstvennykh otnoshenii v sovremennom russkom yazyke*. Moskva: Russkii yazyk.
- Gak, V. G. (1966). *Besedy o frantsuzskom slove*. Moskva: Mezhdunarodnyie otnosheniia.
- Grytsyk, N. I. (1981). *Glagoly so znacheniiem priblizheniia v ukrainskom yazyke v sopostavlenii s russkim*. Kiiiev.
- Ibragimova, V. L. (1992). *Semantika glagolov prostranstvennoi lokalizacii v sovremennom russkom yazyke*. Ufa: Izd-vo Bashkirskogo Universiteta.
- Ivanenko, Z. I. (1981). *Systema pryjmennykovykh konstrukcii adverbialnogo znachenna*. Kiiiev, Odessa: Vyscha shkola.
- Klimenko, N. F., & Peshchak, M. M., & Savchenko, S. F. (1982). *Formalizovani osnovy semantichnoi klasyfikacii leksyky*. Kyiv: Naukova dumka.
- Kuznetsova, E. V. (1974). Russkiiie glagoly "priobshsheniia obiekta" kak funktsionalno-semanticheskii klass slov. *Avtoref. dis. ... dokt. filol. nauk*. Moskva.
- Maysak, T. A., & Rahilina, E. V. (2003). Tipologiiia system glagolnoi leksiki. *Grammaticheskiiie kategorii: iierarhii, sviazi, vzaimodeistviia*, 219-228. Sankt-Peterburg.
- Maysak, T. A. (2005). *Tipologiiia grammatikalizacii konstruktssii s glagolami dvizheniia i glagolami pozitsii*, 101-105. Moskva: Yazyki slavianskikh kultur.
- Plungian, V. A. (2000). *Obshchaia morfologiiia*. Moskva: Editirial URSS.
- Rahilina, E. V., & Prokofieva, I. A. (2004). Rodstvennyie yazyki kak obiekt leksicheskoi tipologii. *Voprosy yazykoznanii*, 1, 60-77.
- Seniv, M. G. (2004). Prefiksalni diieslova prostorovoii lokalizovanosti u klasychnykh movah. *Funktsionalno-komunikatyvni aspekty gramatyky i tekstu*, 154-169. Donetsk: DonNU.
- Sokolova, S. O. (2003). *Prefiksalni slovtovir diiesliv u suchasni ukrainskii movi*. Kyiv: Naukova dumka.
- Stepanova, M. D., & Fliasher, V. (1984). *Teoreticheskiiie osnovy slovoobrazovaniia v nemeckom yazyke*, 137-146. Moskva: Vysshiaia shkola.
- Usatenko, T. F. (1970). Glagoly peremeshcheniia sovremennogo ukrainskogo literaturnogo yazyka. *Avtoref. dis. ... kand. filol. nauk*. Lvov.
- Shamne, N. L. (2000). *Glagoly dvizheniia kak sredstvo vyrazheniia sybiektivno-obiektivnykh otnoshenii v nemeckom i russkom yazykakh*, 1-9. Volgograd : Izd-vo Volgogradskogo gos. Universiteta.
- Kühnhold, L., & Wellmann, H. (1973). *Deutsche Wortbildung Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache*. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann, XXIX, 9-27.

Correspondence: wlcph.dep@donnu.edu.ua

Vitae

Mykhailo G. Seniv, Doctor of Philology, Professor, Head of Department of World Literature and Classic Philology in Donetsk National University. His areas of research interests include comparative-historical and typological linguistics, functional grammar, theory of German languages and classic philology.

THE HORTATORY POTENTIAL OF SENTENCE EQUIVALENTS

Olena Shatilova

Department of Ukrainian Language and Applied Linguistics, Donetsk National University, Donetsk, Ukraine

Available 16 November 2011

Abstract**Relevance**

The relevance of the research on this problem due to the fact that undismembered sentences have no clear idea of formal-syntactical and semantic-syntactical division, ie it's not embodied in formal-syntactical and semantic-syntactical components. Also the question of the impossibility of internal syntactic division of sentences equivalents based on their excellent separations of lexical-grammatical sentences filling – particles, modal words, interjections and phraseological constructions, which in the syntactic structure of language not normally associated the syntactic role of sentence.

Object

The object of the paper is the syntactically undismembered sentences and its inherent logical-specific grammatical features.

Purpose

The purpose of the work is to analyze the structure of lexical and grammatical content of undismembered sentences in modern Ukrainian language.

Tasks

The purpose includes the following tasks: 1) to explore the history of studying undismembered sentences; 2) to trace the structure of undismembered sentences; 3) to determine the morphological features of structure of incentive undismembered sentences; 4) to identify the incentive undismembered sentences of journalistic texts at the beginning of the XXIth century; 5) to classify the identified incentive structures.

Sources of the research

Sources of the research are the Ukrainian publicistic texts at the beginning of the XXIth century.

Conclusion

Thus, undismembered sentences should be treated as special communication constructions, but non-sentence ones, i.e., which themselves do not constitute a sentence. The undismembered sentences treated as a kind of syntactic means of expressing of modal meanings through which the speaker fixes and sells its unequal treatment of reality.

The undismembered sentence originally comparable to conventional sentences, they are inherent in some of those features which are fully consistent with the language features of real sentences.

The undismembered sentences express the characteristic of self-sentence modal-logical categories of affirmation, negation, questions, prompting and more. According to this also decided to distinguish between types of sentences for communicative attitude, emotional and expressive color, the ratio of objective reality and logical criteria.

The structure of incentive equivalents of sentence are completely identical the structure of sentence equivalents in general. However, incentive undismembered sentences have their own specific morphological structure design.

Perspective

Studying incentive undismembered equivalents of sentences is a very promising thing. Question of intensive undismembered sentences requires a holistic, capacious learning to their extensive training, systematization and typology.

Research highlights

► The history of the undismembered sentences study has been tracked. ► Their structure and features of morphological forms have been studied. ► The status of hortatory undismembered sentences has been clarified, and their features have been revealed. ► Attempt of supplement of classification of sentences hortatory equivalents has been made.

Keywords: undismembered sentence, sentence equivalent, hortatory sentence, structure.

References

- Bilodid, I. K. (1972). *Suchasna ukrajins'ka literaturna mova. Syntaksys*. K.: Nauk. dumka.
- Vykhovanets', I. R. (1973). *Hramatyka ukrajins'koyi movy. Syntaksys*. K.: Lybid'.
- Vintoniv, M. O. (2008). Nechlenovani rechennya v suchasniy ukrajins'kij movi: status, funktsiyi. *Movoznavchyy visnyk: Zb. nauk. prats'*, 6, 44-48. Cherkasy.
- Dudyk, P. S. (1999). *Iz syntaksysu prostoho rechennya: Syntaksys. Rechennya. Klasyfikatsiya rechen'. Odnoskladni rechennya. Nepovni rechennya. Ekvivalenty rechennya. Z navchal'no-kontrol'nyy zavdannamy, vpravamy*. Vinnytsya.
- Zahnitko, A. P. (2009). Ekvivalenty rechennya: status, obsyah i funktsiy na typolohiya. *Linhvistychni studiyi: zb. nauk. prats'*, 19, 79-91. Donetsk: DonNU.
- Zahnitko, A. P. (2011). *Teoretychna hramatyka suchasnoyi ukrajins'koyi movy. Morfolohiya. Syntaksys*. Donetsk: TOV "VKF "BAO".
- Karans'ka, M. U. (1995). *Syntaksys suchasnoyi ukrajins'koyi literaturnoyi movy*. K.: Lybid'.
- Melikjan, V. Ju. (2001). *Ocherki po sintaksisu nechlenimogo predlozhenija*. Rostov-na-Donu: Izd-vo RGPU.
- Mel'nychuk, O. S. (1966). *Rozvytok struktury slov'yans'koho rechennya*. K.: Naukova dumka.
- Peshkovskij, A. M. (1956). *Russkij sintaksis v nauchnom osveshhenii*. M.: Uchpedgiz.
- Russkaja, (1980). *Russkaja gramatika, 2: Sintaksis*. M.: Nauka.
- Slyn'ko, I. I. (1994). *Syntaksys suchasnoyi ukrajins'koyi movy. Problemni pytannya*. K.: Vyscha shk.

Shahmatov, A. A. (1941). *Sintaksis russkogo jazyka*. M.: Uchpedgiz.

Shvedova, N. Ju. (1974). Mesto semantiki v opisatel'noj grammatike (sintaksis). *Grammaticheskoe opisanie slavjanskih jazykov*, 105-121. M.

Shul'zhuk, K. F. (2004). *Syntaksys ukrayins'koyi movy*. K.: Vydavnychyy tsestr "Akademiya".

Correspondence: shatilova_olena@mail.ru

Vitae

Olena S. Shatilova, Post-Graduate Student at Department of Ukrainian Language and Applied Linguistics in Donetsk National University, Assistant at Department of Ukrainian and Russian Languages in Donetsk National Technical University. Her research area includes the grammar of Ukrainian language, in particular – the syntax.

THE METHODS OF INCREASING THE INFLUENTIAL FUNCTION OF COMPLIMENTARY UTTERANCES WITHIN REALIZATION OF THE MANIPULATIVE POSITIVE STRATEGY

Iryna Shkitska

Department of Documentation, Information Activity and Ukrainian Studies in Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine

Available 24 November 2011

Abstract

Relevance

In modern linguistics there is intensifying of the researchers' interest to the communicative-pragmatic aspect of language and spread of look at the language not only as the form of vital functions of man, display of his personality descriptions, method of organization of interpersonality intercourse, but also as the mean of influence.

Studying the mechanisms of realization of vocal influence, nowadays linguists often use a triad "strategy", "tactic", "reception".

Among communicative strategies speaker uses in order to change conduct or mental and emotionally-psychical state of interlocutor, manipulative positive strategy, the basic genre of which is a complimentary utterance – utterance which contains the positive estimation of addressee from the side of speaker and used by him, is distinguished, to cause the positive emotional state for an addressee.

Many investigators devoted their explorations to the studying of complimentary utterances. Among them are N. Wolfson, J. Manes, Y.S. Petelina, L.O. Kokoilo, V.Y. Mishchenko, V.V. Leontiev. In mentioned linguistic works complimentary utterances were analyzed either from positions of theory of communicative acts and theory of communicative activity, or from the positions of conceptions of politeness, where a basic social function between speakers, demonstration of kind intentions appear as their establishment and intensifying of solidarity.

Except the functions of transmission of speaker aspiration to do pleasant to the addressee, positive relational expression to him, complimentary utterances can be used for realization of influence, including manipulative one. Describing their structurally-semantic features, researchers here and there did not take into consideration that these features of complimentary utterances were caused by the purpose of their use.

Although some scientists described the pragmatic aspects of compliments (for example, [Kokojlo 1995], [Mishhenko 1999], [Mudrova 2007]) and fluently specified on the big amount of utterances with positive semantics and on possibility of their use as the means of influence, however thoroughly in the light of manipulative influence they were not analyzed, which predetermines the actuality of our scientific investigation.

Purpose

The purpose of the article is to show the complimentary utterances as the genre of the manipulative positive strategy, to find out and describe the methods of strengthening influential function of complimentary utterances, to characterize the means of the verbalization of these utterances.

Conclusion

Thus, the influential function of complimentary utterances in manipulative strategy of positive increases by the means of such communicative modes, as the "complimentary utterance by someone's mouth", report about general recognition of accomplishments of addressee, use of universal utterances in a complimentary function, "complimentary utterance to the hidden addressee", "compliment on the strangers' eyes", "complimentary utterance on a background self-abasement", "specification / generalization of complimentary utterance", utterance of surprise or fascination concerning a presence of positive traits in the interlocutor's character, his accomplishments, "double compliment" and others.

Perspective

The exploration of the influence of social and communicative factors on the selection of speech means during the realization of manipulative positive strategy is considered to be perspective direction in further studies.

Research highlights

► Complimentary utterances are examined as the means of influence within realization of the manipulative positive strategies. ► The methods of intensifying the influential function of compliments are sifted and described. ► The speech means which provide verbalization of these modes are characterized.

Keywords: manipulative positive strategy, the method of intensifying the influential function, complimentary utterance, verbal representation.

References

Garner, A., & Piz, A. (2009). *Jazyk razgovora: Kak razgovarivat', chtoby dogovorit'sja. Kak sovместit' radost' obshhenija i pol'zu ubezhdenija: psihologicheskij bestseller*. Moskva: Izd vo JeKSMO-Press.

Kokojlo, L. A. (1995). Komplimentarnye vyskazyvanija v sovremennom anglijskom jazyke: (struktura, semantika, upotreblenie). *Diss. ... kand. filol. nauk: 10.02.04*. Kyiv.

Mishhenko, V. Ja. (1999). Kompliment v rechevom povedenii predstavitelej anglojazychnyh (britanskoj i amerikanskoj) kul'tur. *Diss. ... kand. filol. nauk: 10.02.04*. Harkiv.

Mudrova, E. V. (2007). Kompliment kak pervichnyj rechevoj zhanr. *Avtoref. diss. ... kand. filol. nauk: spec. 10.02.01 "Russkij jazyk"*. Taganrog: Taganrogskij gosudarstvennyj pedagogicheskij institut.

Nikolaeva, T. M. (1988). Lingvisticheskaja demagogija. *Pragmatika i problemy intensional'nosti*. Moskva: IJa AN SSSR (ss. 154-165).

Pankratov, V. N. (2000). *Manipuljacii v obshhenii i ih nejtralizacii: prakticheskoe rukovodstvo*. Moskva: Izd vo Instituta Psihoterapii (Serija: Psihologija uspeha i jeffektivnogo upravljenja).

Selivanova, E. A. (2004). *Osnovy lingvisticheskij teorii teksta i kommunikacii*. Kyiv: Brama, izd. Vovchok O. Ju.

Shejnov, V. P. (2000). *Ritorika*. Minsk: Amalfeja.

Correspondence: shkitska@mail.ru

Vitae

Iryna Y. Shkitska, Candidate of Philology, Associate Professor at Department of Documentation, Information Activity and Ukrainian Studies in Ternopil National Economic University. Her scientific interests include the grammar of the modern Ukrainian language, in particular syntax, the pragmatics and the sociolinguistics.

MODIFICATION OF GERMAN PHRASEOLOGY OF 11TH-14TH CENTURIES

Vira Shkolyarenko

Department of Germanic Philology, Makarenko Sumy State Pedagogical University, Sumy region, Ukraine

Available 21 November 2011

Abstract**Relevance**

In the Middle High German period there is a significant increase in the number of works written by representatives of various segments of the population. This is due to several factors, including cultural and historical: the emergence and forming, and then a gradual collapse of the secular culture of chivalry, the emergence of urban culture, which is formed with the growth of the medieval city [Guhman 1983: 71]. Along with the religious literature (translated associated in most cases from Latin) of the original German prose (lyric, epic, poetic drama) is the development, which is "...more distributed, limits the use of Latin in poetic forms, especially when in considering issues of scientific and practical" [Bah 1956: 108]. All these elements served as an important incentive that contributed to the expansion of German phraseology as well as the formation of new established phrases (EP). The emergence and development of new genres and the associated "restoration" of works subject could promote a greater stylistic differentiation of corps of CE. On the restoration and increase of German phraseology pays attention N.I. Rakhmanova in connection with the extension of noun phraseological compatibility, which were, for example, the key concepts of ethics of the Middle Ages [Rahmanova 2002: 122].

Purpose

The purpose of the article is the establishment of national and cultural factors of origin and development of phraseological units in the Middle High German period.

Conclusion

Analysis of PU by ethnic, social, cultural, psychological aspects makes it possible to determine the group of phraseologisms, composed on the base of this study, which are universal, on the one hand, because they characterize a human life at any stage of a history. On the other hand, in content they are culturally conditioned that primarily is due to specific outlook and attitude of medieval man. On the basis of this cultural analysis the following key areas for the

considered age culture that served as sources of forming phraseological patterns: German mythology, ancient law and justice, rural customs and agriculture, chivalric culture and Christianity, and others, have been identified.

Perspective

This research opens new perspectives in the study of PU as in synchronism at earlier stages and in diachronism of German. This experience can be used in the analysis of texts of different subjects, different genres and different eras.

Research highlights

► A new approach to the study of German phraseology from diachronic aspect of linguoculturology, which consists in identification of national-cultural factors relevant for the formation of phraseological system of Middle High German has been suggested. ► The criteria for establishing the national-cultural specificity of phraseology have been defined.

Keywords: Middle High German, set expression, phraseological unit, national-cultural factors.

References

- Bah, A. (1956). *Istorija nemeckogo jazyka*. Moskva: Izdatel'stvo inostranoj literatury.
Le Goff, Zh. (1992). *Civilizacija srednevekovogo Zapada*. Moskva: Progress.
Gurevich, A. Ja. (1990). *Srednevekovyj mir: kul'tura bezmolstvujushhego bol'shinstva*. Moskva: Iskusstvo.
Guhman, M. M. (1983). *Istorija nemeckogo literaturnogo jazyka IX-XV vv*. Moskva: Nauka.
Darkevich, V. P. (1988). *Narodnaja kul'tura srednevekov'ja*. Moskva: Nauka.
Zhluktenko, Ju. O., & Javors'ka, T. A. (1986). *Vstup do germans'kogo movoznavstva*. Kyiv: Vyscha shkola.
Makovskij, M. M. (2004). *Jetimologicheskij slovar' sovremennogo nemeckogo jazyka*. Moskva: Izdatel'stvo „Azbukovnik”.
Rahmanova, N. I. (2002). Frazelogija v kontekste srednevekovoj jetiki. *Realizacija mezhdisciplinarnoj paradigmy v razlichnyh tipah teksta*. Moskva, 465, 116-127.
Eggers, H. (1965). *Deutsche Sprachgeschichte*. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, I.

Correspondence: vira34@yandex.ru

Vitae

Vira I. Shkolyarenko, Doctor of Philology, Professor, Head of Department Germanic Philology, Makarenko Sumy State Pedagogical University. Her research areas include German Phraseology (diachronic aspect), linguoculturology.

CONCEPTUAL REPRESENTATION OF PRECEDENT PERSONALITIES IN ARTHURIAN DISCOURSE

Yaryna Shvets

Department of Theory and Practice of Translation, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Available 23 November 2011

Abstract

Relevance

Arthurian discourse considered as a special type of literary and artistic speech that constituted by texts of the legends of King Arthur, made by the British canons of mentality of relevant historical period and characterized by dominant system of values, objectived by specific language tools.

Author can add precedent personalities of the legends of King Arthur to such valuable dominants of Arthurian Discourse.

Object

The object of this work is male and female precedent personalities.

Subject

Subject of this work is a conceptual representation of male and female precedent personalities in Arthurian discourse.

Purpose

Purpose of this work is in researching of male and female precedent personalities and their conceptual representation in Arthurian discourse.

Tasks

Find out a conceptual expression of male precedent personalities: KING ARTHUR, MERLIN, MORDRED and female precedent personalities: GUINEVERE, MORGANA and LADY OF THE LAKE.

Conclusion

To summarize, note that: 1) precedent personalities of ARTHUR, MERLIN, MORDRED, GUINEVERE, MORGANA and LADY, which main feature is displaying of valuable characteristics of male and female figures in British linguocultural area, Ethnic and linguocultural knowledge, founds their expression in context of language of British culture at XVIth – XXIth centuries;

2) the content and structure of precedent personalities actualizes through meaning of linguistic units that represents them, as well as dictionary definitions and speech contexts. Lexicographic sources and work of British and American scientists that devoted to the study Arthurian symbols, indicates cultural activity and importance of researches of precedent personalities. Initial meanings, embodied by precedent personalities in T. Melori "Death of Arthur" and concepts, highlighted on it, actualizes during XVIth – XXth centuries and remains unchanged, but gets a new valuable signs, which leads to an additional conceptual representation;

3) the integral values of researched precedent personalities appear in the trinity: positive-evaluative, neutral evaluative, and sometimes negative-evaluative factors of constituting. Value of opposite signs in the percentage is almost the same;

4) the precedent personalities ARTHUR, MERLIN, MORDRED forms 5 gender stereotypes that characterize the knights at the court of King Arthur: 1) Knight-warrior (concepts "courage", "invincibility", "generosity" vs "militant", "cruelty", "hostility", "anger"); 2) Knight-friend (concepts of "respect", "dedication" (to the order) vs "hostility", "treason"); 3) Knight-ruler (Concepts of "magic", "leadership" vs "uzurperity"); 4) Knight-lover (features "love to the ladies" vs "adultery", "treason"); 5) Knight-guardian of the Holy Grail (features "devotion", "grace" vs "sincerity");

5) the precedent personalities GUINEVERE, MORGANA and LADY LAKE forms 5 gender binary female stereotypes: "Kindness" vs "anger", "witchery", "treachery" vs "friendliness", "tenderness", "adultery", "tempting", "mystery" vs "love", "anger" vs "nobility", "treachery" vs "sincerity", "masculinity" vs "femininity";

6) BNC fixes use of precedent personalities in 6 types of discourse: conversational, literary, official, business, academic, journalistic and section named "other".

Perspective

Perspective for further viewing will be deeper research in conceptual domains "Arthurian man" and "Arthurian woman" based on the legends of King Arthur and the Knights of the Round Table.

Research highlights

► The article highlights male and female precedent personalities of KING ARTHUR, MERLIN, MORDRED, GUINEVERE, MORGANA and LADY OF THE LAKE in the legends of King Arthur, analyzes linguistic features of their actualization. ► While researching the three components: conceptual, figurative and evaluative layers, the processes of primary and secondary nominations of researched objects are viewed.

Keywords: precedent personalities, the legends of King Arthur, Arthurian discourse, nomination.

References

- Karasik, V. I. (2007). Lingvokul'turnyj tipazh. *Jazyk. Tekst. Diskurs. Nauchnyj al'manah Stavropol'skogo otdelenija RALK*, 5, 86-89. Stavropol': PGLU.
- Koks, S. (2008). *Korol' Artur i Svjatoj graal' ot A do Ja. Moskva: AST: AST MOSKVA.*
- Krasnyh, V. V. (2002). *Jetnopsiholingvistika i lingvokul'turologija kak konstituenty novoj nauchnoj paradigmy. Sfera jazyka i pragmatika rechevogo obshhenija*, 1. Krasnodar.
- Prykhod'ko, A. M. (2008). *Kontsepty i kontseptosystemy v kohnityvno-dyskursyvniy paradyhmi linhvistyky.* Zaporizhzhya: Prem'yer.
- Sapkovskij, A. (1995). Mir korolja Artura. *E-portal:* http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/zveg/01.php/
- BNC. *British National Corpus. E-portal:* <http://corpus.byu.edu/bnc/x.asp>.
- Day, David, (1995). *The Quest for King Arthur.* London & New York: BCA.
- Green, Thomas, (2007). *Concepts of Arthur.* Stroud: Tempus.

Correspondence: jaryna_schwetj@ukr.net

Vitae

Yarina I. Shvets, Lecturer at Department of Theory and Practice of Translation in Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. Her research area includes the theory of discourse.

THE FUNCTIONING OF THE LEXICAL-SEMANTIC GROUP OF VISUAL PERCEPTION IN FRENCH NARRATIVE TEXTS OF THE XXTH CENTURY

Julia Silina

Department of Theoretical and Applied Linguistics, Voronezh State University, Voronezh region, Russia

Available 25 November 2011

Abstract

Relevance

Relevance of this article is determined by the causes, conditions and consequences of language changes which are interesting and frequency enough nowadays. At the same time, the singling out and more active development of lexical-semantic prognostics was an important tool for prediction of the future condition of lexical sphere as the most dynamic layer of language [Kretov 1995].

This research was performed in keeping with the linguistic prognostics and was an attempt of qualitative (semiotic) and quantitative (functional) analysis of visual perception verb groups which form a separate class of words, both in functional as well as in lexical terms in French language. First of all, "According to the verb-in-the-centre conception, which is based on Lucien Tesnière theory, the verb is the centre of utterance and it contains the situation in folded condition" [Charykova 1998: 87]. Second, in the linguistic literature it indicates the language a little bit fills up at the expense of verbal neologisms. Thus, author expects that exactly the verbal lexical material will give the most trustworthy results which will not be prone to accidents. Third, the lexical-semantic group (LSG) of visual perception (VP) includes high-frequency French verbs and consequently it is on interest both in general theoretical aspects and in the practice of teaching French.

Purpose

In this paper, author sets a goal – to analyze the dynamics of functional loading (FL) on the lexical-semantic group of visual perception in French narrative prose during the XXth century.

Tasks

To achieve the purpose of the study author has solved the following tasks:

1. Determination of the FL size on lexical-semantic field of visual perception (LSF of VP) in the first half and the second half of XXth century.
2. Revealing of the FL distribution on the LSG of VP in each of the periods.
3. Analysis of the FL on the lexical-semantic units (LSU) within each of LSG of VP during the XXth century.
4. Comparison of the results received by the first half and the second half of the XXth century.

Sources of factual material

The sources of this study are the French narrative prose texts of 20 different authors (each chronological section is represented by 10 different authors). Text samples were investigated in full (to the end of sentence, paragraph, chapter), but it were the same size not always. The main condition was the same number of studied units – 250 in each text (if it was necessary there were several texts by one author). Every text is original and concerns to the time frame of the certain chronological profile.

Conclusion

Performed analysis allows concluding that: firstly, the verbs expressing an active process of visual perception were popular among authors of the end of the XXth century. Secondly, this century is characterized by the instability of the FL distribution on the LSG of VP. Third, there were not the significant changes inside the LSG of VP, the structural units of group stayed stable enough during all the century. And, fourthly, author calculated the FL on the LSU, and this allows her to determine the location of the unit not only in the functional hierarchy of the analyzed text, but also in the frame of all the studied period of time.

Perspective

The ultimate goal of the study is prediction of the FL dynamics in the three French verbs LSG of visual perception (looking, vision and contemplation) in the second half of the XXIth century.

Research highlights

► The article presents qualitative and quantitative analysis of the nominations of visual perception (VP) in the French language. ► The purpose of the research is to compare the functional loading on a lexical-semantic field of visual perception (VP), on lexical-semantic groups of (VP) and on lexical-semantic units of VP in the first and the second parts of the XXth century. ► The results are analyzed.

Keywords: linguistic prognostics, visual perception, narrative text, functional loading, lexical-semantic field, lexical-semantic group, lexical-semantic unit.

References

- Dombrovskaja, I. V. (2009). *Dinamika i prognostika leksiko-semanticheskoy gruppy zritel'nogo vosprijatija v amerikanskom variante anglijskogo jazyka*. Voronezh: Izd.- poligrafich. centr Voronezhskogo gosudarstvennogo universiteta.
- Kretov, A. A. (1980). *Semanticheskie processy v leksiko-semanticheskoy gruppe glagolov zritel'nogo vosprijatija sovremennoho russkogo jazyka. Diss. ... kand. filol. nauk*. Voronezh.
- Kretov, A. A. (1994) *Osnovy leksiko-semanticheskoy prognostiki. Avtoref. diss. ... dokt. filol. nauk*. Moskva.
- Kretov, A. A. (1995). *Lingvisticheskaja prognostika kak deziderata teorii jazyka. Lingvistika na ishode XX veka: itogi i perspektivy*. Tezisy mezhdunarodnoj konferencii, I, 267-269.

Kretov, A. A. (1995). Upotreblenie glagolov zrenija v hudozhestvennoj proze I. A. Bunina. *I. A. Bunin i russkaja kul'tura XIX-XX vekov*: tez. Mezhdun. nauch. konf., posvjashhennoj 125-letiju so dnja rozhdenija pisatelja, 83-87.

Kretov, A. A. (2006). *Osnovy leksiko-semanticheskoi prognostiki*. Voronezh: Voronezhskij gosudarstvennyj universitet.

Molchanova, L. V. (2007). *Kachestvennyj i kolichestvennyj aspekty leksiko-semanticheskoi prognostiki*. Voronezh: Voronezhskij gosudarstvennyj universitet.

Tolmachev, M. V. (1961). Marsel' Prust: "V poiskah utrachennogo vremeni". *Vestnik istorii mirovoj kul'tury*, 6, 150-163.

Charykova, O. I. (1998). Glagol kak sredstvo organizacii hudozhestvennogo teksta. *Russkij jazyk konca XX veka*, 86-92.

Sharov, S. A. *Chastotnyj slovar' russkogo jazyka S. A. Sharova. E-portal*:

<http://www.artint.ru/projects/frqlist.asp> (data obrashhenija 4.03.2011).

Correspondence: julisil1@mail.ru

Vitae

Julia A. Silina, Post-Graduate Student at Department of Theoretical and Applied Linguistics at the Faculty of Romance-Germanic Philology in Voronezh State University, Senior Laboratory Assistant of Regional French Language Centre in Voronezh. Her research areas include text linguistics, functional grammar of French language in diachronism and synchronism.

ANALYTICAL PREDICATIVE SYNTAXEMES WITH THE MEANING OF A STATE CHANGE IN TWO- AND ONE-MEMBER SENTENCES OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

Victoria Sopachova

Department of English Philology, Black Sea State University Petro Mohyla, Mykolayiv, Ukraine

Available 14 November 2011

Abstract

Relevance

In modern linguistics the one of the important issues is to establish typological features of languages, including research the analytism and syntetism. There is a tradition to show signs of the syntetycality and analiticity not only in morphological, but also in derivational and syntactic systems of language [Vykhovanets 1993: 217; Dubova 2006: 17, 27]. However, general studies of analytism and syntetism on derivational and syntactic levels of language system does not exist. This work will attempt to contribute to research on the syntactic level the analytism of language system.

Purpose

The purpose of the work is to establish the similar and different features of the analytical predicative syntaxemes of two- and one-member sentences of the Ukraine language.

Tasks

The implementation of the purpose provided the solution of such tasks: 1) to identify the formatives by which formed the analytical predicative syntaxemes with value voice changes; 2) to establish the morphological and semantic characteristics of the main component of analytical predicative syntaxemes; 3) to determine the dependence of the components of analytical predicative syntaxemes on the type of sentence.

Conclusion

Analytical predicative syntaxemes with value of state changes are characteristic of both types of sentences: the two- and one-member. The similarity of the structure of analytical predicative syntaxemes in both types is that the formatives *ставати (стати), робитися (зробитися)* are typical for these syntaxemes. The specific features of the structure of analytical predicative syntax of the value of state changes are the following: 1) two-member sentences it is possible to use the formatives *перетворюватися (перетворитися)* and *набути (набувати)* (unlike one-member sentences); 2) in two-member sentences the main component cannot be expressed with the predicative (unlike the main component of these syntaxemes in one-member sentences); 3) in one-member sentences the main component cannot be expressed with the case forms of nouns. Common semantics for analytical predicative syntaxemes in two- and one-member sentences is that these ones may be relevant for voice changes in the internal state. Since the structure of one-member sentences does not provide availability of subjective syntaxem (two-member sentences requiring such presence), analytical predicative syntaxemes with the value of voice changes in one-member sentences more focused on the expression of external conditions and its characterized by the possibility of transfer as the process of acquiring a certain status, and the result of this process. This is facilitated by the ability of the predicative (words of the Voice) to express an agentless condition. Instead, the analytical predicative syntaxemes in two-member sentences are used mainly to show the characteristics as a result of voice changes process.

Perspective

Further studies provide the clarification of the structure and semantics of other types of analytical predicative syntaxemes.

Research highlights

► In this article the analytical predicative syntaxemes which denote the change of state in two-member and one-member sentences of the Ukrainian language are investigated. ► Author defines the structure and semantics of such syntaxemes. ► She determines the dependence of structure and semantics of the analytical predicative syntaxemes on the sentence type.

Keywords: analytism, synthetism, syntaxeme, analytical predicative syntaxeme, state, sentence, two-member sentence, one-member sentence.

References

- Vykhovanets', I. R. (1993). *Hramatyka ukrayins'koyi movy*. Syntaksys. K.: Lybid'.
- Dubova, O. A. (2001). Syntetyzm ta analityzm: ponyattya i terminy. *Visnyk Kyyivs'koho linhvistychnoho universytetu. Seriya: Filolohiya*, 4 (1), 99-110.
- Dubova, O. A. (2006). *Diakhronichna typolohiya ukrayins'koyi movy*. K.: Milenium.
- Zahnitko, A., & Zahnitko, N. (2007). Zakonomirnosti spoluchuvanosti pryymennykiv zi znachennyam mety. *Donets'kyy visnyk Naukovoho tovarystva im. Shevchenka. Mova*, 16, 38-61. Donets'k, 2007.
- Zolotova, G. A. (1988). *Sintaksicheskij slovar': Repertuar jelementarnyh edinic russkogo sintaksisa*. M.: Nauka.
- Kavera, N. V. (2008). Semantychna typolohiya predykativ stanu. *Avtoref. dys... kand. filol. nauk: 10.02.01. Kyyiv*.
- Kosenko, K. O. (2010). Predykatna osnova ta semantyko-hramatychna dyferentsiatsiya diyeslivnykh zv'yazok v ukrayins'koyi movi. *Avtoref. dys... kand. filol. nauk: 10.02.01. Kyyiv*.
- Kutnya, H. (2004). Dvomisni semantyko-syntaksychni struktury z predykatamy protsesu v suchasnykh ukrayins'koyi movi. *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya: Filolohiya*, 34 (1), 125-133.
- Mirchenko, M. V. (2002). Syntaksychni katehoriyi rechennya. *Avtoref. dys... d-ra filol. nauk: 10.02.01. Kyyiv*.
- Muhin, A. M. (2001). Morfologicheskie i sintaksicheskie kategorii. *Issledovaniya po jazykoznaniju: K 70-letiju chlena-korrespondenta RAN A.V. Bondarko*, 51-55. SPb.
- Pasichnyk, I. A. (1998). Semantyko-syntaksychna valentnist' predykatyvnykh prykmetnykiv. *Avtoref. dys... kand. filol. nauk: 10.02.01. Kyyiv*.
- Serdyukova, T. I. (2002). Lokatyvni ta temporal'ni syntaksemy v ukrayins'kykh skhidnoslobozhans'kykh hovirkakh. *Dys... kand. filol. nauk: 10.02.01. Kyyiv*.
- Smurova, L. I. (1995). Variantnost' final'nyh (celevykh) sintaksem (na materiale anglijskogo jazyka). *Avtoref. dis... kand. filol. nauk: 10.02.04. SPb*.

Sources and Abbreviations

- Andrukhovych, Yu. I. (2007). *Tayemnytsya. Zamist' romanu*. Kharkiv: Folio.
- Boyko, O. D. (2001). *Istoriya Ukrayiny*. K.: Vydavnychyy tsentr "Akademiya".
- Duma, V. V. (2009). Orhanizatsiyne (operatyvno-vykonavche, pravo vykonavche) pravozastosuvannya. *Pravo i suspil'stvo*, 1, 36-40.
- Zahrebel'nyy, P. A. (2001). *Roksolana*. Kharkiv: Folio.
- Kondratyuk, S. V. (2009). Ukrayins'ka Natsional'na Rada – Vyshchyy predstavnyts'kyy orhan ZUNR. *Pravo i suspil'stvo*, 1, 30-36.

Correspondence: victoria_sopachova@yahoo.com

Vitae

Victoria V. Sopachova, Post-Graduate Student at Department of Ukrainian Philology and General Linguistics, Lecturer at Department of English Philology in Black Sea State University Petro Mohyla. Her research areas include the grammar of the modern Ukrainian language, in particular syntax.

THE ACTUAL DIVISION OF THE ASYNDECTIC COMPLEX SENTENCE THE PARTS OF AN EQUAL STATUS

Irina Svyatobachenko

Department of General Linguistics and Russian language, Horlivka State Pedagogic Institute of Foreign Languages, Horlivka, Donetsk region, Ukraine

Available 17 November 2011

Abstract**Relevance**

Today anthropocentric scientific paradigm dominates in linguistic, it causes that the election of the person and his activities are leading measure of research in all branches of linguistics. The theory of actual sentence division isn't exception: sentence appears not as basic unit of the syntactic level of language, and only as unit, designed for information exchange between people, by processing of this concept. The situational conditions and assignments of information exchange determine the regularities of building, the realization of these or those intentions in it.

Active manifestation of the issue of actual sentence division became in the works of Prague school linguists J. Vachek, F. Daneš, V. Mathesius, J. Firbas etc. The problem of actual sentence division at different times had been studied by V. Beloshapkova, A. Zahnitko, V. Ivshin, I. Kovtunova, K. Krushelnitska, O. Lapteva, N. Leshkova, O. Melnichuk, N. Merkulova, O. Aleksandrova, V. Orehov, A. Pumpyanskiy, I. Raspopov, O. Seliverstova, L. Chernyahovska, V. Shevyakova and others. The works about functional sentence perspective by J. Firbas are no less important.

The problem of actual division asyndetic composite sentence is still relevant. Yes, to this day the binary issue of actual division of the asyndetic complex sentence is unresolved, and how the communication components of the asyndetic complex sentence combine and the manner in which they perform complete communicative tasks too.

Purpose

The purpose of the article is to determine characterological features of actual division of the asyndetic complex sentences with the parts of an equal status.

Tasks

To achieve the purpose of the study author has solved the following tasks: 1) to explore determining features of actual sentence division theory and its connection with the studying of the sentences structure; 2) to determine characterological features of actual division of the asyndetic complex sentences as a special kind of polypredicative units which components have the same communicational task; 3) to trace the regularities of actual division of the asyndetic complex sentence with equal components.

Object

The object of the research is the asyndetic complex sentence with equal parts, in particular its functioning in speech as a communicative unit.

Subject

The subject of the research is the actual division of the asyndetic complex sentences with equal parts.

Practical value

The practical value of the work is that the materials of research can be used while teaching a general course of the Ukrainian language, syntax, grammar and current issues of linguistics.

Conclusion

The asyndetic complex sentence, as well as the simplest communicative unit, is characterized by its actual binary division (theme/rheme), but communicative structure of asyndetic complex sentence also has a number of characteristics that differentiates it from other communication units: having more than one proposal that appears in functioning of more than one predicate units within a sentence; the resulting phenomenon of simultaneous functioning of the number of communication structures which based on the theme and rheme distribution of the information, and parts of asyndetic complex sentence form a communicative unit, characterized by its own communicative division that also leads to the actual division of the asyndetic complex sentence, and the absence of formal indicator of connection between the components for the maximum condensation of information.

Perspective

The problem of the mechanism of theme/rheme categories interaction of different levels of actual division of the asyndetic complex sentences, the means of their connection and identification regularities, the characterological features of actual division of the asyndetic complex sentences, which parts are unequal, when one part leads to another, are the perspective for further research in complex sentence syntax and the theory of functional grammar.

Research highlights

► It is researched the theory of the actual division of the sentence, the patterns of distinction the communicative categories which reflect the mechanism of the dividing the sentence onto the theme and rheme in accordance with the communicative weight of each of the components. ► In the article with the help of the example of asyndetic complex sentences with the parts of an equal status (the Ukrainian, Russian and English languages) it is considered the typological features of the communicative structure of the asyndetic sentence with the parts of an equal status.

Keywords: actual division of the sentence, theme, rheme, asyndetic complex sentence, the semi-leveled actual division of the sentence.

References

Vykhovanets', I. R. (1993). *Hramatyka ukrayins'koyi movy. Syntaksys*. Kyiv: Lybid'.

- Zahnitko, A. P. (2011). *Teoretychna hramatyka suchasnoyi ukrayins'koyi movy. Morfolohiya. Syntaksys*. Donets'k: TOV "VKF "BAO".
- Zahnitko, A. P. (2001). *Teoretychna hramatyka ukrayins'koyi movy: Syntaksys*. Donets'k: DonNU.
- Krylova, O. A. (2009). *Kommunikativnyj sintaksis russkogo jazyka*. Moskva: Knizhnyj dom "LIBROKOM".
- Kruchinina, I. N. (1980). Bessojuznye soedinenija predlozhenij. *Russkaja gramatika (2 t.), T. 2: Sintaksis*. Moskva: Nauka
- Firbas, J. (1992). *Functional Sentence Perspective in Written and Spoken Communication*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hajičova, Eva. (1998). *Topic-Focus Articulation, Tripartite Structure, and Semantic Content*. Kluwer Academic Publishers.
- Mathesius, V. (1975). *A Functional Analysis of Present Day English on a General Linguistic Basis*. Prague: Academia.

Correspondence: Svyata87@mail.ru

Vitae

Irina S. Svyatobachenko is a Post-Graduate Student at Department of General Linguistics and Russian language in Horlivka State Pedagogic Institute of Foreign Languages, Horlivka, Donetsk region, Ukraine (speciality 10.02.15 – General Linguistics), a laboratory assistant at Cabinet of the Ukrainian Language and Literature at Faculty of Slavic and Germanic Languages in Horlivka State Pedagogic Institute of Foreign Languages. Her research area includes functional-communicative grammar.

THE PHONOGRAPHIC AND IDEOGRAPHIC DEVELOPMENTS OF LITERAL SIGNS SYSTEM IN NEWLY FRENCH (XVIITH-XVIIITH CC.)

Larysa Sydelnykova

Department of Romance Philology, Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine

Available 22 November 2011

Abstract

Relevance

In the history of French language a newly French period is considered as the epoch of the final forming of national unity through joining of new provinces, transformation of royalty into a legislature and ending of process of written-literary language norms establishing. That's why XVIIth-XVIIIth centuries were characterized by fixing of basic foundations of modern writing, particularly by standardizing existing at that time norms of writing standards.

Researches of evolutionary development of the phonetic and graphic system features always were in a spotlight of many home and foreign linguists, because they reveal specific of becoming of the graphic system of French writing, show the basic mechanisms of forming of grapheme which reproduced sounds of speech.

However, consideration of this problem from position of complex approach taking into account not only phonetic overloading of definite graphic unites of newly French language, but also grammar, semantic and functional peculiarities still is not completely researched and this predetermines actuality of given work.

Purpose

The aim of the article is to make an analysis of XVIIth-XVIIIth French phonetic system, to determine the phonographic inventory for writing vowels and consonants, to find out functional overload of newly French graphic complexes (GK), and to reveal basic principles of French writing.

Object

Object of research is phonetic and graphic system of French language XVIIth-XVIIIth cc.

Subject

Subject of research is phonetic and graphic peculiarities and phonographic inventory of newly French.

Conclusion

Thus it is observed more global penetrating into graphics of morphological, etymological and logographical writings. This has promoted further rooting of differential and morphological principles of French writing.

According to made research, dominant principle in newly French writing was historical or traditional one – 35 %, morphological principle was on the second place – 25%, etymological was the third – 24%, phonetic one was the fourth – 10%, and differential was the fifth – 9% of general amount of grapheme.

Perspective

Author considers as perspective further complex study of peculiarities of phonographic and ideographic development of literal signs for writing vowel and consonant phonemes in French language of the XIXth century.

Research highlights

► The phonographic and ideographic peculiarities in Newly French have been studied. ► The main graphic resources for transfer the vowel and consonant phonemes have been identified. ► The functional capacities of the different graphemes in Newly French writing have been analyzed. ► The revelation of base writing principles in Newly French has been set.

Keywords: phonographic inventory, phonogram, morphogram, ideogram, logogram, grapheme, graphic complex, Newly French.

References

- Doza, A. (2003). *Istoriya francuzskogo jazyka*. Moskva: Izd-vo inostr. lit.
- Katagoshhina, N. A. (1968). *Istoricheskie predposylki razvitija francuzskogo pis'menno-literaturnogo jazika*, 215-225. Moskva: Nauka.
- Sergievskij, M. V. (1938). *Istoriya francuzskogo jazyka*. Moskva: Uchpedgiz.
- Skrelina, L. M., & Stanovaja, L. A. (2001). *Istoriya francuzskogo jazyka*. Moskva: Vysshaja shkola.
- Bettens, O. (2008). *Chantez-vous français? Remarques curieuses sur le français chanté du Moyen Age à la période baroque*. Suisse: Virga. E-portal: http://virga.org/cvf/de_a_a_y.php
- Chaurand, J. (2006). *Histoire de la langue française*. P.: Presses universitaires de France.
- Cohen, M. (1958). *Notes de méthode pour l'histoire du français*. P.: Edition en langues étrangères.
- Pierret, J.-M. (1994). Phonétique historique du français et Notions de phonétique générale. Série pédagogique de l'Institut de linguistique de Louvain, 19.
- Picoche, J., & Marchello-Nizia, Ch. (1998). *Histoire de la langue française*. P.: Université NATHAN.
- Zink, G. (1986). *Phonétique historique du français*. P.: Presses Universitaires de France.

Correspondence: kovzus@ukr.net

Vitae

Larisa V. Sydelnykova, Candidate of Philology, Associate Professor working for a doctoral degree at Department of Romance Philology in Kyiv National Linguistic University. Her research area includes the comparative and historical linguistics.

SENTENCES WITH PHRASEOLOGICAL STRUCTURE, BASED ON THE MODEL «ЯКИЙ N_1 COP_f » IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

Ganna Sytar

Department of Ukrainian Language and Applied Linguistics, Donetsk National University, Donetsk, Ukraine

Available 10 November 2011

Abstract**Relevance**

Structural, semantic and pragmatic organization of sentences with phraseological structures (syntactic idioms) differs significantly from traditional (non idioms) models and requires a theoretical interpretation that motivates relevance of the chosen research topic.

Purpose

The purpose of the research is to identify syntactic, semantic properties of syntactic idioms built after a model *Який N_1 COP_f* in the Ukrainian language.

Tasks

Achieving the supplied goal involves the solution of the following tasks: 1) to reveal the factors which form the semantics of sentences built after a model *Який N_1 COP_f* ; 2) to distinguish semantic nuances expressed by these syntactic idioms; 3) to reveal the features of the lexical content of the obligatory models components; 4) to identify the realization variants of the structural scheme of these sentences; 5) to trace the paradigmatic potential of the analyzed model of syntactic idioms.

Conclusion

So sentences with phraseological structures built after a model *Який N_1 COP_f* are the striking example of the asymmetric syntactic units. These sentences have constant and variable parts and are characterized by weakening of the categorical meaning of the constant component that motivates the formation of the phraseological model. One of the features of this type sentences is the ability to change word order.

Analyzed sentences with phraseological structures have six variants of the extended structural scheme realization.

The main evaluative meaning (more positive, at least – negative) and 4 additional shades (surprise, compassion / regret, denial, parametric meaning) are characteristic for the syntactic idioms of the considered model. Features of the

semantics of this type sentences are caused by such factors as lexical meaning of the variable component and / or spreaders, the nearest context and intonation.

Perspective

Prospects for further research are seen in the identifying of the basic pragmatic parameters of syntactic idioms of the considered model and in the tracing of the semantic and paradigmatic properties in particular synonymic connections with other models of sentences with phraseological structures.

Research highlights

► In the paper the factors that gave reasons for semantics and structures of syntactic idioms constructed by model «Якуї N_1 Cop» are determined. ► Shades of meaning that are realized from those sentences are assigned. ► The variations of their structural scheme is set. ► The features of noun lexical content required component model is revealed.

Keywords: model of sentence, sentence paradigm, syntactic idiom, sentence structural scheme, sentence with phraseological structure, Ukrainian language.

References

Velichko, A. V. (1996). *Sintaksicheskaja frazeologija dlja russkih i inostrancev*. Moskva: Izd-vo MGU.

Velichko, A. V. (2004). Frazeologizirovannye struktury russkogo predlozhenija. *Kniga o grammatike: Russkij jazyk kak inostrannyj*, 37-54. Moskva.

Vsevolodova, M. V. (2000). *Teorija funkcional'no-kommunikativnogo sintaksisa. Fragment prikladnoj (pedagogicheskoj) modeli jazyka*. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo un-ta.

Vsevolodova, M. V. & Lim Su, Jon. (2002). *Principy lingvisticheskogo opisanija sintaksicheskikh frazeologizmov: Na materiale sintaksicheskikh frazeologizmov so znacheniem ocenki*. Moskva: MAKSS Press.

Kosmeda, T. A. (2000). *Aksiologichni aspekty prahmalinhvistyky: formuvannya i rozvytok katehoriyi otsinky*. L'viv: LNU im. I. Franka.

Lychuk, Mariya. (1999). Frazeolohizovani rechennya v systemi syntaksychnykh odynyts'. *Linhvistychni studiyi*, 5, 163-165. Donetsk: DonDU.

Lychuk, M. I. (2001). Stupeni frazeolohizatsiyi rechen'. *Avtoref. dys... kand. filol. nauk: 10.02.01*. Kyiv.

Lychuk, M. I. & Shynkaruk, V. D. (2001). *Stupeni frazeolohizatsiyi rechen'*. Chernivtsi: Ruta.

Melikjan, V. Ju. (2004). *Sovremennyj russkij jazyk. Sintaksis nechlenimogo predlozhenija*. Rostov-na-Donu: Izd-vo RGPU.

Melikjan, A. V. (2007). Sistemnyj i funkcional'nyj aspekty interpretacii frazeosintaksicheskikh shem s opornym komponentom-voprositel'nym slovom (na materiale ispanского jazyka). *Avtoref. diss. ... kand. filol. nauk: 10.02.19 "Teorija jazyka"*. Rostov-na-Donu.

Mykhal'chenko, M. M. (2010). Vnutrishn'otekstova hradatsiya otsinky: komunikativno-prahmatychni funktsiyi. *Dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 "Ukrayins'ka mova"*. Donetsk.

Nagaeva, E. V. (2010). Frazeoshemy s voprositel'nym slovom v anglijskom jazyke: frazeologicheskij i sistemno-funkcional'nyj aspekty. *Avtoref. diss. ... kand. filol. nauk: 10.02.19 "Teorija jazyka"*. Rostov-na-Donu.

Pankova, V. V. (2007). Frazeosintaksicheskie shemy s opornym komponentom-mestoimeniem: jazyk i rech': na materiale russkogo jazyka. *Avtoref. diss. ... kand. filol. nauk: 10.02.19 "Teorija jazyka"*. Rostov-na-Donu.

Russkaja grammatika (1980). *Russkaja grammatika. Vol. 2. Sintaksis*. Moskva: Nauka.

Sytar, H. V. (2011). Strukturni i semantychni typy syntaksychnykh frazeolohizmiv v ukrayins'kij movi. *Movoznavchyy visnyk*, 12-13, 178-181. Cherkasy.

Hohlina, M. L. (2006). Sintaksicheskaja idiomatika russkogo jazyka v lingvopragmaticheskom aspekte: na materiale ustojchivykh modelej prostogo predlozhenija. *Avtoref. diss. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 "Russkij jazyk"*. Astrahan'.

Shvedova, N. Ju. (1958). O nekotoryh tipah frazeologizirovannykh konstrukcij v stroe russkoj razgovornoj rechi. *Voprosy jazykoznanija*, 2, 93-100.

Correspondence: mova@interdon.net

Vitae

Ganna V. Sytar, Candidate of Philology, Associate Professor working for a doctoral degree at Department of Ukrainian Language and Applied Linguistics in Donetsk National University. Her research areas include Ukrainian grammar, in particular syntactic idioms and phraseological structures.

THE CATEGORY OF NUMBER OF THE NOUN: DIFFICULTIES WITH TRANSLATION

Olha Sytenko

Department of Grammar and Speech Practice, Horlivka State Pedagogic Institute of Foreign Languages, Horlivka, Donetsk region, Ukraine

Available 25 November 2011

Abstract

Relevance

Relevance of the research consists not only in the necessity of the comparative investigation of one of the fundamental language categories on the materials of the languages with different structure, English and Ukrainian, but also in the essential need of the firm studying of translated ways of number forms of English and Ukrainian nouns; in the article the common and differential features of number noun lexemes forming are analyzed and correct translated ways of such grammatical forms and constructions are proposed. Solution of the declared problem is founded because the translation of the grammatical number forms represents exactly the lacuna which is almost unsolved in the language till now.

Purpose

The purpose of the work is to investigate nouns in their quantitative measurements which are researched on the materials of the languages with different structure, particularly English and Ukrainian.

Subject

The subject of the study is nouns in their quantitative measurements which are researched on the materials of the languages with different structure, English and Ukrainian.

Tasks

The main tasks of the study are: 1) to analyze and systemize the terminological device of general-theoretic consideration of the grammatical number and to find out its status in the system of grammatical categories; 2) to analyze particular qualities of paradigmatic structure of the number in English and Ukrainian languages; 3) to find out morphological noun ways of the number expression on the material of investigated languages; 4) to follow the production of the word-formative means of the noun numeral forms formation; 5) to determine common and differential features in the structure area; 6) to describe the translated ways of such grammatical forms and constructions.

Conclusion

Thus, in the most of cases for the correct translation reproduction of the noun number forms an interpreter should consider the contextual indicators of the noun number form's significances. As such determinatives are verb predicate forms, the numeral (one or more then one), the indicatory pronouns (*this/these, that/those*), presence, class and functional fill of the article (*a/the*) or the meaning of whole sentence.

Perspective

In perspective there are extremely necessary further researches in course of comparative investigation of genetic not kindred English and Ukrainian languages and an analysis of translated ways of different grammatical categories, forms and constructions on these languages foundation.

Research highlights

► In this article the forms of the number of English and Ukrainian nouns are under consideration, isomorphic and allomorphic structural and denotative peculiarities of the above mentioned grammatical phenomenon are analyzed.
► The attention is focused on marking out the difficulties of the translation of the forms of the number of English and Ukrainian nouns, correct ways of the translation of such forms and constructions are suggested.

Keywords: singular, plural, the quantity of the objects, collective meaning, lexical meaning, contextual indicator, equivalent.

References

- Bezpozasko, O. K., & Horodens'ka, K. H., & Rusanivs'kyi, V. M. (1993). *Hramatyka ukrayins'koyi movy. Morfolohiya*. Kyiv: Lybid'.
- Vejhman, G. A. (1990). *Novoe v anglijskoj grammatike*. Moskva: Vysshaja shkola.
- Zahnitko, A. P. (1996). *Teoretychna hramatyka ukrayins'koyi movy. Morfolohiya*. Donetsk: Vyd-vo Donets'koho derzhavnoho universytetu.
- Karaban, V. I. (2004). *Pereklad anhliys'koyi naukovoyi i tekhnichnoyi literatury. Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy*. Vinnytsya: Nova knyha.
- Korunets', I. V. (2004). *Porivnyal'na typolohiya anhliys'koyi ta ukrayins'koyi mov*. Vinnytsya: Nova knyha.
- Leonova, M. V. (1983). *Suchasna ukrayins'ka literaturna mova. Morfolohiya*. Kyiv: Vyshcha shkola.
- Carter, R., & McCarthy, M. (2006). *Cambridge Grammar of English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, D. (1997). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Vitae

Olha O. Sytenko, Candidate of Philology, Associate Professor at Department of Grammar and Speech Practice in of Horlivka State Pedagogic Institute of Foreign Languages. Her research areas include comparative grammar particularly the translated ways from English to Ukrainian and conversely.

RETROSPECTIVE OF LINGUISTIC CONCEPTIONS OF COMPATIBILITY OF LANGUAGE UNITS

Olena Taukchi

Department of English Philology, Horlivka State Pedagogic Institute of Foreign Languages, Horlivka, Donetsk region, Ukraine

Available 29 November 2011

Abstract

Relevance

The problem of lexical compatibility is multilateral and multiaspects. According to cumulative linguistic experience, the ways of its solution can be found on the intersection of lexicology, syntax and semasiology. The actuality of the theme is that description of basic nature of lexical compatibility helps to understand the inner system of the language, the specific character of its functioning.

Purpose

The purpose of the research is attempted to explain the motivation of broad diapason of compatible words in not closely cognate languages.

Tasks

The realization of purpose provides the solution of such tasks: 1) a theoretical examination of lexical compatibility as the linguistic phenomenon; 2) a retrospective analysis of different views on the problem of compatibility of the language units in the native and foreign linguistics; 3) a description of the factors which determine the structure of combined word-combination by means of the investigated languages.

Conclusion

In the history of the native and foreign linguistics the combinatorial analysis of the words considered as compatible link between lexicology and syntax (M.V. Lomonosov, D.M. Sokolov, P.I. Sokolov, O.H. Vostokov, O.O. Potebnya, O.O. Shahmatov, G. Suit, J.R. Fyors, F.R. Palmer etc.). In this connection the ability of the words to enter the syntactical constructions expected the explanations according to the linguistic rules and regularities.

Perspective

In further researches it is planning the retrospective analysis of conceptions of lexical compatibility in works of American linguists.

Research highlights

► Lexical combinability problem that has always stirred researchers' intense interest in our time takes on new significance. ► There is no doubt that the phenomenon of lexical combinability should be clearly defined. ► This issue largely determined the choice of the theme for our article.

Keywords: lexical compatibility, syntax, word-combination, semantic category, lexical meaning.

References

- Vinogradov, V. V. (1958). *Iz istorii izuchenija russkogo sintaksisa (ot Lomonosova do Potebni i Fortunatova)*. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta.
- Zarajskij, A. A. (2000). Semanticheskij aspekt leksicheskoi sochetanosti v anglijskom jazyke. *Edinicy jazyka i ih funkcionirovanie: Mezhuozovskij sbornik nauchnyh trudov*, 6, 104-111. Saratov.
- Peshkovskij, A. M. (2001). *Russkij sintaksis v nauchnom osveshhenii*. Moskva: Jeditorial URSS.
- Potebnja, A. A. (1941). *Iz zapisok po russkoj grammatike. Ob izmenenii znachenija i zamenah sushhestvitel'nogo (3 t.)*. Moskva: Prosveshhenie.
- Fortunatov, F. F. (1956). *Izbrannye trudy (1 t.)*. Moskva: Uchpedgiz.
- Shahmatov, A. A. (2001). *Sintaksis russkogo jazyka*. Moskva: URSS.
- Firth, J. R. (1956). Modes of Meaning. *Papers in Linguistics 1934-1951*, 174-202. London: Oxford University Press.
- Firth, J. R. (1957). The Technique of Semantics. *Papers in Linguistics 1934-1951*, 5-38. London: Oxford University Press.
- Sweet, H. (1913). Words, logic and grammar. *TP3 1875-6. Reprinted in Collected papers*. Oxford: Clarendon Press.

Correspondence: alenta_777@mail.ru

Vitae

Olena F. Taukchi, Candidate of Philology, Associate Professor, Head of Department of English philology of Horlivka State Pedagogic Institute of Foreign Languages. Her research area includes the functional grammar.

DOSTOYEVSKY'S "WORD" IN "RUSSIAN" DIALOGUE BY H. WALPOLE "THE DARK FOREST" AND "THE SECRET CITY"

Tatyana Telichko

Department of World Literature and Classical Philology, Donetsk National University, Donetsk, Ukraine

Available 15 November 2011

Abstract

Relevance

The problem of intertextuality is the actual problem of modern philology. As a rule this problem is considered in connection with aesthetics of post-modernist novel. The more general approach to problem allows picking out textual interaction as feature of the every text. The article presents an analysis of intertextuality of Walpole's "Russian" novels "The Dark Forest" (1916) and "The Secret City" (1919). The novels are considered practically as dialogue about Russia which were integrated by history of Russian, general figure of narrator (the writer Devord) and transitive personage (Semenov). In the first novel the action occurs in Galicia during the retreat of Russian army in 1915. The narrator relates about tragedy which happens within triangle: Jon Trenchard –Mariya – Semenov. The events of second novel are connected with the February (for European – March) Revolution in 1917 in the Petrograd when the narrator provided to is witness of drama in Markovich's family. The image of Semenov was connected with destructive beginning in both novels which was leading to tragic finale.

Purpose

The purpose this research is analysis of perception of Russian reality by the Englishman.

Conclusion

So, image of Semenov was marked by signs of English literary tradition as central Russian character in the Walpole's novels with absolute connection with Dostoyevsky's poetics. This is compensating a complication in some ways with which apparently the author deals with them using of Dostoyevsky's language which approximated his to understanding of Russia regardless.

Thus, Russian literature, and first of all, Dostoyevsky become original communicative code that was providing dialogue between England and Russia for Walpole who was just doing stake on unity in spiritual sphere.

Perspective

The research of intertextuality in the English novel the turn of the XXth century is to consider 'textual interaction' in the context of Russian and English literary links.

Research highlights

► The intertextual relations of Walpole's "Russian" novels "The Dark Forest" and "The Secret City" to Dostoyevsky's poetics were analyzed. ► As a part of the analysis, it was determined that "textual interaction" within Walpole's novels implies establishing a concept of dialogue between England and Russia. ► Dostoyevsky's "word", which the English author uses to depict the plot, is simultaneously to be regarded as the "language" of this dialogue, complementary communicational code, which ensures this dialogue.

Keywords: intertextuality, dialogue, "Dostoyevsky's character", "dreamer", "underground man".

References

- Gachev, G. (2004). *Russkij Jeros ("roman" Mysli s Zhizn'ju)*. Moskva: Izd-vo Jeksmo, Izd-vo Algoritm.
- Dzhouns, M. V. (1998). *Dostoevskij posle Bahtina. Issledovanija fantasticheskogo realizma Dostoevskogo*. Sankt-Peterburg: "Akademicheskij proekt".
- Dostoevskij, F. M. (1989). *Prestuplenie i nakazanie (v 15 t.)*, 5. Leningrad: Nauka.
- Nasedkin, N. N. (2003). *Dostoevskij. Enciklopedija*. Moskva: "Algoritm".
- Toporov, V. N. (1995). *Mif. Ritual. Simvol. Obraz: issledovanija v oblasti mifopojeticheskogo: Izbrannoe*. Moskva: "Progress"- "Kul'tura".
- Shestakov, V. P. (1999). *Jeros i kul'tura: Filosofija ljubvi i evropejskoe*. Moskva.
- Walpole, H. (1916). *The Dark Forest*. Lnd.
- Walpole, H. (1997). *The Secret City*. Sutton Publishing.

Correspondence: nomen-omen@ukr.net

Vitae

Tatyana G. Telichko, Candidate of Philology, Associate Professor at Department of World Literature and Classic Philology in Donetsk National University. Her research areas include linguistics of text, discoursology, world literature and classic philology.

CREATING THE IMAGE OF A POLITICIAN BY THE MEANS OF COMMUNICATIVE STRATEGIES

Olena Tschorna

Department of Translation and General Linguistics, Kirovohrad Vynnychenko State Pedagogical University, Kirovograd, Ukraine

Available 23 November 2011

Abstract

Relevance

Anthropocentric orientation of modern linguistic studies, the growth of scientific interest in the human factor in language and the change of the scientific paradigm of communication research as a real opposition to the actions of the latter study as a multidimensional process that is characterized with planning, strategizing and intentionality, move the study of political communication and its constituents in the center of linguistic research. Domestic and foreign linguists considered the question of the communicative space in political discourse (PD) (G. Pocheptsov, J. Sternin), methods of analysis of PD (O. Sheyhal, O. Issers), its manipulative specificity (G. Lakoff, A. Myhalova), mechanisms of image formation of politics in communication (L. Rouzel, J. Sternin, T. Romanova). However, despite the considerable interest of scientists to specified issues, remains understudied of the image-creative potential communication strategies as a mechanism for the formation of stable image of the senior public entity, including the President. This determines the relevance of the study.

Purpose

The purpose of the research is the characteristics of communication strategies of the President speech by analyzing samples of political discourse.

Tasks

The main tasks of the study are: 1) distinguishing and classifying the communication strategies of political speech of the the highest state official, 2) description of image-creation potential of these funds.

Object

The object of the paper is the communicative image of a politician.

Subject

The subject of the work is the communicative strategies as a means of image.

Sources of factual material

Sources of factual material served as the 35 speeches of President of Ukraine (Leonid Kuchma (second term), V. Yushchenko, V. Yanukovich), the Russian Federation (V. Putin (first and second terms), D. Medvedev), the United States of America (George Bush Jr. (first and second terms), Barack Obama), which were delivered during 2000-2011 on the occasion of important national holidays: Independence Day of Ukraine, the U.S. Independence Day, the Day of Russia and Day of National Unity. The factual material taken from the official sites of Presidents of Ukraine (www.president.gov.ua), Russian Federation (<http://kremlin.ru>) and the United States of America (<http://www.whitehouse.gov>), as well as electronic fund of Vernadsky National Library of Ukraine (<http://www.nbuv.gov.ua/eb/ep.html>).

Conclusion

Thus, communication strategies that form a communicative image of the President of modern times, describe him as a caring family man, humanist, patriot, family man, humanist, patriot, one of the lads, attentive companion, competent organizer, decisive and responsible leader. In addition, the commented review of communicative strategies helps decode the true intentions of policy.

Perspective

The perspective of further research is the analysis of communication strategies of political speech of the President in times of crisis.

Research highlights

► The paper suggests the original classification of communicative strategies. ► The typical communicative strategies, which form the image of a president, are characterized. ► Author defines their types and kinds. ► The work describes the means of verbalizing the abovementioned elements.

Keywords: image, communicative strategy, types and kinds of communicative strategies, consciousness manipulation.

References

- Zigmann, Zh. V. (2003). *Struktura sovremennogo politicheskogo diskursa: rechevye zhanry i rechevye strategii*. Dis. ... *kand.filol. nauk: 10.02.01*. M.
- Issers, O. S. (2011). *Kommunikativnyye strategii i taktiki russkoj rechi*. M.: Flinta; Nauka.
- Mihaleva, O. L. (2009). *Politicheskij diskurs: Specifika manipuljativnogo vozdejsvija*. M.: Knizhnyj dom "LIBROKOM".

- Sternin, I. A. (2001). *Vvedenie v rechevoe vozdejstvie*. Voronezh.
 Shejgal, E. I. (2000). Semiotika politicheskogo diskursa. *Dis. ... dok. filol. nauk: 10.02.20*. Volgograd.
 Black, S. (1993). *The essentials of public relations*. London.
 Coleman, S. (2010). *The media and the Public: "Them" and "Us" in Media Discourse*. Chishester: A John Wiley & Sons.
 Dijk, T. A. van (1983). *Strategies of Discourse Comprehension*. New York: Academic Press, Inc.

Correspondence: olena_tschorna@yahoo.com

Vitae

Olena O. Tschorna, Post-Graduate Student at Department of Translation and General Linguistics in Kirovohrad Vynnychenko State Pedagogical University. Field of interest is the discourse, in particular the political discourse.

STRUCTURE AND FUNCTIONS OF ANTROPOETONIMS IN VALERIAN PIDMOGYL'NYI'S SMALL PROSE

Oksana Usova

Department of Ukrainian Studies, Donetsk State University of Management, Donetsk, Ukraine

Available 14 November 2011

Abstract

Relevance

Research of antroponyms functioning in the language of artistac text (hereafter AT) is a very large and complex subject and it is one of the issues in poetonimology. Deeper and more understanding of the text is impossible without poetonims analysis, the study which is part of the research work of the writer, it features of the idiostyle. Many of the authors created their own names (the VI) are converted to a sort of battery contents, acquire great art and generalizing power.

One of the most vivid figures of Ukrainian literature, not only 20s, but also the entire twentieth century – Valerian Pidmogyl'nyi – was returned to the Ukrainian literature in the early 90s. His heritage actively investigated by Ukrainian writers and literary critics from the diaspora (Zabuzhko O., Kovalchuk O., Miller V, Movchan, R., S. Pavlychko, Sherekh Yu, Shevchuk V., etc.). [Zabuzhko 2001; Miller 1999; Movchan 2000; Pavlychko 2003; Shevchuk 2003; Sherekh 2003]. All these intelligence have exclusively literary orientation.

Actuality of work is determined to the fact that that the language of writers works, and especially the structure and composition antroponyms – the core of poetonimsphere AT – has not been the object of poetonimology studies yet.

Purpose

The purpose of the article is the analysis of structure and functions of antroponyms in Valerian Pidmogyl'nyi's small prose of small prose.

Sources

The material for the article were antroponyms from novels and short stories «Gajdamaki», «Vanja», «Povstanci», «Komunist», «Ivan Bosij», «Istoriya pani İvgi», «Sin», which were written during 1918-1923. Nominating system of these works has 66 antroponyms.

Conclusion

Therefore, analyzing stories and novels by Valerian Pidmogyl'nyi the author can say that the writer uses proper names according to its design, creative method to the specific ideological and artistic tasks in a given work. On the use of the name is a stamp era, a literary movement, reflected the influence of world view, the writer.

The main source of antroponimic system in the works is a real noun of Ukrainian village, and the writer actively using it. Typical for the rural environment name transfer coloring of live Ukrainian folk language and basically perform the function of nominative naming the person as well as the characteristic that indicates the author's attitude and treatment of other character actors, gives a description of adverse character.

Perspective

Analysis of fiction poetonimsphere is the next step towards a deeper understanding of the creative writer. This article is devoted to studying the core of poetonimsphere – antroponims, but the general idea of the features of onomastic writing by V. Pidmogyl'nyi is not enough. Beyond the attention remained toponims and other poetonims, originality of their structure, function, clarification depending poetonim form on the genre of the work – that author devotes the next exploration.

Research highlights

► Article explores one of the actual problems of poetonimology, in particular operation of antroponyms in art text (based on short stories and novels of V. Pidmogyl'nyi). ► The structure of the antroponyms in short stories and

novels have been reviewed and discussed. ► Their functions have been defined. ► The identity of onomastic author's writing has been determined.

Keywords: andronim, antroponim, onimless nomination, derivative, patronim, poetonim, poetonimology.

References

- Beley, L. O. (2002). *Nova ukrayins'ka literaturno-khudozhnya antroponimiya: problema teorii ta istoriyi*. Uzhhorod.
- Boyko, Yu. (2003). "Nevelychka drama" V. Pidmohyl'noho na tli diysnosti 20-kh rokiv. *Dosvid kokhannya i krytyka chystoho rozumu: Valer'yan Pidmohyl'nyy: teksty ta konflikt interpretatsiy*, 313-331. Kyiv: Fakt.
- Zabuzhko, O. (2001). *Filosofiya i kul'turna prytochnist' natsiyi. Khroniky vid Fortinbrasa*, 136-148. Kyiv: Fakt.
- Kalinkin, V. M. (2001). *Pojetikaonima*. Doneck.
- Karpenko, M. V. (1978). Onomastika v hudozhestvennoj literature. *Onomastika: Problemy i metody: Sbornik obzorov*, 169-188. Moskva.
- Karpenko, Ju. A. (1986). Specifika imeni sobstvennogo v hudozhestvennoj literature. *Onomastica*, 31, 5-22.
- Koval'chuk, O. (1997). "Ideolohizovane tilo yak faktor buttya". *Slovo i chas*, 7-8, 198-200.
- Krupen'ova, T. I. (2001). Onomastyka dramatychnykh tvoriv Lesi Ukrayinky: *Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01*. ONU. Odesa.
- Kuharenko, V. A. (1984). Imja zaglavnogo personazha v celom hudozhestvennom tekste. *Russkaja onomastika*, 109-118. Odessa.
- Mihajlov, M. (2008). *Antologija pojetonimologicheskoy mysli*. Doneck: Jugo-Vostok.
- Movchan, R. (2000). Proza V. Pidmohyl'noho. Dolya. Lyudyna. Styl'. *Dyvoslovo*, 1, 15-24.
- Otin, E. S. (2006). *Slovar' konnotativnyh sobstvennyh imen*. Moskva, OOO "A Temp".
- Pavlychko, S. (2003). Intelektual'na proza Petrova y Pidmohyl'noho. *Dosvid kokhannya i krytyka chystoho rozumu: Valer'yan Pidmohyl'nyy: teksty ta konflikt interpretatsiy*, 367-383. Kyiv: Fakt.
- Podol'skaja, N. V. (1988). *Slovar' russkoj onomasticheskoy terminologii*. Moskva: Nauka.
- Superanskaja, A. V. (1973). *Obshhaja teorija imeni sobstvennogo*. Moskva: Nauka.
- Shevchuk, V. (2003). Ekzystentsial'na proza Valer'jana Pidmohyl'noho. *Dosvid kokhannya i krytyka chystoho rozumu: Valer'yan Pidmohyl'nyy: teksty ta konflikt interpretatsiy*, 353-367. Kyiv: Fakt.
- Sherekh, Yu. (2003). Bilok i yoho zaburennja. *Dosvid kokhannya i krytyka chystoho rozumu: Valer'yan Pidmohyl'nyy: teksty ta konflikt interpretatsiy*, 331-341. Kyiv: Fakt.
- Shotova-Nikolayenko, H. V. (2006). Onimnyy prostir romaniv Yu. I. Yanovs'koho. *Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01*. ODU, Odesa.

Sources

- Pidmohyl'nyy, V. (1989). *Misto: Roman, opovidannya*. Kyiv: Molod'.
- Pidmohyl'nyy, V. P. (1991). *Misto: roman ta opovidannya*. Kyiv: Veselka.
- Pidmohyl'nyy, V. (2003). Lysty z Solovkiv Dosvid kokhannya i krytyka chystoho rozumu. *Valer'yan Pidmohyl'nyy: teksty ta konflikt interpretatsiy*. Kyiv: Fakt.

Correspondence: usova.64@mail.ru

Vitae

Oksana O. Usova, Candidate of Philology, Associate Professor at Department of Ukrainian Studies in Donetsk State University of Management. Her research area includes the onomastics.

STYLIZATION AT THE PHONETIC AND GRAMMATICAL LEVELS AS THE WAY OF ACHIEVING FIDELITY IN THE TRILOGY "THE LORD OF THE RINGS" BY J.R.R. TOLKIEN

Irina Vinokurova

Department of English Philology, Horlivka State Pedagogic Institute of Foreign Languages, Horlivka, Donetsk region, Ukraine

Available 24 November 2011

Abstract

Relevance

The culture of reading is vital professional problem of philologist-teacher. Philologist has to understand not only subject-logical information contained in the text, but also emotional, aesthetic and intellectual aspects of the text. A complete perception of a work of literature requires from the reader some preparation, including prior knowledge about the place of the work in linguistic and literary process and in the general cultural development of the country in whose language it was written.

It should be noted that the "Lord of the Rings" by J.R.R. Tolkien was in the middle of the twentieth century against the backdrop of the revolutionary development of science and technology, the introduction of computer technologies and occurrences of them in the daily life primarily in the form of computer games. Computer industry of leisure and entertainment has led to some changes in mass consciousness and set it on the perception of virtual reality. In the mentioned socio-cultural environment "Lord of the Rings" had a phenomenal success, entering into the top five bestsellers of the twentieth century.

No wonder, that the work attracted the attention of philologists, who offered the analysis of the ideological and artistic content, of the system of images, mythical motifs in "Lord of the Rings" and noted the secondary world of J.R.R. Tolkien (S. Alekseev, A. Tikhomirov, S. Koshelev, D. Pavkin, R. Kabakov, V. Hook, V. Kuritsyn, Y. Krotov, M. Kamenkovych, S. Likhachev). However, the multifaceted nature of the virtual world of J.R.R. Tolkien is not covered. The relevance of the research is a comprehensive study of the virtual world of J.R.R. Tolkien as a literary phenomenon of our time.

Purpose

The purpose of the proposed article is to study the linguistic and stylistic means by which the effect of fidelity is attained [Mozheiko2003: 172].

Tasks

The purpose involves solving such tasks: 1) the consideration of stylistic means on the phonetic language level and in graphic aspect, which reflects the intonation and sound features of speech, 2) the study of stylistic means on the morphology level, and 3) the promote of education of creative reader.

Conclusion

Thus, in the "Lord of the Rings" author sees the introduction of old diphthongs, alphabetic principle pronunciation of proper names, facts of missing Indo-European speech. The phonetic features are reflected by specific graphics means, especially by letters of artificial languages that were invented by J.R.R. Tolkien. Obsolete verbal forms which tend to the period of Common-Germanic development of the languages and literatures, impressive by synthetic laconism and analytical vast. Obsolete forms are used to reproduce the color of past or grand style. This practice covers phonetic, grammatical and semantic features of speech of certain characters, and all work, producing the effect of the historical probability.

Perspective

In the future, it would be reasonable to consider the use by J.R.R. Tolkien obsolete words on the lexical level of the language, to have a better idea of linguistic mechanism for creating a secondary world of Professor.

Research highlights

►The use of phonetic, graphic and grammatical stylistic means in the trilogy «The Lord of the Rings» by J.R.R. Tolkien is viewed upon. ►Their contribution to the formation of secondary reality is commented on. ►Their main functions are determined. ►The achieved psychological and aesthetical effect is pointed at.

Keywords: stylization, archaization, archetype, possible worlds, fidelity, diacritic, stylistic tinge.

References

- Zhluktenko, Yu. O., & Yavors'ka, T. A. (1986). *Vstup do hermans'koho movoznavstva*. Kyiv: Vyshcha shkola.
 Karpenter, H. (2002). *D.R.R. Tolkien. Biografija*. Moskva: "EKSMO-Press".
 LES, (1990). *Lingvisticheskij jenciklopedicheskij slovar'*. Moskva: Sov. Enciklopedija
 LE, (2007). *Literaturoznavcha entsyklopediya (u 2-h tomah)*, 1. Kyiv: VC "Akademiya".
 Mozhejko, M. A. (2003). Virtual'naja real'nost'. *Novejshij filozofskij slovar'*, 171-173. Minsk: Kn. Dom.
 Nikolaeva, A. N. (2002). O volshebnoj istorii. *Nauka i zhizn'*, 5, 78-84.
 Rastorgueva, T. A. (1983). *Istorija anglijskogo jazyka*. Moskva: Vysshaja shkola.
 Rudnev, V. P. (2003). *Jenciklopedicheskij slovar' kul'tury XX veka: Kljuchevye ponjatija i teksty*. Moskva: Agraf.
 SAYa, (1991). *Stilistika anglijskogo jazyka*. Kyiv: Vyshcha shkola.

Sources

Tolkien, J. R. R. (2008). *The Return of the King (being the third part of The Lord of the Rings)*. London: Harper Collins Publishers.

Correspondence: vinokurova_irina@ukr.net

Vitae

Irina F. Vinokurova, Senior Lecturer at Department of English Philology in Horlivka State Pedagogic Institute of Foreign Languages. Her research area includes English stylistics, and the theory of discourse.

THE PECULIARITIES OF SPEECH EXPRESSIVITY TACTIC REALIZATION IN THE POLITICAL DISCOURSE OF FRG

Inna Yushkovets

Department of Germanic Philology, Donetsk National University, Donetsk, Ukraine

Available 14 November 2011

Abstract

Relevance

The necessity of research caused by inherent modern linguistics centered holistic approach to communication in general and political communication in particular, the lack of comprehensive analysis of cooperative speech activity Chancellors of Germany, which is recorded in their statements of governmental and political speeches. From this point of view the linguistic identity of the German Chancellors of particular concern as a significant factor influencing the formation and development of political language – a particular subsystem of the modern German language.

Purpose

The purpose of the research is identifying and describing the communicative strategies and tactics in the political discourse of Chancellors of Germany, and establishing and analyzing the lexical, syntactic and stylistic means of expression of these strategies and tactics.

Sources of factual material

Sources of factual material served as the 488 texts of political speeches and 324 government statements by Chancellors of Germany in a post-war period (total over 5000 pages), obtained from 8 collections of political appearances and speeches and 8 collections of government applications, published by the press service of the federal government organ – by newspaper «Das Parlament» and on the relevant web-pages in the Internet. There were analyzed 32 video (total of 320 minutes) of the available in the archives and open access videos museum of German history (Bonn, Germany).

Conclusion

Expressive speech tactics implemented certain set of tropes, allowing Chancellors to manage so impressed that they make on the audience, positioning itself emotional, ironic, humorous, able to induce sympathy.

Perspective

Perspective is the study of communication strategies and tactics of the political discourse of political leaders on nationwide and regional levels in countries with different forms of government.

Research highlights

► The paper studies the speech expressivity tactic, which lets the politician express emotions and allows his self-expression. ► Depending on circumstances and emotional condition experienced, there can be rational and emotional evaluations. ► The specific feature of this tactic is its realization on the level of stylistic and syntactic means.

Keywords: political discourse, communicative tactic, language personality, speech expressivity, stylistic means, syntactic means.

References

- Bazhenova, I. S. (2003). *Emocii, pragmatika, tekst*. Moskva: Menedzher.
- Beregovskaja, Je. M. (2004). *Očerki po jekspressivnomu sintaksisu*. Moskva: Rohos.
- Bessonova, L. E. (2004). Kommunikativnye aspekty politicheskogo diskursa. *Uchenye zapiski TNU im. V.I. Vernadskogo. Filologicheskie nauki*, 16 (55), 1, 22-27.
- Vodak, R. (1997). *Jazyk. Diskurs. Politika*. Volgograd: Peremena.
- Zheltuhina, M. R. (2000). Komicheskoe v politicheskom diskurse konca XX veka. Russkie i nemeckie politiki. *In-t jazykoznanija RAN*. Volgograd.
- Issers, O. S. (1999). Chto govoryat politiki, chtoby nraivit'sja svoemu narodu. *Vestnik Omskogo universiteta*, 1, 71-74.
- Kamenskaja, O. L. (1997). Jemocional'nyj uroven' jazykovej lichnosti. *Aktual'nye problemy teorii referencii: sb. nauch. tr.*, 435, 9-19. Moskva: Izd-vo MGLU.
- Karaulov, Ju. N. (1996). Tipy kommunikativnogo povedenija nositelja jazyka v situacii lingvisticheskogo jeksperimenta. *Jetnokul'turnaja specifika jazykovogo soznaniya*. Moskva, 67-96.
- Luk, A. N. (1982). *Jemocii i lichnost'*. Moskva: Znanie.
- Maslova, V. A. (1991). Parametry jekspressivnosti teksta. *Chelovecheskij faktor v jazyke. Jazykovye momenty jekspressivnosti*. Moskva: Nauka, 179-204.
- Becker-Mrotzek, M. (2004). *Analyse und Gesprächskompetenz*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.
- Brown, G. (1983). *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grünert, H. (1983). *Politisches Sprechen als oppositiver Diskurs: Analyse theoretisch-argumentativer Strukturen im parlamentarischen Sprachgebrauch*. Tübingen: Narr, 73-79.
- Gumperz, J. J. (1982). *Discourse Strategies*. Cambridge, 4-40.

Habermass, J. (1971). Vorbereitende Bemerkungen zu einer Theorie der kommunikativen Kompetenz. *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie*. Frankfurt / M.: Suhrkamp, 101-141.

Holly, W. (1990). *Politikersprache. Inszenierungen und Rollenkonflikte im informellen Sprachhandeln eines Bundestagsabgeordneten*. Berlin: W. de Gruyter.

Sources

Adenauer, K. (1975). *Reden 1917 – 1967*. Eine Auswahl. Hg. H.-P. Schwarz.

Bundeskamzler, (1971). W. Brandt. *Reden und Interviews*. Hamburg: Verlag Hoffmann und Campe.

Bundeskamzler, (1989). H. Kohl. *Reden zur Sozial Marktwirtschaft*. Obrigheim.

Die Deutsche Einheit, (1992). *Reden und Gespräche*. Lübbe: Bergisch Gladbach.

Die Formierte Gesellschaft, (1966). *Ludwig Erhards Gedanken zur politischen Ordnung Deutschlands. Reden und Interviews des Bundeskanzlers und bemerkungswerte Stellungnahmen*. Hrsg. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung.

Stüve, K. (2001). *Die großen Regierungserklärungen der deutschen Bundeskanzler von Adenauer bis Schröder*. VS Verlag.

Stüve, K. (2005). *Die Rede des Kanzlers*. VS Verlag.

Correspondence: i.jushkovets@mail.ru

Vitae

Inna A. Yushkovets, Candidate of Philology, Associate Professor at Department of Germanic Philology in Donetsk National University. Field of interest is the discourse, in particular the political discourse of Germany.

FUNCTIONAL CATEGORICAL NUMBER OF NOUNS: TYPOLOGY AND PARAMETERS

Anatoliy Zahnitko

Department of Ukrainian Language and Applied Linguistics, Donetsk National University, Donetsk, Ukraine

Available 17 November 2011

Abstract

Relevance

Last years (at the end of XXth c. – beg. of XXIth c.) are present comprehension of questions about grammatical number of nouns in the light of functional, pragmatic, communicative, functional-cognitive, synergetic and other approaches with use of proper methods and techniques. Such conceptual explanations of either grammatical (morphological, syntactical, word-formative) forms with display of it functional-semantic paradigms and inside differentiation of morphological, morphosyntagmatical, semantic, diversion, textual are arise as important, because they are make impossible the investigation of grammatical appearance in the it system ↔ usage ↔ individual-occasional exhibitions. The consideration of evolutionary tendency in the system of morphological forms, significances, categories is considerable. The use of functional-cognitive methods for parsing of morphological number is meaningful. All of it is witness the actuality of morphological categorical number of nouns research in it wider range exhibition with following of main and peripheral sphere of semantics number implementation.

Purpose

The purpose of the work is the ascertainment of typological-functional and typological-theoretic range of morphological nouns number forms with exhibition of it second functions capacity and stock.

Tasks

The declared purpose is cause of necessity of proper tasks determination: 1) to reveal peculiarities of theoretic-typological approaches for interpretation of morphological nouns number forms; 2) to characterize the functional correlation / non-correlation of morphological nouns number forms; 3) to establish the function ability of morphological nouns number forms; 4) to determine the correlation / non-correlation of morphological and semantic number; 5) to qualify section spheres of morphological nouns number forms and lexical plurality such as *багато / мало, більше / менше*.

Conclusion

Thus, MC of number in inside is quite saturated by intercrossing and conjunctive-disjunctive interdependence of singular and plural forms function, by laying on function one to another with different range of use, at the same time the expansion of functional satiation plural forms is arise as exactly tracked, consequently line of singular function (secondary) is arise as display in the plurals on the absolute periphery of it function-semantic paradigms. Semantic output of number MC is arise as conditional, because it is include only main plane, and mainly be expressed irregular quantity in the sphere of lexical quantifier (in the another time **четверина, *п'ятерина* will be like display of special regular number forms), but only situation quality is qualify with substantial shade of subjectivity.

Perspective

The investigation of morphologic marked number differentiation not only by the quantity marker (*три, чотири*, etc.), but and by the lexical quantifier, what gradually acquire of the usage character and appear as competitive for the forms of plural / singular is promising.

Research highlights

► The basic / non-basic functions of substantive number forms have been set. ► The patterns of expansion of the functional range of plurals have been characterized, due to the identificative peculiarities of these forms and some one-stage implementation with such types of tendency of ideation → mentalization → identification. ► A wider range of plurals through they absorb the prepositive forms of dual, trial number and their functions has been revealed.

Keywords: morphological category, singular, plural, ideation, mentalization, identification.

References

- Altytseva, L. Yu. (2003). Funktsional'no-semantichni parametry imennykiv z nepovnoyu chyslovoyu paradyhmoyu. *Avtoref. ... kand. filol. nauk*. Kyiv: Natsional'nyy pedahohichnyy universytet imeni M.P. Drahomanova.
- Vykhovanets', I., & Horodens'ka, K. *Teoretychna morfolohiya ukrayins'koyi movy. Akadem. hramatyka ukr. movy*. Kyiv: Universytets'ke vydavnytstvo "Pul'sary".
- Etymolohichnyy, (1982-1985). *Etymolohichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy* (1-2). Kyiv: Naukova dumka.
- Zahnitko, A. (2011). *Teoretychna hramatyka ukrayins'koyi movy*. Donetsk: VKF "BAO".
- Kolesov, V. V. (2011). Ideacija i russkaja mental'nost'. *Znak – svidomist' – znannja*, 1, 7-13.
- Ljashevskaja, O. N. (2004). *Semantika russkogo chisla*. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury.
- Ljashkevich, A. I. (1985). *Imennye sochetanija so znachenim kolichestva*. Mn.: Vyshhejs'haja shkola.
- Percov, N. V. (2001). *Invarianty v russkom slovoizmenenii*. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury.
- Peshkovskij, A. M. (1956). *Russkij sintaksis v nauchnom osveshhenii*. Izd. 7-e. Moskva: Uchpedgiz.
- Pete, I. (1981). Semanticheskie tipy kolichestvennyh otnoshenij. *Die Welt der Slaven*, XXVI, 2, 338-345.
- Pivovarova, S. V. (2009). Leksikalizacija form mnozhestvennogo chisla imen sushhestvitel'nyh v sovremennom russkom jazyke: v aspekte analiza ih konceptnyh znachenij. *Dis. ... kand. filol. nauk*. Bijsk.
- Plungjan, V. A. (2003). *Obshhaja morfologija. Vvedenie v problematiku*. Moskva: Editorial URSS. (Novyj lingvisticheskij uchebnik).
- Plungjan, V. A. (1995). Semanticheskie tipy predmetnyh imen: grammatika, leksika i kognitivnaja interpretacija. *Dialog '95: Trudy mezhdunarodnogo seminaru po komp'juternoj lingvistike i ee prilozhenijam*. Kazan': Izd-vo Kazan. un-ta.
- Potebnja, A. A. (1888). *Znachenija mnozhestvennogo chisla v russkom jazyke*. Voronezh.
- Rahilina, E. V. (2009). Semantika leksicheskoy mnozhestvennosti v russkom jazyke. *Voprosy jazykoznanija*, 4, 13-40.
- Revzin, I. I. (1969). Tak nazyvaemoe "nemarkirovanoe mnozhestvennoe chislo" v sovremennom russkom jazyke. *Voprosy jazykoznanija*, 3, 102-109.
- Tihonov, M. Ju. (1971). Leksiko-frazeologicheskaja mikrosistema 'mnogo' v sovremennom russkom jazyke. *Dis. ... kand. filol. nauk*. Samarkand.
- Gawelko, M. (1985). Semantyczne aspekty pluralizacji w języku francuskim i polskim. *Język i obce w szkole*, 29, 195-200.

Correspondence: a.zahnitko@gmail.com

Vitae

Anatolij P. Zahnitko, Doctor of Philology, Professor, Head of Department of Ukrainian Language and Applied Linguistics in Donetsk National University. His areas of research interests include functional linguistics, cognitive linguistics, comparative linguistics, categorical linguistics, lexicographic linguistics, and text linguistics.

THE LANGUAGE SITUATION ↔ SOCIOLINGUISTIC PORTRAIT: STRUCTURAL AND FUNCTIONAL-TYPOLOGICAL MANIFESTATIONS

Anatolij Zahnitko

Department of Ukrainian Language and Applied Linguistics, Donetsk National University, Donetsk, Ukraine

Available 21 November 2011

Abstract

Relevance

In modern linguistics it's difficult to overemphasize the status of sociolinguistics, which has developed significantly over the XXth and the beginning of the XXIth century, its significance in studies of language and society,

and directions of establishment of their relations. The latter, undoubtedly, is caused by extra overload of language during shaping and structuring of the society ([Orlov 1969b; Popok, Laghutov 1998]), creation of conventional social groups (by age, level of education, territory, profession, etc.) and successive existence of these relatively stable social groups. All studies like that, and their active deepening have caused the necessity of creation and institutionalization of a new research system (see [Zagnitko 2008: 139-155]), use of integrated methods and techniques of social, community and linguistic research to review and study typical situations of linguistic communication (developed especially actively during periods of modification of maps of state-territorial entities) that will allow elaboration of a particular type of grammar – situational.

Purpose

The purpose of the analysis is to establish differential, qualifying and classifying features of the language situation and sociolinguistic portrait, to characterize typological manifestations of the language situation in modern Ukraine.

Task

The purpose raises the following tasks: 1) to establish differential, qualifying and classifying features of the language situation and sociolinguistic portrait with outlining their stableness, 2) to determine correspondence/non-correspondence of the concepts of 'language situation' and 'sociolinguistic portrait', 3) to identify the main types of language situations and to provide review on their existence in modern Ukraine.

Novelty

The novelty of research is grounded on the fact that for the first time the correlation of concepts of '*language situation*' and '*sociolinguistic portrait*' has been disclosed, and theoretical background has been determined by deepening of the concept of '*language situation*' and '*sociolinguistic portrait*' and by disclosure of their differential, qualifying and classifying features.

Practical value

The practical value, proposed by the analysis, is determined by the possibility of applying its results into deep research of the language situation in different regions of Ukraine, using the method of sociolinguistic portrait and achievements in graduate practice within the course of sociolinguistics.

Conclusion

Defining the type of linguistic situation with its qualifying, differential, and classifying parameters relies on the method of sociolinguistic portraying [Koryakov 2002: 84-118], which allows to detect the most essential temporal, spatial, event and personal parameters of specific linguistic personality, social/corporate, territorial group, overall state territory. Sociolinguistic portraying with the appropriate methods of application gives a holistic sociolinguistic portrait; the total number of such sociolinguistic portraits enables establishment of a language situation and its type. The method of sociolinguistic portrait is effective because the set of techniques, methods and technologies of gender, education, age, status, role, situational loaded/situational neutral and others involved in it, enables the establishment of a degree of saturation of a territory or a corporate group with the appropriate language/linguistic stereotypes, preferences, and determination of the characteristics and patterns of language dominance, etc.

Perspective

There is a perspective of processing the language situation in the country with defining the chronological levels of sociolinguistic portraits, setting the active/passive correlation of different languages in some chronological, event-situational space and defining the "load" of the ideologems in the corresponding period of functional language loading.

Research highlights

► The main differential features of the concept of 'language situation' and the notion of 'sociolinguistic portrait' are analyzed. ► The ratio of these notions is exposed. ► Their status in the sociolinguistic system is determined. ► Author characterized typological manifestations of the language situation in Ukraine and gave directions for its universalization. ► He set specificity variation of the language situation in Ukraine in reliance on the established division of the northern, south-western and south-eastern dialects.

Keywords: language situation, sociolinguistic portrait, idiom, doublespeak, mezolekt, bazilekt.

References

- Zagnitko, A., & Kudreyko, I. (2008). Sotsiolinhvistyka: predmetno-ponyattyevyy aparat. *Donets'kyy visnyk Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*, 22, 139-155. Donets'k: Ukrayins'kyy kul'turolohichnyy tsentr, Skhidnyy vydavnychyy dim.
- Korjakov, Ju. B. (2002). Jazykovaja situacija v Belorussii i tipologija jazykovyh situacij. *Dis. ... kand. filol. nauk: spec. 10.02.19 "Obshee jazykoznanie, sociolingvistika, psiholingvistika"*. Moskva.
- Krysin, L. P. (1992). O perspektivah sociolingvistsicheskikh issledovanij v rusistike. *Rusistika*, 2, 96-106.
- Mechkovskaja, N. B. (1994). Jazykovaja situacija v Bellarusi: Jeticheskie kollizii dvujazychija. *Russian Linguistics*, 18, 309-321.
- Movna sytuatsiya, (2008). *Movna sytuatsiya v Ukrayini: mizh konfliktom i konsensusom*. Kyiv: IPIEND imeni I.F. Kurasa NAN Ukrayiny.

Nikolaeva, T. M. (1991). "Sociolingvisticheskiy portret" i metody ego opisaniya. *Russkij jazyk i sovremennost'. Problemy i perspektivy razvitiya rusistiki*, 2. Moskva: Nauka.

Orlov, L. M. (1969). O social'noj i stilisticheskoj differenciacii territorial'nyh govorov. *Uchenye zapiski Volgogradskogo pedagogicheskogo instituta*, 2, 120-135. Volgograd.

Orlov, L. M. (1969). Social'naja i funkcional'no-stilisticheskaja differenciacija v sovremennyh russkikh territorial'nyh govorah. *Dis. d-ra ... filol. nauk*, 101-115. Volgograd.

Popok, A., & Lahutov, Yu. (1998). Natsional'no-kul'turni potreby rosiyan v Ukrayini ta ukrajintsiv v Rosiyi. *Rozbudova derzhavy*, 9/10, 6-11.

Proekty, (2001). *Proekty zakonov o jazykah – jekspertnyj analiz*. K.

Correspondence: a.zagnitko@gmail.com

Vitae

Anatoliy P. Zahnitko, Doctor of Philology, Professor, Head of Department of Ukrainian Language and Applied Linguistics in Donetsk National University. His areas of research interests include functional linguistics, cognitive linguistics, comparative linguistics, categorical linguistics, lexicographic linguistics, and text linguistics.

LINGUISTIC NATURE OF THE BORROWING IN CORRELATION WITH THE NOTION NEOLOGISM AND INNOVATION

Anastasiya Zenina

Department of Ukrainian Language and Applied Linguistics, Donetsk National University, Donetsk, Ukraine

Available 23 November 2011

Abstract

Relevance

Language as the functional system of units feeds and enriches mainly from interior resources. However on the some stage of its historical development so called «strange» elements of the dictionary ceased to be latent and their role increased. Embranchment of the terminological set for description of language novelties lets to assert that notions *neologism* and *innovation* function on the same level with the concept *loanword* as a result of language contacts. That is why the investigation of the process of their mutual influence and their concerning is becoming more and more important.

Loanwords in the context of dynamic development of the lexical and semantic systems of the language were investigated by such explorers as N.S. Valgina, Y. A. Zatsnyi, Y.A. Karpilovska, O.A. Styshovyi and others.

Purpose

In this article the purpose is to find out the nature of the loanword in its correlation with the concept of neologism and *innovation*, so long as the lack of their exact differentiation is marked.

Tasks

The obtaining of this purpose expects solution of such tasks as: 1) to differentiate the main approaches to the classification of loanwords; 2) to analyze existing definitions of concepts of *neologism* and *innovation*; 3) to distinguish the models of their content intersection.

Subject

The loanword in correlation with the notion neologism and innovation is the subject of the investigation.

Conclusion

Loanword as a process and the result of language contacts arises as one of the ways of enrichment and renewal of all the levels of the language system. Traditionally such nomination is the kind in compartment with much deeper concept of *innovation (neologism)*, that contains new names, created both by the own generative language means, and by the means of the other languages' funds (the model of correlation: *innovation / neologism* → *loanword*, or *neologism (innovation)* → *lexical neologism / loanword*). According to another point of view neologisms on the same level with loanwords are supposed to be the functional kinds of the innovations: *innovation* → *neologism / loanword*.

Perspective

The ascertaining of the criterions of the loanwords classification, that will provide the possibility of their actualisation in the language is thought to be perspective in further investigations.

Research highlights

► The article dwells upon the devotion of the nature of the linguistic borrowing in the context of the lexical and semantic system dynamics. ► The models of the correlation of the notion borrowing, neologism and innovation were marked.

Keywords: borrowing, dynamics of language, innovation, language contacts, neologism.

References

- Anglijskie neologizmy, (1983). *Anglijskie neologizmy*. Kiev: Naukova dumka.
- Andrusyak, I. V. (2003). Anhliys'ki neolohizmy k. XX st. yak skladova movnoyi kartyny svitu. *Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.04*. Kyiv.
- Bragina, A. A. (1973). *Neologizmy v russkom jazyke: posobie dlja studentov i uchitelej*. Moskva: Prosveshhenie.
- Byeloz'orov, M. V. (2003). Anhliys'ki leksychni ta frazeolohichni novotvory u sferi ekonomiky: strukturnyy, semantychnyy i sotsiofunktsional'nyy aspekty. *Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.04*. Kyiv.
- Blumfeld, L. (2010). *Jazyk*. Moskva: Progress. (Lingvisticheskoe nasledie XX veka).
- Britikova, K. V. (2007). Uzual'ne ta okazional'ne v innovatsiyakh suchasnoyi ukrayins'koyi movy: tendentsiyi onovlennya leksyko-slovotvirnoyi katehoriyi nazv osoby. *Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.04*. Kharkiv.
- Vajnrakh, U. (1979). *Jazykovye kontakty. Sostojanie i problemy reshenija*. Kyiv: Vyscha shkola.
- Vlijanie (1988). *Vlijanie social'nyh faktorov na funkcionirovanie i razvitie jazyka*. Moskva: Nauka.
- Volkov, S. S., & Sen'ko, E. V. (1983). Neologizmy i vnutrennie stimuly jazykovogo razvitija. *Novye slova i slovari novih slov*, 43-58. L.: Nauka.
- Gak, V. G. (1978). O sovremennoj francuzskoj neologii. *Novye slova i slovari novih slov*, 37-53. L.: Nauka.
- Karpilovs'ka, Ye. A. (2007). Funktsional'nyy potentsial ta pidtrymka movnykh innovatsiy. *Linhvistychni studiyi*, 15, 402-406. Donetsk: DonNU.
- Klymenko, N. F. (2008). *Dynamichni protsesy v suchasnomu ukrayins'komu leksykoni*. Kyiv: Vydavnychy Dim Dmytra Buraho.
- Krysin, L. P. (2004). *Russkoe slovo, svojo i chuzhoe: Issledovanija po sovremennomu russkomu jazyku i sociolingvistike*. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury. (Studia philological).
- Novi slova, (2008). *Novi slova ta znachennya: slovnyk*. Kyiv: Dovira.
- Serhyeyeva, H. A. (2002). Anhlomovni zapozychennya v ukrayins'kiy pravnychiy terminolohiyi. *Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01*. Kharkiv.
- Stratulat, N. V. (2009). Deryvatsiyi ta semantychni neolohizmy v leksychniy systemi ukrayins'koyi movy (na materialy tлумachnoho slovnyka ukrayins'koyi movy v 20-ty tomakh). *Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01*. Kyiv.
- Turovs'ka, L. (2005). Innovatsiyi protsesy v ukrayins'kiy naukoviy terminolohiyi. *Ukrayins'ka mova*, 2, 56-63.
- Haugen, Je. (1972). Process zaimstvovaniya. *Novoe v lingvistike. Jazykovye kontakty*, VI, 344-382. Moskva: Progress.
- Shcherba, D. V. (2004). Zasoby zapozychennya ta asimilyatsiyi anhlomovnykh komp'yuternykh terminiv. *Visnyk Zhytomyr. derzh. un-tu*, 17, 260-262.
- Fischer, R. *Studying Anglicisms*. E-portal: www.c-s-p.org/Flyers/9781847186560-sanyle.pdf.
- Klein, W. *Lexicology and Lexicography*. E-portal: www.mpi.nl/word/materials/publications/Klein/147-2001.pdf.
- Nunnemann, E. M. *Borrowing in the English Language*. E-portal: www.eva.nunnemann.com.pdf.
- Sim, M. A. *English Borrowing – Means of Re-latinisation of Romanian Language*. E-portal: anale.steconomice.evonet.ro.
- Sullivan, S. M. *A Mechanism of Lexical Borrowing*. E-portal: cgi.server.uni-franfurt.de.
- Tatsioka, Z. *Code-switching and English Loanwords in the Greek Media*. E-portal: www.ncl.ac.uk/linguistics/assets9.Zoi_Tatsioka.
- Weber, M. Semantic Aspects of Linguistic Borrowings from the English Language in the Polish Sociolect of Information Technology. E-portal: www.ceeol.com/asp/getdocument.aspx.
- Weber, M. Semantic Aspects of Linguistic Borrowings from the English Language in the Polish Sociolect of Information Technology. E-portal: www.ceeol.com/asp/getdocument.aspx.

Correspondence: anz@mail.ru.

Vitae

Anastasiya V. Zenina, Post-Graduate Student at Department of Ukrainian Language and Applied Linguistics in Donetsk National University. A circle of scientific interests is lexicology, in particular language contacts.

PROBLEMS OF COLLECTION OF LINGUISTIC MATERIAL FOR FAMILY CEREMONIES

Olga Zhvava

Department of Education and Science of Mykolayiv Regional State Administration, Mykolayiv, Ukraine

Available 22 November 2011

Abstract**Relevance**

Learning a living national language – dialects – is an important problem in contemporary Ukrainian linguistics. Main attention deserves special vocabulary that reflects the various changes in live broadcasting media subdialects. So far, the Podillya`s ceremonial vocabulary are not been studied in detail in Ukrainian linguistics, only single working by ethnographers highlight some extent different rites, without taking into account the integrity of vital practices as necessary (K. Sheykovskiy, F. Rybskyy, N. Duchynskyy, S. Dolinsky, etc.). This is due to the relevance of the study.

Purpose

A collection of linguistic material from ethnolinguistics is complicated and painstaking work. Therefore, the purpose of the proposed article is to consider issues that arise during the collection of linguistic material, for example vocabulary of family ceremonies of Podillya.

Object

The object of the work is to establish the etymology of ethnolinguistics effects of spiritual culture [Tolstoy 1983: 183-189; Gritsenko 2000: 164]. It is clear that such a plan is necessary to study the geographical distribution of certain cultural phenomena, actions, and how these effects vary in space.

Tasks

Achieving this goal involves the following tasks: 1) to find out the specifics of establishing psychological contact the exploratory with the informant, 2) to define the problem of setting a model of ceremony – the basis for program-questionnaire, and 3) to determinate the value of transcription texts for the study of linguistic features of family ceremonies of Podillya.

Conclusion

Thus, the study of ritual terminology allows for the evolution of culture and history of any area. The difficulty lies not only in building a ritual text, the definition of important attitudes, but also in how to distinguish between plain text and the system in which living, without which there is a particular individual, a society.

Perspective

Author sees the prospects for further scientific studies in drawing programs based on questionnaire-invariant descriptions of family ceremonies that will enable the future establishment of a comprehensive ethnolinguistic portrait of Podillya.

Research highlights

► The article is devoted to the problems of collection of linguistic material for family ceremonies of Podillya. ► Basic difficulties, which touch not only actual collection of linguistic material but also establishment of model of family ceremonies by means the specially developed program, are described. ► In the article the complication of ceremonial text which illustrates the character of thought of man is marked, and development of culture of ethnos.

Keywords: ethnolinguistics, dialect, jargon, ceremony, ceremonial vocabulary.

References

- AUM, (1984-2001). *Atlas ukrayins'koyi movy (v 3 t.)*. Kyiv.
- ESUM, (1982-2007). *Etymolohichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy (u 7 t.)*, T. 1-5. K.: Naukova dumka (Seriya "Slovnyky Ukrayiny").
- Hrytsenko, P. Yu. (1996). Teksty yak dzherelo doslidzhennya chornobyl's'kykh hovirok. *Hovirky Chornobyl's'koyi zony*. Kyiv.
- Hrytsenko, P. Yu. (2000). Etnolinhvistyka. *Ukrayins'ka mova. Entsyklopediya*, 178-179. Kyiv.
- Koval'chuk, O. V. (1994). *Ukrayins'ke narodoznavstvo*. Kyiv.
- Konobrods'ka, V. (2003). *Kursova i dypломna roboty z etnolinhvistyky*, 33-34. Zhytomyr.
- Tolstoj, N. I. (1983). O predmete jetnolingvistiki i jejo roli v izuchenii jazyka i jetnosa. *Areal'nye issledovaniya v jazykoznanii i jetnografii. Jazyk i etnos*, 181-190. Leningrad: Nauka.
- Tolstoj, N. I. (1999). Neravnomernost' razvitija zven'ev jazykovej i mifologicheskoy sistemy v etnolingvisticheskom aspekte. *Ocherki po slavjanskomu jazykoznaniju*, 3, 40-41. Moskva.

Correspondence: kleopa@mksat.net

Vitae

Olga A. Zhvava, Head of Coordinative Sector of Higher School, Science and Technology of Education (Department of Education and Science of Mykolayiv Regional State Administration, Mykolayiv, Ukraine). Her research area includes the ethnolinguistics and the dialectology.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Білих Олександр Петрович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка (м. Кіровоград, Україна).

Болкова Ольга Миколаївна – аспірант кафедри української мови та прикладної лінгвістики Донецького національного університету, провідний редактор редакційно-видавничого відділу Донбаської державної машинобудівної академії (м. Краматорськ, Україна).

Бороденко Людмила Миколаївна – старший інспектор факультету інженерної та мовної підготовки Державного вищого навчального закладу «Призовський державний технічний університет» (м. Маріуполь, Україна).

Винокурова Ірина Федорівна – старший викладач кафедри англійської філології Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов (м. Горлівка, Україна).

Данилюк Ілля Григорович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та прикладної лінгвістики Донецького національного університету (м. Донецьк, Україна).

Жвава Ольга Анатоліївна – завідувач сектору координації діяльності вищих навчальних закладів, науки та технології навчання Управління освіти і науки Миколаївської облдержадміністрації (м. Миколаїв, Україна).

Загнітко Анатолій Панасович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови та прикладної лінгвістики Донецького національного університету (м. Донецьк, Україна).

Зеніна Анастасія Володимирівна – аспірант кафедри української мови та прикладної лінгвістики Донецького національного університету (м. Донецьк, Україна).

Костусяк Наталія Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Інституту філології та журналістики Волинського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк, Україна).

Лисак Лариса Костянтинівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства та гуманітарної освіти Донбаської державної машинобудівної академії (м. Краматорськ, Україна).

Матанцева Анна Олександрівна – аспірант кафедри української мови Національного університету «Києво-Могилянська Академія» (м. Київ, Україна).

Михальченко Марина Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та прикладної лінгвістики Донецького національного університету (м. Донецьк, Україна).

Мініахметова Ельвіра Хафізівна – старший викладач турецької мови кафедри міжнародних відносин Інституту соціальних наук Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова (м. Одеса, Україна).

Молокова Ольга Федорівна – аспірант кафедри романської філології Київського національного лінгвістичного університету (м. Київ, Україна).

Монастирська Римма Іванівна – аспірант кафедри українського мовознавства Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського (м. Сімферополь, Україна).

Назар Роман Миколайович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри «Прикладна лінгвістика та етнологія» Донбаської національної академії будівництва і архітектури (м. Донецьк, Україна).

Островська Людмила Станіславівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства Донецького державного університету управління (м. Донецьк, Україна).

Павлович Ольга Сергіївна – здобувач кафедри української мови та прикладної лінгвістики Донецького національного університету (Донецьк, Україна).

Пилипак Валерія Павлівна – аспірант кафедри загального мовознавства і історії мови Донецького національного університету (м. Донецьк, Україна).

Пирлик Наталія Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Донецького національного університету, Перший проректор Донецького національного університету (м. Донецьк, Україна).

Полсжаєв Юрій Григорович – старший викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування Запорізького національного технічного університету (м. Запоріжжя, Україна).

Путіліна Оксана Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та прикладної лінгвістики Донецького національного університету (м. Донецьк, Україна).

Сазонова Євгенія Олександрівна – викладач кафедри іноземних мов, аспірант кафедри української мови та загального мовознавства Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Луганськ, Україна).

Самковська Антоніна Станіславівна – аспірант кафедри германської та фінської філології Київського національного лінгвістичного університету (м. Київ, Україна).

Сарбаш Олена Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Донецького національного університету (м. Донецьк, Україна).

Сахарук Інна Володимирівна – студент 1 курсу ОКР «Магістр» спеціальності «Прикладна лінгвістика» Донецького національного університету (м. Донецьк, Україна).

Святобаченко Ірина Станіславівна – аспірант кафедри мовознавства та російської мови, лаборант кабінету української мови та літератури факультету слов'янських та германських мов Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов (м. Горлівка, Україна).

Сенів Михайло Григорович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри світової літератури і класичної філології Донецького національного університету (м. Донецьк, Україна).

Сеніна Ірина Сергіївна – лаборант кафедри російської мови, аспірант кафедри російської мови Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова (м. Москва, Росія).

Сидельникова Лариса Вікторівна – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри романської філології Київського національного лінгвістичного університету (м. Київ, Україна).

Силіна Юлія Олександрівна – старший лаборант Регіонального центру французької мови м. Воронежа, аспірант кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики Воронежського державного університету (м. Воронеж, Росія).

Ситар Ганна Василівна – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри української мови та прикладної лінгвістики Донецького національного університету (м. Донецьк, Україна).

Ситенко Ольга Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри граматики та практики мовлення Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов (м. Горлівка, Україна).

Сопачова Вікторія Валентинівна – викладач кафедри англійської філології Чорноморського державного університету імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна).

Таукчі Олена Федотівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов (м. Горлівка, Україна).

Телічко Тетяна Георгіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри світової літератури і класичної філології Донецького національного університету (м. Донецьк, Україна).

Усова Оксана Олегівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства Донецького державного університету управління (м. Макіївка, Україна).

Філатова Олена Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов Донецького інституту туристичного бізнесу (м. Донецьк, Україна).

Чорна Олена Олегівна – асистент кафедри перекладу та загального мовознавства, аспірант кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка (м. Кіровоград, Україна).

Шатілова Олена Сергіївна – асистент кафедри української та російської мов Донецького національного технічного університету, аспірант кафедри української мови та прикладної лінгвістики Донецького національного університету (м. Донецьк, Україна).

Швець Ярина Ігорівна – викладач кафедри теорії та практики перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти й газу (м. Івано-Франківськ, Україна).

Шкіцька Ірина Юріївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри документознавства, інформаційної діяльності та українознавства Тернопільського національного економічного університету (м. Тернопіль, Україна).

Школяренко Віра Іванівна – доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри германської філології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (м. Суми, Україна).

Юшковець Інна Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Донецького національного університету (м. Донецьк, Україна).

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие		10
РАЗДЕЛ I	Теория языка	12
Загнитко Анатолий	Функциональная категорийность числа имен существительных: типология и параметры	12
Сидельникова Лариса	Фонографическое и идеографическое развитие системы буквенных знаков новофранцузского языка (XVII-XVIII ст.)	17
Филатова Елена	Языковые и речевые единицы и их отношение к порождению, структурированию и восприятию речи	21
РАЗДЕЛ II	Словообразование: направления, аспекты исследования	28
Матанцева Анна	Состояние и перспективы изучения префиксальных морфем: семантический аспект	28
Сазонова Евгения	Графическая природа интернет-имён	31
РАЗДЕЛ III	Актуальные проблемы морфологии	35
Костусьяк Наталия	Семантико-синтаксическая парадигма падежной граммы „субъект”	35
Сенив Михаил	Глаголы, обозначающие движение человека, в современном немецком языке	39
Сенина Ирина	Строчные слова. Классификаторы как один из разрядов строчных слов, функции классификаторов	43
РАЗДЕЛ IV	Теоретические вопросы синтаксиса	50
Островская Людмила	Выражение локативно-пространственной семантики атрибутивными конструкциями	50
Пилипак Валерия	Синтаксические конструкции с частицей би в украинском языке как показатели эгоцентрического смысла ‘там’	54
Святобаченко Ирина	Актуальное членение бессоюзных сложных предложений с равнозначными частями	60
Ситарь Анна	Фразеологизированные предложения, построенные по модели <i>Який N_i Сор_j</i> в украинском языке	64
Сопачева Виктория	Аналитические предикативные синтаксемы со значением изменения состояния в двусоставных и односоставных предложениях украинского языка	70
Таукчи Елена	Ретроспектива лингвистических концепций сочетаемости языковых единиц	75
Шатилова Елена	Побудительный потенциал эквивалентов предложения	79
Шкицкая Ирина	Приемы усиления воздействующей функции комплиментарных высказываний в рамках реализации манипулятивной стратегии позитива	83
РАЗДЕЛ V	Актуальные проблемы сопоставительно-типологического изучения языков	89
Путилина Оксана	Исторические и современные факторы инновационных процессов в современном английском языке в сопоставлении с украинским: конфликт или сотрудничество?	89
Сытенко Ольга	Именная категория числа: переводческие трудности	94
Чорная Елена	Формирование образа политического лидера средствами коммуникативных стратегий	97
РАЗДЕЛ VI	Функциональная семантика лексических и фразеологических единиц	105
Бороденко Людмила	Позиция укрепления иноязычных слов в современном украинском языке	105
Зенина Анастасия	Лингвистическая природа заимствования в соотношении с понятиями <i>инновация</i> и <i>неологизм</i>	108

Миниахметова Эльвира	Фразеосемантическое микрополе “правдивость / неправдивость высказывания” в современном турецком языке	113
Монастырская Римма	Моделирование юридической терминосистемы (теоретические и практические основы)	117
Школяренко Вера	Модификация фразеологического состава немецкого языка в течение XI-XIV веков	120
РАЗДЕЛ VII	Проблемы лингвистики текста, дискурсологии, дискурс-анализа	125
Винокурова Ирина	Стилизация на фонетическом и грамматическом уровнях как способ создания фидеистичности в трилогии «Властелин колец» Дж.Р.Р. Толкина	125
Михальченко Марина	Нейтральное для оценки в аксиологическом пространстве украинского языка	129
Молокова Ольга	Вербальное маркирование возможных миров в художественном пространстве псевдоавтобиографической прозы П. Модiano	133
Назар Роман	Этапы становления репортажа в публицистике: особенности и закономерности	136
Павлович Ольга	Понятие структива в современной лингвистике: квалификация и классификация	140
Пырлик Наталия	Речь А. Меркель от 18 марта 2008 г.: лингвистический анализ	145
Полежаев Юрий	Предвыборное программное заявление как тип текста политического дискурса	149
Самковская Антонина	Просодические характеристики уверенной публичной речи (на материале английского языка)	152
Сарбаш Елена	Лексическая репрезентация концепта УДОВОЛЬСТВИЕ в английском, украинском и новогреческом языках	158
Сахарук Инна	Сферы-источники прецедентности в украинских печатных СМИ	162
Теличко Татьяна	«Слово» Достоевского в «русской» диалогии Х. Уолпола «Темный лес» и «Таинственный город»	167
Швец Ярина	Концептуальная репрезентация прецедентных личностей в дискурсе Артурианы	171
Юшковец Инна	Особенности реализации тактики экспрессивности речи в политическом дискурсе ФРГ	175
РАЗДЕЛ VIII	Проблемы социолингвистики	180
Загнитко Анатолий	Языковая ситуация ↔ социолингвистический портрет: структурно- и функционально-типологические проявления	180
Лысак Лариса, Болкова Ольга	Социальный диалект студенчества технического вуза: концептосферы, социально-психологические функции и источники пополнения	188
РАЗДЕЛ IX	Этнолингвистика и ономастика: состояние и перспективы исследования	195
Жвавая Ольга	Особенности собирания языкового материала семейных обрядов	195
Оксана Усова	Структура и функции антропонимов малой прозы Валериана Пидмогильного	201
РАЗДЕЛ X	Прикладная лингвистика: направления и аспекты исследования	205
Данилюк Илья	Использование буквенной маски для частичечной идентификации словоформ	205
Силина Юлия	Функционирование лексико-семантической группы зрительного восприятия во французских нарративных текстах XX века	210
РАЗДЕЛ XII	История языка	221
Билых Александр	Падежные формы множественного числа существительных среднего рода в церковнославянском языке украинской редакции конца XVI – XVII ст.	221

РАЗДЕЛ XII	Рецензии и аннотации	227
Загнитко Анатолий	Познание посредством языка других миров. Рец. на кн. : Жуковский С. <i>Жизнь, и слезы, и любовь : Художественные переводы</i> / Станислав Витальевич Жуковский. – К. : Український письменник, 2011. – 151 с.	227
Загнитко Анатолий	Предикатность и предикатема : Квалификация и интерпретация. Рец. на кн. : Кульбабская Е. <i>Вторичная предикация в простом предложении : монография</i> / Елена Валентиновна Кульбабская. – Черновцы : Черновецкий национальный университет, 2011. – 672 с.	228
ABSTRACTS		234
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ		291
СОДЕРЖАНИЕ		293
ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ		296
SUBMISSION INFORMATION		301

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Лінгвістичні студії (ЛС), офіційний збірник наукових праць кафедри української мови та прикладної лінгвістики філологічного факультету Донецького національного університету (Україна), виходить двічі на рік і містить близько 40-45 статей. Збірник заснований у 1994 році. *ЛС* є реферованим виданням, що включає власне-статті, оглядові матеріали, рецензії на книги та інформаційні нотатки з усіх аспектів мов світу.

Видання сфокусоване на актуальних проблемах сучасної лінгвістики і зацікавлене в рукописах широкої проблематики міждисциплінарного / мультидисциплінарного характеру, що демонструють певні досягнення в лінгвістичній сфері. Присвячені актуальним проблемам теорії мови, характеристичі словотвірних категорій і процесів, еволюції морфологічних і синтаксичних категорій, актуальним проблемам зіставно-типологічного вивчення мов, а також лінгвістики тексту, дискурсології й дискурс-аналізу, особливостям функційної семантики фразеологічних і лексичних одиниць, напрямкам прикладної лінгвістики, особливостям розвитку соціолінгвістики, етнолінгвістики, ономастики, історії мови тощо, *ЛС* прагнуть сприяти реалізації професійних зацікавлень інтересів дослідників усіх рівнів мовної системи. До друку приймаються ретельно вичитані матеріали, що не були опубліковані раніше і які демонструють результати здійсненого теоретичного та емпіричного лінгвістичного дослідження, присвяченого основним тенденціям та інноваційним процесам в українській, англійській, німецькій, французькій, російській та інших мовах світу. Інші обмеження щодо тематики чи методів пропонованих матеріалів відсутні.

Редакційна рада збірника запрошує до співпраці докторів і кандидатів філологічних наук, аспірантів і викладачів. Приймаються матеріали з усіх країн світу. Мови публікації: українська, англійська, польська, болгарська, російська та інші.

Відповідно до Постанови президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» (Бюлетень ВАК України. – 2003. – № 1) наукова стаття має містити такі обов'язкові елементи: «постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку».

Статті, які не відповідають вимогам ВАК України, до друку не приймаються.

Статті подаються в електронному вигляді в редакторі Word 97-2000 для Windows 98-2000, збереженому у двох форматах *.doc і *.rtf разом із двома примірниками роздрукованого тексту. Назви файлів (тільки латиницею) мають відповідати прізвищу автора, напр.: retrenko.doc і retrenko.rtf. Обсяг статті – від 15000 друкованих знаків (разом з пробілами) (Меню – Сервіс – Статистика).

Електронний варіант матеріалів просимо надсилати на адресу: o.l.putilina@gmail.com (тема: Лінгвістичні студії).

Параметри сторінки: всі поля 2 см. Розмір паперу – А4.

Шрифт Times New Roman, розмір 12, стиль “нормальний” (“звичайний”). Якщо використано інший шрифт, необхідно подати його на дискеті.

Міжрядковий інтервал – 1,5.

Абзацний відступ 1 см.

Текст друкується без переносів.

Сторінки рукопису нумеруються олівцем на звороті.

На першому рядку у правому куті друкуються ім'я і прізвище автора напівжирними літерами.

На другому рядку у лівому куті – шифр ББК (звичайний шрифт). На третьому – шифр УДК (звичайний шрифт).

На наступному рядку друкується назва статті (відцентрована, великими напівжирними літерами).

Через один рядок курсивом подається реферат українською мовою (до 10 рядків). На наступному рядку з абзацу наводяться ключові слова (шрифт – курсив).

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ початку статті:

Анатолій Загнітко

ББК Ш12=411.4*2

УДК 81-116.3

ФУНКЦІЙНО-ЛЕКСИКОГРАФІЧНА ГРАМАТИКА СЛУЖБОВОСТІ

Схарактеризовано особливості категорійних класів слів службовості; встановлено основні кваліфікаційні ознаки і параметри лексикографічної граматики службовості з розмежуванням широкого та вузького її розуміння; визначено різновиди одиниць лексикографічної граматики службовості та подано визначальні риси парадигмального простору службових слів; запропоновано словникову статтю з опертям на широке розуміння лексикографічної граматики службовості.

Ключові слова: лексикографічна грамати́ка, категорійний клас слів, морфосинтагматична парадигма, морфологічна парадигма, контекстна парадигма, словникова стаття.

Через один рядок після реферату подається основний текст статті (вирівнюється за шириною). Ілюстративний матеріал друкується курсивом. Покликання у тексті публікації оформлюються за допомогою квадратних дужок [] із вказівкою прізвища автора, року видання (за потреби – сторінки), наприклад:

“...у праці З. Вендлера [Vendler 1972]...”;

“Фреге [1977: 264] увів поняття”.

„Л. В. Борте трактує транспозицію як початковий етап переходу слова з однієї частини мови до іншої, що полягає у зміні словом синтаксичної функції [Бортэ 1977, с. 103-104]”.

Треба розрізняти тире (–) і дефіс (-): відмінність полягає у розмірі і наявності пробілів до і після тире.

Скорочення типу *т. н., т. д., XVI ст.*, ініціали при прізвищах (напр., *Н. Л. Іваницька*), назви населених пунктів типу *м. Київ, с. Іванівка* друкуються через нерозривний пробіл (одночасне натискання клавіш Ctrl+Shift+пробіл). Скорочення типу *90-ті, 1-го* – з нерозривним дефісом (одночасне натискання клавіш Ctrl+Shift+дефіс).

Примітки (виноски) робляться автоматично (Вставка – Виноска).

Якщо у статті наводяться схеми, їх необхідно групувати (Вид – Панель інструментів – Малювання – Вибір об'єкта. Тримаючи кнопку “Вибір об'єкта”, виділіть об'єкти, які треба об'єднати у групу, на панелі інструментів “Малювання” натисність кнопку “Дії”, виберіть команду “Групувати”).

Список літератури подається в алфавітному порядку з дотриманням **державного стандарту (ДСТУ ГОСТ 7.1:2006)**. Назва “**Література**” друкується через один рядок після основного тексту (напівжирним шрифтом посередині рядка). **ЗРАЗОК:**

Література

Вихованець, Городенська 2004: Вихованець, І.Р., Городенська, К.Г. Теоретична морфологія української мови [Текст] / І. Р. Вихованець (ред.). – К. : Університетське видавництво "Пульсари", 2004. – 398 с. – (Академічна грамати́ка української мови). – Бібліогр. : с. 391-398. – 2000 пр. – ISBN 966-7671-60-7.

Алефіренко 1988: Алефіренко, М.Ф. Лінгвокреативні процеси формування фразеологічної семантики [Текст] / М. Ф. Алефіренко // Мовознавство. – 1988. – № 5. – С. 35-41. – Бібліогр. : с. 41.

Данилюк 2006: Данилюк, І.Г. Синкретизм у системі частин мови [Текст] : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2006. – 20 с.

Список літератури має містити не менше 8 позицій.

Завершують публікацію **резюме російською та англійською мовами** (кожне резюме до десяти рядків, шрифт курсив). Вони подаються через один рядок після списку літератури: прізвище та ім'я автора, назва статті, текст резюме, ключові слова. **ЗРАЗОК:**

Загнитко Анатолий

Функционально-лексикографическая грамматика служебности

Охарактеризованы особенности категориальных слов служебности, определены главные квалификационные признаки и параметры лексикографической грамматики служебности с разграничением ее широкого и узкого понимания; установлены разновидности единиц лексикографической грамматики служебности и рассмотрены определяющие признаки парадигматического пространства служебных слов; предложена структура словарной статьи, основывающейся на широком понимании лексикографической грамматики служебности.

Ключевые слова: лексикографическая грамматика, категориальный класс слов, морфосинтагматическая парадигма, морфологическая парадигма, контекстная парадигма, словарная статья.

Zahnitko Anatoliy

The Functional-Lexicographical Grammar of Auxiliarity

The features of categorical classes of auxiliary words have been characterized, the basic qualification characteristics and parameters of lexicographical grammar of auxiliarity distinguishing between broad and narrow sense have been established. The types of units of lexicographic grammar of auxiliarity have been determined and defining features of paradigmatic space of auxiliary words have been submitted. The structure of the entry, based on a broad understanding of lexicographic grammar of auxiliarity, has been offered.

Keywords: lexicographic grammar, categorical class of words, morpho-syntagmatic paradigm, morphological paradigm, contextual paradigm, entry.

Стаття має супроводжуватися **РЕФЕРАТОМ** (українською / англійською мовою) в окремому файлі у форматі *.doc, що повинен містити такі компоненти: назва статті (перший рядок, напівжирний шрифт), ім'я та прізвище автора (другий рядок, напівжирний шрифт), кафедра / відділ, навчальний заклад / установа, місто, область, країна (третій-четвертий рядки, звичайний шрифт); актуальність, мета, завдання, висновки, перспектива дослідження, анотація і ключові слова (кожен компонент з нового абзацу звичайним шрифтом, а

назви кожного з цих пунктів подаються напівжирним шрифтом на окремому рядку); список літератури (разом зі списком джерел ілюстративного матеріалу / лексикографічних джерел тощо – за наявності) (звичайний шрифт), e-mail. Завершує реферат довідка про автора: ім'я, по батькові, прізвище, науковий ступінь, звання, посада (для аспірантів – спеціальність), кафедра, навчальний заклад / установа (звичайний шрифт); коло наукових інтересів (звичайний шрифт).

Назва файла (латиницею) має складатися з прізвища автора і слова “referat”, між ними Shift+дефіс, напр.: retrenko_referat.doc

ЗРАЗОК:

Функційно-лексикографічна граматики службовості

Анатолій Загнітко

Кафедра української мови та прикладної лінгвістики, Донецький національний університет, Донецьк, Донецька область, Україна

Актуальність

Сучасне розуміння граматики в широкому вимірі її проблем і підходів – від усталеної, що останнім часом все більше витлумачується як класична (хрестоматійна), до референційної (референційно-прагматичної), ідеографічної, «природної» – ґрунтується на основних постулатах номінативно-екзистенційної науковолінгвістичної парадигми з її триджерельністю: а) теорією комунікативних актів, б) теорією номінації, в) теорією референції. Кожний з цих складників зумовив, з одного боку, розширення власне-граматичних досліджень (прагматичні типи речень, референційні аспекти речення тощо), з іншого, на них виформувалися окремі лінгвістичні дослідження, що охоплюють висвітлення не тільки мовних явищ з простеженням закономірностей їхньої сполучуваності, виявом семантико-парадигматичних зв'язків, встановленням ієрархічних особливостей тощо, але й визначення напрямів детермінації їхнього функціонування екстралінгвальними чинниками, “навантаження” національно-культурною пам'яттю, специфіки використання в різних дискурсивних практиках і под. Усе це мотивує необхідність аналізу відповідного мовного явища, певної мовної одиниці через призму дискурсивних практик (у процесному вияві та текстуальному вираженні), асоціативними й образними навантаженнями тощо, що й умотивує актуальність розгляду службовості в її функційному вимірі зі встановленням закономірностей лексикографічного тлумачення усього обсягу традиційно витлумачуваних класичною граматиною службових елементів.

Мета

Метою аналізу виступає визначення одиниць і категорій лексикографічної граматики службовості з послідовною характеристикою обсягів і ємності функційно-семантичної парадигми службових одиниць.

Завдання

Заявлена мета зумовлює необхідність розв'язання таких завдань: 1) дефінувати поняття службовості; 2) визначити класифікаційні різновиди службовості; 3) виявити категорійний апарат граматики службовості; 4) встановити основні ознаки лексикографічної граматики службовості; 5) схарактеризувати закономірності лексикографічного тлумачення службових елементів.

Висновки

Створення цілісної лексикографічної граматики службовості можливе за концептуального напрацювання усіх класифікаційних критеріїв – структурних, семантичних, функційно-описових, функційно-комунікативних, семантико-парадигматичних тощо, простеження ємності парадигмального простору (морфологічного, морфосинтагматичного, семантичного (функційно-семантичного), контекстного (текстового)), та аспектів – динаміко-еволюційного і характерологічного, що може бути доповненим квантитативними ознаками службових слів та встановленням особливостей аргументного / сирконстантного закріплення службового компонента в семантико-синтаксичній ієрархії речення. Лексикографічна граматики службовості своєю основою має послідовне дотримання у висвітленні обов'язкових ознак службового слова та врахування в його кваліфікації факультативних ознак.

Перспектива

Перспективним постає не тільки створення відповідних лексикографічних праць кожного категорійного класу службових елементів, але й простеження загальнокатегорійних властивостей службовості в окремій національній мові та порівняння цих властивостей у системнорізних мовах, що уможливить напрацювання адекватних трансляційних методик і простеження спільних та відмінних функційних, парадигмальних і синтагматичних характеристик службовості в досліджуваних мовах.

Анотація

Схарактеризовано особливості категорійних класів слів службовості; встановлено основні кваліфікаційні ознаки і параметри лексикографічної граматики службовості з розмежуванням широкого та вузького її розуміння; визначено різновиди одиниць лексикографічної граматики службовості та подано визначальні риси парадигмального простору службових слів; запропоновано словникову статтю з опертям на широке розуміння лексикографічної граматики службовості.

Ключові слова

Ключові слова: лексикографічна граматики, категорійний клас слів, морфосинтагматична парадигма, морфологічна парадигма, контекстна парадигма, словникова стаття.

Література

Ахманова 2007: Ахманова, О.С. Словарь лингвистических терминов. – Изд. 4-е, стереотип. / Ольга Сергеевна Ахманова. – М. : КомКнига, 2007. – 576 с.

Бацевич 2008: Бацевич, Ф. Семантика і прагматика очікуваних і неочікуваних змін: функції та комунікативні смисли частки *i* (*ü*) у сучасному українському мовленні // Українська мова і література в школі. – 2008. – Ч.1. – С. 41-44.

Великий тлумачний словник сучасної української мови 2007: Великий тлумачний словник сучасної української мови (ВТСУМ) / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – Київ-Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.

Всеволодова 2005: Всеволодова, М.В. Материалы к словарю «Предлоги и средства предложного типа в русском языке. Функциональная грамматика реального употребления» / Майя Владимировна Всеволодова, Екатерина Николаевна Виноградова, Евгений Васильевич Клобуков, Ольга Владимировна Кукушкина, Анатолий Анатольевич Поликарпов, Валерия Львовна Чекалина. – Вып. 1 / Под. ред. М. В. Всеволодовой. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2005. – 686 с. (в печати).

Городенська 2007: Городенська, К.Г. Граматичний словник української мови : сполучник / Катерина Григорівна Городенська. – Київ–Херсон : Інститут української мови НАН України; Херсонський державний університет, 2007. – 340 с.

Канюшкевіч 2010: Канюшкевіч, М.І. Беларуска прыназоўнікі і іх аналагі. Граматыка рэальнага ўжывання. Матэрыялы да слоўніка : [У 3 ч.] / Марыя Іосіфаўна Канюшкевіч. – Ч. 1 : Дыяпазон А–Л. – Гродна : ГрДУ, 2008. – 492 с.; Ч. 2 : Дыяпазон М–П. – Гродна : ГрДУ, 2010. – 619 с.; Ч. 3 : Дыяпазон Р–Я. – Гродна : ГрДУ, 2010. – 535 с.

Загнітко 2007: Загнітко, А.П. Словник українських применників. Сучасна українська мова / Анатолій Панасович Загнітко, Ілля Григорович Данилюк, Ганна Василівна Ситар, Інна Анатоліївна Щукіна. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2007. – 416 с.

Загнітко 2009: Загнітко, А. Функционально-семантическая типология частиц: внутрпредложенческий и контрактивный аспекты // Příspěvky k aktuálním otázkám jazykovědné rusistiky. – Brno : Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, 2009. – Т. 3. – S. 146-154.

Зализняк 1977: Зализняк, А.А. Грамматический словарь русского языка. Словоизменение / Андрей Анатольевич. – М. : Русский язык, 1977. – 880 с.

Зубець 2008: Зубець, Н.О. Українська лексикографія другої половини ХХ – початку ХХІ століття : навчальний посібник / Наталя Олександрівна Зубець. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2008. – 124 с.

Киклевич 2008: Киклевич, А. Притяжение языка. Т. 2 : Функциональная лингвистика. – Olsztyn : Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2008. – 392 s.

Левакіна 2011: Левакіна, Т.В. Семантична диференціація та функціонування применників соціативності в українській мові : автореф. канд. філол. наук / Тетяна Василівна Левакіна. – Запоріжжя, 2011. – 17 с.

Мейзерська 2011: Мейзерська, І.В. Применник в українській тлумачній лексикографії II половини ХХ століття : автореф. канд. філол. наук / Ірина Вікторівна Мейзерська. – К., 2011. – 19 с.

Панков 2008: Панков, Ф.И. Опыт функционально-коммуникативного анализа русского наречия : на материале категории адвербиальной темпоральности : монография / Федор Иванович Панков. – М. : МАКС Пресс, 2008. – 448 с.

Словарь української мови 1996: Словарь української мови / Упор. з додатком власного матеріалу Б. Грінченко. – Т. 1. – К. : Наукова думка, 1996. – 496 с.

Словник української мови 1970: Словник української мови (СУМ) / Ред. П. Й. Горещкий, А. А. Бурячок та ін. – К. : Наукова думка, 1970. – Т. 1. – 799 с.

Тимченко 2002: Тимченко, Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV – XVIII століть / Євген Тимченко / Підг. В. В. Німчук, Г.І. Лиса. – Київ-Нью-Йорк : НАН України; УВАН у США, 2002. – 512 с.

Шчэрбін 1996: Шчэрбін, В.К. Тэарэтычныя праблемы беларускай лексікаграфіі : манаграфія / Вячаслаў Канстанцінавіч Шчэрбін. – Мн. : Беларускі кнігазбор, 1996 – 142 с.

Grochowski 2005: Grochowski, M. Wpływ zmiany pozycji linearnej partykuły na strukturę semantyczną wypowiedzenia // Wyraz i zdanie w językach słowiańskich (5) : Opis, konfrontacja, przekład / Red. M. Sarnowskiego, W. Wysoczańskiego. – Wrocław : Uniwersytet Wrocławski, 2005. – S. 89-94.

Grochowski 2009: Grochowski, M. Koncepcja słownika partykuł polskich // Wyraz i zdanie w językach słowiańskich (7) : Opis, konfrontacja, przekład / Red. M. Sarnowskiego, W. Wysoczańskiego. – Wrocław : Uniwersytet Wrocławski, 2009. – S. 65-72.

Mluvnice češtiny 1986: Mluvnice češtiny : Tvarosloví [2] / Věd. red. J. Petr. – Praha : Academia, 1986. – 536 s.

Gramatyka 1984: Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia / Red. Zuzanna Topolińska. – Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 1984. – 678 s.

E-mail: a.zagnitko@gmail.com

Довідка про автора

Анатолій Панасович Загнітко, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови та прикладної лінгвістики Донецького національного університету. Коло наукових інтересів: функційна лінгвістика, когнітивна лінгвістика, контрастивна лінгвістика, категорійна лінгвістика, лексикографічна лінгвістика і лінгвістика тексту.

В окремому файлі у форматі *.doc подаються **відомості** про автора: прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, звання (для аспірантів – спеціальність), місце роботи, посада, домашня адреса, телефон, e-mail, коло наукових зацікавлень. Назва файлу (латиницею) має складатися з прізвища автора і слова “vidomosti”, між ними Shift+дефіс, напр.: retrenko_vidomosti.doc

Необхідно також подати роздрук з відомостями про автора (окрема сторінка).

Статті підлягають додатковому рецензуванню експертами з відповідного напрямку щодо відповідності вимогам структурно-змістового і технічного оформлення. Стаття може бути повернута авторові на доопрацювання або для подальшої роботи із цим матеріалом. У такому випадку рукопис авторові не повертається.

Автори несуть повну відповідальність за зміст матеріалів і їхню відповідність науково-етичним нормам.

Статті, які не відповідають вимогам оформлення, до друку не приймаються.

SUBMISSION INFORMATION

Linguistic Studies (LS) is the official collection of scientific papers of Department of Ukrainian Language and Applied Linguistics, the Philological Faculty, Donetsk National University, Ukraine published two times per year. There are approximately 40-45 articles per issue. The first volume was published in 1994. *LS* is a refereed the book of collected papers. It carries articles, survey articles, books and theses reviews and informational notes on all aspects of word languages.

The collection focuses on actual problems of modern linguistics and welcomes manuscripts on a wide variety of topics including cross-disciplinary / multidisciplinary submissions that provide clear implications for research in the language field. Dedicated to the current problems of the theory of language, derivative categories and processes, evolution of morphological and syntactic categories, topical issues of comparative-typological study of languages and text linguistics, discourse studies, and discourse analysis, the features of functional semantics of lexical and phraseological units, the areas of applied linguistics, the peculiarities of sociolinguistics, ethnolinguistics, onomastics and history of languages, and others, *LS* seek to serve the professional interests of researchers at all levels of language system. The collection welcomes submissions of the highest quality that report theoretical and empirical linguistic research, that describe main trends and innovative processes in Ukrainian, English, German, French, Russian and other languages. No other restrictions are placed on the subject or method of contributions submitted. All submissions must be previously unpublished.

The editorial board of the collection offers manuscripts from Doctors and Candidates of Philology, Post-Graduate Students and Lecturers. Contributions from all countries are invited. The language of publication may be Ukrainian, English, Polish, Bulgarian, Russian and others.

In accordance with the Resolution of the Presidium of HAC of Ukraine from 01.15.2003 No 7-05/1 "About increase of requirements to special edition they were introduced to lists by HAC of Ukraine in" (Bulletin by HAC of Ukraine. – 2003. – No 1) a scientific paper is supposed to include the following issues:

- 1) setting of problem on the whole and its connection with important scientific or practical goals;
- 2) analysis of recent studies and publications in this direction that serve as a basis for an author's research;
- 3) assignment the parts of the general problem considered in the submitted paper that have not been dealt with;
- 4) formulation of the purpose of the paper (setting of a task);
- 5) presentation of research with complete validation of obtained results;
- 6) conclusions and prospects of future search in this direction.

Articles which haven't be in keeping with requirements by HAC of Ukraine shouldn't take up.

Papers in *LS* are given in electronic version in word-processor Word 97-2000 for Windows 98-2000 in two formats *.doc and *.rtf with two copies of printed text. Names of files (only in Roman script) must be in keeping with author surname, for example: petrenko.doc and petrenko.rtf. A size of an article is from 15000 quire symbols (with spaces) (Menu – Service – Statistics).

An electronic version of submissions should be send to: o.l.putilina@gmail.com (with the reference "Linguistic Studies" in the subject).

Parameters of a page are 2 centimeters (all of margins). Size of paper is A 4. A type is Times New Roman, 12 point, and "normal" ("ordinary") style. If you had made use of another type you must give its on CD. Line spacing is 1.5. Indention for a new line is 1 centimeter. The text is printed without division of words. A manuscript must be paginated with a pencil on reverse side.

On the first line in the right corner author's name and surname typed in bold. There is a LBC-code (Library-Bibliographic Classification) (in ordinary script) on the second line in the left one. An UDC-code (in ordinary script) is on the third line. There is an article name on the next line (centred, in bold). An annotation is double-spaced in any other language, in particularly Ukrainian (from 10 lines, in italics). It is followed by a set of keywords in italics, too.

FOR EXAMPLE:

ББК Ш12=411.4*2

УДК 81-116.3

Anatoliy Zahnitko

THE FUNCTIONAL-LEXICOGRAPHICAL GRAMMAR OF AUXILIARITY

Схарактеризовано особливості категорійних класів слів службовості; встановлено основні кваліфікаційні ознаки і параметри лексикографічної граматики службовості з розмежуванням широкого та вузького її розуміння; визначено різновиди одиниць лексикографічної граматики службовості та подано визначальні риси парадигмального простору службових слів; запропоновано словникову статтю з опертям на широке розуміння лексикографічної граматики службовості.

Ключові слова: лексикографічна граматика, категорійний клас слів, морфосинтагматична парадигма, морфологічна парадигма, контекстна парадигма, словникова стаття.

Body text follows the annotation one line on (in a center). Examples (lexemes, phrases, etc.) are typed in italics. References to the works mentioned in the text are enclosed in square braces [] and include author's surname, year of publication (perforce, pages), e.g. [Croft 1990], [Croft 1990: 22].

Please distinguish between a dash (–) and a hyphen (-): difference is scale and presence of spaces before and after dash. Abbreviations *i.e., etc, e.g., p.t.o., u.m., XVI c.*, initials on surnames (for example, *R.J. Watts*) are typed with indissoluble space (keys Ctrl+Shift+space-bar are pressed on simultaneously).

Comments are made in automatic (Inset – Comments).

If diagrams are given in the article it must be grouped (Appearance – Instrument panel – Drawing – Option of object. Keeping the key “Option of object”, it's necessary objects that have be connected in a group to earmark and to press on the key “Operations” on the panel “Drawing” and to choose the command “To group”).

Submissions are supplied with **References** – works referred to in the body of a paper (8 sources and more) – which follow the text and arranged in the alphabetical order on separate lines in accordance with **State Standard (ДСТУ ГОСТ 7.1:2006; http://www.ukrbook.net/bib_zap.html#el_vyd)**. The heading **References** is in bold and centred. **PATTERN:**

References

Вихованець, Городенська 2004: Вихованець, І.Р., Городенська, К.Г. Теоретична морфологія української мови [Текст] / І. Р. Вихованець (ред.). – К. : Університетське видавництво "Пульсари", 2004. – 398 с. – (Академічна граматики української мови). – Бібліогр. : с. 391-398. – 2000 пр. – ISBN 966-7671-60-7.

Алефіренко 1988: Алефіренко, М.Ф. Лінгвокреативні процеси формування фразеологічної семантики [Текст] / М. Ф. Алефіренко // Мовознавство. – 1988. – № 5. – С. 35-41. – Бібліогр. : с. 41.

Данилюк 2006: Данилюк, І.Г. Синкретизм у системі частин мови [Текст] : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2006. – 20 с.

Jackson, Amvela 2000: Jackson, H., Amvela, E.Z. Words, meaning and vocabulary : an introduction to modern English lexicology [Text] / H. Jackson, E. Z. Amvela. – New York : Continuum International Publishing Group, 2000. – 216 pp. – ISBN 0-8264-6096-8 (pbk)

Stockwell, Minkova 2001: Stockwell, R.P., Minkova, D. English words : history and structure [Text] / R. P. Stockwell, D. Minkova. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – 208 pp. – ISBN 0 521 79362 9 (paperback)

English annotation is finished the publication (it is not more of 10 lines, in italics). It is given on the next line after **References**: author's surname and name, a name of an article, a text of annotation, keywords as in **THE SAMPLE** below:

Zahnitko Anatoliy

The Functional-Lexicographical Grammar of Auxiliarity

The features of categorical classes of auxiliary words have been characterized, the basic qualification characteristics and parameters of lexicographical grammar of auxiliarity distinguishing between broad and narrow sense have been established. The types of units of lexicographic grammar of auxiliarity have been determined and defining features of paradigmatic space of auxiliary words have been submitted. The structure of the entry, based on a broad understanding of lexicographic grammar of auxiliarity, has been offered.

Keywords: lexicographic grammar, categorical class of words, morpho-syntagmatic paradigm, morphological paradigm, contextual paradigm, entry.

The author(s) of submission have to provide **English / language of body text ABSTRACT** which is supposed to include the following issues on separate lines: an article name (in bold); author's name and surname (in bold); department / section, institution / organization, city, region / province, country (in ordinary script); relevance (the titles typed in bold and body text – in ordinary script for this issue and next); purpose; tasks; conclusion; perspective; annotation; keywords; references, sources (in ordinary script); e-mail. Vitae is finished the abstract. It includes author's full name, degree, position, current employment place (for Post-Graduate Students it's necessary a specialty), private address, telephones, e-mail and research areas (in ordinary script).

An abstract should be provide in a separate file in a format *.doc. A name of file (in Roman script) must be consisted of author's surname and the word “referat” and Shift+hyphen between them, e.g.: petrenko_referat.doc. It's necessary to give a printout with information of author (on a separate page).

FOR EXAMPLE:

THE FUNCTIONAL-LEXICOGRAPHICAL GRAMMAR OF AUXILIARITY

Anatoliy Zahnitko

Department of Ukrainian and Applied Linguistics, Donetsk National University, Donetsk, Ukraine

Relevance

The modern understanding of grammar in the broad measuring of its problems and approaches – from fixed, that lately more and more interpreted as classic (proverbial), to reference (reference-pragmatic), ideographical, "natural" – is based on fundamental postulates of the nominative-existential scientifically-linguistic paradigm with its three sources: a) theory of communicative acts, b) theory of nomination, c) theory of reference.

Each of these constituents caused, on the one hand, expansion of actually-grammatical researches (pragmatic types of sentences, reference aspects of sentence and others), on the other hand, they were base to forming of separate linguistic researches, that include explanation not only of the language phenomena with tracing of regularity of their compatibility, display of semantic-paradigmatic connections, ascertainment of hierarchical features and others, but also determinations of directions of their functioning by extra-linguistic factors, "loading" by national and cultural memory, specific of the use in different discursive practices etc.

All of it motivates the necessity of analysis of the appropriate language phenomenon, certain linguistic unit through the prism of discursive practices (in a process display and textual expression), associative and figurative loading etc. And this explains actuality of consideration of auxiliarity in its functional measuring with ascertainment of regularity of lexicographic interpretation of all volume of traditionally interpreted by classic grammar of official elements.

Purpose

The purpose of the article is determination of units and categories of lexicographic grammar of auxiliarity with successive description of volumes and capacity of functional-semantic paradigm of auxiliary units.

Tasks

The declared purpose predetermines the necessity of decision of such tasks: 1) to define the concept of auxiliarity; 2) to define the classification varieties of auxiliarity; 3) to reveal the category apparatus of grammar of auxiliarity; 4) to determine the basic features of lexicographic grammar of auxiliarity; 5) to characterize regularity of lexicographic interpretation of auxiliary elements.

Conclusion

Creation of integral lexicographic grammar of auxiliarity is possible at conceptual work of all classification criteria – structural, semantic, functional-descriptive, functional-communicative, semantic-paradigmatic and others, tracing of capacity of the paradigmatic space (morphological, morpho-syntagmatic, semantic (functional-semantic), contextual (textual)), and aspects – dynamic-evolutional and characterological, that can be complemented by the quantitative features of auxiliary words and establishment of features of the argument / sirkonstantive fixing of auxiliary component in the semantic-syntactical hierarchy of the sentence. Lexicographic grammar of auxiliarity is based on consecutive keeping of the explaining of obligatory features of auxiliary word and taking into account its qualification of optional features.

Perspective

Perspective of the research consists not only in creation of appropriate lexicographic works of the each category class of auxiliary elements, but also tracing general-category features of auxiliary elements in a separate national language and comparison of these features in the languages which different by their system, that will do possible receipt of adequate translator methodologies and tracing of common and different of functional, paradigmatic and syntagmatic descriptions of auxiliarity in the investigated languages.

Annotation

The features of categorical classes of auxiliary words have been characterized, the basic qualification characteristics and parameters of lexicographical grammar of auxiliarity distinguishing between broad and narrow sense have been established. The types of units of lexicographic grammar of auxiliarity have been determined and defining features of paradigmatic space of auxiliary words have been submitted. The structure of the entry, based on a broad understanding of lexicographic grammar of auxiliarity, has been offered.

Keywords

Lexicographic grammar, categorical class of words, morpho-syntagmatic paradigm, morphological paradigm, contextual paradigm, entry.

References

- Ahmanova, O. S. (2007). *Slovar' lingvisticheskikh terminov*. Moskva: KomKniga.
- Bacevych, F. (2008). Semantyka i prahmatyka ochikuvanykh i neochikuvanykh zmin: funkciyi ta komunikatyvni smysly chastky i (j) u suchasnomu ukrajins'komu movlenni. *Ukrayins'ka mova i literatura v shkoli*, 1, 41-44.
- Velykyj tumachnyj slovnyk suchasnoyi ukrajins'koyi movy, (2007). *Velykyj tumachnyj slovnyk suchasnoyi ukrajins'koyi movy (VTSUM)*. Kyiv-Irpin': VTF "Perun".
- Vsevolodova, M. V. (2005). *Materialy k slovarju "Predlogi i sredstva predlozhnogo tipa v russkom jazyke. Funkcional'naja grammatika real'nogo upotreblenija"*. Moskva: Izd-vo Mosk. un-ta.
- Horodens'ka, K. H. (2007). *Hramatychnyj slovnyk ukrajins'koyi movy: spoluchnyk*. Kyiv–Herson: Instytut ukrajins'koyi movy NAN Ukrainy; Khersons'kyj derzhavnyj universytet.
- Kanjushkevich, M. I. (2008, 2010). *Bjelaruskija pryznazovniki i ih analagi*. Gramatyka real'naga wzhyvannja. *Materyjaly da slownika (U 3 ch.)*. Grodna: GrDU.
- Zahnitko, A. P. (2007). *Slovnyk ukrajins'kykh pryjmennykiv. Suchasna ukrajins'ka mova*. Donets'k: TOV VKF "BAO".

Zagnitko, A. (2009). Funkcional'no-semanticheskaja tipologija chastic: vnutripredlozhencheskij i kontraktivnyj aspekty. *Príspevky k aktuálnim otázkám jazykovědné rusistiky*, 3, 146-154. Brno: Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

Zaliznjak, A. A. (1977). *Grammaticeskij slovar' russkogo jazyka. Slovoizmenenie*. Moskva: Russkij jazyk.

Zubets', N. O. (2008). *Ukrayins'ka leksykohrafiya druhoyi polovyny XX – pochatku XXI stolittya*. Zaporizhzhya: Zaporiz'kyj nacional'nyj universytet.

Kiklevich, A. (2008). *Pritjazhenie jazyka, 2: Funkcional'naja lingvistika*. Olsztyn: Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.

Levakina, T. V. (2011). Semantychna dyferenciaciya ta funkciyvannya pryjmennykiv sociatyvnosti v ukrayins'kij movi. *Avtoref. dis. ... kand. filol. nauk*. Zaporizhzhya.

Mejzers'ka, I. V. (2011). Pryjmennyk v ukrayins'kij tlumachnij leksykohrafiyi II polovyny XX stolittya. *Avtoref. dis. ... kand. filol. nauk*. Kyiv.

Pankov, F. I. (2008). *Opyt funkcional'no-kommunikativnogo analiza russkogo narechija: na materiale kategorii adverbial'noj temporal'nosti*. Moskva: MAKS Press.

Slovar' ukrayins'koyi movy, (1996). *Slovar' ukrayins'koyi movy*, 1. Kyiv: Naukova dumka.

Slovyk ukrayins'koyi movy, (1970). *Slovyk ukrayins'koyi movy (SUM)*. Kyiv: Naukova dumka.

Tymchenko, Ye. (2002). *Materialy do slovnyka pysemnoyi ta knyzhnoyi ukrayins'koyi movy XV – XVIII stolit'*. Kyiv-N'yu-Jork: NAN Ukrayiny; UVAN u SShA.

Shcherbin, V. K. (1996). *Tearetychnya prabljemy bjelaruskoj ljeksikagrafii*. Mn.: Bjelaruski knigazbor.

Grochowski, M. (2005). Wpływ zmiany pozycji linearnej partykuły na strukturę semantyczną wypowiedzenia. *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich (5): Opis, konfrontacja, przekład*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.

Grochowski, M. (2009). Koncepcja słownika partykuł polskich. *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich (7): Opis, konfrontacja, przekład*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.

Mluvnice češtiny, (1986). *Mluvnice češtiny: Tvaroslovi [2]*. Praha: Academia, 1986.

Gramatyka, (1984). *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN.

E-mail: a.zagnitko@gmail.com

Vitae

Anatolij P. Zahnitko is Doctor of Philology, Professor, Head of Department of Ukrainian Language and Applied Linguistics in Donetsk National University. His areas of research interests include functional linguistics, cognitive linguistics, comparative linguistics, categorical linguistics, lexicographic linguistics, and text linguistics.

The author(s) of submission are requested to provide contact details including their full names, degree, position, current employment place, private address, telephones, e-mail and research areas. This information should be provide in a separate file in a format *.doc. A name of file (in Roman script) must be consisted of author's surname and the word "vidomosti" and Shift+hyphen between them, e.g.: petrenko_vidomosti.doc. It's necessary to given a printout with information of author (on a separate page).

Contributions are reviewed by the experts in the field from editorial board and regardless of their length will be held to the same standards of technical and presentation quality. The article may be sent back to the author for further revision or rejected. In this case the manuscript is not returned to the author.

Authors are requested to follow the ethical guidelines for research set forth by their academic institutions.

Articles, which not meted requirements, aren't taken for publishing.

Наукове видання

ЛІНГВІСТИЧНІ СТУДІЇ

Збірник наукових праць

Випуск 25

Підписано до друку 30.12.2011 р.
Формат 60x90/16. Папір офсетний.
Гарнітура «Times». Друк лазерний.
Умовн. друк. арк. 34,13
Наклад 500 прим.

Адреса редакції: 83001, м. Донецьк, вул. Університетська, 24, корп. I,
кафедра української мови та прикладної лінгвістики, «Лінгвістичні студії»,
тел. (+38 062) 381 70 06

Видавництво Донецького національного університету,
83001, м. Донецьк, вул. Університетська, 24
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1854 від 24.06.2004 р.

Надруковано у друкарні
ТОВ "Цифрова типографія",
вул. Челюскінців, 291а, м. Донецьк
Тел.: +38(062) 388 07 31, 388 07 30.